D. MARTINI LUTHERI
EXEGETICA OPERA LATINA

CURAVIT

DR. JOAN. CONRAD. IRMISCHER,

ECCLESIAE NEOPOLITANAE ERLANGENSIS PASTOR ALTER.

VOLUM. XIX.

CONTINENS: ENARRATIONEM PSALMI LI. ET COMMENTARIUM IN XV. PSALMOS GRADUUM

ERLANGAE
SUMTIBUS CAROLI HEYDERI.
MDCCCXLVII.

[illegible]

ENARRATIO PSALMI LI.

Hanc psalmi LI. enarrationem, a Luthero anno 1532 auditoribus academicis factam, Vitus Theodoricus anno 1538 edidit, quam editionem anno 1539 Georgii Majoris translatio germanica secuta est. Multa Lutherus in praeloquio satis amplo de peccato commentatus est. Quod vero ad ipsam enarrationem psalmi attinet, non possumus non ejus lectionem summopere omnibus commendare, cum in ea vix quidquam, quod ad fidem excitandam et promovendam pietatem facere possit, omissum sit. Cf. Seckend. III. LXVII. p. 190.

Editiones vetustissimae.

1) Enarra | tio Psalmorum LI. Mise | rere mei Deus, et CXXX. | De profundis cla- | mavi. Per D. Mart. Lutherum | nunc recens in lucem aedita. | (Cum praef. Viti Theodori, ad Bernhardum et Hieronymum Baumgartneros, Patricios et Senatores Reip. Norib.) Adjecta est etiam Savo | narolae meditatio in Psal- | mum LI. | M. D. XXXVIII. In fine: Finiit Vuittenbergae prima octobris, | Anno 1533. | 258 pagg. in 8.

2) Enarratio Psalmorum LI. et CXXX. per D. Martinum Lutherum nunc denuo in lucem edita, cum praefatione Viti Dieterich ad Bernhardum et Hieronymum Baumgartneros. Adjecta est etiam Savonarolae meditatio in Psalmum LI. Cum praefatione Lutheri. Argent. 1539. 8. (v. d. H. I, 379.)

3) Der LI Psalm, Miserere mei Deus. Durc Doct. Mart. Luther jnn Lateinischer sprach ausgeleg vnd jtzund verdeudscht. Durch Georg. Maior. Wit temberg. 1539. In fine: Gedruckt zu Wittember durch Hans Frischmut. 32½ Plagg. Inscriptio figur circumdata.

In collectionibus.

Lat. in Vuiteb. III. 448. — Jen. IV. 370. — Germ. in Vuiteb. III. 338. — Altenb. VI. 1266. — Lips. VI. 170. — Walch. V. 674. Nos textum ed tionis Nr. I. secuti sumus.

ORNATISSIMIS VIRIS,

BERNHARDO ET HIERONYMO BAUM GARTNERIS,

GERMANIS FRATRIBUS, PATRICIIS ET SENATOR BUS REIPUB. NORIBERGENSIS, VITUS DIETRIC S. D.

Multorum votis, qui de doctrina religionis rect sentiunt; enarratio psalmi quinquagesimi primi a Lu thero flagitata est. Nam cum hic psalmus merito prim loco habeatur, ob gravissimam doctrinam de praecipu articulis fidei nostrae, nemo fuit, qui non optaret eu a Luthero tanquam artifice explicatum exstare. Augusti et aliorum labores nemo pius contemnit, et paulo ant haec tempora fuit vir insigni pietate, Hieronymus Sav narola, cujus admodum piae meditationes in hunc psalmu exstant, in quibus egregie misericordia Dei praedicatu Sed cum sint ingeniorum discrimina, et alii aliis donis i docendo praestent, nemo fuit, qui Lutheri scripta d ligenter legit, quin optaret in hunc psalmum exstare ju stum ejus commentarium. Atque haec voluntas magi tum patuit, postquam in schola publica anno 32. hun

psalmum Lutherus enarravit. Ibi enim exspectatio haec etiam eorum praedicatione aucta est, qui eum audierant. Quia autem isti, qui primam in hoc genere laboris laudem merentur, aliis edendis hactenus occupati fuere: ne diutius bonorum virorum exspectatio falleretur, volui pro mea mediocritate Lutheri enarrationem in hunc psalmum vulgare, in qua egregiae disputationes sunt de peccato, de gratia, de justificatione, et aliis primariis nostrae religionis articulis. Quodsi haec et ab aliis et ab ipso Luthero alibi egregie tractata erudite ostensa sunt, tamen existimo ecclesiae nihil aeque esse utile, quam ut copiosissima de his rebus testimonia exstent. Vidimus, cum haec doctrina initio spargeretur, quam horribilibus convitiis ab adversariis excepta sit. Qui moderatissimi erant, clamabant hanc doctrinae novationem periculosam esse. Sed quo ore quaeso novatio dici potest, quod per sanctum Spiritum annis plus quam mille retro clarissimis sententiis est proditum? De aliis blasphemiis nihil dico, quibus coelestem doctrinam homines impii proscindere non sunt veriti. Sed quaeso, quodnam est, quo tantopere offenduntur? Sacerdotum conjugia damnare non possunt. Nam et exempla veteris ecclesiae vident, et norunt sententiam Pauli: „Melius est nubere quo uri.“ Neque quisquam adhuc, opinor, fuit, qui sanae mentis esset, et non potius optaret, sacerdotes maritos, quam scortatores et adulteros esse. Coenam domini, in qua corpus et sanguis Christi fidelibus distribuuntur, etiam damnare non possunt, vident enim institutionem Christi manifestam, et qui saniores sunt, blasphemiam esse judicant, praeferre ecclesiae auctoritatem verbo et institutioni Christi. Sic libertatem in cibis damnare non audent, cum Paulus jubeat omnibus sine discrimine vesci, cum gratiarum actione. Haec et similia nemo sanus inter adversarios

doctrinae nostrae reprehendere saltem aliqua probabili ratione potest. Sed hoc caput est, quod non tam papa et hostes evangelii, quam ipse Satan totis viribus oppugnat, quod hic psalmus docet, in judicio Dei nulla alia re nos posse niti, quam misericordia Dei, cujus etsi non unicum, tamen maxime illustre argumentum est, quod Deus exhibuit filium suum, ut victima esset pro peccatis mundi. Sed ne hoc quidem aperte negant aut oppugnant adversarii nostri, nam ita palam convincerentur blasphemiae: cuniculos agunt, ut, cum aperta vi non possint, clam oppugnent hunc articulum, qui caput et ancora est salutis nostrae. Tanto eorum tum impietas tum impudentia major est. Non enim nunc, ut initio, in genere omnia nostra damnant, sed etiam blandiri nobis volunt, dum jactant, caput doctrinae utrimque esse idem, utrimque doceri fidem in Christum, et caritatem. Neque sane opus nobis est causam quaerere, cur tanquam haereticos non solum excommunicaverint nostros ante hoc tempus, sed extrema crudelitate in nos usi sint, qui tamen fidem et caritatem ipsorum testimonio docuimus. Reservetur hoc judicio Christi, qui praedixit hoc apostolis et ecclesiae futurum, ut, qui credentes occidat, se Deo officium praestitisse credant. Sed cur, quaeso, retinent mordicus sacrificium missae, quasi ex opere operato valeat? cur alios cultus? cur merita et intercessiones sanctorum? cur vota et ordines? cur alia innumera monstra tanquam justitias defendunt, si statuunt nobiscum, nos tantum fiducia in Christum salvari? Ad hanc blasphemam impudentiam plenius coarguendam hunc psalmum, etiam inter adversarios celeberrimum, cum explicatione Lutheri nunc edidimus, ut et pios confirmaremus hoc jucundissimo spectaculo, cum vident Spiritum sanctum tam diserte hanc doctrinam

spectacula proponeremus, impudenter damnantium omni vita et actionibus suis haec Spiritus sancti oracula. Libenter autem fateor, cum haec ex Lutheri ore excepta, non ab ipso scripta sint, desideraturum alicubi lectorem plusculum tum diligentiae tum elegantiae. Nam neque omnia ubique assequi facile fuit, et extemporaria dicendi ratio semper minus accurata est, quam cum ad meditationem scribentibus otium conceditur. Sed utcunque de hoc sit, lectori non ingratum erit, non pessime expositas esse cogitationes viri in sacris literis eruditissimi, ex quibus facile apparet, quid voluerit dicere, etsi ego fortasse, dum referre studui, non omnino assecutus sum. Hunc laborem, quem in describendo cepi, vobis Bernharde et Hieronyme, ornatissimi viri, dedicandum censui, non solum ideo, quod multa vestra privata beneficia in me exstant, quae aliquo grato officio pensanda fuere, sed quod singularem laudem in nostra republica habetis ob religionis negotia et foris in conventibus et domi summa constantia et fide administrata. Ne autem uno munere ambos donarem, et tanquam una filia duos adsciscerem generos, sicut Germani proverbio dicunt, psalmum CXXX. ob argumenti similitudinem aptissimum adjeci, donec tantum otii dabitur, ut omnes graduum psalmos, sicut a Luthero praelecti sunt, absolvam. Vos et operam nostram boni consulite, et pergite miseris ecclesiis studio et cura vestra servire, sicut summa cum laude hactenus fecistis. Ita futurum est, ut et familias vestras benedictione sua dominus remuneretur, et ipsae ecclesiae, quas alii tam crudeliter contemnunt, aut potius pessumdare conantur, pro vestra salute sine cessatione orent, ut quam longissime vestris beneficiis frui possint. Amen. Valete. Ex domo Sebaldina, in die sacrosanctae trinitatis.

M. D. XXXVIII.

DE POTENTIA PECCATI ORIGINALIS,

deque gratia et misericordia Dei erga peccatores, Thomae Venatorii ἐκφώνησις.

Si superest homini solidae spes ulla salutis,
  Si qua patet miseris porta salutis adhuc,
Postquam homo contemsit summi mandata tonantis,
  Quae data ne leviter transgrederentur erant,
Omnia divinae superat miracula dextrae,
  Quae fuit a patrio crimine parta salus.
Nam simul ac laesa est primi natura parentis,
  Imbibit et nostrum nigra venena genus.
Omnia perdendo, et sese et nos perdidit ille,
  Quem paulo summus finxerat ante Deus.
Ille etenim cum congressum non sustinet hostis,
  Contemnitque avidam non bene ferre gulam,
Cumque epulas vitae tactu tractare profano
  Audet, et a vetito non cavet esse cibo,
Occupat incautum mors insperata repente,
  Infligens misero vulnera mille necis,
Unde hominum generi quaecunque pericula surgunt,
  Hoc ceu perpetuo fontis ab amne fluunt.
Hinc nunc mille patent facies, hinc mille figurae,
  Horribiles visu, terribilesque sono.
Hinc pudet immensi pulsare palatia coeli,
  Stare pudet magni numinis ante pedes.
Imo inter sacrum, miseri, stare inter et aram
  Conspicimur, quoties nos petit ira Dei.
Ira Dei, veluti perhibent sine fine prophetae,
  In contemtores saevit ubique suos,
Et ceu cuncta silent culti pecuaria ruris,
  Martius imbelles, cum lupus urget oves,
Sic genus omne hominum trepidat, genus omne animantum.
  Mundum si vindex terreat ira Dei.

Multa super colubro canerem, supèr arbore multa,
E quibus est illud, quod modo dico, malum:
Sed res ingentes non parva poemata poscunt,
Parva docens *) elegos, cum pietate, modos.
Hactenus haec. Nunc te libet appellare parentem,
(Quamvis vix patris nomen inanè geras)
Proh pater immitis, quis te malus obruit error?
Cur pergis natos perdere velle tuos?
An dignus vita est, qui mortem diligit ultro?
An quis amans tenebras lumine dignus erit?
Cur oculos veriti trahis ad spectacula mali?
An quod amàs proprio sic periisse malo?
Scilicet haec tanti potuit constare ruina,
Unde est quidquid habet mundus ubique mali?
Gutta voluptatis (si fas est dicere guttam,
Quidquid ab immenso nos volet ire bono)
Gutta voluptatis tanti tibi constitit, ut sis
Oceanum passus posthabuisse boni.
Proh facinus, tantumne tibi licuisse putasti,
Quantum non ausae sunt prius Eumenides?
Nam si (quod perhibent vates) non fabula vana est,
Quae de monstrosis sunt repetita malis,
Nos minus Alecto potuisset laedere quam tu,
Sit licet Alecto nomine, reque nocens.
Quam tu non potuit nos laedere dirius Ate,
Haec quamvis magno sit metuenda Jovi.
Est quae non timeat confundere sacra profanis,
Cui comes it fremitus, cum fremituque metus,
Sive haec Tisiphone est, tumidam quod fertur in iram,
Sive est invidiae saeva Megera parens,
Seu quae Maeonio cantata est carmine Erinnys,
Quae sanctae pacis foedera nulla colit.
Crimine tu superas uno tot monstra per orbem,

*) Edit. de anno 1539 habet: d e c e n t.

Cunctaque sunt factis inferiora tuis.
Immanes tibi concedunt Busiridis arae,
Cedunt immites et Diomedis equi.
Nobilis est Phalaris tauro, Busiris et ara,
At minus immanis ille vel ille fuit.
Tu mortale genus passim petis omne, sed illi
Passi sunt totum non periisse genus.
Crudelis Medea, suos quod perdere natos
Maluit, ac moechum foemina stulta sequi,
Huic crudelis amor persuasit perdere natos,
Includi certo qui poterant numero.
Tu numerum atque modum excedis, tu crimine in uno
Omnes absolvis perfidiae numeros.
Quid miserabilius, quam te tot laedere posse,
Quot tulerit natos inde futura dies?
Infaustum facinus, quod praeter praemia mortis
Tot simul aerumnas, quae comitantur, habet.
A quibus ut nemo poterit subducere sese,
Sic nemo, auxilium qui ferat, esse potest,
Ni summum nostri tangant generis mala patrem,
Ni veniat mundo, victima pacis, ovis,
Ni promissa salus, verbum admirabile patris,
Induat humani corporis induvias,
Induat et durae quae sunt discrimina mortis,
Atque malis curet tot mala nostra suis.
Hac placuit ratione Deo sanare parentis,
Quae sunt audaci vulnera facta manu.
Hinc ut nemo auctor vitae est, sic nemo salutis
Se queat auctorem dicere jure suae.
Omnia namque Deus, per quod sunt omnia verbum,
Et dedit, et quae sunt inde futura, dabit.
Unica sufficiens pro nobis hostia Christus,
Quem constat nostris occubuisse malis.
Occubuit licet, ille tamen fera tartara vicit,

Solvit et inferni vincula dura ducis.
Hoc vitae caput est, humanae et summa salutis,
  Qua de nunc psaltes regius ista canit.
Cujus ut exemplar possis in proximo habere,
  Mens et delicias cernere saepe novas,
Hunc Davida legas, peccati pondere pressum,
  Crimen adulterii qui facis, ista lege.
Dic cum vate sano: Nostri miserere creator,
  Cum sis peccator, dic: Miserere mei.
Dic: Miserere mei, nisi me tua gratia purget,
  A patrio nunquam crimine lotus ero.
Sed nos cur humiles magnum percurrimus aequor,
  Cum solet hoc nobis altius esse fretum?
Est qui cuncta queat mysteria pandere vitae,
  Omnia Jessaei carmina vatis habens.
Hic veluti de fluminibus rigat omnia sacris,
  Datque salutiferas, nempe Lutherus, aquas.
Ille undas tribuit, quae verso robore sursum
  Tendunt, et coeli regna beata petunt.
Jam si scire voles, ubi sint haec flumina, lecta*),
  Hic, mihi crede, liber plurima parvus habet.
Quae si rite bibens animo gustaveris, omnem
  Dices te mundi deposuisse sitim.

Τέλος.

---

*) Edit. de anno 1589 habet: **lector**.

PSALMUS „MISERERE MEI DEUS."

Ad Christi gloriam et ecclesiae utilitatem edita est haec psalmi quinquagesimi primi illustris enarratio reverendi patris D. Martini Lutheri.

Enarravimus proxime psalmum secundum, de rege Christo et spirituali ac coelesti ejus regno, quomodo in hoc mundo accipiatur, quomodo vexetur et laceretur per reges ac populos, et tamen vincat et triumphet: nunc autem institui enarrationem psalmi „Miserere", qui docet de poenitentia, non quod pollicear me posse huic lectioni satisfacere, fateor enim me illum Spiritum non totum apprehendisse, qui ibi loquitur, sed tantum ut habeamus occasionem et materiam cogitandi ac discendi, ut ego vobiscum fiam discipulus, et exspectem Spiritum, qui quidquid dabit, accipiemus cum gratiarum actione. Est autem multis modis hujus psalmi cognitio tum necessaria tum utilis. Continet enim doctrinam de praecipuis nostrae religionis capitibus, de poenitentia, de peccato, de gratia et justificatione, item de cultu, quem nos Deo praestare debemus. Hi sunt divini et coelestes loci, qui nisi magno spiritu doceantur, non est possibile, ut adscendant in cor hominis, sicut videmus hanc doctrinam ab adversariis nostris magno conatu, multis ac immensis voluminibus agitatam, et tamen nemo ex omnium eorum numero est, qui sane intelligat, quid sit poenitentia, quid peccatum, quid gratia, sed sunt eis haec vocabula ceu somnium quoddam, cujus vestigia quaedam in animo relicta sunt, sed tota res ex animo atque oculis effluxit. Est autem haec causa tantae caecitatis et ignorantiae, quod vera cognitio horum locorum non pendet ex cognitione et sapientia rationis humanae, nec nascitur, ut sic dicam, domi nostrae, in cordibus nostris, sed de coelo revelatur et datur. Quis enim ho-

minum sic posset loqui de poenitentia et remissione peccatorum, sicut Spiritus sanctus in hoc psalmo loquitur?

Ac vulgo hic psalmus poenitentiae psalmus appellatus est, et celeberrimus est inter omnes, in templorum usu et quotidianis precationibus, et sane intellexit aliquid, qui primus hunc titulum psalmo indidit: sed reliqua turba, quae eum aut decantat quotidie, aut orat, ut absolvat injunctas ab episcopis operas, prorsus nihil intellexit. Applicaverunt enim psalmum ad poenitentiam operum, seu peccatum actuale, quod sic definiunt, esse dictum, factum aut cogitatum contra legem Dei. Sed haec definitio longe est angustior, quam ut peccati magnitudinem et vim ob oculos ponat. Altius enim peccatum inspiciendum, et radix impietatis seu peccati clarius ostendenda erat, non simpliciter erat resistendum in actibus elicitis, ut vocarunt. Ex hoc errore, quod peccatum non recte intelligitur, alius error, ut fit, nascitur, ut neque gratia quid sit intelligatur. Accidit igitur, ut in erigendis pavidis conscientiis, in consolandis mentibus contra mortem et judicium Dei essent ineptissimi. Quomodo enim consolari potest, qui, quid gratia sit, non intelligit? Ergo ad illa stulta prolapsi sunt, ut hominibus oppressis conscientiae doloribus suaderent cucullos, regulas et similes nugas, quibus placari Deum credebant. Haec autem manifesta testimonia sunt, quod neque peccatum nec gratiam recte intellexerunt, et simpliciter theologiam rationalem sine verbo Dei docuere.

Ad eundem modum de poenitentia quoque docuere, ut homines colligerent totius anni praeteriti transgressiones, et de iis dolerent, ac satisfactione ea expiarent. Sed quaeso, num judex ideo furem non suspendit, quod audit eum fateri furtum, et dolere videt? et isti Deo sic satisfactum putant, scilicet, si ad hunc modum fin-

gant dolorem, si aliter vestiant, aliter incedant, aliter victitent. Quare lectio hujus psalmi praecipue ad hanc rem erit utilis, ut capita ista nostrae doctrinae recte discamus intelligere, et adversarios nostros, sic impure de gravissimis rebus disputantes, erudite et graviter possimus refutare. Nam meo exemplo comperi, cum aliquoties laboraret conscientia mea, quam nihil opis afferre possent profanae ipsorum disputationes. Saepius autem adhortatus sum ecclesiam ad gratiarum actionem pro hoc ingenti dono verbi et pura doctrina, quod pulsis his ceu tenebris clarum verbi lumen illuxit.

Ut igitur ad psalmum veniamus, proponitur hic doctrina de vera poenitentia. Sunt autem in vera poenitentia duo, cognitio peccati et cognitio gratiae, seu, ut notioribus appellationibus utamur, timor Dei et fiducia misericordiae. Has duas partes David in hac oratione ceu in illustri pictura spectandas proponit. Initio enim psalmi videmus eum laborare ex cognitione peccati sui ac gravamine conscientiae, in fine autem consolatur se fiducia bonitatis Dei, et promittit se alios quoque erudituram, ut convertantur. Sic plane apparet prophetam singulari consilio in hoc psalmo voluisse relinquere veram sapientiam religionis divinae, explicatae sanis verbis et sano sensu, ut, quid peccatum, quid gratia, quid tota poenitentia esset, disceremus, ac sunt hujus generis alii quoque psalmi, sicut psalmus: „Beati quorum remissae," item: „De profundis clamavi." Nam in hac doctrina tradenda artifex est David, ita tamen ut nobiscum in usu hujus doctrinae maneat discipulus, quia omnes homines, quantumvis illustrati Spiritu sancto, tamen manent discipuli verbi, manent infra et citra verbum, et experiuntur, quod vix guttulam ex immenso Spiritus pelago haurire possint.

Dixi paucis argumentum et ordinem psalmi, jam

etiam de titulo dicendum est. Est autem nota historia ex secundo libro Samuelis cap. 12. Mihi igitur non est dubium, hunc titulum occasionem dedisse scholasticis, ut eum et de persona Davidis tantum, et de actualibus ejus peccatis intelligerent. Videtur enim solus David loqui in propria persona et proprio peccato adulterii et homicidii. At mirum est, quod non docuerunt etiam psalmum hunc tantum in hoc uno peccato orandum, sed permiserunt exempli loco haberi et orari in omnibus aliis peccatis, sicut Paulus dicit: „Dominus Jesus fecit me in exemplum omnium credentium in se," cum tamen non omnes credentes fuerint *) persecutores ecclesiae, sed Christus in Paulo suam longanimitatem, mansuetudinem et infinitam misericordiam ostenderit, ne desperent alii in peccatis. Ad eum modum etiam hunc psalmum ceu exemplum orationis in omnibus peccatis proposuerunt, quamvis eum tantum de actuali peccato Davidis intelligerent, cujus titulus meminit.

Sed nobis longius progrediendum est, nec resistendum in peccatis illis exterioribus, sed tota peccati natura, fons et origo intuenda est. Loquitur enim psalmus de toto peccato, seu de radice peccati, non solum de externo opere, quod ceu fructus ex arbore peccati et radice enascitur. Nam quod deprecatur se in peccatis conceptum esse, hoc profecto non tantum ad adulterium pertinet, sed ad totam naturam peccato contaminatam, et tamen non displicet, quod Davidis factum ceu exemplum proponitur. Nam in hoc facto plura, quam unum cum Bethseba peccatum videtur. Adjicit enim adulterio pessimum consilium, pronuntiat illum, qui ovem ademit vicino inopi, virum mortis esse, cum ipse suum peccatum in occiso Uria (homine sine dubio bono et egregia in regem suum fide), item in erepta

*) In edit. princip. leg.: fuerunt.

conjuge non videret, sed vellet adhuc sanctus et amans juris ac justitiae videri. Hoc vero est duplicare peccatum. Deinde non Uriae solum indigna caedes per ipsum adornata est, sed perierunt alii Israelitae, blasphematur nomen domini, et sic ultra quintum et sextum praeceptum progressus etiam in primum, secundum et tertium praeceptum peccavit, nec quartum praeceptum de officio erga parentes omisisset inviolatum, si obstitisset cupito adulterio, et sane blasphemiae peccatum Deus peculiariter ei objicit: „Tu fecisti filios Ammon blasphemare.“ Nam ex clade sui populi gentium animi elati sunt contra populum et Deum Israel, ut clamarent, Deum Israel nihil esse, Deum autem Ammonitarum esse Deum ac vincere. Ergo insigne exemplum est David, sic ordine in totum decalogum fere impingens, et tamen peccata ista non agnovisset, nisi venisset Nathan, sed volebat adhuc justus et sanctus rex haberi.

Ad hunc modum explicatum peccatum David satis illustre gratiae et peccati exemplum est, ac sane nisi sacrae literae hanc historiam prodidissent, quis unquam crederet, virum tam sanctum eo usque potuisse prolabi? Instituerat cultum tabernaculi summa cura per Spiritum sanctum, auxerat cultum illum sanctissimis carminibus, gravissima bella cum insigni felicitate gesserat, Deus eum pronuntiarat electum virum esse, habebat illustrissimam promissionem de futuro semine, seu de Christo, quem prophetae filium Davidis, item regem David appellarunt. Quid multis? Nulla causa fingi potest, cur non cum Mose et cum Samuele jure conferri possit, et tamen vir tantus prolabitur non in unum leve peccatum, sed in monstra plurium peccatorum simul; et quod periculosissimum est, prolabitur in impoenitentiam et altam securitatem, adeo ut, si Nathan non venisset, David forte peccasset in Spiritum sanctum.

Quod igitur tantus vir, repletus Spiritu sancto, summis bonis operibus, divina sapientia et prae aliis insigni prophetiae dono illustris tam foede labitur, nobis in exemplum fit, ut habeamus consolationem, cum praeoccupati peccatis labimur, aut conscientiae tanguntur sensu irae et judicii Dei. Hic enim in luculentissimo exemplo lucet bonitas et misericordia Dei, parati ad remittenda peccata et justificandos nos, tantum ne addamus hoc operculum, ut negemus nos peccasse, sicut Saulis historia ostendit, qui etsi peccarat contra vocem domini, tamen id condonatum esset, nisi addidisset peccati defensionem, et dixisset: „Implevi verbum domini," 1. Samuel. 15. Idem cum secundo admoneretur, pertinaciter negat, „imo, inquit, audivi vocem domini, et ambulavi in via, per quam misit me dominus." Audit igitur ex Samuele tristem sententiam: „Pro eo quod abjecisti sermonem domini, abjecit te quoque dominus, ne sis rex," quasi diceret: Paratus quidem est dominus remittere peccata, sed his, qui peccata sua agnoscunt, et tamen non desperant, sed credunt patere recursum ad illum Deum, qui promisit poenitentibus remissionem peccatorum etc.

Ergo, etsi psalmus loquitur de tota natura peccati et fonte, non tamen excludimus historiam, quam ostendit titulus, nempe adulterium et caedem Uriae. Nam in his suis peccatis videt David ceu in speculo totius naturae impuritatem, ut cogitet: Ecce ego, qui sic administravi rempublicam, qui institui ecclesiam et cultum Dei, qui in intellectu manuum mearum deduxi eos, psal. 77. [78.] quomodo in tantam foeditatem, in tot ac tanta peccata prolapsus sum? Ex uno igitur peccato venit in cognitionem totius peccati, quasi diceret: Si ego tantus vir sic, quasi de coelo in infernum usque prolapsus sum, an non magnum mihi et aliis

hic lapsus documentum est, nihil boni esse in carne mea. Magna itaque sapientia est, scire, nos nihil esse, quam peccatum, ne sic leviter de peccato sentiamus, sicut papae doctores, qui definiunt peccatum esse dictum, factum, aut cogitatum contra legem Dei. Quin tu sic defini secundum hunc psalmum, peccatum esse hoc totum, quod est natum ex patre et matre, antequam homo possit per aetatem aliquid dicere, facere aut cogitare, ex hac autem ceu radice nihil boni coram Deo enasci posse. Hinc nascitur divisio peccati. Nam tota natura primum per peccatum corrupta et aeternae morti subjecta est, deinde alia ceu species peccati est, quod homo habens legem potest agnoscere, cum scilicet furta, adulteria, caedes etc. committuntur. De hoc posteriore genere etiam civilia jura loquuntur, quanquam minus accurate.

Quod igitur scholastici dicunt, naturalia esse integra, magna ea blasphemia est, quanquam illa adhuc major est, quod etiam de daemonibus idem judicant. Si enim naturalia essent integra, quid opus esset Christo? Deinde si homo naturaliter habet bonam voluntatem, si habet intellectum verum, cui se voluntas, ut ipsi loquuntur, naturaliter potest conformare, quid tandem illud est, quod in paradiso per peccatum amissum, per solum filium Dei restitui necesse fuit? Et tamen sententiam hanc quidam, ut videntur, magistri theologi nostra aetate defendunt, quod naturalia sint integra, id est, quod voluntas sit bona, etsi aliquando per malitiam vult aut cogitat aliud, quam quod rectum et bonum est, tribuunt id malitiae hominum, non simpliciter voluntati, sicut in se est. Contra has periculosas opiniones muniendus est animus, ne cognitio gratiae obscuretur, quam impossibile est manere sanam et integram, si ad hunc modum de natura hominis sentiamus. Jam illud quoque nullo modo tolerari in ecclesia potest, quod docent scho-

lastici, hominem posse facere legem quoad substantiam facti, sed non quoad intentionem praecipientis. Nam secundum intentionem praecipientis requiri non solum opus, sed habitum in corde, qui vocatur gratia, perinde ac si dicam, eum, qui manibus ac pedibus valet, recte posse obire suum munus, sed id impediri eo, quod non simul indutus sit nigra aut candida toga. Plane ad hunc modum dicunt, Deum exigere aliquid ultra decalogum, nec contentum esse, si quis decalogum impleat, sed requirere etiam habitum. Haec portenta omnia inde enata sunt, quod, quid peccatum sit, non recte norunt. Recitantur autem a me eo consilio, ut videamus, quantum inter nostram sanam et illam prodigiosam ac mendacem doctrinam papae intersit.

Nos enim sic dicimus, naturalia esse extreme corrupta. Nam Adam, cum esset conditus, habuit rectam voluntatem et intellectum, integre audiebat, videbat, integre curabat terrena in laude et fide Dei. Sed per lapsum postea corrupta est voluntas, intellectus, et omnia naturalia, ita ut homo non amplius sit integer, sed incurvatus per peccatum, ut qui amisit judicium rectum coram Deo, et omnia perverse statuit contra voluntatem et legem Dei, qui non amplius cognoscit Deum, nec amat, sed fugit et metuit, ac statuit eum non Deum, hoc est, misericordem et bonum esse, sed judicem et tyrannum. Ex illa amissione notitiae Dei nascuntur alia peccata infinita, quod homines, cum res secundae sunt, secure peccant, sicut adversarii nostri, qui persequuntur verbum fiducia suae potentiae. Deinde credunt Deum ea esse voluntate, ut ipsi sua diligentia et devotione eum possint demereri, et sibi reconciliare. Hinc nata sunt monasteria, regulae, cuculli, funes, missae, peregrinationes, et similes stulti

cultus, quos natura destituta cognitione Dei sibi contra et praeter verbum finxit. Haec an non certissima sunt indicia, naturalia (quod ad Deum et Dei cultum pertinet) esse corruptissima? Sic in veteri testamento idem comprobant varii idolorum cultus, contemtus prophetarum et verbi Dei, et similia peccata, quae Deus per prophetas in ingrato populo damnat.

Sed ne in civilibus quidem possumus pronuntiare naturalia esse integra. Videmus enim, quantus sit legum contemtus praecipientium recta, et quanta dissolutio disciplinae, propter quam leges et magistratus divinitus constituti sunt. Sic medicus saepe decipitur in miscendis pharmacis, et nonnunquam per imperitiam occidit decumbentem, quin ipsum oculorum lumen, aures, et alia organa omnia conceperunt vitium ex peccato, neque ita sunt sana et integra, sicut in Adamo ante peccatum fuerunt. Haec sensuum corruptio manifesta est, quid in spiritualibus esse putas? Sumus igitur per peccatum simpliciter aversi a Deo, ita ut nihil de Deo recte sentiamus, sed simpliciter sentimus de ipso sicut de idolo. Cicero et alii in republica magni viri, si res spectes, egregie functi sunt suo munere, sed si evolvas animos, videbis eos non alia re ad id excitatos, quam studio gloriae, sicut testatur gnome illa celebris: Mentem tu sola peruris gloria. Haec vero an non etiam manifesta nota est amissae notitiae Dei, cui per obedientiam servire debebamus, non nostram quaerere gloriam. Nunc autem diversum fit, quod non Dei gloriam, sed nostram ipsorum gloriam quaerimus in Deo et omnibus creaturis. Sic illi ipsi, quorum insignis continentia et sobrietas fuit, gloriam praecipuum habuere scopum, quem spectarent, non voluntatem Dei.

Ergo peccatum nostrum est, quod in peccatis nati

sumus et concepti. Hoc didicit David experientia propria, ideo sic definit, ut significet peccatum esse corruptionem omnium virium, interiorum et exteriorum, adeo ut nullum membrum officium suum ita nunc faciat, sicut in paradiso ante peccatum, sed discessimus a Deo, pleni conscientia mala, morbis et morti obnoxii, sicut poenae verba ostendunt: „Quacunque die comederis de hoc ligno, morte morieris.“ Discimus autem haec ex solo verbo. Gentes verbo destitutae, etsi in mediis his malis jacerent, non tamen ea recte intellexerunt. Nam mortem judicarunt necessitatem aliquam naturalem, non peccati poenam esse. Sic de tota hominis natura non possunt judicare, quia fontem non norunt, unde hae calamitates in humanum genus promanarunt. De hac peccati et totius naturae cognitione psalmus docet, et non tractat solum exemplum (pro quo tamen gratias agimus scholis, quod id nobis reliquerunt), sed complectitur totam doctrinam religionis spiritualis, de notitia Dei, item de notitia nostrae naturae, peccati, gratiae etc. Quare sentiamus hunc psalmum esse generalem doctrinam totius populi Dei, ab initio, quo factus est, usque in hunc diem, qua David, seu potius Spiritus sanctus in Davide, nos erudit ad cognitionem Dei et nostri. Magnifice autem utrumque tradit, nam et egregie primo peccatum, et deinde cognitionem gratiae, sine qua desperatio accidit, ostendit.

Porro haec cognitio peccati non est speculatio aliqua, seu cogitatio, quam animus sibi fingit, sed est verus sensus, vera experientia, et gravissimum certamen cordis, sicut testatur, cum dicit: „Iniquitatem meam cognosco;“ hoc est, sentio, experior. Id enim hebraica vox proprie significat, non significat, sicut papa docuit, colligere se, quid feceris, quid obmiseris, sed sentire *et experiri intolerabile* onus irae Dei, et

cognitio peccati est ipse sensus peccati, et homo peccator est, qui conscientia premitur, et anxius haeret, nesciens quo se vertat. Non igitur agimus hic de cognitione hominis philosophica, quae definit hominem esse animal rationale etc. Physica haec sunt, et non theologica. Sic jureconsultus loquitur de homine possessore et domino suarum rerum, medicus loquitur de homine sano et aegro, theologus autem disputat de homine peccatore. Haec hominis substantia est in theologia, et hoc a theologo agitur, ut hanc suam naturam peccatis corruptam homo sentiat. Id cum fit, sequitur desperatio, quae in infernum dejicit. Quid enim homo in conspectu justi Dei faciat, qui scit totam naturam peccato oppressam esse, nec quidquam relictum esse, quo possit niti, sed simpliciter in nihilum justitiae esse redactum? Haec cum in animo sic sentiuntur, tunc debet sequi altera pars cognitionis, quae quoque non speculativa, sed tota practica et sensitiva esse debet, ut homo discat et audiat, quid sit gratia, quid justificatio, quod Dei sit de homine sic ad infernum lapso consilium, quod scilicet per Christum statuerit hominem restituere etc. Hic iterum erigitur animus dejectus, et secundum hanc gratiae doctrinam cum gaudio statuit: Si sum peccator in me, in Christo non sum peccator, qui nobis factus est justitia, sed sum justus et justificatus per justum et justificantem Christum, qui ideo justificans est et dicitur, quod ad peccatores pertinet, et peccatoribus missus est etc.

Hae sunt istae duae theologicae cognitiones, quas David in hoc psalmo tradit, ut sit argumentum psalmi: de cognitione hominis theologica, et de cognitione Dei etiam theologica, ne quis de majestate cogitet, quid fecerit Deus, et quam potens sit, item ne quis cogitet de *homine suarum* rerum domino, sicut jureconsultus, aut

de homine aegro, sicut medicus, sed de homine peccante. Nam theologiae proprium subjectum est homo peccati reus ac perditus, et Deus justificans ac salvator hominis peccatoris. Quidquid extra hoc subjectum in theologia quaeritur aut disputatur, est error et venenum. Nam huc omnis scriptura spectat, ut Dei benignitatem nobis commendet, qui hoc agit per filium suum, ut naturam in peccatum et damnationem prolapsam justitiae et vitae restituat. Hic nihil agitur de hac corporali vita, qui victus, quae operae sint suscipiendae, quomodo regenda familia, quomodo colenda terra etc., haec ante hominem in paradiso creata sunt, et hominum in manus data, cum diceret Deus: „Dominamini piscibus maris, et volatilibus coeli," sed agitur hic de futura et aeterna vita, de Deo justificante, reparante ac vivificante, et de homine a justitia et vita prolapso in peccatum et aeternam mortem. Qui hunc scopum sequitur in lectione sacrarum literarum, ille cum fructu sacra leget.

Ergo necessaria haec theologica cognitio est, ut homo se cognoscat, hoc est, ut sciat, sentiat et experiatur, quod sit reus peccati, et addictus morti, deinde etiam, ut contrarium sciat et experiatur, quod Deus sit justificator et redemtor talis hominis, qui sic se cognoscit. Aliorum hominum curam, qui peccata sua non cognoscunt, relinquamus jureconsultis, medicis, parentibus. Hi enim alio modo de homine disputant, quam theologus. Nunc ad psalmum venio.

I.

Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum iniquitates meas dele.

Hic initio admonendi estis, quia Deum nominat et nullam Christi mentionem facit, ne putetis Davidem si-

cut Mahometistam aliquem aut alium quendam gentilem hominem de Deo loqui. Loquitur enim David cum Deo patrum suorum, seu cum Deo promissore, quia populus Israel non habuit Deum absolute speculatum, ut sic dicam, sicut imperitum monachorum genus speculationibus suis adscendit in coelum, et de Deo absolute cogitat. Hunc Deum absolutum debent omnes fugere, qui non volunt perire, quia humana natura et Deus absolutus (docendi causa hac appellatione nota utimur) sunt inter se infestissimi inimici, nec potest fieri, quin a tanta majestate humana infirmitas opprimatur, sicut scriptura aliquoties admonet. Quare nemo intelligat Davidem loqui cum Deo absoluto, sed loquitur cum Deo vestito et induto verbo et promissionibus suis, ne excludatur a nomine Dei Christus, de quo a Deo est facta promissio ad Adamum et alios patriarchas. Hunc Deum non nudum, sed vestitum et revelatum verbo suo necesse est nos apprehendere, alioqui certa desperatio nos opprimet.

Et est perpetuo faciendum hoc discrimen inter prophetas loquentes cum Deo et gentes. Gentes enim loquuntur cum Deo extra verbum et promissiones, secundum cogitationes cordis sui, prophetae autem loquuntur cum Deo induto et revelato promissionibus et verbo suo. Hic Deus tam clementi specie, et ut sic dicam, tam jucunda larva indutus, nempe promissionibus suis, potest apprehendi, et cum gaudio ac fiducia a nobis conspici, ubi econtra Deus absolutus est ceu aheneus murus, in quem non possumus impingere sine nostro exitio. Ideo Satan hoc dies noctesque satagit, ut nos ponat in occursum nudi Dei, ut obliti promissionum et beneficentiae in Christo ostensae cogitemus de Deo ac judicio Dei. Id cum fit, periimus illico, prolapsi in desperationem. Hoc modo David

cum Deo absoluto non loquitur, sed loquitur cum Deo patrum suorum, hoc est, cum Deo, cujus promissiones novit, et cujus misericordiam ac gratiam sensit. Si igitur Turca, hypocrita aut monachus aliquis dicat: „Miserere mei Deus," perinde est ac si nihil dicat, quia Deum, quem nominat, non apprehendit velatum tali persona seu specie, quae nobis attemperata est, sed apprehendit et invadit Deum in sua absoluta potestate, ubi necessario sequitur desperatio, et Luciferi casus ex coelo ad inferos. Haec igitur causa est, cur prophetae sic innixi sint promissionibus Dei in orationibus suis, quia promissiones includunt Christum, et faciunt Deum non judicem aut hostem nostrum, sed benignum et faventem Deum, qui damnatos vult restituere vitae et salvare.

Hoc primo monendum esse duxi propter alios prophetarum locos, deinde etiam illud considerandum est, quomodo conveniat, quod dicit: „Miserere mei." Hic enim si personas spectes, Deum et peccatorem Davidem, inter quas res agitur, apparebit summa dissimilitudo et contradictio immutabilis. An non enim hic totius naturae sensus, an non hoc omnium hominum judicium est, quod Deus peccatum odit? sicut Joannis nono caecus dicit: „Scimus, quod peccatores Deus non audit, eos autem audit, qui eum colunt, et faciunt voluntatem ejus." Item in decalogo est: „Ego sum Deus zelotes," quin per totum Mosen fere nihil est, nisi merae comminationes contra malos et inobedientes, et convenit cum lege Mosi sensus naturae, quem nullo modo possumus exuere. Sic enim omnes homines judicant: Tu es peccator, Deus autem est justus, ergo te odit, ergo infliget poenas, ergo te non audiet. Hanc consequentiam tota natura impossibile est ut negare possit. Hinc sancti patres, qui in psalmos scripserunt, fere

exposuerunt „justus Deus" pro eo, quod juste vindicat ac punit, non pro eo quod justificat. Inde mihi accidit juveni, ut hanc appellationem Dei odissem, et ex illa ἕξει seu habitu adhuc hodie quasi cohorresco, cum audio Deum justum dici. Tanta est vis impiae doctrinae, si ea animi in prima aetate imbuantur, et tamen veteres doctores fere omnes sic exponunt.

Sed si Deus sic justus est, ut puniat juste, seu pro merito, quis potest subsistere in hujus justi Dei conspectu, siquidem omnes sumus peccatores, et afferimus ad Deum justam poenarum infligendarum causam? Procul hinc cum tali justitia et tali justo Deo, quia nos omnes sicut ignis consumens vorabit. Quia autem Christum salvatorem Deus misit, profecto non hoc modo justus vult esse, ut puniat pro merito, sed vult justus esse et dici, ut agnoscentes peccata justificet, et eorum misereatur. Quod igitur David peccator dicit: „Miserere mei Deus", perinde sonat, ac si loquatur contra decalogum, in quo Deus mandat, ne sis peccator, et minatur peccatoribus poenas. Quomodo enim convenit inter peccatorem et Deum, qui est justus, verax, inimicus et hostis peccatorum, qui sua natura non potest ferre peccata? et tamen David, qui infra dicit: „Agnosco iniquitatem meam," item: „Peccatum meum coram me est semper," hic David, inquam, Deum appellat, et dicit: „Miserere mei." Hoc vero est conjungere duo incompatibilia, ut loquuntur. Ergo statim initio ostendit David eam artem et sapientiam, quae est supra sapientiam decalogi, et vere coelestis sapientia, quam neque lex docet, nec ratio sine Spiritu sancto cogitare aut intelligere potest.

Nam natura in universum hoc statuit, et secum dicit: Non audeo elevare oculos ad coelum, sed terreor conspectu Dei. Utrumque enim scio, me peccato-

rem esse, et Deum peccata odisse, numquid igitur orabo? Hic vero incipit certamen difficillimum. Nam aut animus in se propter peccati conscientiam confusus statuit orationem differendam, donec aliquam in se inveniat (ut sic dicam) dignitatem, aut circumspicit humana consilia et sophisticas consolationes, ut prius cogitet de satisfactione, ut possit cum aliqua fiducia propriae dignitatis accedere, et dicere: „Miserere mei Deus." Haec perpetua nostrae naturae est sententia, sed longe perniciosissima est. Nam animi eriguntur in fiduciam propriae justitiae, et statuunt Deum posse placari nostris operibus. Haec blasphema praesumtio est propriorum meritorum, contra meritum Christi, deinde quia in peccatis nati sumus, sequitur nunquam nos oraturos esse, si non prius sumus oraturi, quam sentiamus nos ab omnibus peccatis puros esse.

Ergo excutienda haec blasphema cogitatio est, et in ipsis peccatis, seu, ut significantius dicam, in ipso mari peccatorum hoc medio utendum est, quo hic David utitur, ne oratio differatur. Quorsum enim attinet verbum miserendi, si isti, qui orant, mundi sunt, et misericordia non opus habent? Sed ut dixi, acerrimum hoc certamen est, posse animum in ipso peccatorum sensu excitare, ut clamet ad Deum: „Miserere mei." Aliquoties meo exemplo didici, qui haec doceo, et aliis praecipio, omnium fere operum difficillimum esse orare. Quare non profiteor me artificem hujus operis, hoc autem confiteor, saepe in maximis periculis me admodum frigide haec verba pronuntiasse: „Miserere mei Deus," quod mea offendebar indignitate, et tamen vicit tandem Spiritus sanctus, qui suggessit: Qualisqualis es, certe orandum est. Deus enim non propter tuam dignitatem sed propter suam misericordiam orari vult et exaudire.

Ut igitur haec recte intelligantur, Deum odisse peccatores, et amare justos, distinctio facienda est inter peccatorem sentientem peccata, et peccatorem non sentientem peccata sua. Orationem peccatoris non sentientis peccata sua Deus non vult, quia hoc ipsum, quod orat, non intelligit nec vult. Sic monachus, qui in superstitione sua vivit, saepe canit et murmurat: „Miserere mei Deus," sed quia in fiducia propriae justitiae vivit, et immunditiem cordis non sentit, tantum syllabas recitat, rem ipsam nec intelligit nec optat. Ad haec addit contraria orationi suae, petit ignosci, petit misericordiam, et interim ipse jam hoc jam alio modo quaerit expiationem peccati et satisfactionem. Hoc vero an non est palam Deo illudere? Perinde ac si quis mendicus clamosus importunis vocibus instat pro stipe, et cum eam aliquis offerat, ipse suas opes, hoc est, mendicitatem suam jactet, et manifeste ostendat, se non indigere stipe.

Sic inimici evangelii verba numerant, rem autem non modo non intelligunt, sed re ipsa contrarium faciunt, dum varios cultus suscipiunt, dum quaerunt remissionem peccatorum impiis missis, peregrinationibus, invocationibus sanctorum etc. Tales peccatores, qui peccatores sunt, et tamen non sentiunt se esse peccatores, sed praefracta fronte perrumpunt, se justificant, verbum Dei persequuntur etc., tales, inquam, procul arcendi sunt ab omni misericordia, et irae dicta eis proponenda, quibus Deus non misericordiam, sed aeternas minatur poenas, sicut est sententia primi praecepti: „Ego sum Deus zelotes, visitans iniquitatem patrum in tertiam et quartam generationem." Proponenda etiam sunt exempla irae, interitus Sodomorum, diluvii super omnem carnem effusio, direptio populi sancti, et si qua alia horribilia spectra judicii et irae Dei in scripturis exstant, ut deducantur insensati et impoenitentes peccatores ad cog-

sitionem sui, et serio incipiant implorare misericordiam. Hi enim sunt, de quibus dicitur: Deus peccatores odit, Deus peccatores non audit etc.

Alii peccatores sunt, qui sentiunt sua peccata et iram Dei, ac terrentur a facie Dei. Hi arripiunt contra se comminationes in verbo Dei propositas, et ex horribilibus irae divinae exemplis ita dejiciuntur animo, ut propter peccata easdem poenas ipsi quoque timeant. In his terroribus cum animus malleo legis et judicii Dei sic quasi contritus est, tum vero locus, tempus et occasio est hujus divinae sapientiae arripiendae, ut cor se erigat, et certo hoc statuat, Deum, cum irascitur peccatoribus, irasci iis tantum, qui duri et insensati sunt, qui autem sentiunt molem peccatorum suorum, de iis dictum esse: „Beneplacitum est domino super timentes eum.“ Tum enim per legem satis effectum est, et debent cessare fulmina illa irati Dei, ac lucere illa misericordiae lumina, in verbo Dei proposita, quod beneplacitum sit domino super timentes eum, quod Deus cor contritum et humiliatum non despiciat, quod sint aures ejus apertae, et oculi ejus intenti in pauperem, ut eum de stercore erigat, ut foveat lychnum fumantem, ut quassatam arundinem iterum conglutinet etc. Hi enim sunt iste tenerrimus vermiculus (sicut translatio Hiero. habet 2. Reg. 23. de Davide, quanquam in hebraeo non est) et mollissimus flos, qui ad levem auram comminationis divinae commovetur ac trepidat, ubi illi alteri insensati peccatores in maximis procellis ceu montes ferrei stant immoti ad omnem poenitentiae praedicationem. Quare hoc unum in istis pavoribus conscientiarum agendum est, ne sic territi animi judicent secundum naturam et sensum suum, quia abriperentur in desperationem: sed sicut diversorum morborum natura inter se diversa remedia sunt, ita hi territi verbis

gratiae erigendi sunt, sicut illi rigidi sunt concutiendi ferreo sceptro.

Papa cum suis doctoribus nihil sani potest in talibus periculis conscientiarum consulere, sicut meo exemplo expertus sum. Omnes enim judicant secundum naturam, quae dicit: Sum peccator, Deus autem justus est, ergo eadem me poena manet, quae alios peccatores. Hic natura resistit, nec potest in illis nebulis irae divinae radios misericordiae intueri. Sed hic vera theologia nostra venit, et docet, cum animi sic sunt territi, tum unam theologiae partem completam esse, quae lege et minis legis utitur, ut peccator se incipiat cognoscere, et exuat securitatem, in qua omnes, ante hanc irae revelationem, naturaliter vivimus, neque hic resistendum esse, sed debere nos progredi ad alteram theologiae partem cognoscendam, in qua tota theologiae cognitio impletur, quod Deus humilibus dat gratiam. Pertinere minas illas et horribilia exempla ad induratos et securos peccatores, his Deum esse zelotem, et ignem consumentem. Sed illos contritos et pavidos esse populum gratiae, cujus vulnera alligare et sanare velit pastor bonus, qui animam suam ponit pro ovibus. Ergo non debere tales obsequi cogitationibus cordis sui, quae propter peccata suadent non esse orandum, non esse sperandam gratiam, sed cum Davide animo confidenti clamandum esse: „Miserere mei Deus," propterea quod tales sint Deo beneplacitum.

Haec hujus psalmi theologia est ignota scholis papistarum. Nam hic Davidem vide, bene aperto ore in haec verba erumpentem: „Miserere mei Deus," et sic conjungentem res sua natura dissimillimas, Deum et se peccatorem, justum et injustum. Ingentem autem illum montem irae divinae, qui ita disjungit Deum et Davidem, transcendit fiducia misericordiae, et se cum Deo

conjungit. Hoc vero est, quod addit theologia nostra ad legem. Nam appellare Deum, et dicere: „Miserere" non magni laboris est, sed addere particulam „mei", id vero est, quod omni studio inculcatur in evangelio, et tamen experimur, quam aegre a nobis praestari possit. Nam hoc „mei" fere omnes orationes nostras impedit, cum contra deberet unica et summa orandi causa et occasio esse.

Ergo primo exemplum discendum est, ut recte intueamur pronomen „mei", et statuamus id significare peccatorem, sicut postea manifeste exponit, cum dicit: „In peccatis conceptus sum." Fatetur enim ibi hunc „mei" esse maximum peccatorem. Ergo nos quoque hoc discamus, ut illae turbae cogitationum, quae nos volunt compescere, nos magis excitent ad clamorem, sicut de coeco legimus in evangelio, qui increpatus magis clamabat. Experimur enim in nobis hanc cogitationum quasi turbam, objurgantem nos: Quare vis orare? Nescis, quid tu sis, et quid sit Deus. Haec cogitationum turba valde molesta est spiritui, et plurimos impedit, sed contemnenda est, et ob eam ipsam causam est orandum, quae videtur nos ab oratione revocare, ut vi quadam per illam turbam ad Christum perrumpamus, et rogemus misericordiam. Hoc qui faciunt, illi recte orant, sed profecto magna contentione spiritus opus est. Nam propria experientia didici, his cogitationibus saepissime orationem mihi excussam esse, Dei tamen gratia ad eam cognitionem perveni, ut Satanae telis suis me oppugnanti non cederem, sed erepta vi spiritus, arma in ipsum hostem converterem, et dicerem: Tu ideo ab oratione deterres, quia sum peccator. Sed ego ob hanc unam causam mihi potissimum orandum esse video, quia sum maximus peccator, et opus habeo misericordia.

Idem faciendum *est in ipso* aestu tentationum, cum

animi aut libidinis aut vindictae cogitationibus tentantur. Ibi si quis ad orationem hortetur, statim objicit animus impuritatem, quasi in istis sordibus cogitationum orationi non possit esse locus. Hic contra urge, nullo modo exspectandum finem tentationis, donec libidinis aut alterius vitii cogitationes animo penitus effluant, sed in eo ipso momento, quo tentationem sentis esse validissimam et te ad orandum imparatissimum, secede in locum solum, et ora dominicam precationem aut quidquid tandem potes dicere contra Satanam et tentationem ejus: tunc senties tentationem mitigari, ac Satanam terga vertere.

Quodsi quis orationem existimat differendam, donec animus purus fiat ab impuris cogitationibus, is nihil aliud facit, quam ut Satanam alioqui plus satis potentem adjuvet sua sapientia et virtute. Haec vero gentilis religio et sophistica est, imo Satanae doctrina, contra quam exemplum et doctrina hujus psalmi tenenda est, in qua videmus, Davidem in ipso totius suae impuritatis conspectu et in singulari carnis peccato non a Deo fugere, sicut Petrus stulte dicebat in navi: „Domine exi a me, quia peccator sum," sed cum fiducia misericordiae prorumpit in orationem, et dicit: Domine, si sum peccator, sicut sum, miserere mei. Quia enim vere sentiunt nostra corda peccatum, ideo magis debemus per orationem ad Deum accedere. Antea erat fugiendum, antea erat metuendus Deus, cum periculum esset, ne laberemur in peccatum, post lapsum debet sperari venia, et peti, non debet resisti in cogitationibus irae et timoris. Nunc Satan hoc agit, ut iste ordo pervertatur, ut in peccatis patrandis simus securi et sine timore Dei, et ut, postquam patrata sunt, maneamus in timore, sine spe et fiducia misericordiae.

Sed Davidem, ut dixi, vide diserte confugientem

ad misericordiam, et dicentem: „Miserere mei Deus,“ quasi diceret: Scio me esse malum et peccatorem; te autem esse justum. Quod igitur me erigo, et orare audeo, hoc totum facio fiducia verbi et promissionum tuarum, quia scio te non esse Deum Mahometistarum aut monachorum, sed Deum patrum nostrorum, qui promisisti te redemturum peccatores, non quidem simpliciter peccatores, sed peccatores sensitivos, qui norunt et sentiunt se esse peccatores etc. Ergo nos quoque audeamus dicere: „Miserere mei Deus;“ sum peccator, tentatus a carne, sanguine, ira, odio, sed spes est in misericordia et bonitate tua, quam promisisti sitientibus justitiam etc.

Non possunt haec satis apte dici, sed necesse est accedere experientiam propriam, ea docet, quam magnus labor sit, superare istum quasi montem propriae indignitatis et peccatorum, qui inter nos oraturos et Deum est. Etsi autem hic maxime sentitur infirmitas fidei, tamen etiam haec consolatio nobis tenenda est, quod non soli dicimus: „Miserere mei Deus,“ sed idem nobiscum dicit et orat Spiritus in corde nostro, gemitibus inenarrabilibus. Hos gemitus sicut nos neque videmus, neque plene intelligimus, ita clarissime videt et plenissime intelligit Deus, qui etiam spiritus est. Fiducia igitur hujus interpellatoris etiam in media contentione certaminis seu tentationum debemus Satanae resistere, et dicere: Si sum peccator, quid tum? Deus est misericors. Si sum propter peccata ad orandum ineptus, bene est, nolo fieri aptior. Nam, proh dolor, plus satis ad orandum aptus sum, quia nimium sum peccator.

Haec hujus loci doctrina est, quod audendum est sensitivis peccatoribus (ut sic appellem docendi causa), et quod Deus justus *et homo peccator* sunt conciliandi, ne

sic in peccatis Deum metuamus, quin cum Davide canamus: „Miserere.“ Ne autem pronomen „mei“ aut nomen „Deus“ nos impediat, quin in medio horum ponamus verbum „miserere“, per quod Deus et homo peccator conciliantur. Hoc nisi fiat, non solum hunc psalmum nunquam recte canere, sed ne orationem dominicam unquam recte orare poterimus, quia hoc minus in hac vita futurum est, ut simul ab omnibus peccatis simus puri. Nam etsi actualia, ut vocant, desint, quod perrarum est, tamen non deerit originale peccatum. Quia autem semper sumus in peccatis, ergo semper quoque orandum est, sicut revera christianorum corda omni momento orant, cum vident omni momento suam indignitatem, et cupiunt eam condonari. Haec perpetua christiani cordis suspiria cogitationibus, nonnunquam etiam negotiis perturbantur et teguntur, ne ea semper videamus. Vere igitur theologica virtus est, hoc modo oratione obruere peccatum, et cum sentimus nostram infirmitatem, confugere ad canticum hoc: „Miserere mei Deus.“

Sed postquam diximus, quomodo conciliandi sint Deus justus et homo peccator, etiam hoc monendum est, ut recte consideremus verbum „miserere“. Nam id si diligentius evolverimus, necesse est ut statuamus omnem nostram vitam conclusam et positam esse in sinu misericordiae Dei. Quia enim nos omnes sumus „mei“, hoc est, peccatores, manifeste et necessaria consequentia sequitur, quidquid sumus et vivimus, hoc totum esse merae gratiae, non justitiae aut meriti nostri. Quid igitur? inquies, an non decalogus praestari debet? Si autem praestatur, an non ea justitia est? Respondeo: Volumus decalogum praestare et servare, sed cum larga, hoc est, vere evangelica dispensatione, seu distinctione, quia accepimus tantum primitias Spiritus, et ge-

mitus spiritus in corde manent, item caro nostra cum suis libidinibus et concupiscentiis, hoc est, tota arbor cum fructibus etiam manet. Haec causa est, cur decalogus nunquam possit plene praestari, alioqui si decalogus posset praestari integer, quid opus esset justitia illa, quam David per verbum „miserere“ petit, hoc est, quid opus esset imputatione? Nunc, cum etiam in sanctis remaneant peccati reliquiae nondum plane mortificatae, utrumque fit, ut per Spiritum inhabitantem peccato resistamus, et obediamus decalogo, et tamen per carnem et Satanam in peccatum impulsi speremus remissionem peccatorum.

Sic obedientia erat in lege, sacrificare, et tamen infra dicet propheta: „Sacrificium et holocausta noluisti.“ Sic enim erant sacrificia, ne tamen tolleretur misericordia. Ad eundem modum facimus legem per Spiritum sanctum, et tamen manet verbum „miserere“, hoc est, nos manemus peccatores et opus habemus gratuita remissione peccatorum per Christi meritum. Ergo misericordia est tota nostra vita in mortem usque, et tamen christiani praestant obedientiam legis, sed imperfectam propter peccatum inhabitans in nobis. Quare hoc quoque discamus, ut verbum „miserere“ bene extendamus, non tantum ad actualia peccata, sed ad omnia beneficia Dei, quod sumus justi alieno merito, quod habemus Deum patrem, quod Deus pater amat peccatores sensitivos, in summa, quod omnis nostra vita est misericordia, quia tota nostra vita est peccatum, nec potest opponi judicio aut irae Dei.

Ideo non tantum dicit David: „Miserere mei Deus,“ sed addit: „secundum magnam misericordiam tuam,“ ac simpliciter tacet omne meritum et omnem justitiam operum. Non dicit, sicut ille in evangelio: „Bis jejuno in sabbatho,“ non dicit: Miserere mei secundum meritum condigni aut congrui. Quid enim haec ad

misericordiam? Monachorum, non Davidis sunt ista, jactare meritum et alia, sicut de cujusdam regis fratre narratur, qui in extremo vitae articulo dixit ad Deum: Serva mihi, quod promisisti, quia reddidi tibi, quod jussisti. Hanc vocem nolim meam esse in articulo mortis. Diversum enim dicendum est: „Ne intres in judicium domine cum servo tuo.“ Item: „Dele iniquitatem meam.“ Quod enim possumus jactare meritum hujus levissimi, ut videtur, beneficii, quod oculum sanum servavit Deus? David tacet justitiam ac meritum suum, et vult secundum magnam misericordiam Deum agere. Hoc modo non solum ex justitia propria, sed etiam ex ira Dei se evolvit, neque sibi aliud proponit spectrum, quam Deum misericordem, gaudentem et ridentem. Statuit enim Deum habere magnam misericordiam, propter quam nihil aliud velit nec cogitet, quam ignoscere et benefacere.

Hoc spectrum Dei faventis et miserentis est vivificum spectrum, quo operit pronomen „mei“, et rejicit iram in angulum, ac dicit: Deus favet. Haec non est rationis theologia, quae in peccatis suadet desperationem, sed David sentit peccatum ac iram Dei, et tamen dicit: „Miserere mei Deus.“ Hanc doctrinam ratio nescit, sed sacrae literae tradunt, sicut in hoc primo hujus psalmi versu videtis. Sunt enim singula verba pure et caste posita, sed sunt verba Spiritus, habentia vitam, ex quibus spirituales discunt distinguere inter peccatorem et peccatorem, inter Deum et Deum, et discunt etiam conciliare cum homine peccatore iram Dei seu iratum Deum. Sed inquies, haec non sic fiunt, propterea quod ego, sic tou verbo edoctus, ista mecum ita cogitare disco: imo statuendum est, quod sicut credis, sic etiam tibi fiet, quia haec fides non est ex tuo judicio sumta, sed

hausta ex verbo Dei. Si igitur potes hoc apprehendere, et statuere, Deo esse beneplacitum super timentes eum, tunc revera ita tibi continget. Si non apprehendis, non es sub beneplacito, sed sub ira, secundum Christi dictum: „Sicut credis, ita fiet tibi.“ At cogitatio de ira Dei per se quidem falsa est, quia Deus promittit misericordiam, et tamen talis falsa cogitatio fit vera propterea, quia tu veram esse statuis. Contra illa altera cogitatio, quod Deus faveat peccatoribus, sentientibus peccata sua, simpliciter vera est et manet. Ergo non est, quod cogites, non sic futurum propterea, quod tu sic credis. Quin hoc statue, quod res per se certa et vera magis certa et vera fit te sic credente. Sicut econtra, si credas Deum iratum esse, certo habiturus es eum iratum et hostem, sed diabolica, idololatrica et perversa cogitatione, quia Deo sic servitur, si eum timeas, et apprehendas Christum, objectum misericordiae.

Haec est vera theologia de vero Deo et vero Dei cultu. Falsa theologia est, Deum esse iratum agnoscentibus peccata sua. Talis enim Deus nec in coelo nec usquam est, sed est idolum perversi cordis, quia verus Deus dicit: „Nolo mortem peccatoris, sed ut magis convertatur et vivat.“ Hoc etiam praesenti Davidis exemplo et oratione comprobatur, et principio admonuimus, non tantum exemplum Davidis hic considerandum esse, sed psalmum transferendum in generalem doctrinam, quae pertineat simpliciter ad omnes homines, nullo excepto, sicut epistola ad Romanos generaliter citat sententiam: „Omnis homo mendax,“ item: „Conclusit Deus omnes sub peccatum, ut omnium misereretur.“ Ad hunc modum de Davide diximus, quod non solum suum peccatum, sed totius generis humani mortem et vitam complectatur. *Ergo Deus* omnibus hominibus ta-

lis Deus est, qualis Davidi fuit, hoc est, ignoscens peccata, et misericors in omnes, qui misericordiam rogant, et peccata sua agnoscunt.

Huc pertinet, quod repetitione seu potius amplificatione hac uti voluit, ut addat: „Et secundum multitudinem miserationum tuarum iniquitatem meam dele.“ Rogavit antea, ut Deus per misericordiam avertat oculos a suis peccatis, hoc versu idem agit, et quidem majore contentione ac spiritu. Apprehendit enim Deum promissorem, et toto intuitu cordis vertitur in misericordiam, quod non posset, nisi adjutus Spiritu Deum promittentem apprehendisset, et sciret apud Deum reliquam esse spem remissionis peccatorum pro peccatoribus, sicut in alio psalmo dicit: „Apud te propitiatio est, ut timearis.“ Non quaerit satisfactionem, non angulum, in quo se praeparet ad gratiam, sed recto cursu tendit ad conspectum Dei, et ad misericordiam, quae est ei nota non ex suo corde, non ex dictamine rectae rationis (quia ratio in peccatis fugit a Deo, nec se potest attollere conscientia in eam lucem, ut credat reliquam esse misericordiam, gratiam, favorem apud Deum pro peccatoribus), sed misericordia est ei nota ex promissionibus, quas ubique videt sparsas, etiam in legem et decalogum. Etsi enim ibi Deus minatur peccatoribus, tamen retinet nomen misericordis Dei. Idem testantur promissiones ad Adamum, Abrahamum etc.

Idem nobis in nostris tentationibus est praestandum, ut, quoties mordemur et vexamur in conscientia propter peccata, simpliciter sensum avertamus a peccato, et involvamus nos in sinum Dei, qui dicitur gratia et misericordia, nihil dubitantes, quin gratia et misericordia velit uti erga miseros et afflictos peccatores, sicut erga induratos peccatores vult uti ira et judicio. Haec est vera theologia, quam etiam hic psalmi

versus manifeste ostendit, cum inquit: „Secundum multitudinem misericordiarum tuarum iniquitatem meam dele.“

Vocabulo רַב utuntur in quantitate discreta et continua, sicut in germanico quoque dicimus, gross Geld, pro multa et numerosa pecunia. Deinde vocabulum חֶסֶד etiam notum est, Paulus saepe beneficium seu εὐεργεσίαν vertit, ut 1. Tim. 6., ubi servis loquitur, quod debeant colere heros suos. Addit causam, „quia, inquit, sunt participes beneficii evangelii.“ Nonnunquam etiam dilectionem vertit. Interpres graecus misericordiam fecit, sicut in illo loco Oseae: „Misericordiam volo et non sacrificium,“ hoc est, ut diligatis mutuo, ut benefaciatis aliis, et sic hoc loco vertit: „Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam.“ Alterum vocabulum רִחֵם significat, clementem animum induere, non velle respicere peccatum alterius, sed ignoscere, indulgere etc., sicut in illo loco: „Miserebor cui misereor,“ hoc est, ignoscam, condonabo peccatum. Inde venit nomen רַחֲמִים, quod noster vertit miserationem. Haec est hebraea grammatica, cujus admonendi sunt imperitiores.

Vide autem jam, quam belle haec duo David conjungat, ut primum Deus misereatur, hoc est, gratis nobis immeritis benefaciat, deinde ut largiatur remissionem peccatorum, quam fide accipimus per Spiritum sanctum, et promissiones, quia, nisi gratis ignoscat Deus, nulla satisfactio, nullum remedium reliquum est nobis. Non per jejunia nostra, non per alia opera, non per angelos, nec ullam aliam creaturam salus, sed unica salus est, confugere ad misericordiam Dei, quaerere apud Deum beneficium et ignoscentiam, ne respiciat ad nostra peccata et transgressiones, sed ut conniveat, et secundum misericordiam et miserationes suas nobiscum agat. Hoc *enim nisi* faciat Deus, non su-

mus digni, quibus ad unam horam vitam proroget, quibus det unam buccellam panis etc.

Sed hic quoque experimur, summae artis et difficillimum esse, sic conjungere illa duo, et in misericordiam Dei et miserationes tantum oculos intendere. Neque enim haec verba domi nostrae nascuntur, sed per Spiritum sanctum afferuntur de coelo. Contra hae spinae nascuntur in cordibus nostris: Ego sum peccator, Deus est justus et iratus mihi peccatori. Has spinas conscientia non potest evellere, non potest peccatorem constituere coram Deo favente et ignoscente, Spiritus sancti hoc est donum, non nostri arbitrii aut virium nostrarum. Nam cum absque Spiritu Dei est, aut indurantur corda in peccatis, aut desperant, utrumque autem est contra Dei voluntatem. Ideo David ex Spiritu sancto per medium inter hanc satanicam Scyllam et Charybdim navigat, et projicit se securum in amplissimam et infinitam illam misericordiam Dei, et dicit: Multae ac magnae sunt miserationes tuae domine, ego autem sum peccator, qui male vixi, male vivo, et dum vivo, male vivam. Jam igitur si me volo coram te statuere, necesse est, ut alias cogitationes afferam, quam cor meum mihi subjicit. Confiteor igitur peccatum meum coram te, multum est enim (sicut in 32. psalmo dicit). Sed sic confiteor peccatum, quod simul etiam confiteor tuam misericordiam, et miserationes tuas immenso majores peccato meo, item tuam justitiam, qua peccatores justificas, infinitis modis ampliorem, quam ut desperare debeam, sicut dicit: „Secundum multitudinem miserationum tuarum.“ Quia autem dicit magnam multitudinem esse miserationum, simpliciter negat et nescit omnem tum suam tum aliorum sanctitatem. Quid enim potest esse conjunctionis multitudini miserationum cum humana sanctitate? Si igitur est miseratio

sic multa, nulla est sanctitas apud nos, et vere fictus terminus est, dicere hominem sanctum, sicut fictus terminus est, Deum esse lapsum in peccatum, quia hoc nusquam est in rerum natura.

Quare isti minus*) alti et inveterati errores ac falsae opiniones abjiciendae sunt, cum vocamus monachorum more sanctum Hieronymum, sanctum Paulum etc., quia in se peccatores sunt, et solus Deus est sanctus, sicut ecclesia canit. Quos autem nos sanctos appellamus, ii sunt sanctificati aliena sanctitate, per Christum, quae est sanctitas gratuitae misericordiae. In hac sanctitate convenit tota ecclesia fidelium, et est nulla differentia. Sicut enim Petrus sanctus est, sic ego sum sanctus. Sicut autem ego sum sanctus, sic latro a dexteris Christi sanctus est, nec impedit, quod Petrus et Paulus majora fecerunt, quam ego aut tu. Utrimque enim nostra natura sumus peccatores, et opus habemus misericordia ac miserationibus. Etsi apostoli minus externorum peccatorum habuerunt, tamen saepe in cordibus senserunt praesumtionem, saepe fastidium, saepe desperationis cogitationes, saepe negationes Dei, et similes humanae imbecillitatis defectus, adeo, ut in homine nihil sancti, nihil boni videas, sicut psalmus dicit: „Prospexit Deus de coelo super filios hominum, et non erat, qui bonum faceret, ne unus quidem.“ Quodsi inter filios hominum non sunt boni, ubi igitur possunt esse alibi?

Ergo taceamus de sanctitate et sanctis, sanctificatos autem scimus eos esse, qui ex peccatoribus insensatis fiunt peccatores sensati, qui non praesumunt de sua justitia, quae nulla est, sed incipiunt habere illuminatum cor, ut agnoscant se et Deum, quod co-

*) Secundum erratorum indicem edit. de an. 1589 adjectum legendum est: nimis.

ram Deo malum sit, quidquid est nostrum, et condonetur gratuita condonatione miserationum. In hunc sinum opus est ut nos et omnes sancti nos recipiamus, aut necesse est nos damnari. Ideo autem misit Deus filium suum, ut has miserationes mundo revelaret, et istam doctrinam, quam humana corda et ratio nescit, invulgaret, ac David eam hic nobis proponit, dum confitetur peccata, et tamen misericordiam confitetur esse majorem.

Ergo omnes homines hunc versum canant cum Davide, et agnoscant se esse peccatores, Deum autem esse justum, id est, misericordem. Haec confessio est sacrificium acceptum et gratum Deo, ad quod nos David invitat. Vult enim hanc esse communem totius orbis doctrinam, ut, cum diabolus vel conscientia nos accusat propter peccata, nos quidem libere peccatum confiteamur, quod simus in multis et magnis peccatis, sed non ideo desperemus, quia, etsi peccata nostra multa et magna sunt, tamen hic docemur, misericordiam Dei etiam multam et magnam esse. Hac ratione se defenderunt contra Satanam omnes sancti, ut, quanquam essent peccatores, tamen hac cognitione sunt sanctificati, secundum Esa.: „Notitia Christi justificabit multos."

Nos cum semel haec audivimus, putamus facilia esse, et statim disci, sed profecto hoc opus, hic labor est, ut aliquo modo haec teneamus in tentatione. Neque enim de lana caprina lis est, agitur periculum aeternae mortis, et dimicamus de salute animarum nostrarum. Deinde experimur non solum conscientiam reclamantem, sed etiam Satanam inspirantem cogitationes mortis propter peccata, quorum nobis sumus conscii. Ergo dicere se peccatorem esse, et tamen non desperare, omnino divina virtus est. Ad eam autem non pervenimus hoc modo, si, quemadmodum adversarii nostri, peccatum ex-

tenuemus, sed hoc faciendum est, ut, sicut peccatum sua natura maximum et gravissimum est, ita etiam gratiam seu misericordiam immensam et inexhaustam esse credamus, sicut David pleno ore hoc jactat: „Secundum multitudinem miserationum tuarum iniquitatem meam dele."

Atque huc etiam facit ipsum vocabulum delendi, quo propheta hic utitur, et Paulus Coloss. 2.: „Delens chirographum, quod adversus me erat." Item Petrus acto. 3.: „Poenitentiam agite et convertimini, ut deleantur vestra peccata." Significat enim verbum delendi peccata in nostra conscientia scripta esse calamo legis, ac optat propheta, sicut aboletur scriptura in tabella aliqua, ut sic etiam aboleatur memoria peccati in corde suo et oculis Dei, sic tamen, ne pereat gratia aut gratitudo, quia culpa sic condonatur, ne tamen obliviscamur gratiae, sicut Petrus dicit de illis, qui obliviscuntur remissionem veterum peccatorum, et cumulant per incredulitatem et ingratitudinem nova peccata, sicut videmus hodie mundum plenum esse contemtus evangelii et omnis generis licentiae. In talibus peccatum non deletur, sed altius insculpitur. Ergo utrumque complectitur David, ut peccatum aboleatur, et detur Spiritus sanctus, per quem peccato possit resistere. Quia autem tantum petit deletionem, manifestum est, quomodo fiamus justi, scilicet, mera imputatione justitiae, cum per gratiam peccata delentur, et nos propter Christum accipimur in gratiam. Sed confer huc sophistarum et scholasticorum somnia, tunc videbis, quam inepte de remissione peccatorum et justitia docuerint.

II.

Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me.

Hactenus petiit *gratiam et* remissionem peccatorum

vel indulgentiam, ut velit Deus ipsi et nobis omnibus favere, ignoscere peccatum et delere, secundum suam misericordiam. Haec enim prima pars est, seu primus gradus post agnitionem peccati, accipere gratiam, habere faventem et benefacientem Deum, ut simus in gremio misericordiae Dei, et habeamus fiduciam in illas certas promissiones, nobis de gratia Dei donatas. Has promissiones sicut nos in baptismo habemus, ita habuerunt ipsi in Christo promisso. In hoc versu autem, ubi rogat se a peccato ablui, proponit nobis aliam peccati distinctionem, quam supra ostendimus. Nam supra divisimus peccatum in peccatum sensibile (ut sic dicam) et non sensibile, sicut duo genera peccatorum fecimus, peccatores sensatos et insensatos, seu veros peccatores et sanctos sive hypocritas, qui indurati et securi peccatum suum non sentiunt. Hic ostendit illud sensibile peccatum etiam duplex esse, seu duplici modo tractari. Est enim peccatum remissum per gratiam, et est pectum reliquum in carne. Peccatum per gratiam remissum est, quod Deus propter Christum non velit nos deserere, quantumcunque simus peccatores, sed quod velit misericorditer indulgere nobis, qui peccato perditi et corrupti sumus.

Hoc peccatum per gratiam remissum non satis est. Nam per infirmitatem subinde in peccata relabimur. Vellemus igitur non solum peccatum remitti, sed totum aboleri. Nam peccatum, sicut Augustinus loquitur, actu manet, reatu autem transit, hoc est, res ipsa, quae vere peccatum est, et remissa est, ac a Deo toleratur, ea manet in carne reliqua, nec dum plane mortua est, nisi quod per Christum, sicut in genesi dicitur, caput serpentis contritum est, lingua tamen adhuc micat, et cauda minatur ictum. Nam peccatum, quia gratia et misericordia Dei super nos regnat, non potest nos dam-

sare, non potest Deum nobis iratum reddere, et tamen in justificatis reliquiae peccati manent, ut concupiscentia et alia vitia, quae ceu feces reliquas sive seminaria propheta in se intuetur, et sicut supra pro remissione universaliter rogavit, ita hic orat pro istarum reliquiarum expurgatione seu exstirpatione.

Haec igitur secunda pars petitionis est, quae, ut dixi, nobis secundam distinctionem peccati ostendit, quod Deus vult peccata delere, quo ad remissionem culpae et ad ipsam vim peccati, non quo ad rem seu naturam peccati. Nam vis peccati est accusare, damnare, mordere, laedere, non relinquere pacem cordi, objicere iratum Deum, infernum etc. Haec vis peccati per misericordiam gratuitam tollitur, et tamen manent verae hujus veneni reliquiae. Ergo utrumque verum est, quod nullus christianus habet peccatum, et quod omnis christianus habet peccatum. Hinc nascitur illa distinctio, quod apud christianos duplex est peccatum, peccatum remissum et peccatum reliquum, quod exstirpandum et abluendum est. Peccatum remissum est, quod fiducia misericordiae contritum est, ne damnet, ne accuset, et tamen propter hanc carnem adhuc pullulat, et militat in carne nostra, ut efficiat similes fructus prioribus, ut simus securi, ingrati, ignorantes Dei, sicut prius fuimus. Hi sunt conatus reliquiarum peccati in nobis, quos etiam sentiunt sancti, sed per Spiritum sanctum eis non indulgent.

Ergo christianus, postquam fide justus est, seu remissionem peccatorum accepit, non debet sic securus esse, quasi plane ab omnibus peccatis purus sit, sed tum demum ei perpetua haec incumbit lucta cum reliquiis peccati, a quibus propheta hic cupit ablui. Est quidem justus et sanctus aliena seu extrinseca sancti-

tate, ut sic docendi causa appellem, hoc est, est justus misericordia et gratia Dei. Haec misericordia et gratia non est aliquid humanum, non est habitus quidam aut qualitas in corde, sed est divinum beneficium, quod nobis donatur per illam cognitionem evangelii propriam, quod scimus seu credimus peccatum nostrum nobis per Christi gratiam et meritum remissum esse, et quod speramus propter Christum in misericordiam et miserationes multas et magnas, sicut propheta hic dicit. Haec autem justitia, an non aliena justitia est? quae tota consistit in alterius indulgentia, et merum donum est Dei miserentis et propter Christum faventis.

Hoc in similitudine clarum fit. Si quis in aula alicujus principis capitale supplicium sit meritus, hunc si ex gratia dimittat princeps, an non dices ei culpam remissam, non proprio merito, sed gratuito beneficio clementis principis? Meritum enim nihil est, quam supplicium mortis. Sed tali non satis est, commissam culpam condonari, vincula solvenda, praebendae vestes, aliquid prae manu etiam dandum est, unde utatur. Idem nobiscum quoque accidit in negotio justificationis. Nam cum per misericordiam sumus liberi a culpa, tum etiam dono Spiritus sancti opus est, qui expurget in nobis reliquum peccati, aut saltem nos adjuvet, ne succumbamus peccato et concupiscentiis carnis, sicut Paulus dicit: „Mortificantes spiritu facta carnis." Jam hoc nobiscum accidit, quod in ea securitate vivimus plerique, ac si toti essemus spiritus, et plane nihil carnis esset reliquum. Quare discendum est, carnem manere reliquam, et spiritus hoc esse officium, ut pugnet contra carnem, ne caro ea perficiat, quae concupiscit.

Ergo christianus non est formaliter justus, non est justus secundum substantiam aut qualitatem (docendi causa hisce vocabulis utor), sed est justus secundum

praedicamentum ad aliquid, nempe, respectu divinae gratiae tantum, et remissionis peccatorum gratuitae, quae contingit agnoscentibus peccatum, et credentibus, quod Deus faveat et ignoscat propter Christum, pro peccatis nostris traditum *) et a nobis creditum. Hanc justitiam postquam fide consecuti sumus, tunc necesse est hoc balneo seu lotione hac, de qua psalmus dicit. Nam peccatum non quidem amplius damnat, sed tamen remanet, vexat et moleste impedit, ne sic rapiamur amore erga Deum, ne sic pleno corde credamus, sicut aut per spiritum vellemus, aut Deus exigit, ne sic simus casti, placidi, benefici etc., sed omnia quasi membra suis vitiis laborant contra legem Dei. Hic nisi magno conatu nos opposuerimus et pugnaverimus, tunc periculum est, ne ista vitia grandescant, et nos retrahant in veterem impietatem, sicut plurima exempla nostrorum hominum docent, qui nunc audito evangelio longe sunt pejores quam antea, sicut etiam sectarum exempla testantur. Sic enim securi sunt, ac si non possit eos sua ratio fallere, ac si sint sine carne. Illas diabolicas cogitationes, quas afferunt ad verbum Dei, admirantur et vulgant quasi oracula. Hoc cum fit, nullus remedio locus est reliquus.

Contra hanc securitatem prodest orationem Davidis bene considerare, in qua postquam remissionem peccatorum quoad culpam rogavit, et in misericordia Dei laetatur, etiam hoc petit, quod restat, ut lavetur ab iniquitatibus, ut donetur sibi Spiritus sanctus, virtus et domini **) illud, quod intus in corde vivat, et expurget reliquum peccati, quod per baptismum coepit sepeliri, sed nondum plane sepultum est. Atque

*) In edd. origg. de ann. 1538 et 1539 desunt duo voces nostris traditum. **) In editt. recentiorib. leg.: donum.

haec est vita christiana, sicut egregie describitur ad Coloss. 3., ut quaeramus ea, quae sursum sunt, tanquam mortui mundo, et quorum vita in Christo abscondita sit, et 2. Corin. 7., ut mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. Significat enim restare in se et omnibus christianis hujusmodi inquinamenta spiritus, hoc est, malas opiniones de Deo, et carnis, hoc est, vitiosas cupiditates, et hoc nostri laboris et studii esse debere, ut adjuti Spiritu ea expurgemus. Qui autem sibi toti sancti et sine vitiis esse videntur, hi inquinantur spiritu, ac amittunt fidem, et concipiunt opiniones fidei quidem simillimas, sed a diabolo immissas, quibus paulatim securi a verbo in impietatem abducuntur.

Cito igitur dixeris: Credo in Christum, sed res plenissimi laboris est, ut haec fides in corde fixa et certa sit ac maneat, quia inquinamentum spiritus adest, et nec ratio nostra nec Satan cessant, qui hoc agunt conjunctis viribus, ut omisso verbo propriis opinionibus nos gubernemus. Hinc oriuntur sectae et haereses, quae acerbissimo odio nos oderunt, et tamen hoc suum odium non putant peccatum esse, sed zelum interpretantur. Igitur non expurgant, non abluunt peccatum hoc, sed augent quotidie. Nos autem curemus, ut quotidie lavemur, ut de die in diem fiamus puriores, ut novus homo resurgat, et vetus corrumpatur quotidie, non solum ad mortem, sed etiam ad sanctificationem. Ad hanc christianorum quasi palaestram faciunt, quod non solum variis calamitatibus corporalibus ecclesiam Deus premi sinit, sed quod etiam haereses et sectas permittit excitari, ut exerceatur ad retinendum verbum et fidem et expurgandas illas reliquias peccati. Nam ideo datur Spiritus sanctus credentibus, ut cum larvis sapientiae nostrae in cordibus nostris pugnet, quae se attollunt adversus justitiam Dei, deinde ut nos excitet ad orandum, ad praestanda of-

ficia humanitatis omnibus, maxime autem fratribus, et ut sic animus et corpus exerceatur, et de die in diem fiamus sanctiores.

Manifesta igitur haec confessio est, quod christiani sint peccatores. Nam ubi requiritur lotio, ibi significatur inquinamentum et sordes. Sed nostri sophistae quia tantum philosophicam justitiam intelligunt, seu qualitatem in mente, non possunt hanc discordantiam concordare. Ponunt justitiam ceu qualitatem in corde, ea cum adest, sentiunt totum hominem esse sanctum in spiritu et carne. Cum igitur audiunt Paulum esse electum, et tamen esse peccatorem, propter reliquias peccati haerentis in natura, putant se chimaeram aliquam audire, quae nusquam sit in tota natura. Damnant igitur nos pro haereticis, et minantur incendia.

Sed respondeant nobis ad hunc psalmum tam nobilem et notum vulgo, quid causae sit, cur David post misericordiam et miserationes, hoc est, post justificationem, petat hoc quoque, ut mundetur? Nam David habens remissionem peccatorum, et exsistens in gratia, quem nullum peccatum accusat, nec damnat, tamen adhuc est immundus, et habet adhuc immundum peccatum, cui nihil deest, cur non vere peccatum sit, quam quod non potest eum damnare. Ergo David justus et justificatus adhuc habet peccatum, et pro parte adhuc est injustus. Ideo orat donum maximum Spiritus sancti ad has sordes expurgandas, ac sane donum hoc satis probat, non esse ludum aut jocum hanc ablutionem. Nam hoc etiam cavendum est, ne illas peccati reliquias extenuemus. Si enim eas extenues, vilescet etiam purgator et donum purgandi, Spiritus sanctus scilicet. Et propheta diserte illas reliquias vocat peccatum et iniquitatem, quanquam non est id peccatum, quod antea fuit, quia caput ejus est contusum per remissionem

peccatorum. Ideo non simpliciter dicit propheta: „Lava me," sed „amplius", seu multum lava me, hodie, cras, et ita deinceps per omnem vitam, ab inquinamentis corporis et spiritus, ut de die in diem fiam fortior et certior contra terrores legis, donec fiam dominus legis et peccati, per plerophoriam tuae misericordiae etc. Haec est doctrina hujus psalmi et perpetua nostra schola, in qua nunquam perfecti magistri evademus, non nos, non apostoli, non prophetae. Omnes enim hic manemus discipuli, et omnes petimus, dum vivimus, amplius lavari.

Hae sunt duae partes justificationis. Prior est gratia per Christum revelata, quod per Christum habeamus placatum Deum, ut peccatum amplius non possit nos accusare, sed conscientia fiducia misericordiae Dei sit reducta in securitatem. Posterior est donatio Spiritus sancti cum donis suis, qui illuminat contra inquinamenta spiritus et carnis, ut defendamur ab opinionibus diabolicis, quibus orbem terrarum seducit, ut vera cognitio Dei in diem crescat, item alia dona, castitas, obedientia, patientia, ut corpus nostrum et concupiscentiae frangantur, ne eis obediamus. Qui hoc donum non habent, aut eo non sic utuntur, sed aut in carnis sordes, aut spiritus labuntur, ut sine discrimine dogmata omnia probent, apud hos dominatur caro, nec norunt tales, quid sit hoc Spiritus sancti balneum, quod David hic petit.

III.

Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper.

Audivimus duos versus psalmi, in quibus David postulavit, primo gratiam et remissionem peccatorum, deinde etiam donum purificans et mundificans feces seu reliquias peccati. Nam haec duo absolvunt perfecte justum et sanctum coram Deo, sine omnibus nostris prae-

paratiouibus et satisfactionibus, et sine ista fictitia poenitentia, quam hactenus docuimus in populo, et papistae adhuc docent, quia tantum una justificationis causa est, scilicet, meritum Christi, seu gratuita misecordia, quam corda, Spiritu sancto accensa, fide apprehendunt. Quodsi quis vult, numeret agnitionem peccati tanquam causam secundam, seu, ut eruditi loquuntur, causam sine qua non, quia sic est causa, ut tamen tota res pendeat ex misericordia Dei, seu ex promissione, quod scilicet Deus promisit, se velle illorum misereri, qui agnoscunt sua peccata, et justitiam sitiunt. Alioqui si de natura peccati loquaris, etiam peccatori sensitivo, ut supra appellavimus, nihil aliud debetur secundum omnem legem et naturam, quam poena et indignatio summa. Quod autem tales poenam et iram effugiunt, hoc totum est misericordiae Dei, qui promisit, se eos, qui sentiunt peccata et horrores judicii divini, velle refocillare gratuito remittendo peccatum.

Nihil igitur est, quod possit quoquo modo allegari pro merito, quia nec agnoscere peccatum aliquid est, nisi quantum promissio divina facit. Nam cum peccatum per Spiritum sanctum arguitur ac revelatur, ut David non adulterium tantum, sed universaliter totam naturam peccato deformatam penitus animo intueatur, tunc si nihil quam nostra satisfactio exspectanda esset, opprimeretur David metu judicii Dei, et desperatione, sicut nostra experientia saepe edocti sumus. In monasteriis proponebantur satisfactiones et accurata peccatorum confessio, sed non ideo in tranquillo erat conscientia. Suadebatur cucullus, sed iidem in cucullo durabant animi dolores, quos antea eramus passi, nec proderat iterum abjicere cucullum. Hoc autem experimur, Dei benignitate, praesentissimum et certissimum

remedium esse, nosse seu credere, quod Deus territis peccato suo velit ignoscere, et quod jubeat sperare tales remissionem peccatorum. Hunc promissionis locum ostendit David suo exemplo, sibi causam esse implorandae misericordiae et doni, quo purificetur.

Quare rationalis particula, qua hic utitur, non ponitur, quasi cognitio peccati sit prima causa, quae mereatur remissionem peccatorum. Peccatum enim est peccatum, et meretur poenam sua natura, sive agnoscas, sive non agnoscas. Sed agnitio peccati est correquisitum quoddam, quod Deus vult agnoscentibus peccata ignoscere, non agnoscentibus non vult ignoscere. Haec promissio sola causa est, et prima, media et ultima causa, hoc est, totum est in justificatione. Ad hanc promissionem David intuetur, cum dicit: „Quoniam iniquitatem meam cognosco,“ quasi dicat: Non allego tanquam meritum aliquod, quod peccatum meum cognosco, sed quia tu promisisti gratiam agnoscentibus peccatum, ideo coram te profiteor, me peccatum meum agnoscere etc. Vocabulum nosse in hebraeo longe significantius est, quam in aliis linguis. Significat enim sentire et experiri aliquid, quale sit secundum suam naturam. Sic de Adam dicit scriptura: „Cognovit uxorem suam,“ hoc est, expertus est et sensit. Sic non novit Deus superbos, hoc est, non curat, non promovet eos etc. Eodem modo hic ponitur: „Quoniam peccatum meum cognosco,“ quasi dicat: In eum locum veni, ut tempus sit miserendi et juvandi, sum enim factus ex insensato peccatore peccator sentiens, qui nunc peccatum et judicium Dei cognosco, hoc est, vere sentio. Porro hic sensus est ipsissima mors naturae, nisi per Spiritum sanctum subjiciantur cogitationes pacis, et cognitio misericordiae Dei, quod Deus tales peccatores non velit perdere.

Hic opus est sententiis, quas sine dubio meditatissimas habuere sancti patres, quod dicit dominus in Deuteronomio, quanquam ibi de corporali beneficio loquitur: „Non propter justitias tuas et aequitatem cordis tui possidebis terram gentium etc.“ Item: „Ego dominus, qui deleo iniquitatem tuam.“ Item: „Nolo mortem peccatoris etc.“ Hic exemplis opus est, quod Deus, cum Ninivitae poenitentiam agerent, hoc est, cum agnito peccato humiliarentur, retractat sententiam suam, et dicit: „Non perdam eos,“ item, quod Achab, cui minatus erat interitum familiae, ignoscit, et dicit ad prophetam: „Vidistine Achab humiliatum?“ Ex his historiis nascitur illa theologica notitia Dei, quod Deus sit Deus humilium, afflictorum et pauperum, qui se agnoscunt, quod sint peccatores, et sic timent Deum, ut tamen magis sperent in misericordiam ejus. Hujusmodi sententiae et exempla sancti patres in lege sine dubio habuerunt notissimas et carissimas.

Nostri devotarii satis bonum simile ex Mose usurparunt, ubi jubet pignoris loco non simul inferiorem et superiorem molam accipiendam esse, ne de victu periclitetur debitor. Hoc eo accommodarunt, quod Deus nolit nihil, quam iram sentiri, sed quod velit sensum irae misceri cum sensu gratiae, secundum sententiam: „Beneplacitum est domino super timentes eum, et super eos, qui sperant super misericordia ejus.“ Ad hunc modum David quoque petit sibi ignosci, quia, inquit, agnosco iniquitatem meam. Quid hoc ad me? Deus potest dicere, si agnoscis peccatum, et ideo ex corde doles, habeas fructum operum tuorum. Ad hunc modum responderet lex, et sineret hominem in illo sensu peccati ita perire. Nam judex sic solet, cum confessione culpae poenam conjungit.

Sed Deus non vult esse judex, ideo legem sustulit praedicatione evangelii, in quo testatur, sibi satis esse poenae, si cor sit afflictum et desperatum, quod antea in peccatis securum erat, non quod meritum aliquod sit, agnoscere peccatum, sed quia ipse promisit se agnoscentibus ignoscere velle, et tantum se irasci istis peccatoribus, qui non sentiunt peccata sua, sed aut praesumunt de viribus suis, et volunt justificari proprio merito, aut secure peccant secundum concupiscentiam carnis, sine timore Dei. Sed hi crassi peccatores illis adhuc meliores sunt, qui duplici operculo peccatum suum tegunt, quod et fidunt suis viribus et misericordiam repudiant.

Longe aliud David hic facit, qui petit veniam, sed nullam aliam ob causam, quam quod est peccator, et videt suam infirmitatem, sicut mendicus aliquis, qui accedit ad divitem aliquem, de quo opinionem liberalitatis concepit. Is dives, si quid dat mendico, non dat meriti alicujus causa, quid enim meretur, qui inopiam suam deplorat? sed dat ex sua quadam liberalitate, misericordia adductus.

„Et peccatum meum coram me est semper," hoc est, incumbit cervicibus meis, premit me, non possum eo plene liberari. Sed hic cavete, ne intelligatis eum loqui de actuali peccato, sed totam vitam, cum omnibus et sanctissimis justitiis suis propriis, in conspectu propheta habet, et sentit se istis omnibus nihil juvari, nisi accedat misericordia, sicut de Bernhardo, admirandae sanctitatis viro, narrant, eum hanc quasi ultimam vocem edidisse: Perdite vixi. Hoc vere est peccatum in conspectu esse, non unum aut alterum malefactum, sed totam naturam et universale peccatum, cum omnibus viribus, cum justitia et sapientia carnis omni, quod haec omnia in judicio Dei nihil sint, et

Bernhardus cum Davide, David cum omnibus sanctis dicat: „Ne intres domine in judicium cum servo tuo.“

Sadoletus de actuali peccato accipit, sed non potuit alia ratione clarius ostendere summam verae theologiae inscitiam *). Neque enim posita haec sunt in eleganti oratione, sed in usu et experientia, quam Davidis et aliorum sanctorum illustria in sacris literis exempla ostendunt, quorum Sadoletus nihil intelligit. Ego autem ideo diligentius haec inculco, quia expertus sum, quam difficulter persuadeantur iis, qui in scholastica illa theologia educati sunt, et opus habeamus hac cognitione non solum pro nobis, sed etiam cum alii consolandi sunt in simili sensu peccati. Quando enim sic in conspectu est peccatum, tunc animus non audet se erigere, sed sibi perpetuo hanc cantilenam occinit: Peccator es, igitur odit te Deus. Haec consequentia vera est in natura, in jure civili et foro, et omnibus humanis rebus. Ibi sane maneat haec consequentia vera, ut dicas: Peccator es in hoc et hoc peccato, igitur te odit caesar, judex etc. Hoc autem ceu Satanae venenum et pestilentissimam pestem caveas, ne hanc consequentiam ex foro etiam ad tribunal Christi transferas. Ibi enim non sequitur: Peccator es, ergo Deus te odit, sed hoc sequitur: Peccator es, ergo confide, quia tales peccatores, qui peccata sua sentiunt, vult Deus. Alioqui nemo hominum salvaretur, non apostoli, non prophetae, quia omnia conclusit Deus sub peccatum, sed ideo, ut omnium misereretur. Si igitur agnoscis te habere peccatum, si tremis, si vexaris sensu irae Dei, horrore judicii Dei et inferni, confide, tu enim es, cum quo Deus vult loqui, cui Deus vult misericordiam suam ostendere, et quem vult salvare, quia sic sonant promissiones ejus, quod sit Deus

*) In editt. origg. leg.: justitiam.

pauperum, qui non vult mortem peccatoris. Neque enim est Deus furoris, sed gratiae et pacis, igitur vult ut peccator convertatur et vivat. Hae consolationes non sunt levia verba, quae decretis patrum aut ingressura religionis (ut vocant) nituntur, sed nituntur promissionibus divinis, et omnipotenti verbo Dei, ideo etiam corda eriguntur, et consolationem firmam ac certam sentiunt.

Sic David hanc causam affert, cur petat misericordiam, „quia, inquit, peccatum meum coram me est semper,“ hoc est, peccatum meum me urget, non admittet quietem ullam, non pacem, non vino, non pane, non somno sensus irae et mortis excutitur. In tali periculo nullum remedium aliud reliquum est, quam ut animus contra hunc sensum eluctetur, et dicat: „Miserere mei Deus.“ Hoc enim tuum tempus, tempus est, quod requirit divinam operationem et opem, qua peccatorem juves et consoleris. Quid enim esset, Deum esse, si nihil sciret quam occidere et terrere? Haec Satan solet facere, item peccatum et mea ipsius conscientia. Deum autem esse, est aliquid supra haec posse et facere, scilicet, ut in talibus periculis consoletur, erigat et vivificet, ut declaret se plus scire et posse, quam Satan, lex et ego scimus et possumus. Si igitur lex cor durum terruit et flagellavit, donec perduceret in sensum peccati, veniat etiam Christus secundum promissionem suam, et iterum sic territum consoletur et erigat. Nos autem eas consolationes fide accipiamus, et non fiamus increduli divinae revelationi. Jam sequitur:

IV.

Tibi soli peccavi, et malum coram te feci,

V.

ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris.

Hic versus a variis est varie tractatus, et semper

sic judicatum est, hunc unicum scrupulum in hoc psalmo difficillimum esse. Quia autem Paulus in epistola ad Romanos eum citavit, factum est, ut numeraretur inter difficiliores totius scripturae locos. Etsi igitur libenter aliis relinquo, ut abundent suo sensu, tamen bona spes me tenet, nihil nos a sententia vera et germana aberraturos esse. Hoc autem inprimis lectorem volo monitum, ut retineat hoc, quod in principio psalmi monuimus, quod scilicet David loquitur in persona omnium sanctorum, non solum in sua persona seu in persona adulteri, quanquam non negem potuisse fieri, ut per occasionem hic lapsus eum duceret in cognitionem sui et totius humanae naturae, ut sic cogitaret: Ecce ego, tam sanctus rex, qui tanto studio et in legem et cultum Dei sancte servandum incubui, tam sum per innatam carni malitiam et peccatum oppressus et victus, ut innocentem hominem caedi objecerim, et per adulterium eripuerim conjugem, an non hoc evidens argumentum est, naturam gravius peccato infectam et corruptam, quam unquum potui suspicari? Qui heri castus eram, hodie sum adulter, qui heri habebam innocentes manus a sanguine, jam sum vir sanguinum. Et ad hunc modum potest fieri, ut hunc generalem totius peccati sensum ex illo lapsu adulterii et homicidii acceperit, et inde concluserit, neque arborem nec fructus humanae naturae bonos esse, sed omnia peccato ita deformata ac perdita, ut nihil sani in tota natura sit reliquum. Hoc primum volo admonitum lectorem, si modo sanam hujus loci sententiam expetit.

Secundo etiam grammatica explicanda est, quae aliquid obscuritatis habet. Nam quod interpres reddidit per praeteritum, praesens esse debet: Tibi soli pecco, hoc est, agnosco me coram te nihil esse, quam

peccatorem, item, malum coram te facio semper, hoc est, tota vita mea est mala et perdita propter peccatum, non possum jactare coram te meritum aut justitiam, sed sum totus malus, et coram te meum hoc nomen est, quod malum facio, quod peccavi, quod pecco, quod peccaturus sum in infinitum. Ad hunc modum mutatio temporis praeteriti in praesens abducit nos ab actuali peccato in peccatum universale. Sadoletus sicut bene imperitus theologus, et tamen vir eloquentia magnus, varie se torquet, et sic transformat sententiam, ut ne divinare possis, quid velit. Particulam „soli" exponit, quod nemo id peccatum viderit, nisi Deus, sed quis non videt, quam ea sententia inepta sit?

Nos igitur hic primum grammaticam restituimus, quod praeterita illa sint reddenda in praesenti, deinde particula „soli" adverbialiter ponenda est, ut sit propria et germana, atque etiam simplicissima sententia: Tibi solum vel tantum pecco. Coram te nihil sum nisi peccator, coram tuo judicio non meritum, non justitiam aliquam jacto, sed agnosco me peccatorem, et imploro misericordiam tuam, ut sit conversa universalis, quae est apud Joannem primo: „Qui illuminat omnem hominem." Ibi enim totam humanam naturam peccato excaecatam dicit. Hanc sententiam hujus loci Paulus quoque comprobat in Romanis, qui studio hanc sententiam videtur citasse, ut ostenderet, quomodo intelligenda esset. Nam in eo ipso loco ponit hanc universalem: „Omnis homo est mendax, ut ipse sit solus verus." Ad eum modum particula „ut" hic quoque exponenda est. Neque enim hoc vult, Dei justitiam augeri nostris peccatis, sicut Paulum calumniabantur homines profani, sed simplicissime dicit: Ego tantum coram te pecco, ego tantum coram te malum facio, ut constet verum esse, quod tu solus sis justus, et justi-

ficans peccatores, qui solus a peccato liberas, non imputando ea iis, qui in tuam misericordiam confidunt.

Hanc sententiam Paulus clare ostendit in iis, quae proxime hujus loci citationem praecedunt. Quare particula „ut" non est operis nostri, ut importet causam, sed est tantum nostrae confessionis, quod haec duo confitemur, omnes homines esse mendaces seu peccatores, ut constet, solum Deum esse justum et justificare impium, qui est ex fide in Christum Jesum. Nam haec perpetua cum superbis justitiariis pugna est, quod non volunt esse peccatores, nec possunt ferre, si quis ipsorum pharisaicam justitiam damnet. Hoc autem quid aliud est, quam negare, quod solus Deus sit justus? David autem propria experientia edoctus non justitiam, non sanctitatem aliquam, aut meritum suum praedicat, sed contrarium dicit: Confiteor me esse peccatorem, neque aliud natura mea et vires meae per se possunt, cum dono et Spiritu tuo destituor, quam ut peccem. Hoc confiteor de me, et de tota natura, seu de omnibus hominibus, ut tu solus sis justus, ut nemo aliam justitiam, quam tuam norit, quaerat et comparet etc.

Ad hunc modum hujus versus haec certa et germana sententia est, quod David intuens in totam naturam sibi et omnibus hominibus propriam justitiam adimit, et generali confessione nihil quam peccatum sibi allegat et vendicat, ut Deo relinquatur iste titulus plenus et integer, quod sit solus justus. Non igitur efficitur ex hac sententia, quod blasphemi inferunt: Si Deus justificatur ex nostro peccato, ergo magis peccabimus, sed hoc sequitur, quod totus mundus sit reus peccati, et quia solus Deus justus est, non posse mundum a peccato liberari ullis suis conatibus, studiis aut operibus, sed eam gloriam justitiae soli Deo relic-

tam esse, qui est justus et justificat impium per fidem in Christum. Ergo omnes, qui hanc naturae suae infelicitatem sentiunt et vident, non debent aliam formam aut viam justitiae quaerere, quam per eum, qui solus est justus.

Constituuntur igitur hic illae duae principales totius scripturae sententiae, primo, quod tota natura peccato damnata et perdita sit, nec possit suis viribus aut studiis ex hac calamitate et morte emergere, altera, quod Deus solus sit justus. Qui ergo a peccato volunt liberari, hi per confessionem peccati debent ad justum Deum confugere, et misericordiam ejus exemplo Davidis implorare. Apparet igitur psalmum hunc pulcherrimum Spiritus sancti monumentum esse, relictum in ecclesia ad nos de maximis et gravissimis rebus docendos, quas prior aetas neque intelligere nec sane docere potuit, quod a verbo ad humana somnia discessere, nos autem ex verbo judicare et docere alios oportet. Id autem manifeste arguit solum Deum esse justum. Ergo non politica, non oeconomica*) justitia nos liberabit, neque ullae ceremoniae, sed sive sit aliquis justus princeps, sive justus maritus, quod ad administrationem externam attinet, tamen coram Deo necesse est eum dicere: „Tibi soli peccavi etc., tu solus es justus.“ Sed haec mox pluribus disputabimus.

Mihi quidem tantum videtur in hoc versu positum esse, ut etsi eum jam breviter et fortasse crassius exposuerim, tamen propter eos, qui novi ad hanc doctrinam veniunt, neque statim ista possunt capere, volo paulo copiosius ea repetere, quae dixi. Hanc posuimus primam sententiam, quod propheta non possit intelligi de actuali peccato. Quare Sadoletus et alii frustra laborant, qui eum interpretantur de adulterio,

*) *In edit. de a.* 1538. leg.: oecumenica.

quod fuit ceu fructus illius perpetui et una nobiscum nati peccati, in quo vivimus et moriemur. Secundo etiam hoc monui, neque historice nec grammatice, sicut verba sonant, hunc versum intelligi debere, quasi Deus non possit justificari, nisi peccemus. Non enim agitur hic de peccato metaphysice nec historice, sed theologice et in spiritu agitur de illa cognitione, ut pronuntiemus et judicemus nos esse peccatores, Deum autem esse justum. Qui ad hunc modum sententiam hanc non tractant, ii laborant, sicut Paulus ostendit, in absurda et blasphema quaestione. Sectantur enim metaphysicam sententiam, et theologicam negligunt, aut in eo errant, ut peccatum non intelligant, nisi fructum peccati seu actualia et civilia peccata, atque ideo in hypocriticam opinionem propriae justitiae delabuntur.

Jam cum haec quoque peccati pars sit, quod peccatum in natura absconditum manet, nec potest totum plene cognosci, necesse fuit id divinitus revelari. Fit autem haec peccati revelatio per legem et per evangelion seu promissionem. Nam utraque doctrina arguit peccata, quae nos neque intelligimus nec credimus nec sentimus esse peccata, nisi cum admonemur verbo Dei. Ideo propheta diserte addit hanc particulam: „ut justificeris in sermonibus tuis," quasi dicat: Omnes sumus peccatores, tu autem es justus, sicut verbum tuum pronuntiat. Tibi igitur tribuo justitiam, mihi autem et omnibus hominibus tribuo peccatum, ita ut apud me non sit justitia, sed apud te solum. Facio autem hoc informatus sermonibus tuis et verbo tuo. Nam si absque verbo essem*), non possem habere hanc cognitionem, ut sic de me et omnibus hominibus pronuntiarem. Qui enim verbo non credit, is neque Deum solum justum, nec sese tantum peccato-

*) In editt. de a. 1538. et 1539. leg.: esset.

rem esse confitebitur. Credo igitur verbo tuo, et sic statuo, tè melius nosse meam et omnium hominum naturam, quam nos, et secundum verbum pronuntio, nos esse peccatores, et quod ad naturam nostram attinet, peccatores manere, ut tu sis justus, et ut justificeris ac glorificeris per hanc confessionem, quae me peccatorem, te autem justum et sanctum esse statuit.

Eodem modo Spiritus sanctus loquitur in psalmo 31. [32.]: „Dixi: Confitebor adversus me injustitiam meam domino, et tu remisisti impietatem peccati mei.“ Ergo haec confessio sive cognitio ad remissionem peccatorum est necessaria, ut credamus et confiteamur nos peccatores esse, et totum mundum esse sub ira Dei. Sic primum praeceptum per ipsam promissionem peccatum arguit. Nam quod Deus promittit: „Ego sum dominus Deus tuus*), hoc est, ego sum, per quem tibi veniet salus contra mortem et peccatum, hoc ipsum arguit hanc totam naturam morti et peccato obnoxiam esse. Quorsum enim pertineret alioqui promittere, se nobis Deum fore? Sic verbum Dei, hoc est, tam lex quam evangelion seu promissio clara et certa consequentia arguit nos esse peccatores, et sola gratia servari. Si enim Deus promittit vitam, sequitur nos sub morte esse, si promittit remissionem peccatorum, sequitur nos sub peccatis esse et teneri. Jam stipendium peccati mors est. Ad hunc modum tum commininationes tum promissiones omnes idem ostendunt. Neque enim sunt factae bestiis, quae in morte manent, sed ad nos homines divina vox facta est et promissio salutis, contra mortem, peccatum et infernum.

Haec dixi pluribus, ut appareat hanc sententiam non metaphysicam, sed theologicam esse, de arguendo

*) Ita secundum erratorum indicem edit. de a. 1539 adjectum legendum est. In edit. de a. 1538.: totus.

peccato per verbum, sicut Paulus clare dicit: „Peccatum non noram, nisi per legem," non quod peccatum non habuerit, aut in mundo non fuerit, sed quod peccatum nescierit. Ergo non de essentia peccati seu metaphysico peccato agit, sed de cognito peccato, quod intelligitur ac sentitur, quando scilicet vox Dei venit, et sermones Dei, qui in cor nostrum sonant: Tu es peccator, tu es sub ira Dei et morte. Hoc cum fit, tum demum incipit pugna illa, in qua David se fatetur victum succubuisse, in qua pugna litigat humana natura cum Deo, an hoc verbum verum sit, quod pronuntiat omnes homines sub peccato esse, Deum autem solum esse justum. Nam natura huic sententiae reclamat, nec statim assentitur, quod omnia sua opera in judicio Dei sint mala et peccatum, sicut scholastici acerrime hanc sententiam defendunt, hominem habere rectum lumen rationis et naturalia integra. Hoc autem est, non solum negare peccatum, quod divinitus revelatum est, sed etiam negare ipsum Deum esse solum justum, qui nos pronuntiat esse peccatores.

In hac contradictione perpetua vivit totus papatus, et omnes scholae sophistarum. Nolunt agnoscere, se nihil nisi peccatores esse, sed contendunt, rationem habere suum lumen integrum, et si quid vitii sit in natura, inferiorem tantum portionem corruptam esse, eam trahi libidine et concupiscentia, sed superiorem portionem habere inexstinguibilem et puram lucem. Hoc si quis de civilibus actionibus affirmaret, aliquo modo verum esset, sed non simpliciter. Nam in illis quoque sentimus, quantum per peccatum ademtum sit naturae. Sed cum de cognitione Dei, et peccati, seu humanae naturae agitur, nihil minus verum est. Ergo relinquitur, solius divinae revelationis esse per verbum, cognoscere, quod simus peccatores, et quod Deus sit justus.

Cum autem verbo sic revelantur peccata, tunc duo hominum genera diversa se aperiunt. Alii justificant Deum, et ei arguenti peccatum humili confessione assentiuntur, alii Deum arguentem damnant et mendacii arguunt. Atque haec major mundi pars est, damnantium et persequentium hoc verbum, quo arguuntur peccata, neque vero hoc de Turcis tantum et Judaeis intelligi velim, qui manifesto odio doctrinae christianae accensi sunt, sed facit id papa quoque cum sua ecclesia. Quid enim aliud est, cum dicunt, se posse ex dictamine rectae rationis eligere et facere bonum, quam negare, naturam peccato corruptam esse? Deinde nota est illa vulgaris sententia scholarum: Quando homo facit, quod est in se, tunc Deus infallibiliter dat gratiam. Hoc an non est arguere Deum mendacii, dicentem in verbo suo: „Omnes peccaverunt, non est qui faciat bonum, ne unus quidem, omnes declinaverunt, et inutiles facti sunt etc.“? Non enim arguit tantum illam foedam libidinem, concupiscentiam, avaritiam etc., sed majora arguit, declinationem scilicet a Deo, quod natura tota non requirit, non curat Deum, quod est sine fide in calamitatibus, sine timore in rebus secundis etc. Haec probant rationem humanam una cum voluntate esse excaecatam, et aversam a bono et vero. Quia autem nos haec docemus et defendimus, ideo damnamur ceu haeretici et rapimur ad supplicia, atque hoc est, quod psalmus hic dicit, Deum non justificari ab impiis in sermonibus suis, sed argui et damnari.

Discamus igitur, peccatum esse, ad hunc modum cum Deo litigare, et eum in verbo suo arguere. Quare hoc potius faciendum est, ut, etiamsi non intelligamus ista plene, tamen credamus ei, qui nos creavit, pronuntianti de nobis, ille enim scit, quale figmentum seu lutum simus, nos non scimus. Nam sicut vas

guli, quod rimam ex collisione aut alia occasione duxit, nescit se habere rimam, figulus autem scit et videt, ad eum modum nos quoque nostra vitia non novimus plene. Quare confiteamur nostram infirmitatem, et dicamus cum reverentia: O domine, sum ego lutum tuum, tu autem formator et figulus meus. Quia igitur pronuntias me esse peccatorem, assentior verbo tuo, et libens agnosco et confiteor hanc impietatem latentem in carne mea et tota natura, ut tu glorificeris, ego autem confundar, ut tu sis justus vita, et ego autem cum omnibus aliis hominibus peccatum et mors, ut tu sis summum bonum, ego autem cum omnibus hominibus extremum malum. Hoc agnosco et confiteor, edoctus sic per promissiones tuas et legem tuam, non per rationem meam, quae libenter hanc impietatem tegeret, aut ornaret etiam. Sed plus mihi in eo est positum, ut tua gloria crescat. Et qui ad hunc modum confitetur peccatum, is hunc versum cum sano intellectu orat: „Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis."

„Et vincas, cum judicaris." Hanc particulam addidit nobis ad consolationem. Nam illud judicium divinum, quo omnes pronuntiamur peccatores, et Deus solus justus, patitur instantiam et rebellionem, ut sic dicam, a majore parte totius mundi, sicut supra de Turca, Judaeis, etiam papistis ostendimus, quin intra nos ipsos quoque pugnamus contra hoc judicium Dei, quod in sermonibus suis, hoc est, tam per promissiones quam legem, nos peccati arguit. Nam etiam in sanctis manet sensus hujus blasphemiae, quod saepe, indigne ferunt, omnia sua culpari. Deinde etiam hic sensus in sanctis est, quod tum demum sibi videntur diligentius oraturi, credituri plenius, et laudaturi Deum, si viderent se puris manibus et sensibus esse, et ca-

rere omni peccato, atque hoc non est hominem esse, sed Deum seu angelum. Ita luctatur contra Dei judicium peccatum, quod latet etiam in sanctis. Etsi enim spiritus verbo regitur, et ei acquiescit, tamen fatetur Paulus aliam legem esse in carne sua, quae contra spiritum et verbum pugnat. Hanc contradictionem perpetuam etiam sancti in se animadvertunt et vident, quid mirum*) est, si etiam illi contradicant, qui verbum oderunt, et nituntur ordinibus et missis suis?

Quare nos, qui hanc confessionem amplectimur, hanc consolationem et ceu praerogativam habemus, quod, etsi impugnamur a contradictoribus, tamen non succumbemus. Nam non impugnamur soli, solis non contradicitur, sed impugnatur ipse dominus noster Jesus Christus, et contradicitur verbo, hoc est, promissionibus et legi divinae. Igitur eventus erit optatus secundum particulam hanc: „Ut vincas, cum judicaris.“ Sic ipse dominus noster Christus cogitur papae esse haereticus, ipse Deus noster promittens remissionem peccatorum gratuitam per Christum, damnatur a justis monachis et sanctis hypocritis, ceu nocentissima pestis. Ratio et sapientia carnis nostrae damnat sapientiam verbi Dei. Sed spera eventum optatum, et non ideo in tanta contradicentium multitudine desponde animum: ipse dominus vincet in nobis et in verbo suo blasphema ora nolentium agnoscere immunditiem suam, et conantium afferre ad Christum propriam justitiam.

Haec opinio propriae justitiae est acerbissima blasphemia contra Deum. Quare nemo cogitet sine causa a Christo dictum esse: „Meretrices et publicani praecedent vos in regno Dei.“ Hi enim, quia in

*) Ita secundum erratorum indicem edit. d. a. 1539. adjectum legendum est. In edit. de a. 1538.: nimirum.

crassis peccatis vivunt, humiliantur, et agnoscunt se esse peccatores, isti autem in singulas horas nova certamina cum Deo instituunt, quibus gratiam impugnant, et se defendunt. Hic si essemus soli, fortasse cogeremur cedere furori mundi et hypocritarum, sed hic audimus consolationem, Deum in sermonibus suis damnari, non in nostris sermonibus et operibus. Sic pontifex me excommunicavit et damnavit, non ideo quod sim infirmus et peccator, nam peccata mea posset ferre, sicut fert suorum fornicationes, adulteria et nefandas libidinum species: hoc autem damnat, propter hoc me et alios fratres excommunicat, quod docemus sermones Dei, quibus arguuntur peccata et caecitas papatus. Sed ne nos ipsi quidem hoc possemus, nisi essemus ita edocti sermonibus Dei. Si igitur accusamur et damnamur tanquam haeretici, si nostra doctrina judicatur esse noxia, propterea quod damnat sapientiam humanam, et studia, quae nos ad placandum Deum suscipimus, item si oriuntur malae pugnae et perturbationes, habemus hic consolationem, quod ipse vincet, quia non nos soli, sed ipsius sermones petuntur et damnantur. Igitur eos defendet et tuebitur contra adversarios. Dat quidem verbum, ut doceat et salvet, sed si id nolunt accipere, non ideo conculcari sinit verbum, sed potius conculcat hostes verbi, sicut res ipsa ostendit.

Haec consolatio, quam textus praesens nobis ostendit in contradictione, quae fit per excommunicationem et persecutionem falsae ecclesiae et tyrannorum, etiam ad animum nostrum est transferenda. Sicut enim paulo ante dixi, etiam in carne nostra manet talis contradictio seu lis contra Deum et sermones ejus. Hoc cum experimur, non debemus animo dejici, maneat tantum spiritus integer, et credat ac confiteatur se

esse peccatorem: etsi tum nonnunquam blasphemiae tales contra judicium Dei sentiuntur, tamen fiet, ut spiritus vincat, sicut Deus, qui largitur spiritum, in tali judicio vincit. Sed victoria haec etiam in spiritu intelligenda est. Re enim contrarium sentitur, et videtur Deus cum spiritu nostro vinci, caro autem et mundus vincere. Nam videmus, quod totus fere mundus nos damnat. Qui autem sermonibus Dei assentiuntur, paucissimi sunt. Deinde etiam in nobis et sanctis caro sic tumultuatur, ut quasi exstinguat spiritum. Sed esto fortis contra haec pericula, et crede te esse peccatorem, quem Deus velit pro filio habere, si confitearis te esse perditum. Nam hac confessione, qua te confundis, et tua vulnera medico aperis, Deum glorificas, et provocas ad proprie divinum opus, ut tanquam medicus sanet aegrotam tuam mentem.

Econtra qui hoc non faciunt, sed sibi vendicant aliquam justitiae laudem, hi luctantur cum creatore suo, et blasphemant ac negant eum, dicunt eum esse mendacem, et persequuntur ejus gratiam et favorem, quo nos amplecti vult, imo ipsam vitam aeternam persequuntur, et ex Deo diabolum faciunt. Tanta impietatis humanae est foeditas, cum non acquiescimus verbo. Sed hanc etiam pii nonnunquam sentiunt, cum a verbo et hac confessione discesserunt. Quoties enim accidit, ut, si in manu mea esset, alium Deum crearem, qui ad me diceret: Ecce in tanta fidelitate docuisti, tanta assiduitate orasti, tanta cura plantasti vineam meam etc., eris igitur mihi propter hanc tuam diligentiam gratior. Talem Deum, qui operibus nostris concilietur, natura libenter haberet, qui autem gratis ignoscat, eum repudiat. Sicut exemplum adversariorum nostrorum testatur, qui nihil minus ferre possunt, quam quod dicimus remissionem peccatorum seu

misericordiam sola fide accipi. Sic filii Israel Deum remuneratorem operum quaerebant, gratis autem ignoscentem et accusantem peccata persequebantur. Vult autem Deus secundum verbum suum egregie remunerari opera, sed hoc vult, ut praecedat, ut confiteamur nos esse peccatores, et fidamus ipsius misericordiae.

Sic sunt duo genera hominum, quorum alii confitentur cum Davide, Deum esse justum, veracem et sanctum solum, alii sunt impii, et gigantum exemplo θεομαχοῦσι dicentes: Verbum tuum non est verum, nos non sumus caeci, est in nobis adhuc aliquid luminis erga Deum, cui si obediero, ero in gratia. Hoc est ex Deo mercatorem facere, et ad eum dicere: Si dederis, dabo. Atque in hac sententia omnes scholastici doctores consentiunt. Notum est, quid Scotus dicat: Si homo potest diligere, quod minus bonum est, potest etiam diligere, quod est majus bonum. At homo creaturam diligit, ergo multo magis diligat creatorem super omnia. Theologica profecto consequentia, et digna doctore tenebrarum in ecclesia. Non videt, quod homo, cum creaturam maxime diligit, eam minime diligit sicut creaturam. Quis enim unquam fuit, qui puellam, qui aurum, ut puellam et aurum diligeret. Nam dilectio haec libidine et avaritia vitiata est, neque unquam in hac carne potest esse perfecte pura. Hujus generis innumerae aliae sententiae in recentioribus exstant, quae ostendunt hoc certamen, quod humana ratio contra sermones Dei exercet. Porro nihil hic dicimus de oeconomica et politica justitia. Nam etiam illa stante, quam potest esse*) perfectissima, tamen manet sententia haec: Tibi tantum pecco, et malum coram te facio.

*) In editt. de a. 1538 et 1539 leg.: esset.

Quod ad hebraeam grammaticam attinet, verbum, quod interpres reddidit: „ut vincas", proprie significat: ut purus seu mundus sis, quasi dicat: Quando pronuntias homines esse peccatores, tunc mox sequitur, quod judicaris et damnaris. Neque enim hoc judicium tuum ratio ferre potest, ideo haeresin et diaboli dogmata appellat. Sed quid fit? Ipsi te damnant et conspurcant sententiis suis, tu tamen manes purus, mundus et justus, isti autem deprehenduntur esse impuri, et sic hebraice sonat textus, mihi tamen non displicet interpretis sententia. Nam clarius ostendit hanc contradictionem et eventum, neque etiam a sententia abludit. Nam cum ponitur haec sententia: Tu inveniris integer, seu purus, belle sequitur antithesis: Ergo isti, qui damnant judicium sermonum tuorum, sunt impuri et corrupti. Hoc autem est, quod Deus vincit, non illi, qui Deum arguunt.

Haec hujus versus propria et germana sententia est, sed etiam catachresin, qua quidam hic utuntur, ostendemus, ut ubique satisfaciamus auditori. Etsi enim non quidem propria sententia est, tamen neque impia est, et est plena consolationis, qua ego saepe apud alios et etiam in propriis periculis usus sum. Est autem ejusmodi: Cum Satan vexat conscientiam per legem, sicut in apocalypsi est, quod accuset sanctos die ac noctu in conspectu Dei, tunc utile est, se opponere Satanae, et dicere: Quid ad te? tamen non peccavi tibi, sed Deo meo: non sum tuus peccator, quid igitur juris tibi in me est? Si igitur peccavi, et est vere peccatum, quod accusas (quia Satan nonnunquam vanis peccatis terret animos), Deo peccavi, qui est misericors et longanimis, non peccavi tibi, non legi, non conscientiae, nulli homini, angelo nulli, sed soli Deo. Deus autem non est diabolus, non est devora-

tor aut carnifex, qualis tu es, qui terres et intentas mortem, sed est misericors super peccatores, est integer et incorruptus, pius et justus: tali Deo peccavi, non peccavi tyranno aut homicidae. Igitur tibi, qui tyrannus et homicida es, non est jus aliquod in me: Deo jus est, qui est benignus et clemens, ideo confitentibus peccatum ignoscit. Illis tantum succenset, illis tantum minatur, qui suam immunditiem nolunt agnoscere, et negant eum esse justum in sermonibus suis.

Haec est pia sententia, et bona consolatio contra diaboli spicula exercentis conscientiam, sed est catachresis, nam germanam sententiam supra ostendimus. Hoc autem Satan in consilio habet, dum sic vexat mentes, objiciendo peccata et impuritatem nostram, et urgendo ad perpetuam munditiem, ut faciat nos hujus sententiae oblivisci, quod solus Deus sit justus et sanctus, et clam a sensu peccati rapiat ad satisfactiones et fiduciam nostrorum operum. Quare huic malo recte occurritur hoc modo, quo dixi, ut cum fiducia in Dei misericordiam te Satanae opponas et dicas: Obmitte me, non sum tua creatura. Si igitur peccavi, non pecavi tibi, sed Deo meo, qui est justus et multae misericordiae. Qui ad hunc modum confitetur se soli Deo peccasse, is habet Deum justificantem. Quia enim Deum glorificat illa confessione, quod sit solus justus, Deus non potest non vicissim eum glorificare justificando. Faciunt igitur hoc pii tantum, qui coeperunt renasci, impii non faciunt.

VI.

Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.

Pulcherrimo ordine progreditur propheta in doctrina poenitentiae, imo petit misericordiam, et subjicit

causam: Quia sum peccator, et agnosco peccatum meum, ut scilicet tu justus sis, et nos omnes confundamur. Addit hujus notitiae causam sermones Dei, nam per verbum revelatur peccatum. Quae autem jam sequuntur, sic cohaerent cum superioribus, ut ea illustriora reddant. Nam causam peccati ostendit, et quasi fundamenta totius negotii aperit, cur sic confiteatur peccatum, et misericordiam imploret, „quia, inquit, in iniquitatibus conceptus sum.“ Quid possit dici clarius aut significantius? Non dicit: Occidi Uriam, non dicit: Commisi adulterium, sed totam humanam naturam ceu uno fasce complexus addit: „In peccatis conceptus sum.“ Non enim de operibus quibusdam, sed de materia simpliciter loquitur, et dicit: Semen humanum, massa illa, ex qua formatus sum, tota est vitio seu peccato corrupta, materia ipsa est vitiata, lutum illud, ut sic dicam, ex quo hoc vasculum fingi coepit, damnabile est: quid vis amplius? talis sum ego, tales sunt omnes homines, ipsa conceptio, ipsa augmentatio foetus in utero, antequam nascimur et homines esse incipimus, est peccatum.

Porro non loquitur de peccato conjugali seu parentum, quod parentes accuset peccati, de se dicit: „Ego in peccatis conceptus sum,“ non dicit: Mater mea peccavit, cum conciperet me, neque dicit: Ego peccavi, cum conciperer, sed de ipso rudi*) semine loquitur, et pronuntiat id peccato plenum et massam perditionis esse, ut sit vera et germana sententia: Sum peccator, non quia adulterium commisi, non quia Uriam objeci caedi, sed ideo adulterium, ideo caedem commisi, quia sum peccator natus, imo conceptus et formatus in utero. Sic nos non ideo sumus peccatores, quod jam hoc jam illud peccatum designamus, sed ideo

*) In editt. origg. de ann. 1538 et 1539: rudo.

ista designantur a nobis, quia antea sumus peccatores, hoc est, arbor vitiosa et vitiosum semen etiam fructum vitiosum afferunt, nec potest ex radice mala aliud quam mala arbor enasci.

Sed quaerat aliquis: Cur est institutum conjugium? cur benedixit Deus conjugio? cur ipsam prolem numerat inter benedictiones? cum massa illa, ex qua foetus fit, sit tota perdita et vitiata? Respondeo: Quanquam non cogatur nobis Deus rationem reddere, tamen potest non incommode haec ratio dici, Deum non ideo velle creaturam suam interire, quod peccato vitiata sit. Num enim ideo totum corpus abjicitur, quod caro leprosa est? Num ideo non dabit homini nato oculos, quia oculi nunc minus acres sunt, quam Adae in paradiso fuere? Neque enim dubium est, quin natura singulorum membrorum corporis longe praestantior fuerit ante peccatum, quam nunc est, postquam peccato corrupta et vitiata est. Sicut igitur non ademit naturae oculos, sicut non ademit alia membra nunc vitio languentia, ita etiam non ademit multiplicationem seu procreationem.

Ceterum quidquid de conjugibus sit, non est hic locus ea de re dicere. Nam conjugium est res bona et licita, et a Deo instituta; neque tamen ideo negatur, patrem et matrem habere carnem corruptam, et ipsum semen non solum libidine foeda, sed etiam contemtu et odio Dei plenum esse: sic non negatur etiam peccatum, quod in procreando est. Quantillum enim ibi nostra natura bestiis praestat? cum nulla notitia Dei, nulla fides in eo opere sit, sed tantum ex ratione dictante, quod haec nostra uxor sit, et ex concupiscentia ad procreationem proruimus. Tolerat autem Deus hanc vitiosam generationem propter conditionem suam, nec vult tollere ob hoc vitium creatu-

ram, sed dissimulat vitium naturale, sicut in politia dissimulat vitia politica. Quis enim non videt varios morbos et vitia varia legum et politiae? Quae enim respublica est, in qua etiam qui justissime omnia ordinant et exsequuntur, non saepe injusta sanciant et admittant? sicut proverbium testatur, summum jus esse summam injuriam. Neque hoc hominum tantum vitium est, sed ipsae leges quoque non carent vitiis, etiam cum sunt aequissimae. Ideo opus habent aequo moderatore, qui eas aut laxet aut contrahat pro opportunitate negotiorum.

Tolerat tamen Deus vitia ista, ut saltem aliqua politiae forma constet, et educetur soboles, colatur terra, ut commutentur officia et merces etc. Nam vitia omnia ex rebus et legibus auferre, est ipsas politias et leges tollere. Tanto quorundam jureconsultorum major insania est, cum primum ad respublicas et aulas veniunt, volentium omnia resecare ad vivum, et conantium arithmeticam aequalitatem in omnibus constituere. Hoc qui faciunt, pacem turbant. Sed cur non etiam istam pulcherrimam ordinationem procreandae sobolis tollunt, quae sine vitio non potest esse? Atqui prudens magistratus plus in eo laborare debet, quomodo conservet pacem, quam quomodo corrigat leges. Nam qui hoc faciunt, illud autem negligunt, vere trabem negligunt, et sunt curiosi de festuca. Diversum autem videmus in Dei facto. Etsi enim videt conjugium vitiatum esse libidine, tamen non ideo conjugium tollit, non ideo liberorum procreationem adimit. Mavult vitium tolerare, quam conditionem suam tollere. Sic etiam prudens jureconsultus in politia hoc inprimis spectare debet, quomodo paci et communi hominum tranquillitati possit consuli, ut educatio et alia tum politica tum oeconomica officia

conserventur. Quodsi qua occurrunt vitia, ea negligenda sunt potius, quam ut iis motis publica pax perturbetur.

Ergo neque conjugia neque aliae res bonae propter certa quaedam vitia sunt damnandae, sed respiciendum est ad causam finalem. Ea est in conjugio procreatio sobolis, in politia est conservatio pacis. Quodsi in politia causa formalis (leges scilicet) vitiosa est, si est vitiosa causa efficiens, scilicet tyrannis (nam sic jam appello), pronuntietur secundum potiorem causam, nempe, secundum causam finalem, ceterae negligantur. Sic in conjugio, si causa efficiens, ipsi conjuges, mala est, si materia vitiosa est, tolerentur hae vitiosae causae, ut servetur procreatio, pulcherrimum Dei opus et plenissimum admirationis. Sed haec obiter diximus, nunc redeo ad institutum.

Hic igitur versus psalmi nos de causa peccati docet, quare simus peccatores. Palam enim fatetur propheta, se suo proprio, non parentum tantum vitio, vitiosum fuisse, dum gestaretur adhuc embryo in utero, et dum adhuc formaretur, ita ut mater sanguine suo in utero adhuc peccatorem aluerit, antequam edidisset partum. Idem sentiendum est simpliciter de omnibus, qui nascuntur, et nati sunt, et nascentur in hunc mundum, excepto uno Christo. Nam quod Joannes et alii in utero sanctificati sunt, non tamen hoc tollit, quod in peccatis non sint concepti, sicut etiam in adultis sanctificatis Spiritu et fide, caro tamen vitiosa est.

Atque hic locus de peccato originis unus ex illis insignioribus locis est, quos ratio nescit, discitur autem, sicut alii, ex lege et promissionibus Dei. Solus autem Paulus ex apostolis est, qui hunc locum ex professo magna gravitate tractavit. Forte autem ideo a

reliquis apostolis praetermissus est, quod haec doctrina per manus quasi posteris tradita sit. Moses quoque attingit hunc locum in sua oratione psal. 91. [90.]: „Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo.“ Ibi enim non obscure significat, nos coram Deo esse in ira, et ferre mortem propter iram Dei, quae inde excitatur, quod peccata nostra Deo nota sint. Horum peccatorum et irae Dei causa haec est, quod caro haec in paradiso lapsu Adae vitiata est, ut sit perverso timore et amore erga Deum et se ipsum. Haec doctrina, sicut dixi, per manus tradita est posteris, Moses tamen et David etiam literis eam mandarunt, et post eos apostolus Paulus. Sine dubio autem hanc sapientiam hauserunt ex primo praecepto et ex promissione Abrahamo facta et Adae. Ex his enim manifestum fit, quia benedictionem promittunt, hanc naturam esse sub maledictione, et sub regno diaboli, in quo sunt tenebrae, odium Dei, diffidentia etc.

Continet igitur hic versiculus causam, cur nos omnes debeamus confiteri, quod simus peccatores, ac omnia nostra studia coram Deo damnabilia, solus autem Deus sit justus. Atque haec doctrina summe necessaria est in ecclesia, neque papa nec Turca eam credit. Nam hoc possum testari meo exemplo, me, cum multos annos doctor theologiae fuissem, hanc doctrinam nondum scivisse. Disputabant quidem de peccato originis, sed dicebant in baptismo sublatum esse, et extra baptismum in natura lumen esse reliquum, quod si quis sequatur, dari infallibiliter gratiam, quin docebant in daemonibus quoque mansisse naturalia integra, et tantum gratiam eos amisisse. Quis autem non videt, summe contraria haec esse, dicere, quod naturalia sint integra et naturam esse peccato corruptam? Voluntas est quidem *res naturalis*, sed ipsi non simpliciter de velle

disputant, sed de velle bonum, idque vocant naturale. In eo error est. Manet voluntas in diabolo, manet in haereticis, hoc fateor esse naturale. Sed ea voluntas non est bona, neque intellectus rectus aut illuminatus manet. Ergo si vere volumus de naturalibus loqui secundum hunc psalmum et secundum Spiritus sancti modum, tunc vocemus naturalia hoc ipsum, quod in peccatis et morte sumus, quod corrupta et mala volumus, intelligimus et expetimus. Haec enim cum praesenti psalmi loco conveniunt, et ex eo probari possunt.

Haec satis sint de confessione peccati originalis seu nobiscum nati, quod tamen toti mundo absconditum est, nec revelatur viribus, rationibus aut speculationibus nostris, sed potius obscuratur, defenditur et excusatur. Ideo opus est verbo Dei de coelo, quo reveletur haec naturae immundities seu vitium, quin*) verbo credentes confiteamur haec sic habere, etiamsi tota natura reclamet, sicut cogitur reclamare. Haec hujus psalmi, imo totius scripturae seu theologiae difficillima doctrina est, sine qua impossibile est scripturam recte intelligi, sicut recentiorum somnia probant. Nunc sequitur:

VII.

Ecce enim veritatem dilexisti, incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi.

Multis nominibus hoc loco interpres, quisquis fuit, culpandus est, nam praeterquam quod membra versus inepte confudit, etiam impiam sententiam generat. Quid enim est, quod vertit: incertam sapientiam? Absit enim a christianis, absit a doctore eorum Spiritu sancto, ut incerta et dubia doceat. Nam hic, si usquam alibi, debet esse plena πληροφορία, certissima persuasio seu veritas et infallibilis lux, qua Deus per verbum et Spi-

*) In editt. origg. de anno 1538 et 1539 leg.: qui.

ritum suum munit, confirmat et certissimas reddit conscientias nostras. Quare abjiciamus istam incertam sapientiam, quam imperitus interpres significat, et quaeramus tum verba tum sententiam hujus loci propriam.

Hactenus audivimus summam doctrinae christianae, ut scilicet agnoscamus nos totos esse in peccato positos, imo esse peccatum etiam tum cum concipimur et formamur in utero matris. Qui igitur ad hunc modum agnoscunt suam impuritatem, et rejiciunt se in misericordiam, hos consequi misericordiam ideo, quia Deus hac confessione glorificatur, et promisit confidentibus in se veniam. Post hanc doctrinam sic absolutam nunc per antithesin confutationem instituit, qua eos confutat, qui huic doctrinae contraria aut docent aut faciunt.

Observandum autem hic quoque est, quod supra monui, prophetam non loqui de Deo absoluto, sed de Deo filiorum Israel, qui se certo verbo, miraculis certis, etiam loco certo in Hierusalem revelarat, et cujus promissiones patribus factae exstabant. Hic Deus non est vagus Deus, sicut Turcae Deum colunt, sed est Deus revelatus et, ut sic dicam, sigillatus, qui certo loco, verbo et signis certis se ipsum circumscripsit, ut agnosci et apprehendi possit, ne vagentur studia pietatis, sicut apud Judaeos, qui relicto templo et verbo deligebant sibi montana et lucos, et tamen volebant videri, quod Deo praestarent cultum. De tali Deo non loquitur David, et operae pretium est id observare, sed loquitur de Deo certo vel promissore, qui se revelavit verbo et promissionibus et signis externis. Talis Deus includit Christum futurum, quia non simpliciter seu absolute Deum intelligit David, sed talem Deum intelligit, qui per filium secundum promissiones patribus factas salvaturus sit mundum. Multum igitur interest inter Davidem, cum de Deo loquitur, et inter Turcam, Judaeum aut papistam. Hi enim de

Deo vago loquuntur et agunt, quia hos suscipiunt cultus, qui sunt sine verbo Dei, nec haerent in externis signis, quibus se Deus in Christo revelavit, hoc autem est plane amisisse Christum. Ego autem ideo haec admoneo saepius, ne prae nimia religione Christum amittamus, extra quem non est alius Deus colendus aut quaerendus.

Instituit igitur propheta hic generalem confutationem, quasi habeat in conspectu aliquem, qui contra doctrinam jam traditam haec objiciat: In genere damnas omnes, cum tamen constet multos bonos et sanctos esse, quorum vita et mores integri et sine querela sunt: num solus tu sapis? sicut nobis hodie objiciunt in simili argumento: Num soli vos estis ecclesia? Num soli habetis scripturam? Omnis enim contentio est de nomine ecclesiae. Id nomen quia affert secum judicium de religione, de salute et vita aeterna, ideo furiose pro eo adversarii dimicant. Non volunt videri, quod errarint, aut impia docuerint, et quanquam negare non possint manifestos abusus, qui paulatim invaluerunt, tamen non ideo volunt de ecclesiae nomine cedere. Sic Turca pertinaciter retinet hoc nomen, quod colat verum Deum. Sic synagoga, sic nostri adversarii etiam vi et armis hoc defendunt, objiciunt cultus suos, et gloriantur, sicut Paulus de Judaeis dicit, se habere zelum, et studere vigiliis, eleemosynis, sacrificiis, orationibus, ceremoniis, asperitate victus et aliis, pervenire ad promissiones patribus factas. Haec, inquam (objiciunt nobis), an non sancta et bona sunt? Cur igitur dicis omnes esse peccatores? Cur omnes pronuntias damnationi esse obnoxios?

Respondet igitur in hoc versu fides et Spiritus sanctus, hanc esse sapientiam mundi, non esse sapientiam Dei, ideo nihilominus veram manere hanc universalem, omnes

esse peccatores. Mundus enim sic judicat, esse sanctitatem, si sordide vestias, si duro victu affligas corpus, et te maceres, si angulum aliquem quaeras, semotum a frequentia hominum et turbulentis negotiis, atque ibi aliquid insolitum instituas. Haec mendacia et fucatam hanc sanctimoniam intelligit caro, et admiratur, ideo fit etiam, ut aspera vita et insolitis moribus longe citius homines capiantur, quam sana doctrina et verbo. Coram mundo enim nihil sanctum est, nisi quod quam longissime a communi consuétudine vitae discedit. Hinc coelibatus, hinc monasteria, hinc monstrosa illa vestitus et victus ratio, hinc innumerae aliae stultitiae profluxerunt, non apud nos solum, sed et apud Judaeos olim, et hodie apud Turcas, qui prodigiosissima quaeque comminiscuntur et faciunt, ut singularem opinionem sanctitatis apud suos colligant: quanquam nihil opus est a Turcis petere exempla, cucullatum monachum inspice, et recte excute, ibi et miraberis et ridebis ea, postquam de vera et christiana sanctitate recte eruditus es, quae adversarii nostri magnis titulis ornant et praedicant, imo propter quae conjugia et civilia officia negligunt, tanquam impedimenta suae sanctimoniae. Hi igitur sunt, qui, cum audiunt universalem hanc, quod omnes sint peccatores, plenis buccis objiciunt vitam et observantias suas: num, inquiunt, omnes nos damnabis? num nos objicies omnes Satanae?

Ita, inquit propheta, damno omnes vos, cum omni vestra sapientia, cum sanctitate et justitia vestra omni: quia tu es Deus, qui diligis seu exigis absconditam veritatem. Ita enim sonant verba in hebraeo: Non diligis mendacium, hypocrisim et fucum. Ergo vocabulum veritatis simpliciter praecidit et damnat, quidquid praesumitur extra hanc doctrinam, item quidquid operum et justitiae esse potest apud Turcas, Judaeos,

papistas extra verbum Dei. Istas omnes justitias et sanctitatem istam simpliciter vocat mendacium, quod non solum non diligat, verum etiam summe oderit et exsecretur Deus. Neque enim vocabulum veritas ad verba tantum referendum est, sed in genere ad omnem vitam, ut, quidquid dicimus, cogitamus, vivimus et sumus, sit certum et verax, quo non solum non fallatur mundus, sed ne nos quoque.

In mundo quoque est veritas politica, quae verbis et vita praestatur, sed ea ejusmodi est, ut multa habeat admixta vitia. Sic Pomponius Atticus, Aristides, Socrates fuere homines veraces et sine fuco, sic multi inter gentes fuere veri conjuges, qui fidem datam uxoribus egregie praestiterunt, sic invenias alicubi mercatorem veracem. Hanc politicam veritatem Deus requirit, et quotidiana exempla ostendunt, non impune esse, si quis aliquid contra civilem veritatem faciat. Sed neque pura est haec veritas, si spectes judicium Dei, haerent enim in ea multa foeda vitia, et Deus longe majorem veritatem requirit. Ideo addit: Tu diligis eam veritatem, quae in abscondito est, quasi dicat: Veritas politica, quae in mundo est, potest praestari, et intelligitur saltem ab hominibus. Ideo Aristides, Pomponius magni nominis fuere inter suos. Econtra audimus quotidianas querelas de perfidia, mendaciis et fraudibus, quibus homines inter se utuntur. Sed illa veritas, quam Deus diligit, ea non est ita exposita oculis, sed est in abscondito et latet. Ergo Mahomet, etsi politice fuisset verus, tamen coram Deo fuit mendax. Ego etsi vere et sine fuco monachus fui (pono enim me saepe in exemplum, sicut Paulus se vere pharisaeum fuisse scribit), tamen coram Deo fui mendax propter superstitionem et hypocrisin, quam non videbam. Latebat enim abscondita sub specie

sanctitatis (sicut etiam veritas abscondita latet), donec per verbum argueretur, et revelaretur veritas haec abscondita. Ad tales respicit propheta, cum dicit: Diligis veritatem in abscondito, quasi dicat: Illi alii fucati sancti, qui incedunt in zelo legis irreprehensibiles et sperant se diligi, qui pro justitiis suis parati sunt mori, et putant se ac studia sua esse Deo in deliciis, hi sunt, quos extreme odisti, divino et insuperabili odio. Quia tu tantum diligis absconditam veritatem; istos hypocritas et superbos sanctos, qui incedunt in religione ficta, non diligis. Ad hunc modum cum confutatione doctrinam et consolationem David conjungit. Nam nos, qui veritatem Dei gratia habemus, et confitemur nos esse peccatores, Deum autem justum esse, non possumus ita plene statuere nos a Deo diligi, sicut isti in mendaciis positi statuunt et pleno ore jactant se diligi, imo cum videmus multitudinem impiorum ita praefractam esse, et sic praesumere de justitiis suis et Dei dilectione, saepe dejicimur animo. Sed hoc faciendum erat potius, ut laetitias et triumphos istos contemneremus, et statueremus, eos esse ceu stercora in oculis Dei, et abominationem, quia Deus fucum tam in doctrina quam vita odit. Ergo hypocritarum pietas est summa impietas, eorum veritas est summum mendacium. Contra, qui sentiunt infirmitatem suam, et agnoscunt peccatum, hi sunt in veritate.

Cur igitur pavent? Cur non confidunt? cum hic audiunt dici: Tu Deus es, qui diligis veritatem absconditam. Utrumque igitur perverso modo fit, fucati sancti praesumunt de dilectione, cum sint in odio, econtra, qui in veritate sunt, qui credunt et confitentur, secundum quod audiunt in verbo Dei, quod scilicet sint peccatores a tempore conceptionis, et quod solus Deus justus sit, hi de dilectione dubitant, et metuunt iram.

quia natura aliter non potest cogitare, cum videt peccatum suum, quam quod Deus peccatores oderit. Haec est sapientia nostra, sed David aliam sapientiam docet, coelestem, nempe, quod Deus peccatores veros non abjicere, sed diligere velit, econtra qui hanc confessionem impugnant, et nolunt esse peccatores, eos mendaces esse, et Deum odisse eos. Nam cur paveat peccator, aut cur iram metuat, cum Deus miserit filium suum, ut pro peccatis satisfaceret? Non igitur de justitia nobiscum vult disceptare, sed hoc requirit, ut agnoscamus nos esse peccatores. Haec agnitio seu confessio est veritas, non philosophica, quam audit et videt ratio, sed theologica et abscondita, quam tantum videt et audit spiritus: Igitur Deus veritatem hanc diligit, contra, quidquid non est in hac veritate, hoc odit, sicut alibi dicit: „Non volens iniquitatem tu es Deus." Pharisaeus igitur cum jejunia et virtutes suas commemorat, atque ideo se Deo placere statuit, fallitur, quia Deus diligit veritatem in abscondito. Etsi igitur politica veritas adest, tamen nisi accedat haec theologica, nihil nisi odium et ira Dei relinquitur.

„Incerta et occulta sapientiae tuae etc." Tu sic redde: In obscuro vel absconditam sapientiam doce me. Est autem eadem sententia cum superiore. Sapientia enim et veritas sunt idem, sicut Paulus quoque eadem significatione utraque utitur: „Detinentes veritatem Dei in mendacio," Rom. 1. et in Corinthiis: „Sapientia in mysterio abscondita," hoc est, quam nullus cognovit, cui ratio non potest assentiri ac subjici, sicut Christus dicit Matth. 11.: „Abscondisti ea a sapientibus, et revelasti parvulis." Non vocat absconditam a stultis et simplicibus, sed a principibus mundi, ab optimis et sapientissimis, ut nihil de hac sapientia intelligant. Ergo manifesta causa est, cur tum veri-

tatem tum sapientiam absconditam vocet, nam experientia id satis docet. Cur enim principes mundi, cur pontifex et episcopi evangelion nostrum persequuntur? nisi quod est abscondita doctrina haec, quam non possunt videre et ferre, sicut Judaei faciem Mosi radiantem ferre non poterant. Postea hebetes suos oculos in scripturam conjiciunt, et colligunt mutilas ac non sane intellectas sententias: „Remittite, et remittetur vobis,“ „Deus creavit hominem rectum, et reliquit eum in manu consilii sui.“ Hujusmodi sententias stulte urgent, et insipientiam suam toti mundo testatam faciunt.

Haec igitur est veritas, haec est sapientia, quod cognosco Deum, et me, quod Deus promiserit se redemturum omnes, qui sentiunt se peccatores esse, et quod nulla sit salus, nisi dicamus cum propheta: „Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, in peccatis conceptus sum etc.,“ hoc est, nisi statuamus damnatum et malum esse, quidquid ratio et voluntas est in homine. Atque haec sapientia et veritas est in occulto seu abscondita, quia etiam cum docetur, tamen non creditur, nec capitur a mundo, imo nos ipsi saepe contra hanc sapientiam pugnamus, nec possumus in totum abjicere fiduciam nostrorum operum, sed sentimus, etiamsi saepe erremus et labamur, tamen nos non errare in omnibus coram Deo. Alius se putat reprehensione carere, quia sit bonus maritus, alius, quia sine dolo in contractibus agat omnia. Turca etsi dubitare cogatur de sua religione, tamen Deum non putat tam esse crudelem, qui omnes alios perdat, et nos christianos solos faciat sapere, praesertim cum ipsi, quod ad externos mores attinet, satis aspere vivant.

Haec bono zelo dicuntur et cogitantur, sed sunt veritates in publico, in abscondito autem sunt mendacia. Tolerat autem Deus hanc politicam veritatem,

et etiam ornat praemiis propter publicam pacem, quia alioqui haec societas et vita non posset consistere, et tamen coram Deo ac in judicio Dei haec politica veritas nos non sublevat, sed oportet adesse veritatem et sapientiam illam occultam, ut confiteamur nos esse peccatores, et tamen erigamus nos iterum, cum mors, conscientia et sagittae diaboli sentiuntur, et dicamus: Tu diligis veritatem in occulto, hoc est, diligis confitentes peccata, et credentes promissionibus tuis, quod talibus velis esse misericors, atque etiam in hac parte est sapientia et veritas illa occulta, quod animi non possunt se erigere, ut in peccatis suis credant se diligi. Ad hunc modum et nostra conscientia et mundus arguunt, hanc sapientiam in utramque partem valde absconditam esse. Nisi enim etiam in credentibus ratio huic sapientiae resisteret, nihil obstaret, quin haec vita nobis paradisus esset, plena gaudio et laetitia. Sed caro etiam in sanctis manet caro, et reclamat spiritui et verbo, ac sentit Deum peccatores non solum non audire, sed etiam odisse. Haec est sapientia carnis, ut saepe jam dixi, militans contra hanc absconditam sapientiam spiritus.

Est igitur hic versus confutatio quaedam, quod ceterae quidem sapientiae et veritates in mundo, sint manifestae et publicae, ac coram mundo fuco suo vendibiles, sed coram Deo impiae et mendaces, et stultae, maxime si fiducia aliqua accedat: hanc autem solam et veram veritatem esse, sed absconditam, confiteri, quod solus sit Deus justus, et nos peccatores, et quod peccatores agnoscentes suam miseriam et confidentes misericordiae non velit abjicere pro merito, sed ex gratia salvare. Extra hanc veritatem quidquid docetur, creditur, vivitur et geritur, tanquam ad salutem aeternam meritorium aut promotorium, ut sic dicam, est

damnatum, quia Deus tantum diligit sapientiam absconditam et coelestem. Sic enim dixi textum reddendum esse, ut non sit incerta sapientia nostra, sed certissima, et tamen mystica, seu in mysterio abscondita, quam ratio non intelligit, nisi a Spiritu sancto illustretur. Ad hanc sapientiam si mundi sapientias conferas, videbis eas incertas et fluctuantes esse instar maris. Quid enim in mundo stabile aut firmum est? Nostra autem sapientia ideo stabilis est, quia est extra mundum in Deo posita et verbo ejus.

Sed hic id quoque monendum est, alteram hujus versus particulam esse ceu precatiunculam. Nascitur autem inde quaestio: Cum hanc absconditam sapientiam jam ante habeat, cur eam petat. Nam qui potest canere: Tibi solum pecco, tu autem solus justus es, iste profecto hanc mundo absconditam sapientiam jam habet et novit, non solum quod ad cognitionem peccati attinet, sed etiam quod attinet ad cognitionem gratiae, nam alioqui desperaret. Cur petit igitur? Cur dicit: Tu absconditam sapientiam mihi notam facies, cum jam antea eam habeat notam? Respondeo: Pius plus peccati quam gratiae, plus irae quam favoris, plus judicii quam redemtionis sentit, contra impius fere nihil irae sentit, sed sic est securus, ac si nulla usquam ira, nullus usquam vindex justitiae Deus esset. Hoc autem in illis maxime accidit, qui aliquam religionis speciem sequuntur, sicut Franciscani impie gloriantur suam religionem vitae Christi simillimam esse, ideo in ista securitate nihil orant. Econtra pius, quanto sentit magis suam infirmitatem, tanto in oratione magis est assiduus. Ingreditur enim simul cum ista sapientia continua oratio. Quia enim sensus peccati non cessat, ideo etiam gemitus et oratio non cessat, qua petitur perfectio hujus sapientiae. Haec

oratio non est battologia, sed ardens desiderium contra illam pugnam carnis, quam sentimus, ut, sicut abundat sensus peccati, ita etiam abundet sensus gratiae et consolatio spiritus. Ideo etiam in Zacharia conjungitur spiritus gratiae et precum. Pii enim semper loquuntur, quasi sint peccatores, sicut sunt etiam, sed quia in veritate sunt, diliguntur a Deo, et sunt in gratia. Hic autem sensus gratiae, quia infirmior est propter carnem, ideo etiam cum habent remissionem peccatorum, tamen remissionem peccatorum orant et gemunt. Contra securi peccatores dicunt: „Ago tibi gratias, quod non sum sicut ceteri," sicut ille apud Lucam.

Haec est causa, cur pius petat gratiam, qui jam coepit esse pius, et habet gustum hujus doctrinae. Hic gustus provocat majorem sitim, nam animi nondum acquiescunt in primitiis spiritus, sed libenter haberent plenitudinem, sicut Paulus dicit: „Nondum apprehendi necdum perfectus sum, sed sector, si apprehendam, sicut apprehensus sum." Philipp. 3. Ad hunc modum David hic etiam facit, quasi dicat: Scio te diligere istam veritatem, quam in me coepisti, fac modo, ut certius apprehendam, et ne dubitem. Confitetur enim malitiam carnis nostrae, quod, etiamsi mundus cum molestiis et occupationibus suis non esset, tamen nos ipsi nobis adversamur, et pugnamus contra hanc sapientiam, nec vult caro nostra id credere, et ei assentiri, quod docemus et dicimus.

VIII.

Adsperges me domine hysopo et mundabor, lavabis me et super nivem dealbabor.

Hactenus in genere damnavit propheta omnes justitias, sapientias et veritates, et praetulit illam unicam veritatem, quae est in abscondito, seu sapientiam, quae est in mysterio, quae confitetur peccata, et sperat

misericordiam Dei justificantis peccatores, sicut Johann. 1. eadem sententia est: „Quotquot eum receperunt, his dedit potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, non ex voluntate carnis, non ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt." Ibi in universum damnat, quidquid ratio et quidquid vir, hoc est, quidquid omnes homines sua natura et viribus suis, sine Spiritu sancto praestare possunt, et relinquit tantum fiduciam in nomine Jesu. Huic generali confutationi jam subjicit confutationem specialem justitiarum legis seu Mosi, quod adspersiones Mosaicae nihil sint, nec Moses recte adspergat eos, quos vult sanctificare, sed alia longe potiore adspersione opus esse.

Habuit lex varias adspersiones, quae fiebant cum hysopo et lana, sicut notum est ex Exodo, ubi sacerdos et omnia utensilia sacra adspersione quasi consecrabantur. Ejus consecrationis haec fuit causa, ut non solum dicata sacris usibus in profanos usus non converterentur, sed ut populus sciret, in tabernaculo omnia sancta et consecrata esse, atque ideo alia sacrorum loca omnia profana duceret et fugeret. Haec consecratio vasorum praecipua causa fuit, quae apud simias nostras, hoc est, papam Mosi exemplo consecrantem templa et vasa nullum plane locum habet, praeter hoc, quod stulta imitatione, non ex certo Dei verbo, instituta est. Aliud adspersionis genus est Num. 19. ex cinere vaccae ruffae, quam vocarunt aquam expiationis. Unde simiae nostrae aquam benedictam in ecclesiam invexerunt, quam ceu alterum baptismum commendarunt hominibus, ac tribuerunt ei vim aliquam ad peccata venialia abluenda et fugandum daemonem. Inde mille superstitionum formae enatae sunt, quas delirae aniculae confinxere. Etsi autem creaturam benedicere simpliciter malum non est, sanc-

tificantur enim omnia verbo, et sanctis omnia sunt sanctificata, tamen ea insignis impietas est, tribuere sic sanctificatis creaturis, ut aquae, sali etc. aliquam justificationem, quia si illa in lege divinitus mandata consecratio non habebat fiduciam aliquam remissionis peccatorum, aut conscientiae consolationem, sed tantum erat ritus ad externam sanctificationem institutus, ut esset differentia inter vasa sancta et profana, quid tribuemus papistarum consecrationibus sine verbo, sine causa omni confictis? Istius populi religio tota divina voce erat conclusa ad tabernaculum, in quo propitiatorium fuit. Ibi habebant certum testimonium verbi, Deum accepturum sacra, et auditurum preces eorum. Ad hunc locum magis commendandum hominibus et ad abducendos animos ab idololatria, quam committebant, qui alio in loco sacra faciebant, et aliis utensilibus sacrorum utebantur, tum templum tum vasa templi divino mandato jubebatur Moses consecrare. Novi testamenti alia longe conditio est. Non enim in isto monte tantum, sed in omni loco colitur et adoratur Deus in spiritu, deinde sacrificia omnia consummata sunt uno sacrificio Christi, nec nos in coena sacrificium, sed memoriam sacrificii per Christum facti retinemus, et quod tum Christus sacrificavit, nos secundum ipsius verbum non sacrificamus iterum, sed distribuimus fidelibus. Igitur tum templa tum vasa non sunt consecranda, siquidem non solum non habemus verbum Dei, quo hoc jubeamur, sed ne causa quidem est, quae in lege fuit.

Loquitur igitur psalmus in genere de lotionibus et mundationibus Mosaicis, et simpliciter negat eas valere ad justificandum, sed requirit aliam mundificationem, quae non fit hysopo et aqua expiationis, sed per misericordiam Dei ignoscentis peccata. Haec doctrina

In eo igitur posita sunt omnia, ut legitime utantur adspersione Judaei, aut exspectent ruinam salutis et totius legis. Nam quod simpliciter ad opus attinet, posset servari adhuc adspersio illa Mosaica, si haec duo capita salva essent, primum ut crederetur in Christum jam exhibitum, et non in Christum futurum, sicut sub lege, nam pii in lege ideo adspergebantur, ut faterentur et testarentur se esse in fide verae adspersionis per Christum futurae; secundum si adspersioni illi non tribueretur justitia, sed adspersi sentirent se non uno pilo meliores esse coram Deo post illam adspersionem, quam ante. His duobus salvis sine periculo posset aliquis adspergi. Sed Judaei nostri in utroque peccant, et quod exspectant Christum, tanquam non sit exhibitus, et quod suis ritibus tribuunt justitiam. Hoc autem est negare, Christum venisse in carnem, et blasphemare nostram coelestem justitiam ex fide in Christum. Haec priusquam admittamus, patiemur potius Mosen cum omnibus suis ritibus et ceremoniis perire.

Observanda igitur est haec Davidis distinctio. Nam si illa justitia, quae in lege divinitus fuit mandata, non justificavit coram Deo, quid dicemus nos de politica justitia? Quid dicemus de aliis operibus et cultibus, quos sine Dei mandato suscipiunt homines, sicut totus papatus est in ἐθελοθρησκίαις, ut Paulus appellat. Quaeramus igitur adspersionem spiritus et ablutionem interiorem, quam Petrus 1. Pet. 1. vocat adspersionem sanguinis Christi, quo omnes adspergimur, qui audimus et credimus evangelion Christi. Nam os ejus, qui docet evangelion, est hysopus et adspersorium illud, quo doctrina evangelii sanguine Christi tincta et consignata spargitur in ecclesiam. Huic verbo qui non credunt, sunt quidem adspersi, ideo etiam sanguis Christi et verbum Christi eos judicabit, sed in-

credulitas facit, quominus abluantur. Ad hanc adspersionem pertinent sacramenta, baptismus et coena domini, utrimque enim adspergimur sanguine Christi. Nam et in baptismo baptizamur in mortem Christi, et in coena distribuitur ecclesiae sanguis et corpus Christi. Sic in ministerio verbi audimus etiam hanc adspersionem, quod Christus satisfecerit pro peccatis mundi. Neque hic aliud restat, quam ut, sicut audimus haec in verbo, et sicut in symbolis fidei nostrae offeruntur et exhibentur nobis, ita firmiter credamus, et erigamus fiducia hujus adspersionis animos nostros.

Neque hic inter praesentem ecclesiam fidelium et illos in lege aliud interest, quam quod isti hanc adspersionem futuram credebant, nos credimus eam exhibitam et consummatam esse. Atque haec summa est hujus versus, quod David primum illas legis mundationes abjicit, tanquam inutiles ad justitiam, deinde petit adspergi verbo fidei de Christo venturo, qui adspersurus sit sanguine suo ecclesiam suam. Hoc verbum orat, ut audire et credere possit, sicut sequentia clarius ostendent. Hac fide servati sunt sancti in veteri testamento, sicut nos quoque servamur, quanquam nostra conditio longe melior est, quod haec in clara luce videmus, nec tantum in verbo audimus, sed involuta symbolis accipimus, in baptismo et coena. Ideo Christus dicit: „Multi reges et prophetae optarunt videre, quae vos videtis.“ Eadem tamen fides utrimque est, qua salvamur nos et illi. Quare si quis interroget, quomodo David possit petere hanc adspersionem sanguinis Christi nondum impletam, facilis responsio est, eandem adspersionem semper in mundo fuisse, qua credentes a peccatis sunt abluti, nempe adspersionem per sanguinem Christi: tantum esse differentiam temporis, quod ipsis futura, nobis exhibita et praeterita sit adspersio illa, quam si

qui per incredulitatem non accipiunt, non ea sanguinis Christi, sed incredulitatis culpa est.

Haec doctrina facilis est, sed magni negotii est eam retinere, et sic obfirmare animum, ut nullam satisfactionem, opus nullum, non legem, non justitiam aliquam coram Deo valere statuas, extra hanc unicam adspersionem. Variis enim cogitationibus tentatur haec fides. Nam et civilis justitia non potest contemni prorsus ab humano animo, et lex Mosi, quia divinitus est praecepta, eam relinquit in animis opinionem, quod is non possit Deo displicere, qui eam justitiam legis ad Deum affert. Deinde caro nostra et ratio nobis nimium familiaris est, ut libenter ei assentiamur. Videmus civiliter plecti facinorosos, neque fere quenquam meritas poenas effugere, et credendum scilicet est, Deum, qui ista levia ita accurate judicio suo persequitur in terra, non eadem severitate in nostra peccata animadversurum esse, sed gratis condonaturum. Huc accedit Satan, singularis hujus doctrinae hostis, et in hoc praecipue intentus, ut hanc doctrinam obruat.

Difficile igitur est in eo manere fixum, quod justificandi ratio in eo solum sit posita, ut audiamus verbum de adspersione illa, et ei fide assentiamur. Nam caro in sensu peccati, sicut propter opus commissum dolet, ita etiam cogitat, quomodo alio opere id sarciat. Hanc naturam nostram etiam usus et consuetudo confirmavit. Nam ea doctrina et in ecclesiis omnibus et in monasteriis maxime usurpata est, ut homines cogitarent de satisfactionibus pro peccatis. Tanto juvenum hoc tempore melior conditio est, qui pravis istis opinionibus non ita sunt corrupti, sicut nos, qui sub papa viximus. Multo enim facilius hoc possunt capere, quod David hic docet, nempe satisfactiones pertinere ad politiam et oeconomiam, ne Mosen collocemus in coelum,

sed relinquamus eum apud Judaeos suos in terra, et in hac corporali vita. Unus enim est, qui adscendit ad coelos, qui etiam descendit, filius hominis et Dei, Christus Jesus. Hic est, de quo habemus mandatum, ut eum audiamus, hic est, qui tulit peccata mundi, haec una satisfactio, haec una ablutio seu adspersio est, qua salvamur, et principium salutis est, haec cum audis, non esse incredulum revelationi divinae, sed credere. Nam quod nova vita sequi debet, non pertinet id ad satisfactionem, sed ad debitum et obedientiam, et quia eam Spiritus sanctus in nobis excitat, non potest statui ex ea meritum aliquod nostrum ad placandum Deum et expianda peccata, quae jam per Christum docentur expiata esse,

Sed ut dixi, difficulter haec doctrina retinetur. Dum extra tentationem sumus, videtur esse facilis, sed cum tempus pacis abiit, et sumus positi in cogitationibus irae Dei, tum experimur, quanti negotii sit, haec firmiter credere. Quare admoniti sint omnes, ne quid praesumant, doceri et audiri possunt haec, et credi quoque, sed in tentatione etiam perdurare, hoc singulare Spiritus sancti donum est. Adeo proclive est labi in cogitationes huic doctrinae contrarias, de satisfactionibus, et similibus Satanae praestigiis. Quare cum auditis satisfactiones, de ea satisfactione tantum affirmate, quod vera sit, quae dicitur et est satisfactio fidei, quod scilicet Christus Jesus portarit peccata tua. Hac satisfactione stante sola et purissima, sine ullo additamento tuarum satisfactionum, licet affligare carnem et mortificare, licet sedulo exercere caritatem, servire vocationi, et omnia facere, quae ex verbo Dei possunt suscipi. Haec obedientia Deo grata et accepta est, quia fit debito fine, ut scilicet obediatur Deo, non ut instituatur satisfactio propria. Sed quid facit mona-

chus? quid Turca? quid Judaeus? Suscipiunt varia opera, multa instituunt, quibus conantur servire Deo, sed eo animo et ea fiducia, ut expurgent peccatum, et placent Deum. Hoc vero quid aliud est, quam Christum negare, a Deo in hoc positum, ut satisfaceret pro nobis, et nos pro ea satisfactione eum audiremus, laudaremus et coleremus fide? Hoc quia non faciunt isti satisfactores, sed ideo manent in monasteriis, ideo justitias, jejunia, preces suas retinent, quod sperant Deum respecturum eos, ideo audient sententiam patris, qua jubebit eos in infernum abjici cum jejuniis et justitiis suis, quibus nihil aliud fecerunt, quam ut filium Dei blasphemarent.

Ergo cum ad locum justitiae coram Deo ventum est, ibi simpliciter omnis lex est abroganda, tanquam inutilis per quam justificemur, et nihil admittendum est aliud, quam lex spiritus seu promissio, quod Jesus Christus est mortuus propter peccata nostra. Hoc est verbum gratiae et promissionis, quo non exigitur aliquid a nobis sicut in lege, sed offertur plenaria satisfactio per consummatam victimam Christum, quae victima Mosi et toti legi finem imposuit. Ideo David imperfectam illam legis adspersionem tam libere abjicit, et petit adspergi, non per sacerdotem Leviticum, sed per ipsum redemtorem Deum, ut mundetur conscientia tali munditie, quae nive sit purior.

Hoc etiam admonendum est, quod noster vertit: „Adsperges me hysopo," in hebraeo esse: Expiabis vel absolves me. Sed sententia manet eadem, et potest tolerari verbum adspergendo, propterea quod expiatio fiebat per adspersionem aquae, cui adjunctus erat cinis vaccae ruffae. Haec adspersio quia hysopo fiebat, ideo hysopum David nominat, ut clarum sit se loqui contra legalem expiationem.

Sed hic oritur theologica quaestio, quomodo possimus fieri puriores nive, cum tamen reliquiae peccati semper nobis adhaereant. Respondeo: Saepe dixi hominem dividi in spiritum et carnem. Quod igitur attinet ad totum hominem, manent reliquiae peccati, seu, sicut Paulus appellat, inquinamenta spiritus et carnis. Spiritus inquinamenta sunt dubitatio de gratia, imperfecta fides, murmurationes contra Deum, impatientia, imperfecta cognitio voluntatis Dei etc. Carnis inquinamenta sunt adulteria, concupiscentiae, homicidia, jurgia etc. At inquinamenta spiritus per haereticos, inquinamenta carnis per reliqua scandala in mundo cumulantur, ut et spiritus et corpus polluatur.

Propter haec inquinamenta igitur etsi nunquam simus ita puri et sancti, sicut nos esse conveniebat, tamen consecuti jam sumus baptismum, qui purissimus est, consecuti sumus verbum, quod purissimum est, consecuti sumus etiam in verbo et baptismo per fidem sanguinem Christi, qui profecto etiam est purissimus. Ergo secundum hanc puritatem, quam spiritu et fide habemus ex Christo et sacramentis ab eo institutis, recte dicitur christianus purior nive, imo purior sole et stellis, etiamsi adhaerescant illa inquinamenta spiritus et carnis. Sunt enim tecta et obruta munditie et puritate Christi, quam consequimur auditu verbi et fide. Est autem diligenter notandum, quod haec puritas est aliena puritas. Christus enim sua justitia nos ornat et vestit. Quodsi christianum intuearis seclusa Christi justitia et puritate, qualis in se sit, etiam cum est sanctissimus, tum invenies non solum munditiem nullam, sed diabolicam, ut sic vocem, nigredinem. Porro quid papa facit aliud in sua doctrina, quam ut separet nos a Christo, ut baptismum, auditum evangelii seu promissiones Dei nobis adimat, et nos relin-

quat solos? Hoc vero est omnem puritatem homini adimere, et nihil relinquere nisi peccatum.

Quando ergo dicunt: Peccatum semper haeret in homine, quomodo igitur potest ablui, ut sit nive candidior? responde: Homo considerandus est, non qualis in se est, sed qualis est in Christo. Ibi invenies, quod credentes sunt abluti et mundificati sanguine Christi. Quis autem tam profanus est, ut neget sanguinem Christi esse mundissimum? Quid ergo causae est, cur dubitet fidelis homo de munditie sua? an quia sentit adhuc reliquias peccati in se? At tota munditia haec aliena esse debet, nempe Christi et sanguinis ejus, non debet esse nostra, quam ipsi nobis circumdamus. An non in oeconomia filius heres est patris, qui tamen propter imbecillitatem gestatur, tractatur et regitur a servula? Hic si gestationem respicias, nonne filius, qui heres est, servulae servus est, cui parere cogitur? et tamen non ideo desinit esse heres, est enim ex patrefamilias natus, non est ex serva natus. Ad eundem modum de christiano quoque judicandum est, et huc defigendi sunt oculi, qualis e baptismo sit retractus, non qualis e parentibus sit natus. Nam regeneratio est potior prima nativitate, non enim est ex homine, sed ex Deo et promissione ejus, quam fides nostra amplectitur, sicut propheta jam latius ostendit.

IX.

Auditui meo dabis gaudium et laetitiam, et exsultabunt ossa humiliata.

Non sine causa est, quod toties repeto, in hoc psalmo non solum exemplum justificationis in Davide experiri, sed ipsam veram doctrinam tradi, qua ratione et quo modo justificatio fiat in omnibus hominibus, ut hic psalmus sit ceu regula generalis, quomodo pecca-

tores fiant justi. Hujus regulae partem proximi duo versiculi proposuerunt, in quibus confutavit universas alias vias, quibus nituntur homines se purgare a peccatis, et se reconciliare cum Deo, vel per legis opera vel per alia electitia opera. Non solum enim requirit veritatem absconditam contra hypocrisin, sed etiam aliam adspersionem requirit, quam lex habebat. Hoc ut clarius possit intelligi, addit: „Auditui meo dabis gaudium,“ quasi dicat: Sic adspergas me, ut des auditui gaudium, id est, ut habeam pacem cordis per verbum gratiae. Porro emphasis est in nomine „auditui“, quanquam Hebraeus paulo aliter legit: Fac me audire gaudium, sed sententia utrimque est eadem. Hoc enim simpliciter vult, quod remissio peccatorum, quae sola gaudium affert, contingat per solum verbum seu solum auditum. Nam si te usque ad necem excarnifices, si sanguinem fundas, si quidquid est homini possibile, promtissimo animo subeas et doleres, tamen nihil proficitur, sed solus auditus affert gaudium. Hic unicus modus est, quo cor in conspectu Dei pacatur, alia omnia, quae suscipi possunt, relinquunt in animis dubitationem etc.

Signate igitur et per emphasim haec omnia intelligenda sunt, nam ad confutationem supra institutam pertinent. Per antithesin enim omnes diversas vias, quas homines perturbatis conscientiis ingrediuntur, damnat, quod, etsi specie insignes sint, tamen hoc gaudium non afferant, quod affert auditus. Idem enim accidit perturbatis conscientiis, quod anseribus, quos cum persequuntur vultures, volatu conantur evadere, cum cursu id melius possint. Econtra cum infestant eos lupi, conantur evadere cursu, cum volatu id tuto possint. Ita homines, cum premuntur conscientiae, jam huc jam illuc cursitant, jam hoc jam aliud opus

instituunt: ita sibi ipsis tantum cumulant pericula et labores inutiles, cum hic unus verus et certus modus sit sanandae conscientiae, quem David hic adspersionem vocat, qua auditur et accipitur verbum. Tota enim ratio justificandi quoad nos passiva est. Nos autem cum sumus sanctissimi, volumus active justificari, hoc est, nostris operibus, sed nihil hic a nobis agi, nihil suscipi debet, praeter hoc unum, ut adhibeamus aurem, sicut psal. 45. etiam monet, et credamus ea, quae nobis dicuntur. Hic solus auditus est auditus laetitiae, et hoc solum est, quod nos facimus per Spiritum sanctum in justificationis causa. Sic paralytico auditus laetitiae erat, cum diceret Christus: „Confide fili, remissa tibi sunt peccata tua." Sic Davidi laetitia erat audire ex Nathan: „Non morieris etc."

Est igitur summa summarum: Cum positus es in tristitiâ seu sensu irae divinae, ne aliam medicinam quaeras, ne solatia alia admittas, quam verbum, sive per fratrem praesentem inspiretur, sive incidat monente Spiritu per verbum antea auditum, sicut sunt sententiae: „Nolo mortem peccatoris, sed ut magis convertatur et vivat." Item: „Vita in voluntate ejus." Item: „Deus est Deus vivorum." Item: „Sic Deus dilexit mundum, ut daret unigenitum filium suum, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam." Hae sententiae et similes afferunt auditum laetitiae, sive per alienum os sive per Spiritum sanctum inspiratae. Sed haec quoque est abscondita veritas et sapientia, quam homines inexperti non possunt comprehendere: ideo papae doctores longe alias afferunt rationes, quibus animis perturbatis medeantur.

Porro hic versus insigne testimonium est, quo ministerium verbi seu verbum vocale ornatur. Quia enim auditum laetitiae petit, manifeste significat ver-

bum ad consolandos animos esse necessarium, sive id per fratrem afferatur, sive Spiritus verbum olim auditum suggerat. Ergo pugnat hic versus primo contra omnes, qui oderunt aut negligunt verbum externum, et rapiuntur suis otiosis et inanibus speculationibus. Deinde etiam contra eos pugnat, qui perturbati angoribus animi verbum nolunt admittere, sed aut increduli sunt, aut a verbo fugiunt ad opera, sicut illi ad cogitationes suas. Utrimque erratur, et cogitando et faciendo. Hoc autem uno non erratur, si audias.

Atque haec doctrina est, propter quam non solum nomen haereseos, sed etiam poenas sustinemus, quod scilicet omnia tribuimus auditui, seu verbo seu fidei in verbum (sunt enim haec idem) et non nostris operibus, quin in sacramentorum usu[1]) et confessione docemus ad verbum potissimum respiciendum esse, ut omnia revocemus a nostris operibus in verbum. Nam in baptismo est auditus gaudii, cum dicitur: „Baptiso te in nomine patris et filii et Spiritus sancti, qui crediderit et baptisatus fuerit, salvus erit.“ In coena est auditus gaudii, cum dicitur: „Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur; hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum.“ In confessione, seu ut rectius appellemus, in absolutione et clavium usu, est auditus gaudii: Crede, remissa sunt tibi peccata tua per Christi mortem. Etsi igitur hortamur ad sacramenta et ad absolutionem, tamen non docemus aliquid de dignitate nostri operis, quod ex opere operato valeat, sicut papistae de coena domini seu suo sacrificio solent, sed revocamus homines ad verbum, ut caput totius actionis sit ipsa vox Dei, et ipse auditus.

Contra papa obmisso verbo de forma et virtute sacramentorum disputat, item de contritionibus et at-

1) De vero usu sacramentorum.

tritionibus. Hac doctrina sane ita sum ego in scholis corruptus, ut vix magno labore, Dei gratia, me ad solum auditum gaudii potuerim convertere. Nam si exspectandum eo usque est, donec sufficienter conteraris, nunquam pervenies ad auditum gaudii, id quod in monasterio magno cum dolore saepissime expertus sum. Sequebar enim hanc doctrinam de contritionibus, sed quanto conterebar magis, tanto dolores, et conscientia insurgebat major, nec poteram admittere absolutionem et alias consolationes, quas afferebant ii, quibus confitebar. Sic enim cogitabam: Quis novit, an talibus consolationibus credendum sit? Postea casu accidebat, cum apud praeceptorem meum de his meis tentationibus, quas sane plurimas et propter aetatem patiebar, cum multis lacrymis quererer, ut is ad me diceret: Fili quid facis? An nescis, quod ipse dominus jussit nos sperare? Hoc uno verbo: jussit ita confirmabar, ut scirem absolutioni credendum esse, quam saepe quidem antea audieram, sed stultis cogitationibus impeditus non putabam me verbo debere credere, sed audiebam, tanquam nihil ad me pertineret.

Quare meo exemplo et periculo moniti discite hanc doctrinam justificationis, quam praesens versiculus ostendit, quod justitia non contingat nisi ei, qui credit verbo, ut distinguatis inter verbum absolventis et vestrum propositum, seu contritionem, sicut inter coelum et terram. Nam contritio etiam cum summa et perfectissima est, tamen respectu justitiae est infimum quiddam, imo merum nihil, quo neque meremur aliquid, nec satisfacimus. Quale enim meritum est agnoscere peccatum, et de eo dolere? Quare procul a tua contritione averte oculos, et in vocem fratris absolventis toto pectore intuere, ne dubites, quin illa vox fratris in sacramento seu absolutione sit divinitus

dicta ab ipso Deo patre, filio et Spiritu sancto, ut ita totus pendeas ab eo, quod audis, non ab eo, quod tu facis et cogitas.

Diversum papa facit. Adigit primo ad contritionem, et ex contritione postea vult statuere, sitne verbum efficax, an non, quasi promissio Dei non valeat per se, sed habeat opus accessione nostrorum meritorum, contritionum aut satisfactionum. Atque hanc doctrinam sic retinent, ut nos saniora docentes tanquam haereticos damnent, et omni genere suppliciorum afficiant. Hinc in omnibus bullis addita est haec clausula: Rite confitentibus et contritis, quasi certitudo absolutionis pendeat ex certitudine contritionis, cum tamen cor nunquam possit statuere, quando sit satis contritum. Has indulgentias etiam magno auro vendidit pontificum avaritia, sed o Christe aufer indulgentias istas, et potius sine, ut nobis irati sint pontifices, quam ut relinquentes certitudinem verbi tui nitamur contritionibus nostris, sicut ipsi docent. Certitudo enim omnis nobis in verbo tuo est posita, quo revelas totius orbis peccata tuo sacrificio, morte et resurrectione tua expiata et deleta esse. Hanc vocem cum audit cor, tum oritur gaudium, de quo David hic loquitur. Quomodo enim non gaudeat animus, cum audit tantam divinae misericordiae esse magnitudinem, ut cum voluptate largiatur gratiam, et non spectet insufficientem contritionem, sed simpliciter suam misericordiam et nostram calamitatem consideret? Hunc auditum sequitur fiducia illa, ut dicamus: Sum baptizatus, sumsi corpus pro me in cruce traditum, audivi Dei vocem ex ministro vel fratre, qua mihi annuntiata est remissio peccatorum. Hac autem fiducia vincitur mors, et omnia alia mala.

Libenter haec pluribus dico, ut sciatis formam

remissionis peccatorum non esse per opera, sed per auditum. Canunt quidem et orant hunc psalmum quotidie in templis papistae, sed nemo est, qui intelligat, quid sit hoc gaudium, quo pii laetantur in domino, nempe certa fiducia misericordiae Dei, et conscientia non dubitans de remissione peccatorum. Haec fiducia, seu cognitio, seu auditus ille si non adsit, nulla potest firma haberi consolatio. Nam hoc quoque propria experientia didici, quod post vigilias, studia, jejunia, orationes, et alia durissima exercitia, quibus monachus ego ad mortem usque me affligebam, tamen illa dubitatio relinquebatur in animo, ut cogitarem: Quis scit, an Deo haec grata sint? Felices igitur vos juvenes, si modo grati fueritis Deo pro tanto dono, quod auditis jam sanam et veram rationem, qua pervenitur ad justitiam, ut possitis dicere in cordibus vestris: Si non tantum oravi aut feci, quantum oportebat aut satis erat, quid ad me? Non enim aedifico super hanc arenam. Si non perfecte contrivi, quid ad me id quoque? Sed hoc ad me pertinet proprie, et super hoc aedifico, quod Deus mihi loquitur per fratrem: Ego absolvo te in nomine et merito Christi. Hoc verbum credo esse verum, nec me fallet fides mea. Est enim aedificata supra petram sermonum filii Dei, qui mentiri non potest, est enim veritas etc. Ad hunc modum perfunduntur animi vero gaudio et vera laetitia Spiritus sancti, quae tota consistit in certitudine verbi seu in auditu.

Sed hic quoque de antithesi monendi estis. Videtur enim ad Mosen oblique respicere, cum dicit: „Auditui meo dabis gaudium," quasi dicat: Jam satis diu legem et Mosen audivi, qui habet gravem linguam, tolle a me hunc auditum, est enim auditus irae Dei et mortis aeternae. Quare peto auditum laetitiae, qui

venit per verbum gratiae et remissionis peccatorum. Tunc fiet, ut exsultent ossa humiliata, hoc est, ossa per sensum peccati contrita et concussa, quem sensum lex Dei in animis efficit. Sed sicut gaudium, de quo supra dixit, papae discipuli non intelligunt, ita neque hanc humiliationem ossium quid sit scire possunt. Nunquam enim audiverunt verba legis, nec audiverunt auditum mortis et desperationis, sed sine experientia de his rebus disputant, sicut caecus de pictura. Quare pertinet haec quoque cognitio ad illam absconditam sapientiam, de qua supra dixit. Nam ego saepe a multis in monasterio rogavi, ut mihi dicerent, quid essent humiliata ossa, sed quia experientiam talium tentationum non habuerant, impossibile erat, ut de re ignota aliquid sani et certi dicerent. Non enim omnes easdem tentationes patiuntur, sed dat Deus ista, secundum quod singuli ea ferre possunt, et tamen necesse est hunc sensum legis et mortis experiri omnes, utcunque alii plus, alii minus eam experiantur, quidam in ultimo articulo vitae tandem eum sentiunt. Fit autem secundum literam quoque, ut in isto sensu ossa humilientur, hoc est, ut robur corporis et vires frangantur, et mirabiliter affligantur, sicut in subitis periculis mortis, item in aliis magnis doloribus experimur.

Sed haec ossium contritio longe alia contritio est, quam papae, qui jubet, ut meditemur peccata commissa, postea imponit satisfactiones stultissimas peregrinationum, jejuniorum, eleemosynarum etc. Sed nisi ad veram contritionem accedat hoc, quod Nathan Davidi dixit („transtulit Deus peccata tua") impossibile est, quin ossa maneant contrita. Nulla enim re potest sanari hoc conscientiae vulnus, quam verbo divinae promissionis, quod scilicet credimus Deum nostrum esse patrem misericordiarum et omnis consolationis,

item quod credimus, esse domino beneplacitum super timentes eum, et super eos, qui sperant in misericordia ejus, quod scimus ipsum velle ut speremus, et nisi speres, poenam aeternae damnationis subeundam esse. Cur autem juberet sperare, nisi vellet ignoscere? Cur objiceret filium unigenitum tam foedae morti, nisi vellet nos per fidem in ipsum salvari?

Haec atque hujusmodi alia dicta sunt ista vera adspersio, et pharmaca praesentissima, quibus sanantur ossa humiliata, et conscientia erigitur. Qui autem dubitant de hac Dei voluntate, et respiciunt in suam indignitatem, quod sanctitate non Paulo, non Petro sint pares, hi nunquam possunt esse quieto animo. Quare quidquid usquam justitiarum seu peccatorum sive in te sive in toto mundo est, hoc totum procul ex oculis atque animo ejice, et dic: Etsi sum indignus, qui ista tanta beneficia, scilicet remissionem peccatorum et gratiam Dei recipiam, tamen Deus non est indignus, ut ei credam, quod velit peccata remittere, sicut promisit in verbo suo. Nam haec consequentia in theologia non valet: Ego sum turpis peccator et malus, ergo Deus dementitur, qui promisit peccatoribus remissionem peccatorum. Quin hanc consequentiam facias, quam supra David fecit: Potius sum peccator, quam ut Deus sit mendax, quod autem misericordiam spero, hoc facio fiducia verbi sui, quod de Christo praedicatur etc.

Sed hic admonendus est lector de proprietate, quam habet Hebraeus. Sic enim in hebraeo legitur: Et exsultabunt ossa, quae tu contrivisti. Est autem hic magnus scrupulus, cur prophetae singulari studio hoc observent, ut pronuntient mala ab ipso Deo venire [1]), cum tamen verum sit, Deum per se mala

---

1) Quomodo mala a Deo.

non facere, sed uti mediis instrumentis. Nam sic in Hiob dicit dominus: „Tu me coegisti, ut eum affligerem frustra," Hiob 2., cum tamen historia clare ostendat, diabolum incendisse domum, occidisse liberos, suasisse desperationem et murmur contra Deum. Haec, inquam, vere diaboli opera sunt, et tamen dicit dominus: Ego afflixi eum. Ad eundem modum dicit hic David quoque: Tu contrivisti ossa mea, cum tamen Deus nihil aliud fecerit, quam quod subtraxerit manum et Spiritum suum, et reliquerit Davidem exercendum ignitis telis Satanae, quibus cor ita implevit tristitia et desperatione, quibus ita perturbavit et confudit mentem, ut nullus pateret exitus. Est enim pater mendacii et homicida. Tale instrumentum seu medium est lex quoque, per quam accusantur et damnantur peccata. Utitur autem his mediis Deus ideo, ut humiliet nos et eximat praesumtionem nostrorum operum, ut simpliciter discamus nos sola gratia et benignitate Dei vivere.

Sed respondeamus ad argumentum: Cur ista tribuuntur Deo, cum ea proprie non faciat, sed utatur mediis suis, Satan occidit, lex accusat, et tamen Deo utrumque*) tribuunt sacrae literae? Ejus rei haec causa est, ut retineamur in articulo fidei nostrae, quod tantum sit unus Deus, ne cum Manichaeis plures faciamus deos. Hi enim ponebant duo principia, quorum unum bonum, alterum malum esset, in bonis currebant ad bonum Deum, in malis ad malum Deum. Vult autem Deus nos tum in secundis tum in adversis rebus in se uno habere fiduciam, non vult nos inter eos esse, de quibus Esaias dicit: „Non est populus conversus ad percutientem se." Nam hoc solet natura nostra, in subitis terroribus et periculis a vero Deo avertitur,

*) In editt. de ann. 1538. et 1539. leg.: utrinque.

quia credit eum esse iratum, sicut Hiob: „Es mihi factus in crudelem." Hoc autem est alium fingere Deum, et non manere in simplicitate fidei, quod sit unus Deus. Neque enim Deus est crudelis, sed est pater consolationis. Quia autem suspendit auxilium, ideo mox corda nostra ex Deo semper sui simili et constanti faciunt idolum iratum. Hoc volunt prophetae prohibere, cum uno ore dicunt: „Ego dominus, qui creo bonum et malum," ne cogitemus, cum sol impeditur nubibus, omnino solem e mundo sublatum, aut ex lucido corpore atrum et obscurum factum esse, retinet enim sol lumen suum, sed nubibus impedimur nos, ne id possimus videre. Sic Deus est bonus, justus et misericors, etiam cum percutit. Qui hoc non credit, is discedit ab unitate fidei, quod sit unus Deus, et fingit sibi alium Deum, qui sui sit dissimilis, jam bonus, jam malus. Sed donum insigne Spiritus sancti est, credere Deum, cum mala immittit, esse propitium et misericordem.

X.

Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.

Hic, ut videtis, iterum clarum facit, se non de peccato adulterii tantum loqui, dicit enim: „Omnes meas iniquitates dele." Ostendit autem nobis hic quoque singularem experientiam, quam in hoc certamine spirituali experiuntur sancti. Quando enim animus sensu peccati plene occupatus est, tunc ne justi quidem satis pacis habere possunt, sed manet cum auditu laetitiae mixtus dolor, qui non patitur, ut tantum de auditu laetitiae sumant, quantum satis est. Primitias enim habent, et tanquam guttulam extremi digiti, qua refrigerantur animi, plenitudinem gaudii non habent, sed pendent ceu ex tenui filo, ubi bene crasso fune

opus erat ad sustinendam molem corporis. Sic sancti incipiunt tantum sentire hunc auditum, nondum hauserunt enim ad ebrietatem. Petit igitur David in hoc versiculo incrementum et perfectionem hujus auditus, qui ita impleat animum hac cognitione misericordiae, ut nihil relinquatur, quod amplius perturbet.

Hac petitione etiam nobis per omnem vitam opus est, ut crescat de die in diem magis notitia haec et fiducia misericordiae, sicut Paulus et Petrus hortantur ad hoc fidei incrementum. Videtis enim, quantum in eo periculi sit, si statim uno aut altero libello perlecto nobis persuadeamus, nos theologiae doctores esse. Ante oculos sectarum exempla sunt, qui, cum vix unam guttulam sanae doctrinae hausissent, tanquam doctores orbis omnia implerunt falsis opinionibus, de baptismo, de coena domini, de obedientia erga legem Dei, de obedientia erga magistratum etc. Quia enim nunquam in his spiritus certaminibus versati sunt, neque hanc doctrinam de fiducia misericordiae Dei apprehenderunt, facile fuit Satanae eos subvertere pravis opinionibus. Quare nos his exemplis horribilibus moniti petamus cum Davide hanc gratiam augeri, et dicamus: Averte domine faciem tuam a peccatis nostris, et omnes iniquitates nostras dele, ut sit plena pax et plenum gaudium nostrum.

Probat autem haec ipsa petitio justificationis locum talem esse, qui nunquam possit perdisci. Qui igitur sibi persuadent, quod eum plene norint, hos verissimum est nunquam coepisse, ut eum discerent. Quia enim quotidie nova certamina, nunc a Satana, nunc a carne nostra, nunc a mundo et conscientia nostra oriuntur, quibus ad desperationem, ad iram, ad libidinem et alia vitia rapimur, quomodo possibile est in tanta infirmitate nostra, non saepe concidere nos aut saltem

frangi. Deinde quot negotia vita haec nobis objicit, quibus paulatim eo abducimur, ut obliviscamur hujus gaudii? Quare summa necessitas est, petere, ut Deus nos semper hoc auditu laetitiae perfundere seu adspergere velit, ne obruamur iterum tristitia illa, quam sensus peccatorum affert.

Intelligo igitur hunc versiculum de incremento illius pacis et justitiae, qua vincitur sensus irae Dei et peccati. Etsi enim justi vere habent remissionem peccatorum, quia habent fiduciam misericordiae, et sunt propter Christum in gratia, tamen non cessant conscientiae morsus, et reliquiae peccati, quibus infestantur. Haec igitur ingens Spiritus sancti virtus est, credere gratiae Dei, et sperare Deum esse propitium et favere, nec potest fiducia haec retineri sine acerrimis certaminibus, quae in carne excitant tum quotidianae occasiones *) perturbationum ac tristitiae, tum nobiscum nata imbecillitas et diffidentia. Etsi enim hodie laeto sim animo ob hunc auditum laetitiae, tamen cras aliquid incidit, quo perturbor, cum aut in mentem venit ea me fecisse, quae fugienda erant, aut obmisisse, quae praestanda erant. Hae procellae et fluctus hi nunquam cessant in animis. Advigilat autem Satan quoque, cum corda nostra promissionibus Dei non bene munita esse sentit, ut alia spectra irae et perturbationum in nobis excitet, quibus corda ita liquescunt, ceu sal conjectum in aquam. Quare necessaria haec precatio est, quod orat: „Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele." Omnes, inquit, tam praeteritas, quam praesentes, quam futuras, quotidie enim pecco, omnes, omnes dele, ne ruam in desperationem, aut obliviscar misericordiae tuae. Hic iterum vides remissionem peccatorum non in eo esse, quid ego faciam, sed in eo, ut Deus per

*) Ita secundum erratorum indic. edit. de a. 1539. adject. legendum est; edit. d. a. 1538: orationes.

misericordiam deleat, sicut Paulus de chirographo, qui contra*) nos est, etiam dicit.

XI.

Cor mundum crea in me Deus, et Spiritum rectum innova in visceribus meis.

Absolvimus principalem partem hujus psalmi, in quo praecipui nostrae religionis loci pertractati sunt, nempe, quid sit poenitentia, quid peccatum, quid gratia, quid justificatio, quae justificationis causae sint. Quae jam sequuntur, meo judicio pertinent ad dona Spiritus, quae remissionem peccatorum sequuntur. Nam hanc distinctionem Paulus tradit, aliud esse gratiam, et aliud esse donum. Gratia significat favorem, quo nos Deus complectitur, remittens peccata, et justificans gratis per Christum. Pertinet autem ad praedicamentum relationis, quod dixerunt dialectici minimae entitatis et maximae virtutis esse: ne putetis esse: qualitatem, sicut sophistae somniarunt. Pendet enim remissio peccatorum simpliciter ex promissione, quam fides accipit, non ex nostris operibus aut meritis, sed ex eo, quod Deus gratuito nos ad se revocat, per compunctionem legis, ut agnoscamus eum largitorem esse gratiae. Donum seu χαρίσματα sunt, quae a Deo reconciliato per Christum, post remissionem peccatorum credentibus donantur. Ad haec dona, meo judicio, proximi tres versiculi pertinent. Nam ego conjungendos esse censeo, propterea, quod ter repetit nomen Spiritus, Spiritum rectum, sanctum et principalem.

Obmitto autem istas inutiles scholarum disputationes, loquaturne de Spiritu efficiente, seu persona divina, aut de dono spiritus. Quid enim ista accurate disputata aedificant? cum habeamus clarum verbum Christi: „Veniemus ad eum, et mansiones apud eum faciemus"? Habitat ergo verus Spiritus in credentibus

*) *In edit. de a. 1538:* intra.

non tantum per dona, sed quoad substantiam suam. Neque enim sic dat dona sua, ut ipse alibi sit[3]), aut dormiat, sed adest donis et creaturae suae conservando, gubernando, addendo robur etc. Petit igitur propheta, ut postquam justificatus est, et remissionem peccatorum accepit, ut iste sensus misericordiae Dei altissime per Spiritum sanctum infigatur animo. Ideo his verbis utitur: „Cor mundum crea in me Deus." Non enim loquitur de momentanea aliqua operatione, sed de continuatione coepti operis, quasi dicat: Tu coepisti in me opus tuum, quod fido misericordiae tuae, jam igitur quod coepisti, absolve: confirma Deus, quod operatus es in me. Non enim qui coeperit, sed qui perseveraverit in finem, salvus erit.

Sophistae nostri in eo errore sunt, ut somnient satis esse semel coepisse. Sic enim docent, gratiam esse qualitatem latentem in corde, quam si quis habeat, tanquam gemmam inclusam in cor, eum respici a Deo, si cooperetur cum libero arbitrio, item, si quis habeat gratiam primam, etiam si vix scintilla sit, eum salvari. Sed nos de gratia aliter docemus et credimus, nempe quod gratia sit continua et perpetua operatio, seu exercitatio, qua rapimur et agimur Spiritu Dei, ne simus increduli promissionibus ejus, et cogitemus atque operemur, quidquid Deo gratum est et placet. Spiritus enim est res viva, non mortua. Sicut autem vita nunquam otiosa est, sed semper dum adest, agit aliquid, nam ne in somno quidem vita otiosa est, sed aut augentur corpora, ut in pueris, aut alia in anhelitu et pulsu vitae opera sentiuntur, sic Spiritus sanctus nunquam otiosus est in piis, semper aliquid agit, quod pertinet ad regnum Dei. Quare moneo, ut ista vocabula theologica assuescatis recte

3) Deus ubi agit, ibi est.

intelligere, ne, cum auditis vocabulum creandi, cogitetis de uno aliquo momentaneo opere, sed de perpetua gubernatione, conservatione et augmento spiritualium actionum in corde fideli.

Observanda autem hic est antithesis, quam propheta ostendit in eo, quod mundum cor petit. Respicit enim obliquis oculis ad illam larvam justitiariorum, quasi dicat: Video multa baptismata in sacris et templo, item domi quoque, jam vestes, jam parietes, jam corpora tota abluuntur, sed ubi manet illa mundificatio cordis? Sunt enim corda polluta idololatriis, vanis opinionibus de Deo, concupiscentia et aliis vitiis, quae inde nascuntur, quod cognitionem Dei sanam non habent. Haec omnia belli isti balneatores negligunt, et occupantur ea cura, ut corpora et vestes niteant. Sed o Deus, munda tu cor meum, ut tuam voluntatem agnoscam qualis est, hoc est, bonam et propitiam, ut non phantasticis cogitationibus de Deo abducar ad impias opiniones. Hoc est proprie mundum cor, de quo Christus quoque dicit Matth. 5.: „Beati qui sunt mundi corde." Transferenda enim est haec cordis munditia ad spirituales actiones. Etsi enim cor etiam polluitur libidinibus, ira, invidia, et aliis vitiis, tamen ea immundities ejusmodi est, ut ratio et caro eam intelligat et damnet. Sic exstant etiam inter gentes insignes conciones contra vitia, quibus profani homines turpiter indulgent.

Sed propheta orat contra immunditiem, quam ratio non intelligit, ut scilicet corda sint pura et munda a vanis et falsis opinionibus de Deo, et sentiant Deum esse benignum, faventem et misericordem, qui non velit mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. Quando enim cor sentit Deum esse iratum, tunc statim sequitur idololatria, qua aut persuademus nobis Deum

esse alium, quam natura est, et quaerimus alia remedia in verbo prohibita, aut plane desperamus. Contra has cordis pollutiones orat mundum cor, quod de Deo recte sentiat, quod Deum diligat tanquam salvatorem a peccatis et largitorem vitae. Videt enim hoc periculum, quod, qui hanc cognitionem habent, tamen a Satana varie sollicitantur ad falsas opiniones de Deo.

Summa igitur haec est: Agnoscit propheta gratiam, quod habeat remissionem peccatorum et faventem Deum. Orat igitur contra periculum, quod plerumque Satan conatur excitare, ne transferatur in alias opiniones, sed ut haec cognitio benignitatis divinae quotidie magis ac magis crescat, ut in omnibus, quae facimus aut sustinemus, simus laeto animo, et sciamus nos esse propter Christum in gratia, et placere omnia, quae facimus, etiam illa, quod comedimus et bibimus pro necessitate corporis, quod facimus operas nostras, et ut cor sic maneat purum in perpetua et sana cognitione Dei et fiducia erga Deum per Christum, ac statuat omnia nostra Deo placere, non propter meritum seu dignitatem aliquam nostram, sunt enim omnia polluta, sed propter donum fidei, quod credimus in Christum. Neque autem est in potestate nostra, tale cor assumere, sed est creationis divinae, ideo vocabulo creandi spiritus hic uti voluit. Nam ea vana somnia sunt, quae de purgationibus cordis nugati sunt scholastici. Sicut autem non est nostrarum virium, sed divinae creationis tale cor mundum, ita quoque non possumus hanc creationem conservare contra diabolum. Ideo videmus, quam saepe polluamur subitis perturbationibus ac tristitia etc. Quare nunquam cessare debet haec precatio de creatione et etiam conservatione mundi cordis.

Quod sequitur: „Et Spiritum rectum innova in

visceribus meis," quod ad sententiam attinet, idem est cum mundo corde. Germanis quoque fere idem est vocabulum cordis cum eo, quod Hebraeus spiritum dicit. Nam quod latine dicimus animam, intellectum, voluntatem, affectum, haec fere omnia germani vocabulo cordis reddunt. Sed epitheton, quod hic spiritui addit נָכוֹן, significat proprie stabile, solidum, plenum, firmum, certum, indubitatum, nos post multas cogitationes desperavimus de hoc vocabulo significanter germanice reddendo. Ceterum perpetuo opponitur dubitationi et varietati opinionum. Proprie igitur est Spiritus certus seu rectus, qui cor stabilit contra dubia et varia dogmata, item contra diaboli suggestiones, conantis nos ab ea fide abducere, quod Deus non sit misericors et propitius. Ac videtur Christus idem vocare Spiritum veritatis, qui non simulet aliquid, quod non sit, sed certa faciat et doceat. Sic in libris regum est de Salomone: „Et stabilitum est regnum Salomonis," hoc est, ratum factum. Sic dicunt fruges certas, quae secundum speciem suam certissimo modo proveniunt. Sic dicitur etiam certus spiritus, hoc est, certa et indubitata fides, quae non vagetur opinionibus, sicut pueri solent, sed quae crescat, et fiat persuasissima, sicut etiam Paulus dicit: „Persuasus et certus sum." Nam cum de gratia et remissione peccatorum agitur, procul omnis dubitatio ejicienda est. Est autem hoc non nostrarum virium, sed Dei creantis.

Pertinet autem haec particula quoque ad confutandam larvatam justitiam illam operum, quae cor relinquit immundum et spiritum incertum. Nam monachus, qui multos annos singulari studio regulam suam servavit, et omnia fecit quae potuit, tamen certitudinet hac caret. Ergo hoc primum est post hanc cognitionem misericordiae petendum ut haec cognitio maneat

certa, ut cor nihil dubitet de misericordia Dei, neque vagetur aliis et aliis cogitationibus, quas aut corda sibi fingunt aut impiae doctrinae serunt. Ad hoc donum necessaria est creatio et innovatio*), quae fit per continuum exercitium spiritualium certaminum seu tentationum. Nam exempla ante oculos sunt, quod multi nobiscum coeperunt, qui omnes incredibili applausu hanc doctrinam amplectebantur, sed paulatim postea aut in alias opiniones per sectas abducti aut in manifestum contemtum et odium evangelii prolapsi sunt. Hujus calamitatis non alia causa fuit, quam quod hunc certum Spiritum non habuerunt, sed cum sibi viderentur pulchre eruditi in hac theologia, per spiritum malum in eam superbiam abducti sunt, ut aut nova quaererent, aut per invidiam cogitarent de nobis opprimendis. Est igitur opus certitudine Spiritus, non solum propter diabolum, sed etiam propter carnem nostram et mundum. Haec enim conjunctis quasi copiis hanc certitudinem doctrinae nobis extorquere volunt. Sed exteri omnia haec docent longe melius, quam a nobis dici possit.

XII.

Ne projicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me.

Vide insignem humilitatem, quam anxie metuat ea pericula, quae iis imminent, qui justificati sunt et remissionem peccatorum habent. Nam sine Spiritu sancto non posset haec orare, et tamen qui jam habet Spiritum sanctum, hoc petit et suspirat, ne projiciatur, ne deseratur, ne peccet iterum et concidat, quasi dicat: Habeo carnem, quae luctatur contra spiritum, ades igitur, et me sustenta, ne denuo peccem, sicut antea peccavi, cum a te desertus essem. Ne sic me projicias, et Spiritum tuum sanctum ne auferas a me, hoc est, da

*) *Ita* secund. erratorum indicem saepe laudat. legendum *est; edit. de ann.* 1538.: invocatio.

perseverantiam, ut corpus in me sanctificetur. Nam sicut supra petivit Spiritum certum, hoc est, plerophoriam, ut Paulus vocat, et plenam cognitionem misericordiae Dei, ita hic petit Spiritum sanctum non auferri, nec projici se *), quod ego refero ad sanctificandam carnem, et ad mortificationem, seu ad novam obedientiam, quae in justificatis sequi debet, ut maritus caste vivat cum sua conjuge, et suaviter cum vicinis, ut magistratus diligenter faciat officium in administranda republica, ne indulgeat peccatis subditorum etc. Notum enim est, quid nova obedientia in justificatis secum afferat, ut cor quotidie crescat in Spiritu sanctificante nos, ut, postquam pugnatum est contra reliquias pravarum opinionum de Deo et contra dubitationem, progrediatur spiritus etiam ad gubernationem actionum corporis, ut ejiciatur libido, assuescat animus ad patientiam, et alias morales virtutes etc.

Homini in sophistarum theologia instituto absurdum videtur, quod tam sanctus propheta clamat pro donis Spiritus sancti, ac si nulla haberet. Sed nos tum experientia tum talibus exemplis edocti scimus, quod nemo potest petere gratiam nisi justificatus, item quod nemo possit petere dona Spiritus nisi sanctificatus. Quia enim primitias Spiritus acceperunt tales, ideo cupiunt et adspirant ad decimas quoque accipiendas, et quia renati sunt ad vitam, ideo cupiunt mortem cum suis reliquiis plane abjicere, ac sperant et quaerunt perfectionem, a qua experiuntur quotidie, quam adhuc absunt longe. Ideo David orat, ne permittatur suis cogitationibus, sed ut servetur mundus corde et opere in oculis Dei. Facilis enim hic lapsus est, sicut ostendit parabola servuli apud Lucam, qui in conspectu domini sic humilis et pius erat, ut consequeretur remissionem omnium debitorum per miseri-

*) *Secund. eund. indic.* legendum est: projici a se.

cordiam patrisfamilias, sed vix digressus ab hero, incidit in conservum, et fit immitis homicida ac crudelis.

Sed hic iterum admoneo, quod supra. Quia enim David ista petit a domino, ideo manifeste nobis ostendit, non esse nostri operis aut virium nostrarum, conservare ista dona, sed esse nos positos in eo periculo, ne projiciamur. Hoc projici tum fit, cum dominus nos relinquit nobis, et subtrahit Spiritum suum, sicut scriptura dicit: „Dimisit eos in sua desideria." Hoc cum fit, statim concidimus. Nam aut cupiditatibus nostris indulgemus, sicut David in adulterio, aut in praesumtionem aut de sperationem prolabimur. Ideo dicit: „Ne me projicias," hoc est, ne deseras me Spiritu tuo sanctificante, nam hoc cum fit, vere projectus sum ac perii, „et Spiritum tuum sanctum ne auferas a me." Fatetur enim Spiritum sanctum se habere, sed nondum perfecte aut totum, sunt enim tantum primitiae Spiritus, post hanc vitam autem fiet, ut plenitudinem Spiritus consequamur, et fiamus, sicut ipse est. Sic conjungenda sunt haec duo, ut per Spiritum sanctum servemur ab omnibus inquinamentis, interius et exterius, spiritus et carnis, ut corda nostra fiant ceu purum habitaculum, ad quod non pateat reditus immundo spiritui, sicut Christus etiam docet in evangelio. Jam sequitur de tertio dono spiritus.

XIII.

Redde mihi laetitiam salutaris tui, et Spiritu principali confirma me.

Hoc jam tertium donum Spiritus sancti est, quod sibi petit conferri, ac sane insignis est ordo, quem propheta sequitur, quasi dicat: Sum jam justus gratia Dei, quia sum certus de remissione peccatorum, deinde sum etiam sanctificatus, ambulo enim in obedientia et sanctimonia praeceptorum domini, ac quoti-

die augescit hoc donum Spiritus: nunc tertium restat, ut accedat magnus et fortis animus, qui hunc justificatorem et sanctificatorem confiteatur coram mundo, et nullis periculis a confessione se sinat depelli. Ideo germanice reddidimus hunc versum sic, ut appareat eum rogare laetum et contemtorem omnium periculorum animum. Nam laetitia hic proprie significat constantiam, seu animum imperterritum, qui non mundum, non Satanam, non mortem denique metuat. Talem animum videmus in Paulo, cum laeto exsultanti et pleno spiritu dicit: „Quis separabit nos dilectione Dei?" Idem mihi David hoc loco videtur petere, ut libere confiteri possit Deum suum, contemtis omnibus periculis mundi.

Atque hunc ordinem etiam res ostendit, sicut alio in loco propheta dicit: „Credidi, propter quod et loquor." Nam cognitionem veritatis statim sequitur confessio, qua doctrinas diversas refutamus. Sed confessioni proximum est, quod sequitur: „Ego autem humiliatus sum nimis." Quare necessaria est confirmatio Spiritus principalis, ne in humiliatione ista concidamus animis; sed magno spiritu omnia pericula contemnamus. Impossibile enim est, ut mundus possit aequo animo ferre hanc generalem sententiam, quod omnis homo sit mendax, maxime si mendacia dicas, quae ipsi pro veritatibus et summo Dei cultu praedicant, sicut sunt totius papatus doctrina et vita. Hanc ceu blasphemiam Dei ferro et igni conantur exstinguere. Igitur non solum acerbissima odia, sed etiam caedes et supplicia crudelissima propter confessionem hanc sustinemus. Sed quid postea? Notitia haec non patitur, ut taceamus, et mundus non patitur, ut loquamur: necesse igitur est, ut confirmemur spiritu, ne propter pericula a confessione discedamus.

Quod igitur dicit: „Redde mihi laetitiam," signi-

ficat se istis periculis paene fractum esse. Quare orat laetitiam hanc reddi, quae sit laetitia salutaris Dei, hoc est, vult animum sic confirmari, ne dubitet, quin Deus in istis periculis, quae confessio secum affert, adesse et salvare velit. Haec fiducia sic inspirat animum, ut terrores omnes et pericula omnia secure contemni possint, sicut Dei gratia hoc insigne donum ego quoque sum expertus, ut contra caesaris, pontificis, principum, regum et totius fere mundi voluntatem docendo et scribendo Jesum Christum, dominum et liberatorem meum, liberrime confessus sim, etiam inter mille pericula vitae, quae ab iratis hostibus et ipso Satana quoque mihi intentabantur. Sic ad Hieremiam dicit dominus: „Ponam faciem tuam aeream, ut nihil cures, etiamsi quis in eam impingat.“ Ac sane munus docendi in ecclesia talem animum contemtorem omnium periculorum requirit, quin in genere omnes pii ita se comparare debent, ut non detrectent fieri martyres, hoc est, confessores, seu testes Dei. Neque enim vult Christus latere in mundo, sed vult praedicari, non intra parietes, sed supra tecta, ut in mundo luceat evangelion ceu fax in alto monte aut specula quadam. Hoc autem cum fit, mox praesto sunt omnis generis pericula, et vere haeremus, sicut germanico proverbio dicitur, inter januam et cardines, neque aliud est, quod nos consolari possit, quam quod promisit Deus se nos non deserturum esse.

Ergo hoc tertium donum est, quod implet christianos magna superbia, non quidem contra Deum, sed contra superbiam mundi et diaboli, ut, quanto se fortius isti opponunt, tanto nos audentiores eamus contra. Id cum facimus, clamant nos insanabiliter pertinaces esse, neque id negamus, ita enim requirit munus et vocatio nostra. Ergo, inquiunt, es damnatus. Non

sequitur, nam hic distinguendum est: Coram Deo enim sic sum humiliatus, ut etiam ad nomen ejus paveam, et quotidie incessabiliter rogem, donari Spiritum, augeri fidem etc. Hic nihil nisi extremam inopiam meam agnosco et deploro. Sed cum ad mundum respicio, video me infinitas tenere opes. Sicut igitur coram Deo me humilio, ita vicissim contra mundum magno et contemtore animo efferor, damnans doctrinas mundi sicut errores, et vitam omnem sicut peccata. Hinc oriuntur pugnae, contradictiones, supplicia, excommunicationes, propter quas David hic orat confirmari Spiritu principali, quasi dicat: Nisi tu me confirmaveris contra pericula ista, opprimar terroribus.

Quod ad grammaticam attinet, vocabulum נָדִיב significat principem. Inde est, quod noster interpres fecit: „principali Spiritu." Sed נְדָבָה sine dubio est a verbo נָדַב, et significat voluntarium, spontaneum, ultro cupientem et volentem, magnoque animo suscipientem aliquid. Talis autem spiritus etiam est donum Dei, quo animum implet, ne terreamur a Satana et mundo, et qui non cogente lege aliqua, sed gratuita beneficentia aliquid suscipit, quanquam etiam potest passive dici: munificus Spiritus, qui ex mera gratia donatus est. Ita in his tribus versibus exponit propheta dona illa, quae dantur justificatis fide. Primum est plerophoria, seu certa fiducia misericordiae Dei. Secundum est sanctificatio, qua mortificatur vetus homo cum passionibus suis, et surgit novus in nova et sancta obedientia. Tertium est libera confessio, ut sine discrimine, quidquid sanae *) doctrinae non vult cedere, damnetur, etiam caesares, principes, pontifices cum toto mundo. Nunc descendit propheta ad alia, quae ex hoc principali Spiritu sequuntur.

*) Edit. de ann. 1538.: sane.

XIV.

Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur.

Hic primum incipit propheta de suis operibus loqui, postquam persona ante justificata et per Spiritum sanctum renata est. Oportet enim arborem esse ante fructum, sicut Christus quoque dicit Matth. 12.: „Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum," quasi dicat: Frustra laboratur de fructu, nisi prius sit bona arbor. Nam pharisaeorum fere eadem conditio et studium erat, quod hodie in adversariis videmus, qui pleno ore jactant bona opera, et toti mali sunt. Quomodo autem fieri potest, ut ex malo semine boni aliquid enascatur? Igitur induti cucullis, jejunantes, precantes, vigilantes, nihilominus veterem impietatem cordis retinuerunt. Sicut enim Horatius dicit: Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt, ita isti vestem, dietam, exercitia mutant, sed animus idem manet. In theologia vera igitur hoc primum agitur, ut homo fiat bonus per regenerationem Spiritus, qui Spiritus est certus, sanctus et animosus, deinde fit, ut ceu ex arbore bona etiam fructus boni enascantur.

Igitur hactenus David tacuit de suis operibus, et tantum rogavit ea, quae Deus debeat per verbum et Spiritum suum efficere, his autem impetratis redit ad sua quoque opera, quae in regeneratione sequi debent. Ea opera non sunt, qualia impius papatus suasit, suscipere vota peregrinationum, ingredi monasteria, quod opus cum summa Christi contumelia vocarunt alterum baptismum, sed Deo sic benefico et misericordi agere gratias, et amplificare dona ejus, et per ea erudire alios quoque homines ad eandem gratiam, sicut in evangelio faciunt ii, qui a Christo sanati sunt. Nam etiam cum prohibentur a Christo, non possunt obmit-

tere, quin ejus beneficia praedicent, eum laudent, et alios quoque in eandem spem vocent.

Haec sunt principalia opera, quae testantur arborem mutatam esse, ex sterili in foecundam, ex arida in succi plenam et florentem. Ad hanc vitam revocat Christus discipulum, cum dicit: „Sine ut mortui sepeliant mortuos suos, tu autem me sequere.“ Significat enim alia opera esse mortuorum opera, eos autem, qui in Christo vivunt, debere esse in agnoscenda et praedicanda misericordia Dei, ut eam alii quoque discant agnoscere. Summa igitur haec est, quod vita et salus nostra tota sit posita in misericordia Dei, quam per verbum Deus revelat hoc modo, ut jubeat peccatores in ea sperare propter Christum. Haec cognitio est justitia, sicut Esaias dicit: „Et notitia ejus justificabit multos.“ Hic nullum aliud nostrum opus est, quam ut oblatam misericordiam non recusemus, sed eam fide accipiamus. Sed hoc ipsum quoque est donum Spiritus sancti, quia fides non est omnium. Post justificationem, cum jam promissio remissionis peccatorum et vitae aeternae creditur, et fide possidetur, tunc proximum et perpetuum opus est, agere Deo gratias, et haec ejus beneficia praedicare. Quia autem mundus omni vi sese opponit, neque Satan etiam cessat hanc praedicationem variis incommodis objectis nobis excutere, ideo petit David in proximo versu Spiritum illum animosum, qui contemnat pericula omnia, et magno animo det testimonium Christi, sicut Lucas de apostolis dicit.

Hic Spiritus, inquit, quoniam mihi datus est, ideo docebo iniquos vias tuas. Sed quid, o David, si te audire nolint? Quid si diabolus et mundus te persequatur? Cur tam arduum et difficile opus promittis, quod iniquos velis docere vias domini? Ubi sancti

manent? Num illos etiam docebis? Ita. Nam quos hic iniquos appellat, eos si larvis et personis suis induas, in quibus coram mundo obambulant, non fures, non adulteros, non homicidas tantum esse dices, sed etiam sapientissimos et sanctissimos coram mundo, reges, principes, sacerdotes, monachos, in omni sapientia et sanctimonia, quam potest humanus animus sine Spiritu sancto intelligere et praestare. Nam emphasis tota est in pronomine „tuas". Fatetur enim eos, quos iniquos vocat, habere vias, in quibus eant, et sibi pulchre in iis placere. Sed non sunt, inquit, viae domini, sunt viae humanae, in quibus non possunt salvari. Igitur docebo eos tuas vias. Hic iterum significat periculum, quod manet hos doctores. Neque enim mundus suas vias vult damnari ceu errorem, sed defendit esse vias et justitiam. Qui igitur vult Dei, non papae monachus esse, et asperrimam regulam vitae subire, et suum sacrificium Deo praestare, is hoc agat, ut doceat iniquos vias Dei. Tunc fiet, ut non solum diabolum cum inferno, et mundum cum sanctis contra se provocet, sed etiam ipse sibi contradicet saepe, et discet usu, quid sint vere bona opera, sicut Christus quoque dicit: „Feret fructum in patientia."

Ad hunc modum „iniquos" expone, non qui coram mundo mali sunt, sed qui coram mundo sunt sanctissimi, sicut Davidis tempore erant Levitae, prophetae, sacerdotes. Hos peccati arguere, et iniquos appellare, non obstante eo, quod servabant legem Mosi, plenissimum periculi est. Est igitur sita emphasis in singulis verbis, quod David versatus in vero purgatorio, hoc est, oppressus doloribus peccati et irae Dei, jam autem per fiduciam misericordiae justificatus, procedit in publicum, docturus in genere omnes de ineffabili misericordia Dei, et simul reprehensurus omnia bona

opera et sanctitates, quae in mundo sunt, ut in solam misericordiam Dei sperent, ac hanc fiduciam solam statuant esse veras vias salutis, quidquid autem extra hanc fiduciam sit, esse vias mortis et damnationis aeternae.

Haec doctrina nunquam abit sine ingentibus motibus, nam neque Satanae nec mundo tolerabilis est. Hic enim non potest ferre, ut sua damnentur, ille autem hanc felicitatem hominibus invidet, ut per sanam doctrinam salventur. Igitur omni ex parte odia, insidiae, calumniae, maledicta congeruntur ad opprimendam hanc doctrinam et doctores hos, sicut ego quoque propria experientia hoc pulchre edoctus sum. Initio etiam mali admittebant reprehendi leves abusus, qui in ecclesia non poterant dissimulari. Nam indulgentiarum tam indigna venditio prostituebatur, ut paucissimi essent, qui non aequissimo animo ferrent, eas a me reprehendi. Sed cum postea progrederetur reprehensio ad alia, quae non ita deformata erant, et tamen erant impia, ibi demum coepit totum Satanae corpus ita commoveri, ut nusquam viderer tuto consistere posse. Sed non accidit hoc inexspectatum. Nam et ipse praevidebam hunc motum, et inter alios episcopus Brandeburgensis, homo non malus, et mihi perquam familiaris, ita praedixerat, me plurimum negotii mihi accersiturum esse, si papam etiam attingerem. Ita paulatim intus pavores, et foris pugnae concitatae sunt, ad quae pericula vincenda sane opus fuit Spiritu principali seu animoso, quo confirmabar.

Sed quaeras: Cur retinet appellationem iniquorum propheta, et non potius sanctos appellat, sicut coram mundo judicantur? Respondeo: Sancti et justi nulli sunt in mundo, ideo etiam si qui speciem sanctitatis habent, tamen sic a Spiritu appellantur, sicut sunt coram Deo, et pertinet hoc ipsum ad confirman-

dos pios. Hi enim, quia hanc doctrinam de fiducia misericordiae Dei praedicant, damnantur tanquam haeretici. Nam hostes hujus doctrinae sibi judicium et nomen ecclesiae sumunt. Confirmat igitur pios Spiritus sanctus, ne ista specie et dignitate adversariorum verbi deterreantur, sed sciant a Spiritu sancto pronuntiari, quod omnes, qui hanc doctrinam non habent, quantumcunque sint in speciem sancti et boni, tamen vere sint iniqui et peccatores.

Addit autem: „Et impii ad te convertentur.“ Hic altera causa ostenditur, cur hoc opus pium et in oculis Dei pretiosum sit. Prima causa fuit, quod sit plenissimum periculi, nec possit administrari, nisi animis prius Spiritu constanti et forti confirmatis. Altera est, quod hoc opus etiam, quod ad fructum attinet, sit maximum. Ideo etiamsi pericula absterrere possent, tamen utilitas incitare debet. Impossibile enim est, verbum Dei sine fructu praedicari, sed etsi non convertuntur omnes, tamen aliqui sunt, qui ex peccatoribus fiunt creduli et salvantur. Positus enim est eventus ministerii, non in hominum, sed Dei arbitrio, sicut dicit Salomon: „Aurem audientem et oculum videntem, utrumque facit dominus,“ hoc est, utrumque fit Deo donante, ut et sint, qui sane doceant, et qui sane docentibus obtemperent. Ideo inquit David: Faciam hoc, quod possum facere, docebo iniquos vias tuas, et impii convertentur, hoc est, docebo, quomodo convertendi sint impii, et eventum committam Deo, nam certum est, quod aliqui convertentur. Alii videntur idem docere, cum bona opera, confessiones, contritiones et proprias satisfactiones docent, sed hae sunt humanae viae, profectae spiritu diaboli, quibus de die in diem longius disceditur a viis tuis. Ego vero sic docebo, sicut scio me ad te rediisse, quod,

postquam peccatum meum, hoc est, totam naturam meam peccato corruptam cognovi, in misericordiam tuam me abjeci, et non fui incredulus auditui laetitiae. Haec est via, et hic modus, quo ad te convertuntur impii, hanc viam docebo: qui venit, veniat, qui non venit, faciat id suo periculo etc.

Occulte igitur hic insinuat, quod eadem docere velit, quae supra in sua persona expertus est, quod peccatores non velit docere, sicut papa, qui satisfactionem operum consulit, aut sicut Judaei, qui sacrificia et traditiones suas proponebant, sed quod velit universum genus humanum docere, quod omnia humana studia coram Deo damnabilia sint, si suscipiantur cum opinione justitiae, secundum sententiam: „Non est bonus, ne unus quidem, non est qui faciat bonum,“ Rom. 3. Hac praedicatione occiditur ratio et omnis praesumtio humana. Nam cum peccatum nemo possit negare, quid potest dici horribilius, quam quod homo in se nulla praesidia habeat contra peccatum? Postquam ad hunc modum ira Dei praedicata et homo in sacrificium Deo mactatus est, tunc sequitur auditus laetitiae: „Non morieris.“ Nam Deus peccatoribus sic mactatis non vult irasci, sed vult eos salvare, quia misit filium suum, ut peccata mundi tolleret. Haec vera doctrina est, et verus cultus, quo impii convertuntur. Alii, qui peccatori suadent, confitenti de libidinibus seu scortatione, ut affligat corpus suum, et monasterium petat, ubi coelebs vivat, nihil aliud faciunt, quam ut conversum ab idolo Veneris abducant ad idolum abominationis, et geminent damnationem. Hoc est, ex Scylla in Charybdim, ex pluvia in ipsum mare incidere, ubi uno peccato expulso ingrediuntur alia septem, sicut Christus dicit de ejecto daemonio.

Hoc primum sacrificium est, quod David justificatus vult Deo reddere, ut homines doceat vias Dei, hoc est, ut doceat, sic ad Deum esse revertendum, ut primo agnoscamus et credamus, quidquid homo fecerit sine Spiritu sancto, hoc totum esse peccatum, si suscipiatur cum opinione justitiae, quia persona est peccatrix, ut hoc modo primum conteratur et occidatur peccator in conspectu Dei, deinde ut doceatur, quod Deus talis sit, qui gratis velit ignoscere propter Christum. Nam ille Deus nusquam est, qui velit peccatorem recipere propter ordinem Minoritarum, propter peregrinationes, missas, eleemosynas etc., sed fingitur talis Deus sine verbo. Qui igitur sic convertuntur, convertuntur ad idolum cordis sui, non convertuntur ad Deum. Nam ille est unus et verus Deus, qui diligit contritos corde, et cui beneplacitum est super timentes eum, et credentes in eum. Necesse igitur est, si vis converti, ut terrearis seu occidaris hoc est, ut habeas pavidam et trementem conscientiam. Ubi hoc sic factum est, tunc oportet accipi consolationem, non alicujus tui operis, sed operis Dei, qui filium suum Jesum Christum ideo in hunc mundum misit, ut consolationem gratuitae misericordiae territis peccatoribus praedicaret. Haec est via convertendi, aliae viae sunt viae errorum, et haec, inquit propheta, erit mea servitus, qua tibi gratias agam.

Sed inquies: An non ad regenerationem pertinet etiam nova vita? Ita. Sed sicut fructus non sunt, nisi prius sit arbor, ita non possunt esse bona opera, nisi prius persona sit justa et bona. Igitur vita aeterna seu gratia non venit ex merito operum, sed qui jam justi sunt et heredes vitae aeternae per Christum, cujus meritum fide accipiunt, isti bona faciunt, non eo fine, ut vitam aeternam consequantur,

quam jam jure habent alieno merito, scilicet Christi, sed ut grati sint, et obedientes divinae voci, ut gloria Dei pariter doctrina et vita sancta promoveatur. Hunc ordinem finium non intelligunt adversarii, sed pervertunt eum. Igitur necessarium est esse Davides, qui magno animo hanc doctrinam spargunt, non tantum in eos, qui sunt extra gratiam, sed etiam in eos, qui sunt in gratia. Hi enim, quia sentiunt terrores et infirmitatem suam, cum singulari aviditate hanc doctrinam hauriunt. Alii extra gratiam etsi magna ex parte persequuntur, tamen non omnino fructu caret praedicatio haec. Ideo Spiritus tanquam in re summe necessaria urget ad hanc doctrinam latissime seminandam. Sed hic etiam monendum est, quod sicut ii, quos iniquos vocat et impios*), coram mundo videntur esse sanctissimi, ita conversio haec a mundo judicatur esse seductio et haeresis, sicut nostro exemplo didicimus. Sed consolatur nos Spiritus sancti judicium, qui non haeresin, sed conversionem appellat.

XV.

Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meae, et exsultabit lingua mea justitiam tuam.

Hic versus est paulo obscurior, et videtur etiam interrumpere ordinem, quem instituimus, sed spero futurum, ut recte utrumque explicemus. Quod igitur ad grammaticam attinet, sanguis significat reatum sanguinis, seu culpam sanguinis effusi. Quidam igitur per synecdochen accipiunt speciem pro genere, ut vocet sanguinem omnia peccata, quibus meremur sanguinem seu mortem, ut non solum Uriae caedem et etiam adulterium confiteatur David, et pro eo depre-

---

*) In editt. origg.: vocat.

cetur, sed in genere omnia peccata. Sed hic opponitur, quod antea in genere deprecatus sit ista, et impetraverit etiam veniam. Quomodo igitur constabit ordo, si nunc denuo petat, quod jam consecutus est? Respondeo: Professus est se docturum iniquos viam domini. Jam non solum difficile, sed etiam plenum ignominiae est, docere alios, et tamen sustinere crimen admissi publice peccati, sicut dicitur vulgari versiculo: Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum. Sicut igitur David antea oravit, et impetravit absolutionem ab omnibus peccatis coram Deo, ita etiam hic orat absolutionem omnium peccatorum coram ecclesia, ut ecclesia sciat eum absolutum esse coram Deo, ne impediatur doctrina, quam instituit. Sic apud nos sacramenta sunt, quibus etiam in hoc utimur, ut sciat universa ecclesia nos agnoscere peccatum nostrum, et credere id nobis propter Christum condonatum esse. Quare salvo aliorum judicio intelligo ego hunc versum de absolutione externa coram ecclesia, ut Deus sanguines, id est, reatum sic tollat, ut non amplius offendantur ii, quorum aures et oculi in peccatis Davidis offensi sunt. Quis enim non videt, quam in doctore turpe sit, eum esse reum adulterii et caedis?

Orat igitur: O domine, libera me ab eo crimine, quod sacerdotes mihi possunt objicere. Peccavi in te, peccavi in Mosen quoque seu legem tuam, jam tu mihi peccatum meum condonasti, quod implevisti animum et cor meum fiducia misericordiae tuae, per auditum laetitiae: da, ut etiam coram ecclesia liberer, ne impediatur cursus verbi tui etc. Videtur autem quasi de privato peccato dicere, hoc est, de caede Uriae et adulterio, ac sane fieri potest, ut in exemplum recordetur privati peccati. Sed, ut supra dixi, est species pro genere, et finitum pro infinito, ut om-

nem culpam et reatum tollat, quo possit praedicator coram ecclesia confundi, ut non amplius offendantur homines conscii peccatorum, quae admiserunt doctores, sed etiam confirmentur, sicut Paulus 1. Timoth. 1. commemorat, se fuisse blasphemum, et persecutorem ecclesiae. Ea commemoratio non solum non offendit auditores ejus, sed etiam magis confirmat et consolatur, postquam sciunt ea peccata ei divinitus condonata esse, accenduntur enim ipsi quoque ad similem spem remissionis peccatorum, sicut Paulus dicit, voluisse Deum, hoc ceu exemplum divinae misericordiae proponere ecclesiae.

Ad hunc modum mihi coram ecclesia non est inhonestum, nec adimit fidem doctrinae meae, quod fateor me quoque inter papae monstra fuisse, quod factus sum monachus, et tum missis meis tum toto vitae genere Christum redemtorem meum non negavi solum, sed denuo crucifixi. Ita enim totus in fiducia mearum justitiarum vixi, ut, si quis ea docuisset tum, quae nunc Dei gratia doceo et credo, credam me eum laceraturum fuisse dentibus. Sed quod dominus ex hiis blasphemiis me liberavit, et constituit in fidelem praeconem verbi et justitiae suae, hoc coram ecclesia jucundissimum est audire. Ad hunc modum David quoque orat liberari a sanguinibus, hoc est, absolvi a reatibus etiam coram ecclesia, ut, sicut a Deo absolutus est, ita etiam sit absolutus a lege, et libere coram ecclesia possit erigere faciem, sicut jam de meo exemplo dixi, me Christum tum in ordine tum ante ordinem crucifixisse. Haec confessio peccati non efficit, ut contemnatur verbum, sed auget fiduciam misericordiae in auditoribus, et Christo quoque grata est. Ideo addit propheta:

„Et exsultabit lingua mea justitiam tuam.“ Pertinet

autem ad praedicationem verbi, quasi diceret: Cum sic coram mundo absolutus, et coram te et hominibus justificatus fuero, tunc potero lingua mea exsultare, hoc est, cum gaudio annuntiare et praedicare tuam justitiam, hoc est, gratiam, qua peccata condonas et misereris. Porro hoc vocabulum justitiae magno sudore mihi constitit. Sic enim fere exponebant, justitiam esse veritatem, qua Deus pro merito damnat seu judicat male meritos, et opponebant justitiae misericordiam, qua salvantur credentes. Haec expositio periculosissima est, praeterquam quod vana est, concitat enim occultum odium contra Deum et ejus justitiam. Quis enim eum potest amare, qui secundum justitiam cum peccatoribus vult agere? Quare memineritis, justitiam Dei esse, qua justificamur, seu donum remissionis peccatorum. Haec justitia in Deo grata est. Facit enim ex Deo non justum judicem, sed ignoscentem patrem, qui justitia sua vult uti, non ad judicandos, sed justificandos et absolvendos peccatores. Hanc tuam justitiam, inquit, non justitiam hominum aut Mosi, ego cum gaudio et laetitia praedicabo, etiamsi mihi hostes capiendi sint omnes homines, modo tu hoc facias, ut etiam coram ecclesia me absolvas, ut sine pudore possim progredi in publicum, et non erubescere propter peccata, quae ecclesiae quoque nota sunt. Est autem illustre exemplum pro consolatione illorum, qui sunt in ministerio verbi, et tamen sunt reprehensibiles ex praeteritis factis suis. Dixi enim in generali doctrina hic quoque speciem pro genere esse positam.

XVI.

Domine labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam.

In horis canonicis fortasse bono consilio institutum est, ut earum initia ab hoc versu ecclesia face-

ret. Nam quod attinet ad publicam confessionem et ad laudem Dei in ecclesia, recte usurpatur: sed in privatis orationibus eo minus hoc exordio est opus, quia ibi nullum a tyrannis periculum est, et hic quoque non agit propheta de privato colloquio peccatoris cum Deo, sed agit de tota ecclesia, de ministerio et ministris, ac toto populo Dei. Nam qui justificati jam sunt, hi nihil habent, quod restet, quam ut cum Davide dicant: „Credidi, propter quod locutus sum,“ item: „Venite et videte opera domini,“ item: „Narrabo nomen tuum fratribus meis.“ Idem hoc loco quoque propheta significat, ut postquam justificatus est coram Deo per gratuitam misericordiam, quam fide apprehendit, item postquam coram ecclesia sic a reatu absolutus est, ut peccata praeterita non sint scandalo amplius, sed consolationi ecclesiae, nunc petit, ut dominus aperiat labia, ut sine timore libere possit misericordiam Dei praedicare in publico, non in angulis, sicut fanatici solent.

Quia autem petit a domino aperiri labia, significat, quam arduum opus sit hoc sacrificium laudis, quod in psalmo 50. exigit. Est enim audacia super audaciam, virtus super virtutem, et fortitudo super fortitudinem, audere loqui in publico, et confiteri nomini domini. Hic enim Satan imminet omni genere insidiarum, ut hanc confessionem impediat. Eas insidias omnes si oculis humanis possibile esset cernere, facile causa pateret, cur et spiritu antea rogarit confirmari propheta, et nunc ab ipso domino labia aperiri optet, non ad orandas horas canonicas; sed ad portandum nomen domini coram diabolo, mundo, regibus, principibus, et carne universa. Hic enim variae occasiones sunt, quae labia premunt: nonnunquam metus periculi, nonnunquam lucri spes, saepe etiam amicorum con-

silia interveniunt, quibus hoc sacrificium Satan conatur impedire, sicut ego quoque saepe expertus sum, et tamen in magnis causis, ubi periclitabatur gloria Dei, Deus affuit, et aperuit mihi os contra ista obstacula.

Docet igitur hic de publica confessione et praedicatione ejus, qui jam est justificatus, ut discamus, quanta res sit audere loqui, quae expertus sis. Non solum enim Satan, sed principum et regum tyrannis, imo peccata et caro nostra hanc confessionem voluit impedire, contra ex altera parte urget spiritus, sicut Petrus dicit Acto. 4.: „Non possumus non loqui, quae vidimus et audivimus." Hic spiritus hanc precationem multis gemitibus coram Deo orat, ut ipse aperiat labia nostra ad annuntiandam laudem ejus. Atque hic admoneo vos, ut quoties in sacris literis occurrunt vocabula ista: „annuntiare laudem Dei, justitiam etc." memineritis significari simul extrema pericula, quia dicere laudem Dei, est se objicere diabolo, mundo, carni, et omnibus malis. Quomodo enim laudabis Deum, nisi prius reum facias ac damnes totum mundum cum omnibus justitiis suis? Hoc autem quisquis facit, sibi non odium solum, sed etiam manifestum periculum accersit, sicut econtra, qui docent ordines, invocationem sanctorum, merita, fraternitates et similia, non Deum, sed se laudant, ideo etiam facile tolerantur et admittuntur a mundo. Igitur dicit propheta: Domine, aperi tu labia mea, et da, ut possim confidenter clamare, docere, erudire alios hoc, quod ego didici, quod tu solus sis laudabilis et gloriosus in saecula, qui gratis justificas impium etc.

Atque hic audis, quis sit ille justificatus, et quaenam potissimum opera eligat: non jejunium, non abstinentiam, non cilicium Joannis, non heremum etc., quae etiam aliquid sunt, sed si ad hoc summum opus

conferas, ad praedicationem nominis domini, ludus et jocus sunt, non solum in istis papae larvis, sed etiam in vere sanctis. Neque enim Joannes ideo tantus fuit, quia pellibus vestiit etc., non bibit vinum nec siceram, sed quia erat plenus Spiritu, et audebat pharisaeos appellare germina viperarum, quia audebat tyranno dicere: „Non licet tibi habere uxorem fratris tui," quia audebat coram toto populo testimonium dare Christo inter suos contemtores: „Post me venit, qui prior me est, cujus calceos solvere non sum dignus." Haec sunt, quae Joannem commendant, et eum majorem faciunt inter natos mulierum. Heremum, pelles, cibum, potum quivis etiam malus imitari potest, idque sine periculo, sed docendi munus sine periculo administrabit nemo, et sane patet, quod praemium Joannes inde tulerit, cum ita turpiter ad arbitrium meretriculae jugulatur. Ergo qui volunt magnum et dignum christiano homine opus ornare meritis laudibus, non laudent stultitias papae, non privata sanctorum exercitia et afflictiones, sed hoc laudent, confiteri nomen domini coram mundo. Haec enim virtus virtutum et summum ac difficillimum opus est.

In politia apparet, quam pauci sint, qui magno animo rempublicam capessere, et pericula privata contemnere possint, et plerumque accidit, quod Cicero dicit, ut, qui spe amplissimorum praemiorum ad rempublicam accedunt, metu gravissimorum suppliciorum carere non possint, et sane Themistoclis, Ciceronis Demosthenis et aliorum in republica magnorum virorum exempla satis testantur, etiam illud vitae genus plenissimum periculorum esse. Muliebre enim est, sedere in angulo, et reprehendere aliorum res gestas, sed in senatu et conventibus principum versari, et libere sententiam dicere, etsi necessarium et utile erat,

tamen paucissimi audent. Quanto majus et angustius esse putas, sacra loqui et docere in conspectu Dei et angelorum, contra voluntatem non principum et regum solum, sed etiam diaboli et totius mundi? Hic majus periculum suscipitur quam in republica, quamvis ibi quoque magno animo opus sit. Sed hic etiam Spiritu Dei opus est, et digito Dei, quo diducantur labia, et solvatur os in laudem Dei. Ergo post justificationem et gratiam nullum aliud opus majus est, quam loqui veritatem de Christo. Corporalia exercitia non homines solum praestare possunt, sed bestiae quoque, jejuniis et aliis possunt affligi, et fertur Turcarum in corporalibus afflictionibus magna esse severitas. At sane inter christianos omnia exercitia illa suscipienda sunt, quae pertinent ad frenandam seu mortificandam carnem. Sed audere ob nomen Christi periculum vitae et fortunarum adire, ad id requiritur Spiritus principalis, et oratio haec: „Domine labia mea aperias.“ Jam rationem addit, quare, postquam justificatus sit, nihil possit nec norit facere, quam per praedicationem nominis Dei agere gratias, et dicit:

XVII.

Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem, utique holocaustis non delectaberis.

Haec est ratio, cur velit annuntiare laudem Dei, quia, inquit, non placent tibi sacrificia. Sed haec an non haeretica vox est, dicere stante adhuc lege et toto cultu: Non vis sacrificium, holocaustis non delectaris? Ego quidem saepe miratus sum hanc prophetarum audaciam, quod sic contemtim de sacrificiis contra legem Mosi et ritum sui populi sint locuti. Quodsi papa sacra et ceremonias suas eo modo ex verbo Dei posset probare, sicut Judaei sacrificia sua, profecto nunquam ausus essem aliquid contra hiscere. Nunc au-

tem cum sine verbo, imo contra verbum ista instituerit et mandarit, summo jure damnamus eum. Sed quanto haec nostra victoria de papae ecclesia et ceremoniis levior est illa, quam prophetae tulerint, quod legis sacrificia sic oppugnarint. Neque enim hic sacerdotibus sicut papae defuere scripturae. Nam papa praeter nudum ecclesiae titulum prorsus nihil habet, quo se et traditiones suas tueri possit, isti autem in lege sacrificia divinitus mandata esse norant.

Igitur David hic simpliciter contra scripturam et Mosen videtur loqui, qui manifestum testimonium habet, quod ex voluntate Dei populum ceremoniis instituerit. Notum enim est, quanto studio in Exodo, Levitico et Numeris praecipiantur omnia, quae ad tabernaculum et sacra attinebant, nota sunt exempla patriarcharum Abrahae, Isaac etc., qui omnes suam erga Deum gratitudinem sacrificiis testati sunt. Contra expressum igitur mandatum Dei et contra omnium sanctorum exempla, ita simpliciter dicere: Tu non vis sacrificia, speciem habet certissimae haeresis. Prius autem, quam explicentur ista, hoc monendum est, quod si Spiritus sanctus in Davide damnat sacrificia divinitus jussa, quo ore audebunt monachi cucullos et ordines, vota et rasuras jactare, tanquam sanctitatem? Quo ore pontifices suis traditionibus audebunt tribuere aliquam justitiam, cum haec omnia sine verbo Dei sint instituta? Ergo non solum contra legem, sed etiam contra totum papatum, cum omnibus traditionibus sacris, cultibus, hunc versum a Spiritu sancto sentias positum esse, quod scilicet coram Deo non placeant.

Quod igitur David descendit ad speciem specialissimam, et summum cultum legis damnat divinitus institutum, manifestam in eo distinctionem facit omnium religionum in mundo, etiam ejus, quae a Mose insti-

tuta et divinitus praecepta est, et separat ab his religionibus omnibus hanc unam, quae est per fidem in Christum, qua peccata remittuntur et donatur justitia cum vita aeterna, sine operibus et sine meritis, tantum ideo, quia Deus misericors est et per Christum ignoscit. Haec religio docet, non sic instituenda esse opera et cultus, ut per ea *) Deus placetur, non sacrificiis, non jejuniis, non obedientia politica, non oeconomica, non denique ullo alio humano opere peccata expiari: esse quidem per se sancta et bona opera, et quae Deo placeant, sed si fiant alio fine, quam a Deo mandata sunt, non solum non placari per ea Deum, sed etiam offendi. Nam si holocausta non placent, quanta stultitia est praesumere de iis, quae nos ipsi sine verbo Dei elegimus? Ideo in psalmo 50. dicit: „Non accipiam de domo tua vitulos, quoniam meae sunt omnes ferae silvarum, meus est orbis terrae et plenitudo ejus," quasi dicat: Frustra putatis me vestris operibus placatum iri, nam ipsam animam, sensus et vitam vestram omnem meo dono habetis. Si igitur indigerem iis, quae vos habetis aut potestis, non ea darem vobis. Nam unde habet monachus hoc, quod jejunat, quod orat, quod alia facit, quae vult? Nimirum ex eo, quod voluntatem et facultatem dat haec faciendi. Jam si ego ista do, cur mihi ea reddis tanquam indigenti et poscenti? Ergo nihil est reliquum, quod nos faciamus Deo, quam ut ei agamus gratias. Quidquid enim sumus, vivimus et habemus, dona Dei sunt, sicut ad Rom. quoque est: „Quis prior dedit illi?" Cum igitur omnia facimus, quae possumus, nihil aliud facimus, quam ut reddamus, quae accepimus, atqui in eo quid facimus singulare?

Hic respondent justitiarii: Volumus aliquid me-

*) In editt. origg.: eas.

reri, et testari liberum arbitrium. Hoc vero est, Deo sua reddere, tanquam non sua, sed tanquam proprie nostra. Atqui etiam ratio hanc impietatem et stultitiam arguit, quod nihil eximii is faciat, qui non de suo, sed de alieno liberalis est. Hoc igitur faciendum erat, ut Deo redderemus gloriam, agnoscendo, quod quaecunque aut habemus aut possumus, ejus beneficio possidemus, quod ipse sit, qui nos confirmat Spiritu suo, qui aperiat os, et impleat laude sua etc.

Pertinet igitur hic locus non solum ad nos consolandos et docendos, sed etiam ad refutandos adversarios. Cum enim ad probandam justitiam fidei hac sententia Pauli utimur, justificari hominem sine operibus legis, ita cavillantur eam, quod sint intelligenda opera ceremonialia, et non moralia, sicut Sadoletus etiam facit in commentario ad Romanos, in quo sententiam Pauli ita torquet et retorquet, ut non solum Pauli sententiam nusquam attingat, sed ne sibi quoque constet ubique. Produnt autem hoc modo adversarii doctrinae nostrae, quod sint prorsus imperiti sacrae scripturae, et ne puerilia quidem illa intelligant, quid leges ceremoniales sint, seu opera ceremonialia. Nam quod sic Paulum exponunt: „Justificamur sine operibus legis,“ id est, sine ceremoniis, quia ceremoniae sunt abrogatae, ex eo nihil aliud sequatur, quam Mosi quoque tempore ceremonias illas fuisse abrogatas, et liberum fuisse, circumcidi vel non, sacrificare vel non, quia etiam Mosi tempore non justificabant, teste hoc loco. Atqui tam quisquam patiens est, ut hoc ferre possit ab homine theologo dici? Nam si nunc non sunt ista ceremonialia ad justitiam necessaria, quia abrogata sunt, quid dicemus, cum redierimus retro ad Davidis tempora, cum nondum essent abrogatae, sed haberentur inter summa et sanctissima opera, et necessaria

essent? Num justificabant tum? Minime, nam hoc est: Sacrificia non voluisti.

Deinde non recte extenuantur ceremonialia. Nam praeceptum de sabbato, etiamsi est ceremoniale, tamen ponitur in prima tabula, ante et super omnia moralia opera. Ergo indigna theologo, imo simpliciter erudito viro indigna cavillatio est, cum Paulus de operibus legis loquitur, sentire, quod tantum de ceremonialibus loquatur, quasi de operibus in inferiore gradu positis, quam moralia. Respice ista tempora veteris testamenti, et non solum necessitatem, sed summam quoque dignitatem ceremoniarum fuisse invenies. Etsi enim nunc ceremonialia aut libera aut abrogata sunt, tamen in lege non fuerunt libera, sed necessaria, et tamen etiam tum verum fuit: „Sine operibus legis justificatur homo.“ Ergo Paulus simpliciter loquitur de tota lege, hoc est, tam de ceremonialibus quam moralibus operibus, quod per ea non detur justitia, sed quod justitia tantum sit apprehendere misericordiam, quae misericordia non imputat peccata, sed ignoscit peccata credentibus in Christum. Hanc sententiam defendit Paulus in epistola ad Romanos, quam qui non animadvertunt, ceu caput totius disputationis, ne quidem umbram aliquam genuinae sententiae Pauli vident.

Hanc sententiam etiam David hoc loco ostendit, cum ante tempus novi testamenti, suo tempore, quo sacrificia et templum in summo flore erant, disertis verbis dicit, quod sacrificia nihil sunt, quia Deus ea non curet. Hoc enim est simpliciter omnem cultum legalem tollere, etiamsi divinitus praeceptus et institutus esset, ac oporteret eum fieri. Neque enim extenuanda est ceremoniarum dignitas, postquam mandato et verbo Dei videmus eas non comprobatas solum, sed etiam institutas et mandatas esse, et tamen dicit David: Tu eas

non vis. Item Esa. 1. cap.: „Holocausta arietum et adipem pinguedinum nolui." Item psalmo praecedenti: „Non in sacrificiis tuis arguam te etc." Hujusmodi conciones sine dubio a sacerdotibus tanquam haereticae damnatae, et ipsi prophetae propter eas occisi sunt.

Sed etiam causa ostendenda, cur sacrificia, quae summus Dei cultus in lege erant, hoc modo damnarunt prophetae. Videtur enim res singularem difficultatem habere, quod per prophetas damnantur, quae divina voce jussa erant. Sed hujusmodi conciones prophetarum non eo modo accipiendae sunt, quasi simpliciter damnentur sacra et ceremoniae, nam prophetae opinionem maxime respiciunt, cum qua ceremoniae illae ab impiis fiebant. Neque enim finis sacrificiorum seu cultuum legalium erat, ut per eos justificarentur et placerent Deo. Hic finis a peccato Adae reservatus est uni sacrificio Christi, cujus ceu umbra erant sacrificia legis. Nam praeterquam quod Deus voluit hisce sacrificiorum cultibus discerni suum populum a reliquis gentibus, et obedientiam testari, etiam symbola erant sacrificia futuri sacrificii Christi, quibus admoneretur populus futurae redemtionis.

Jam maxima pars Judaeorum sic depravantibus eos sacerdotibus sacrificia cum hac opinione faciebant, ut per ea consequerentur remissionem peccatorum. Hoc autem erat sanguinem tauri aequare sanguini Christi, et brutum sacrificium aequare sacrificio filii Dei. Propter hanc impietatem, quam impiae opiniones de sacrificiis legalibus confirmabant, prophetae tam graviter contra sacrificia concionati sunt, non quod ad formalem, sed quod ad finalem causam attinebat. Fiebant enim sacra plerumque in loco a Deo destinato et juxta praeceptum Dei, ita ut nihil reprehendi posset, quod ad formam pertinebat, sed finalis causa erat

diabolica. Sic damnamus missas adversariorum non ideo, quod simpliciter malum sit, uti coena domini, nam nos quoque ea religiose utimur, sed quod addunt impias opiniones, de opere operato, de applicatione pro vivis et mortuis etc. Sic in baptismo operi operato nihil relinquimus, sed dicimus requiri fidem, qua accipiatur gratia, quae in baptismo offertur. Sicut autem David suos adversarios habuit, qui se ei ob hanc doctrinam opposuerunt, ita nos quoque adversariorum calumnias, odia, excommunicationes, et alia propter hanc doctrinam ferre cogimur.

Igitur maneat hoc loco quoque fixa et firmata nostra theologia, qua sic docemus, in loco justificationis, cum de conscientiis erigendis et tollendis peccatis agitur, neque ceremonialia nec moralia valere, quia non eo fine sunt instituta, ut justitia per ea contingat, sicut Paulus in genere dicit: „Non est data lex, quae vivificat, ergo per legem non potest esse justitia, Gal. 3., sed hic tantum valet misericordia, quam in sacrificio Christi Deus exhibuit, et fides, qua misericordia illa seu sacrificium Christi apprehenditur. Sunt igitur ceremoniae tam nostrae quam legis olim, sanctae et optimae, sed in suo fine: sunt moralia opera et optima, sed in suo fine: in hoc fine autem justificationis non inutilia solum, sed prorsus nihil sunt. Quia hic finis solum pertinet ad sacrificium Christi, prae hujus dignitate omnes ceremoniae legis, omnia moralia opera nihil sunt.

Sic justitia politica in suo fine est res suavissima et optima, ut constet pax et societas mutua inter homines: sed si ideo, quia bonus civis, castus maritus, justus mercator es, etiam coram Deo velis esse justus, his ex suavissima re facis abominationem, quam Deus non potest ferre. Ergo statuamus nos sola misericor-

dia esse justos, et manere haeredes vitae aeternae, postea testemur obedientiam nostram sancta et inculpata vita, quae pertinet non ad justitiam nostram, sed ad gratiarum actionem et obedientiam, quam Deo nostro debemus, sicut filii in domo patris. Tunc fiet, ut sicut sacrificia in lege Deo fuere suavis odor, propter fiduciam misericordiae, qua persona prius justificata erat, ita nostra quoque obedientia et sancta opera placebunt propter fidem in Christum, in suo proprio fine, quod scilicet non fiunt ad justitiam, sed ad testimonium, quod grati simus, et gratuito justificati. Oportet enim arborem prius esse bonam, quam boni aliquid ex ea enascatur, sicut postea cum emphasi dicit: „Tunc acceptabis sacrificium justitiae," cum scilicet prius ad hunc modum aedificati fuerint muri Hierusalem. Sic Samuel quoque ad Saul dicit: „Irruet in te spiritus ac mutaberis, tunc quidquid in manus venit, facito." Hic non unum aliquod opus proponit, sed spiritu mutatum mittit quasi in silvam operum, quia enim jam est factus alius vir, ideo etiam sequuntur alia opera.

Hanc theologiam adversarii nostri non intelligunt, sed invertunt rem, volunt et docent tam diu operari, donec mutentur et alii fiant. Sed oportet prius hominem seu personam mutari ad eum modum, quem hujus psalmi ordo proponit, et postea fiet, ut omnia recte fiant, sive circumcidaris, sacrifices, laves in lege, sive extra legem in opere vocationis tuae sis, comedas, bibas, maritus fias etc. Omnia enim placent, quia persona jam placet, non quidem propter se, sed propter sacrificium Christi, et misericordiam, quam fide apprehendit. Observanda igitur causa est, cur damnet David sacrificia, nempe, propter locum justificationis, seu causam finalem. Haec enim non solum cere-

monialia, sed etiam moralia opera vitiat, si non propria sit. Quare indoctorum in spiritualibus cavillationes sunt, opera legis apud Paulum interpretari pro ceremoniis. Nam ceremoniae in lege aeque sanctae ac necessariae fuerunt, atque in novo testamento sancta et necessaria sunt moralia opera, sicut tertium praeceptum de sabbato clare probat, quod cum ceremoniale sit, tamen omnibus moralibus praeponitur. Sicut enim hodie obligamur ad leges imperiales et oeconomicas, item ad legem fraternae caritatis, sic illi obligantur ad ceremonias. Nihil igitur est dicere: Ceremonialia jam sunt mortua et abolita. Tum enim non fuere mortua, et tamen non justificabant, sicut nos non justificant moralia, sive politica sint, sive decalogi propria. Haec monenda*) fuere propter calumnias, quibus etiam docti homines nos conantur premere. Nunc redeo ad consolationem.

Plenissimum igitur consolationis est, Deum non velle sacrificia, sed hunc summum cultum damnare et repudiare, siquidem fiat hoc fine, ut avertatur ira Dei et nos justi simus. Commendatur enim hic nobis misericordia Dei, gratis condonantis peccata et justificantis nos. Qui enim suis operibus justitiam quaerunt, nihil faciunt aliud, quam ut conentur sibi ipsis fieri plasmatores seu creatores, contra scripturam: „Ipse fecit nos, et non ipsi nos." Prima enim creatura, quod in hanc lucem nati sumus, non est nostra, sed Dei, et scilicet secunda creatura nostra erit, qua nascamur in aeternam vitam? Ergo non falsa solum, sed impia quoque opinio est, sentire, quod Deus nostris operibus sic placari possit, ut vitam aeternam nobis donet aut justitiam. Nam si etiam praecepta a se opera non vult hoc fine fieri, sed ea

*) In edit. orig. de a. 1538: movenda.

repudiat, quanto minus electitia accipiet, quae sine mandato Dei stulta superstitio suscipit?

Notanda igitur haec sententia est, qua contra Mosen, contra legem, contra opera et religiones omnes dicit: Tu non voluisti sacrificium, ut scilicet statuatur justitia, quae est per fidem in Christum. Sed non tam legi quam nostro cordi sententia haec repugnare videtur. Sic enim natura sumus omnes, quod optamus nos aliquid ad Deum afferre posse, quo placetur, neque possumus satis securo corde nos totos misericordiae credere. Ideo et in malefactis desperatio, et in benefactis semper occulta praesumtio sentitur. Sed cur praesumimus in iis, quae aliunde habemus, et non proprie nostra sunt? Nam etiam ipsa confessio et gratiarum actio est donum aliunde acceptum, quanto magis ista dona sunt, de quibus agimus gratias! Frustra igitur tentatur per opera reconciliatio. Quid igitur vult, siquidem sacrificia non vult?

XVIII.

Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicies.

Hic locus dignus erat, qui scriberetur aureis literis. Hic enim vides, quale sacrificium statuat contra sacrificia legis et totius orbis terrarum. Quia autem sacrificium non est sine sacerdote, igitur sacerdotium legis simul abjicit, et instituit novum sacerdotium cum novis sacrificiis. Initio igitur faciamus hic divisionem, quod duo sint sacerdotia, unum, quod reprobat, et alterum, quod probat. Sacerdotium, quod reprobat, est illud, quod habet holocausta, et alia sacrificia in lege instituta, sacerdotium autem, quod probat, est illud, in quo non bestiae, sed corda offeruntur contrita et humiliata. Hanc divisionem initio observemus, ac creda-

mus eam fieri non a Davide, sed ab ipso Spiritu sancto. Nam infra patescet, quod nulla alia possit major contingere consolatio, quam si scias ab ipso Deo sic pronuntiari, quod non indigeat sanguine taurorum, nec aliis nostris operibus, secundum illud: „Frustra me colunt mandatis hominum," sed sacrificia divina et placentia Deo esse spiritum contritum et cor humiliatum.

Secundo, non solum traditur hic illa Judaeis intolerabilis distinctio sacerdotii et sacrificiorum, sed etiam próponitur tam jucunda et suavis descriptio Dei, ut vix usquam suaviorem invenire possis. Speculative definiunt Deum similitudinibus quibusdam, quod Deus sit centrum, quod ubique est, et sphaera, quae nusquam est. Sed haec mathematica et physica sunt, quae nos relinquimus aliis professoribus. Nam theologicam definitionem quaerimus, ea non est definitio essentiae divinae, quae incomprehensibilis est, sed voluntatis et affectus, quid ei placeat, quid non placeat. Neque enim principem novit, qui potentiam et opes novit, sed qui affectus et consilia omnia principis intelligit. Sic ante oculos sunt creatio mundi et potentia Dei. Sed hoc caput est scire, quo fine Deus fecerit ista, et quo consilio. Hanc cognitionem praesens versus psalmi cum singulari suavitate proponit, quod scilicet Deus sit talis Deus, qui finaliter nihil faciat aliud, quam ut contritos, vexatos, perturbatos respiciat ac amet, et quod sit Deus humilium et contribulatorum. Hanc definitionem si quis animo complecti posset, is esset theologus. Neque enim Deus in majestate et potentia apprehendi potest. Ideo haec definitio nobis voluntatem Dei aperit, quod sit Deus non mortis, sed vitae, non perditionis, sed salutis, non hostis humilium et perditorum, sed amator et ad-

jutor, et simpliciter, quod sit Deus vitae, salutis, quietis, pacis, et omnis consolationis et laetitiae.

Consolatur igitur propheta omnes contritos, quod Deo non possit aliud sacrificium gratius praestari, quam ut terreamur ac paveamus, et in isto pavore statuamus Deum esse faventem et placatum etc. Haec est sapientia supra sapientiam, hoc est, divina sapientia, quia sensus humanus seu ratio sic dictat: Sentio me peccasse, atque ideo affligor animo, ergo habeo Deum iratum, ergo omnis gratia sublata est. Sic ratio, et quidquid est infra Christum, dictat. Deinde accedit Satan, qui animum sua sponte in desperationem procumbentem impellit, aut subjiciendo exempla irae, aut objiciendo eas sententias, quibus Christus et Spiritus sanctus secura corda volunt dejicere. His augetur malum, et quasi vires sumit desperatio. Sed quid nos docet sapientia Spiritus sancti? Ea proponit Deum non talem esse Deum, qui conterritos magis terrere, et contritos plus conterere velit, sed qui amans sit contritorum, afflictorum et humilium, qui exspectet*) et audiat gemitus ac voces calamitosorum. Sed nisi Spiritus sanctus hanc sapientiam in corda infundat, etiamsi audiatur, tamen sine fructu auditur. Neque enim corda hanc spiritualem sapientiam possunt apprehendere, sed cum oppressa sunt amaritudine et tristitia, ne orare quidem audent. Etsi enim ego non magnam hujus periculi experientiam habeam, tamen semel atque iterum didici, quam difficile sit in hac lucta dicere: Domine adjuva me, quia corda in sensu irae Dei nihil vident nec norunt, quo se consolari aut erigere possint: adeo absorpta sunt desperatione.

Quare vos, qui estis olim futuri doctores ecclesiae, hortor et moneo, ut, cum animi in extrema de-

*) In editt. de ann. 1538. et 1539.: expectat.

speratione sunt, sic eos doceatis, ut se erigant, et sperare audeant, quia hic scriptum est, quod corda ad hunc modum contrita et humiliata sint Deo gratissimum sacrificium, quod anteferat omnibus cultibus. Hunc cultum exspectat ab omnibus, et propter hunc cultum praestandum mittit pestes, famem, gladium et omnia pericula, ut afflicti speremus divinum auxilium. Percutit enim, ut convertat, nos autem accipimus percussionem, ut avertamur, et fugiamus ab eo. Affligit, ut dicamus: „Sacrificium Deo spiritus contribulatus," nos autem aut, sicut sub papa, in monasteria currimus, aut quaerimus alias vias, quibus nobis ipsis medeamur. Hoc est, quod Esaias dicit: „Et non est conversus populus ad percutientem se." Sic in universum solet ratio destituta verbo et spiritu, vult fugere Deum, sicut Petrus in navi, qui jubet Christum exire, quia ipse non poterat exire: quodsi vicinus fuisset littori, sine dubio prosiliisset in mare. Atqui sicut spiritus hic docet, cor sic contritum esse sacrificium Deo, ita docet etiam Christus ibi, ne Petrus timeat.

Est igitur clarissima sententia, quod theologia nostra non pertineat ad praefractos et securos, hi insensati prorsus sunt, et nihil hujusmodi spiritualium rerum nec vident nec intelligunt, sicut sunt, qui hanc doctrinam sic pertinaciter persequuntur, tam doctores quam magistratus et principes: sed pertinet haec theologia tantum ad consolandos afflictos, miseros et desperatos. Hi languent et decumbunt, quia habent animos fractos et contusos, igitur etiam admittunt medicum Christum, docentem, quod iste non sit morbus ad mortem, sed sit Deo jucundissimum sacrificium. Haec medicina est, quae solvit dolores illos inenarrabiles, nec ullum aliud remedii genus est reliquum. Sed mundus et adversarii nostri, quia haec non intel-

ligunt, rident ea tanquam stultitiam. Sed Spiritui sancto non est stultitia, sed summa sapientia, ut in tempore desperationis maxime speremus misericordiam, contra in tempore praesumtionis et securitatis maxime timeamus. Hunc cultum praefert propheta sacrificiis, et nos quoque docendo invitat, ut, cum Deo gratissimum sacrificium praestare volumus, non hecatombas, non holocausta instruamus, sed ut canamus hoc carmen: „Sacrificium Deo spiritus contribulatus," hoc est, ut credamus Deo placere vexationem et afflictiones nostras, et confidamus ejus misericordiae.

„Cor contritum et humiliatum Deus non despicies." „Contritum et humiliatum" dicit, non ficte, sed revera comminutum, quod prae desperatione quasi moritur. Tale cor, inquit, tu non odisti, sicut nos somniamus, sed accipis cum voluptate. Videmus igitur nostram theologiam esse verbum vitae et justitiae, quia pugnat et erigit contra peccatum et mortem, nec etiam potest exerceri, nisi in peccato et infirmitate. Est quoque verbum laetitiae, cujus virtus non potest conspici, nisi in tristitia et afflictionibus. At nos sic sumus, ut optemus quidem verbum vitae et laetitiae habere, sed tentationes mortis et tristitiae optamus abesse, belli profecto et suaves theologi. Discendum igitur est, quod in media morte, in morsu et pavoribus conscientiae, in medio dentium diaboli et inferni versandum sit christiano, et tamen verbum gratiae retinendum, ut dicamus in talibus pavoribus: Tu domine faves mihi, quia scriptum est, Deum non aliud sacrificium gratius habere, quam contritum cor, nec aliud acceptius sacerdotium, quam quo offeruntur humiliata corda. Papa, cum sacrificat in pompa regibus digna, sordet in oculis Dei, et est abominatio prae uno peccatore dicente: „Deus esto mihi propitius," sicut pu-

blicanus Lucae 18. Is est verus papa, et verus sacerdos, ac Deo gratus. Offert enim Deo sacrificium acceptissimum, animum contritum, et tamen sperantem in ejus misericordia.

Plenissima igitur consolationis est haec Dei seu descriptio seu definitio, quod Deus in sua propria forma sit talis Deus, qui amet afflictos, qui misereatur humiliatorum, qui ignoscat lapsis, et foveat languidos. Num enim potest ulla suavior Dei imago describi? Cum igitur Deus revera talis sit, tantum de eo habemus, quantum credimus. Deinde hic versus simpliciter abjicit omnes alios cultus et opera omnia, et nos revocat ad solam fiduciam misericordiae et benignitatis Dei, ut credamus Deum nobis favere, etiam cum videmur *) nobis deserti et calamitosi esse. Sic cum Nathan Davidi objiceret: „Tu es ille vir mortis, humiliabatur David, et instruebat sacrificium hoc. Deinde cum audiret: „Non morieris," ibi absolvebat sacrificium. In media enim ira spem misericordiae, et in medio sensu mortis spem vitae concipiebat. Ex hac experientia versiculus hic natus est, quo docemur de sacrificio Deo accepto, quod est in morte et ira Dei vitam et gratiam sperare. Haec theologia per experientiam discenda est, sine experientia non potest intelligi, ut sciant pauperes spiritu, se tum in gratia esse, cum maxime sentiunt iram Dei, ut et in desperatione spes misericordiae, et in securitate timor Dei retineatur, sicut alio in loco est: „Beneplacitum est domino super timentes eum, et super eos, qui sperant in misericordia ejus." Secundum hunc versum enim Deus definitive nihil aliud est, quam gratia et favor, sed respectu humilium et afflictorum etc.

Sed etiam negative haec sententia tractanda est.

---

*) *In editt.* origg. de ann. 1538 et 1539.: videmus.

Quia enim Deo gratum est sacrificium, si contristati et contriti speremus misericordiam, ergo prohibet tanquam summam impietatem desperationem. Vult enim in fide sustineri tribulationem, non vult addi desperationem. Par enim peccatum est, praesumere de propria justitia, et desperare propter propriam indignitatem. Media via tenenda est, alioqui ex sacrificio gratissimo redditur summa abominatio. Maneat sacrificium sacrificium, et non fiat exitium, exitium autem est desperare. Sic igitur feramus crucem et afflictiones singuli, ne tamen opprimamur tristitiis, et in desperationem abeamus. Hoc enim est Deo eripere divinitatem, quam in misericordia sua maxime ostendit, sicut etiam hujus versiculi definitio probat. Dicuntur et docentur haec quotidie, sed cum ad praxin ventum est, paucissimi ea praestant, sed ceu ignavi milites ad primum sensum tentationis fere deserimus signa. Consistendum autem erat fiducia misericordiae etiam tum, cum videmur opprimi doloribus, et absolvendum sacrificium, quod tantopere nobis commendat Spiritus sanctus. Hic enim etiam infirmis locus est, tantum ne prorsus stationem relinquant. Neque enim quisquam magister hujus artis est, sed manemus omnes discipuli, sicut Paulus quoque dicit: „Non quod apprehenderim, aut jam perfectus sim, sed sector etc.“

XIX.

Benigne fac domine in bona voluntate tua Zion, ut aedificentur muri Hierusalem.

Audivimus hactenus per totum psalmum locum justificationis et poenitentiae cum fructibus sequentibus magna copia tractatum, et gravissimis sententiis, affirmativis et negativis. Affirmativa fuit: „Cor mundum crea in me Deus,“ quia enim novam creationem postulat, plane nihil relinquit libero arbitrio. Negativa

est: Quoniam sacrificium non voluisti, significat enim nullis nostris operibus nos pervenire posse ad placandam iram Dei, et impetrandam gratiam, sed simpliciter in eo consistendum esse, quod Deus sit misericors etc. Nunc discedit propheta a doctrina, et addit precationem, quasi dicat: Ostendi hactenus rationem justificationis, quis verae poenitentiae et remissionis peccatorum modus sit: nunc nihil restat, quam ut oremus hanc cognitionem spargi in totum populum et exerceri. Neque enim deerunt falsi doctores, qui legem et sua sacrificia eo modo praedicant, ut haec doctrinae pars de gratuita misericordia Dei plane negligatur. Quare oratione opus est, ut contra tales sana doctrina in populo retineatur. Neque enim sentiendum est, quod oret pro aedificio temporali, florebat enim tum Hierusalem, et erat instructissima tum legibus tum optimis principibus, et tamen optat David muros ejus aedificari, non a talibus aedificatoribus, qui materiam, ligna, lapides, calcem tractant, sed a domino. Stabant muri, et tamen orat, ut aedificentur. Ergo etsi illam stantem Hierusalem significet, tamen de allegorica Hierusalem loquitur, seu synecdoche utitur, et cum civitatem nominat, populum seu ecclesiam in civitate et toto regno intelligit, ut, sicut civitas satis munita est muris contra impetum hostium, ita etiam muniatur in spiritu contra vim diaboli et spirituales insidias. Neque enim defuturos esse destructores, qui homines impellant secundum decalogum benefacere, et de fiducia misericordiae nihil doceant. Ita fieri, ut abducantur ad fiduciam propriae justitiae. Contra hos, inquit, tu aedifica, ut te vere cognoscant et intelligant, hoc est, ut sciant nos sola gratia et misericordia tua justos esse.

Hoc est, aedificare muros, ut firmi sint, si hoc

modo homines discant confidere misericordia Dei, et accipere gratiam. Nam qui semel coeperunt, quotidie magis ac magis crescunt. Neque enim satis est incipere in hac cognitione, sed quia Satan post acceptam gratiam contra pios furit cum omnibus suis ministris angelicis et humanis, ideo necesse est stare in acie, necesse est etiam muniri et confirmari animos magis ac magis, ut, sicut Satan non cessat infestando, ita nec is cesset defendendo et muniendo, qui custodit Israel. Continet igitur hic versiculus petitionem pro gratia donanda et conservanda. Tribuit autem hic quoque omnia benignitati Dei, non suis meritis aut studiis, ut scilicet secundum suam bonam voluntatem Deus hanc gratiae cognitionem conservet, deinde ut etiam aedificet muros, hoc est, ut animi firmi sint et bene muniti in hac cognitione, ut tempore pugnae perstent contra diabolum. Populo autem sic erudito, justificato, conservato et defenso contra omnes errores et Satanae insidias,

XX.

Tunc acceptabis sacrificium justitiae, oblationes et holocausta, tunc imponent super altare tuum vitulos.

Hoc est, tunc sacrificia, quae prius damnavimus, laudabimus, et placebunt tibi. Nam in genere recte intelliges sacrificia, sive ea, quae fiebant secundum legem, sive spiritualia sacrificia, utraque sunt sacrificia justitiae, quia tota vis est posita in bonitate Dei et beneficio divino. Nam cum homines sic confidunt misericordiae, tunc si bos offertur, placet Deo, et est sacrificium justitiae: sin bos deest, placet bos labiorum, sicut Oseas appellat, ergo in genere intelligo sacrificia. Vocantur autem sacrificia justitiae, non quod justificent, quia persona jam antea fide seu misericordia

justa est, sed quod a justificatis, seu justis, seu ab ipsa justitia fiunt. Quando enim populus est justus, et cognoscit, quod sola gratia Deo placeat, non aliqua sua dignitate aut meritis, tunc quidquid secundum verbum Dei facit, recte vocatur aut sacrificium aut opus justitiae, etiam illa corporalia, ut cum vinum bibit, bibit vinum justitiae, cum induit tunicam, induit tunicam justitiae, cum familiam regit, regit familiam justitiae, si gerit bellum, si administrat politiam, si vivit, si moritur, omnia illa facit justitiae, quia personà est justa. Ad hunc modum altare intellige, sive illud, quod eo tempore in templo erat Hierosolymis, sive allogoricum templum, quod hodie est per totum orbem terrarum.

Ergo duplex sacrificium nobis proponit propheta. Primum est, quod vocavit cor contritum, cum scilicet sentitur spiritus contribulatus, et cor humiliatum, quod luctatur cum cogitationibus irae et judicii Dei. Hic vide, ne addas desperationem, sed confide et crede in spem contra spem. Christus enim est medicus contritorum, qui lapsos vult erigere, et linum fumigans non exstinguere, sed fovere. Si igitur es linum, noli ipse te exstinguere, hoc est, noli desperationem addere. Si es calamus contritus, noli te amplius conterere, aut Satanae conterendum dare, sed da te Christo, qui est philanthropus, et amat conquassatos et contritos spiritus. Hoc est primum, et potissimum sacrificium est. Deinde cum ita cognoscis Deum esse justificatorem peccatorum, si canis unum Deo gratias, tunc addis alterum sacrificium, nempe sacrificium retributionis seu gratitudinis pro accepto dono, quod sacrificium non est meritum, sed confessio et testificatio gratiae, quam Deus tuus ex mera misericordia tibi largitus est. Itaque holocausta in lege, a sanctis et justis exhibita, eo fine

offerebantur, non ut justificarentur per ea, sed ut testarentur se accepisse misericordiam et consolationem. Sic bos immolatus est testis gratiae, seu ut ita dicam, operaria vox gratitudinis, seu gratitudo manualis, qua manus effundit gratitudinem tanquam realibus vocabulis.

Haec altera species est sacrificii. Nam sacrificium primum est sacrificium mortificationis, ut neque efferamur secundis rebus, nec adversis desperemus, sed ut timore Dei moderemur securitatem, et in sensu irae et judicii Dei spem retineamus misericordiae, ne vel capite in coelum, vel pedibus in terram impingamus. Alterum sacrificii genus est gratiarum actio. Hoc non tantum consistit in lingua, ut confiteamur fidem nostram, et praedicemus nomen domini, sed in omnibus vitae actionibus. Appellatur autem sacrificium justitiae, quod ideo placet, quia persona justa est, et illud sacrificium humiliationis et contritionis praecessit, quod medium servat inter praesumtionem et desperationem. Est autem medium non mathematicum, sed physicum. Etsi enim impossibile est in hac infirmitate nostra sic vivere, ut nusquam vel ad dextram vel sinistram impingamus, tamen conatus requiritur, ut, cum sentimus vel securitatem vel desperationem, non indulgeamus, sed resistamus ei. Sicut enim cum sagittariis scopus propositus est, etiam iis locus datur, qui non omnino aberrant a scopo, etsi medium seu punctum mathematicum non attingant: ita hoc satis est Deo, ut pugnemus cum securitate et superbia spiritus, item cum desperatione. Quodsi aliquid laetitiae deest in afflictionibus, sive timori in prosperis, id non imputatur sanctis. Habent enim mediatorem Christum, per quem fit, ut pro vere sanctis reputentur, etiamsi vix habeant primitias sanctitatis. Fiunt enim per Christum decimae, quae in se non plus sunt quam primitiae.

Summa igitur totius doctrinae hujus est, ut af
se erigant per Christi meritum seu per misericor
Dei, et qui sine afflictionibus sunt, ut ambulent i
more Dei, et securitatem ejiciant. Ad hanc doctr
necessaria est precatio, quae psalmum hunc concl
ut dominus aedificet ecclesiam suam: tunc seque
sacrificia Deo grata et accepta. Id quod nobis om
largiatur Deus et redemtor noster Jesus Christus. A

ENARRATIO IN PSALMOS GRADUUM.
1540.

Hae lectiones academicae in psalmos, qui dicuntur graduum (sc. 120—134), quas Lutherus anno 1531 coepit ét anno 1533 die Octobris 27. absolvit, anno 1540 cura Viti Theodori Argentorati in lucem prodierunt et sequenti anno 1541. a diversis auctoribus germanice versae sunt. „Etsi vero iste quoque labor Lutheri extemporaneus esse videatur, sicut plerique alii, isque infinitis occupationibus, quibus obrutus erat, tempus ad accuratam revisionem vix subtrahere potuerit, characteres tamen pii et spiritualis Doctoris tot tantosque, bonaeque et ex fontibus petitae interpretationis exempla plurima in his commentationibus reperient lectores, ut sine magno profectu discessuri a lectione non sint. Tenuis est stylus, quali sine affectato verborum ornatu uti consuevit, neque tamen barbarus, nec desunt quaedam modeste inspersa ornamenta literaturae, quae in viro gravissimis studiis curisque dedito, et pro illius saeculi genio, vix majora desiderari possint.“ — (Seckend. III. §. LXXXI. p. 301.)

Editiones vetustissimae.

1) In Quindecim Psalmos Graduum commentarij, ex praelectionibus D. Martini Lutheri, summa fide collecti. (Signum typographi) M. D. XL. In fine: Finijt Lutherus Psalmos Graduum Vuittenbergae, anno Domini 1533. die Octobris. 27. Descripti autem sunt

Noribergae et finiti anno 1540. die Januarij 26. Ex officina Cratonis Cratomiliani Argentoratensis, Mense Septembri. Anno. M. D. XL. 40 Plagg. in 8. Pagina ultima solummodo signum habet typographi. Paginae tres antecedentes vacuae sunt.

2) In Quin | decim Psalmos | Graduum commenta- | rij, ex praelectionibus D. Martini | Lutheri, summa fide | collecti. | (Signum typographi) M. D. XLII. | In fine: Argentorati apud Cra- | tonem Mylium An. | M. D. XLII. | Mense Martio. | 40 Plagg. in 8. In pagina ultima signum typographi conspicitur. Pagina penultima vacua est. (v. d. Hardt I. 427. Olear. 43. Bibl. acad. Erlang. Th. I. 353).

3) Auslegung D. Martin Luthers über die XV. Psalmen der Lieder im höhern Chor, in Latein genant Psalmi graduum, verdeutscht durch D. Caspar Hedio. Ad Georgium, Bavariae Ducem. Strassb. 1541. 4. (v. d. H. I, 404).

In collectionibus.

Vuiteb. III. 507. — Jen. IV. 409. — German. Vuiteb. VIII. 1. — Altenb. VII. 488. — Lips. V. 431. — Walch. IV. 2380. Nos editionem originalem (Nr. 2) secuti sumus.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO,
DOMINO GEORGIO,
PRINCIPI IN ANHALT, COMITI ASCANIAE etc. PRAEPOSITO ECCLESIAE MAGDEBURGENSIS DOMINO SUO CLEMENTISSIMO, VITUS THEODORUS NORIBERGENSIS SALUTEM DICIT.

Aliquoties jam significavi, quo consilio ea, quae a reverendo patre D. Luthero, praeceptore meo carissimo, in schola publice enarrata sunt, edam. Nam ecclesiae prodesse judico, exstare veras et proprias explicationes scripturae sacrae, et cum omnes eruditi in Luthero singularem orationis tum copiam tum elegantiam admirentur, non sine fructu scripta ejus a theologiae studiosis leguntur. Plurimum namque refert, quo genere orationis in docendo utamur, praesertim ad vulgus, quod cum natura sua tardiusculum sit, saepe ubi res non proprie et copiose satis explicatae sunt, absurdissimas opiniones sibi fingit. Nos cum Augustinum et alios veteres legimus, saepe videmus eos, etiam cum notissima dicunt, tamen quia incommodius loquuntur, non satis intelligi, sed videri longe aliud dicere, quam sentiunt. Hoc experietur, qui praesertim vetustiores illos legerit, Tertullianum, Irenaeum et similes: quanquam quod ad Irenaeum attinet, cum multa arguant eum graece scripsisse, interpreti potius ea culpa debet tribui. Etsi autem ego nequaquam D. Lutheri elegantiam potui exprimere, nam cum haec ex legentis ore excipienda essent, saepe manus expeditam et promtam linguam interpretis non potuit consequi, tamen quia sententiarum ordo fere ubique fideliter a me est annotatus, omnino confido hanc lectionem theologiae studiosis etiam ad id profuturam,

ut in explicando ad copiosam, et tamen propriam orationem se assuefaciant.

Sed etiam hoc in consilio mihi fuit: Nostrum saeculum foecundissimum est omnis generis scriptoribus, ac in theologia, quae tamen (si rerum magnitudinem consideres) principem locum inter reliquas professiones tenet, fere nemo est, qui non optet suum aliquid exstare, sive hoc ambitione et quadam vanitate ingeniorum, sive temporum singulari fato accidit. In tanta autem scriptorum copia paucissimos invenias, qui ita scribant, ut cum magno fructu possint legi. Nam praeterquam quod alii certa capita religionis nostrae depravaverunt, et fere in singulis paginis somnia sua lectori moleste obtrudunt, videmus, quam pauci sint, qui locum sanctificationis dextre tractent, aut enim tanquam vulgarem et notam rem negligunt, aut sicubi attingunt, ita involvunt, ut nusquam te explicare possis, vere enim, ut Basilius dicit, τεχνολογοῦσι μᾶλλον ἢ θεολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι. Horum libri, si ad posteritatem transmittentur, quam quaeso religionis rationem inde discent posteri? Huic maximo incommodo, si nos editione praelectionum Lutheri aliquo modo mederi possumus, an non praeclare posuisse operam videbimur? Neque enim ulla cura dignior est ministerio nostro, quam ut sana doctrina etiam ad posteros propagetur. Hoc patrimonium illud est, quod ecclesiae conservare et relinquere praecipue ii debent, qui in aliqua parte ecclesiarum gubernandarum constituti sunt. Diligentes rerumpublicarum moderatores eo convertunt studia et cogitationes omnes, ut non solum ipsi pace et tranquillitate fruantur, sed etiam posteris aliquam reipublicae formam relinquant. Nam animi nostri natura sua eo nos deducunt, ne belluarum more in ea tantum, quae ante oculos sunt, incumbamus, sed

etiam in multa prospiciamus saecula. Ideo quamvis senex agricola, sicut apud Ciceronem est, quaerenti, cui serat, non dubitat respondere: Diis immortalibus, qui me non accipere tantum haec a majoribus, sed etiam posteris tradere voluerunt. Quid nobis igitur faciendum est, quos dominus jussit esse vineae suae cultores, et oeconomos ecclesiarum? An non agere, conari, suscipere omnia debemus, quae ad conservationem et propagationem sanae doctrinae aliquo modo conducibilia sunt? Haec enim est, quam non solum accipere nos, sed etiam posteris tradere dominus voluit. Spero itaque eos, qui sanam doctrinam amant, et de ecclesiae salute solliciti sunt, hanc meam operam probaturos esse, quam multis jam annis in id posui ut, quae Lutherus in schola publice docuit, etiam ii videre, legere et cognoscere possint, qui Vuittenbergam, theologiae et omnium rectorum studiorum felicissimam officinam, nunquam viderunt. Nec dubito, si modo aliqua futura pax est, et non omnia bellis ac caedibus vastabuntur, hujus mei laboris aliquem fructum posteritatem quoque sensuram esse.

Quod autem ad hos graduum psalmos attinet, ideo eos potissimum exstare volui, quod non solum varietate argumenti delectant, nam singuli fere singulos locos christianae doctrinae complectuntur: sed etiam brevitate sunt commendabiles. Et quia ob veterem usum, quem papa in ecclesiis valere voluit, notiores sunt, etiam eam ob causam utile visum est, ut, quae usu notissima essent, sana explicatione studiosis harum rerum magis commendarentur.

Tibi vero, princeps illustrissime, hosce psalmos potissimum dedicare volui, non ideo solum, quod in ecclesiastico ordine praeclarum locum tenes, id enim multis principibus tecum commune est, sed quod cum

bonarum artium et variarum linguarum cognitione etiam verae religionis studium conjunxisti, ac tuae celsitudinis opera potissimum factum est, ut ante annos sex quantumvis difficilibus temporibus vera ecclesiarum emendatio in vestra ditione susciperetur. Hoc κατόρθωμα cum animum meum singulari amore erga cels. t. accendisset, magnus postea ad eum accessit cumulus, cum et eruditos sermones et summam morum suavitatem propius cognoscere licuit. Praedicaverat haec mihi saepe vir gravissimus M. Georgius Heltus, cujus sermones etsi nunquam putavi esse falsos, tamen superabat omnia singularis benevolentia, qua me et reliquos amicos, qui in comitatu praeceptorum nostrorum, D. Lutheri et Philippi, Dessae eramus complexus es. In reliquis fratribus, Joanne et Joachimo, principibus illustrissimis, mirabar latinum sermonem, in aula minus usitatum, historiarum omnium abundantem cognitionem, et summam castitatem morum, sine omni aulica ambitione et luxu omni. Haec cum cels. t. cum fratribus communia haberet, omnem admirationem superabat, quod, quidquid in veteri ecclesia scriptum exstat, hoc totum facile oratio ostendebat a te diligentissime esse lectum et cognitum. Deinde hebraicarum literarum tam exactam cognitionem in principe, quis non admiretur? Habent itaque reliqui magnos titulos, quod sint primates, nati legati, archiepiscopi, cardinales etiam: sed quae vere episcopum decent, et in te merito omnes pii admirantur: quotusquisque est, qui teneat? Habent ipsorum scholae alia exercitia, et artes alias, de quibus nihil est opus dicere. Patiare igitur princeps illustrissime, te a nobis amari propter virtutes tuas vere heroicas, et dignissimas bono principe et sancto episcopo, atque hoc exiguum munus eo animo accipe, quo a me mittitur. Experimur

verum esse, quod Paulus dicit: „Non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed stulta mundi elegit Deus." Itaque cum major pars episcoporum et principum evangelion aut persequatur aut negligat, jucundissimum ecclesiis spectaculum est, quod te in tanto splendore majorum, et in isto dignitatis gradu veram doctrinam amplecti vident, et occupari sanctissimo studio propagandae verae religionis. Christus servet celsitudinem tuam, eamque porro etiam gubernet ad glòriam nominis sui amplificandam. Amen. Datae Noribergae ex parochia Sebaldina idib. Martiis. Anno M. D. XL.

IN QUINDECIM PSALMOS GRADUUM

commentarii, ex praelectionibus D. Martini Lutheri summa fide collecti.

Praefatio.

Saepe antea ostendi in exordiis mearum lectionum, quo consilio sacrarum literarum enarrationem instituamus [1]), non quod nova aut ignota aliis cupiamus afferre, ita enim nostra theologia et latinis literis et vernacula lingua celebrata est, ut magis exhortationibus, quam doctrina opus esse videatur, sed quod diligens verbi Dei praedicatio est proprius cultus novi testamenti, longe gratior Deo, sanctior et melior, quam omnes cultus et sacrificia omnia veteris testamenti. Ideo etiam cum lex adhuc vigeret, sancti prophetae procul abjectis holocaustis et aliis legis sacrificiis, sacrificium

1) Sacrarum literarum tractatio ideo instituitur, ut non solum doceantur homines, sed cultus praestetur Deo.

laudis commendabant. Debemus autem nos hunc cultum ideo majore studio et diligentia praestare, quod post tantam caliginem, in qua viximus, divina sapientia iterum nobis, ceu sol in meridie, orta est et illuxit.

Sicut igitur audire sermonem sacrum ante hoc tempus servitus quaedam aestimabatur, quae sicut aliae operae ab hominibus praestaretur, ita nunc diversum statuendum est, nempe quod qui docent, legunt, scribunt, audiunt sacra, sint veri sacerdotes Dei, qui Deum suum merito et grato honore afficiunt. Haec igitur debent nos accendere ad assiduam tractationem verbi Dei, quanquam etiam hoc verum est, non ita plenam nos posse habere sacrarum rerum cognitionem, quin opus nobis sit [2]), quotidie eas denuo discere, experiri, et in iis confirmari, propter continuas vexationes Satanae, quibus nos exercet, ut, sicut non cessant occasiones ruinae, ita nos quoque non cessemus ab assidua meditatione verbi Dei ad aedificationem nostri et ecclesiae. Nihil enim aeque perniciosum est [3]), quam quod multi hodie faciunt, ut post levem cognitionem hujus divinae sapientiae, statim se magistros factos putent. Quia enim haec non in eo posita sunt, si quam optime de iis disserere possis, sed in usu et experientia, quam non ratio humana, sed Spiritus sanctus gubernat ac regit, profecto longe falluntur, qui in nuda cognitione acquiescunt, quae nunquam esse potest integra sine usu. In veteri testamento solus decalogus praescriptus erat, in quo discendo et exercendo Deus populum suum volebat occupatum esse. Sed quis unquam etiam inter sanctos exstitit, qui gloriari posset, sapientiam in decalogo per Spiritum sanc-

2) Necessaria quotidiana verbi tractatio propter pericula tentationum. 3) Periculosum est praesumere, quod hanc doctrinam teneas.

tum propositam se consecutum esse? Et nos, qui in novo testamento totam scripturam habemus propositam, gloriabimur, scilicet, de plena cognitione?

Quare excutiamus istam philautiam, et humiliemus nos coram Spiritu sancto, ac fateamur hanc infinitam sapientiam esse, quae non possit exhauriri, etiamsi vitam omnem in discenda scriptura deponamus. Etsi enim aliquam cognitionem habemus, Dei gratia, tamen quia quotidie quasi nubibus tentationum obruimur, semper ad hunc fontem, imo ad ignem hunc recurrendum est, ut rursus calefiamus, neque aut Satanae aut carni nostrae indulgeamus, ut obruantur primitiae spiritus. In scholis acediam vocarunt (quam corrupto vocabulo accidiam indocti dixere), ea proprie est fastidium hoc verbi, quod ex praesumtione scientiae nascitur, et hodie in vulgo nimis commune est. Contra hoc vitium Moses jubet acuendam esse legem posteris, hoc est, quotidie ungendam et exercendam, etiamsi notissima sit, semper enim exsplendescet aliquid, quod antea nos latuit, semper aliquid adlubescet, quod antea ceu insipidum negleximus.

Ergo etiam hanc ob causam enarrabimus psalmos, ut et fastidium hoc Satanicum excutiamus, et spiritum usu sacrarum rerum confirmemus et ceu alamus, quanquam hoc summum est, quod certo scimus, Deo hunc cultum praecipue placere, cum tractamus verbum suum, docendo, legendo, scribendo, audiendo etc. Hoc unum debebat nos continere in assiduo verbi studio. Quid enim aliud est tractare verbum, quam assiduo sacrificare, assiduo Deum colere, assiduo exerceri in impletione primi, secundi et tertii praecepti? Nimis magnus, proh dolor, eorum est numerus, qui Deum assiduo blasphemant, cum aut diversa docent, aut gladio sanam doctrinam persequuntur. Quare magna

necessitas est, ut nos, qui numero longe sumus inferiores, Deo nostro serviamus, eumque laudemus, qui et hanc vitam dedit, et futuram promisit. Tum etiam periculum nostrum nos admonet, ne saturi acedia et fastidio etiam non animadvertentes occupemur. Nam fastidium contemtus sequitur, contemtum autem punit Deus sic, ut verbum plane tollat, sicut papatus insigne documentum est ad omnia tempora, in quo haec sic videmus contigisse.

Exposui causas, cur enarrationem psalmorum graduum susceperim, ut scilicet hanc horam consecremus nostro redemtori, et ei sacrificemus, ac pro nostris viribus primum, secundum et tertium praeceptum praedicatione misericordiae Dei recte impleamus, cum alioqui totus mundus contra haec praecepta blasphemando Deum peccet, et libenter quoque vos exhortatus sum contra acediam et fastidium. Si enim aliquod doctrinae nostrae periculum imminet, ab hoc vitio imminet. Haeretici et sectae, etsi multum noceant, tamen hoc agunt, ut nos cogant ad sacrarum literarum diligentem cognitionem. Sed haec pestis, fastidium verbi, in nobis ipsis nascitur, et eo plus periculi affert, quanto minus observari a nobis potest. Tum autem certa Satanae victoria est, cum nos stertere, et securi ac saturi esse coeperimus.

DE TITULO PSALMORUM GRADUUM.

Primum quaestio hic est de titulo psalmorum, cur inscripti sint psalmi graduum [1]), seu ut alii vertunt, adscensionum. Sunt autem variae interpretum opiniones, quas non est operae pretium hic omnes recen-

1) Psalmi graduum.

sere. Lyra narrat sic dictos, quod Levitae seu sacerdotes eos decantaverint in adscensu, seu gradibus templi. Nam in historia regum scribitur, quod ad templum per gradus adscendebatur. Hos fingit quindecim fuisse, et in singulis singulos psalmos cantatos esse. Hoc verumne sit, nec ne, haud multum laboro, mihi tamen non videtur veri esse simile. Hoc quidem negari non potest, hebraicam vocem significare gradus seu adscensiones. Maneo igitur, quantum fieri potest, in simplicissima sententia, et judico sic dictos, quod in gradibus seu editiore loco a Levitis seu sacerdotibus cantari sint soliti, sicut apud nos, qui publice in templo praecinit aut concionatur, fere est in aliquo editiore aut superiore loco, unde facilius ab omnibus conspici et exaudiri possit. Neque enim hos psalmos a multitudine, quae erat in templo, aut a reliquo choro, sed per certos, qui praecinerent aliis, e superiore loco cantatos, aut saltem inchoatos esse judico, sicut quidam alii לַמְנַצֵּחַ titulum habent, hoc est, praecinentis, de quo alibi diximus. Verum quis possit omnes illorum ritus novisse, praesertim post tantum intervallum temporis, quo ex usu et memoria hominum decessere?

Cum igitur in tanta multitudine psalmorum, vigente adhuc lege, alii aliis ceremoniis cantari sint soliti, pro ratione temporis et loci, nonnunquam etiam pro eo, ut consuetudo obtinuerat, sufficiat nobis hoc statuere, quod titulus hic non ad doctrinam aliquam, sed tantum ad ceremoniam cantantium pertineat, quaquisqualis tandem ceremonia ista fuerit. Apud nos schola psalmos, quidam e pueris primos versus, minister precationes decantat, deinde mane aliquid ex Pauli epistolis aut evangeliis, vesperi psalmi leguntur. Neque enim quae publice fiunt, sine ceremoniis pos-

sunt fieri. Ad eum modum in isto populo justo ordine et certis ceremoniis omnia gesta sunt. Nam erant viginti quatuor sacerdotum vices, fieri igitur potuit, ut alias per chorum sine populo, alias per partem, nonnunquam etiam alternis canerent, deinde populus aliquid succineret. Haec certo sciri nequeunt, postquam omnino intercidere: quia et ad intelligendos psalmos parum faciunt, aequo animo ferendum censeo, quod ista non plane sciri possunt.

Quare etiam hoc omitto, cur et quindecim numero sint, et his potius quam aliis titulus hic sit praefixus. Etsi enim multum laboremus, tamen res manet incerta, et cum nulla hujus rei singularis utilitas sit, frustra laboratur. Hoc tamen etiam admonere volui, quosdam exponere psalmos adscensionum pro eo, quod est completionum, quod in fine sint cantati, cum jam populus dimittendus, et sacra completa essent. At sane quia breves sunt, et semper insignes doctrinas proponunt, apti fuerunt conclusioni. Sed relinquo hic quoque suum judicium Hebraeis.

DE ARGUMENTO PSALMI CXX.

Judico hunc psalmum esse invocationem divini auxilii adversus malas linguas, sive contra damna, quae malae linguae, hoc est, haeretici ecclesiae afferunt, cum docent contra sanam doctrinam. Haec enim tentatio quasi in prima classe collocanda est, cum doctrina petitur. Habet enim diabolus duplicem viam, qua ecclesiam aggreditur et infestat, haereses, et vim seu gladium. Ideo Christus quoque eum mendacem et homicidam appellat. Hinc fit, ut precationes in psalmis

fere consummantur in his duobus capitibus [2]), ut aut contra Satanam homicidam, aut contra Satanam mendacem orent, hoc est, aut contra pestilentem doctrinam, aut sub cruce et persecutionibus contra tyrannos.

Porro homicidium varium est, quo Satan ecclesiam adfligit [3]), alios sensu mortis, alios calumniis, alios injuriis inimicorum, odiis, periculis et aliis calamitatibus exercet, haec omnia ad vim pertinent. Ad mendacium autem pertinent [4]), quae per suos ministros, maxime intra ipsam ecclesiam, facit per falsa dogmata, quibus perturbat conscientias, item per tentationes interiores, cum fatigat pios venenatis suis telis desperationis, diffidentiae, blasphemiae, et sic sub nomine Dei occidit et ad infernum abripit. Haec enim omnia complectitur mendacium. Atque de his periculis videmus ecclesiam non solum in psalmis, sed in omni scriptura acerbissime conqueri, quod petatur vi, dolo, sectis, haeresibus etc.

Hic autem psalmus, ut dixi, meo judicio proprie pertinet ad alteram tentationem, de pestilenti doctrina, quanquam et alteram attingit. Non enim potest fieri, quin mendaces doctores etiam crudeles et sanguinarii sint, studio defendendae impietatis, et diabolus ideo mendacium disseminat, ut occasiones caedium exsuscitet, sicut ostendunt exempla tum reliqua ecclesiae, tum illud primorum parentum in paradiso, mendacio enim decepit eos Satan, ut morte perirent. Quia autem similes tentationes hodie ecclesia patitur, quod undique petitur et oppugnatur mendacibus et calumniatricibus linguis, ac sustinet acerbissima odia cum omnis gene-

---

2) Psalmi dupliciter contra Satanam orant. 3) Satan quomodo homicida. 4) Quomodo mendax.

ris periculis, tantum ideo, quia puram doctrinam retinet, et in illustrando verbo occupatur, ideo nobis hodie quoque opus est oratione adversus illas nostrorum temporum pestilentes linguas, ne noceant tantum, quantum volunt. At magnum beneficium est habere etiam praescripta a Spiritu sancto verba, quibus in hoc periculo pii uti possunt. Sed nunc ad psalmum veniamus.

PSALMUS CXX.

Ad dominum, cum tribularer, clamavi, et ipse exaudivit me.

Rectius redditur versus per praesentia: Ad dominum in tribulatione clamo, et ipse exaudit me. Quanquam enim Hebraei quoque discrimina habent trium temporum, tamen quia praeteritum est prima vox, seu thema verbi, lucis causa saepe rectius redditur per praesens, ut non solum sit descriptio facti praeteriti, seu exemplum, sed etiam doctrina, in qua ostenditur, quid nobis agendum sit in istis tentationibus mendacis linguae, cum scilicet sentimus et experimur, nos frustra cum haereticis conflictari, nec posse fieri, ut reducantur in viam 1). Nam hoc diuturna experientia didicimus, verum esse, quod Paulus dicit, tales esse suo judicio damnatos, ideoque post unam et alteram correptionem seu admonitionem sinendos ac vitandos esse, quod ita capti sint opinionibus, ut non possint ab eis deduci.

Atque hoc praesertim in auctoribus haeresium seu impiarum opinionum experimur, iis nihil dici aut fingi potest, quo emendentur. Non quidem spes deficit, futurum, ut cedant veritati, sicut certum est convinci

1) Impiorum dogmatum auctores incorrigibiles.

posse, sed non convertuntur. Etsi enim jam uno loco impium os obtures, statim inveniunt, quod remurmurent, sicut non solum Arii et aliorum haereticorum historiae ostendunt, sed etiam nos nostri saeculi exemplis testari possumus. Ergo impossibile est, compescere perpetuo os haereticum. Hoc autem possibile est, ut eos convincamus et redarguamus, item ut nostros ab eorum errore, ceu praesentissimo veneno, praeservemus. Debet enim episcopus instructus esse, non solum ad docendos simplices, sed etiam ad redarguendos perversos. His contenti simus, ut nostri praemoniti in sana doctrina persistant, ut autem auctores haeresium convertamus, hoc non speremus. Quoties Christus pharisaeos non solum aperta scriptura, sed etiam Dei digito et miraculis convicit? et tamen permanebant in sua impietate. Arius coram Probo manifeste concluditur, et tamen postea errorem suum majore fiducia et successu propagat. Quid de papistis nostris dicemus? an non eadem in eis experimur?

Ergo eos, qui non errore, sed voluntate peccant, et converti nolunt, relinquamus post unam ac alteram admonitionem, et pugnemus contra eos exemplo Davidis oratione, sicut etiam pro nostris nobis orandum est, ne decepti specie seducantur. Praeter hoc nihil reliquum est, quod agamus. Nam [2]) auctor haeresium diabolus ita lubricus et mille modis Proteus est, ut non possit certo constringi aut capi, una rima obstructa decem alias invenit, quibus elabatur; et ceu ventus conclusus omnia quaerit, penetrat omnia, ut possit elabi. Contra hunc praecipue pugnatur, quando cum haereticis res est. Itaque disputando nihil proficitur, etsi disputandum est, et disputationibus ministri

2) Causa, cur sint incorrigibiles, quia Satan, qui eos impellit, non potest corrigi.

Satanae convincendi et redarguendi sunt propter reliquam ecclesiam. Sed cum verbo externo etiam conjungenda est oratio [3]), qua malignus spiritus maxime premitur et urgetur. Haec repressit Arium, Manichaeum, Sabellium, haec pharisaeos et incredulam synagogam contudit, haec nostri saeculi impiarum opinionum auctores fregit, quamvis essent ferocissimi. Ita enim fit, ut, qui exhortantes et redarguentes nolunt audire, cogantur sentire nos orantes et clamantes ad dominum pro sanctificatione nominis ipsius et adventu regni ejus.

Haec est via unica ad victoriam, ut, etsi ad tempus videantur superiores, tamen eradicentur tandem pestilentes linguae. Itaque sapienter agendum est et caute in hoc periculo, ac omnis abjicienda fiducia sapientiae nostrae, etiamsi verbum Dei sit, quod pro nobis habemus. Non enim pugnamus contra carnem et sanguinem, sed contra nequitias spirituales. Quodsi agendum tantum esset cum carne et sanguine, sic nostra vellemus munire et firmare rationibus, ut nihil posset contradici. Nunc autem hoc experimur, cum rationibus et scripturae auctoritate convicti sunt, tamen pertinaciter retinent errorem suum, et in hoc unicum incumbunt, quomodo eum defendere, et quam latissime propagare possint. Itaque soleo peccatum eorum comparare cum peccato Judae. Is non potuit excusare consilium proditionis, quod contra Christum ceperat, et tamen pergebat id exsequi, sic enim urgebat eum Satan. Ad hunc plane modum Satan auctores impiorum dogmatum semel apprehensos non dimittit, nec quiescere patitur.

Ergo oratio addenda est, ergo oratione potissimum pugnandum est, sicut David hic pulcherrimo

3) Contra Satanam praecipue pugnandum oratione.

exemplo et pleno consolationis facit, ac dicit: Ad dominum, cum tribulor, clamo, quasi dicat: In hoc periculo impiae doctrinae frustra conabar hoc, ut converterentur, et errorem agnoscerent pseudoprophetae. Satan enim, qui corda eorum possedit, ita lubricus est, ut non possit capi. Ad haec ego inferior eram, si numerum spectes, nam minor pars a me stabat, contra illi, qui me impugnabant, et numero plures erant, et viribus pollebant. Quid igitur facerem miser? Hoc scilicet: Postquam pro dono meo verbum Dei diligenter inculcavi, postquam meos praemonui, illos autem admonui de errore, adscendo ad Deum meum per orationem, et coram ipso pronuntio adflictionem meam, ac certus sum futurum, ut me exaudiat.

Sic proponit nobis exemplum suum David, quid ipse sit solitus facere, atque haec quidem dicuntur facile, sed experientia testatur non sine difficillimis conatibus praestari. Primum enim ista incommoda, quae a patre mendacii per impiam doctrinam excitantur, non possunt spectari sine summo dolore animi. Ad eum dolorem etiam accedit quaedam desperatio medicinae, quod horribilior species est impiae doctrinae grassantis, quam grassantis flammae, aut exundantis fluminis, quod omnia subito prosternit ac dejicit. Utrimque igitur adflictatur cor, et metu futurae calamitatis, et sensu praesentium incommodorum. Ad haec si accedat etiam interna tribulatio, ut cor sentiat Deum iratum esse, ibi demum impossibile videtur posse orare, ac sane homo inexpertus et praesumens de verbo et doctrina sua nihil sibi parabit, quam inutilem laborem et infinitam molestiam. Non enim docere satis est, non est satis redarguere et convincere, sed oportet ut Deus incre-

mentum addat, ut non solum nos cum fratribus nostris in sana doctrina conservemur, sed ut diversa docentes exstirpentur ac intereant.

Hoc autem solum oratione perficitur, ea autem quam non sit facilis, jam ostendimus. Docere verbum, audire verbum, sunt etiam opera magna et divina, quae requirunt Spiritum sanctum. Sed usus fidei, nempe sic se convertere ad dominum ac orare et praesumere, quod oratio placitura sit, et Deus eam sit auditurus, longe difficillima res est, propterea quod conscientiae timidae fere repugnant huic fiduciae, et de medicina desperant, praesertim si accedat conscientia peccati seu indignitatis. Ibi enim fere accidit, ut animus prius secum disputet, an oratione aliquid possit profici: ad hanc quaestionem qui deducuntur, nunquam orabunt, praesertim si id ex sensu suae dignitatis metientur. Quin hoc faciendum est, ut qualis tu sis, hoc in loco negligas, et in promissionem potius, in necessitatem orandi, in periculum et causam ipsam intuearis. Ita enim fiet, ut, etsi ab orando tua conscientia te revocet, tamen periculi magnitudo ad orandum cogat. An enim (exempli causa sic loquor) si quis scortatus est, et inter eundum casu de ponte in flumen labitur, in tanto periculo ideo non orabit, quia conscientiam peccati habet? Imo, quanto periculum et necessitas major est, tanto ad orandum debet animus esse excitatior et promtior. Ad hunc modum in hoc periculo quoque faciendum est, ut qualesquales simus nos, magis illuc respiciamus, quod Satan per impios doctores tantum malorum excitat, quam quod nos indigni simus, qui exaudiamur.

Huc etiam facit[4]) promissio, quod in Christo non solum habemus promissionem exauditionis, sed ipsa

4) Quomodo animi ad orationem sint excitandi.

verba, ipsas syllabas et literas, quas debemus orare, Christus praescripsit, imo etiam mandatum accedit, ut non nostri arbitrii sit orare, vel non orare, sed est praeceptum opus. Haec cum cogitamus, et postea accedit etiam necessitatis seu periculi consideratio, tum acuuntur animi et excutitur illae propriae dignitatis tentatio, et conscientia quasi absorbetur, sicut in subitis periculis quoque fit [5]), cum aut obruitur aliquis in itinere a grassatoribus, aut cum periculo in aquam mergitur etc. Ibi priusquam quisquam de sua dignitate cogitat, prorumpit aut in verba aut cogitationem hanc: O Deus adsis. Hic enim verum est, quod medici dicunt, appetitum provocari acribus condimentis. Neque enim melior orandi magister est quam necessitas. Sed dum nos securi et quasi oculis capti obambulamus, nec sensu praesentium malorum tangimur, non mirum est, si oratio nostra aut nulla sit, aut plane langueat. Mihi quidem hoc accidit, ut sentiam me nunquam orare melius, quam in tribulatione. Ea est hoc acre condimentum, quod etiam in Davide famem, ut ita dicam, et appetitum orandi excitat, sicut dicit: Cum tribulor, clamo.

Ergo discamus ex hoc versu, Davidem hoc remedio esse usum in periculo falsae doctrinae, ut primum docendo se et suos erigeret, deinde oraret. Idem nobis faciendum est, tantum fiducia causae seu necessitatis, quam etiam oratio dominica nobis ostendit [6]). Quia enim polluitur nomen domini, quia conscientiae perduntur, quia confessio evangelii periclitatur, magna profecto causa est, ut dicamus: „Sanctificetur nomen tuum“, ut sit finis abominationum et blasphemiarum, „adveniat regnum tuum,“ quod per regnum Satanae

5) Tribulatio docet orare. 6) Necessitas orandi proposita in oratione dominica.

quasi opprimitur etc. Qui ad hunc modum orat, is sic orat, ut facile coelum gemitibus suis impleat, cum alioqui extra tribulationem vix impletur os nostrum, sicut papistarum orationes et cantica sunt, qui cum in summa securitate vivant, quomodo orare possunt? Hanc causam ostendit David, cum dicit: „Cum tribularer, clamavi." Oportet enim esse necessitatem urgentem, quae impellat, sicut sunt nostra et fratrum nostrorum salus, mors aeterna, peccata nostra, incommoda nostra, gloria Dei, regnum Dei, item pax, bellum et cetera, quae omnia pulcherrimo ordine in oratione dominica proposita sunt, et vere sunt tribulationes, quae docent nos orare, imo, si boni aestimatores horum periculorum sumus, etiam nos cogunt et urgent. Haec consideremus, et perrumpamus per nubes illas, quae nobis conspectum Dei faventis adimunt, et statuamus orationem esse sacrificium gratissimum Deo, et talem cultum, quem ipse a nobis exigit [7]). Quidam de medio cogitant, et fratrum orationibus nituntur, id sane non est reprehendendum, nam plurium oratio est fortior. Sed necesse est, ut tu quoque ores, et fias pars ecclesiae, quae uno ore dicit: „Pater noster." Neque enim hujus aut illius tantum, sed tuus quoque vult esse pater.

Diserte autem additum est „ad dominum", contra illas cogitationes, quae et me olim exercuerunt et adhuc hodie, si qui inter papistas sunt simplices, exercent [8]). Sic enim cogitabam: Peccator sum, non igitur possum orare ad Deum, mihi propter peccata succensentem, quaeram mediatores, quibus propitius est, Mariam, Petrum, Annam etc. Conscientiae enim pa-

7) Oratio est cultus Dei. 8) Quomodo occurrendum sit talibus cogitationibus, cum animi non audent ad Deum clamare.

vidae audito nomine Dei terrentur. Et sane magna est majestas, sed non tam magnam fingere tibi debes, ut ideo orare nolis. Si enim majestatem consideras, cur non in hoc consideras, quod ipsa majestas praecipit, ut orares? Profecto non ita pusillus aut nihil es*), quin te auctoritas praecipientis liget. Hoc mandatum intuere, et committe te ejus gratiae, qui id mandavit, dic: Domine non est arbitrii mei, oremne an non orem? (sicut monachi somniabamus). Tu praecepisti, agnosco igitur me debere parere tibi. Si indignus sum, at praeceptum et voluntas tua digna est, cui paream, promissio tua digna est, in qua confidam. Oro itaque in dignitate non mea, non Mariae, non Petri, sed in dignitate nominis Jesu, et Dei praecipientis et mandantis.

Hanc rationem orandi totus papatus ignorat, et possum exemplo meo affirmare, sicut ego in monachatu nunquam unam orationem dominicam vere oravi, ita quoque adhuc hodie papistas ne unam quidem syllabam in fide orare. Hoc forte factum est, ut Deus audiret gemitus inenarrabiles cordis mei, sicut credo alios multos fuisse, qui istos gemitus etiam habuerunt, quanquam eos non agnoverunt. Sed extra hos gemitus nulla pars orationis recte aut intellecta aut pronuntiata est, ut debet, et ut, Dei gratia, nunc oramus, ac reliquos quoque docemus orare.

Exstat sententia cujusdam heremitae inter monachos celebris, qui dixit nullum esse tantum laborem, sicut est labor orandi[9]). Id quidem verum est, si respicias ad orandi legem sine fide, quae tradita fuit sacrificulis, sed magis verum est, cum loquimur de oratione in fide, ut cor reluctetur conscientiae et desperationi, ac audeat fiducia misericordiae Dei, quan-

9) Nihil *difficilius est quam* orare.
*) *In edit. princip.:* e s t.

quam difficultatem hanc mitigat non solum promissio orantibus facta, item mandatum, sed etiam necessitas, quae nos urget. Quod autem ad ipsam rem attinet, oratio sine fide vere est impossibilis. Haec enim duo orationem faciunt efficacem, promissio Dei et tribulatio. In his exercete vos, et assuefacite vos etiam ad clancularias preces in cubiculo, sicut Christus praecipit. Quodsi Satan eam orationem, sicut solet, conatur impedire, discite oculos claudere, et dicere: O domine, ecce hic tribulatio et angustia, ego hic periclitor, ille frater meus sic periclitatur, sic vexatur a Satana, non patitur tempus, ut de me cogitem, simne bonus an dignus, adjuva in tempore secundum verbum tuum etc. Hoc modo considerata causa et promissione vincitur Satan, et ad hanc rationem orandi invitat nos David suo exemplo, non solum in periculo impiae doctrinae, sed in omnibus tribulationibus. Ac placet Deo, si hic fiducia misericordiae et promissionis bene sis impudens, secundum hoc, quod sequitur: „Et ipse exaudivit me," quasi dicat: Hoc modo declarat Deus sibi gratam esse orationem nostram, quam suscipimus fiducia promissionis et misericordiae ejus, quod eam exaudit.

Atque hic vide, ut hoc nomen Dei diligenter discas, quod David hic ei tribuit: Auditor precum [10]), ac cave, ne, cum oras, per diffidentiam hoc nomen ei eripias, sicut plerumque facimus. Nam sicut Germanico proverbio dicitur, finem commendare omnia, si bonus sit, ita plerique in concludenda oratione peccant, ac orationem vitiosam reddunt. Cum enim addendum est amen, dubitatio, quae in cordibus est, amen mutat in negativam, quod nihil sit. Contra hanc dubitationem David hic nos confirmat suo exemplo, et praeter promissiones, quas habemus, proponit suam

10) *Deus* auditor precum.

experientiam, ut nos ad orandum in fide excitet, ut statuamus Deum certò nos auditurum esse, siquidem est auditor omnium gemituum eorum, qui in fide orant. Quodsi non tam cito audit, audiet suo tempore. Si non audit eo modo, quo tu vis et optas, audiet meliore. Si non per hanc personam, quam tu optas, faciet per commodiorem etc. Sic dicit Bernhardus alicubi [11]), nec memini me quiddam legisse in omnium recentiorum scriptis de oratione aut pulchrius aut magis pie dictum: Fratres, inquit, nolite dubitare de oratione vestra, sed scitote, quando verbum per os erumpit, tunc oratio vestra scripta est in oculis Dei, et aut fiet, quod petitur, aut expedit non fieri. Quid potuit dici magis christianum? quid consolatione plenius, quam quod Deus tanquam rex quidam munificentissimus ad omnes supplicationes nihil aliud respondet, quam: Fiat, quod petitur?

Sed inquis: Saepe fit diversum [12]). Quoties oratur pro gravida et parturiente foemina, quae in partu moritur? An enim Jacobum non putas orasse pro sua Rachel, in tali periculo occumbentem? Sic oravit David maxima spiritus contentione pro filio ex Bathseba, sed oratio frustra fuit. Ejusmodi etiam inter sanctos innumera quotidie exempla videmus. Respondeo: Utcunque sit, hoc primum statuendum est, Deum esse auditorem precum, hic titulus Deo nunquam est adimendus, sicut in hac fide prima pueritia pulcherrime orat, quae sic de Deo credit, quod audiat et largiatur omnia, hanc fidem sine dubitatione in pulcherrima plerophoria pueri retinent. Quare eorum orationem et probo maxime, et saepe mihi ad exemplum propono. Quanquam enim pueri formam orandi et verba a nobis

11) Bernhardi sententia. 12) Deus non semper dat, quod petimus.

discunt[13]), tamen nos recte ex ipsis disceremus orationis efficaciam, propter nostrae naturae perversitatem, et malam institutionem quoque. Ergo hoc primum sine exceptione est statuendum, quod nostra oratio sit exaudita.

Secundo, exauditio sic est definienda[14]), non ut Deus semper faciat, quod nos optamus, sed ut faciat, quod nobis est utile. Nam Deus cum bonus sit, nihil potest dare, nisi quod bonum est. Nos autem saepe pro liberis, saepe pro amicis, saepe pro nobis ipsis oramus, non quod est bonum, sed quod nobis bonum esse videtur. In talibus Deus etiam tum exaudit, cum non facit, quod nos petimus. Itaque in oratione dominica prius pro sanctificatione nominis, pro adventu regni Dei, pro voluntatis suae impletione oratur, quam de nostris et vitae nostrae commodis, ut scilicet in talibus Deus non faciat, quod nobis videtur esse bonum, sed quod vere sit bonum. Recte igitur traditur discrimen rerum petendarum, ut in iis, quae ad gloriam Dei et salutem nostram pertinent, sine conditione statuamus nos exaudiri, contra in iis, quae ad hanc praesentem vitam pertinent, etiam speremus liberationem, sed cum resignatione nostrae voluntatis in voluntatem Dei, ut in talibus Deus faciat secundum quod ipsi videtur, et nobis utile est. Ipse enim scit, quid sit bonum, nos non scimus, sicut Paulus quoque dicit. Ad hunc modum salvandus Deo nostro fideli et bono est titulus, quod sit auditor precum, sicut hic David de eo concionatur.

II. Domine libera animam meam a labiis iniquis et lingua dolosa.

Haec est propositio psalmi. Orat enim pro pura

---

13) Oratio puerorum. 14) Quomodo Deus exaudiat suos.

doctrina et sancto verbo adversus haereticas linguas. Dixi autem initio, psalmum hunc non tantum esse accipiendum pro exemplo, ad imitationem seu doctrinam, ut discamus, quid in hoc periculo fecerit David, et nobis quoque sit faciendum, sed etiam accipiendum esse pro consolatione[15]) contra ingens illud scandalum, quod, ubicunque sana doctrina efflorescere incipit, ibi mox fures et latrones exoriuntur, sanae doctrinae hostes a Satana excitati, ne scilicet nobis videatur novum esse, quod orto evangelio anabaptistae et similes pestes religionis exorti sunt, sed ut vigilemus excussa securitate, cum videamus eum, qui nos tentat, neque dormire, nec cessare, et pugnemus contra spirituales nequitias, cum quibus semper sanctis bellum fuit. Abel hostem habuit Cainum, Isaac Ismaelem, Jacob habuit hostem Esau. Hujus inimicitiae auctor Satan est, qui Deum et verbum ejus persequitur, non caede solum, sed mendacio quoque. Haec scire, magna consolatio est, ne in talibus periculis despondeamus animum, sed cum primum ad ministerium verbi vocamur, contra hoc periculum nos confirmemus, et summo studio caveamus securitatem, quam mendaces linguae et dolosa labia non permittunt. Itaqne contra mendaciter dialecticantes et dolose rhetoricantes debemus parati esse, non solum ut strenue reclamemus, et objurgemus eos, sed etiam ut diligenter oremus, ac meminerimus a Davide nobis ostendi hic dominum liberatorem, qui solus in tali periculo nos servare et perdere adversarios possit. Conjungi enim debent exercitium verbi assiduum et oratio. Hebraismus est: „Libera animam meam," id est, me ipsum.

---

15) Consolatio est, quod videmus priorem ecclesiam etiam ab haereticis vexatam esse.

III. Quid detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?

IV. Sagittae potentis acutae, cum carbonibus desolatoriis.

Hi versus cum facilem sententiam habeant, varie tractati sunt a patribus, propter ineptam versionem. At praecipue Augustinus bene hic se macerat. Quid dabitur tibi, exponit, id est, quo remedio liberaberis? et respondet: Appone vel da mihi sagittas, hoc est, evangelion, et cum hoc carbones, hoc est, exempla patrum. Haec multis disputat, sed nos ea sinamus valere quantum valent. Etsi enim propria non sunt, tamen neque haereticum nec noxium est, in loco non proprio bonam sententiam per catachresin afferre. Sunt, ut sic dicam, hae tolerabiles ineptiae sanctorum, nos tamen, sicut interpretes decet, propriam sententiam sequemur. Sic igitur reddendi sunt hi duo sequentes versus:

Quid poterit in te lingua dolosa? aut quid efficiet?
Est ut acutae sagittae potentis, ut ignis in juniperis.

Interrogatio eo pertinet, ut se excitet, et quasi occasionem instruat accusandae linguae dolosae, sicut profecto gravissime describit duabus insignibus similitudinibus, quam pestilens res sit impia doctrina, et quid de ea Deus et spirituales homines judicent. Primo comparat eam sagittae, non obtusae, sed acutae, deinde quae ejaculatur, non ab imbelli, sed a robusto, ut utrimque periculum sit, et ab ipsa sagitta ad penetrandum apta, et ab eo, qui telum magna vi torquet. Igitur diabolus, haereticorum pater, hic nobis proponitur [16]) tanquam miles exercitatus et potens, qui contra ecclesiam a conditione humanae naturae pugnavit, et quanquam saepe sit victus, non tamen

16) Pictura diaboli et impiorum doctorum.

cessat, sed redit gravior et cautior, et quanto isti instructiores, sanctiores et doctiores sunt, cum quibus belligeratur, tanto ipse incumbit fortior, tanto aggreditur eos atrocius.

Igitur Spiritus sanctus loquitur hic secundum carnis sensum, hoc est, secundum cogitationes, quas in periculo hoc habent sancti, et vocat impium doctorem sagittam in manu potentis. Si enim spectes adversariorum multitudinem, audaciam, glorias, studia, conatus, pertinaciam, ingeniorum celeritatem, vafriciem, qua eludunt aut calumniantur sancte dicta, videntur oppressuri ecclesiam, quae multis modis inferior et infirmior judicatur. Satan itaque ceu telum, quod nulla arma sustinere possunt, videtur triumphaturus esse, sed si finem exspectes, contrarium experieris. Sicut enim ecclesia propter infirmitatem, cum multitudinem hostium ac suorum paucitatem considerat, turbatur, ac ruinam metuit, ita Satan inflatur successu, cum videt ad primum conatum omnia procedere. Nam doctrina impia serpit ut cancer, et maxima incrementa in horas sumit, ita ut in bene constitutis ecclesiis, qualis, Dei gratia, haec nostra est, si cui fanatico locus docendi permittatur, subito omnia subvertantur. Sic perrumpit sagitta haec. Cur? quia impellitur a Satana, et vulgus est ceu officina Satanae [17]), propter fastidium et contemtum quotidianum *). Quia autem haeretici a veteri et quotidiana ratione docendi discedunt, et semper nova afferunt, fit, quod Moses dicit, ut ebrius apprehendat sitientem, et sagittae istae vi perrumpant.

Porro in scriptura usitatus quoque tropus est, ut sagittae [18]) appellentur verbum, sicut patet ex psal-

17) Vulgus officina diaboli. 18) Sagittae.

*) In edit. princ. leg.: *quotidiani.*

mo 45., et nostra lingua proverbiali figura dicuntur sagittae ex aliena pharetra, aut sermones aut consilia ab aliis suggesta. Proprie autem falsae doctrinae hoc nomen convenit, quae, ut dixi, facillime penetrat. Sic Munzeri sagittae erant seditiosae voces[19]), quibus justa imperia abolere nitebatur, incendebat animos simplicium exemplo Gedeonis, Josua et similium, qui divino mandato Philistaeos ejecerunt e terra, commemorabat magistratuum vitia, quod aut verbum persequerentur, aut secundum verbum non viverent: igitur docebat nullam eis deberi obedientiam, non deberi censum etc. Hae sagittae simplicium animos confodiebant. Anabaptistarum[20]) sagittae erant, baptismum esse efficacem in credentibus, pueros non credere, ergo non baptizandos esse. Item, prius docendos esse homines, quam baptizandos secundum sententiam: „Ite, docete et baptizate omnes gentes," pueros antequam doctrinam possunt intelligere, baptizari, ergo rebaptizandos esse. Quidam dignitatem baptismi elevabant, quod aqua nihil faceret ad remissionem peccatorum, quam tamen Christus immediate conjungit cum Spiritu in regeneratione Johann. 3. Hujusmodi sagittis confixa imperitorum pectora quantumvis stultos errores complectebantur.

Idem nobis usu venit cum sacramentariis[21]). Hi etiam sagittas suas habent, quibus multorum corda sauciarunt. Etsi autem cordatis imponere non possint, qui sciunt in nullius hominis judicio, sed simpliciter in verbo Dei esse acquiescendum, tamen quia sagittae acutae sunt, incautos et imperitos vulnerant. Congerunt similitudines: „Ego sum petra," „sum vitis," „sum via," postea volunt ad eundem modum intelligi verba Christi: „Hoc est corpus meum," id est, signum vel

19) Munzerus seditiosus. 20) Anabaptistae. 21) Sacramentarii.

figura corporis. Haec pingunt et ornant patrum sententiis. Augustinus definit sacramentum esse sacrae rei signum, igitur hic est sacramentum corporis Christi, hoc est, signum, non ipsum corpus. Sed quaeso te, quid dicturi erant, si aut hanc Augustini sententiam non haberent, aut sacramenti appellatio coenae domini nunquam esset indita? sicut etiam in profanis scriptoribus videmus, quam longe aliter appellatione sacramenti usi sint.

Haec fere praecipua sunt, quae miseri ad verba Christi evertenda afferunt. Nam quod patrum testimonia converrunt, et magno conatu nituntur ostendere, veterem ecclesiam sic sensisse, quem haec ita moveant, ut ideo a Christi verbis discedat? cum praesertim non hoc solum probare possimus, veteres etiam eo modo, quo nos, de sacramento esse locutos, sed, si quis simpliciter veterum auctoritate nitatur, eum necessario multa probaturum, quae manifeste cum sana doctrina pugnant. Periculosa itaque haec via est, ideo Christi verba depravare, quia veteres de iis aliter videntur esse locuti, quam nos solemus, qui dicimus Christum, sicut verba sonant, cum panem dedit, dedisse corpus suum, et cum vinum dedit, dedisse sanguinem suum. Ita enim nobis de his verbis judicandum est, sicut judicarunt apostoli, cum haec verba ex Christo audirent: „Accipite, comedite, hoc est corpus meum." Non est cogitandum, quid ille aut alius dixerit, cum res nondum venisset in disceptationem. Longe enim aliter videmus locutos patres in disceptationibus et extra disceptationes.

Deinde illis ipsis temporibus patrum, quorum auctoritate nituntur, bona pars sanae doctrinae depravata fuit, sicut testantur Origenis in graeca, Augustini et Hieronymi in latina ecclesia libri. Quod autem haec

nostra sententia sophistarum argutiis implicita et ridiculis quaestionibus profanata est, quas sacramentarii lascive exagitant, quid ad nos? qui sine disputatione retinemus Christi verba, et ea merito praeferimus omnium hominum opinionibus et judiciis, etiam veteris ecclesiae, sicut ipsi veterem ecclesiam appellant, cum tamen fateri cogantur multa veterum dicta nostram sententiam probare. Ea quoniam sophistice interpretantur, hoc ipso ostendunt, quam nobis facile sit, si hoc modo liberet, idem facere in interpretandis iis, quae ipsi adducunt. Sed accidit eis, quod Graecus poeta dicit:

ὁ δ᾽ ἄδικος λόγος
νοσῶν ἐν αὑτῷ φαρμάκων δεῖται σοφῶν.

Et tamen non bene munita corda ceu sagittae penetrant, decipiuntur enim simplices magnifica specie et fuco, quo sua pingunt homines obstinati. Quare opus est, ut cum doctrina sana etiam orationem conjungamus, ad exstinguenda ignita tela maligni, sicut Paulus imitatione hujus loci videtur appellasse Ephes. 6. Haec est prima similitudo de sagittis in manu potentis, quae exemplis his facile intelligi potest.

Altera similitudo etiam illustrem efficaciae ac celeritatis significationem habet. Sed hic hebraica grammatica nobis opus est, neque enim vocant carbones [22] adusta ligna, etiam cum exstincta sunt, sicut nos nostra lingua solemus, sed ipsam flammam, sicut psalmus 17. fulgura cum carbonibus vocat a colore, quod videntur esse merae flammae. Juniperi autem similitudine ideo utitur, quia habet ea arbor praeter densitatem foliorum etiam pinguedinem magnam. Itaque facile ab igni arripitur, et luculenter ardet. Est igitur sententia, quod ista tela ignita magnum incendium

22) Carbones.

excitant. Neque enim mittuntur in aquam, sed in materiam, quae facillime inflammatur, sicut scriptura alibi quoque loquitur de magno incendio: „Sicut ignis spinarum sub ollis," cum significare vult ejusmodi flammam seu incendium, quod facillime et late spargitur. Sententia igitur haec est, quod homines a sana doctrina avertuntur per ejusmodi mendacia, quae valde sunt efficacia, sicut is, qui primus disputationem de coena domini movit, cum particula *τοῦτο* ejusmodi ignem excitavit, qui ne hodie quidem recte sopitus est. Postea accesserunt alii, qui quasi oleum affuderunt, ut ignis illorum telorum magna celeritate in vulgo tanquam in silva juniperorum curreret.

Est igitur haec pictura querela quaedam, quod haereticorum lingua tanto successu et tam subito omnia pervagatur, sicut Paulo accidit, qui cum post maximos labores multas ecclesias feliciter instituisset, statim postquam dorsum vertit, tota Asia a pseudoprophetis subversa est. Hujus mali quae causa est, praesertim cum ignis Spiritus sancti adeo tarde accenditur? 23) Haec nimirum, quod haeretici a verbo discedunt et ea afferunt, quae rationi convenire videntur. Haec est pinguedo illa, quae facile ignem capit, et quae in natura sua habet fomenta ignis. Itaque libenter fovet illa tela, et ea habet pro dulcissimis remediis, imo pro igni de coelo misso. Ergo haec est omnium saeculorum calamitas, ut quae pii doctores multo labore aedificant, illi subito evertant, inveniunt enim operculum dignum tali olla. Nam caro libenter audit et accipit, quae intelligit. Quia autem verbum docet ea, quae in cor hominis non venerunt, ideo ra-

23) Ignis haereticorum est celerior, quam ignis Spiritus sancti.

tio cito avertitur a veritate, et amplectitur, quae sibi placent et verisimilia esse videntur.

Docentur autem haec in nostram consolationem, quod lingua dolosa nunquam sine incendio movetur, sicut etiam color linguae est color ignis. Hic igitur ignis[24]) bonus est, quando verbum Dei et fidem docet in ecclesia, contra est ignis malus, quando discedit a verbo, et docet, quae rationis sunt. Haec videre et ferre cogimur, quod si quis se opponit et eos admonet, hunc rident, et capitali odio persequuntur ac quotidie in pejus proficiunt. Consolemur itaque nos his exemplis, quod haec sic praedicta, scripta et picta sint, isto psalmo teste, et agamus Deo gratias saltem pro isto populo, quem adhuc retinemus, deinde etiam pro dono, quod possumus judicare tales doctrinas esse Satanae sagittas, quantumvis sint speciosae, et conveniant cum sapientia et justitia carnis, item quod sint ignis vehemens, qualis in junipero solet esse, ad quem restinguendum omnem operam omnes conferre debemus.

Hae sunt spirituales istae pugnae, quas mundus nescit, longe majores quavis corporali lucta, ubi committuntur fere pares cum paribus, hoc est, homines cum hominibus. Hic non solum pauciores cum pluribus instructissimis malitia et potentia committimur, sed etiam cum Satana et spiritualibus nequitiis, a quibus illi urgentur, pugnamus[25]). Itaque opus nobis est auxilio Dei, et praesidio angeli Michael, qui illos dejiciat, sicut in apocalypsi est. Atque haec est causa, cur oratio et gemitus piorum in tali periculo sint necessarii, ut dicamus: O domine nos quidem libenter docebimus, sed tu quoque nos adjuva. Spem hanc

---

24) Ignis. 25) Magnitudo periculi, quando cum haereticis agendum est.

habemus in tanto successu et tanta celeritate propagandae impiae doctrinae, ut, quod cito fit, etiam cito pereat, deinde, nulla unquam haeresis ad extremum vicit, sed mansit victoria verbi. Cain, Ismael, Arius, Manichaeus et alii omnes periere, sic periere gentes et Judaei resistentes evangelio, papatus nunc etiam ruit, verbum autem domini manet in aeternum, secundum auream illam sententiam psalmi: „Saepe expugnaverunt me inimici mei, sed non praevaluerunt mihi."

Sed hic forte in mentem venit, quae fuerint istae haereses seu dolosae linguae tempore Davidis, contra quas hoc loco orat. In regno erat Ahitophel, erat Semei, erant alii multi, qui ei maledicerent, et vafris consiliis incenderent subditorum animos contra eum. Sed satis apparet, Davidem de graviore periculo loqui. Hic igitur quaeritur, quale id fuerit[26]). Etsi autem historiae sacrae satis ostendunt, quantum semper negotii fuerit veris prophetis cum falsis doctoribus, sicut Hieremiae historia docet, tamen David ipse satis hinc inde in psalmis ostendit, de qua re maxime ei dimicandum fuerit. At quinquagesimus psalmus pulchre huc facit, in quo concionatur David contra meritum, quod ex sacrificiis sperabant increduli Judaei. Sicut enim hodie, ita omnibus saeculis fuit, ut homines suis operibus sperarent se justos fore. Haec opinio augebat mirum in modum sacrificia in populo Israel, de quibus testimonia exstabant divinitus mandata et approbata esse. Confidebant enim istis sacrificiis peccata deleri, etiamsi corda impura et sine fide essent, sicut nostri adversarii sacrificium suum missae hoc nomine praedicant, retinent et defendunt, quod per se, ex opere operato valeat.

David itaque contra has sagittas graviter docuit,

---

26) Haeretici, *cum quibus* Davidi *res fuit.*

nihil magni Deo praestari immolato bove, cum non solum bovem creaverit et donaverit Deus, sed simpliciter sit dominus omnium, nulla re indigens, nedum bove. Qui igitur recte velint sacrificare, hos debere agnoscere peccata sua, et bonitatem Dei promittentis benedictionem per semen benedictum, et pro hoc agere gratias, laudare Deum, ejus nomen invocare et praedicare etc. Sic hanc haeresim operum eo in loco David graviter refutat. Hujus pleraeque aliae fuerunt similes. Neque enim, sicut in Hieremia quoque videtur, hoc solum accidit, ut gentium deos Judaei colerent, sed relicto templo currebant ad ea loca, in quibus patres olim sacrificarant, cum dominus sacrificiorum et orationis locum designasset tabernaculum constitutum in Hierusalem. Quidam deligebant sibi proprio consilio lucos et colles, in quibus sacrificabant.

Haec omnia quia erant contra voluntatem et verbum Dei, magno autem studio ab idololatris fiebant, necesse fuit, ut pii contra docerent, ne homines aut sibi deligerent rationem colendi Dei, aut aliam rationem justitiae sequerentur, quam quae per sanguinem filii Dei obventura esset, quem Joannes ideo agnum appellat, quod esset futurus hostia seu victima, qua expiarentur peccata totius mundi. Ita videmus eadem semper fuisse certamina de iisdem rebus inter falsam et veram ecclesiam, eadem quoque pericula. Quare iisdem remediis nobis quoque utendum est, ut primum per sanam doctrinam vindicemus Christo gloriam suam et homines hortemur ad studium verbi, deinde, ut cum Davide oremus contra linguas dolosas et labia iniqua. Jam subjicit propheta querelam precationi.

V. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitavi cum habitantibus Kedar, multum incola fuit anima mea.

Praeterquam quod haec male versa sunt, etiam versuum ordo confusus est. Quare sic reddemus textum: Hei mihi, quod advena sum in Mesech, quod habito in tabernaculis Kedar. Hunc versum exposuerunt de desiderio resolutionis ex isto corpore[27]), quasi petat dissolvi et cum Christo esse, ac tribuerunt hoc votum proprie monachis, sed non impropria solum, verum etiam inepta et absurdissima haec sunt. Sententia enim haec est. Commemoravit hactenus periculum suum et ecclesiae, ac petiit liberationem: nunc querelam subjicit, quod ecclesia sit in medio hostium, impugnantium doctrinam vi et dolo. Sic igitur dicit: In hoc periculo nihil est, quod possim praestare, quam haec tria, primum, quod summa cum fide doceo, secundum, quod maximo studio oro, tertium, quod patior. Doceo, ut verbum maneat in publico, oro, ut verbum conservetur et vincat, interim autem donec vincet, ferendum est, quidquid accidit. Qui hoc non vult facere, necesse est ut succumbat. Sic nostro tempore sustinuimus sacramentarios, anabaptistas et Epicuraeos: sustinuimus quoque oppressionem verbi factam vi et dolo, et inter nos quoque multi sunt, maxime nobiles centauri, qui securissimo animo non solum contemnunt totum ministerium, sed etiam optarent abolitum esse. Haec sane acerbissima sunt omnibus piis, qui ea videre et ferre coguntur, nec mutare possunt. Ideo dicimus cum Davide: „Hei mihi, sum incola Mesech."

Kedar est Arabia, quae Judaeis ad meridiem

27) Querimonia de cruce.

Deo nos excusat, quod quaeramus pacem ecclesiarum, quam illi plane tollunt, sicut sequitur.

Ego sum pacificus, sed cum loquor, ipsi belligerantur.

Hoc est conscientiae meae testimonium, quod sum pacificus, et quaero pacem. Unde igitur turbae et bellum hoc?[30]) A me quidem, sed sine mea culpa. Si enim ego tacerem, et istos perturbatores sinerem, prout libet, loqui et agere omnia, maneret pax, nihil contra me moverent. Sed quomodo possumus tacere, quae vidimus, quae audivimus, quae denique jussi sumus praedicare, non in cubilibus, sed in tectis? Sic enim dicit Christus: „Ite, praedicate evangelion omni creaturae," item: „Nemo abscondit lumen subter modium." Haec faciunt, ut verbum in nostro ore sit ceu ignitus carbo, qui non potest teneri, sed cogit ad aperiendum os. Hinc igitur illae turbae oriuntur, quod tollunt mandatum Dei, et nos tacere volunt. Sed cur ipsi non potius sequuntur nostra? Sit igitur in tali periculo haec nostra consolatio, quod sumus pacifici, etsi ipsis occasionem turbarum dedisse judicamur. Non facile est superare scandala illa, cum aut Satan aut sapientes homines ea exaggerant, et causam in nos rejiciunt, quod nos ea excitaverimus pertinacius resistendo, cedendum fuisse potius, quam ut sic animi exacerbarentur, sicut Erasmus in diatribe sua disputat, esse plerosque morbos, quos praestat omnino non tangere, quam cum tanto periculo medicinam tentare. Sunt haec sapienter dicta, et nos ipsi videmus satis incommoda talium scandalorum, videmus contemtum gravissimum verbi, videmus licentiam et disciplinae dissolutionem, quae sub papatu tanta non fuit. Sed quid ista ad nos? Quod enim loquimur, quod pugna-

30) Quae sit vera causa turbarum in ecclesia.

mus verbo, facimus jussi, nec licet nobis detrectare auctoritatem jubentis domini. Hic igitur fit, quod Christus in evangelio dicit, in pace esse domum, cum fortis eam solus tenet: sed cum venit fortior, tum moveri turbas. Cur autem fortis non potius cedit fortiori?

Ergo haec nostra est consolatio [31]), quod quantumvis plurimum turbarum in ecclesia est, nos tamen conscientiae nostrae testimonio nitimur, quod nihil aliud facimus, quam quod loquimur. Id autem facimus non nostra voluntate, sed jussi legitima vocatione. Ergo non vitam, non opera nostra accusant, sola doctrina culpam sustinet, quae non nostra, sed Christi est. Si igitur indignantur ideo, quid ad nos? Oportet enim nos loqui, oportet confiteri Deum patrem, filium ejus Christum Jesum, et sanctum Spiritum, oportet ut homines pure doceantur, non solum de usu sacramentorum, sed etiam de substantia, quid vere sint, quid non sint. Nisi enim haec doceantur et explicentur, quid remanebit de regno Christi? Quare potius quam aliquid regno Christi et gloriae ejus decedat, ruat non solum pax, sed coelum et terra. Hoc periculum sapientes isti non vident. Itaque tanti faciunt istam necessariam jacturam tranquillitatis, quae sub papatu fuisse visa est. Nos contra amplificemus gloriam Dei et fructus, qui nascuntur ex pura praedicatione, et contemnamus istas voces, quibus nimis moleste nos onerant Epicuri isti, qui nihil quam pacem et tranquillitatem laudare possunt. Videte, inquiunt, quot subito mala emerserint. Unde? Nimirum ex doctrina evangelii. Nam ante eam nihil tale fuit, non fuerunt sacramentarii, non anabaptistae, non seditiosi, nunc ista sic invaluerunt, ut nullus eorum videatur finis

31) Doctrina est causa turbarum, siquidem eam impii ferre non possunt, at contra neque pii tacere possunt.

fore. Quid igitur suadetis ut faciamus? Tacete. Ad hoc consilium decurrunt isti admiratores tranquillitatis et Epicuri.

Sed aperi tu oculos, et non solum intuere in ista incommoda externa, sed vide etiam, quae fuerit turbatio in papatu [32]), quot et quanta monstra impietatum fuerint. Nusquam unum verbum purum audiebatur, de peccato, de gratia, de merito Christi, et de fide, de exercitiis sanctorum operum, de magistratu, de aliis vitae generibus. Omnia erant conspurcata pestilentibus glossis. Ad haec quanta fuit profanatio missarum? quanta impostura indulgentiarum, purgatorii, et similium ad quaestum excogitatarum abominationum? Mihi quidem intuenti in regnum papae, quale fuit ante praedicationem evangelii nostri, videntur homines studio et ex composito ab impiis doctoribus objecti Satanae et aeternae damnationi. Nam quod ad ministerium attinet, tota doctrina jacuit, praeter textum scripturae, qui negligebatur, et administrationem sacramentorum, quanquam alterum non solum mutilatum fuit, sed nunquam de vero ejus usu recte homines edocti sunt.

Hic igitur judica, utrum praestet [33]). Sunt enim turbae istic, sunt hic quoque turbae. An non igitur mille modis praestat retinere loquelam seu verbum Dei, quam amisso verbo retinere pacem, etiamsi sit, ut sic dicam, coelestis pax? Ego quidem sine verbo, ne in paradiso optarim vivere, at cum verbo, etiam in inferno facile est vivere, sicut in hoc mundo quasi in inferno vivimus, et tantum nos consolamur spe, quam verbum Dei nobis ostendit, atque hac spe vincimus omnis generis incommoda et cruces. Assuescendum

32) Turbatio summa in papatu. 33) Utrum praestet, esse turbas hodie in ecclesia, an in papatu tranquillitatem.

itaque est, ne cum Epicuraeis tantum intueamur in visibilia scandala, et scandala invisibilia (quae tamen maxima ac aeterna sunt) negligamus, ita fiet, ut istae turbae per sectarios excitatae leviores esse videantur. Optabile quidem erat, nihil turbarum esse, sed cum id obtineri non possit, praestat mille anabaptistas, mille sacramentarios, mille seditiosos excitari, quam ut simul per omnes ecclesias sit confusio et impura doctrina. Nunc enim etsi est confusio, tamen quaedam ecclesiae recte sunt constitutae, quae sub papatu et in ista pace non erant. Nunc saltem in certis locis docetur pure, sacramenta pure administrantur, cum illis temporibus nusquam aut doceretur aut sacramenta administrarentur pure.

Retineamus igitur hanc consolationem, quam nobis hic ostendit Spiritus sanctus, et qua inprimis opus habent omnes, qui sane docent[34]), quod scilicet non sumus causa scandalorum, odii, turbationum et seditionum. Oportet quidem venire scandala, oportet ut sint Luciani, contemtores religionis, perturbatores ecclesiarum, sed beati, qui horum malorum non sunt causa, qui sunt doctores pacis, qui pacem et caritatem omni studio quaerunt. In hoc numero, Dei gratia, nos hodie sumus, utcunque de nobis aestimet mundus. Quodsi animus fuisset, augere aut fovere turbas, quam facile nobis fuisset cum iis sentire, qui nostram doctrinam aut impugnant, aut nova afferunt. Sed nostra cura unica fuit et adhuc est, ut homines sincere et pure docerentur, de merito Christi et gratia, item de gratiae quasi pignoribus et signaculis, quae sacramenta vocamus. In hoc studio quoque precabimur dominum, ut nos usque ad ultimum spiritum conservare dignetur. Amen.

34) Qui sanam doctrinam propagant, soli sunt pacifici.

Ad hunc modum pingit psalmus hic haereticos et verae ecclesiae fortunam, ut scilicet armemus nos contra haec pericula, et agamus Deo gratias pro hac sancta consolatione, quod quidquid tumultuum excitatur, id non imputat iis, qui docent, sed verbo. Verbum autem est non nostrum, sed Christi, itaque possumus securi esse, quidquid tandem ex sana doctrina sequitur. Qui amant pacem, taceant sane, nos autem loquemur cum fiducia magnalia Dei, et non erimus inobedientes in vocatione nostra. Si excitantur malae linguae et turbationes, cum Davide contra eas orabimus, et securi Deo commendabimus ecclesiam suam. Is verbum suum servabit ecclesiae suae, et impias linguas eo incendio exstinguet, quo ipsi putant ecclesiam conflagraturam esse. Amen.

PSALMUS CXXI.

Levavi oculos meos.

Praecedens psalmus fuit oratio pro conservatione sanae doctrinae, adversus linguas haereticorum et impias opiniones, haec enim maxima et principalis pugna Satanae est contra ecclesiam: hunc autem psalmum judico esse compositum pro exhortatione fidelium. Continet enim doctrinam fidei. Fides autem est notitia rerum invisibilium et exspectandarum, quae haeret in promissione et verbo Dei. Quia autem verbum Dei est super omnem captum hominis, et quae promittit, aut absurda aut impossibilia, aut etiam incredibilia rationi videntur, ideo opus est iis, qui coeperunt credere, assiduis exhortationibus; ut exstimulentur adversus carnem, quae militat contra fidem et verbum, ne spiritus quasi aggravatus isto pondere carnis plane nihil cogitet de invisibilibus, ac totus mergatur in rebus praesentibus et visibilibus. Nostra enim vita inter perpe-

tuas procellas agitatur, tanquam qui in mari navigant. Quotidie enim infestamur ventis tentationum, cum aut divitiis aut paupertate, aut gloria aut ignominia, aut tristitia aut laetitia perturbantur animi. Inde sequuntur passiones graviores, nempe, aut securitas aut desperatio. Ergo his flantibus procellis necesse est ut resistatur exhortatione verbi, et ut urgeatur fides in verbum.

Ad hunc modum intelligo hunc psalmum, quod sit quasi doctrina, qua monemur in hac vita fidem assiduo exercendam esse exhortationibus, ne occupati curis hujus saeculi obliviscamur aeternorum bonorum.

1. Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.

Quod dicit de montibus auxiliaribus, includit antithesin, sicut omnis doctrina fidei et promissio antithesin secum affert, si carnem consideres. Promittitur piis futurum, ut dominus ipsis adsit: sed si speciem consideres, etiam Christus in cruce videtur desertus esse. Ad hunc modum etiam per hunc totum psalmum bella antithesis indicatur, quasi dicat propheta: Ingruentibus tentationibus et examinibus fidei unus huc, alius illuc currit, quaeruntur varia solatia, auxilia varia. Si amicis judicatur opus esse, curritur ad amicos, si principe, ad principem. Sic videas in meo populo alios in Bethel, alios in Gilgal, alios in Bethaven currere, tanquam ad salutares montes, sicut sub papatu quidam Romam, alii Compostellam, alii alio currebant. Sunt enim infinita patrocinia et solatia, quae cor in difficultate positum credit et quaerit, et quod mirum est, omnia alia patrocinia et solatia facilius ac citius admittit, quam unicum et verum patrocinium solius Dei. Ergo haec laus est fidei, quod in periculis respicit ad unicum montem salutarem, qui est in Hierusalem, relictis aliorum montium praesidiis. Ad hunc modum obliquis oculis quasi intuetur impios,

qui deserta fide et vero patrocinio misericordiae divinae, quod tum in Hierusalem erat, quaerebant salutem in aliis montibus.

Simile est, quod in papatu vidimus. Ibi erant variae monachorum sectae, unus Augustini, alius Benedicti, alius Francisci regulam amplectebatur, nihil autem votis illis quaerebatur aliud, quam solatium pro salute aeterna impetranda. Metus irae Dei et affectus conscientiae videbatur per solatia illa posse curari. Haec perpetua naturae humanae est consuetudo omnibus temporibus. Dicit igitur David: Alii deserunt templum, abhorrent a monte Zion, ego autem maneo in via simplici verae religionis et fidei; quae est in monte salutari, quem *) ipse dominus constituit. Vocat autem montem salutarem, ut rejiciat et damnet alios montes, qui speciem quidem auxilii habent, sicut sunt visibilia auxilia in idololatricis cultibus, sed tamen verum auxilium non habent. Sic Judaei dicebant, Baal praesentius juvare, quam dominum in templo. Itaque apud Hieremiam clamant: „Reginae coeli sacrificabimus, sermonem autem tuum non faciemus. A quo enim die cessavimus immolare reginae coeli, apprehendit nos gladius, fames etc." Ita relicto templo et vero cultu ad impietatem devolvebantur.

Sed cur, inquis, facit hoc Deus, ut idololatria et impii cultus felices sint? Nimirum ideo, ut tentet nos, an fides nostra vera sit, an secundum decalogum vere credamus et colamus unum Deum. Felix quidem est idololatria, sed ad tempus [1]). Sic Achas: „Dii regum Syriae auxiliantur eis, placabo igitur ego quoque eos, et mihi aderunt." Sed quid textus dicit? „Dii Syriae fuerunt ei ruina et universo Israel." His finis est isto-

1) Idololatria est felix ad tempus.

*) In edit. princ. leg.: quam.

rum falsorum patrociniorum, sic auxiliatur hominibus aurum seu mammon. Est magnus deus, qui saepe liberat, exhilarat, inflat, superbos facit, sed quamdiu? scilicet dum hic vivimus, in morte autem non deserit solum cultores suos, sed in infernum demergit. Quidquid igitur humanorum et visibilium solatiorum est, omnia incerta sunt, et destituunt hominem, et tamen mirabiliter vexant corda, et in eas deducunt tenebras, ut nihil curent Deum, qui Deus est aeternus, nec titillat vanis solatiis, sicut mundi patrocinia, sed implet aeterno gaudio, ubi econtra mundi gaudium vix puncto temporis durat. Sic enim dicit: „Vos iterum videbo, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo auferet a vobis.“ Discamus igitur manere apud Deum nostrum et invisibilia illa solatia. Quodsi aliquid patiendum est, si desolati et sine gaudio esse videbimur, erit cum Deus se ostendet retinere curam nostri, et ipsi nos judicabimus passiones hujus vitae non esse similes gloriae in nos revelandae, sicut Paulus consolatur.

Haec igitur sententia est hujus versus, quod fides sit notitia rerum invisibilium, et tamen exspectandarum, ne scilicet existimemus eam esse puram speculationem, qualis est Thomae de angelis. Sunt res exspectandae, quas experimur, nempe bona conscientia, laetus animus, invicta fides, quae contra paupertatem, invidiam, scandala mundi, contra errores, et ipsam etiam mortem consistit. Ad hunc modum fidei natura discenda est, quod scilicet sit voluntas, seu notitia, seu exspectatio pendens in verbo Dei, quod verbum ostendit et monstrat invisibilia auxilia, quae certa quidem et infallibilia sunt, sed tamen exspectanda, quae etsi tardabunt, tamen venient. Non signandus est eis locus, non tempus, non persona, sunt enim invisibilia, et tamen certa. Huc proprie pertinent verba psalmi: „Levo oculos meos ad

montes, unde mihi auxilium venit." Hic ostendit se carere auxilio, et tamen spe auxilii respicere in montes, et exspectare invisibile patrocinium.

Ad hunc modum nobis quoque faciendum est. Non video, quid edam, quid bibam, unde tolerem sumtus, non video, quomodo periculum ignominiae evadam, cor igitur palpitat, tanquam destituti simus omni auxilio. Hic sentiendum est, auxilium certo esse praeparatum, etiamsi nescimus, quando futurum sit, ergo credamus et exspectemus. Sed hic discitur, quam difficile sit credere, cum contra quae videmus, audimus, sentimus, aliquid nobis constituendum est. Ego saepe in gravissimis periculis fui, cum totus quasi mundus in meum caput conspirasse videretur. Neque enim cessabat hostis meus et Christi mei, papa, concitare contra me, quidquid usquam potentiae et terroris erat. Hic mundus et ratio potius consuleret, ut tacerem, quam ut cum tanto periculo docerem. Nusquam enim videt auxilium domini, quod invisibile et ab oculis mundi est absconditum, igitur tantum cogitat, quod videt, scilicet interitum. Taceo autem hic de meo animo, de fide et spe, quanquam etiam saepe periculis his turbatus sum, hoc tandem res ostendit, auxilium invisibile et absconditum a meis et totius mundi oculis apparuisse, ut non solum nihil mihi accideret ab hostibus meis potentissimis, sed ut quotidie per novas occasiones verbum evangelii latius et fortius propagaretur. Cum igitur caro invisibilia spectare non possit, assuefaciamus nos, ut in omnibus periculis fides dicat: Levabo oculos meos ad montes, ibi est auxilium certum et paratum, quantumvis id non videam, et caro seu ratio diversum videat et exspectet. Sic pulchre pingunt haec verba fidei formam, qualis sit et quid sit.

Sed quaeritur hic, quare dicat „ad montes" et

non: ad Deum [2]), deinde cur in plurali loco loquatur, et non unum montem dicat, haec enim pluralitas videtur patrocinari idololatriae. Ad primam quaestionem sic respondeo, hunc locum et similes (ut „mittat tibi auxilium de sancto") pertinere proprie ad nostram theologiam, quae docet, quod Deus velit audire, coli, exspectari, orari secundum verbum suum, et non secundum nostras cogitationes. Sic dicit in exodo: „In quocunque loco fecero ego memoriam nominis mei, veniam ad te, et benedicam tibi." Erant igitur omnes Judaei alligati, in quocunque loco seu regione essent, ad templum Hierosolymitanum, ut etiam domi suae orantes verterent oculos ad Sion. Placuit quidem Deo oratio bonorum in Babylone procul a templo et Hierusalem, sed ita, quia cantabant et orabant ad illum Deum, qui in monte Sion habitarat, atque ibi suum tabernaculum fixerat. Atque haec causa fuit, cur damnarent prophetae sacrificia et reliquos cultus in aliis locis institutos aut factos. Neque enim satis fuit dicere: O Deus, qui ex Aegypto populum tuum eduxisti, sic enim nominabat Deum Hieroboam quoque, vero Dei vocabulo, et orabat fortasse plus aut ardentius, quam qui in Hierusalem et templo erant. Sic enim solet hyprocrisis, et idololatria multo est ardentior quam vera pietas. Cur autem non placuerunt Deo tales orationes? Ideo scilicet, quia alii montes non erant electi, non habebant verbum Dei. Nolebat itaque Deus audire preces, nisi in illo uno loco, ut saltem oculis et corde verterent se Hierosolymam, si corpore non possent ibi esse. Itaque Daniel in Babylone oraturus vertebat se Hierosolymam, non tantum quod Salomon in oratione sua orarat, si quando pulsi in exilium ad istum locum orantes se verterent, ut exaudiret eos Deus, et reduceret in ter-

2) Cur dicat „ad montes", et non: ad Deum.

ram, sed quia Deus simpliciter vult orari in loco, quem ipse elegit, ut omnes arbitrarias devotiones et vagas prohiberet.

Nos in novo testamento sumus liberati a vinculo externorum locorum, sicut Christus dicit: „Erit tempus, cum neque in hoc nec illo monte adorabunt.“ Est autem noster spiritualis locus Christus Jesus, quia Deus constituit se nihil velle audire, nisi per hunc, secundum illud Christi: „Quidquid patrem rogaveritis in nomine meo.“ Per hunc igitur offerimus Deo vitulos labiorum nostrorum. Neque enim extra Christum quidquam est, quod credamus, speremus aut impetremus. Haec est principalis nostrae doctrinae pars, igitur firmiter tenenda est. Multi fuere, qui volebant Deo placere extra Christum. Sic Arius, etsi Christo divinitatem adimeret, tamen volebat videri, quod haberet proprium Deum. Nostri monachi credunt se Deo placere per vota et suas monasticas observantias. Hi omnes levant oculos suos non ad montes, ad quos David respicit, hoc est, non spectant in solum Christum, cum tamen sit hoc constituendum, Christum solum esse nostrum unicum locum, nostrum tempus, et omnes circumstantias, quae requiruntur ad orationem, ut, sicut Judaei nullum sanctuarium habebant, quam illud in Hierusalem, ita nos quoque nullum sanctuarium habeamus, quam hoc unum, Jesum, Mariae filium.

Hoc modo soleo respondere ad priorem quaestionem, quod David figit orationem ad locum sanctum, constitutum in Hierusalem, in quo erat memoria nominis Dei, quam ipse sibi fecerat. Ante id tempus fuerat in Silo et Gibea, ubi tabernaculum fuerat. In his locis audiebat preces, accipiebat sacrificia: in aliis locis autem neque preces nec sacrificia accipiebat. Erat enim ibi non memoria nominis

domini, quam ipse sibi fecerat, sed memoria nominis idololatriae, quam impii Judaei sibi ipsis finxerant. Nunc autem in novo testamento habitat nomen Dei in Christo et ecclesia, quae unum cum Christo corpus est, ubi sunt verbum Dei, baptismus, coena domini, et exercitium obedientiae erga Deum.

Ad secundam quaestionem sic respondeo, quod etsi videtur prophetare de ecclesia novi testamenti, in qua multi montes sunt, non unus aliquis, hoc est, Deus in Christo ubique audit fidelium preces, nec est alligata oratio et cultus Dei uni certo loco externo, tamen fieri potest, ut plurali numero utatur propheta vel reverentiae gratia, vel quia gemini montes erant in urbe Hierusalem, mons Sion versus meridiem, et mons Moria, in quo templum fuit. Sicut autem dixi antea, numerus pluralis antithesin quoque ostendit, quasi dicat: Idololatrae currunt ad suos montes, sed ego manebo apud meos montes, hoc est, in unico illo monte templi, qui est mihi loco omnium.

Quod autem addit: „Levo oculos meos ad montes, unde auxilium mihi," plane fidei vox est. Caro enim putat ab istis montibus venire diabolum, crucem et omnis generis incommoda. Igitur vocat non auxiliares, sed desolatorios montes, cum videt se propter religionem premi odio mundi, paupertate, tentationibus carnis, pavoribus etc. Haec videtur esse desolatio, projectio a facie Dei, et descensus ad inferos. Contra hoc carnis judicium pugnat fides, et judicat non secundum hoc, quod sentit ac videt, sed secundum verbum, quod Deus loquitur. Id jubet credere invisibilia, et plane, ut sic dicam, fieri invisibilem, ut in paupertate credas divitias, in tristitia laetitiam, in desolatione auxilium, in abjectione certissimam et aeternam gratiam, sicut David hoc in loco facit: est oppressus malis, nec in iis sentit auxi-

lium, et tamen dicit: „Levo oculos meos ad montes, unde auxilium mihi venit.“ Levandi igitur oculi sunt, non figendi in praesentia incommoda. Id enim est assentiri oculis et auribus, id est, audire carnem tuam, occinentem de ira Dei, de desertione, de magnitudine periculi, unde non sit exitus. Levandi igitur sunt oculi ad montes Dei, et arrigendae aures ad vocem domini, quae dicit ac promittit venturum auxilium de istis montibus, quod etsi invisibile est ad tempus, tamen est certum et paratissimum. Qui in opibus, gloria, dignitate constituti sunt, hi non sunt in invisibilibus, igitur facile efferuntur animis, sed qui his destituti laborant in corpore et animo, hi levare debent oculos, ut auxilium, quod invisibile est, eis fiat visibile, secundum quod in verbo promittitur.

Sunt igitur haec verba hominis experti in spiritualibus, qui sensit, quod nos sentimus, quod scilicet sensus nostri gravantur, cum in desertione non videmus auxilium, cum non divitias, sed paupertatem, non gloriam, sed ignominiam patimur. In his incommodis cor est ceu gravissimum pondus, quod oculos et caput deprimit, ut praeter terrena nihil cogitet nec videat. Hortatur itaque suo exemplo, ut tum levemus oculos, et respiciamus ad invisibilia, quae verbum promittit, quod sint paratissima. Ad hunc modum explicat psalmus hic naturam fidei. Nunc sequitur quasi expositio, de quibus montibus loquatur.

II. Auxilium meum a domino, qui fecit coelum et terram.

Loquor de montibus, non quos oculi carnis vident. Quis enim aut tam acutum cernat, aut tam possit esse sapiens, qui oculis videat, quod mons Moria sit mons sanctus? Cumulum terrae oculi vident, sanctitatem non vident, quae in eo posita est, quod verbum domini

ibi est, quod Deus dixit se ibi habitare velle, quod memoriam sui nominis in eo loco constituit, quod ibi et non in coelo velit inveniri, qui enim ab hoc loco aberravit, etiam in coelo Deum non potuit invenire aut apprehendere, sicut, postquam Deus in Christo homine se revelavit, recte dicimus et credimus, quod quicunque hunc hominem ex Maria natum non apprehendunt, simpliciter Deum non possunt apprehendere, sed etiamsi dicant se credere in Deum, conditorem coeli et terrae, tamen revera credunt in idolum cordis sui, quia extra Christum non est verus Deus. Ergo David intuetur montes istos Hierusalem non carnis oculis, sicut vacca stabulum suum, sed oculis spiritus, quod Deus per verbum suum ibi habitat. Itaque isti montes non sunt amplius lutum aut terra, sed sunt dominici montes, et plenitudo divinitatis, ita ut extra hos montes nihil Dei possit inveniri. Ergo recte dicit auxilium ab his montibus venire, hoc est, a Deo ibi habitante, sicut nos Christum credimus esse thronum gratiae, in quo inveniuntur omnia, extra eum autem invenitur nihil.

Quod autem non simpliciter dominum dicit, sed epitheton addit: „qui fecit coelum et terram," significat antithesin, ad refutanda alia praesidia, quae homines quaerunt. Mammon etiam deus est, hoc est, tanquam deus colitur ab hominibus, et juvat homines aliquando, sed quid prodest in annonae penuria? Nemo sane ventrem esurientem exsatiabit pecunia. Sic quid prodest in siccitate? quid prodest in morbo corporis? Si igitur mammon in his corporalibus malis juvare non potest, quid faceret, cum conscientia perturbatur peccatis et morte? Est igitur mammon factor laetitiae usque adeo particularis, ut non possit esse particularior, tantum delectat oculos, sicut picta tabella, adeo ut etiam in proverbium apud Germanos abierit, ser-

mones de pecunia tristes esse, ubi econtra nugae de levissimis rebus magis exhilarant. His igitur et similibus auxiliis, quae mundus quaerit, opponit David dominum, qui non solum aurum et argentum fecit, qui non solum fruges, aquam, et coelum et terram fecit, hoc est, angelos, homines, ut universam creaturam, et praeter haec remissionem peccatorum, fidem, justitiam, laetitiam et pacem cordis, cum ipsa vita aeterna. Hic est, inquit, auxilium meum omnipotens et certum, de quo dubitare non possum, quod uno momento oculi me fallat. Ab hoc domino peto auxilium, qui potest dare non tantum sanitatem paucorum annorum, sed aeternam vitam cum securitate conscientiae, et post hanc vitam. In hac autem vita largitur contemtum mortis et omnium furiarum mundi.

Ad hunc modum inflammat se propheta, et acuit fidem suam, nobis in exemplum, ut nos quoque nostra dona et spem nostram amplificemus. Si enim rustici possunt amplificare nummos suos, qui ad momentum durant, et in levissimis periculis juvare non possunt, si possunt efferri et inflari propter opes, cur nos non etiam inflaremur fiducia tanti Dei, qui coelum et terram creavit, qui omnia habet in sua manu, quibus opus est ad hanc vitam et futuram? Sed quia invisibilia haec sunt, ideo a nobis fere negliguntur. Discendum autem est, ut, etsi jejunandum et carendum aliquamdiu hoc auxilio est, tamen speremus certo venturum esse.

III. Non det in commotionem pedem tuum, neque dormitet, qui custodit te.

Rectius leguntur haec in futuro: Non dabit, ut moveatur pes tuus, neque dormitabit, qui custodit te. Cohaeret autem hic versus cum superioribus. Quia enim instituit propheta exhortationem ad fidem, hoc agit, ut his ceu promissionibus instet, urgeat et hortetur ad

aendam illam fiduciam in auxilium divinum. Est ım summe necessarium adhortari et urgere non soalios, sed etiam nos ipsos propter illa visibilia et antia pericula ac vexationes. Quia enim ea, quae tristant, praesentia sunt, contra quae consolantur, t absentia, ideo opus est, dum durant praesentia, .e vexant, ut verbo excitemur ad perseverantiam et ientiam. Est enim haec experientia conjungenda n doctrina. Nam oculi nostri multo sunt obtusiores, ım ut possint ad invisibilia ista pertingere, et finem esentium afflictionum videre. Hinc fit, ut natura ıper circumspiciat de modo, quo liberari possit, et n eum non videt, sicut est absconditus et invisibicruciatur. Opus igitur est adhortationibus, ut ista eat enim sic loqui) naturalis brevitas seu angustia dis nostri dilatetur, magnificetur ac prolongetur. c potest is, qui videt finem nostrarum tentationum, s verbum est audiendum, nostrum cor non est aundum, quod tantum sentit et videt *) principium tenonum, et doloris finem non videt.

Rhetoricatur igitur Spiritus sanctus jam, ut exhorio fiat illustrior. Atque hic primum monendum est, i contrarium fieret ac sentiretur, frustra esse hanc ıortationem. Si enim statim cum tentatione finis ım adesset, aut mox, cum egere incipimus, dominus ret, quorsum esset opus promittere aliquid? Ergo ıue doctrina necessaria est in iis, quae ante scimus, ; exhortatio, ubi sumus extra periculum et tentation. Quod igitur dicit: Non dabit dominus in comtionem pedem tuum, manifeste significat hanc sollindinem, quod animi in tentatione periclitantur, ne rsus pereant, et deserantur. Hic igitur exhortatione : opus, ut fides non plane exstinguatur.

*) In edit. princ. leg.: vidit.

Ratio judicat se deseri, et experitur, quod quidam homo militaris dicere solebat, nemini plus periculorum et incommodorum accidere, quam qui Deo et caesari fideliter servirent. Hoc cum ita sit, verbum fidei adhibendum est. Id primum pronuntiat, omnes, qui in Christo volunt pie vivere, persecutionem pati. Proponit Christum exemplum, qui per crucem intravit ad gloriam, monet nos oportere conformes fieri imagini ejus, hoc est, simul pati, si etiam volumus conglorificari: ergo parata sunt incommoda et cruces. Deinde etiam hoc ostendit verbum, quid faciendum, et quae remedia quaerenda sint in talibus afflictionibus, quod scilicet sit verbo attendendum: hoc distinguit tentationem in initium et finem, hoc est, promittit tentationem non fore aeternam, sicut judicat cor nostrum. Deinde de initio sic judicat, quod tentatio sit momentanea. Sic Christus appellat modicum et confert suorum afflictiones cum partu, ubi arctissime mors et vita sunt colligata. Quae enim jam desperarat de sua et foetus vita, statim edito foetu omnium dolorum obliviscitur. Sic Paulus pronuntiat: „Neutiquam sunt condignae passiones gloriae, quae in nos revelabitur."

Hoc judicium verbi sequendum est, et non tuus sensus, qui malum judicat esse infinitum, et vere ex mathematico puncto infinitam sphaeram, seu lineam infinitam facit. Adeo est nostra ratio indocta in divina et coelesti illa mathematica, quod Deus momentum, punctum, guttulam, scintillam esse judicat, hoc ipsa aeternitatem, infinitum mare, incendium esse definit. Atqui, inquis, ego sic sentio et experior. Sit sane ita, sed utrum putas? an tu rectius sentias, an vero Deus certius et melius videat? Ergo hoc faciendum est, ut non judicemus secundum hoc, quod sentimus, sed secundum quod pronuntiat et judicat verbum, seu ipse Deus in verbo suo.

Ad hunc modum ostendunt historiae, cum Julianus persequeretur divum Athanasium, et exitium ei minaretur, dixisse Athanasium, esse periculum id simile nubeculae, quam paulatim sol consumit. Quid potuit quaeso dici contemtius de vi tanta, quam moliebatur caput imperii Romani, quam rectius mari et infinito incendio compares? Sed sicut Athanasius dixit et credidit, ita quoque factum est. Nam Julianus paulo post in solitudine quadam in Persis trucidatus est, Athanasius autem mansit incolumis. Hujus exemplo nos quoque discamus nostra pericula aestimare, et spectare verbum promittentis, ne ex nobis et sensu nostro, sed ex promissione domini pendeamus. Mors, pestis, fames, odium, quo mundus nos odit, ignominia, et alia similia mala, sunt sane mala, et recte comparantur ingenti ac horribili tempestati. Hic si rationem adhibemus in consilium, succumbimus, sed levandi sunt oculi in montes, et audienda vox: Ego sum dominus, Deus tuus, ergo magnifica verbum et auxilium meum. Hoc cum fit, vilescit illa magnitudo periculi, et augentur contra in corde verbum Dei, et promissor, ut dicas: Veniat sane tempestas illa quantumvis ingens, hic est Deus, hic est ejus verbum. Sic redigitur omnis furor diaboli, etiam peccatum et mors in nihilum, et fit unum modicum punctulum, quod antea videbatur infinita moles esse.

Sic igitur debemus discere distinctiones Spiritus sancti. Moritur tibi pater, filius, uxor, amittis rem, gloriam, sanitatem, fiduciam cordis, etiam Christum interdum, sunt sane illa magna, sed cave, ne ex hoc tempore hujus sensus facias sphaeram, et ex puncto hoc lineam infinitam. Quantumvis enim magnum est malum, Deus certe infinitis modis major est. Si igitur ille adhuc stat, si non periit, sicut perire nequit, quid

magni est, quod uxor, quod liberi tibi perierunt? magni est, quod tuum corpus et vita tua perit? enim ea est, si eam ad Deum et ejus gratiam comp Nimirum omnia, quae habemus et sumus, vere qunctum mathematicum, collata ad Deum et ejus puas in verbo promittit. Ergo in haec intueamu discamus in tentatione recte dividere seu 'distin nempe', quod afflictio et crux in se, hoc est, carnem et sensum cordis nostri, est quiddam infin Si enim Christus et Deus nihil est, etiam leviss malum a nobis non posset vinci, sed opprimere Ad hunc modum quaevis calamitas est infinita.

Sed an non mendacium est, quod Deus et stus nihil sit, aut nusquam sit? Si igitur vivit Deus et Christus, sicut esse necesse est, no absolute judicandum secundum cor nostrum de sed secundum praedicamentum relationis, hoc es conferenda cum Dei auxilio: ita fiet, ut praedic tum quantitatis totum absorbeatur. Tentatio n est in carne morbus, intolerabile est mori, proj ignem etc., magnum est amittere uxorem, liber tantum in te intuearis: sed comparative haec int sunt, respectu Dei omnipotentis, quod etsi ami haec, tamen Deus adhuc regnat ac vivit, qui et modicum affligi sinit, tamen nos beare vult. S Esaia dicit: „Ad momentum dereliqui te." Hoc mentum carni videtur infinitum quiddam, sed ut carnis oculi fallunt. Igitur judicium faciendum e promissionibus rerum invisibilium, et videndum, Deus in verbo suo dicat.

Hoc est fidei exercitium, de quo David h loco nos admonet, ut discamus respicere ad pr sionem et verbum, ac judicare secundum oculos su levatos, non secundum praesentia. Experimur a

hic theologiam esse infinitam sapientiam, quae nunquam plene apprehendi aut perdisci potest. Videmus enim mutationem, quam subiti casus afferunt. Hodie recte valeo, cras morior: id periculum facit, ut coelum et terra angustiora esse videantur, quam ut nos possint capere, et tota creatura fit nobis quasi infernus. Sic caro solet, quam etiam inspirat Satan, ut non Deum, non vitam videat, sed infinitum malum esse judicet. Atqui hoc non judicium, sed mendacium carnis nostrae et diaboli est, contra quod pugnandnm est, et credendum, quod etiam in morte nostra Deus maneat, et noster rex Christus vivat, in cujus conspectu mea mors cum omnibus tribulationibus et periculis sit unum nihil. Quid enim mors? quid liberorum amissio, et similia sunt, si ad Deum conferas?

Sed hanc artem quis satis didicit? Loqui et docere aliquo modo possumus, sed experimentis et usu oportet fieri theologum, ut cum Davide affirmemus: Non dabit pedem tuum in commotionem, hoc est, non sinet te subverti. Caro enim reclamat, quia sentit non solum moveri pedem, sed se prorsus conculcari. Vide filium Dei, quid passus est? Vide Joannem baptistam, Mariam, apostolos, prophetas, quid passi sunt? Vide hodie ecclesiam, quid quotidie patiatur? Haec experientia proverbio locum fecit, quo dicitur: Quo quisque nequior, eo felicior. Itaque mundus metu horum periculorum discedit ab evangelio. Ita contrarium apparet ab eo, quod in hoc loco David promittit, videtur enim dominus dare pedem in commotionem. Sed videtur tantum, revera non facit, ac videtur carni, contra spiritus et fides judicant hanc esse exaltationem coram Deo, et gloriam, judicant mortem, quae ob confessionem evangelii subitur, esse initium melioris et aeternae vitae, ignominiam judicant esse inaestimabilem

gloriam in oculis Dei. Hoc est fidei judicium, eti caro aliter sentit, sed ex sensu carnis non est faciendum judicium. Quorsum enim pertineret doctrina verbi, c hujusmodi exhortationes et promissiones? Igitur malum est convertendum in bonum, et ubi caro concludit se dari quotidie in conculcationem luti, ibi fides secundum verbum pronuntiare debet, aequari se filio Dei, et conformem fieri Christo. Credenda enim sunt haec tanquam invisibilia et etiam insensibilia, non videnda et sentienda.

Qui autem non volunt credere, sed sequi sensum hi punctum gloriae et deliciarum hujus mundi eligunt. Sed quam misera eorum erit conditio, cum post momentum illud vanissimi gaudii excipientur aeternis doloribus et lacrymis? Quanto erat melius cum Lazaro aegrotare et egere ad modicum, quam cum divite hic abundare, et istic torqueri in aeterna flamma? Pertinet igitur haec doctrina ad eos, qui credere volunt, et non sentire, ut distinguant inter pericula sua et Deum et ut oculos non tantum defigant in calamitatem praesentem, sed levent ad auxilium invisibile et in verbo promissum. Nam pericula illa, quibus credentes expositi sunt, sane movent pedem, sed fides facit, ut pes non moveatur ad lapsum, sed ut quasi transiliamus scopulos illos periculorum, et conferamus punctum afflictionis cum aliis, quae infinita sunt, sicut est ipse Deus ejus potentia, gratia, denique aeterna vita, quam promisit credentibus in Christum.

Haec scire necesse est, ut nos et fratres nostros consolemur, dum propter verbum odio habemur, contemnimur, spoliamur, occidimur. In his malis quo curremus? vincunt enim omnem virtutem rationis et naturae nostrae. Huc scilicet, ut dicamus, Deum esse majorem, quam sunt incommoda nostra, non ideo

Deum mori et perire, si nos pereamus. Itaque confidendum est ex animo in ejus bonitate et potentia, et exaltandus sensus spiritus (ut sic dicam) super sensum carnis et cordis nostri. Hoc qui non volunt facere, fruantur sane suis voluptatibus, hoc tamen exspectent futurum, ut faeces calicis epotent, cujus partem tantum pii bibunt, sicut propheta loquitur psalmo septuagesimo quinto, quanquam etiam piis hoc saepe contingit, ut adjuventur corporaliter. Neque enim sic suos prorsus negligit Deus, ut nunquam in hac vita ostendat se eos respicere. Sic David pulsus regno, regno restituitur, Ezechias implicitus laetali morbo, revalescit, populus Judaeorum dissipatus inter gentes, reducitur. Sed hic quoque fidei suus locus est, ut auxilium id exspectetur. Neque enim statim adest, cum eo nobis opus est, aut nos id adesse optamus. Sicut autem sancti in talibus periculis adjuvantur, ita etiam impii non semper florent, sed etiam in hac vita saepe horribiles impietatis suae poenas dant.

Insultat nunc nobilitas nostra miseris pastoribus ecclesiarum, et omnia studia literarum illiberaliter contemnit et odit. Mihi autem dubium non est futurum esse, ut unus ecclesiae pastor centum talibus nobilibus anteferatur. Sic papatus longo tempore floruit, sed experimur multum de veteri potentia et opibus etiam decessisse, et manifestas poenas impietatis eis imminere. Ita etiam corporaliter seu temporaliter exercet Deus judicium suum, pro piis contra impios. Tanto nos debebamus fortius niti verbo, et sperare auxilium levatis oculis ab hac sensibili miseria ad invisibilem opem. Quae sequuntur in psalmo, habent prorsus eandem sententiam, voluit enim Spiritus copiose consolari et exhortari ecclesiam.

IV. Ecce non dormitabit neque dormiet, qu custodit Israel.

Haec quoque sunt verba mendacia secundum carnem, num enim hoc est custodire, cum in carcerem conjicimur, et tradimur lictori cremandi? cum exercemur a Satana et mundo variis incommodis? imo cum ipse Christus affigitur cruci? cum baptista ad arbitrium meretriculae truncatur capite? An non extrema barbaria est hanc appellare custodiam, ubi summa desertio est? Caro itaque antiphrases esse judicat, ut per Deum custodem intelligas desertorem. Igitur sunt haec verba spiritus et fidei, non carnis nec sensus. Secundum carnem enim non custodivit Deus patriarcham Jacob, cum periret Joseph crudelitate fratrum, et tamen postea res ostendit sic custoditum esse, ut Joseph tantum non rex Aegypti fieret.

Sic non custodit nos dominus, quin moriendum sit, quin videamus funera uxoris, liberorum, parentum, quin divexemur quotidie a Satana, quin variis injuriis afficiamur ab ingrato et malo mundo. Hic ubi apparet custodia? ubi apparet Deum super nos vigilare. Igitur levandi oculi sunt ad montes, ubi mandavit verbum, ibi auscultandum est, quid loquatur de sancto templo suo, nempe, quod non sit somnolentus desertor sicut judicat caro nostra, sed custos et vigil, qui pro nobis excubat. Hoc verbum fides amplectitur, et secundum hoc verbum judicat, quantumvis caro reclamet et secundum sensum suum existimet Deum nec videre nec audire, sed esse similem iis, de quibus psalmus dicit: „Aures habent et non audiunt, oculos habent et non videbunt." Itaque laudat suum deum mammon, ut semper in parato sit pecunia, et quidquid ad vitam opus est. Hoc punctulum admiratur et amplectitur caro, nec videt, quid futurum sit, cum moriendum

et opes relinquendae sunt. Itaque custodem hunc, qui in fide et verbo custodit, negligit.

Nos igitur, qui sumus credentes, et istam mundi miserabilem coecitatem videmus, certo statuamus illam fidei et absconditam custodiam super nos esse omnipotentem. Huc enim nos scriptura sancta deducit, ac docet regnum diaboli esse regnum peccati, mortis et mendacii, stante autem hoc principio sequitur, diabolum omni momento sollicitare homines ad peccatum, occidere et seducere, aut saltem conari, ut peccemus, moriamur, erremus. Sic sumus semper in morte, semper sumus in periculo impiarum opinionum et peccati. Quid autem nos facimus in istis Satanae conatibus? Docemus scilicet, scribimus, legimus, dormimus, edimus, bibimus, exercemus alia officia corporis et sensuum. Hic theologia nostra nos docet per nostram experientiam: Nisi vigilaret Deus, cum ego dormio, nisi esset sollicitus, cum ego nihil curo, nisi defenderet et custodiret me, cum ego securus sum, fieret omni momento, ut moreremur, amitteremus loquelam, oculos, aures, manus, pedes etc. Quod igitur haec nonnunquam accidunt, ut praeter spem uxor, liberi, amici moriantur, aut implicentur magnis periculis, argumento est, quod diaboli regnum est regnum mortis et peccati. In hoc regno quia vivimus, dum in mundo sumus, accidit, ut etiam nolentes saepe in peccata conjiciamur. Sic David homicida et adulter fit, ut discamus regnum diaboli esse in hoc mundo, ad peccandum et occidendum. Quod igitur adhuc spiramus, quod non quotidie in gravia peccata incidimus, est illius custodis, de quo hic David loquitur. Hoc concludit theologia et pii credunt. Experiuntur enim suo et totius ecclesiae exemplo, non quiescere prius Satanam, quam aut animam aut corpus occiderit: animae exitium quaerit per mendacia,

per impiam doctrinam et cultus impios, corporis exitium quaerit infinitis conatibus, quos videmus quotidie in nobis et aliis. Quod igitur illa aut non fiunt, sicut conatur, aut non tam crebro fiunt, est beneficium non Satanae, sed hujus custodis nostri et vigilis.

Sic experientia quoque nos eo deducit, postquam hoc principium positum est, quod regnum diaboli sit regnum peccati et mortis, servari nos sine intermissione a morte et aliis periculis tum corporalibus tum spiritualibus beneficio Christi, in cujus regnum per baptismum et fidem translati sumus. Hinc oriuntur illae magnificae praedicationes prophetarum, quibus canunt, misericordia domini plenam esse terram, misericordiam ejus durare in aeternum et infinitam esse etc. Nonnunquam sane succedit conatibus Satanae, ut subitis periculis homines obruat et perdat. Tales casus nobis debebant esse argumenta et exempla eorum malorum, quae singulis horis quidem optaret facere, sicut conatur, nisi impediretur custodia nostri vigilis in coelis. Nam quod ad potentiam hujus hostis attinet, credo eum una hora posse occidere, quidquid hominum in terra vivit. Si igitur hoc potest et conatur facere, cur non fit? Nimirum quia noster custos vigilat. Sed credenda sunt haec, ideo addit particulam „ecce“, ut appareat prophetam in eo esse, ut hanc custodiam bene inculcet animis nostris.

Sed hic monendum est, Deo tribui hanc custodiam vitae nostrae, regnorum, pacis, urbium, cum tamen eam faciat mediantibus primum angelis, deinde principibus, parentibus, familia etc. Fit autem id ideo, ut statuamus ista media nihil valitura esse in custodiendo et curando, nisi supremam curam horum negotiorum susciperet Deus. Utitur itaque ministerio angelorum et principum, sicut pane et vino. Nam

sicut panis et vinum per se vitam non conservant, alioqui nemo moreretur, et tamen propter Dei ordinationem et naturae nostrae conditionem ad conservationem vitae sunt necessaria, ita quoque angelorum, principum et aliorum mediorum custodia per se nihil esset, nisi custos Israel vigilaret et custodiret. Hanc custodiam quia verbum revelat, et spiritus credit, caro non videt, itaque secundum antiphrasin exponit verba haec: Custos Israel, id est, desertor non dormitat, id est, non solum altissimum somnum dormit, sed prorsus omni sensu caret et est nihil. Ratio enim tantum judicat secundum puncta et principia malorum, non secundum verbum et promittentem Deum. Quia autem prophetae norunt, quam difficile sit ita credere, ideo tanta copia contra incredulitatem et judicium carnis exhortantur. Hodie videmus fere contemni ista, judicant enim fidem tantum esse cognitionem seu notitiam aliquam historiae. Sed fides proprie est, quae in extremis malis durat, et retinet verbum vitae, atque sic superat omnem vim diaboli, omnes pavores, et pericula omnia, per quae cum gloria et fiducia penetrat ad immortalem vitam.

V. Dominus custodiat te, dominus protectio tua super manum dexteram tuam.

Etiamsi ministerio angelorum defendimur, tamen ipse dominus, inquit, custodit te, et est umbra super manum dexteram tuam, hoc est, super tuas res, quas geris. Ita enim simplicissime expono, nec probo illam sententiam, quod dominus sit super dextram secundum spiritum, diabolus autem super sinistram secundum carnem. Simpliciter enim significat: Dominus gubernat res tuas. Si doces ecclesias, si facis opus vocationis tuae, ut pares victum tibi et familiae, multa occurrunt incommoda, adversarii te premunt, vicini

invident etc.: hic erige te et crede, quod o
res tuas, quas tu geris et pateris, gubernat do
ac te protegit. Sed hic iterum memineris, quod s
dixi, frustra ista dici et doceri, si non deserere
Igitur eo ipso, quod docet de custodia, et promitti
gubernatione, fatetur sentiri desertionem et neglec
quasi Deo non simus curae. Pertinet igitur ad
solationem, quod hoc modo Deus ostendit se
nostra incommoda et tribulationes nostras, ac ju
ut credamus, se esse nostram umbram, quae t
nos. Quanto autem Deus est major quam peri
nostra, etiamsi extrema sint? Igitur habeamus in
laetitiam et fiduciam, qui promittit se nostri cu
habiturum in omnibus, quae gerimus.

VI. Per diem sol non uret te, nec luna noctem.

Non sunt hic quaerendae peregrinae senten
Lumen lunae vehementer nocet, afficit enim cor
non solum frigore, sed humore quoque, de sole
stat, quam debilitat corpora. Significat igitur in
nere per lumen solis et lunae omnes tentatione
pericula omnia, quod in illis velit nobiscum esse,
juvare et liberare, etiamsi ad punctum videamur
aestum hunc ferre. Si enim soli essemus, tentatio e
aeterna, neque enim in nobis tantum praesidii est
possimus durare perpetuo. Nunc patitur Deus,
principium furoris Satan in nos evomat, hoc au
non patitur, ut tantum noceat, quantum cupit noc
Quia igitur habemus hanc umbram, debemus in
dolorum patienter ferre, certi quod etiam cum m
mur, tamen vita nostra sine periculo in Christo
condita sit, et superatura sit conatum Satanae.

VII. Dominus custodit te ab omni malo, custodiat animam tuam dominus.

Quod proximus versus per allegoriam dixit, hoc nunc simpliciter et sine figura dicitur. Anima vitam significat. Etsi itaque occideris propter verbum, tamen non morieris, quia dominus custodit animam tuam. Secundum faciem et sensum carnis moreris, sed non secundum veritatem, quia vita tua vivit, nempe Deus etc.

VIII. Dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum, ex hoc nunc et usque in saeculum.

Hoc est, quacunque iter facis, domi, in agro, semper tecum ero et custodiam te. Egredi significat ire ad operas, regredi significat ab opere ad quietem ire. Sententia igitur est: Quidquid facis, semper tecum erit dominus, nullo loco, nullo tempore, re nulla, non facto, non persona, non opere ullo perire te sinam, sed semper adero custos tuus, qui sum Deus coeli et terrae. Ad hunc modum docet propheta per hunc psalmum fidem, non tanquam mortuam affectionem vel qualitatem, sicut sophistae, sed tanquam maximum opus et motum Spiritus sancti, quo judicamus secundum verbum, contra quam sentimus, videmus et experimur, item quo vincimus omnis generis pericula. De hac fide nihilo rectius disputant et judicant papistae, quam coecus de colore.

PSALMUS CXXII.

Laetatus sum.

Etsi hi psalmi nomen auctoris non habent additum, tamen ipsa orationis forma satis ostendit Davidis esse, optimi et summi poetae. Sunt enim psalmorum scriptores etiam alii, ac habent inter eos non postremam

laudem filii Korah, Assaph obscurior est; Salomo mis est figuratus, et quasi novator verborum. Sed Da ad sermonem et sapientiam Mosi accedit proxime, mire suavis atque elegans est. Itaque recte habet psalmographorum princeps. Accidit enim hic, qu Paulus in Corinthiis disputat, etsi enim unus et id Spiritus per sanctos prophetas locutus est, tamen q diversis organis utitur, etiam cum eadem dicit, dis mili oratione utitur. Sic idem evangelion omnes p phetae praedixerunt, sed quanto alacrior est Esai reliquis prophetis? Sic inter ecclesiasticos scriptor quos habemus, etsi eadem tractant, tamen quant differt ab Augustino Hieronymus? Ita idem Spirit idem operator, attemperat se diversis formis et qu litatibus organorum, et tamen in uno Davide videm quam omnia sint absoluta, et non solum mira elega tia verborum, sed etiam rerum gravitate condita.

Hic igitur psalmus hoc auctore plane dignus e est enim gratiarum actio pro dono verbi Dei. Ha tanto est rarior virtus[1]), quanto verbum in mun contemtius est, non solum apud homines indoctos, s etiam apud eos, qui sapientiae et doctrinae laude sibi vindicant. Itaque saepe audiuntur blasphem voces, quibus hoc summum Dei donum infamant, cu non solum contemtim loquuntur de evangelio, sed eti salutari doctrinae imputant, quidquid Satan per s membra incommodorum excitat, sicut sunt sedition sectae, avaritia, libido, et similia. Est igitur inter r rissimas virtutes haec numeranda, quod saltem aliq sunt, qui reverentur verbum, qui libenter audiu conciones, qui libenter de Deo et factis ejus fab lantur.

1) Rara virtus est agnoscere, quantum donum sit h bere verbum.

Sentiemus ergo hoc canticum esse scriptum non canibus et porcis istis, papistis, haereticis, ac persecutoribus verbi, sed electis animabus ac piis mentibus, quae summe gaudent de praesenti visitatione, qua oriens ex alto visitat nos in umbra mortis positos, per viscera misericordiae suae, sicut Zacharias canit. Nam cum verbum omnes habeant, et omnium aures ac pectora pulsentur praedicatione evangelii, quae debet esse publica, non abscondita in angulis, magna inter homines differentia nascitur, quod alii verbum tantum habent, alii cognoscunt et sentiunt se habere, atque ideo gaudent et gratias agunt, cum alii magis opibus et voluptatibus suis, quam verbo afficiantur. Itaque Paulus hoc ipsum pro maximo dono reputat, non solum habere dona, sed dona, quae habes, cognoscere, hoc est, iis uti, iis affici, et pro eis agere gratias.

Inter omnia vero dona donum verbi Dei amplissimum est. Si enim hoc auferas, plane, quod dicitur, solem e mundo sustulisti. Quid enim erit mundus sublato verbo, quam infernus et merum Satanae imperium, utcunque sint in eo divites, jureconsulti, medici etc.? Hi enim quid possunt aut faciunt sine verbo? quod verbum solum conservat laetam conscientiam, propitium Deum, et universam religionem (ex verbo enim omnis religio ceu ex fonte profluit), imo universum quoque mundum conservat. Neque enim unum momentum staret mundus sine verbo et Christo. Etsi igitur in mundo multa et magna Dei sunt dona, condita in usum hominum, tamen unicum donum, quo alia omnia continentur et servantur, est verbum, quod annuntiat Deum misericordem esse, promittit remissionem peccatorum et vitam aeternam. Quaeso autem te, si his carendum esset, an etiam vita haec esset vita

aestimanda? Sed sunt haec spirituales res et cognit de coelo revelata, quae quia in corde nostro non n scitur, ideo etiam tam difficulter apprehendi potes Sed nunc de psalmo agemus.

Eo tempore, quo hic psalmus est scriptus, non dum erat conditum templum, sed stabat adhuc taber naculum Mosi. Quod etsi non uno certo loco, nec i tribu eadem fixum erat (nam et in Silo fuit et i Gibeon), tamen habebat certam promissionem, ubicun que esset, ibi dominum fore, auditurum preces, accep turum sacrificia, et propitium futurum, sicut dic textus: „Ubicunque ego fecero memoriam nominis m etc.“ Cum igitur in Ephraim esset in civitate Sil invocabatur ibi nomen domini, audiebatur verbum De colebatur Deus ibi fide, orationibus, sacrificiis etc donec tandem crescente impietate et idololatria arca d Silo in exercitum contra Philistaeos deportata et Philistaeis capta est. Sed cum Philistaei varie affl gerentur ob hanc profanationem, translata est arca a Gabaonitas. Ibi cum fuisset aliquamdiu, tandem trans tulit eam David in suam civitatem, sicut est 2. Reg (Sam.) 6., atque ibi incidit ei cogitatio de aedificanda do mo Dei. Judicabat enim indignum esse, ut habitaret ips in cedrina domo, dominus autem et rex coeli habitar sub pellibus, ac probabatur initio consilium ejus pro phetae Nathan, sed revelatione divina admonitus Natha est, ne David aedificaret, servari enim hoc opus fili ejus, qui pacificus esset, et non bellator sicut David Simul addita est illa magnifica promissio de aetern posteritate Davidis, et vero ejus filio Christo, 2. Reg (Sam.) 7. De priore igitur promissionis parte videtur mil hic psalmus a Davide esse compositus, quo sibi e toti populo gratulatur ex animo, certum et firmum locum veri cultus Dei in Hierusalem.

Porro hoc certo statuendum est [2]), quod verbum Dei non solum templum, sed ecclesiam et veros cultus facit, templum contra neque facit ecclesiam, nec cultus, secundum sententiam: „Quocunque loco ego fecero memoriam nominis mei, ibi ad te veniam, et tibi benedicam.“ Hic nihil refert, sive ex auro, sive ex ligno sit templum, sive sit stabulum, sicut in Bethlehem, sive regia domus in Hierusalem. Nam ista externa nihil sunt, nec aestimantur a domino, sicut ad Nathan dicit: „Numquid locutus sum ad unam de tribubus Israel, dicens: quare non aedificasti mihi domum cedrinam?“ Sic Jacob ex lapide, quo pro pulvinari erat usus, altare condit, et vocat domum Dei, quod ibi dominus se revelasset. Templum igitur est, ubicunque Deus se revelat per verbum suum, sive id sit ex auro, sive ex luto. Quanquam igitur ipsam domum, quam postea Salomo aedificavit, etiam complectitur David, tamen potissimum agit de fructu templi aedificandi, quod ibi docturi ecclesiam, oraturi et sacrificaturi sint. Haec est illa laetitia, quam in hoc loco audiemus magnifice praedicari, quod laetatur, dum agnoscit illud inaestimabile donum, quando dominus dat, ut possit ejus verbum audiri, quando revelat faciem suam, et facit nos recte sentire de sua erga nos voluntate. Hoc donum cum adest, pelles tabernaculi Mosaici pretiosiores sunt omni auro et gemmis: contra cum abest, nihil interest inter Mosi tabernaculum et alia gentilium templa.

Theologistae nostri multa disputant de definitionibus personalibus divinitatis etc. Sed illa omnia rationis sunt humanae, quae sine verbo et vera Dei notitia cogitantur, nunquam eo deveniunt, ut aut doceant aut cogitent, quid Deus nobiscum agat [3]). Hinc

2) Templum quid. 3) Cognitio Dei vera quid.

sunt istae horrendae sententiae inter ipsos notissimae: Nescit homo, utrum amore vel odio dignus sit, et similes. Sed quaeso quid hoc est de Deo disputare, si nescias, quid de te cogitet aut constituat? Hoc vero est Deum sic concludere et abscondere, ut nusquam eum nec audias nec videas. Verbum itaque est ex quo statuere possumus de voluntate Dei, quid nobiscum gerat, quid ei placeat, quid velit etc. Qui ad hanc cognitionem non veniunt, sunt theologi haud multo meliores, quam asinus cytharoedus. Itaque illam ignorantiam et foedam inscitiam secuta sunt alia aeque absurda, ut crederent se Deo placituros, si hunc aut illum ordinem vitae monasticae susciperent, si hujus aut illius sancti patrocinium peregrinationibus compararent etc. Hoc chaos infinitorum errorum et malorum sequitur, ubi non est verbum et vera Dei notitia, quae tantum ex verbo summi potest: hoc amisso nescitur, quid Deo placeat aut displiceat, sequuntur igitur illa monstra idololatriae, quae in papatu experti sumus.

Furtum, quod lege divina in septimo praecepto prohibetur, judicatur parvum esse malum, si conferatur ad reliqua, ad caedem, libidines, seditionem etc. Sed tamen finge hoc praeceptum non esse positum [4]), quanta sequetur tempestas maximorum incommodorum? Vita nostra erit similis furori luporum et ursorum, rapientium et vastantium quidquid possunt, aut, ut foedius aliquid dicam, erit inter nos vita qualis porcorum est, qui cum ad cibum adhibentur, si possent singuli tantum vorare, quantum omnibus satis est, facerent, nulla habita ratione reliquorum. Quod igitur nostrae res in tuto sunt, et quanquam caveri pericula omnia non possunt, tamen non omnia nostra periclitantur, beneficium est septimi praecepti.

4) Commoda seu beneficia verbi.

Sed adscendamus ad majora. Qualis nam futura esset vita, si uxores nostrae non tutae, non certi liberi essent, si magistratui liceret resistere? an non vita haec esset perpetuus infernus? Quod igitur conjugia, quod respublicae et leges sunt, in quibus tuto tranquillam agimus vitam, haec omnia sunt beneficia verbi Dei, quod in secunda tabula propositum est. Quid autem esset, si prima tabula non esset, si non esset sabbatum, non ecclesia, non locus, ubi doceretur verbum, si non esset notitia Dei, si non invocatio, sed singuli haberent suum idolum seu diabolum, quem adorarent? Haec sunt infinito majora mala quam illa secundae tabulae, sed minus reputantur, quia sunt spiritualia. Quodsi haberemus oculos spiritus, et videremus, quantum quotidie animarum per papam et Mahometen perdatur, pro quibus tamen Christi sanguis fusus est, longe gravius doleremus, quam si omni hora bonorum, imo etiam vitae nostrae pericula exspectanda et subeunda essent.

Debemus igitur laetari primum de illis exiguis bonis, quae per secundam tabulam habemus, quod manet tutela rerum et corporum. Sunt enim exigua dona, si compares cum illis primae tabulae, quod Deus se revelat, quid de nobis facturus sit, quod dat verbum, donat fidem et Spiritum, audit orationes, per verbum quotidie ecclesiam auget etc. Haec tanta sunt, ut nulla lingua possint pro merito amplificari et ornari, quod animae liberantur a tyrannide Satanae, et servatur pax cordis, bona conscientia, pura Dei agnitio, per quam plures erudiuntur ad vitam aeternam. In haec David conjicit oculos, haec secum perpendit, itaque movetur ad gratiarum actionem, quam affectus laetitiae ei exprimit. Nam illi demum vere sunt grati, qui exosculantur dona Dei, et laetantur in donante.

habet comparationem cum aliis regnis in mundo amplioribus et opulentioribus [6]), quasi dicat: Ego sum rex, et habeo regnum parvum et infirmum, si cum vicinorum potentia compares, sed hoc habeo, quod alii reges et regna omnia in mundo non habent, quod Deus in meo regno loquitur in sanctuario suo. Ergo meum regnum est Dei regnum, est regnum coelorum, ideo laetor etc. Ita in hoc loco: „Laetatus sum." Cur? Quia dictum est mihi, quod ingrediemur domum domini, hoc est, promissum est mihi, quod simus iste populus, qui ingredietur domum domini. Hoc an non exhilararet cor meum? Nam cum alias gentes inspicio, video omnes sine discrimine ire in domum diaboli et idolorum templa, video non habere eos primae tabulae donum, nempe, verum Deum et certum ejus cultum: utcunque habeant natura duce cognitionem aliquam secundae tabulae, certe de prima tabula plane nihil habent. Quid autem est secunda tabula sine prima? Est enim brevis temporis secunda tabula, cessant parentes, cessant nostra corpora, uxor, liberi, res familiaris etc. Res autem primae tabulae, nempe, Deus, verbum et cultus ejus non cessabunt. Habeo igitur satis causae, ut gaudeam, quia promissionem habeo, quod iturus sum cum meis in domum domini.

Ita verba simplicissima et mire humilia sunt. Sed si evolvas ea, apparet in eis summa majestas, quam quia papistae nostri videre non possunt, ita oscitanter canunt, legunt et orant hunc psalmum et alios, ut nulla tam absurda fabula sit, quam non majore alacritate recitare aut audire posse videantur. Itaque evolvenda ista sunt, et ponenda in conspectum fidelium. Nihil videtur magni dicere, cum dicit: „In domum do-

6) Antithesis seu collatio gentium et Judaeorum in primo versu.

mini ibimus," quia tantum cogitamus de lapidibus, lignis et auro, cum audimus domum. Sed domus domini 1) longe aliud significat, nempe, habere facultatem seu donum verbi praesentis, et esse in loco, in quo licet audire, videre, invenire Deum praesentem, quia verbum ejus et verus cultus ibi invenitur. Falsa igitur est definitio, quam scholastici de templo afferunt, esse domum constructam ex lapidibus et lignis ad honorem Dei. Hoc ne ipsi quidem intelligunt, quid sit. Neque enim Salomonis templum ideo fuit pulchrum, quod erat ornatum auro et argento, sed verus ornatus fuit, quod ibi audiebatur verbum Dei, quod Deus ibi invocabatur, et inveniebatur propitius, salvans, dans pacem, ignoscens etc. Hoc est recte inspicere templum, non sicut vacca fores sui stabuli inspicit, aut larvarum episcopi inspiciunt templa, cum ea consecrant.

Tenenda igitur haec definitio est, quod habere domum domini idem sit, ac si dicas, habere Davidem illam gratiam et donum illud, ut sciat, quo eundum sit tempore necessitatis, quo eundum sit, cum optat audire et cognoscere, quid Deus velit, quid cogitet de suo populo etc. Templum enim locus fuit, in quo esse, invocari, orationes audire, coli denique Deus voluit, et alibi nusquam per totum orbem terrarum. Haec igitur sunt dignissima gaudio et laetitia, habere accessum ad Deum in tempore periculi, et audire consolationem, qua dicit se esse Deum nostrum, qui adjuvare, in periculis nos liberare, condonare peccata, ad extremum etiam vitam aeternam donare velit. Pro hoc dono, inquit David, gratias Deo agimus, et laetamur, quod veniemus in istum locum, ubi illa omnia fiunt, et Deus operatur per verbum, verbum

1) Domus domini quid.

enim est solum, per quod Deum cognoscimus, et Deus nobiscum agit. Id verbum apprehendit fides.

Ita complectitur David vocabulo „domus domini“ [8]) primam tabulam, quae nobis proponit Deum, nomen ejus et verbum, cui dicatum est sabbatum, ut in eo ab aliis feriemur, et audiamus Deum nobiscum loquentem. Habita autem prima tabula fiet, ut etiam habeas uxorem, parentes, tutelam corporis, magistratum et omnia, secundum versum: „Beatus vir, qui timet dominum.“ Hoc est ire in domum domini, et ideo laetari, ac gratias agere. Est enim donum inaestimabile et incomprehensibile impiis. Pii autem illi soli sciunt, quid sit verbum, et quid in verbo habeant. At requirit id quoque Deus, cum toties praecipit in lege, ut populus conveniat, ut laetetur, ut epuletur coram domino, ut exsultet, scilicet in suis donis, et laetetur, quod sic obruitur quasi misericordia et beneficiis Dei. Huc etiam nos David exemplo suo vocat, ut cum reverentia et quasi stupore quodam laetemur.

II. Stantes erunt *) pedes nostri in atriis tuis Hierusalem.

Est eadem sententia, nisi quod hic locum definit [9]), Hierusalem scilicet esse, cui sit donatum verbum et praesentia Dei, quasi dicat: Ante in Ephraim fuit hoc donum, nunc autem est in meo regno. Appellatio atrii notum est unde sit sumta. Habebat enim et tabernaculum atrium, et Salomo in templo atria faciebat, in quibus consisteret ecclesia seu populus, cum sacra fierent. Merito igitur praedicatur Hierusalem, quod sit sancta, quia habitat in ea dominus, quia colligitur ibi populus ad audiendum verbum Dei, quia sacerdotes ibi constituti sunt, qui auctoritate divina benedicant

8) Domus domini complectitur primam et secundam tabulam. 9) In secundo versu definitur certus locus.

*) In edit. orig.: erant.

populo, sicut est benedictio Num. 6. in Mose. Quid igitur huic Hierusalem potest deesse, in qua locus, personae, ritus et verbum sunt divinitus donata ad salutem populi? In papatu cum verbum nusquam esset, vidimus, quanto studio et conatu homines quaesiverint certas personas, signa, loca placandi Dei. Hinc instituta sunt non opera solum varia, sed etiam loca certa, ut peregrinationibus visitarent Romam, Hispanias, et nescio quae alia loca. His signis nitebantur miserae conscientiae nihilo felicius, quam qui Euboicas seu nocturnas faces sequuntur in mari aut desertis locis. Nunc autem Dei gratia scimus locum, personam et signa esse parata, nempe Christum, qui ecclesiae suae certa gratiae sacramenta constituit, baptismum, et coenam domini. Habemus itaque Deum loco et persona et signis certissime descriptum, ubi omnia inveniuntur, quibus ad corporis et animae salutem opus est.

Quod propheta utitur verbo „stantes" [10]) significat perseverantiam seu durationem, quod Deus ista non tantum donare, sed etiam conservare et tueri velit, ut sit antithesis contra hostes verbi, qui verbum conantur quidem opprimere, sed dominus dat operarios, ut etiam nobis oppressis aut mortuis verbum maneat. Hoc enim solet fieri, quod proverbio dicitur: Ubicunque dominus erigit templum, ibi Satan erigit capellam (utar enim Germanica et usitata appellatione). Neque enim pater mendacii et homicida potest aliud, quam ut persequatur verbum. Ideo ostendit faces Euboicas, quales hodie sunt anabaptistarum, sacramentariorum, olim Arii, Manichaei et aliorum dogmata, quae a verbo abducunt ad proprias opiniones. Hic quid faciamus aliud, quam ut oremus ad dominum, ut stantes faciat pedes nostros, ut pergat dilatare verbum, etiam repu-

10) Stantes pedes quid.

gnantibus portis inferorum? Duplex enim hoc donum est, primum, cum dat verbum, secundum, cum verbum conservat et defendit contra tyrannos et falsos fratres. Postquam igitur verbum nobis contigit hodie, addamus quoque hanc precationem, ut dominus perficiat, quod operatus est in nobis, ut sint pedes stantes in atriis, ubi est invenire Deum, et audire vocantem, docentem, consolantem, juvantem etc.

III. Hierusalem, quae aedificatur ut civitas, cujus participatio ejus in id ipsum.

Non possum non reprehendere interpretem, quod adeo non curaverit sic reddere textum, ut intelligeretur. Sic enim reddenda erat sententia: Hierusalem aedificatur, ut sit civitas, in qua conveniatur, scilicet, ad cultum Dei. Est autem expositio seu amplificatio proximi versus, quasi dicat: Hierusalem nomino, eam scilicet civitatem, quae aedificatur, hoc est, quae floret et crescit [11]. Nam florente religione et verbo Dei necesse est florere rempublicam quoque secundum sententiam: „Primum quaerite regnum Dei, et omnia adjicientur vobis," sic tamen, ut maneat etiam illud verum, quod Christus Paulo respondit: „Virtus mea in infirmitate perficitur." Nam cum mundus non cesset variis injuriis onerare ecclesiam, fit tamen, ut, quanto magis conentur adversarii destruere, tanto plus verbum aedificet. Destruere igitur, vastare et evellere ecclesiam nihil est aliud (si Dei consilium et deinde eventum consideres) quam aedificare, plantare, rigare, augere ecclesiam. Domitiani, Maximini, Decii quanto conatu nitebantur nomen Christi delere? Sed verbum et ecclesia, sicut palma, quanto premebatur gravius, tanto in dies majora incrementa sumebat, sicut etiam figura populi Israel in Aegypto ostendit. Sic enim

11) Aedificari ecclesiam, est opprimi, et tamen crescere.

dicit Moses exodi 1.: „Quanto eos Aegyptii opprimebant magis, tanto magis multiplicabantur et crescebant." Sic insignis veteris ecclesiae sententia est, sanguine martyrum rigari ecclesiam. Ratio hujus mirabilis aedificationis et incrementi haec est, quod, ubicunque fiditur Deo, et habetur verbum, ibi necesse est esse victoriam, etiamsi sancti vastentur, occidantur et pereant, etiamsi ipse Deus videatur eos deseruisse, et simul cum sanctis opprimi. Ita enim solet Deus, cum infirmissimus est, tum est potentissimus, et cum obruitur in suis, tum maxime in suis vivit, exaltatur et minuendo crescit.

De tali aedificatione hic quoque David loquitur, quod, etsi Hierusalem in medio tot hostium et religionum posita esset, tamen ibi vigeret verbum et floreret religio. Quis igitur contra nos, cum Deus sic nobiscum sit? An hoc non est aedificari Hierusalem? ad quam reges venerunt, sed transierunt, sicut dicit psalm. 49. [48] nec potuerunt eam laedere. Nostra quoque experientia hodie didicimus, adversarios verbi, quanto plus furiunt, tanto minus efficere contra verbum, imo verbum tanto propagari latius. Sic etsi sectarii videntur ecclesiae multum nocere, tamen occasione eorum apud nos quotidie verbum fit illustrius et purius, sicut Augustinus dicit libro confessionum octavo: Improbatio haereticorum facit eminere, quid ecclesia sentiat, et quid habeat sana doctrina. Nisi enim ita excitaremur et cogeremur quasi ad inspiciendos et exercendos thesauros nostros, ignavi sterteremus, et marcesceremus otio. Sic hostis noster perpetuus Satan cum assiduis tentationibus suis quid aliud efficit, quam ut inquiramus verbum studiosius, ut discamus orare, fidere, sperare? Vulgo dicitur, optimum condimentum esse famem. Igitur afflictiones christianorum sunt quoque

salus ecclesiae, crux et oppressio est exaltalto et triumphus ecclesiae. Faciant igitur hostes ecclesiae, quidquid libet, certum est, quo plus opprimimur, eo magis erigimur. Christus enim dux noster et caput nostrum vere nulli malo cedit, habet enim infinitam potentiam, qua dejectos erigit, mortuos vivificat, oppressos facit, ut opprimant. Quia enim Deus est, hoc ejus proprium est officium, ex nihilo facere omnia, et ex eo quod est, facere nihil.

Ad hunc modum praedicatur hic Hierusalem. Hoc enim est donum super omnia dona relinquere certum locum, personam, signum, sonum certum divinitatis praesentis, ne in nostro arbitrio sit, quaerere locum, personam, signum etc. Hoc enim cum fit, ut nos statuamus, Deum recte hoc loco et cultu inveniri ac coli, actum est. Sed cum ipse venit et dicit: „Haec est requies mea, hic habitabo," hic loquar, hic erit verbum meum et Spiritus meus, tum omnia salva sunt [12]), tum in speciem levissima quaeque opera sunt praestantiora omnibus thesauris mundi, tum circumcisio pudendi membri est gratissimus cultus, levare de terra stipulam, si Deus verbo jubeat, majus et excellentius opus, Deo quoque gratior cultus est, quam omnia omnium monachorum et totius papatus opera sine verbo Dei suscepta.

Hanc sapientiam gentes non habuerunt. Ideo facile eis fuit contemnere Hierusalem, et cum viderent certis temporibus anni ad eam concurrere Judaeos, dicere, cur illo potius, quam ad alias civitates currerent. Sicut Naaman Syrus putabat initio Damasci aquas nihilo deteriores esse Jordano: sed de iis non habebat vocem domini, ut in eis lavaret contra lepram. Sic baptismi aquam profani homines judicant nihil differre

12) Verbum Dei commendat omnia.

lla aqua [13]). Sic quidam nostro tempore eloquenet doctrina praestantes omnes cerémonias ridebant, ex sacris literis, sed Lucianico more et ex stultitia lis sui, interrogati, cur id facerent, nihil afferebant ius, quam quod Cato dicit: Si Deus est animus, est pura mente colendus. Inde assuebant non im indoctum, sed etiam impium hoc consequens: o Deus non colitur externis rebus. Hoc sane non evertere traditiones, quod tamen conabantur sapienisti, sed praebere occasionem infinitis superstitioni-, erroribus et impietatibus, ut tandem non solum iitiones istae pontificiae, sed etiam Christi verbo itutae ordinationes rideantur, aut saltem non tanti it, quanti debebant a nobis fieri, sicut haud scio non et anabaptistis et sacramentariis hujusmodi rudentia dicta occasionem dederint contemnendi tismi et multorum aliorum errorum excogitandorum.

Verum est quidem Catonis dictum ceteris paribus, l dic tu mihi: Ubi est ea pura mens, de qua dicit? t quid ea est? Hic alius moderationem affectuum, as imaginationes de Deo seu speculationes, alii alia pondent. Ergo nihil hoc est dicere: Externis Deus n vult coli, sed qui impias ac stultas traditiones ı ceremonias volunt evertere, oportet ut veniant lehre instructi verbo Dei, et ut verbi inprimis ratiem habeant. Qui verbum non considerat, necesse ; ut praeferat Romam tanquam potentiorem urbem erosolymis, necesse est ut statuat Graecos sapienres esse barbaris Judaeis, sic enim eos censebant ntes. Sed quid, quod Roma quantumvis potens ret verbo et promissionibus Dei? Quid quod Graeci m aliis gentibus, quae sapientiae laudem habent,

13) Cerimoniae quomodo recte probentur aut imbentur.

etiam carent verbo et promissionibus Dei? Ergo pura mens, quam cogitant et de qua disputant illi, ergo religio et omnia, quae habent, sunt profana, quia sunt sine verbo Dei.

Sic papatus non potest everti in aqua benedicta et sale benedicto, sicut sapientes illi putabant, qui nihil aliud poterant afferre, quam salem esse salem, aquam esse aquam, ergo nihil posse facere ad benedictionem animi, item rasuram in monacho esse rasuram capitis, ergo ad pietatem nihil posse facere. Hoc est ridere monachatum et benedictionem illam papatus, sed non tollere. Sic autem tolluntur ista, cum quaeritur, ubi sit promissio Dei rasurae, sali illi et aquae addita? ubi sit, quod David dicit: „Laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi"? Oportet enim, ut habeas dicentem de coelo, hoc est, jubentem et promittentem Deum, hunc si non habes, frustra est, quidquid tu instituis. In oculis tuis habet speciem sic radi, habet speciem sali et aquae benedici: sed tu non es, de quo scriptura dicit: Ipse dixit et facta sunt, mandavit et creata sunt. Sic Judaeorum sacerdos habebat vestitum suum, gentium sacerdotes fortasse vestierunt aut splendidius aut simplicius. Hic non refert, quid ratio judicet, sed hoc considerandum est, quod Judaei divino mandato vestiunt sacerdotem suum, gentes non verbum Dei, sed suam rationem sequuntur. Sic papatus fere nihil est quam nugae illae ungendorum sacerdotum (sicut ipsi vocant, cum in novo testamento id nomen nemini nisi uni Christo tribuatur), vestium, templorum, vasorum. Ungebantur autem in lege quoque sacerdotes, vestes, templum, vasa templi, sed nostri ungunt sine mandato Dei: illi faciebant cum mandato. Hinc Judaeorum unctio fuit in conspectu totius ecclesiae et angelorum praestantissima res, cum

pontificiae istae unctiones quovis stercore et oleto in oculis Dei et ecclesiae foediores sint.

Ergo non ita simpliciter pronuntiandum est: Deus exterius non colitur, nec ideo omnia ridenda sunt in cultu Dei, quae externa sunt[14]). Cum enim Deus de festuca loquitur, tantum momenti ad festucam affert verbum, ac si de sole ipso loqueretur. Profanus itaque sermo est, aquam baptismi tantum dicere esse aquam, cum aqua baptismi habeat additum verbum, et similis sit ferro candenti seu ignito; quod sicut revera ferrum est, ita etiam revera est ignis, et omnia facit, quae ignis solet. Sed verbum in aqua vident et norunt soli pii, vacca aut canis tantum aquam videt. Hos caninos et vaccinos oculos ad sacra afferunt tales disputatores, qui de ceremoniis tantum judicant, ut eas vident, non etiam aures afferunt, ut audiant, an habeant promissionem aut mandatum Dei.

Praedicat igitur David suam Hierusalem. Si muros et alia aedificia spectes, Roma longe nobilior et dignior est, ad quam spectandam homines confluant: sed si verbum spectes, videbis illam Hierusalem terrenam esse positam in gremio Dei, et omnes ejus lapides omni auro et gemmis esse pretiosiores. Sic si sequaris oculos, Mariam gravidam esse et uterum gestare vides, sicut alias juvenculas foeminas, quid enim aliud oculi judicarent? Sed cum verbum sequeris, quod dicit, ex Spiritu sancto esse gravidam, et habere in utero filium Dei, per quem coelum et terra condita sunt, an non hic ingens discrimen ostenditur inter Mariam gravidam et alias mulierculas gravidas? Hic omnia sunt humana, istic autem omnia divina sunt, et recte dicitur jam Maria sanctificatum templum Dei, in quo ipse Deus habitat corporaliter, uterus et latera

14) Externi cultus in ecclesia.

ejus recte dicuntur coelestia latera esse. Sic inter ecclesiam et gentes etiam ingens discrimen est, non sane quod attinet ad externam speciem (nam secundum eam forte praeferas gentes), sed ecclesia habet verbum, secundum ipsum judicandum est, cum baptizat, cum docet, cum coenam domini distribuit, cum consolatur, objurgat, absolvit, excommunicat etc. Gentes de sua religione et omnibus operibus suis verbum non habent.

Sic Hierusalem suam laudat, quod aedificatur, primum spiritualiter, quia ibi est regnum et sacerdotium, verbum et cultus Dei, deinde etiam corporaliter, quod habet muros et domus, pacem, leges etc. Sed de hoc principaliter non loquitur. Ideo addit: Aedificatur ut civitas, in participationem omnium simul, hoc est, ut conveniant ibi homines ad cultum Dei. Neque enim fuit locus in toto mundo, nec in ullo populo sanctus locus est, in quo oportuit populum congregari ad cultum Dei, quam in illo uno loco, in Hierusalem, idque non auctoritate humana, sed divina, Deo ipso sic jubente et ordinante. Est enim quasi expositio illius in exodo: „Ubi fecero memoriam nominis mei," quasi dicat: Ille locus est Hierusalem, in quo oportet congregari populum Dei, ubi Deus sedet, quo confluunt omnes in omnibus necessitatibus invocaturi eum, audituri eum, sacrificaturi ei etc. Hinc vides, unde sit, quod etiam aliis in locis orantes, tamen ora verterunt Hierusalem versus, quia noverant illum locum ad id electum, ut Deus ibi audiret preces suorum. Haec est gloria hujus loci, cui nulla mundi gloria potuit par esse. Ideo in Matthaeo sancta dicitur, et hic tam magnifice praedicatur a Davide, quanquam propter peccatum postea a gentibus profanata sit. Sed cur congregantur illi populi?

IV. Illuc enim adscendent tribus domini, in testimonium Israeli, et ad confitendum nomini domini.

Quia res, de quibus propheta dicit, absconditae sunt a judicio rationis, ideo Latinus interpres non potuit eas clare reddere. Est autem plane eadem sententia cum eo, quod in exodo est: „Ubi ego memoriam nominis mei fecero, ibi ad te veniam.“ Significat autem memoria totum cultum cum verbo, hoc est, praedicationem promissionum et legis, exercitium sacerdotum, non in sacrificiis tantum legalibus, sed in summo sacrificio praedicationis nominis Dei, in quo proponebantur consolationes spirituales de victoria mortis et peccati, et temporales de regno et politia. Haec dona praedicat, cum de adscendendo dicit, ac facit antithesin: Ceterae civitates possunt florere opibus et potentia, magis quam mea Hierusalem: sed haec est, ad quam adscendunt tribus, non simpliciter, sicut etiam in aliis populis possunt esse tribus, sed domini tribus, quas ipse dominus delegit, ut essent suus populus, et ipse eorum Deus, prae reliquis populis in universa terra. Porro non excludit hic proselytos, qui se ex gentibus associaverunt huic populo. Dicit enim simpliciter de adscendentibus ad audiendum verbum et invocandum Deum, sicut ostendunt, quae sequuntur.

„In testimonium Israeli, et ad confitendum nomini domini.“ Haec duo nihil aliud significant, quam quod sit locus in Hierusalem divinitus designatus, ubi doceatur verbum, et oretur [15]. Erant autem haec aureis literis scribenda, quod David non de aliis cultibus Dei dicit, quam de hisce duobus. Non dicit templum ad id divinitus designatum, ut ibi mactentur victimae, ut ibi offeratur incensum, ut oblationes et libamina

15) Praecipui cultus Dei, praedicare verbum et orare.

fiant, ut singuli donis suis se ostendant Deo g
esse. Horum nihil meminit, quanquam in solo t
ut fierent praecepta erant: tantum meminit praec
tionis et gratiarum actionis seu orationis. Hoc
dubio a sacrificulis quam nocentissima haeresis in
populo damnatum est, non aliter loqui de cultu
sicut nostri papistae non possunt ferre, cum doc
exstructiones templorum anathemata, ornatum
et argenti non esse cultus Dei. Itaque si Davi
nostris templis sic hodie concionaretur, sicut tam
suo templo facit, damnaretur et cremaretur sicut
reticus, quod pompam illam omnem tabernaculi,
nes externos cultus sic negligit, ac si non videa
quanquam non reprehendit, tamen pronuntiat ho
ligionis esse caput, audire et invocare Deum.
papistis nostris certum est, quod monasteria et
templa non ideo aedificant, nec aedificari docue
ut istic verbum Dei audiretur: praecipuum fuit, ı
missaretur, et ipsi congregarent magnas opes,
irritant oculos ornatu isto magnifico, de quo D
videtur prophetasse, cum in 11. dicit: „Colet I
suum Maosim in auro et argento."

Possunt quidem templa ornari honeste, sed ı
ea res habere modum. Hoc autem praecipuum
quod David de suo tabernaculo praedicat, et n
nostris templis praecipue debemus spectare, quo
bus adscendunt ad testificandum Israeli, hoc est, a
cendum et audiendum verbum Dei [16]). Habent
Hebraei multa verba, quibus significatur ministe
docendi seu doctrina, sicut etiam multa verba ha
quae irasci et gaudere significant. Eloqui, promi
confiteri, sedere, judicare, testificari, docere,
omnia fere significant idem, quod nobis verbum

16) Testificari quid.

dicare seu concionari. At verbum testificandi habet pulchram etymologiam. Nam doctores sunt quasi testes populo rei cognitae, quae non videtur nec sentitur, sed tantum creditur. Deinde testes etiam sunt, qui audiunt verbum, nam dum audiunt, testificantur contra diabolum et regnum mundi, contra peccatum et mortem, deinde etiam contra seditiosos, adulteros, homicidas, fratres falsos etc. pro Deo, pro gloria Dei, pro regno Dei, pro pace, obedientia, castitate, caritate etc. Deus enim est invisibilis. Dum igitur audiuntur, qui docent, Deus auditur. Neque enim potest audiri nisi per testes, et sicut Paulus appellat, legatos suos, sic enim dicit: „Legatione Dei fungimur.“ Sic res, de qua in ecclesia docentur homines, etiam est invisibilis et absens, ergo solo testimonio verbi apprehenditur. Sic totum evangelion est testimonium, loquitur de persona et rebus absentibus, et est fidei praedicatio. Haec propter rudiores dico de vocabulo testificandi.

Hoc igitur est, quod David gloriatur suam Hierusalem in hoc aedificatam esse, ut praedicetur ibi verbum fidei, ut doceantur homines de voluntate Dei, ut sciant, quid Deus cogitet facere cum suis, quomodo minetur impoenitentibus impiis. Hanc praedicationem vocat testimonium Jsraelis, hoc est, tale testimonium, quod praedicitur populo Israelitico istic congregato. Distinguit enim hunc populum ab omnibus aliis gentibus, sicut in alio psalmo, ubi dicit: „Non fecit taliter omni nationi.“ Ergo nos quoque hoc beneficium agnoscere, et summi boni loco habere debemus, quod in nostra Vuittenberga et aliis locis, sicut tum in Hierusalem, docetur verbum Dei pure, quod audiuntur promissiones Dei, quarum spe et fiducia nituntur pii, item minae, quibus impii vocantur ad poenitentiam, pii autem retinentur in timore Dei

et mortificatione veteris hominis, adjuvante eos Spiritu sancto, quem per et propter Christum effundit pater in eos, qui testimonium hoc accipiunt.

Haec est una pars veri cultus Dei, ut discamus, quae sit potissima ratio serviendi Deo, et praestandi Deo eum cultum, quo maxime delectatur, nempe, docere verbum Dei, et audire Deum per testes suos. Atque haec etiam est causa[17]), cur diabolus nihil aeque cupiat impedire, quam praedicationem verbi et auditum verbi. Ideo excitat, sicut in primo [120.] psalmo audivimus, labia iniqua et linguas dolosas, commovet*) mundum, ut gladio et vi conetur opprimere pios, tandem apud et contra nos ipsos contemtu et fastidio hunc cultum conatur abolere, ubi econtra aequo animo patitur aedificari templa, et ornari. Scit enim non infringi talibus vires et potentiam suam. Sed cum praedicatur de vita aeterna, remissione peccatorum, et justitia per Christum nobis donata, haec doctrina destruit regnum ejus. Itaque tantopere saevit, et omnia conatur, quae putat impedire posse cursum verbi.

Altera pars cultus Dei est confiteri nomini domini. Hoc activum est, illud passivum. Primum enim est accipere verbum, seu doceri verbo. Hoc etsi in mundo contemnitur, tamen Deus tanti fecit, ut vasa omnia, et ratio vestiendi tota, quae in lege et templo fuit, hujus ministerii essent figurae quaedam et typi. Post haec proximum est, cum verbum audivimus, ut etiam Deo agamus gratias. Hunc cultum secundum facit David, cum praedicat suam Hierusalem. Atque hic iterum memineris, eum tacere de sacrificiis et mactationibus. Non quidem, ut ante dixi, reprehendit ea, sed

17) Satan hunc cultum impedit, papistarum cultus non impedit.

*) In edit. orig.: commovent.

habet spiritum distinctionis, et reliqua omnia aestimat tanquam paleas aut testas, et praedicat smaragdos hos, verbum et ejus fructum, gratiarum actionem. Quodsi mactationem taurorum et similia nominasset, non fuisset ea singulorum facultas, ut hoc genere officii Deo possent servire. Itaque hoc exigit, quod omnes habent et possunt sine magnis sumtibus, et tamen paucissimi faciunt. Aedificationem templi per Salomonem futuram non damnabat, sed optabat maxime. Hic autem causam vides, cur optarit, ut scilicet primum ibi doceretur verbum, deinde ut Deus ibi acciperet nostras orationes, gratiarum actiones et laudes de acceptis beneficiis.

Sed cur utitur hac figura dicendi, ut potius dicat: „Ad confitendum nomini domini," quam: Ad confitendum domino? Ideo, quia nihil ibi habebant, quam nomen domini et nudum verbum. Deus non videbatur personaliter, sed fecerat ibi memoriam sui nominis verbo et promissione, unde etiam appellabatur domus domini, quod Deus verbo suo testatus erat se ibi habitaturum esse. Ad hunc modum in novo testamento baptismus recte dicitur baptismus seu aqua domini, quia habet additum verbum domini, quod Deus ibi esse et efficax esse velit. Sic vocale verbum recte appellatur verbum domini, licet ab homine pronuntiatur, quia dominus promisit se velle cum verbo esse, et per id operari. Ita definit David praecipuos et summos Dei cultus esse, docere ac audire verbum, pro eo agere gratias.

Post haec sequuntur etiam opera secundae tabulae, ut egentes singuli pro sua facultate juvent, ut imprimis opibus suis potentes ad hoc utantur, ut ministri ecclesiarum vacare ministerio possint. Haec opera postea etiam suas promissiones habent, quod dominus

dicit, quidquid minimo inter suos fecerimus, hoc sibi fieri, et prophetae mercedem habiturum, qui prophetam acceperit benigne. Contra judicium impiorum ideo gravius erit, quia omnia ipsorum faciunt ad oppressionem verbi. Ad hunc modum diligenter discernendi sunt cultus, seu partes religionis principales, a minus principalibus, ut in ordine et loco suo proprio singula collocentur. Hoc enim est pure et recte docere, et non confundere omnia, sicut indocti atque impii papistae faciunt.

Hactenus audivimus, quomodo propheta celebret inenarrabile donum et beneficium Dei, verbum scilicet, et pro eo agat gratias. Hoc enim demum est donum, quod agnoscitur et scitur esse donum Dei. Totus mundus, sicut videmus, abundat et quotidie fruitur beneficiis Dei usque ad satietatem, et tamen manet haec caecitas in cordibus, quod non credunt esse dona Dei. Itaque non aliter iis fruitur mundus, quam porci cibo et potu. David autem videt sibi donatum esse regnum, in quo floret purum verbum et religio pura. Hoc donum intelligit, ideo sic laetatur, et praedicat suam Hierusalem, quod sit civitas congregationis, hoc est, locus divinitus ad id designatus, ut istuc homines conveniant ad audiendum verbum Dei et agendas Deo gratias, extra quem locum Deus non possit inveniri. Nam gentes non quidem hoc voluerunt, ut falsis diis seu idolis servirent, sed cum verbum Dei et hunc auditum, de quo David hic loquitur, non haberent, non potuerunt Deum invenire. Hinc facile intelligitur, quam horribile peccatum sit, contemnere aut fastidire verbum[18]). Superat enim omnes Thyestes, et quidquid in omnibus tragoediis horribile est, quod homo tam nihili et infirma creatura in eam superbiam extol-

18) Contemnere et fastidire verbum.

litur, ut cum loquatur majestas divina, et nos amicissime ad audiendum invitet, tamen audire nolit. Et tamen videmus hoc peccato nihil esse vulgarius inter omnes hominum ordines.

Fit autem hoc propter larvam illam, quod Deus amplius non loquitur in majestate, sicut semel locutus est in monte Sina, ubi exanimabantur homines terrore, et tamen quantulum intervallum erat, cum obliti domini contra ipsum et Mosen murmurarent. In hac majestate non loquitur amplius, sed loquitur per doctorem, per patrem, fratrem, praeceptorem, itaque contemnitur. Quod igitur Sodoma igni coelitus immisso conflagrarunt, horribile est. Quod totus mundus diluvio interierit, etiam horribile est. Illa quotidiana scelerum exempla, ut sunt parricidia, sine ingenti animi perculsione ne quidem audiri possunt. Sed utcunque haec omnia sint, gravius et horribilius hoc est, contemnere Deum nobiscum loquentem, id quod fere totus mundus facit, non ii tantum, qui persequuntur verbum manifesta vi, sed etiam qui inter nos sunt, et initio magno applausu exceperunt hanc doctrinam. Quotus enim quisque est, qui non plus operae impendit in stultissimas fabulas, quam in sacras conciones? in studium pecuniae, quam in studium verbi?

Hortatur itaque nos David hoc psalmo ad gratitudinem et agnoscendum hoc beneficium summum, et dehortatur, ut caveamus a contemtu Dei. Quanquam autem nemo est, qui hoc nomen habere velit, quod sit contemtor Dei, tamen certum est, contemtores Dei esse omnes, qui verbum Dei contemnunt seu religionem, qui nostro saeculo turbant ecclesias novis dogmatibus, pleno ore jactant se quaerere gloriam Dei. Sed sunt omnes in hoc peccato, pluris enim faciunt suas cogitationes, quam verbum Dei. Quanto autem

optabilius est, ferre pestem, famem, gladium, quanto etiam est tolerabilius Davidem homicidam fieri et adulterum, modo maneat reverentia erga verbum, quam poenitentia necessario secum affert, quam eo prolabi, ut verbum contemnatur? Haec enim est ira super iram, sicut econtra gratia super gratiam est, cum Davide habere verbum, et agnoscere, quantum sit donum.

Nunc quidem magna copia obtruditur mundo, docetur in templis, scribitur in libris, proponitur in psalmis et canticis, etiam in parietibus pingitur, sed quid fit? Magistratus occupatur aliis, et ridet hanc nostram sollicitam curam propagandi verbi, maxima pars principum et regum impie persequuntur et execrantur, cives negligunt, rustici magis amant Joachimicos numos, quam omnes conciones et pastores, nos ipsi denique stertimus. Haec an putas Deo placere posse [19]? Post cum premimur a Turcis, cum annonae caritas aut bellorum metus est, querulamur. Sunt sane satis magna mala, quibus hodie premitur mundus, sed quid sunt ad hoc, quod crucifigis Dei filium, et conspuis salvatorem tuum securissimo animo? Quid enim est aliud quam verbum Dei, quod propter salutem tuam revelatur et offertur, irreligiose accipere, et praeferre pacem, pecuniam et alia levissima hujus vitae commoda? Hoc qui faciunt, et tamen securo animo tantum peccatum negligunt, negligant etiam poenam, quod vastantur a Turca, spoliantur et occiduntur. Sed hoc non facimus, nostra pericula valde amplificamus: cur igitur non etiam amplificamus pericula regni Dei? Cur non etiam ploramus in contemtu verbi, sicut ploramus ob Turcae tyrannidem? Nam hoc definitum est, ut peccata ferant stipendium suum, mortem et alias poenas, quas Deus infligit. Sic Pau-

19) Poenae certae sequuntur contemtum verbi.

lus: „Noluerunt verbum veritatis, igitur immisit Deus in eos vehementes errores, qui magna vi hominum animos dementant.“ Item psalmus: „Noluerunt benedictionem, et elongabitur ab eis.“

Ut summatim igitur dicam, quod res est: Sicut est summa laetitia et summum bonum audire et nosse Deum loquentem nobiscum, annuntiantem gratiam et pacem, ita nihil tristius, nihil pejus est, quam videre contemtum verbi, quam Deum cupientem nobiscum loqui aversari, et conspuere tanquam stercus. Nullus homo potest ferre tantum contemtum sui, quantum Deus fert quotidie. Est enim patiens, et exspectat conversionem seu poenitentiam, sed tandem punit gravissime, sicut exemplo est ruina synagogae et excidium Hierosolymorum. Aperte enim Christus hanc causam tantorum malorum indicat, quod non agnoscat tempus visitationis suae. Discamus igitur nos hisce exemplis moniti, summum esse donum, audire Deum loquentem, et nobiscum, tanquam cum filiis matrem, suaviter confabulantem. Hoc enim praedicat David, cum commemorat de tribubus adscendentibus, ubi testificatur Israel, hoc est, ubi verbum docetur, et hi qui id audiunt, addunt amen, ac Deo gratias agunt. Haec est civitas, quae ornanda erat smaragdis, hic est populus, de quo dicit Christus: „Beati sunt, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt id in bono corde.“ Hic est regnum coelorum, hic paradisus, hic apertae januae coeli. Nunc sequitur:

V. Quia illic sedent sedes in judicio, sedes domus David.

Augustinum torsit hebraismus, sicut satis ridicule dicitur ipsas sedes seu sellas sedere. Sed usitata figura est, ut dicant sedere pro manere, sicut 4. [2.] reg. 2. dicit Helias ad Helisaeum: „Sede hic,“ id est,

mane hic. Poterat igitur latine verti: Istic sunt, manent, inveniuntur sedes ad judicandum, hoc est, dominus benedixit huic loco, ut ibi sint judices. Hoc potest intelligi simul de politia et ecclesia, quanquam principaliter de ecclesia dicit. Est autem usitata phrasis, ut judicare usurpent *) pro docere. Sententia igitur est: Haec est gloria hujus populi, quod in ista civitate invenitur cathedra seu sedes, in qua docetur verbum Dei, instituuntur conscientiae, reguntur homines verbo ad salutem. Sic psalmo primo: „Impii non stabunt in judicio," hoc est, non perseverant in doctrina fidei, sed fingunt sibi suas opiniones, ideo dissipantur sicut paleae. Puto autem hebraica consuetudine adhuc hodie usurpari appellationes illas, sedes Romana, Moguntina, Trevirensis etc. Ac sane fuerunt in his locis sedes domini: nunc propter impiam doctrinam et idololatriam sunt sedes Satanae et cathedrae pestilentiae.

Haec igitur genuina sententia est: In hoc loco impletum est verbum domini, promittentis facturum se memoriam nominis sui. Hic enim est, hic habitat Deus, itaque est hic vita, salus, remissio peccatorum, justitia, exstincta et abolita tyrannis Satanae etc. Haec enim omnia dicit, cum vocat sedes judicii, hoc est, administrationem veritatis, ministerium fidei, vocem majestatis divinae, cum populo suo loquentis etc. Nam, sicut dixi, judicium significat puram doctrinam, quae de gratia Dei, de bonis operibus, de magistratu, de legibus civilibus recte docet homines. Haec ubi est, ibi sunt sedes judicii, sicut hodie de nostra Vuittenberga etiam gloriari possumus propter sanam doctrinam, qua homines recte docentur ex verbo de justitia, de peccato, de gratia, de fide, de obedientia parentum etc. Haec doctrina est ceu sol, quo illuminantur

*) In edit. orig.: usurpant.

cclesiae. Contra, ubi verbum non est, ibi sunt sedes iiquitatis et Satanae. Verbum enim constituit et facit edem, non fit a sede, sicut pontifices impie disputant.

Quod autem repetit „sedes domus David" [20]), aec causa est, quod respicit ad promissionem Davidi actam, quod sedes tabernaculi seu templum a filio jus in Hierusalem sit aedificandum, ubi judicabitur, oc est, conscientiae consolabuntur, terrebuntur, instiuentur verbo Dei. Haec sunt, quae tantopere praelicat David. Quod autem in mundo tanti non fiunt, ed contemta haec sunt, ratio est, quia non habemus ales oculos, quales habuit David. Alioqui fieret, ut icut nunc rustici pastores suos tantum non pedibus onculcant, ita cum summa reverentia eos adorarent. An non enim suspiciendus et colendus est frater, per ujus os Deus tibi loquitur, et te vocat ad aeterna ona? Sed homines haec non considerant, magis admirantur numos et splendorem mundi, quam istos radios divini luminis et pulcherrimas stellas, sicut Daniel appellat. Nos autem decet dissimiles esse mundo, et agnoscere cum Davide haec dona, et orare, ut Deus potius peste, fame, gladio seu bellis nos affligat, quam ut sinat in talem contemtum verbi et ministrorum ejus nos prolabi, qualem in praesenti mundo experimur et patimur.

VI. Rogate, quae ad pacem sunt Hierusalem, abundent, qui te diligunt.

Vidit David primum in spiritu illum horribilem contemtum verbi seu ministerii, deinde etiam hoc vidit, gloriam hujus doni non posse conservari humana virtute aut diligentia, ideo convertitur ad excitandos animos ad orationem pro conservatione hujus doni, quasi dicat: Est quidem hic sedes divini judicii, sed quam

20) Sedes David.

pauci sunt, qui eam merito honore et favore pro quuntur: major pars mundi odit, et eversam eam cup Itaque saltem vos, pusillum gregem, hortor, ut faveatis, ut rogetis ac precemini ei pacem, ut pacifi et amanter eam salutetis, et dicatis: Benedicat te De ex Sion etc. Hoc enim est rogare, quae ad pac sunt, optare, ut Satan cursum et fructum verbi n impediat.

Causa exhortationis hujus haec est, quia floren hac civitate habetis Deum loquentem, salvantem, da tem victoriam contra omnes Satanae conatus, cont peccatum, pavorem conscientiae etc. Quis igitur p his donis conservandis non oret? Et tamen experit David reges Syriae, Aegypti, Ammonitas, et ali vicinos populos nullam pestem sic odisse, sicut Hier salem, et cultum Dei, qui in Hierusalem fuit. Or igitur et optat, ut omnes habeant tales oculos, qual ipse habebat. Sicut nos hodie summis conatibus ho tamur pontifices et episcopos, quoniam ecclesiae bo habent, ut iis uti velint ad propagationem veri cult et verbi. Sed experimur diversum eos facere et moli nempe, quomodo verbum et omnes ecclesias nostr funditus exstirpent. Itaque manet hoc votum pauc rum, qui intelligunt donum verbi, et id opibus potentiae mundi anteferunt.

Porro hebraismus est: „Rogate, quae sunt ad p cem," pax [21]) enim significat, quod bonum, salutar utile est. Hinc salutatio: „Pax vobis," hoc est, ben valeas, salvus sis. Habet autem pulchrum affectu hic versus, quasi dicat David: Ah cur hanc civitate odistis, in qua nobiscum Deus habitat, nobiscum lo quitur, omnem benedictionem dat, spiritualem et cor poralem? Sed haec ipsa causa est, cur Satan et impi

21) Pax.

eam oderunt, quia verbum et verum cultum Dei non possunt ferre. Mallet Satan immolari a parentibus liberos, mallet pro Deo adorari mammonam, mallet alia scelera designari. Contra haec quia verbum monet et servat, ideo id odit et exsecratur.

Quod addit votum: „Abundent, qui te diligunt,“ facilem sententiam habet. Optat enim iis, qui favent verbo et huic sedi judicii, omnem benedictionem, ut Deus vicissim ipsis velit benefacere. Atque hoc votum etiam valde est necessarium. Experimur enim eos, qui sanam doctrinam amplectuntur, varie periclitari, imo quia hodie in nos quidam non saeviunt, sicut pontifices et episcopi vellent, ideo in periculo sunt ipsi quoque, et experiuntur parum aequas aliorum voluntates. Taceo de iis, qui docent verbum et propagare student, hi omnibus anathematis subjiciuntur. Non obscura pontificum et episcoporum est voluntas, quod aequiore animo ferrent Turcae imperium, item diaboli et omnium furiarum, quam quod nos coguntur videre incolumes. Igitur opus habet ecclesia omnibus temporibus hac precatione, ut dominus eos abundare faciat, et omnibus bonis cumulet, qui verbum et cultum Dei diligunt, aut quocunque modo ei non adversantur.

VII. Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis.

Quod Latinus vertit: „in virtute tua“, rectius sic vertitur: Sit pax intra muros tua. Postquam enim propheta exhortatus est omnes, quotquot fovent et favent Hierusalem, ne maledicant ei, nec oderint aut persequantur eam, vertitur nunc ad ipsam civitatem, et non solum ei bene precatur, sed formam precationis aliis quoque ostendit. Summa autem est, quod rogat, ut floreat religio, ac defendatur ministerium verbi, et ipsi ministri adversus pseudoprophetas, item

ut maneat concordia inter doctores, deinde ut politia quoque et omnia, quae ad eam pertinent, recte gubernentur. Quam autem necessaria haec oratio sit, docet quotidiana experientia. Ubi enim haec duo sunt, nempe pax politica et ecclesiae concordia, ibi nihil est, quod possit requiri amplius. Ideo diabolus tanto conatu se opponit, ut hanc pacem utrimque turbet. Hinc tantus in isto populo pseudoprophetarum numerus fuit, et tanta semper seditiosorum multitudo, sicut testantur historiae. Itaque usu edoctus David haec duo orat, sine quibus mundus vere desertum est et sterilis arena.

In proximo est exemplum eorum temporum, quibus sub papa ante hanc lucem evangelii viximus. Ibi cum verbi sana doctrina deesset, quid potuerunt quaeso praestare omnes theologi, monachi, sacerdotes, jureconsulti, medici? Quem versum in toto psalterio recte intellexerunt? Itaque factum est, ut ne quidem manifestis impietatibus et idololatriis potuerint resistere, quales fuere in locis peregrinationum, ubi palpabilia monstra et manifestas nugas approbarunt, et coëgerunt vulgus, ut adorarent eas. Si quis uno verbo contradiceret, a monachis proclamabatur haereticus. Adeo verum est, quod amisso verbo mundus totus in densissimis tenebris oppressus jacet, nec potest aliud quam abuti donis Dei. Magnum ingenium fuit in Scoto, Thoma et aliis, sed an non eo dono in totum abusi sunt ad impietatem? Sic jureconsulti abusi sunt egregio dono legum politicarum ad cupiditates suas, et contemtum creatoris. Sic medici inter reliquos pietatem fere plurimum contemserunt, et admirati sunt illas suaves Epicuri opiniones: Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas. Sic necesse fuit, sine verbo prolabi homines aut ad manifestam impietatem cum

mma securitate conjunctam aut ad desperationem. ıc cum fit, quid prosunt opes? quid ingenium? quid ıgna potentia, et alia quae mundus admiratur et ıaerit? Hoc videt David, et tanquam insignis poeta audit poema suum voto, ut haec Hierusalem habeat ıcem, et serventur fideles ministri in ecclesia, et ii principes in politia.

Hoc votum fere accidit, ut maneat votum, rarisıme enim videmus impleri. Nunquam enim fit, ut otus populus corrigatur. Dixit itaque David: „Fiat ıax in muris tuis," sed non est factum. Neque enim ıumanis viribus ista possunt retineri. Sic si res nostri ırbitrii et virium nostrarum fuisset, nunquam essemus ıassi, ut sectae nostrae doctrinae contrariae invalescerent: sed gubernantur ista sic divinitus, ut tamen Satan etiam non quiescat. Itaque oratio necessaria ıst, et quidquid oratio haec non impetrat, hoc nulla ıapientia humana potest impetrare. Praeterquam igitur, quod est persistendum docendo, laborando, conando, etiam oratio adjungenda est, si modo hic fructus pacis debet sequi, et tamen fiet, ut sequatur, non tanquam circumferentia, sed tanquam centrum, hoc est, semper major pars reluctabitur: pusillus autem grex, sicut Christus loquitur, hanc pacem amplexatur et amat, ıicut etiam in politia nunquam fit, ut omnes sequanur auctoritatem legum, satis est, si aliqui sint, reliqui poenis cohibendi sunt.

III. **Propter fratres meos et proximos meos tibi pacem loquor.**

Hic significat David communem querelam omnium lorum, qui praesunt, tum in ecclesia, tum politia, ım oeconomia, quod semper major pars ita est tota ırversa et mala, ut saepe ad desperationem animi ınorum concitentur. Qui docet ecclesias, cum summo

studio cogitat mederi vitiis hominum, videt majorem partem magis irritari. Pius magistratus, cum officium suum summa diligentia facit, invenit, qui studiose se opponant, et diversum moliantur. Sic in oeconomia accidit: quoties fallunt servitia, quae tu putaras summa fide factura officium? Haec cum experiuntur homines, concitantur ad furorem et impatientiam. Qui ecclesias docet, cogitat de alio vitae genere, magistratus in tanta difficultate omnem curam reipublicae vult abjicere, oeconomus laudat monachorum vitam, quae tali molestia carere videtur, qualem sustinent, qui uxorem, liberos, familiam alunt. Haec impatientia nobiscum quasi nascitur, et tamen non potest aliter fieri. Habemus enim hostem Satanam, is neque dies neque noctes cessat seminare in ecclesia discordias et pravas opiniones, in politia inobedientes et seditiosos cives, in oeconomia negligentem et perfidam familiam.

Hic igitur cum Davide adhibenda erat patientia, et non respiciendum ad majorem partem, quae semper mala est, sed ad fratres et proximos. Sic Paulus 2. ad Timotheum 2. dicit: „Omnia sustineo et fero propter electos.“ Hi enim nisi essent, quis in ecclesia docere cuperet? Hos autem tanquam gemmas sparsit dominus in profundissimum lutum. Itaque non cogites te gemmis tantum velle praedicare, quod quidem optabile esset. Sed ratio id non fert, cum eae sint in medio luto positae. Sic cum positus sis in magistratum civilem, in oeconomum, hoc primum cogita, non futurum, ut omnia sint gemmae, aurum, argentum. Satis tibi sit, cum, sicut in fodinis solet, unam venulam argenti in toto monte conspicis, satis sit, cum unam et alteram gemmulam invenis in maxima luti mole. Major enim pars in ecclesia semper haeretica

et impia est, minor pars in politia est obediens et amans virtutis. Itaque fit, ut omnia sint plenissima molestiarum, cum pulcherrimis conatibus et consiliis pessimi quique cum successu repugnent.

Sed noli ideo deserere locum et stationem, in quam te collocavit dominus, noli ideo fieri inobediens Deo, et abjicere curam tibi mandatam. Hoc cogita: Deus dixit ad me, ut sim princeps, posuit me in rectorem populi, familiae etc., hanc vocationem non deseram, sic enim peccarem contra Deum meum, cui obedientiam debeo, sed etsi major pars sit mala, tamen faciam officium propter electos, propter fratres et proximos meos, orabo pro pace, hortabor meos, faciam quantum possum, non propter vulgus, sed propter fratres, qui debent fieri participes nostrae doctrinae. Sunt inter nobiles, inter rusticos, inter cives, inter adversarios aliqui boni, aut saltem non plane perversi, propter hos loquar coram Deo et hominibus, quod est optimum etc.

Ad hunc modum expono hunc versum, ut sit consolatio pro magistratu politico et ecclesiastico contra illam multitudinem pravorum hominum, et molestias, quas piis pariunt. Nostri monachi horum plane nihil intelligunt. Aliam molestiam enim non norunt praeter illam, quam ipsi sibi conciliant ob neglectum matrimonium, nempe aestum libidinis, illas autem ecclesiasticas et politicas molestias non sentiunt. Quia enim princeps mundi eis non adversatur, sed largitur omnia, facile eis est regere. Nunc autem per verbum ecclesiae purgantur, et magistratus recte docetur de suo officio: furit Satan sicut potens in atrio, cum venit potentior et fortior. In his molestiis animus obfirmandus est, et cogitandum, sicut ista jubente Satana non coepta sunt, ita etiam eo reluctante non abjicienda

esse, aut deserendam vocationem, sed serviendum esse primo ipsi domino nostro, deinde etiam fratribus et proximis nostris, quos saepe nec videmus nec novimus. Propter hos ecclesiae doceri, respublicae autem regi debent, non propter mundum: is non dignus est, ut fur suspendatur, aut plectatur capite homicida. Sed dominus in coelis, et fratres ac proximi in terra sunt digni hoc officio magistratus, sicut subjicit:

IX. Propter domum domini Dei nostri quaero bona tibi.

Prima ratio, cur oret et bene precetur, est, ut serviat fratribus, non ingrato et perverso mundo, secunda est, ut etiam Deo serviatur, et conservetur domus illa, in qua Deus loquitur, audit preces etc. Hoc debet satis lucri esse piis, si qui mali contemnunt, aut etiam nocere piis conantur, erit cum dabunt sui contemtus et impietatis satis magnas poenas. Nobis hoc satis sit, quaesivisse salutem proximi et conservationem cultus Dei. Neque enim domum hic intelligere debes lapides et ligna, sed cultum Dei, qui in ista domo exercebatur. Neque enim fuit talis domus, in qua nihil ageretur: homines ibi orabant, docebatur ibi verbum Dei, Deus autem audiebat preces, et dabat oracula, sicut supra quoque dictum est.

Sed cur addit „Dei nostri"? Ideo scilicet, ut intelligatur de tali Deo loqui, qui hunc populum circumcisum fecerat suum populum. Haec quoque causa est, cur non, sicut mundus, quaerat malum huic populo, aut frangatur istis molestiis politicis et ecclesiasticis, sed postquam vocatus est in regem et prophetam hujus populi, perdurat et consolatur se his duobus, quod serviat primum fratribus, deinde domino suo, quod non sit inutilis servus, siquidem fructificat Deo, ut glorificetur, et proximo, ut salvetur. Ad hunc

modum nobis quoque est cogitandum, ut, si non omnes sint boni, obedientes, sufficiat nobis saltem aliquos esse bonos. Si non omnes ecclesiae accipiunt doctrinam nostram, sufficiat nobis saltem aliquas esse, in quibus fructificatur Deo et fratribus, hoc enim nunquam fiet, ut omnes boni fiant. Qui hoc non potest ferre, fiat monachus, scilicet, et plane nihil molestiarum patiatur. Ergo meminerimus orandum esse propter fratres et domum domini, cum Davide, qui, sicut hic psalmus ostendit, probe intellexit virtutem et gloriam verbi. Ideo non agit gratias, non exhilaratur propter auri et argenti copiam, quae tamen ei non defuit, sed propter verbum et cultum Dei. Haec cum adsunt, facile omnia alia incommoda sarciri possunt. Nam sic Deus manet, et fratrum salus quaeritur, hoc quid volumus amplius? Contra cum verbum non adest, et nulli veri cultus Dei adsunt, amisimus simul Deum, misericordiam et salutem ecclesiae seu fratrum, et nihil restat quam sacrilega multitudo, quae damnatur.

Adhortatur igitur nos David in hoc psalmo, ut discamus verbum colere, et ejus successum per fidelem orationem quaerere, et non turbari, etsi major pars est impia. Sint igitur alii suo periculo impii, nos autem agamus Deo gratias, quod dat pacem et pios doctores, qui verbo gubernant ecclesias. Ubi enim haec non sunt, ibi necesse est esse perturbatas conscientias, idololatriam, impietatem, caedes, adulteria, et similia monstra, quae dominus Jesus avertat ab ecclesiis nostris, et servet nobis istas reliquias, qui colunt sacerdotium et regnum. Haec enim duo vocabula usu quidem vulgata ac nota sunt, sed longe plus in se habent, quam mundus et adversarii nostri intelligant. Itaque pro conservatione harum rerum, quas non intelligunt, orare non possunt.

PSALMUS CXXIII.

Ad te levavi oculos meos.

Est hic psalmus, sicut videtis, satis brevis [1]), ideo aptum exemplum est, quod ostendit vim orationis non esse positam in multiloquio, sed in spiritu. Nam etiam pauca verba magna rerum pondera complecti possunt, accedente spiritu et inenarrabilibus gemitibus cordis, praesertim cum necessitas ejusmodi incumbit, ut non sit spatium longioris orationis meditandae. Extant quidem orationes copiosae et prolixae in psalmis, et inter reliquas propheticas insignis est illa Danielis nono, sed omnis oratio tum satis longa est, quando affectus est vehemens, et intelligit praesentem necessitatem, quae sanctis objicitur, non de leviculis rebus, quales mundus maximas judicat, cum aut periclitandum est de victu aut aliis similibus rebus, sed cum opprimitur ecclesia tyrannorum armis, cum profanatur nomen domini impuris dogmatibus, et si qua similia sunt, quae ad gloriam Dei ac salutem animarum proprie pertinent. Haec pericula fere non possunt oratione dici, ideo tum vere orant sancti, quando cum dolore animi et anxio spiritu ista in mundo vident et experiuntur, ac de iis serio cogitant.

Ad hunc modum hic psalmus est [2]) oratio contra superbos et securos, sicut ostendit postremus versus. Hi autem sunt non tantum inter eos, qui impia dogmata sequuntur, sed etiam inter eos, qui volunt gloriari de verbo et sana doctrina, qui gaudent titulo, quod populus Dei et ecclesia sint, quique nobiscum participes haberi volunt nominis et gloriae Christi, et tamen sunt securi spiritus, qui aut rident aut moleste exercent sincere docentes. Talium magna copia

1) *Oratio* brevis. 2) Summa psalmi.

nit in populo Israel. Habebant enim regnum et cultum verbo Dei per Mosen institutum, habebant ministerium copiosum in tanto numero prophetarum et doctorum. Sed quomodo prophetas tractare soliti sint, ostendunt historiae. Cum Elisa 4. [2.] reg. 9. filium prophetae ad Jehu mitteret, reliqui dicunt: „Quid venit ille insanus ad te?" ac psalmi et conciones prophetarum satis arguunt, cum de fide et justificatione coram Deo populum docerent, a multitudine derisos, imo etiam ut haereticos damnatos esse, quod sacrificiis et cultui legali aliquid viderentur detrahere [3]). Sic David sub Saule seditiosus judicabatur, et sustinebat crimen regni perfide affectati. Postea cum arcam domini transferret Hierosolymam, et significaret gaudium suum optimo animo, excipitur ab uxore Michol his vocibus: „Quam gloriosus fuit hodie rex Israel? qui se nudavit in conspectu ancillarum et servorum suorum tanquam scurra aliquis." Non autem cogitabimus Michol solam fuisse, quae hoc modo regis factum calumniata est, fuerunt sine dubio alii in aula, sapientia et dignitate praestantes, qui idem judicarent. Sive enim rex sive princeps sive ecclesiarum doctor sis, si verbum serio amplecteris, mundus te judicabit insanum et fatuum. Hoc in mundo semper ita fuisse ostendunt historiae, et docent nos idem nostra saecula.

Utile igitur exemplum nobis hic psalmus proponit, quoniam videre et experiri illam superbiam et securitatem cogimur, ut cum Davide oremus contra superbos, hoc est, primum contra papam et totum ejus regnum, hi enim securissimo animo nos non solum contemnunt, sed damnant quoque, deinde contra falsos fratres et novorum dogmatum aut veterum errorum

3) Contemtus piorum.

patronos, quos ita videmus plenos odio nostri, ut ne quidem recte dicta sine calumnia abire sinant, postremo contra securos in nostris ecclesiis, sicut hodie sunt nobiles, et nummati rustici. Hi enim omnes eo sibi videntur beati esse, quod nos ridere, vexare et plagis quoque, cum licet, excipere possunt, qui ecclesias studemus vere et pie docere. Contra hos haec oratio humilium et vexatorum filiorum Dei est oranda, qui pro fatuis, seditiosis, haereticis et probrosis hominibus a mundo habentur. At retinenda simul haec consolatio est, quoniam Spiritus sanctus nobis hanc orationem per Davidem ita praescripsit, futurum, ut exaudiamur, et ex contemtis reddamur gloriosi in regno Dei. Sed longa nobis haec mora est, et dolet ferre, quod Deus tam diu patitur nobis a malo et securo mundo insultari. Ideo necessarium est Christi mandatum, ut possideamus animas nostras in patientia. Sed veniamus ad verba psalmi tandem.

I. Ad te levo oculos meos, qui habitas in coelis.

Hic est vehemens gemitus animi anxii et undique circumspicientis, ac quaerentis fautores, amicos, consolatores, laudatores, sed nusquam invenientis [4]). Quo igitur, inquit, miser et contemtus ego confugiam? Desunt vires, quibus me tuear, deest sapientia et consilium in tanta multitudine adversariorum meorum. Ad te itaque venio, mi Deus, ad te levo oculos meos, qui in coelis habitas. Sic Deum, ut scholastici loquebantur, in individuo vago seu generali appellatione habitatorem coeli vocat, ut significet omnia plena esse derisoribus, et pios conculcari ab omnibus, qui habitant in terra, in aere et nubibus, esse καθάρματα seu purgamenta totius mundi, unum igitur habitatorem

4) *Affectus* animi anxii et destituti omni auxilio.

coeli esse reliquum, a quo speret auxilium et opem. Hanc periculi magnitudinem affectus iste exprimit, quod circumspectis omnibus nullum neque auxilium nec consilium se invenire dicit, quam illum, qui in coelis habitat. Haec tentationem valde augent. Itaque talibus verbis in tentatione orat, quae fortasse ipse eo tempore non satis plene intellexit, sicut Paulus quoque dicit nos nescire, quid oremus. Spiritus quidem novit et intelligit verba ista, sed homo non potest ea satis pro magnitudine sua concipere in tempore tentationis, dum fides adhuc infirma est et luctatur. Postquam autem hoc datur, quod volumus, et oratio exaudita est, tum fides habet suum robur, et nos tum tentationem tum orationem, qua in tentatione sumus usi, plenius intelligimus. Opponit itaque David in hoc versu habitatorem coeli habitatoribus terrae et aeris, hoc est, Satanae et mundo, et erigit se, quod, quanquam mundus magnus et potens est, tamen Deus sit major. Quid igitur, si mundus te ridet et vexat? Huc potius respice, quod Deus cum omnibus angelis et sanctis suis te intuetur, te praedicat ac laudat. Hoc versus iste significat verbis, ut videtis, satis humilibus, sed plenis omni copia consolationum, si quis modo crederet. Spiritus certe, qui haec verba dat, et suscitat gemitus hos in afflictorum cordibus, intelligit, quanta gravitate haec orentur.

Porro in secundo psalmo graduum diximus, sanctos in veteri testamento, cum orarunt, non simpliciter orasse ad Deum coeli, sicut Turcae et Judaei adhuc hodie orant, sed vertisse se corpore et animo ad templum in Hierusalem. Itaque quod hic dicit: Ad te domine levo oculos meos, qui habitas in coelo [5]), sic intelligendum est, ut et corde et gestu fateatur illum coeli habitatorem habitare vere in tabernaculo in Hie-

5) *Habitator coeli quomodo vocetur.*

rusalem. Hos eo consilio hic repetendum et admonendum esse duxi, ut prohibeam cogitationes, quae adscendunt propria temeritate ad nudum Deum, et fingunt Deum in coelo esse invocandum. Nam is locus tenendus est, in quo Deus vult adorari. Is fuit locus tabernaculi tempore legis, et recte dicitur coelum, sicut ministri ejus loci et cultuum dicuntur stellae, et populus, exercitus coeli, sicut Esaias et Daniel loquuntur Esa. 40. Daniel 8. 11. In novo testamento diximus non esse aliquem corporalem locum, sed plenitudinem divinitatis esse et inveniri in uno homine et Deo Christo. Ejus populus seu credentes appellantur regnum Dei, sicut Paulus dicit: „Regnum Dei in vobis est," ideo scilicet, quia Christus, rex coeli, in sanctis per Spiritum et verbum suum regnat. Sic Paulus in Colossensibus dicit, nos esse in coelestibus, non quod corpore simus in coelis, sed quod ille rex, qui regnat, vivit, loquitur, operatur in nobis, est rex coeli etc.

Hoc ideo necessarium est scitu, ut maneamus in recta, sed tamen angustiore semita, nec putemus Davidem orasse spreto templo. Qui enim hoc faciebant, erant sacrilegi et apostatae, sicut a prophetis appellantur. Quare addamus hanc glossam, cum David dicit: Qui habitat in coelis, ut idem sit, ac si dicat: Qui habitat in Zion seu Hierusalem. Sic apud nos nulla est oratio extra Christum, sed quidquid oramus, oramus in nomine et fiducia domini nostri Jesu Christi, qui ita est habitator coeli, ut tamen secundum verbum et spiritum sit nobiscum in terra, et regnet in manu, lingua et omnibus membris nostris. Omnia enim sanctorum opera sunt opera Christi in eis regnantis. Neque enim separandum est coelum a terra, sicut David non separat coelum et Zion seu Hierusalem. In Christo enim coelum et terra conjuncta et

idem sunt, in Christo omnia impleta sunt, et possidentur omnia. Itaque qui Christum habet et credit, habet coelum et terram, et quidquid in eis est, sicut tempore veteris testamenti Deus omnia collegerat ad locum tabernaculi.

Fanatici spiritus semper fingunt sibi proprias religiones, sicut Judaei quaerebant valles, lucos, amoena flumina etc. Ii etiam volebant videri, quod levarent oculos ad Deum habitantem in coelis, sed fallebantur. Quomodo, inquis, an non coelum id est, quod supra caput est? Recte. An non ea sedes est Dei? An non Deus ibi invenitur? Non, quia Deus sic est habitator coeli, ut verbo suo dixerit, se in loco tabernaculi habitaturum esse. Ibi quaere eum Saul, Ahab, Baesa, Jerobeam, ibi secundum verbum suum eum invenies. Alibi nusquam, neque in coelo nec in terra eum invenies. Turcae etiam orant ad Deum, coeli et terrae creatorem, sed non inveniunt, quia in Christo Deum non credunt nec quaerunt. Sic papa orat ad Deum Augustini, Francisci, Petri, Pauli etc. Sed talis Deus nusquam est. In Christo enim placuit habitare omnem plenitudinem, in eo qui orat, invenit Dei aures apertas [6]), qui extra Christum orat, huic Deus aures non praebet. Hinc facile est judicare de papistarum orationibus, quae omnes fere in genere nituntur non solius Christi nomine, sed meritis et intercessionibus sanctorum. Impossibile igitur est, ut vel hunc vel alium psalmum possint recte orare. Amisso enim aut posthabito Christo amissus est Deus cum omni creatura, cum scriptura et omnibus aliis, quae sunt.

Ergo hoc epitheton est Dei, non gloriosi in majestate, sicut judicant papistae, sed revelati, non (ut

6) In nomine Christi solius orandum, aut frustra oratur.

sic loquar) Dei speculati, aut per nos reperibilis, s
manifestati per suum verbum, in quo se revelat tal
habitatorem coeli, qui habitare velit ad arcam in tab
naculo. Est quidem revera coeli habitator, sed n
mihi, cui per verbum suum dicit aliud, nempe, qu
tum in templo, nunc in homine Christo inveniri et c
velit. Hanc regulam orandi et colendi Deum nesci
idololatrae Judaei, Turcae, papistae, et omnes vol
tariarum religionum auctores, qui putant se De
velle invenire et colere secundum quod ipsis cor d
tat. Tales cultores Deus non novit nec accipit, si
ipsi Deum non noverunt. Neque enim Deus nud
a nobis apprehendi potest, circumstantiae autem, te
pus, locus, persona non sunt sumendae ex nost
ratione, sed simpliciter ex verbo Dei. Qui ad hu
modum habet Deum descriptum circumstantiis in ve
bo suo propositis, is postea sine periculo eum pot
appellare secundum majestatem suam habitatorem co
Deum habitantem lucem inaccessibilem, creatorem c
etc., sicut aliquando prophetae et apostoli solent.

II. Ecce sicut oculi servorum respiciunt
manus dominorum suorum, sicut oculi a
cillae ad manus dominae suae, ita oc
nostri ad dominum Deum nostrum, don
misereatur nostri.

Utitur propheta duabus similitudinibus, quib
incendit affectum suum, et simul orationem quoq
facit ardentiorem, quasi dicat: Differt dominus au
lium, sinit in nostro conspectu florere subsannator
illos et secure superbos contemtores, qui gloriant
se esse filios Israel, et sedent in cathedra Mosi, ide
que timentur ac honorantur [7]). Longa sane no

[7]) Auxilium in tentatione differtur.

et molesta haec mora est, sed tamen faciemus, quod probi servi et probae ancillae solent, ut in hoc contemtu et aliis periculis ipsi nos non vindicemus per impatientiam, sed respiciamus ad dominum, et exspectemus ejus manum. Sic confitetur sanctus vir Deum differre auxilium, et protrahere moram, nec definire modum aut tempus, quo juvare velit, sed sinere sanctos in eo sensu, quasi modus et tempus sint infinita, ut videantur quasi inter coelum et terram pendere medii. Haec gravia sunt et mirum in modum aggravant tentationem. Quare tenenda consolatio est, quam propheta hic ostendit, quod scilicet tentationis erit finis: sed non secundum nostram definitionem, ne scilicet Deo tempus aut modum praescribamus. Deus enim sicut in natura sua, sic etiam in modo agendi et virtute sua est infinitus, itaque non patitur a nobis circumscribi. Proponitur igitur nobis hic exemplum patientiae, quod exspectanda sit manus domini et non dubitandum de auxilio divino seu manu domini certo affutura. Cum enim prima syllaba seu potius primus gemitus orationis incipit, annuit Deus et respondet nobis: Fiat. Non tamen debemus statuere, ubi, quomodo, quando, per quos sit daturus, quae petimus. Haec enim relinquenda sunt Deo ut ipse definiat: nobis hoc agendum est, quod nostri officii est, ut scilicet oremus, et sicut servus respiciamus ad manum nostri domini.

Ad hunc modum docet nos David suo exemplo, et monet, ut etiam exspectemus, non remittamus brachia, nec avertamus oculos a domino, sed ut urgeamus, instemus, perseveremus, sicut Christus quoque monet similitudine illa mulierculae et injusti judicis, qui etsi neque Deum nec homines timeret, tamen improba assiduitate vincitur ad cognoscendam causam.

Si enim homo pessimus tam malus non est, quin superetur improbitate orandi, quid non de Deo sperabimus, qui se ultro ad audiendas preces offert, nos autem etiam mandato suo cogit ad orandum, imo, ut dicam, quod res est, qui ad largiendum est promtior, quam nos ad accipiendum? Nam illa mora, qua auxilium differt, non hoc agit [8]), ut ostendat se nos non auditurum esse, sed ut exerceat fidem nostram, et nos discamus cognoscere varias et multiplices rationes auxilii divini, tam longe positas supra hoc, quod capere et intelligere possumus. Statuamus ergo rem, quam petimus, differri, non negari, nec patiamur nos unquam eo adduci, ut moram hanc interpretemur esse neglectum [*]). Vult enim dominus ita nobiscum agere, ut nomen suum retineat, quod David in alio loco ei tribuit [9]), quod scilicet sit adjutor in opportunitate. Haec opportunitas definitur ab ipso, a nobis non potest definiri.

Sed obiter hoc quoque admonendum est, quod Spiritus sanctus hoc in loco probat oeconomiam [10]), quod liceat habere servos, et simul significat bonum vitae genus esse servire, si tamen accedat fides, siquidem servi hic inducuntur pro consolatione servorum Dei, et probatur in eis patientia et fides, quam habent de dominis, quod non statim ad primum asperum verbum fugiunt, neque ita severitate dominorum terrentur, ut omnem de eorum benignitate spem abjiciant, sed respiciunt ad manum eorum, et exspectant misericordiam. Sed profecto loquitur David de melioribus servis et ancillis, quam hodie sunt. Nullum enim genus hominum est, quod fallacius, negligentius

8) Cur differatur auxilium. 9) Psalmus 10. [9.] 10) Oeconomia hic probatur.

*) In edit. princip. leg.: neglectam.

et impatientius sit, etiam cum justissimae causae sunt objurgandi. Quare qui volunt boni esse, meminerint exempli et regulae, quam Spiritus sanctus hic dicit a bonis servis servari, quod non impatientes, non difficiles sunt, sed fideliter officium faciunt, et respiciunt ad manus dominorum suorum.

Praecipue autem hoc in loco observandum est pronomen, quod non simpliciter dicit: Oculi nostri sunt ad dominum Deum, sed addit: ad dominum Deum „nostrum", hoc est, ad eum Deum, qui manifestavit et revelavit se nobis in verbo suo [11]). Nam absque hoc si esset, non esset noster Deus. Sic dii gentium et idola, quae singuli sibi fingunt, dicuntur quidem nostri dii, tanquam a nobis ficti et facti, sed non sunt veri dii. Hic autem Deus est noster Deus, qui se nobis revelavit in verbo suo, et promisit, quod velit esse noster Deus etc. Ergo Carthusianus monachus non habet Deum, quia fingit sibi Deum secundum suas cogitationes, quae sunt cogitationes Satanae et alienae a verbo Dei. Sic enim de Deo cogitat, futurum ut respiciat cucullum suum, ut delectetur, si tam diu stet in templo, si non vescatur carnibus, si non prodeat in vulgus etc. Sed Deus revera talis non est, sed simpliciter est hoc idolum cordis ipsius et humana opinio sine verbo, imo etiam contra verbum concepta et plantata a diabolo.

Ad hunc igitur modum semper accipe „Deus noster", hoc est, qui se in verbo suo revelavit, quem non finximus nos, sed qui ipse se finxit et pinxit in verbo, quomodo velit coli, adorari, timeri etc. Hic verus Deus noster videtur quidem saepe esse alienus Deus, qui nos non respiciat, nec curam nostri agat. Ideo impii homines ab eo discedunt, quaerunt praesidia

11) Deus noster, quomodo intelligendum.

sanctorum, Jacobi, Petri, nonnunquam etiam Satanae et magicarum artium, quia haec, cum Deus noster auxilium differre soleat, praesentius juvant. Sed noster Deus ideo solet differre auxilium, ut nos probet et exerceat, atque sic deducat nos primum in cognitionem nostri, ut agnoscamus pravitatem cordis nostri, quam facile patiamur nos abduci a vero Deo, deinde ut deducat in cognitionem sui, ut discamus, quomodo velit nos juvare, item quomodo possit, longe meliore et faciliore modo ac via, quam unquam cogitare humana ratio potuit.

III. **Miserere nostri domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione.**

Haec est psalmi propositio, et causa cur orat, nempe contemtus hominum superborum et securorum, quem nos hodie quoque nimium sentimus, nec possemus superare, nisi hujusmodi exemplis et consolationibus revocaremur ad patientiam. Non autem conquerimur tantum de nostro malo, majus hoc est, quod animos piorum exercet, quod scilicet videmus illo contemtu verbi et ministrorum paulatim futurum esse, ut nemo ecclesiarum administrandarum munus suscepturus sit. Quis enim adolescens ingenio praeditus simul aetatem et substantiam ideo vellet perdere, ut tandem pro labore et pio studio nihil quam odium et contemtum reportet? Sic qui jam in ministerio sunt, cum vident et dignitatis et lucri plus esse in aliis professionibus, contemtu hoc eo adiguntur, ut cogitent de abdicanda cura ecclesiarum et privata vita, minus molesta et quaestuosiore suscipienda. Sic contemtus iste ecclesias gubernatoribus privabit. Quid autem inde secuturum sit, si ministerium ruat, facilis conjectura est, nempe quod simul necesse est ruere gloriam et regnum Dei et salutem hominum.

Opus igitur est cohortationibus, ne patiamur nos isto contemtu vinci, sed sinamus tales contemtores suo periculo ridere et secure superbire, nos autem cogitemus Deum habitatorem coeli adhuc vivere. Quare tanquam fideles servi strenue urgebimus officium nostrum spe promissionis, quod ipse est sacerdos in aeternum, et ponet inimicos scabellum pedum suorum. Qui hunc sacerdotem de sede sua pellere poterit, illi erit impune risisse verbum et ministerium. Docent nos quoque veterum prophetarum historiae, fuisse similem eorum fortunam, et caput nostrum Christus, quomodo quaeso a superbis pharisaeis irrisus et tractatus est? Quare non offendamur hoc contemtu, ponamus frontem nostram ceu petram contra superbos, et faciamus officium nostrum docendo, deinde etiam oremus, ut dominus ministerium conservare velit, quod certe hoc modo videtur ruiturum esse. Sed etsi hic Vuittenbergae, Noribergae et in aliis locis ruet propter ingratitudinem, tamen non ubique ruet. Nolebant apostolos Judaei, gentes igitur eos admiserunt: sic etsi ea loca, in quibus nunc evangelion docetur, hanc doctrinam propter ingratitudinem amittent, tamen excitabit Deus alibi doctores et auditores, ut huic sacerdoti regnum suum maneat. Isti autem, qui pios doctores ita contemserunt, punientur seductoribus, sicut ante oculos multarum magnarum civitatum exempla hodie sunt. Boni et fidelis servi est, non frangi, sed durare etiam tum, cum sentit se repletum esse despectione, et quasi rapitur ad deserendam vocationem. Utitur enim propheta figura sumta a poculo sic repleto, ut nihil amplius possit affundi, ut significet istam nauseam, quam parit contemtus.

IV. Quia multum repleta est anima no opprobrio abundantium et despectione perborum.

Hoc auget dolorem, quod qui tales sunt con tores, videntur impune id facere, siquidem abun omni copia rerum, et in mundo magni et clari s ideo etiam exemplo nocent, quod alios in eun contemtum trahunt. David et alii etiam fuere di et opulenti, sed videmus eos tot calamitatibus et n tum domesticis tum externis vexatos et exercitos ut eis minime liberet aut superbis aut securis Sed impiorum alia conditio est, hi quasi praen securitatis suae ferre videntur opes, dignitates, toritatem etc. Contra sancti afflicti et calamitosi s et habentur a securis istis pro fatuis et stultis, summorum prophetarum exempla testantur, et hodie experimur. Cum summo studio homines c mur abducere ab avaritia, securitate, et aliis v rident nos, et cum audiunt de judicio Dei et fut poenis, existimant nos recitare fabulam, qualem Ae narrat de inferis apud Virgilium. Quodsi exercerentr ipsi quoque calamitatibus, et haberent, sicut psal nonus precatur, magistrum, qui doceret eos esse mines, aliter sentirent. Sed quia hoc non fit, et casiones securitatis et contemtus sibi videntur bere, ferendi sunt, et contra eos cum Davide o dum est.

Sic hic est psalmus tum exemplum tum co latio, ne a studio et confessione verbi seu minist patiamur nos abduci propter securos contemtores, ut potius nos potentia et promissionibus Dei con mur, et cogitemus, quando nos securissime ri

---

*) In edit. princip. leg.: exercentur.

pientes mundi, haeretici, pontifices, pharisaei, vicissim s rideri ab angelis et toto coetu sanctorum: nos tem, si fortiter perstiterimus in nostro officio, corom ab ipso Christo impositam portaturos esse. Haec es retinenda est piis doctoribus, et interim contems ille ferendus et devorandus est, donec experiantur pii, quem riserint. Amen.

PSALMUS CXXIV.

Nisi quia dominus erat in nobis.

Hunc psalmum primum affectus fidei in theologia, ecundo proprietas in grammatica arguit Davidis esse. Haec enim duo praecipua sunt, quae habet prae liis, qui psalmos scripserunt. Est autem hic psalmus ratiarum actio pro dono et misericordia Dei, quod onservat regnum et sacerdotium, vel, ut clarius dicam, otum populum Israel. Sicut enim scitis, et Moses ad opulum loquitur Deuter. 7. [9.], non quia vincerent numero cunctas gentes, junctus est eis dominus, cum otius omnibus populis essent pauciores, sed quia dominus elegit eos, et custodivit juramentum, quod juravit patribus eorum. Testantur autem historiae et atis id ex descriptione terrae sanctae ostendi potest, uisse hunc populum positum in medio gentium, tanuam ovium caulam in vastissima silva [1]). Cingebant os reges Syriae, Aegypti, Ammonitarum, Ismaelitaum, Moabitarum etc., qui omnes unanimiter extremo dio eos persequebantur, accendente Satana odium o consilio, quod optabat cultum et verbum Dei oppressum esse. Etsi autem populus Israel satis numerosus uit, tamen respectu vicinarum gentium fuit tanquam na aliqua civitas collata ad amplissimum regnum. Hoc

1) Populus Israel tanquam ovis in medio luporum.

periculum videt David, et Deo agit gratias, quod suum populum contra furorem tot leonum et draconum servat, ut, quamvis acerrimo odio eum oderint, et omnes simul exstinctum et radicitus vastatum cupiant, tamen frustra id conentur. At sane magnum miraculum est, si quis hoc recte aestimet, potuisse hunc populum manere tot diabolis contra eum furentibus: sed postquam res periit, et haec tantum in libris scripta leguntur, videntur levicula esse, nec satis movent animos.

Summa igitur psalmi est, quod hortatur suos ad gratiarum actionem et laudem domini Dei sui, conservantis, defendentis et liberantis istum parvum populum contra insidias et vim tot populorum et regnorum in circuitu, odientium et persequentium. A nobis quoque recte canitur, non solum contra nostros adversarios, qui palam oderunt et persequuntur verbum, sed etiam contra spirituales nequitias. Scimus enim ex evangelio, quod insidiantur nobis septem daemones, ubi antea ab uno tantum periculum erat [2]). Hi non cessant totum mundum contra nos concitare, juxta secundum psalmum, ut fere nullus tam contemtus magistratus sit, qui non palam ostendat, se evangelio adversari. Sed ut dixi, tolerabile esset, si solum mundum sustineremus hostem, et non etiam Satan cum omnibus angelis suis et inferorum portis contra nos saeviret. Sed ne sic quidem satis molestiarum et periculorum est, accedit etiam tertius hostis, qui est intra nos, quem ubique nobiscum circumferimus, alimus et delicate habemus, nempe sanctissima illa domina, caro, vetus meretrix, quae assidue nos vexat peccatis, tollit quietem, impugnat fidem, militat denique in membris nostris contra spiritum.

2) Pericula profitentium evangelium.

Cum igitur haec pericula ecclesia sustineat, canamus nos quoque in Christi laudem hunc psalmum, quod nos sua membra assidue conservat ab istis hostibus omnibus. Ingratitudo namque extrema esset, hoc miraculum non agnoscere, quod ecclesia consistit, quod sunt, qui Christum vere docent, confitentur et credunt, utcunque Satan saeviat, utcunque mundus et falsi fratres insidientur, utcunque denique caro nostra, tanquam indomita bestia, reluctetur verbo et fidei. Hoc igitur est beneficium, quod David hic praedicat, et optat, ut id sui quoque discant intelligere, et pro eo agere gratias. Ideo dicit:

I. Nisi dominus fuisset nobiscum, sic dicat Israel.

II. Nisi dominus fuisset nobiscum, cum exsurgerent homines contra nos,

III. Vivos nos deglutivissent, cum irasceretur furor eorum contra nos.

Hic vides statim in ipso exordio, quomodo se vertat ad populum, et hortetur, ut haec verba una canere, et miraculum hoc intelligere, ac Deum laudare, eique gratias agere velit pro isto regno sic mirabiliter conservato. Est autem non solum doctrina, ut sic faciant, sed quoque votum seu oratio, qua precatur et optat, ut hoc faciant, ac significat sane oratio haec seu affectus Israelem ejusmodi esse, ut sinat Davidem canere, quae velit, ipse autem canticum hoc plane pervertat [3]), et tribuat ista beneficia non domino Deo suo, sed regibus Aegypti, Syriae, sociis Edomaeis etc., ac dicat: Nisi rex Aegypti esset nobiscum, nisi rex Syriae esset nobiscum, vivos deglutivissent nos inimici nostri. Notum enim est ex historiis, quantum

3) Optat David, ut sic dicat Israel, ergo significat Israelem aliter canere.

semper auxiliis gentilium et vicinorum regum confisi sint.

Est igitur haec Davidis vox, vox fidei, qua urget primum praeceptum, et conatur per experientiam populum suum deducere ad practicam primi praecepti, ut doceat non gladii, non arcus, non murorum, non sociorum beneficium esse, quod vivunt, spirant, salvi et tuti sunt, ac pace fruuntur, sed solius domini [4]. Hoc caro non credit, ideo canticum hoc adhuc hodie mutat, et aliis verbis canit, sicut etiam nostri homines facto probant. Istae munitiones et aggeres, quibus hanc urbem cingunt, quid aliud loquuntur, quam quod stolidi homines his praesidiis nituntur, et firma satis putant, quibus defendamur contra vim hostium! Sed si praesidium divinum non esset, de quo David canit, una hora doceret munitiones istas ne quidem muscae impetum sustinere posse, quia etsi munitiones, propugnacula, gladii, machinae sunt, quibus contra hostes possumus uti, tamen verbum domini docet, non in curribus, nec in equis, non in arcu, nec gladio; non in tibiis viri et fortitudine equi esse salutem, sed sicut David dicit (qui etiam regnum habuit, qui fudit Goliad, qui ursum et leonem occidit): „Dominus, qui liberavit me a leone et urso, etiam a Philistaeo hoc me liberabit," 1. Sam. 17. item sicut hic dicit: „Nisi dominus esset nobiscum etc."

Dominus igitur cum armis et gladiis nostris utitur, imo cum ea regit et gubernat, tunc sunt felicia, cum non gubernat, etiam obsunt, id quod gentes etiam intellexere, quae tamen nihil quam fiduciam propriae sapientiae et virium habuere, et tamen senserunt nec sapientiam nec vires per se valere. Ideo tribuerunt omnia fortunae, eam dixerunt esse gubernatricem *eventus in bello*, ac non tantam industriae et virtutis

4) *Dominus* defendit, non arma.

in imperatore diligendo rationem habuere, quantam fortunae et felicitatis. Sic rem habuere quidem usu edoctae, sed causam non intellexerunt, quam nobis ostendunt sacrae literae, dicentes, quod Deus est, qui dat salutem regibus, sicut David hic etiam testatur, tantum domini beneficium esse, quod populus iste tam varie afflictus, tamen non possit opprimi, sed vincat. Hic cum victoriam non donat, frustra sunt arma, cum donat, etiam frustra est, quidquid mundus armis et omni vi contra molitur. Ad hunc modum decurrit ad primum praeceptum, et excludit simpliciter, quidquid non est Deus, nempe exercitus, gladios, arma, munitiones, sapientes homines, industrios, fortes, pecuniam, quam nervos belli appellant, ac dicit omnia illa conjuncta non potuisse servare hunc populum, sed dominum servasse.

Haec nobis quoque discenda sunt, ut sciamus, quibus praesidiis vere et tuto niti possimus. Alii, qui diversum canunt, eos sinamus sua spe frui, dum discant et experiantur eam frustra esse. Sicut pontifex canit: Nisi rex Galliae esset nobiscum etc. Sic nostri episcopi canunt: Nisi dux Georgius esset nobiscum etc. Hi enim sunt, in quorum opibus, potentia et armis impii homines confidunt. Canant igitur quamdiu libet, fiet tandem, ut deficiat vox eorum, et cantus tam alta voce coeptus exeat in asininam raucedinem. Nos quidem pauci et contemti sumus, contra illi gloriosi, multi, divites et magni: sed erimus Dei beneficio superiores, et manebimus invicti, si modo dominum nobiscum habemus, et non nitimur humanis praesidiis, sed domini auxilio. Impossibile enim est credentem deseri. Sic inculcat David primum praeceptum in hoc versiculo.

Est igitur haec grandis synecdoche in vocabulo

„Israel". Major enim pars populi cecinit, sicut dixi jam canere papistas nostros: Nisi rex Aegypti, nisi rex Syriae esset nobiscum, Deo protectori vero et unico laudem protectionis non tribuerunt. Hoc enim non totus Israel, sed septem millia, quae dominus sibi reliqua fecit, faciunt, alia tota multitudo tribuit id opibus, potentiae, industriae, viribus humanis. Ideo hortatur David, et repetit: „Nisi dominus esset nobiscum, dicat nunc Israel." Quid autem opus esset repetita exhortatione, si omnes sua sponte agnoscerent hoc Dei beneficium, et non major pars esset, quae hujus beneficii alias causas esse putaret?

Sed hic David ostendit se rhetorem quoque esse. Dialectice dixit, esse Deo agendas gratias pro conservatione et defensione hujus regni, nunc rhetorice amplificat periculum, cum dicit: Homines insurgunt contra nos. Est enim emphasis in vocabulo „homines", quasi dicat: Nos Judaei sumus quasi ultima faex orbis et minima hominum portio. Insurgunt autem contra nos homines, hoc est, reges, principes, divites, sapientes, et quidquid in hoc saeculo potens et magnum est, hi omnes non adversantur nobis, nec oderunt nos communi modo: sic contra nos insurgunt, ut conentur plane nos delere et opprimere. Si enim ad orientem, ad aquilonem, ad septemtrionem et meridiem te vertas, et consideres, quot et quam ampla regna nos cingant, quae omnia capitali odio contra nos incensa sunt, plane judicabimur similes oviculae, quam centum lupi circumstant, et omni momento irruere et vorare eam conantur. Quod igitur sumus incolumes, et nostrorum hostium conatus vani sunt, hoc agnosce, o Israel, Dei beneficium esse, qui tam parvum gregem, tam magnifico miraculo defendit et servat.

Ad hunc modum cum nos hodie nobiscum ratio-

nem, inimus mirabilis gubernationis divinae, cogimur fateri, tantam *) esse Satanae potentiam, ut unus ejus angelus uno momento omnes nos, qui Christum docemus et confitemur, posset occidere, et totum orbem involvere caedibus. Jam palam est, multos esse principes, quorum studia omnia spectant ad nos opprimendos. Hos accendunt et adjuvant impia turba papae, pontifices, episcopi, monachi etc. Contra has tantas vires, quid dicemus aliud esse, quo servamur et defendimur, quam quod dominus conclusit super nos firmissimam manum, quae ceu aeneus murus stat immota, et excipit ac depellit tum mundi tum Satanae violenta jacula, quibus omnibus momentis petimur. Quod igitur vivimus, quod docemus jam verbum Dei, quod vos id auditis, quod in ecclesiis est locus, in quo baptizamus, quod ministri sunt, qui sacramenta administrant, et verbo gubernant ecclesias, haec omnia certum est Satanam non posse ferre. Quare portas inferorum commovet, et tamen cogitur ferre propter potentiam regis nostri Christi, qui sedet ad dexteram Dei, humanis viribus nullo modo possent haec defendi et retineri. Quodsi nonnunquam succedit conatibus Satanae, ut ecclesias perturbet, doctores occidat, et similia faciat, haec fiunt, ut Deus ostendat nobis, quid omni momento Satan posset facere, nisi ei divina potentia obsisteretur, ut scilicet ambulemus in timore Dei, et cum Davide agnoscentes hoc beneficium, assidue id a Deo rogemus.

Discamus igitur cum Davide canere: „Nisi dominus esset nobiscum, cum homines contra nos insurgerent, deglutivissent nos.“ Non enim vires, non opes, non sapientia, non justitia nostra nos servant, sed virtus et potentia omnipotentis Dei, quae nobis proponitur

*) In edit. orig.: tantum.

in primo praecepto, ut in Deo habeamus positam fiduciam omnem, de nobis autem et nostris viribus desperemus, ac nos projiciamus in certiorem ac meliorem potentiam, quae est divinae virtutis. Cum enim sentimus nos esse infirmos, non debemus ideo desperare, sed respicere ad Christum, et sperare, quia Christus est omnipotens, sicut consolatur in Joanne, cum dicit: „Confidite, ego vici mundum,“ hoc est, non respicite ad vos, an possitis vincere mundum, ad me respicite, et sentite meam victoriam esse vestram. Ergo in tentationibus, cum a Satana vexamur, ideo confidamus, quia Christus dicit: „Ego eis do vitam aeternam, et nemo eos rapiet de manu mea,“ Joann. 10.

Interim tamen non sunt obmittenda aut negligenda, quae sunt nostri officii in ecclesia [5]), retinenda est spes auxilii divini, et tamen quantum possumus, debemus ecclesiis adesse docendo, exhortando, consolando, orando. Sic magistratus politicus debet spem auxilii divini retinere, et tamen hoc non committendum est, ut aut non muniat infirma loca, aut noctu sine excubitoribus portas non claudat. Sic paterfamilias de labore et industria nihil debet remittere, et tamen debet sentire, quod alius psalmus jubet: „Nisi dominus aedificaverit domum, frustra laborat, qui eam aedificat.“ Haec enim non solum licita, sed praecepta etiam media sunt, per quae vult oeconomiam, politiam et ecclesiam conservare. Ubi autem haec media infirmiora sunt, quam ut sustinere pericula possint, ibi Deus potius, quam relinquat confidentes in se, per miraculum solet ostendere potentiam suam. Sic in ecclesia visibilis Dei potentia est, quam exercet per pastores pios, qui per sanam doctrinam scandalis me-

5) Deo confidendum, et tamen media ab ipso condita non negligenda sunt.

dentur. Hoc medium per se infirmius est, quam ut scandala prorsus tolli possint, ergo Deus secundum illam visibilem potentiam etiam ostendit suam potentiam invisibilem, quod Arium subitus casus opprimit, Cerinthum opprimit balneum, aliorum alii exitus sunt, quibus Deus ecclesiae ostendit se palam improbare impia dogmata.

Ad hunc modum pingit David hoc in loco periculum ecclesiae et piorum, quod totus mundus contra eos insurgit, nec id tantum, sed etiam furiose irascitur, ita ut intelligas facultate nocendi etiam voluntatem, studium et ardorem nocendi conjunctum esse. Sic undique omnia plenissima periculi sunt, Satan circumit tanquam leo rugiens, quaerens quem devoret, principes mundi insurgunt et furiose irascuntur, ad haec in carne et conscientia nostra haerent horribilia peccata. Quod igitur non omnibus momentis aut in desperationem prolabimur, aut alia via perimus, ideo fit, quia major est, qui in nobis est, quam cor nostrum et totus mundus, sicut David confitetur: „Nisi dominus esset nobiscum, inimici nostri vivos deglutivissent nos.“ Nunc addit insignem similitudinem, qua amplificat illam magnitudinem periculi et potentiae impiorum.

IV. Aquae obruissent nos, fluvii transiissent super animam nostram.

V. Transiissent super animam nostram aquae nimis altae.

Nota est, sed mire apta et significantissima similitudo. Horribilis est species incendii grassantis, sed longe vincit flumen exundans et cum impetu ruens, nulla enim potentia, nullis viribus potest cohiberi. Sicut igitur, inquit, flumen cum magno impetu fertur, et quidquid obviam venit, evellit et dissipat, ita etiam est furor hostium ecclesiae, humana vi non potest

cohiberi. Quare discamus uti praesidio et ope domini. Quid enim est ecclesia [6]), quam navicula alligata ripae, quae impetu aquae abripitur? aut frutex ad ripam haerens, quam sine ullo conatu diluvium evellit? Talis Davidis tempore fuit populus Israel collatus ad vicinas gentes. Talis hodie est ecclesia collata ad adversarios. Tales sumus singuli collati ad potentiam maligni spiritus, sumus tanquam fruticulus temere natus, et parum firmiter haerens, ipse autem est sicut Albis exundans, et magno impetu omnia late sternens. Nos sumus sicut aridum foliolum leviter haerens in arbore, ipse est tanquam vehemens boreas, magna vi etiam arbores evellens et prosternens. Hic quomodo possumus nostris viribus nos sustinere aut tueri?

Discendum igitur est, ut nos conjiciamus fide in verbum, nam victoria nostra aliud nihil est, quam fides. Etsi enim munitiones et arma habent suum locum, tamen in eis nihil praesidii est, nisi adsit fiducia in Deum, quam primum praeceptum nobis proponit. Ibi enim nobis ostenditur, Deum velle esse nostrum Deum. At scimus eam Dei esse potentiam, ut nihil referat, sive validus ventus, sive magna vis fluminis quantumvis humilem casam in patenti campo positam invadat. Haec sit fiducia nostra, et summa auxilii nostri, quod Deus est noster defensor, ne flumina et torrentes abripiant nos. Hanc defensionem et conservationem impii neque norunt nec credunt, tribuunt enim omnia suis viribus, consiliis, opibus. Sed Salomo etiam his praesidiis instructissimus rex fuit, sicut scriptura sapientiam et opes ejus magnifice commendat, et tamen canit: „Nisi dominus aedificaverit domum, frustra laborant, qui aedificant eam. Nisi dominus custodierit civitatem, frustra vigilant, qui custodiunt eam.“ Quod vertimus: „aquae nimis altae“, in hebraeo

6) Ecclesia in mundo.

est aquae superbae, tumidae, impetuosae, quae sustineri non possunt.

Hactenus David erudivit et simul exhortatus est suos ad agendas gratias. Nam docuit nos, quis sit conservator noster, et quo in periculis confugiendum sit, cui etiam acceptum ferendum sit, quod vivimus, quod dormimus secure, quod fruimur sanis oculis, auribus, manibus, et quod fruimur uxore, liberis, et aliis, quae dominus nobis largitus est, ut scilicet super haec omnia scribamus hunc versiculum: „Nisi dominus fuisset nobiscum." Neque enim nostri consilii aut virium nostrarum est, quod nos et nostra salva sunt, sed est virtus omnipotentis Dei, qui facit nos durare in medio inundationis aquarum superbarum, sicut in proximo exemplum nostrae experientiae est, ut hunc versum merito cum Davide canamus.

Commoverat pontifex Romanus Clemens maria omnia, quasi absorpturus esset uno spiritu omnes ecclesias, diabolus quoque extrema conatus est, et multa millia diabolorum misit Augustam [7]), qui instigarent principes ad nos opprimendos. Sic erant ibi inundinationes, sed dominus pontificis et Satanae impias cogitationes voluit esse irritas, et prohibuit, ne fierent. Ita manifesto miraculo, quod communem modum excedit, servati nos sumus, adversarii autem nostri, quod psalmus septimus dicit, pepererunt vanitatem. Haec est nostra experientia, quam proximo anno vidimus. Quod igitur post illas machinationes et practicas impiorum nos rebus nostris in pace fruimur, quod adhuc hodie docemus evangelion, et diabolus cogitur tacere, ac mundus quiescere, hoc totum fit beneficio domini, non nostra sapientia et virtute. Quare cum Davide merito canimus: Nisi dominus fuisset nobiscum, cum

7) Comitia Augustana.

insurgerent homines Augustae contra nos, certe vivos deglutivissent nos. Non enim obscurum est, quam cruenta consilia agitaverint viri sanguinum, et dolosi episcopi. Haec igitur sunt communia miracula, quae nemo videt, nisi David, et ii, qui habent cognitionem primi praecepti, in quo Deus dicit, se velle esse Deum et defensorem nostrum, qui velit facere misericordiam in millia his, qui diligunt eum. Nunc sequitur gratiarum actio.

VI. Benedictus sit dominus, quod non dat nos praedam dentibus eorum.

Hic non exhortatur, sicut supra, cum diceret: „Sic dicat Israel," sed gratias agit pro iis beneficiis, pro defensione et conservatione, quae hactenus commemoravit. Porro verbum recte legitur in praesenti, non in praeterito, sicut latina versio habet, ut scilicet significetur assiduitas perpetua, qua sine intermissione custos ecclesiae vigilat, ut salvi et tuti simus ab insidiis daemonum et impiarum gentium, quae tanquam famelicus leo praedae inhiant omni momento, et optant lacerare et vorare ecclesiam. Haec pericula carnalis Israel non videt, sed vivit securus, ac nunquam de hoste cogitat, sicut fere vulgus semper solet, praesertim cum opes et potentia accedunt. Ibi putant homines se in medio rosarum habitare, Deo non gratias agunt pro tutela hac et aliis donis, quibus cumulantur, sed putant fieri quadam naturae consuetudine, quod pace fruuntur, et possunt augere rem suam, atqui propter electos tantis beneficiis mali fruuntur. Post cum aut pestis aut bellum ingruit, et Satanae conceditur potestas grassandi in homines, tum demum discunt intelligere, Dei potentia se hactenus servatos et defensos esse. Nos igitur simus cauti, ne tali securitate beneficia Dei negligamus, sed cum Davide

itemus, et gratias agamus domino Deo nostro, qui biscum est, et impedit, ne famelici leones, qui acuunt dentes suos ad nos vorandos, nobis nocere possint. Absque hac divina tutela non est ratio, qua possit Satanae et ejus membris obsisti, ne uno momento quidem.

II. Anima nostra evasit, sicut avis ex laqueo aucupis, laqueus ruptus est, et nos liberati sumus.

Etsi, ut supra dixi, praeterita hic sint, tamen recte intelliguntur de continuatione periculorum, quod Satan sine intermissione nos sectatur et insidiis excipit, ex quibus nos Dei beneficio sicut jam capta avis ex laqueo rupto evadimus. Sic enim Satan imminet nostris cervicibus, ut jamjam arrepturus nos esse videatur, et tamen auxilio domini, etiam cum jam capti videmur, elabimur. Sed hic admonendi estis, ut illam singularem proprietatem, qua adversarios verbi Spiritus sanctus tanquam optimus pictor pingit, observetis. Periculi magnitudinem supra satis significanter expressit, cum istam hominum iram et furorem comparavit inundantibus aquis et magna vi magnoque impetu ruentibus [8]), non ideo solum, ut ostenderet, quid adversarii cogitent, sed etiam ut nos admoneret nostri, quod in hominibus tantum virium non sit, ut sustinere illa aut nos contra tantum furorem humanis viribus defendere possimus, ut scilicet in talibus periculis non solum obliviscamur humanorum praesidiorum, quae videntur opponi *) posse, sed etiam plane de iis desperemus, et nitamur tantum eo, quod initio dixit: „Nisi dominus esset nobiscum." Hic autem non solum periculum, ut videtur, pin-

8) Diluvium aquarum.

*) In edit. orig.: apponi.

git, sed ipsos auctores periculorum, hoc est, hostes verbi et adversarios Christi. Hos primum comparat bestiis praedam arripientibus ore seu dentibus [9]). Nam inter reliquas bestias hae truculentiores, saeviores et efferatae magis sunt, quae dentibus lacerant, sicut lupi et leones, praesertim cum etiam fame incitantur. Significat igitur Spiritus sanctus, in adversariis verbi esse singularem truculentiam, feritatem, crudelitatem, saevitiem, quae exsaturari non possit nisi laceratis et occisis verbi confessoribus, sicut famelicus lupus, qui in oves incidit, non exsaturatur nisi occisis et laceratis ovibus. Haec prima pars est hujus picturae, sicut passim sine figura scriptura vocat sanguinarios, crudeles, veloces ad effundendum sanguinem, et testantur idem omnes historiae populi Israël et ecclesiae inter gentes.

Sed hoc cor tam saevum, immite et crudele non ostendunt adversarii verbi, sed tegunt, et ornant simulatione officiorum concordiae quaerendae, sanandarum discordiarum etc., sicut haec altera similitudo de aucupe pulcherrime ostendit [10]). Auceps omnia simulat, quae potest, proponit escam, habet chorum avicularum tanquam in laeta re secure canentium, ipse quoque auceps aliquid accinit, ita ut si speciem consideres, omnia sint amicissime instructa. Sed in his simulatis officiis, quis nescit, quale periculum struatur miseris aviculis? Laquei enim latent, qui, etsi aperti essent, tamen non haberent illam horribilem speciem, quam vel stricti gladii vel nudi luporum dentes exhibent. Sed cur omnia haec instruuntur ab aucupe? Nonne ut aviculis captis obtorqueat collum, et eas strangulet? Sic significat haec figura bellissime astum, calliditatem, dolos et insidias, quibus saevitiem et crudelitatem suam adversarii verbi tegunt, cum re-

9) Dentes ferarum. 10) Laqueus aucupis.

vera aliud nihil agant, quam quomodo nos capiant et occidant.

Hujusmodi aucupium satanicum perpetuo exercent, et cum summa crudelitate extremam calliditatem conjungunt, sicut manifestis exemplis declararunt. De Vuormatiensi edicto nihil dico, Augustanorum vero comitiorum supra meminimus. Ibi Satanae aucupes, pontifex et episcopi, tanquam in aucupio Carolum, generosum illud et pacis amantissimum pectus, tanquam noctuam suo aucupio aptam Augustam accersiverunt, non concordiae studio, quam simulabant, sed ut nostri advolantes opprimerentur, sicut etiam nostros dimiserunt cum hac ultima responsione, se conjuncturos non solum vires et opes, sed sanguinem etiam ad nostram doctrinam opprimendam. Ibi tandem patuerunt doli et crudelitas istorum aucupum Satanae, quibus tamen clementia et bonitas optimi caesaris occurrit, Deo sic rumpente laqueos et nos liberante. Conveniunt itaque haec experientia nostra et Spiritus sancti aptissimae picturae, quibus pingit adversarios, quod juxta crudeles et callidi sint, nec possit esse contra eos aliud praesidium, quam quod dominus rumpit laqueum, et pios liberat, secundum sententiam: „Nisi dominus esset nobiscum.“

Porro hujusmodi pericula et liberationes etiam privatim experimur. Quoties accidit, ut serventur, qui jamjam videntur morbo victi? Quoties in aquis praeter spem emergunt aliqui? Quoties accidit, ut periculose lapsi tamen non laedantur? Haec recte tribuimus patrocinio bonorum angelorum, quo nos servant ab insidiis Satanae, ex mandato Dei. Servamur enim sine consilio nostro, imo tum ubi desperare nos cogunt omnes vires et omnia consilia nostra. Haec privata sunt, sed sunt tamen signa istius publicae consolati-

onis, cujus hic meminit David, quod Deus tum adest et servat, cum jamjam videmur perituri. Sic psalm. 93. [94.]: „Nisi dominus adjuvisset me, paulominus habitasset in inferno anima mea.“ Nam hoc experimur in iis, qui tristitiae spiritu oppressi sunt, cum jamjam desperaturi esse videntur, quasi in ultimo puncto affulget consolatio etc.

Sic igitur est vita nostra exposita laqueis diaboli, et nos sumus ceu stultae aviculae, quibus Satan tendit retia, non solum ut vitam nobis adimat, sed ut conjiciat in peccata, et aliis calamitatibus involvat. Si occidere potest, facit, si non potest, saltem ad casum periculorum impellit. Est enim pater mendacii et homicida. Quod igitur non seducimur, sed defendimur a mendacio et peccatis, ac vita incolumi fruimur, sunt Dei dona. Ideo autem fit aliquando, ut Satan efficiat, quod vult, et noceat aut corporibus aut animabus, ut Deus nos admoneat periculorum talium, et exsuscitet ad fidem ac orationem, ut contra hosce infinitos et innumerabiles laqueos imploremus ejus auxilium, et servati agamus ei gratias.

VIII. Adjutorium nostrum est in nomine domini, qui fecit coelum et terram.

Haec est conclusio gratiarum actionis, quae continet insignem sententiam, quod contra peccatum, mortem et alia pericula nulla sit salus, quam nomen domini. Hoc nisi esset, inquit, rueremus in omnis generis peccata, in blasphemias, errores, item in pericula omnia. Sed adjutorium nostrum est in nomine domini, defendentis contra haec et servantis fidem et vitam nostram contra Satanam et mundum. Sicut autem superiora, ita hic quoque versus probat, quod Deus sinit sanctos suos tentari, et in tentatione tanquam in aquis sic periclitari, ut videantur perituri esse.

solatur autem, quod tandem non sit deserturus
ı, ut scilicet in his tanquam exemplis discamus
ıoscere voluntatem divinam, et quaerere salutem
d dominum, qui ideo suos exercet in fornace Aegypti,
occidat veterem hominem cum fiduciis et spebus,
ı habet in sua justitia et viribus suis.
Huc pertinent omnes experientiae istae. Neque enim
uam futurum est, ut quis speculative et docendo
um fiat christianus: practica requiritur, hoc est,
ε, quae redigat carnem in nihilum, ut homo de
ilio suo desperet, et se rejiciat in auxilium divinum,
ıe patienter et cum spe exspectet. Haec enim est
ıntas Dei, neque est, ut nos alium Deum nobis fin-
ıus, quam qui velit adjuvare laborantes et oppres-
desperatione atque aliis calamitatibus. Hanc doc-
am nosse, est quaedam victoriae pars. Nam qui
nesciunt, hi mox ingruente tentatione hoc ipsum
unt, quod Satan quaerit ac optat, ut aut despe-
;, aut aliena praesidia quaerant. Ergo discamus
ıoc psalmo, Deum sic agere cum suis sanctis, ut
ceat eos et sinat flumina irruere super eos, item
laqueos ac insidias sinat poni, ac omnia tentet,
quidem ut perdat nos, sed ut ostendat nos nobis
ı, et doceat in suam salutem sperare. Beatus
ı, qui ista hoc modo intelligit. Caro enim intue-
in potentiam et multitudinem adversariorum et
ı solitudinem ac infirmitatem: ut vero in Deum
ret, et ejus auxilium exspectet, id non facit.
Quare necessaria est haec conclusio: „Adjutorium
ım in nomine domini, qui fecit coelum et terram."
ıvis sententia est, sed et doctrinam et consolationem
ıvissimam proponit, qua praesertim his ultimis tem-
ribus nobis maxime est opus. Videmus enim, quo
ore papa et major pars principum doctrinam evan-

gelii persequantur. Ad hanc quasi molem m
quid quaeso nos sumus? Imo etsi nulla hominum
timenda esset, quid sumus nos contra tot daem
et portas inferorum? Et tamen experimur, etiam
arripimur et opprimimur, tamen ad extremum
non deseri, sed tutos esse fiducia ejus auxilii,
est in manu domini. Sed ad hanc sapientiam in
sibile est nos venire sine assiduis afflictionibus, q
frangi fiduciam carnalium praesidiorum necesse
Vexatio enim secundum Esaiam dat hunc intelle
ut clamemus: O domine actum est, succurr
nobis. Sic in ultima hora, quando mors ingruit,
neque caesaris nec regum opes et potentia, n
justitia neque quidquam aliud est, in quo an
possit acquiescere. In hoc autem solo auxilio n
domini recte et secure acquiescitur, qui tum di
„Adjutorium meum in nomine domini," isti fel
moriuntur et sunt extra periculum. Sic pertine
psalmus ad primum praeceptum, ut discamus,
sit habere Deum, nempe, acquiescere in fiducia
ricordiae et auxilii Dei in omnibus periculis.

Sunt igitur haec verba vincentis et triumph
fidei: „Adjutorium meum in nomine domini, qui
coelum et terram," quasi dicat: Deus meus et ad
meus est factor coeli et terrae. Hujus Dei sin
ostendite mihi vos adversarii mei. Quid igitur ad
Deum sunt vestri laquei? quid minae, potentia,
silia? etc. Sic opponit magnitudini periculorum,
dationibus et diluviis illis tentationum illum aete
Deum, et absorbet tanquam uno spiritu univ
furias totius mundi et inferorum, sicut absorbet
magno incendio guttula aquae. Ac revera quid
mundus cum omni potentia, armis et opibus, si
spectes, qui coelum et terram fecit? Fremat i

ac indignetur, modo nobis hoc adjutorium maneat: etsi aliquid ferendum et devorandum est, tamen vincemus tandem. Amen.

D. MARTINI LUTHERI

XEGETICA OPERA LATINA

CURAVIT

Dr. JOAN. CONRAD. IRMISCHER,

CCLESIAE NEOPOLITANAE ERLANGENSIS PASTOR ALTER.

VOLUM. XX.

CONTINENS: FINEM COMMENTARII IN XV. PSALMOS GRADUUM.

ERLANGAE

UMTIBUS CAROLI HEYDERI.

MDCCCXLVIII.

PSALMUS CXXV.

Qui confidunt in domino.

Praecedens psalmus fuit gratiarum actio et sacrificium laudis, quod sancti experiuntur se fideliter et opportuno tempore adjuvari: hic psalmus, qui sequitur, paene eodem argumento est. Pertinet enim ad doctrinam fidei, et exhortatur ad fidem et spem in domini auxilio repositam, quam magnificis promissionibus ornat et commendat. Porro ex superioribus facile est eum intelligere. Omnis enim sapientia haec [1]) in eo est posita, ut ex oculis removeamus, quidquid caro potest comprehendere, et secundum verbum diversum ab eo, quod scimus, sentimus et videmus, statuamus. Proprie igitur est contra philosophiam et rationem humanam. Necesse est, inquit Aristoteles, habentem intellectum phantasmata speculari, sed hic diversum fit. Nam christianum necesse est plane nihil speculari, et tamen intellectum habere et sapere, siquidem videt, audit et experitur contraria. Qui decumbit in lecto morti vicinus, is secundum rationem suam aliud nihil potest speculari, quam phantasma mortis. Atqui christianus, obmisso eo phantasmate, scit ibi veram vitam esse. Atqui, inquis, mortem videt, sentit et experitur, vitam non sentit. Recte, sed quia in verbo haeret, et secundum verbum, non se-

1) Doctrina fidei.

cundum suum sensum judicat, ideo nihil aliud in ipsa morte quam vitam videt, et in ipsis tenebris nihil quam clarissimam lucem. Sicut enim Deus ex nihilo facit omnia et ex tenebris lucem, sic etiam facit verbum ejus, ut in ipsá morte nihil sit quam vita. Ergo qui adhaerent verbo promittentis Dei, et id sequuntur, hi tandem experiuntur, quod David alibi dicit: „Dixit Deus et facta sunt, mandavit et creata sunt.“ Sed priusquam ad hanc experientiam perveniatur, aliquid ferendum est: ideo exhortatione tali est opus, qualem hic psalmus proponit.

Qui confidunt in dominum, sicut mons Sion non commovebuntur, sed in aeternum permanebunt.

Quod utitur similitudine montis Sion [2]), inde fit, quia Hierusalem (in qua erat Sion), cum templum istic aedificatum esset, habebat promissiones Dei insignes, quales passim in prophetis obviae sunt, quod esset duratura invicta contra omnes calamitates, propter Deum inhabitantem, et quasi civem, qui in ea habebat fucum seu caminum suum, secundum promissionem, ubi dicit: „Haec est requies mea.“ Itaque alius psalmus gloriatur: „Congregati sunt ibi principes, viderunt eam, et transierunt,“ sicut insignis est clades Assyriorum sub Ezechia, item aliorum regum, sicut historiae ostendunt, quae commemorant Hierusalem in extremis periculis mansisse incolumem, non virtute aut consilio civium, sed Dei habitantis in ea, et sic ornantis ac defendentis suam rempublicam. Ad hunc modum nomine montis Sion hic utitur propheta. Sicut

2) Sion.

igitur, inquit, mons Sion et sancta nostra urbs Hierusalem non commovetur, sed manet incolumis et emergit ex summis periculis, ita qui salvus fieri, vivere, sanus et incolumis esse vult, contra omnia pericula mundi et portarum inferi, is confidat seu speret in domino.

Hunc doctorem diligenter considera, non praecipientem opus aliquod[3]), sicut in papatu, monachatus, peregrinationes, jejunia, alii stulti cultus in periculis hominibus propositi sunt, sed simplicissima via ducentem ad Deum et ad primum praeceptum, ac pronuntiantem, hanc esse summam salutem, confidere ac sperare, hoc cultu Deum unice delectari. Haec enim est natura Dei, ut jam ante dixi, ex nihilo creare omnia. Itaque in morte vitam, in tenebris lucem creat et ostendit. Idem fides sua natura et propriissima proprietate credit. Quando igitur Deus talem hominem invenit, convenientem cum sua natura, hoc est, qui credit in periculis auxilium, in morte vitam, in inopia opes, in peccatis justitiam, idque tantum propter misericordiam Dei seu Christum, talem hominem Deus neque odisse nec deserere potest. Est enim verus Dei servus et cultor, dum confidit in misericordia Dei. Hoc cultu Deus unice delectatur, quia gaudet ex nihilo facere aliquid. Sic creavit mundum ex nihilo, sic erigit pauperes et oppressos, sic justificat peccatores, sic vivificat mortuos, sic salvat damnatos.

Ergo haec regula retinenda est[4]): Qui consentit naturae Dei, et obtemperat ejus voluntati, exspectando

---

3) Jubet sperare, non hoc aut illud opus facere, si velimus servari. 4) Spes non debet discedere a vocatione.

aliquid, ubi nihil est, ille est, qui Deo placet, et qui non commovebitur. Sed hic cautela opus est, ne nobis fingamus falsam spem, pugnantem cum verbo et vocatione nostra, sicut si quis neglecto ponte pedibus transire Albim velit, fiducia Dei, is profecto mergeretur. Sic si quis verbi minister neglecto ministerio fiducia Dei militare velit, et se immiscere armis, stulte faceret, et merito periret in periculo, quod amavit. Hoc enim primum est, ut quisque sit certus de vocatione, doctrina et vita sua. Hanc cum urges, et facis officium, ac cum pericula sese ostendunt, ibi confide et spera, et spes tua non erit frustra. Sic qui in conjugio vivit [5]), et certo vitae genere, is habet vocationem suam. Hanc cum vel Satan impedit, vel vicini, vel familia, vel etiam propria animi imbecillitas, non debet cedere, nec frangi animo, sed si quid incommodi objicitur, exspectet dominum. Quodsi dominus suo tempore non fert auxilium, arguat me et Davidem mendacii. Hic enim, nempe in operibus vocationis, Deus mandavit spem et fiduciam sui auxilii. Sed cum opus eligitur extra vocationem, de quo certus esse non potes, quod Deo placeat, ibi spes nulla est, sed potius praesumtio et tentatio Dei, itaque non potest esse felix.

Ergo fiducia haec in dominum requirit, ut sis in eo loco, opere, instituto, quod vocationis tuae proprium est. Sic qui vocatur ad ecclesias docendas, certus est [6]), se esse in tali vitae genere, in quo Deus vult, ut diligenter officium faciat. Sed hoc Satan varie impedit. Incendit odio ministerii rusticos et cives, deinde etiam commovet fanaticos spiritus. Hic

---

5) Maritus speret. 6) Theologus speret.

memineris vigere tuum officium, et sperare opem, nec te defatigari sinas, siquidem scis Deum hoc velle. Quodsi vitae periculum subeundum sit, ne id quidem recusa, non enim patietur Deus spem tuam frustra esse.

Sic qui in magistratu sunt [7]), hi norunt Dei mandatum esse, supplicio afficere improbos, ne licentia crescat, et ut boni in tuto sint. Hoc cum sedulo magistratus conatur facere, non potest cavere odia et inimicitias. Haec qui considerare volunt, resiliunt, et malunt discedere ab officio, quam tot odia sustinere. Sic hisce quasi spectris periculorum vocationem sibi patiuntur ob imbecillitatem animi excuti, et malunt retinere hominum favorem, quam Dei voluntati obsequi. Hoc si spectare praecipue vellet doctor ecclesiae, sane posset sic dissimulare pleraque, et moderari orationem, ne a quoquam reprehenderetur. Sed nullo modo hoc licet, quin postquam certus es te vocatum esse ad magistratum gerendum, exerce officium tuum sine ullo metu periculi. Si quid autem incidit, commenda te Deo, et cogita, si Deus te vult hoc modo perire, ut feras aequo animo. Hanc spem si singuli ad suum vitae genus afferrent, longe gererentur omnia felicius. Nunc paucissimi sunt, qui hoc faciunt, major pars potius ab officio discedere malunt, quam hoc modo sperare, et subire periculum. Ideo tanta passim incommoda tum in ecclesia tum politia ingruunt, tanquam manifestae poenae hujus tum diffidentiae, a qua hic psalmus nos dehortatur, tum inobedientiae.

Videndum ergo est, ut articulus de fide miseri-

---

7) Magistratus speret.

cendiae Dei, et auxilii divini, non contaminatur praesumtione [8]), seu tentatione Dei, quae existit in falsa vocatione, ibi enim necesse est ruere et perire, sicut econtra qui in obedientia et vocatione sua sperat et confidit, manebit immotus, sicut mons Sion, etiamsi omnia conetur Satan et tentet. Nocebit quidem et contristabit, ac rem eo deducet, ut videaris tibi desertus ab omni creatura, et tamen ad extremum victus discedet, si confisus fueris in domino. Sic Augustae in proximis comitiis, in tanto consensu principum, causa nostra videbatur plane corruisse, et tamen adhuc vivimus, et fruimur optabili pace, contra Satanae, pontificis et omnium verbi hostium voluntatem. Hisce certaminibus assuescendum est, ut non frangamur statim animo, cum videmus inclinari causam nostram, sed quanto plus periculi est, tanto speremus pertinacius: ita fiet tandem, ut victi vincamus, et victor nobis det manus.

Hoc est, quod psalmus canit: „Qui confidunt in domino, sicut mons Sion non commovebuntur, sed in aeternum permanebunt.“ Profecto insignis promissio, quod certum sit nos mansuros. Si igitur non manemus, nostra ea culpa est, quod non perstamus in fide. Necesse enim est, promissionem hanc veram esse. Sicut enim impossibile est, ut Deus se ipsum neget, et non sit Deus, sic impossibile est, ut deserat sperantes in ipsum. Sed non oportet offendi mora, quae intercedit [9]). Neque enim Dei potentia prius potest habere locum, quam nos ad extremum usque simus, ut scripturae verbo utar, exinaniti, et exuti

---

8) Fides contaminatur per praesumtionem. 9) Mora ferenda.

omnibus praesidiis. Ad hunc modum cum navicula jam tota obruta et pereuntem jam, pereuntem, inquam, servat, sicut geminae evangelii historiae, una de navicula, altera de Petri periculo, testantur. Quamdiu autem periculum videtur nostro consilio depelli posse, non opus est auxilio divino.

II. In circuitu Hierusalem sunt montes, sic dominus est in circuitu populi sui, ex hoc tempore usque in aeternum.

Primum observa illam fortissimam synecdochen [10]), qua David utitur, cum dicit: „Dominus est in circuitu sui populi." Nam ubi millies centena hominum millia sunt, inter hos vix septem millia sunt, qui Deum habent, seu credunt, et tamen propter haec septem millia totus numerus vocatur populus Dei. Sic etsi in Hierusalem major pars perdita et impii essent, tamen Hierusalem appellatur sancta, non solum propter paucos sanctos inhabitantes, sed verius propter ipsum Deum inhabitantem. Sic cum solus Lot una cum duabus filiabus Sodomis esset justus, non potuerunt tamen angeli Sodoma mergere incendio, dum Lot ibi esset. Ad hunc modum ubi quatuor, quinque, decem sancti sunt, tota civitas reputatur sancta. Hi enim sunt illae nobiles gemmae Dei, et angulares ac electi lapides, quas Deus tanti facit, ut multa millia hominum prae eis ducat nihil esse, imo propter eos etiam immeritis benefaciat.

Hunc populum igitur dicit sic cinctum esse praesidio Dei, sicut Hierusalem montibus. Sic in Zacharia est prophetia de civitate, cujus murus sit ignis. Hae

---

10) Synecdoche in nomine „populus".

figurae pingunt ecclesiam Dei, illam infirmum populum, imo verius pusillum gregem esse invictum contra Satanam et omnia pericula. Hanc promissionem debebamus includere animis nostris, qui hodie habemus verbum Dei, apud quos Deus loquitur et creditur. Ubi enim haec sunt, ibi omnia sunt munitissima, non montibus et aeneis muris, sed ipso domino [11]). Hanc munitionem, hoc propugnaculum quis destruet aut evertet? Sed sunt haec omnia aestimanda, non secundum hoc, quod videtur et experimur, sed secundum verbum et fidem. Ideo longe facilius est docere, quam credere, quod nos, qui habemus verbum, et credimus, simus septi praesidio Dei. Quodsi ahaeneos et igneos muros circa nos videremus, securi essemus, et insultaremus Satanae, sicut nemo est, qui non magis se tutum credat, cum equitum turma in comitatu est, quam cum soli per loca infesta iter facimus. Sed fidei est, non eo niti, quod vident oculi, sed quod verbum ostendit. Itaque haec etsi non videntur, tamen credenda sunt, et tam certa aestimanda, ac si oculis cernerentur, neque enim Deus mentiri potest. Hoc igitur unum deest, quod non habemus oculos spiritus, sed tantum sequimur oculos carnis. Alioqui nihilo essemus magis pavidi, quam qui intra muros inexpugnabilis arcis intrepide exspectant irritos conatus hostium. Ergo dubitandum non est, quin simus, donec credimus, circumsepti montibus ignitis, hoc est, plane invicti. Sed beatus, qui credit.

Nam si haec custodia non esset, res declarat, quanta Satanae et mundi tum malitia tum potentia sit.

---

11) Ipse Deus est murus credentium.

Quid autem sumus nos, qui hodie retinemus et profitemur verbum, contra tantam multitudinem hostium, qui de nobis opprimendis atque occidendis omnibus momentis cogitant [12])? Quod igitur servamur, beneficium est horum montium, quibus septi et cincti sumus, ne nocere Satan et mundus nobis possint. Hi montes sunt angeli, non privati cives, sed omnibus montibus mundi potentiores et excelsiores, qui si non singulis momentis in nos intuerentur, et nos defenderent, longe atrociora nos manerent. Hoc testabuntur omnes ii, qui norunt et credunt Satanam esse mendacem et homicidam. Hic cum non videre, non audire, non ferre pios possit, sed cupiat exstinctos et deletos esse, an non manifestum signum hujus defensionis est, quod tamen pii quotidie docent, baptizant, consolantur, et alia similia faciunt? Hoc nonnunquam fit, ut in nos ceu per fenestram jaculetur, ac laedat nonnihil, sed movere non poterit.

Videtur similitudo sumta ex historia de Helisaeo[13]), quae est 2. Reg. 6. Eum cum rex Syriae comperisset in Dothan esse, mittit istuc magnam multitudinem, ut urbe obsessa Helisaeum caperent. Cum itaque propheta mane cum puero institutum iter ingrederetur, videt puer insidias, ac tanquam in manifesto periculo trepidat. Consolatur eum propheta, et monet, ne trepidet, majora se auxilia habere, quam ut isthaec hostium multitudo aliquid incommodi afferre possit. Sed servulus cum hostium copias videret, et auxilia, de quibus propheta dicebat, nusquam oculis cerneret, non potuit pavorem, quem praesens periculum concitarat,

---

12) Experientia hujus auxilii. 13) Helisaei historia.

excutere, donec propheta dominum oraret, ut servuli oculi aperirentur. Ibi dicit textus vidisse eum montes vicinos plenos ignitis curribus, et equitibus, circumdantibus Helisaeum, ac defendentibus. Praesidium igitur hoc, quod tum apertis oculis prophetae servus vidit, propheta autem credidit etiam cum non videret, dicit psalmus esse circa omnes, qui confidunt in domino, sicut etiam psalmus 34.: „Angelus domini circumvallat timentes eum." Sed oculi nostri clausi sunt, et miracula haec non vident, quae tamen quotidie sentimus.

Non igitur fallit promissio haec, tantum ne nos fallamur. Itaque si crederemus, dormiremus, viveremus, moreremur secure, imo quod plus est, etiam secure pateremur. Sic enim cogitaremus: Si quid patior incommodi, certum est me id pati magno Dei consilio, non temere, sed ex certa ratione, quam ego non video, nec fortasse nunc intelligo. Si itaque Satan murum perfodit in una parte, non tamen ideo murum totum evertit. Sic cogitaremus in periculis, et consolaremur nos bona Dei voluntate erga nos. Sed de nobis exemplum capiamus, quam pauci id faciant. Si centum millia militum haberemus, magno animo aggrederemur Turcam: sed ut niteremur promissione hac, etiam tum cum numerus militum non tam magnus sit, hoc non fit. Sic privatim quoque pavemus et perturbamur in periculis, securitatem autem illam, quam fides affert, nunquam experimur. Sic scilicet ferimus poenas incredulitatis nostrae, quam fovemus, etsi tam copiosis et gravibus sententiis scripturae ab ea avocemur.

Porro non satis est muris ignitis, hoc est, angelorum custodia et excubiis nos defendi, ipse dominus vult esse murus noster, ut in circuitu per dominum

situs septi et defensi. Supra nos est dominus nobis coelum, a lateribus est nobis murus, infra nos est nobis pavimentum solidum, in quo subsistimus, sic undique circumcirca septi sumus. Quodsi Satan per has munitiones forte jaculum in nos torqueat, necesse est prius ipsum dominum sauciari quam te. Sed o nostram incredulitatem, quod haec frustra audimus. Docenda tamen et discenda sunt, si forte usus veniat, ne plane simus destituti consilio. Nam certum est venturam horam, qua aut experiri ista aut perire necesse est.

Sed emphasin quoque observabis: „In circuitu populi sui.“ 14) Populum enim Dei vocat, qui habet Deum, hoc est, qui confidit in Deum et credit Deo. Ergo ille simpliciter non est Dei populus, qui sacrificat in Hierusalem, et incedit in lege seu ritibus Mosi, sed is, qui jam ante populus Dei est factus, etiam haec legalia obire et facere potest in gratiarum actionem. Longe enim augustius et amplius est, esse Dei populum, quam ista legalia facere, sicut etiam nobis testatur nostra conscientia. Veretur enim se in hanc quasi superbiam attollere, ut glorietur, quod simus filii Dei, et servi Jesu Christi, et tamen primum praeceptum utrumque nobis tribuit, cum dominus dicit: „Ego sum Deus tuus.“ Specifica igitur differentia populi Dei est, non quod facit opera legalia, aut etiam opera secundae tabulae, haec enim simulari possunt et fallere, sed quod credit et habet Deum, haec nota non fallit. Quod addit: „Ex hoc tempore usque in aeternum,“ non proprie aeternitatem significat, sed incertum tempus. Nam etiam promissiones corporales

14) Populus Dei.

fuissent aeternae, si populus servasset mandata Dei. Sed quia conabantur per incredulitatem promissionem de Christo eradicare, ideo etiam corporales promissiones amiserunt.

III. Quia non permanebit sceptrum impiorum super sortem justorum, ne extendant justi ad injustitiam manus suas.

Hic vides manifeste concedere Davidem populum, qui in tam firmis munitionibus et praesidiis sedet, secundum carnem vexari, et expositissimum esse periculis, etsi secundum spiritum sit munitissimus [15]). Ibi altissimis montibus est septus, quos Satan non potest transilire, sed secundum carnem vetus homo exponitur omnibus jaculis mundi et Satanae, ideo scilicet, quia Deus vult hoc modo vexare carnem, ut mortificetur peccatum et insipientia carnis, ac paulatim crescat spiritualis sapientia et interior homo. Haec causa est, cur secundum carnem simus tanquam lacera sepes, et tanquam civitas, cujus muri disjecti sunt, ut ad eam ex omni parte sit aditus. Itaque nullum hominum genus tam abjectum est, quod non putet sibi omnia licere in ministros eccleisarum. Hinc injuriae, blasphemiae, maledicta, supplicia, caedes denique sanctorum exsistunt. Neque enim caro habet muros, quibus defenditur, sed spiritus. Itaque caro omnibus ventis et procellis exposita est, et conculcatur atque atteritur ab impiis, sicut in Esaia est cap. 51.: „Dixerunt animae tuae: incurvare, ut transeamus, posuisti itaque corpus tuum ut terram, et quasi

15) Populus Dei secundum spiritum munitus, secundum carnem autem desertus et oppressus est.

viam transeuntibus.“ Hae vexationes sustinendae et per patientiam superandae sunt, ac cavendum est, ne per externam vexationem infirmetur homo interior, sed retinenda haec fiducia est, ut statuamus dominum nos non deserturum, sed esse nos in sinu patris, et habere circa nos munitiones firmissimas, ut, etsi eripiantur opes, uxor, liberi, denique ipsa vita nostra, tamen Christus noster nobis non eripiatur, per quem sic muniti erimus, ut etiam cum tentatione eventus et finis secuturus sit, sicut Pauli sententia testatur in Corinthiis.

Ad hunc modum videmus, cujus modi consolationes Spiritus sanctus iis proponat, qui credunt verbo Dei. Quia enim aliam vitam coguntur exspectare, quam haec praesens sit, sive totam sive per partes consideres, ideo hic omnia sunt plena periculis, mors succedit morti, sicut Paulus dicit: „Quotidie morimur,“ tentatio excipit tentationem, donec tandem per mortem carnis omnia pericula consumantur. Pertinet autem hic versiculus ad consolationem, ut statuamus nos quidem multa passuros esse, sed sic, ut tandem fiamus salvi et liberemur, si non statim, at saltem in futura et aeterna vita. Quid enim aliud nobis possumus polliceri in hac diligenti angelorum custodia, imo, in custodia ipsius Dei, qui est in circuitu populi sui? Sed, ut supra diximus, fide hic opus est, ut judicium faciamus, non ex praesentibus casibus et tentationibus, sed ex verbo promittentis. Quorsum autem promissionibus opus esset, si nullae essent tentationes? Hae, sive sint intus in spiritu, sive foris in carne, tamen futurum est, ut tandem victoria nostra sit per Christum, sicut hic versiculus plenissimus consolationis promittit.

Porro promissio haec utrimque incredibilis est; tum nobis, qui patimur, tum etiam his, qui nos persequuntur et affligunt. Si enim sensum consideres, quid aeque potest judicari falsum esse? Contrarium enim verum est. Nam Christum considera, annon ita relictus est in cruce, ut virga seu sceptrum impiorum super eum maneret? Sic prophetae, sic apostoli, sic alii sancti martyres. Res igitur, si oculos *) sequamur, longe alia est, quam verba sonant. Promittunt enim non fore, ut sceptrum impiorum dominetur piis, et tamen omnes historiae et exempla omnia testantur hoc fieri [16]). Revocat igitur nos Spiritus sanctus ad suum verbum et ad suas cogitationes, ac jubet considerare, non quid nos patiamur aut videamus, sed quid ipse in coelis cogitet. Hoc autem artis est, sic posse se abripere a tentationibus et transferre in voluntatem Dei, atque ibi acquiescere. Qui hoc non norunt, hi nihil in theologia norunt. Quid enim est hoc nosse, si nescias Deum talem esse Deum, qui non passurus sit opprimi justos ab impiis? Quia enim dicit: „Ego sum dominus Deus tuus," profecto hoc faciet, ut, quod suum est, non sinat sibi neque per mundum nec per inferorum portas eripi. Si igitur ipse manet, manebunt etiam qui sunt ejus. Haec statuere, et ad hunc modum invisibilia apprehendere, est vera et theologica sapientia, quam hic versus nobis proponit, ut statuamus hanc propositionem de invisibili consilio Dei: Deus impios odit, justos diligit, ergo impios damnabit et perdet, justos autem liberabit et servabit. Videmus autem hoc, quod in psalmis et

16) Sceptrum impiorum in speciem videtur manere.

*) In edit. princip. leg.: oculis.

prophetis optimum est, manare ex promissione primi praecepti: „Ego sum Deus tuus."

Jam discendum est, ut versiculum hunc recte discamus applicare[17]). Debet enim theologia prorsus esse practica. Vexamur varie a pontificibus, ab impiis principibus et aliis, qui verbum Dei et nostram doctrinam oderunt. Sed haec puerilia sunt, si cum illis vexationibus conferas, quas in conscientia nostra excitant Satan, peccatum nostrum et infirmitas nostra. Discendum itaque est, ut de his omnibus statuas, quod sint virga seu sceptrum impiorum, et opponas dominum, revelantem hic in verbo suam voluntatem, ac pronuntiantem, quod non passurus sit, ut super sortem justorum maneat sceptrum impiorum. Hoc cum ille princeps promittat, qui omnia habet in manibus, quid requirimus amplius? Si enim patiendum aliquid est, certa est voluntas ejus, quod vexare sinit, sed non sinit conculcare et perdere. Sic utendum erat his consolationibus suavissimis.

Quod ad grammaticam attinet, nota est phrasis, quo modo utatur scriptura vocabulo virgae[18]). Pueri prima aetate corriguntur virga, cum autem adoleverint, baculo. Quodsi ne sic quidem meliores fiunt, sequitur tandem virga ferrea. Hinc fit, ut virga significet omnem potestatem seu gubernationem ad emendandos et corrigendos homines. Sic psalm. 110.: „Virgam virtutis tuae emittet dominus ex Sion," hoc est, regnum tuum. Significat enim ibi talem virgam, qua gubernantur regna et populi. Ad hunc modum concedit hic Spiritus sanctus dominationem seu tyrannidem impiis in pios, quam pii coguntur ferre, sicut

---

17) Applicatio hujus consolationis. 18) Virga.

nos cogimur non videre solum, sed etiam sustinere tyrannidem pontificum et episcoporum, occidentium christianos, et omni crudelitatis genere grassantium, item cogimur sustinere tyrannidem Satanae, vexantis et pavefacientis meum cor et omnium fratrum credentium in Christum. Hanc dominationem seu tyrannidem vocat Spiritus virgam impiorum, et consolatur: Si vivit dominus, tyrannis ista cadet, nec quiescet super sortem piorum.

Sors [19]) portionem significat, sors justorum, hoc est, turbula piorum, congregatio piorum, sicut Christus vocat pusillum gregem, et Paulus pauperes sanctos. Super hos, inquit, etsi tyranni dominentur, tamen dominium eorum non durabit. Persecutores evangelii etsi premunt fideles, tamen non facient id perpetuo, neque iste consiliorum eventus erit, quem ipsi cogitant. Nam cogitant, quod velint eradicare hanc doctrinam, hoc non facient. Vos igitur, dicit Spiritus, interim patimini, et scite meam voluntatem esse, ut serventur omnes, qui credunt. Ergo habetis, quod in media tentatione speretis etc.

Sed vide, quam mirabilem *αἰτιολογίαν* seu rationem Spiritus sanctus attexat [20]). Hoc, inquit, cogitur, Deus facere, ut auxilietur piis, alioqui futurum esset, ut amitteret ecclesiam suam, et justi ad injustos extenderent manum suam. Sic in Hieremia, antequam populus traditur in manum Babyloniorum, promittitur ei futurum, ut post annos septuaginta redeant Hierosolymam, ut scilicet retinerent fiduciam misericordiae, et non desperarent penitus, ac in gentilitatem trans-

---

19) Sors. 20) Deus non tantum verbo sed etiam opere consolatur.

entiam coelestem; quam primum praeceptum nobis proponit, quod Deus noster sit talis Deus, qui soleat ex veteribus facere omnia nova, ex pauperibus divites, ex contemtis gloriosos. Atque hoc posterius quidem omnes libenter haberemus, sed non potest fieri, nisi prius praecesserit contemtus et inopia.

Est igitur haec insignis promissio et consolatio, quasi dicat: Dolet vobis virga peccatorum, sed sperate et durate, qui estis populus meus, non enim patiar sic invalescere tentationem, ut omnem fiduciam et spem vobis excutiat. Procellae orientur, et videbitur, quasi naviculam vestram jamjam fluctus oppressuri sint, sed non permittam, ponam modum et finem virgae impiorum. Si accusat vos Satan et conscientia vestra, tanquam injustissimos, non tamen destituet vos mea justitia. Ad hunc modum docent tentationes usum et tractationem primi praecepti, quam sine tentatione nemo sciet.

Porro docemur hic quoque de magnitudine periculi, quod in eo est, si per impatientiam discedamus a verbo et fide [21]), siquidem Deus tanto studio hic significat se cavere, ne id accidat. Certum enim est, qui a verbo discedunt, eos longe pejores esse, quam fuerunt antea, sicut Christus quoque in evangelio concionatur, septem spiritus nequiores invadere tales. Durandum igitur et perseverandum est, ac ferenda potius extrema omnia, quam ut ab evangelio deficiamus, et arripiamur septem nequioribus spiritibus, ac retinenda haec fiducia est, quam versiculus ille nobis commendat, quod Deus nos, cum tali animo sumus, non sit deserturus, ut relabamur ad impietatem istam. Manifesta enim hic est promissio, et descriptio divinae

21) Periculum defectionis quam sit magnum.

curae et provisionis Dei de nobis, quod scilicet cogitat de fine tentationis, si tantum perseveremus. Quod si poeta dixit:

Durate et vosmet rebus servate secundis,

quanto magis christiani se cohortari ad perseverantiam debent, sive sint pericula in carne, sive in bonis, sive in conscientia, siquidem habemus dominum, qui potest servare in ipsa morte, in inferno et mediis peccatis. Ad hunc modum primum praeceptum discendum est etc.

IV. Benefac domine bonis et rectis corde.

Consolationi subjicit orationem et prophetiam simul. Porro oratio haec etiam tacitam querimoniam continet. Quia enim orat, ut rectis et bonis benefaciat dominus, tacite queritur, bonis hic male esse, rursus malos abundare benedictionibus, sicut hodie videmus pontifices, episcopos et alios verbi hostes cum maximis dignitatibus etiam maximas opes tenere. Sic Romani olim potentia, quam habebant, contra sanctos et ecclesiam utebantur. Hoc magnum est scandalum. Ideo hac oratione ecclesia opus habet, ut Deus etiam bonis benefaciat, qui in ipsum confidunt, et gloriam ejus ex corde quaerunt, ne hoc scandalo offensi declinent ad impietatem. Haec oratio promissionem et prophetiam includit, futurum esse, ut, sicut oratur pro benedictione justorum, ita eventus tandem respondeat.

V. Declinantes autem ad pravas vias suas ducet dominus cum operariis iniquitatis, at pax sit super Israel.

„Declinantes" vocat eos, qui non perseverant, sed aggregant se ad virgam impiorum, aut lucri spe aut

aliarum commoditatum, sicut hodie faciunt, qui ideo evangelion deserunt, ut retineant amplas praebendas et canonicatus. Hi non perseverant in promissionibus Dei exspectandis, sed ob mollitiem declinant ad viam pravam, et vincuntur scandalis, hoc est, miseria et calamitatibus piorum. Hos, inquit, ducet cum iis qui operantur iniquitatem, nempe discipulum cum magistro, ut una pereant. Sed hanc comminationem pauci curant, cogitant se bene posse salvari, etsi non profiteantur doctrinam nostram, dum modo retineant suaves et bonos dies: sed in judicio Dei aliud experientur.

Hi autem, qui perseverant et sunt verus Israel, hi pacem habebunt, hoc est, omnia salva, quantumcunque videantur esse afflicti. Sic videmus prophetas in hoc articulo fidei et usu primi praecepti fuisse exercitatissimos ac probe munitos contra illos, qui scandalis offensi maluerunt corporalia commoda quam promissiones Dei amplecti et exspectare, ac sine dubio David, Ezechias et similes sancti principes usu didicerunt, quam facile declinent homines. Igitur hortatur David hoc psalmo ad fiduciam in Deum, et monet, ne offendamur, si multi quotidie declinent, habituros enim eos satis grave et durum judicium. Discamus igitur stare et perseverare in fide: quodsi mora videtur longior esse, cogitemus dominum certo promittere, quod nos non sit derelicturus. Amen.

PSALMUS CXXVI.

In convertendo.

Certant theologi inter se, quaenam ea sit captivitas, de qua hic psalmus loquitur [1]). Alii enim Babylonicam, alii, ut Judaei, Romanam intelligunt. Quidam putant in genere accipiendum de omnibus captivitatibus et redemtionibus hujus populi, secundum promissionem, quae est Deut. 4., quae promittit futurum, si quando propter peccatum captivi abducti fuerint, et post poenituerint, ut iterum misereatur eorum dominus et deducat eos in terram suam. Hac catachresi qui volunt uti, accommodabunt psalmum ad omnes captivitates. Sed mea sententia rectius psalmum hunc intelligunt, qui eum interpretantur de illa maxima generali redemtione generis humani per Christum facta. Nam propheta longe graviore oratione utitur, quam ut istis particularibus et unius temporis captivitatibus conveniat. Quid enim magnum est, hunc quasi pugillum populi judaici liberatum esse, prae illa splendida et maxima liberatione, qua universum genus humanum liberatum est, non a temporalibus hostibus, sed aeternis, a morte, Satana et inferno? Quare statuimus hunc psalmum esse prophetiam de redemtione per Christum futura, et invulgatione evangelii, per quod regnum Christi propagatur, mors et Satan vincitur, et abolentur omnia mala. Stante hac generali sententia, postea liberum est, psalmum applicare cuilibet liberationi, tum corporali tum spirituali.

Porro notum est ex prophetis, verbum evangelii et ipsum Christum ex Sion venturum, hoc est, ex eo

---

1) De qua captivitate loquatur psalmus.

populo, cui, sicut Rom. 3. est, credita erant oracula Dei, sicut etiam psalmus hoc beneficium verbi magnifice praedicat, cum dicit: „Non fecit taliter omni nationi.“ Etsi enim promissio complectebatur gentes quoque, tamen promissio gentibus non est facta, sed Judaeis tantum. Cum igitur promissio haec Judaeorum sit propria, sequitur ipsis opus fuisse Christo contra spiritualem captivitatem, quae eos tenebat stante adhuc et florente regno ipsorum. Neque enim Moses aut prophetae redemerunt eos, et transtulerunt in regnum aeternum. Itaque psalmus 14., cum scilicet regnum sub Davide in flore esset, optat: „Quis dabit de Sion salutare?“ Mira oratio, stante regno et sacerdotio in summo flore, hoc flagitare. Sed respondet: „Cum dominus converterit captivitatem populi sui, exsultabit Jacob et laetabitur Israel.“ Hic audis, hunc populum nondum salvum, nondum neque liberatum nec redemtum fuisse, cum lex et cultus legis vigerent, quin lex tenebat eos captivos sub peccato, morte et diabolo. Ideo inquit: Cum hanc captivitatem dominus solverit, exsultabit Jacob. Sic psalmus 68.: „Adscendit in altum, captivam duxit captivitatem.“ Ibi quoque de captivitate loquitur, de qua hic psalmus agit, nempe de captivitate peccati et mortis, quae durabit in illo populo, quantumvis legem et cultus divinitus institutos haberet. Quare obmissis particularibus captivitatibus interpretabimur hunc psalmum de captivitate generalissima totius generis humani, ac de liberatione, quae facta est per Christi sanguinem, et annuntiatur in evangelio.

1. Cum liberaverit dominus captivos Sion, erimus sicut somniantes.

Sunt grandia verba, non comica et exilia. Itaque vocabulum „Sion" [2]) emphasin habet, ut intelligas eum loqui de populo, qui habet promissionem de Christo. Nam redemtio et salus primum exhibita est populo Sionico, et filiis Abrahae secundum carnem. Hi tenebantur conclusi lege, et per legem erant captivi mortis et peccati. Quodsi hic populus de captivitate queritur, et suspirat ad liberationem, quid de gentibus judicabimus, sine lege, sine Dei cultu viventibus in idololatria et cupiditatibus suis? Non igitur potuit magis generalem et graviorem captivitatem significare, quam cum dicit suum populum Sion hanc redemtionem exspectare, qui secundum externam faciem sanctissimus erat, et sub Davide ac Salomone florebat pulcherrime.

Sed vide, quomodo pingat gaudium, quod liberationem hanc secuturum est. „Erimus, inquit, sicut somniantes." Novo enim vocabulo exprimit rei magnitudinem, ut significet tantum gaudium et tantam futuram laetitiam, ut cor humanum non possit eam capere, quasi dicat: Cum audiemus, imo, cum experiemur et sentiemus illam liberationem a peccato et morte, prae gaudio quasi stupidi et insensati erimus. Ita enim solet evenire, leviores affectiones faciunt vel gaudium vel moerorem, sed magnae stuporem inducunt, sicut ille Aegyptius apud Herodotum testatur, qui cum a Cambyse interrogaretur, cur nunc in amici casu fleret, cum antea siccis oculis et filium euntem ad mortem et filiam contumeliose tractatam spectare potuerit?

---

2) Sion.

respondit, amici calamitatem admittere lacrymas, sed domestica mala majora fuisse, quam ut potuerit in iis flere. Sicut igitur magnus dolor quasi viam praecludit lacrymis, ita quoque eximium gaudium, cum subito exspectatio et spes superantur, ita obruit animos, ut ipsi se videantur ignorare et dubitare, sintne vera, quae acciderunt, an ludantur quasi somnio quodam.

Significat igitur figura haec illam inenarrabilem gratiam, qua redemti sumus sanguine filii Dei, non parcentis sibi et vitae suae, ut nos essemus liberi a potestate Satanae, ab ira Dei, a mundi furore et nostra pusillanimitate. Ac profecto cor humanum longe est angustius, quam ut ista capere possit. Quanto autem plus capit, tanto fit homo alacrior et animosior in omnibus periculis [3]), quanto autem minus, tanto magis fatigatur terroribus, donec tandem, sicut Israelitae in deserto, respiciat ad Aegyptum et quaerat justitiam operum, in qua tandem nihil inveniet, quam laborem et dolorem. Quare conandum est, ut ceteris studiis posthabitis cor nostrum in redemtione hac acquiescat, et nos quoque partem aliquam hujus gustus consequamur, quem propheta vere comparat jucundissimo somnio.

Porro qui hic vult rhetoricari, habet amplissimam materiam, si amplificet hoc beneficium Christi, seu liberationem hanc a persona redimentis, a persona redemtorum, a multitudine, ab ipsis rebus seu periculis, a potentia diaboli, a magnitudine et horrore mortis, a potentia peccati etc. Hae enim res totum genus humanum devoraverunt, nec potuerunt nisi per filium Dei vinci. Haec est magnifica illa et inaestimabilis re-

---

3) Gaudium quod excitatur beneficio Christi.

demtio, quae animum prae gaudio stupere facit. Qui igitur gaudium non sentiunt, hi vere beneficium hoc non acceperunt, sed verbum est in eorum corde tanquam spuma.

II. Tunc replebitur os nostrum risu et lingua nostra exsultatione. Tunc dicent inter gentes: Magna fecit dominus cum istis.

Sicut dixi, psalmus hic singularem grandiloquentiam habet, ideo crebris figuris utitur. Nam risum[4]) vocat hic vocem evangelii, sicut revera evangelion nobis aliud nihil esse debet quam risus et ovatio, praesertim si cum lege id comparemus[5]). Lex enim terret et occidit, pertinet enim proprie ad conterenda et molienda saxea corda impoenitentium, sicut Ezechiel loquitur. Hi enim sunt hoc quasi ferreo sceptro confringendi, et abripiendi in infernum, sicut precatur psalmus 10. [9.]: „Convertantur peccatores in infernum, nempe, omnes gentes, quae obliviscuntur Dei.“ Quia enim habent cor ferreum, et, sicut propheta dicit, aeneam frontem, terrendi sunt fulminibus legis, hoc est, deducendi ad timorem Dei, et pavoribus mortis implendi, sicut accidebat populo Israel ad montem Sina, cum voce domini lex promulgaretur. Sed qui habent cor carneum, hoc est, cor tenerrimum, sine ossibus et duritie, ac meram pulpam carnis, hi non sunt lege occidendi, sed vivificandi et erigendi altero doctrinae genere, quod Spiritus sanctus hic vocat risum et ovationem, nempe evangelio. Hoc est, quod Paulus monet de verbo recte secando, ut duris dura, fractis

4) Risus. 5) Ubi lege, ubi evangelio utendum sit.

autem et mollibus mollia proponantur, ut, qui sine timore sunt securi, incipiant timere, qui autem plus satis timore oppressi sunt, incipiant fidere et sperare.

Haec satis vulgata differentia est legis et evangelii, sed usu tamen non ita vulgata est[6]). Sic enim sumus infirmi, ut facilius sequamur sensum de peccato et morte, quam istum risum et laetitiam evangelii. Nam ut de me dicam, non ita percellitur cor redemtione et vita donata per Christum, sicut cor terretur uno verbulo legis, seu una cogitatiuncula de peccato et judicio Dei. Hoc inde accidit, quia haec legis et evangelii differentia usu non satis potest disci. Scribitur quidem et docetur, sed corde non ita sentitur, alioqui fieret, ut territa corda omnem tristitiam animo ejicerent, quia, ut audivimus, ad tales pertinet vox risus et gaudii, non vox terroris et tristitiae. Sed sentimus hic etiam adversarium Satanam, qui de lege acutissime nobiscum disputat, et ejusmodi utitur argumentis, quae negare non possumus. Fateri enim cogimur peccata nostra, quae etsi coram hominibus nonnunquam tegimus, tamen conscientia quasi mille testes contra nos pronuntiat, nec patitur eorum oblivisci, aut ea tegi. Oritur itaque saepe dubitatio etiam de sanctis operibus, taceo de iis, quae manifeste flagitiosa sunt.

His tanquam aculeis mollia corda Satan transfigit, et gravissime sauciat, tantum ideo, quia distinctionem hanc usu et praxi non ita habemus notam, sicut est nobis speculative nota. Nam si praxin haberemus, distingueremus inter doctrinam legis et evangelii, item inter discipulos legis et evangelii, et refutaremus Sa-

---

6) Praxis distinguendae legis et evangelii.

tantum hoc modo, quod Satan tanquam mendax spiritus mendaciis corda involvit et implicat, siquidem ubi sunt corda saxea, ea non occidit, sed palpat, ut magis indurentur, ac implet promissionibus et spe, quae ad talia corda non pertinent. Haec sophistica sunt, confunduntur enim mendaciter doctrinae genera. Contra ubi corda plus satis sunt territa, ibi erigenda erant promissionibus Dei, at Satan tum maxime ea terrere nititur, et in hoc incumbit, ut jam antea fractos animos penitus conterat. Laborandum itaque est christiano, ut assuescat in corde suo distinctionem hanc pure facere, et Satanae respondeat: Abi Satan cum mendaciis tuis. Quando sum sine timore Dei, securus et durus, tum veni et inculca mihi legem, tum te audiam libenter, nam is locus est docendae legis. Sed postquam nunc cum lege venis, quando cor meum jam ante, morte et peccato pavefactum est, te non audiam. Non enim ad me pertinet tua doctrina, sed risus et ovatio, non terror et mors, abi igitur etc.

Sic respondendum erat terrenti Satanae. Sed experimur, cum maxime hoc responso opus erat, animum non posse sic respondere, utcunque saepe haec audiverit. Ratio est, quia naturaliter fit, ut plus nos terreat hiatus inferni apertus, quam coelum apertum exhilaret, ut plus tristitiae afferat una cogitatio de peccato nostro, quam omnes conciones fere de merito Christi. Quare sudandum est, ut praxin hanc saltem aliquo modo discamus, et nos erigamus his verbis, quod scilicet evangelion sit risus et ovatio, quae proprie pertinet ad captivos, hoc est, ad sentientes captivitatem peccati et mortis, ad corda carnea, pavefacta sensu irae et judicii Dei. Hi sunt discipuli, in quorum cordibus plantandus est risus, et qui soli

audire debent vocem exsultationis in tabernaculis justorum, idque auctoritate Spiritus sancti, quam hic versiculus ostendit. Significat enim hunc populum esse in Sion, et secundum externam regni et sacerdotii speciem belle florere. Sed si quis spectet, qualis sit secundum spiritum, videbit esse in misera captivitate, ideoque linguam esse plenam tristitia et fletu ob cor sensu peccati et mortis pavefactum.

Haec est Mosi lingua, seu os Mosi plenum absinthio, et amaritudine mortis, quo debet occidere eos, qui nimium vivaces et securi sunt, ac contemnentes Dei. Qui autem captivitatem suam intelligunt, horum os debet impleri risu et exsultatione, hoc est, per evangelion debet eis praedicari redemtio a peccatis et morte, per Christi sanguinem parata. Haec est Spiritus sancti sententia, ut talium os impleatur risu, hoc est, nihil aliud praedicet et sonet, quam summam laetitiam, et voces triumphales de Christo vincente Satanam et mortem et exsolvente peccata nostra. Nam quod dicit: „Os nostrum erit plenum," non hoc tantum significat, quod ibi erit vox et sonus quidam, sed quod os simpliciter aliud nihil sonabit, quam risum et illas evangelii consolationes. Sic lingua nostra, id est, praedicatio, erit plena exsultatione, hoc est, totum ministerium erit consolatorium. Hoc primum Judaeo est dictum, nam risus ille primum offerendus fuit illi populo, habenti promissiones. Jam ad gentes venit, quas etiam vocat ad communionem hujus risus.

„Tunc dicent inter gentes: Magna fecit dominus cum istis." Gentes nominat, quae naturaliter oderant et fastidiebant Judaeos, nec quidquam minus quam religionem eorum poterant ferre. Hae, inquit, praedicato isto risu admirabuntur et praedicabunt magna-

lia Dei [7]). Hoc miraculum scilicet efficiet ille risus praedicatus per os et linguam nostram. Porro gentes hoc nullo modo facerent, nec haberent pro beneficio, nisi ipsi quoque ejus beneficii essent participes. Cum igitur Spiritus sanctus dicat nos praedicaturos et admiraturos hoc beneficium solutae captivitatis Judaeorum, manifeste significat etiam hujus liberationis participes fore, sicut Christus in evangelio dicit: „Qui in nomine meo facit virtutem, non est contra me, sed pro me." Ad hunc modum dicit, gentes quoque illam redemtionem de morte et peccato praedicaturas esse, sicut idem testantur aliorum fere omnium prophetarum testimonia. Zachariae 8. est, quod decem viri ex omnibus linguis gentium apprehendent fimbriam viri Judaei dicentes: „Ibimus vobiscum, audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est." Hic locus quasi ex hoc psalmo videtur transcriptus esse. Sic Esaiae primo [2.]: „Confluent ad montem domini omnes gentes, et ibunt populi multi et dicent: Venite adscendamus ad montem domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus etc."

Haec ad nostram consolationem pertinent, qui secundum carnem non sumus semen Abrahae, quod quanquam promissio nobis non facta est, tamen postquam impleta est, nos ejus reddimur participes, sed tamen per Judaeos, secundum promissionis verba: „In semine tuo benedicentur omnes gentes," et Christus: „Salus ex Judaeis est." Certum igitur est, nos gentes pertinere ad illam redemtionem, etiamsi nobis non debebatur. Nobis enim non fuit promissa, sed ex misericordia contigit per risum illum praedicatum, non so-

---

7) Gentes participes hujus redemtionis.

lum in Sion, sed in gentibus etiam, quae praedicabunt et habebunt omnia cum populo sancto, sicut sequitur:

III. Magna fecit dominus nobiscum, ideo facti sumus laetantes.

Hic vides unam ecclesiam constitui ex gentibus et Judaeis, una voce praedicantibus beneficia Dei, ut, sicut Paulus Rom. 15. ait, unanimiter uno ore glorificetur Deus, et pater domini nostri Jesu Christi. Hoc enim, quod canit ecclesia Judaeorum: „Magna fecit dominus nobiscum," idem etiam canit ecclesia gentium, et sequitur idem fructus utrimque, et verum signum populi evangelii, nempe, quod sunt populus exsultationis et laetitiae, sicut dicunt: „Ideo facti sumus laetantes." Jam ipsi cogitate et videte, quam horribilis abominatio fuerit regnum papae [8]), in quo nihil audiebatur, videbatur, docebatur, legebatur, nihil exercebatur aliud, quam traditiones humanae, quae sua natura aliud non possunt, quam afferre tristitiam et affligere corda. Regula enim parit regulam, observatio observationem, et fiunt, quod deterrimum est, ista omnia laquei conscientiae, non manent simpliciter onera corporis, sicut debebant, ubi utiliter instituuntur. Itaque in regno papae non fuit una gutta hujus doctrinae, quae pareret gaudium et laetitiam. Si igitur ibi sunt pavida corda, non inveniunt consolatorem. Si anguntur et dubitant, non possunt distinctionem facere, de qua supra diximus.

Quare debebamus Deo pro hoc immenso beneficio gratiam, quod scimus nunc doctrinam evangelii proprie

---

8) Regnum papae.

esse doctrinam salutis et consolationis. Quantum igitur quisque in suo corde secundum hoc verbum gaudii sentit, tantum etiam habet vitae et salutis. Si autem adhuc sentis tristitiam, signum id est, quod diabolus nondum desiit te vexare. Quare cor ad illum usum est instituendum, ut scias lege esse utendum contra impoenitentes et induratos. Ibi enim est in legitimo et proprio usu, sed in usu illegitimo et improprio, cum exercet et vexat animos jam antea territos. Quare animi territi legem audire et admittere non debent. Ad hos enim pertinet risus et ovatio, hoc est, praedicatio evangelii, seu remissio peccatorum in Christo donata. Hac etiam sanctificamur, lege non possumus sanctificari, sed magis rei efficimur, sicut Paulus dicit in Romanis.

IV. Converte domine captivitatem nostram, sicut aquas ad austrum.

Hactenus propheta vaticinatus est de regno Christi, et redemtione per Christum efficienda, ac invulganda postea in universum genus humanum et totum orbem terrarum, sic ut ex Judaeis et gentibus fiat una ecclesia, in qua nihil praedicetur, quam risus et exsultatio, laus et gratiarum actio. Jam pergit describere eandem ecclesiam et ostendit, quid sequatur ad illum fructum redemtionis, et ad illam communionem Judaeorum et gentium, nempe, quod necessaria sit oratio [9]), sicut etiam Zacharias conjungit cum spiritu gratiae spiritum precum, hoc est, cum redemtione illa per Christum facta orationem fidelium et jam redemtorum. Etsi enim redemtio est facta et nos vere

9) Oratio.

redemti sumus sanguine filii Dei, tamen necesse est, ut quotidie pro redemtione oremus, sicut Christus quoque in oratione sua jubet orari, ut sanctificetur nomen Dei, quod tamen constat esse sanctum et sanctificatum; ut veniat regnum Dei, quod tamen venit et est etc. Item Christus dicit: „Pater glorifica nomen tuum,“ ac respondet pater: „Glorificavi id et glorificabo adhuc amplius.“ Item Paulus: „Non arbitror me apprehendisse etc.

Hoc enim est, quod etiam supra monui, beneficium evangelii et inaestimabile illud donum redemtionis nostrae et vitae aeternae facile dici quidem, sed difficillime credi, quia habemus in hac vita non decimas, sed tantum primitias Spiritus, plenitudo autem carnis fere tota adhuc vivit, et est incolumis. Ingredimur quidem in regnum Dei, ac, ut sic dicam, uno pede certi sumus de promissione consequenda, sed non sic subsistendum est, etiam alter pes trahendus, hoc est, quotidie crescendum et proficiendum est in hac agnitione gratiae et fide. Ideo Zacharias dicit effundi spiritum precum, qui augmentum hoc requirat, et Paulus dicit Spiritum gemere gemitibus inenarrabilibus, imo universam creaturam ingemiscere pro liberatione filiorum Dei. Igitur donec habitamus in hoc corpore, quod nos gravat et remoratur [10]), quo minus possimus ista plene apprehendere, habemus non solum spiritum gratiae, sed precum quoque, ut sciamus quidem nos esse in gratia propter Christum, in quem credimus, et tamen assidue oremus, ut, quod Deus in nobis coepit, perficiat.

Nemo igitur tam sit arrogans, ut aestimet, cum haec semel audivit, se esse theologum, et plene scire

---

10) Reliquiae peccati in piis.

ista. Haec enim arrogantia facit fanaticos spiritus, qui sicut canis Aesopicus umbram sectantur, et quod verum est, amittunt. Verbum quidem, baptismus, denique ipse Christus, plena, perfecta et integra sunt, sed nos hic non de rebus ipsis agimus, sed de apprehensione rerum. Sic vita aeterna vere est perfecta, sicut Christus dicit: „In domo patris mei mansiones multae sunt," sed in his mansionibus nos, dum hic vivimus, nondum consedimus, spe tantum eas possidemus, et vexamur interim peccatis, desperatione, curis, laboribus etc. Ac nonnunquam fides satis firma est, sed rursum accidit, ut sit infirmissima: ibi immergimur tanquam in profundissimum lutum, ex quo eluctari non possumus, quin undique commaculemur. Talis est vita christianorum, qui jam primitias spiritus acceperunt. Hi usu discunt, non ista posse sic plene apprehendi, quin saepe fiat, ut labantur, periclitentur, et allevatione opus habeant, sicut Christus Paulo respondit: „Virtus mea in infirmitate perficitur." Infirmitas est nostra, et manet nostra, dum vivimus, virtus autem est solius Christi.

Hoc in papatu ignoravimus. Nam et de sanctis, etsi historiae sacrarum literarum diversum ostendunt, credidimus, eos fuisse purissimos, et de nobis cogitavimus, si quis unum, ut sic dicam, gradulum gratiae haberet, salvum esse. Ac sane non nego hoc postremum, et tamen verum est, praesertim in pugna et tentationibus, tales saepe labi, et scintillam spiritus penitus exstingui, sicut Davidi accidit in adulterio. Quare excutienda haec est papistarum opinio, qua animi redduntur securi, ac putant satis esse, coepisse haec semel. At Christus dicit: „Qui perseveraverit in finem, hic salvus erit." Quodsi quis post baptis-

mum aquae et spiritus statim exstingueretur, is salvaretur. Sed quia vivimus longius, non potest aliter fieri, quam ut saepissime impugnemur a diabolo, qui conatur spem, fidem et optimas virtutes, quae in nobis per gratiam Dei sunt, convellere et labefactare. Habet autem Satan hic eam praerogativam, quod gratia in nobis coepta, nondum autem impleta et perfecta est. Res quidem integrae et perfectae sunt, sed nos nondum sumus integri et perfecti. Ideo non possumus res integras et perfectas integre et perfecte apprehendere, sicut Paulus loquitur. Ideo autem invadit Satan haec initia, quod metuit, ne perficiantur, et pugnat contra spem, fidem et caritatem.

In hoc periculo ecclesia se confert ad orationem, et dicit: „Ne inducas nos in tentationem," item: Da victoriam, ne deficiat fides mea, ne confundatur spes mea, perfice bonum opus, quod coepisti in me etc. Tales sunt christiani, qui habent perfectam redemtionem, et certam spem vitae aeternae et remissionis omnium peccatorum, et veram liberationem a diabolo, morte et inferno. Has res habent, nec in rebus ullus defectus est, sed in me et te est defectus, quod ista nondum plene apprehendimus. Nam caro et sanguis, ac peccati reliquiae adhuc vivunt, ideo sanctus Paulus clamat: „Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi Dei." Haec causa est, cur christianus non possit esse securus. Videt enim se omnia pericula nondum superasse, quae quotidie hostis excogitat. Quod autem ad Christum attinet, quem fide apprehendit, verum est, quod habet omnia. Nam in Christo diabolus prostratus, lex impleta, ira Dei submota, peccata exsoluta et mors ipsa devicta est. Sic sunt haec, cum in Christum, in quem credimus, respici-

mus: sed cum postea ad nos respicimus, cogimur fateri nos nondum esse puros, quia fides nondum perfecta est, quae ista dona perfecte apprehendere possit. Igitur in pugna formidamus, cedimus hosti, patimur nobis excuti spem, commovemur ad tristitiam, impatientiam etc. Sic christiani sunt bellatores et veri milites Dei, qui in acie stant, nec possunt esse securi, ideo orant sollicite et implorant Dei auxilium. Contra qui securi sunt, nihil orant, sentiunt enim diabolum procul abesse, et sic fidem etiam non sentientes amittunt, et postea in tentatione sunt tanquam aridum folium.

Hoc dicit hic versus, nempe quod in ecclesia semper sit continuanda oratio, si non ore, at corde et gemitibus secundum praeceptum Pauli: „Abundet verbum Dei inter vos,“ ut non tantum docendo publice et privatim quotidie acuatur, sed etiam orando, et ut Moses in Deut. dicit, meditando, sive cum stamus, imus, vigilamus, edimus etc., non quidem ideo, quod in re sit dubitatio aliqua, sed quia adversarius noster tanquam leo circumit, quaerens quem devoret. Nos autem sumus infirmi, gestantes thesaurum hunc in testaceis vasis, imo aggravati adhuc carne peccatis plena, in qua fides est ceu surculus, qui nondum pervenit ad maturitatem et facile a ventis commoveri aut exscindi etiam potest. Hoc nesciunt, qui, antequam in pugna periculum faciunt, se christianos esse et credere putant. Hi aut haeretici fiunt, apprehendentes temere omnia, aut plane profani redduntur, sicut jam vulgus est, quod quidem doctrinam nostram verbis aliquo modo referre potest, sed inclinatum, tanquam porcus in stercus, vere verbum nihil curant, sed etiam deteriores nunc sunt, quam ante fuerunt. Hi

non intelligunt, quod necessarium sit quotidie crescere, ut in pugnis quotidianis contra sagittas Satanae consistere possimus, impellentis ad contemtum Dei et hominum. Vigilandum itaque est et orandum, secundum praeceptum Christi.

Ad hunc modum intelligo orationem hanc non in persona prophetae, quasi oret pro revelatione redemtionis futurae, sed in persona christianorum, qui quotidie necesse habent hunc versum orare, et dicere: Domine redemisti de captivitate, redime amplius, remisisti peccatum, remitte amplius, occidisti diabolum, occide amplius, sustulisti legem, tolle amplius [11]). Postulandum enim hoc est, quod jam ante habemus, donec fiamus perfecte puri, id quod fiet mortuo hoc corpore nostro, in quo peccatum hic regnat. Sententia igitur est: „Domine converte captivitatem nostram," hoc est, nos, qui incepimus esse initium novae creaturae, redime, ut sicut redemtio per Christum plene et perfecte facta est, ita nos plene et perfecte eam apprehendamus et sentiamus. Multa enim sunt in hac vita, quae huic redemtioni adversantur, quare opus est nos sic defendi, ne relabamur in captivitatem, ne fides nostra per Satanam evertatur. Caro enim est infirma, at Satan est potens, nisi igitur nos defenderit et servaverit Deus, frustra incepimus redimi. Ad hunc modum semper orandum est, ut augeantur in nobis primitiae spiritus, et renovemur de die in diem, donec vetus homo totus aboleatur per mortem. Tunc enim futurum est, ut captivitas perfecte convertatur, sicut torrentes seu aquae austri exsiccatae sunt, sive

11) Quo modo christiani orent pro redemtione, cum tamen jam ante sint redemti.

mare rubrum, sive Jordanem intelligas, parum enim refert. Similitudo enim haec est: Sicut per manum tuam mirabiliter fecisti, ut mare exsiccaretur a sicco vento, ita penitus exsicca, quidquid est captivitatis in nobis, ut perfecte absumatur, sicut torrentes, qui per hiemem inundant, per aestatem autem toti exsiccantur. Significat enim simpliciter siccitatem, sive eam intelligas, quae in mari rubro et Jordane fuit, sive quae in torrentibus solet accidere.

Hoc igitur quod moneo, ut assuefaciamus nos ad assiduam orationem, et meditationem scripturae sanctae. Qui non pugnaverunt contra Satanam [12]), nesciunt, quam spiritus precum sit necessarius. Paulatim enim crescit negligentia et securitas, sicut rubigo in ferro, et verbum paulatim quasi de manibus delabitur, priusquam sentiamus. Hoc cum fit, jam dimidium victoriae Satan abstulit. Non enim dormit, sed observat omnia momenta, et tum adoriri solet, cum cor vacuum verbo senserit. Ibi, facile tanquam ex scintilla ingens incendium in conscientia excitat. Id priusquam restingui possit, et Christus ac verbum iterum apprehendi, aut doloribus et cruciatibus oppressi aut penitus enecati sumus. Est enim homicida, et omnia consilia sua instituit ad nos occidendos. Necessarium igitur est verbum ruminare, et orare, sive cum surgimus, sive cubitum imus, ne nos vacuos et imparatos hostis inveniat, et redemtionem hanc penitus nobis excutiat [13]).

Ego etiam theologus sum, qui mediocrem usum et peritiam sacrae scripturae variis periculis sum con-

---

12) Periculum quod christianis imminet. 13) Exercitium verbi.

secutus. Sed non ita efferor hoc dono, quin quotidie una cum pueris catechismum, hoc est, decalogum, symbolum et decem praecepta, mecum orem, et intento corde inspiciam, non tantum verba transcurrens, sed etiam observans, quid singula verba significent, et sane, cum hoc non facio, et aliis negotiis occupor, sentio inde certum incommodum. Verbum enim a Deo in id datum est, ut id nobis acuamus, sicut Mose dicit, et exerceamus. Sine hoc exercitio animi nostri contrahunt quasi rubiginem, ut ipsi nobis ipsis excidamus. Videmus, et quotidiana vita satis magnum documentum est, quo homines cadant, et quibus excipiantur periculis. Sed hujus rei quae alia causa est, quam quod securi sunt, non orant, verbum non audiunt nec ruminant, contenti eo sunt, quod in libris habent et legere possunt. His paulatim inserit Satan contemtum verbi, deinde aut in subitam desperationem aut alia pericula conjicit? Quid enim reliquum est, verbo amisso, quo homo contra hunc hostem se munire et defendere possit? Theologi igitur est, assidue discere, assidue exerceri in verbo et oratione, non tantum quia res sunt maximae, quae animo plene includi non possunt, sed etiam, quia adversarius noster non semel tentat, sed assidue. Ergo assidue verbo contra eum pugnandum, et orandum est. Ita ad populum Christi et ecclesiam, seu redemtos et sanctificatos pertinet oratio. Increduli enim et impii non orant.

V. Qui seminant in lacrymis, in exsultatione metent.

Hoc etiam unum est de iis, quae proprie ad redemtos pertinent, quod subjiciuntur multis tentatio-

nibus [14]), secundum sententiam: „Per multas tribulationes oportet in regnum coelorum intrare." Itaque theologia recte vocatur professio sanctae crucis. Sic Christum oportuit pati, caput ecclesiae, et prophetae per Spiritum sanctum, sciut Petrus dicit, „praedixerunt passiones ejus, et post eas etiam glorificationem." 1. Pet. 1. Ac quomodo posset fieri, ut christiani non paterentur, cum nullum in mundo officium sit, quod sit sine cruce? Magistratum esse, et regere alios, an non miserrimum genus vitae est, adeo ut Demosthenes, sapientissimus vir, post tot in Atheniensi republica pericula et molestias, dixerit, si geminae viae essent propositae, una quae ad inferos, altera quae ad rempublicam duceret, se malle eam, quae tendit ad mortem et ad inferos, ingredi. Itaque Bias id genus vitae certissimam regulam esse censuit, qua judicari possit de singulorum ingeniis, magistratus, inquit, ostendit virum. Neque enim, nisi vir sis, et vere invictum habeas animum, pericula et labores omnes sustinere poteris, quos haec vita secum trahit. Quam multi sunt, qui priusquam invidiam subeant, et offendant alios, a justo et vero declinant? Ideo fit, ut paucissimi in magistratu boni sint. Si qui autem sunt boni, fere ingratitudinem et extrema pericula pro laboribus reportant. Nam justa administratio semper odium et invidiam concitat. Sic si uxorem ducas, quae ibi molestiarum moles objicitur? qui, ut Basilii verbis utar, τῶν φροντίδων θορυβὸς maritum excipit? sive familiam, sive liberos, sive alia domestica incommoda, sive etiam vicinorum injurias consideres. Quid multa? nullum vitae genus invenies, quod non

14) Crux.

sit plenissimum omnis generis molestiarum, nisi velis injustus esse. Si autem hoc serio conatus fueris, ut juste et sancte vivas, non poterit abesse, quin statim Satan crucem objiciat, et te vexet.

Sunt autem haec, ut videmus, temporalia, quanto igitur magis in ecclesia idem accidet, ubi cum diabolo pugnandum est de justitia et vita aeterna? Nam si Satan justitiam civilem ferre non potest, quomodo pateretur aeternam justitiam, qua ipse in aeternum se periturum novit? Christiani igitur habent acerrimos hostes daemones, qui eos persequuntur ac fatigant dies et noctes. Quare eorum miserrima vita est, prae omnibus hominibus, sive respicias ad ea, quae patiuntur in carne, sive in conscientia. In civilibus negotiis invenitur saltem aliqua species laetitiae et voluptatum, sed qui volunt christiani esse, hi sunt et manent in peccatis, quae tum corpus tum conscientiam coram Deo ream agunt. Coram mundo autem sunt vermes, abominatio et καθάρματα, subjecti odiis daemonum et totius mundi, ideo omni genere suppliciorum in eos mundus saevit. Qui igitur veram imaginem christiani oculis intueri vult, Hiobem[15]) intueatur, daemonibus, cruciatibus corporis, et foedis ulceribus obsessum et oppressum. Quid faciemus igitur? Si volumus et optamus consequi vitam aeternam, haec ferenda sunt. Si volumus confiteri redemtionem et redemtorem nostrum Christum Jesum, sciamus paratos fore, qui justitiae et vitae nostrae aeternae insidientur.

Praeparemus igitur, sicut Sirach monet, animam nostram ad tentationem, et praebeamus tergum no-

---

15) Hiob image christiani.

strum aratoribus, sicut psalm. 129. dicit. Quisquis enim profitetur se baptizatum esse, et censeri nomine Christi gaudet, statuat, se non esse meliorem Christo domino suo. Oportet enim conformes fieri imagini filii Dei. Si Christus gestavit spineam coronam, non speremus futurum, ut nostro capiti serta et rosae imponantur. Nos quidem quaerimus pacem et quietem, nec ullam damus occasionem justam mundo saeviendi in nos, sed Satanae odium hoc modo non placatur, sed incenditur magis.

Videte igitur nunc miserabilem illam formam christiani [16]), qui tamen redemtus est. Est plenus peccatis, tristitia, morte, ideo totus sibi ipsi displicet. Deinde est ceu Lazarus ante fores divitis, est ceu Hiob infinitis periculis et malis oppressus. Hic dicas: Quis igitur optet christianus esse? Audi igitur, quid Petrus dicat, 1. Petri 4.: „Fratres, ne miremini fervorem seu tentationem, quae in vobis sit, ad tentandos vos, quasi novi aliquid vobis contingat, sed tanquam communicantes Christi passionibus gaudete, ut et in revelatione gloriae ejus gaudeatis exsultantes." Haec enim est Christi, ecclesiae et omnium fratrum imago, ut patiantur. Sed noli ad passionem et tribulationes tantum respicere, etiam ad fructum respice [17]), qui sequi solet, quod scilicet, qui in lacrymis seminant, in exsultatione metent. Hac consolatione quid potest suavius objici iis, qui crucem Christi portant et secundum spiritum a daemonibus, secundum corpus autem a mundo vexantur? Satan enim oppugnat fidem, et facit nos murmurare contra Deum, aut tristitia ita opprimit, ut quid agamus, aut ubi simus,

---

16) Imago christiani. 17) Finis crucis.

esciamus, et tamen verum est, quod simus sancti et redemti. Sed redemtio est abscondita, tentatio autem sentitur in spiritu et in carne. Deinde accedunt temporalia, verbi adversarii calumniantur nostra, et mendaciter deferunt, ac mille occasiones quaerunt nocendi nobis.

Haec cum sentiuntur, tunc cor palpitat, et clamat cum Davide: „Miserere nostri domine, miserere nostri.“ Hoc totum vocat Spiritus sanctus, seminare in lacrymis, ire et flere, ac mittere semina. Aliter fieri non potest, quam ut christianus sit seminator talis, qui sementem faciat non in risu, sed in acerbissimo luctu et lacrymis.

At, inquis, ubi manet risus, qui praedicatur redemtis illis, de quo David paulo ante dixit? In spiritu. Quantum enim habes fidei, tantum etiam habes risus. Sed nonnunquam risus excutitur, non tamen omnino deseremur, quia promissio est, futurum ut in exsultatione metamus. Porro non est, ut intelligamus verbum seminandi 18) tantum de officio docendi, sicut eo utitur Paulus: „Qui seminant vobis spiritualia,“ sed significat totum vitae genus omnium piorum, et actiones omnes, quas suscipiunt ratione vocationis. Sunt enim tanquam semina in futuram vitam, quam spe habemus ac possidemus. Sumus enim salvi, et victores mortis, sed in spe. Interim autem, dum hac vita fungimur, sumus in lacrymis, sicut Christus dicit: „Mundus gaudebit, vos autem plorabitis, sed tristitia vestra, inquit, vertetur in gaudium.“ Hoc exspectandum est, et tristitiae ac vexationes hac spe tolerandae et vincendae sunt. Sumus enim in oculis Dei tanquam

---

18) Seminare quid.

ferae, quas venationibus sinit exerceri, ut nunquam tuti esse videamur [19]), christianus enim sine afflictionibus nihil valet. Sic videmus, quomodo Petrum, Paulum et alios sanctos persequi sinat a venatoribus, hoc est, synagoga, caesaribus, principibus, ut scilicet discant in sese esse humiles et patientes, et non superbiant.

Cum igitur omnes, qui pie volunt in Christo vivere, persecutionem oporteat pati, retinenda est haec consolatio, qua vexationes illas quasi condiamus, nempe quod Spiritus sanctus hic quidem vaticinatur futurum, ut seramus in lacrymis, sed confidendum esse. Quo enim lacrymae sunt uberiores et acerbiores, hoc risum et laetitiam majorem parient [20]), sicut etiam contrarium exemplum ostendit. Mundus seminat in risu, sed postea in aeterna tristitia et doloribus metit, nos autem modicum hic tentamur. Sustineamus igitur et speremus futurum, ut aeternum gaudium metamus, pro ista modici temporis laboriosa satione.

Deinde etiam in hoc consolatio est, quod, etsi tota vita est tristissima et vere seminatio in lacrymis, tamen Deus interim nullam tentationem sinit esse perpetuam, sed sicut vices sunt tempestatum, ita semper illa nubila sequitur serenitas, et recreatio post labores. Sic experimur, cum animi cogitationibus desperationis, diffidentiae, impatientiae coram Deo et mundo ad unum, duos, tres dies, aut amplius vexati sunt, postea sequitur, ut animi consolatione aliqua spirituali iterum erigantur. Sicut enim parentes filiis virga castigatis, postea iterum blandiuntur, et saccharo aut

---

19) Christiani exercentur sicut ferae a venatoribus.
20) Deus tandem suos liberat.

aliis illecebris ad se alliciunt: ita Deus quoque nobiscum agit, ne, si nulla esset refocillatio, perpetuum ab eo fugeremus. Itaque Paulus quoque monet liberos sic castigandos esse, ne tamen fiant pusillo animo, hoc est, alieno a parentibus, et moderati parentes solent miscere ideo virgam blanditiis et munusculis, quae arguant amorem, ne, dum plagas sentiunt liberi, prorsus nullum existiment veniae locum relictum esse. Ad hunc modum solet Deus quoque. Si enim tentationes essent perpetuae, quis eas ferret? Miscentur itaque consolationibus, ut intelligamus Deum non velle totos nos absorberi tristitia. Corrigere vult, sicut psalmus dicit, sed non morti tradere. Impelli sinit, sed etiam manum porrigit, qua nos suscipit, ducit ad inferos, sed reducit quoque. Contra Satan et mundus infinito odio et insatiabili ira ardent. Hi dicunt: „Exinanite, exinanite usque ad fundamentum." Talis non est Dei ira, qui corripit ad salutem.

Discamus igitur haec, quod tentationes nobis sint perferendae, et seminandum in lacrymis, ne scilicet cum tentatio ingruit, tanquam nova et inusitata re offendamur ac desperemus, sed retineamus hanc consolationem, habere nos messem in vità aeterna, quam cum gaudio facturi simus, praeter hoc, quod etiam in hac vita tentationes ita temperantur, ut sustineri possint, secundum sententiam Pauli: „Fidelis est Deus, qui non sinit nos tentari supra quam possumus," sed cum tentatione etiam facit ἔκβασιν seu evasionem. Hoc quidem accidit, ut nobis videamur non amplius sustinere posse periculum, sed virtus domini perficitur in infirmitate.

VI. Euntes eunt et flent portantes pretiosum semen, et venientes venient cum exsultatione, portantes manipulos suos.

Quomodo potuit clarius pingi conditio ecclesiae, et iter, quod ambulat sub sancta cruce? ut scilicet muniamus animos nostros, ne amittamus risum illum, quem fide apprehendimus, sed crescamus per crucem, et risum illum sentiamus augeri. Neque enim fides et christianorum vita sunt hypocrisis, qualis monachorum est, qui etiam ad perfectionem conantur pervenire speculationibus istis unionis spiritualis, sicut ipsi vocant, sed, sicut meo exemplo didici, frustra. Neque enim, cum serio id agerem, ullum unquam gustum ex talibus speculationibus sensi. Sunt igitur nilil quam periculosae fabulae et hypocrisis. Haec autem est vita christiana, quae hic describitur exerceri cruce ac tentationibus, et apprehendere verbum. Haec est vera et practica unio nostra cum Deo, in qua unione quotidie crescendum est propter carnem, mundum et Satanam quotidie tentantem. Nisi enim in his periculis recursus pateat ad verbum et orationem, succumbimus. Ideo crux est medium, quo Deus nos exerceri, non absorberi vult, ut quotidie magis ac magis purificemur.

Porro quod ad textum attinet, parum refert, sive exponas hunc versum, quod sit repetitio primi versus, sive distinguas, quod loquatur de consolatione hujus vitae, superior autem de consolatione futurae vitae. Mihi tamen proprie etiam hoc videtur significare voluisse, quod tribulationes non semel tantum fiunt. Etsi enim intercedat consolatio, tamen tentatio aliam excipit, ita ut tota vita sit continuatio quaedam tentationum. Sic in ecclesia una haeresi devicta et

exstirpata subnata est alia, uno *) tyranno oppresso manu domini, secutus est alius. Sic privatim una desperatione victa succedit alia etc. Hanc continuationem etiam geminatione illa videtur significare propheta, quod dicit: Eundo eunt. Nullus enim lacrymarum finis est, antequam descendamus in sepulchrum, etsi tempus respirandi conceditur.

Quod vertunt „pretiosum semen", viderint isti, qui hebraicae linguae magistri sunt. Nam nimis remota ea figura est. Mihi magis videtur significare protractionem, ut exprimat continuationem tentationum, de qua jam dixi, seu epitasin. Alioqui מֶשֶׁךְ sunt, sicut supra diximus, Tartari **). Sed hoc nihil ad hunc locum. Sententia igitur est: Portant prolongatum seu dilatatum ***) semen; hoc est, laboriosam vitam agunt, de die in diem exercentur novis periculis et calamitatibus, sine cessatione, ut sit protractum semen idem ac si dicas: continuatas, successivas, seu alternatas tentationes. Sed hujus continuationis quis est finis? Ille scilicet, quod aeternum gaudium possidebunt, sicut epistola ad Hebr. egregie dicit: „Omnis disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed moeroris (hic audis lacrymas), postea autem fructum paratissimum justitiae reddet exercitatis per eam." Hic audis, quod venientes venient cum exsultatione. Si igitur protractum et prolongatum semen est, non tamen est aeternum, gaudium autem aeternum erit. Sic regnum Christi non est positum in potentia mundi et opibus, sed in redemtione aeterna, quam cogimur obtinere magnis vexationibus et cruci-

*) In orig. legitur: uiro. **) In orig.: tactari.
***) In orig.: dilutum.

bus infinitis, in quibus tamen sustentamur verbo et oratione, donec salvemur. Amen.

PSALMUS CXXVII.

Nisi dominus.

Habet hic psalmus titulum Salomonis, et sane verisimile est Salomonem auctorem ejus esse. Videmus enim in omnibus Salomonis libris, quod vere est doctor politicus, nec tractat principalem articulum patris sui David, de justificatione, vel de Christo haerede et nepote Davidis, sed ea tractat, in quibus versatus et a Deo constitutus fuit, nempe politica. Id autem facit eo modo, ut nullus philosophus unquam sic de politicis docuerit. Transfert enim totam politiam ad fidem, et quidquid vel in republica vel in oeconomia geritur, id refert ad divinam administrationem, quod alii scriptores, sive philosophi sive oratores fuerunt, non faciunt. Quanquam enim leges dictant, et rationes praescribunt, quibus recte administrari respublica, et familia pulchre gubernari possit, tamen non sciunt, unde successus petendus sit, ut illa, quae recte consulta sunt, succedant. Nam materialem et formalem causam solum tum politiae tum oeconomiae norunt, finalem autem et efficientem causam non norunt, hoc est, nesciunt, unde veniant politia et oeconomia et a quo conserventur, item quo tendant.

Aristoteles igitur in ethicis et de republica, item Xenophon, Plato, Cicero et alii, quanquam de republica praeclare scripserunt, tamen veram efficientem et

finalem causam non attingunt. Causam enim finalem optimam et praecipuam putant esse pacem politicam, honestum, gloriam etc. Efficientem autem causam constituunt virum sapientem, seu prudentem magistratum, vel, ut ipsi loquuntur, virum et civem bonum. Sed Salomonem audiemus aliter et proprie magis disputantem. Philosophi igitur formalem causam recte tenent, quomodo sit gerenda respublica, quod alicubi justitia commutativa, alicubi distributiva sit sequenda, quod secundum hanc puniendi sontes, defendendi insontes sint, secundum illam constituendi contractus etc.

Hanc causam pulcherrime et optime tractant, sed haec non satis est. Nam cum haec ita instituta sunt, requiritur etiam successus. Videmus sapientissimos viros graviter commoveri, cum pulcherrimis suis consiliis successum deesse vident. Leges enim habent justissimas et honestissimas, et summa vi in id incumbunt, ut leges illae serventur, sed in efficienti et finali causa haerent, quia enim statuunt finem gloriam, pacem, opulentiam, haec autem non semper eveniunt, saepe etiam diversum accidit: manifestum ergo est, hos eventus non esse causam finalem. Econtra alius quispiam, quo est pejor et negligentior, eo est fortunatior, ea res magis commovet bonos ad impatientiam. Quare in hoc omnia sunt, ut sciamus, unde ista sic fiant, quod boni plerumque pessime habent, econtra pessimi optime, sicut multi dissoluti et maligni oeconomi florent, optimi autem egent.

Ergo apparet, quod non possunt philosophi et gentes de rebuspublicis et oeconomia sic docere, ut Spiritus sanctus. Nam ipsi tantum habent et sequuntur rationem, Salomon autem et Spiritum sanctum habet, qui eum de finali et efficiente causa imperiorum

et oeconomiae docet, habet item rationem et experientiam, quia et rempublicam et domum gubernavit. Quare non tantum ex Spiritu sancto loquitur, sed etiam et experientia, quod est in maximis causis versatus, et magnum gravissimarum rerum usum habuit. Debet autem hoc nomine commendatior nobis hic psalmus esse, quod eum vir tantus de politia et de re familiari composuit. Qui quanquam brevis est, nam sex tantum versiculi sunt, tamen est singulari doctrina refertus, ac formalem, item materialem causam non urget. Videt enim jam adesse domos, constitutas esse respublicas ac munitas optimis legibus ac magistratibus. Sed suntne satis? Minime. Duae enim principales causae adhuc desiderantur. Nam quod ad formalem causam attinet, fieri potest, ut leges meliores fuerint apud gentes, quam apud Judaeos, et fieri potest, ut magistratus quidam gentium fuerint meliores iis, qui in populo Dei fuere. Sed haec tantum sunt materia et forma.

Quare eo perveniendum est, ut principales causae rerumpublicarum et oeconomiae cognoscantur, quis sit, qui faciat rempublicam et domum, item quare faciat. Has gentes et ratio non vident, sed ratio tantum in materiam et formam intuetur, et quia causam efficientem non novit, conatur ea gubernare secundum eum finem, quem ipsa constituit ex sua virtute, quasi ipsa sit, quae tantas res possit constituere. Fit igitur, ut impingat et fallatur. Sic Demosthenes accedit ad rempublicam, quam invenit bene institutam legibus et moribus. Irruit igitur tanquam illotis manibus et pedibus, conatur fieri causa efficiens Atheniensis reipublicae, hoc est, vult eam gubernare tanquam sapiens vir suis consiliis. Ad quem finem? Ut scilicet publi-

cum pacem stabiliat, et sibi ac patriae gloriam et tranquillitatem pariat, et omnia sic eveniant, ut a se prudenter excogitata et deliberata videt. Sed Deus, quia superba consilia odit, diversum facit. Ergo in materia et forma nihil vitii est, in fine autem et efficiente causa sapientissimus vir fallitur.

Idem in Romana republica Ciceroni, summo viro, idem Julio Caesari evenit. Fit igitur, ut cum neque efficientem causam cernant, nec finalem attingant, ut clamitent, omnia casu et fortuna fieri, quae rectis consiliis fere semper adversentur. Quia enim neque virtute, nec sapientia, nec diligentia eum finem, quem optabant, attingere possunt, et vident quoque inscitiam et malitiam hominum rebuspublicis plus nocere quam nonnunquam rectis consiliis adjuvantur, finxerunt tertium et medium quiddam, fortunam scilicet, quae incerta causa esset, et alibi recta consilia successu juvaret, alibi impediret, ac coacti sunt dicere, majorem rem esse administrationem rerumpublicarum, quam quae humanis consiliis regeretur, nam praeter consilia etiam fortunam requiri, quae divinitus jam huic, jam illi contingeret, atque haec ratio, cur summi viri inter gentes neque de oeconomia nec de politia recte docere potuerunt.

Ergo subit hic doctor, qui habet alium spiritum cum experientia conjunctum, et docet, unde et quo, hoc est, quae vera causa efficiens tam politiae quam oeconomiae sit, et quis earum sit finis. Nam utramque complectitur, et docet, ut si quis velit vel domum vel rempublicam feliciter gubernare, ne is se principalem causam constituat, alioqui fore, ut evertat omnia. Tot enim pericula, tot molestiae et curae in utroque genere vitae occurrunt, quae ita perturbant ani-

mum, ut defatigatus ac desperans, omissis omnibus indignetur, et Satana duce se in has molestias praecipitatum dicat, et merito. Quare enim praesumit de eo gubernando, quod est supra vires suas? Sic Demosthenes jactatus in republica variis casibus, tandem dixit, si duae viae propositae essent, altera ad rempublicam, altera ad inferos, se citius eam ingressurum, quae ad inferos duceret, quam alteram. Sic in oeconomia, qui conjugium ingreditur, omnia sibi expedita et suavia promittit. Putat enim se certam rationem et uxoris assuefaciendae, et educandae sobolis, ac gubernandae familiae secuturum. Haec cum in experiundo diversa accidunt, et vel uxor minus est morigera, vel liberi ingrati et inobedientes sunt, familia est negligens, vicini graves et molesti (sunt enim infinita conjugii onera), ibi indignantur, et sero queri incipiunt, hoc si scissent, nunquam ducturos fuisse uxorem, suaviorem monachorum vitam esse, qui careat his molestiis etc. Talibus vocibus deplorant conditionem suam stulti homines, quasi vero, si monachus fias, omnia incommoda simul abjeceris, imo etsi in monasterium te abdas, tamen non carebis omnibus molestiis, quia sicut sub coelo et in terra es, quocunque in loco sis, ita vel sub oeconomia vel politia necesse est ut vivas, ubicunque tandem vivas, aliter non potest fieri.

Quare compara te, ut vincere et devorare molestias istas possis, et eas in aliam causam extra te rejicere discas, quae sit robustior quam tu es. Solus autem Spiritus sanctus doctor ille est, qui docet et monet, ut rejiciamus nos totos in sinum divinae majestatis, et confidamus illi, et in nomine ejus ducamus uxorem, curemus familiam, gubernemus respubli-

cas, figamus leges etc. Quae si succedunt, bene est si non succedunt, etiam bene, quia illa est voluntas, ut cum semel, vocante Deo, vel ad rempublicam vel oeconomiam sis ingressus, tamen illo invocando, in ea perstes et perdures.

Atque haec est doctrina principalis hujus psalmi, quem papistae in omnibus templis canunt, et tamen omnium minime res, de quibus agit, intelligunt. Fugiunt enim et oeconomiam et politiam, et tamen in utramque immersi sunt. Nemo enim magis politicus vel oeconomicus est. Nam papa et monachi etiam magnos monarchas et principes impudentissime gubernaverunt, et ab officialibus conjugiorum causae judicatae sunt, tum confessionibus tam domus privatas, quam imperia et magistratus rexerunt. Ita autem accidit, ut per homines imperitos utrumque vitae genus paene exstinctum sit. Nam eos, qui in politia vivebant et conjugio, damnabant, tanquam status saeculares, et consulebant, ut vitam monasticam potius sequerentur, sicut philosophi gentium, qui privatam vitam, hoc est, extra conjugium et politiam positam tanquam optimam praedicabant, deinde tales leges praescripserunt, quas nec ipsi servaverunt.

Contra hanc stultam et impiam vitam papistarum et philosophorum consolatur nos Deus in scriptura sancta, in qua videmus, quod nullus sanctus unquam exstiterit, qui non versatus fuerit vel in politia vel oeconomia. Maximos enim viros intrusit Deus in aulas principum, Heliam, Helisaeum, Esaiam, Danielem etc. Taceo jam de sanctissimis regibus, Davide, Salomone, Ezechia, et aliis. Quin Joannem baptistam quoque oportuit aulicum fieri, et regium consiliarium, sicut

textus dicit: „Herodes multa faciebat audito Joanne." Sic omnes sanctos suos conjecit vel in politiam vel oeconomiam, excepto uno Christo, qui erat sapientia patris, is nec uxorem duxit, nec gubernavit politiam, quia oportuit eum aliquid singulare esse prae reliquis, et tamen utrumque vitae genus honoravit, nempe nuptias et magistratum.

Monachorum igitur vita vere est diabolica, quod et oeconomiam et politiam fugiunt, ac sapiunt quidem. Quis enim non longe malit aliquo in solitudinem fugere, et sibi vivere, ac de alieno tolerare vitam, frui otio, pace, quiete, voluptate, et aliis bonis, cum opinione sanctitatis, quam in mundo jactari inter illas miseras et calamitosas curas, quibus humana haec vita plenissima est? Hoc vere est decerpere, quod est lautissimum, et relinquere aliis faeces, relinquere aliis gravissimos labores educandorum liberorum, gubernandae domus, administrandi imperii etc.

Sed ex hac ignavia meritum praemium ferunt, quod sunt homines imperiti, qui nullam rerum humanarum cognitionem habent, sicut hypocrisi et nugacibus suis speculationibus mundum perturbarunt, et perplexos reddiderunt tam eos, qui in oeconomia praeerant, quam in politia, imo fecerunt, ut inviti sustinerent officia, ad quae divinitus vocati erant, hi qui vel in conjugio vel politia vivebant. Si quis enim vel oeconomus vel magistratus accedebat eos, et de illis incommodis domesticis vel publicis querebatur, non solum non consolati tales sunt ad ferenda onera illa, sed quasi fanatici ab his optimis vitae generibus ad monasticen eos vocabant, donec eo tandem ventum est, ut mortuos cucullo indutos sepelirent. Nesciebant ista genera vitae, conjugium et magistratum, a Deo creata

et condita esse. Nesciebant, quod oporteret tales ad constantiam et patientiam potius adhortari, nempe, quod essent divinitus constituti in conjugium et in rempublicam, placere igitur Deo officium ipsorum, neque deserenda esse haec vitae genera, sed si qua aliter quam vellent, evenirent, paterentur ea incommoda propter Deum, et Deo commendarent omnia. Hoc vere fuisset docere et consolari mentes. Sic papistae neque ante hoc tempus id potuerunt, nec hodie possunt facere. Ratio est, quia sunt positi extra officium, usum et experientiam harum rerum, et tantum otiose de his cogitant, praeterquam quod sunt quoque destituti Spiritu sancto. Salomon autem utrumque habet, et maximam experientiam politiae ac oeconomiae, et Spiritum sanctum. His doctoribus didicit non posse res administrari humana sapientia, sed omnia divinitus gubernari.

Naaman Syrus non tantum afferebat ad rempublicam magnam sapientiam, sed textus dicit, quod Deus eum dedit in salutem Syriae, hoc est, magna illa sapientia infelix erat futura, nisi divinitus esset donatus successus. Sic si quis magnus et bonus est futurus princeps, non habet id naturae dono, neque ex institutione aut doctrina, sed donum Dei est. Hoc autem postea docet experientia ac usus, res saepissime aliter cadere, quam animo praevideris. Idem marito accidit. Quoties enim fallunt consilia? Verum igitur est, quod vulgo dicitur: Homo proponit, Deus autem disponit, et quod Salomon dicit Prover. 16.: „Cor hominis disponit viam suam, sed domini est dirigere gressus ejus.“ Instituis tecum consilia, qua ratione rebus tuis mederi velis. Res aliter cadunt, et his ipsis consiliis, quibus tantum confidebas, corrumpis causam tuam praeter-

opinionem tuam et aliorum. Parit autem haec res ingentem impatientiam. Quare discas, quod sapientia et consiliis tuis ne tuum quidem corpus possis regere; quomodo ergo regeres aliorum corpora et voluntates in una aliqua domo, civitate, ducatu, imperio? Disce ergo, quod, sicut Jeremias dicit: „Via hominis non est ejus," ita hoc ipsum corpus, quod sustines et circumfers, non esse in manu tua.

Hoc vere est docere de politia et oeconomia, ostendere scilicet causam efficientem et finalem. Est autem eo magis necessaria haec doctrina, quod omnes vel in politia vel oeconomia sumus. Etsi enim non sis maritus, tamen necesse est te esse in aliqua oeconomiae parte. Nam aut es filius, aut servus, aut habes liberos, servos, vicinos, aut alia quadam conditione in domo vel societate hominum es. Caveri autem non potest, quin multa molesta tibi accidant. Discendum ergo est, quomodo in istis vitae generibus sit versandum, unde ista sint, et quis eorum finis esse debeat. Longe autem maxime hac cognitione opus est iis, qui in aliquo superiore vitae gradu sunt, et vel rempublicam vel domum gubernare debent, ut sciant, quis ejus gubernationis sit finis.

Pertinet igitur hic psalmus proprie ad ecclesiasten Salomonis, et non solum doctrinam eandem, sed verba quoque fere eadem habet. In ecclesiaste dicit: Vidi vanitates, quod nec in oeconomia, nec in politia succedebat, sed afflictio spiritus in utraque erat. Quare nihil est melius, quam laetari in Deo, et cum gratiarum actione frui donis praesentibus, quae largitur, et facere quantum possis. Hic igitur psalmus videtur quasi compendium et epiphonema ejus libri esse, quo docet, et quae sit efficiens

causa politiae et oeconomiae sive reipublicae sive rei familiaris, et ad quem finem gubernatio ista tendere debeat, nempe quod tantum simus ministri et cooperatores Dei, nec simus causa efficiens, sed instrumentalis causa, per quam Deus operatur et facit illa, sicut sapientia dicit: „Per me regnant reges." Sic pater est instrumentum generandi, Deus autem est fons vitae et auctor. Sic magistratus tantum instrumentum est, per quod Deus pacem et jura conservat. Maritus et uxor in domo instrumenta sunt, per quae domus et res familiaris augetur.

Haec scire magnam consolationem affert. Si enim res aliter cadunt, nec pertingimus ad finem praestitutum, possumus dicere: Ego tantum instrumentum quoddam sum, nec sunt ista in manu mea, sed gubernantur ab alia majore potentia et sapientia. Si igitur uxor moritur, si moriuntur liberi, si turbatur pax, aut aliud quiddam incommodi accidit, dic: Non sunt ista in manu mea, instrumentum sum, quantum omnino possum facio, laboro, curo, mando, vigilo, tu domine, in cujus manu omnia haec sunt, da successum, alioqui frustra est omnis conatus, labor omnis etc. Nisi enim adsit prima causa, secunda causa per se nihil agit. Sic docet psalmus de causa efficiente.

Eodem modo de finali causa docet, ut intelligas omnia esse donum Dei, et pertinere ad gloriam et cultum Dei, non ad nostram pacem, voluptatem, gloriam etc., ut dicamus: Hoc fecit dominus, is dedit hunc felicem finem, ei sit laus et gloria in saeculum. Ego tantum instrumentum sum, ejus igitur est donum, non meum opus. Agrum debeo colere, possum esse instrumentum, sed quod proveniunt fruges, hoc Dei donum est, non labor meus. Si enim nostrum opus

esset, nunquam perirent segetes exundationibus, aestu, imbribus etc. Sic in conjugio tum demum apparet liberos donum Dei esse, quando uxor non parit. Horum causarum cognitio necessaria est christiano, quare jam ipsum psalmum audiamus.

I. Nisi dominus aedificaverit domum, in vanum laborant, qui aedificant eam.

Sunt grandia verba, quibus in universum damnat laborem nostrum, quod non sit causa efficiens eorum commodorum, propter quae suscipitur. Adhibe autem huc omnes omnium gentium historias, sacras, graecas, latinas, barbaras, et videbis, quod Deus hoc multis dederit, ut laudabiliter ordinare politiam et oeconomiam inciperent, verum quia successus non est secutus, fracti sunt animis, nonnunquam pro summo in rempublicam studio extremam ingratitudinem sunt experti. Quot summi viri in Atheniensi republica? quot in republica Lacedaemoniorum? quot in Romana ab ingratis civibus damnati et proscripti sunt? adeo ut haec communis omnium fortuna sit sive in privata, sive in publica vita, qui honeste agere et summo studio consulere rebus volunt, ut invidia et insidiis aliorum impediti non possint hoc efficere, quod conantur. Satan enim tot impedimenta, tot adversarios, tanta odia et tam varias insidias in bonos viros concitat, ut aut victi impatientia abjiciant illam curam reipublicae, aut indignitate moti crudeliter saeviant in eos, quos sibi obstare vident, et sic peccant vel desperatione, quod abjiciunt omnia, vel praesumtione, quod perrumpere nituntur. Hi laudabiliter quidem incipiunt, et delectantur consiliis suis, quae cum vident carere successu, sequitur vel furor vel desperatio.

Quare nos discamus media via incedere, et si Deus nos vocavit ad familiam gubernandam, dicamus: Domine dedisti uxorem, domum, liberos, his tua auctoritate praesum. Faciam igitur quantum potero, ut omnia rectissime gubernentur. Si non omnia ita succedunt, ut ego volo, scribam: Patientia, secundum illud vulgare verbum monachorum: Mitte vadere, sicut vadit, quoniam vult vadere, sicut vadit. Sin succedit ex sententia, dicam: Deo gratias. Domine non est opus meum, non labor meus, sed donum tuum. Idem faciat *) is, qui ad rempublicam vocatus est, in qua ob magnitudinem molestiarum et laborum longe magis hoc sancto consilio opus est. Qui autem est animo ita instituto, is conjugio, item administratione reipublicae cum pace frui potest, et manet quietus in pace, et tranquillitate cordis, etiam cum summa pericula imminent. Hoc non faciunt pertinaces et capitosi illi, qui simpliciter dicunt: Sic volo, sic jubeo. Post ubi diversum accidit, non volunt patientia mala illa vincere, sed aut respublicas et domos furiose perturbant, aut dicunt, se non posse sustinere molestias et labores illos, et discedunt ab officio. Inde fit anarchia, ut omnia sinant ferri suo arbitrio, non legibus, non poenis licentiam improborum compescant. Hoc Satanae consilium est, ut per hanc difficultatem, quae in utroque genere vitae est, omnia ad anarchian redabantur, aut ad tyrannidem, quando ne latum quidem unguem discedi a suis consiliis volunt, nemo autem media via incedat. Quare ego saepe doceo et hortor, ut et magistratum et conjugium incipiatis ab invocatione Dei et oratione, ut, qui uxorem velit ducere, ante omnia serio ad Deum clamet, et imploret ejus auxilium, ut

*) In orig.: faciet.

et uxorem bonam donet, et postea totam vitam gubernet. Quando enim hoc non fit, ducit aliquis uxorem eà spe, quod talem sit habiturus vitam, qualem amor recens fingit. Postea cum experiundo res aliter cadit, ut aut vitii aliquid in uxore haereat, aut quaedam alia objiciatur molestia, tunc aut fit leo in domo sua, ut Salomo ait, et poenitet eum facti, aut neglecta domo ipse hac, uxor alia via abit, et dissipat omnia. Quia enim cogitaverat omnia pulcherrime successura, cum diversum accidit, indignatur, et accusat conjugium, sed male. Tua enim culpa est, non rei familiaris, sed tuae insipientiae, quia vis esse efficiens causa oeconomiae, cum id tibi non sit concessum, tantum debebas esse causa instrumentalis.

Quare potius te submitte alteri magistro, et dic: Domine mi, doce tu me, ut recte administrem domum, politiam etc. Guberna tu, adsis tu mihi, ne qua impingam. Faciam enim quantum in me est, si succedit, agnoscam donum tuum, et tibi agam gratias: si non succedit, patiar aequo animo. Tu enim es prima causa, ego sum secunda causa, tu es creator et fac totum, ego tantum sum instrumentum. Si hoc animo gubernaremus, recte omnia se haberent. Nunc autem, sive magistratum, sive novos maritos intuearis, videbis summam praesumtionem. Ita enim instituunt omnia, ac si impossibile sit aliud evenire, quam ipsi cogitant, incedunt tanquam sint prima et efficiens causa, et praestituunt finem pro gloria et libidine sua. Sed Deus dicit: Aut non sic facies, aut impinges, et merito, quia sunt sacrilegi et blasphemi, quod id invadunt, quod erat primae causae. Cum enim vel calamus scribam docere vult, quomodo pingendae sint literae, vel securis fabrum, quomodo incidenda sit arbor, nihil rite

fiet. Plane idem hic fit, quando nos volumus gubernare, quod solius Dei est.

Expedit autem vobis, ut exempla hujus stultitiae consideretis, quae abunde multa suppeditant omnes aulae principum, civitates omnes et domus fere singulae. Omnes enim ita incedunt: Ego sum auctor et magister hujus oeconomiae, hujus politiae etc. Merito igitur sunt inquieti, et indignantur, quod non succedunt omnia, deinde ulciscuntur dolorem suum, et plane sunt ejusmodi, apud quos nihil neque humanitatis, neque consilii, nec auxilii invenias, sed aut est anarchia aut tyrannis, et in neutra parte est bonum opus, sed utraque sunt noxia. Sic in conjugio, si neque maritus uxori, nec uxor marito aliquid vult concedere, praeterquam quod concordia conjugalis dissipatur, etiam hoc accedit, ut aut maritus in tyrannum mutetur, aut negligat omnia.

Quid igitur faciendum est? Papa respondet et consulit, deserendam esse politiam, et fugiendum aliquo in solitudinem aut monasterium aliquod. Non, dicit Spiritus sanctus, hoc non est Dei consilium, sed diaboli, quin sic fac: cogita te esse instrumentum, et crede esse adhuc alium magistratum, vel patremfamilias principalem, qui vocatur dominus: is nisi fuerit principalis causa, tum fiet, quod psalmus hic dicit, ut domus non aedificetur, et nec politia nec oeconomia sit felix. Sic de finali causa. Si omnia voles ad certum finem a te praestitutum referre, et existimas non fore, ut fallant te rationes tuae, erras, sicut docet experientia. Aliquis accedit ad rempublicam ad augendam potentiam et dignitatem suam, et contrarium accidit. Alius sperat ex conjugio voluptates, quaerit uxorem pulchram, juvenculam, morigeram, contrarium autem eve-

nit, recte. Cur enim ingrederis politiam et oeconomiam tanquam Deus aliquis et putas tuam sapientiam, potentiam tuam satis esse ad illas res gubernandas, nec esse opus, ut aliquando oculos leves ad illum, qui supra est, et implores ejus opem? Cum igitur diversum postea experiris, discis hunc psalmum canere: „Nisi dominus aedificaverit domum, frustra laborat, qui aedificat eam.“ Antea non putabas esse alium dominum praeter te, quo opus esset ad gubernandam domum.

Alii, qui ad hanc cognitionem non perveniunt, ii aut quotidie bella cum uxoribus gerunt, aut desertis uxoribus fugiunt. Jure, jure, juste, sancte. Cur enim, cum esses stercus, es ingressus tanquam Deus aliquis, et gubernationem illam coelestem et supernaturalem naturali affectu coepisti? Merito igitur fit, quod impingis. Quare non sic potius dicis: Domine, dedisti mihi uxorem, liberos, familiam, adsis ope tua, gubernes tu, alioqui frustra erit conatus meus etc. Quia autem et sacrae literae nos haec docent, et experientia cum iis consenit, quod sine ope divina frustra sint omnia, quae suscipimus, ideo discere haec debebamus.

„Frustra, inquit, laborant, qui aedificant eam.“ Ratio est, quia aut tyranni efficiuntur, aut redduntur desperati, et deserunt officium, tunc perit tam politia, quam oeconomia. Quae autem haec amentia est, sic regere, ut vel familia vel tu pereas? Quin potius eam rationem inimus, quam hic docet Spiritus sanctus, ut utraque maneant, tu et familia. Id autem fit, non si monachus fias, sed si discas agnoscere principalem causam, et verum patremfamilias Deum, eumque invoces, et confidas ei, ac dicas: Tu domine creasti me, ut essem paterfamilias, dedisti, quae pertinent ad

lorum. Sed majus id onus est, quam quod ego sustinere queam, succedas igitur in meum locum, cedam enim tibi humiliter et sis tu paterfamilias. Tunc Deus exaudiet, et dicet: Faciam, modo tu ita te pares, ut patientia vincas, si qua minus cedunt ex sententia, neque desperes, aut monachus fias, deserto hoc vitae genere, ad quod te vocavi. Quia enim me invocas, et illa, quae dedi, agnoscis tanquam dona mea, ideo libenter conservabo te et familiam tuam. Si qua tamen molesta accidunt, ferendum est aliquid, non ideo metuendum est, fore ut omnia corruant. Quae oeconomia fuit miserabilior Davidis oeconomia? et tamen permansit, donec ex ea natus est Christus. Quare tu quoque mihi tanquam creatori et gubernatori illa commenda, si qua deesse videbuntur.

Sic docet hic versus principaliter de oeconomia, et notate epitasin: „Frustra laborant". Efficietur enim vel tyrannis vel anarchia, et vel deserent officium, vel impingent et praesument. Utrimque autem magna sunt pericula et damna. Nam vel se ipsos destruunt, vel omittunt sua, quia volunt laborare sine domino, hoc est, sua sapientia gubernare illa, et esse principalis causa. Ideo impingunt Cicero, Julius, et alii sapientissimi viri, qui tamen, si successissent omnia, fortasse in tyrannidem essent lapsi, quod in magno successu haud fere unquam tyrannis abest.

Quod ad grammaticam attinet, scitis, opinor, aedificare non significare hoc loco congerere struem lignorum et lapidum, sed significat totum corpus oeconomiae, nempe regere, gubernare, ducere uxorem, procreare sobolem, educare liberos, familiam regere, ere, parare opes etc., ut sit aedificium res domestica bene constituta, ubi sint optimi parentes et foecundi,

qui in pulchra pace vivunt, et habent obsequentes liberos, ex quibus boni adolescentes et viri optimi fiunt. Haec est domus aedificata ex parentibus, liberis, et familia bene constituta, nempe pulcherrimum Dei donum. Alioqui fere sic vivitur, ut etiamsi multa bene praecipiat paterfamilias, tamen nemo sit, qui obtemperet. Ea est domus ruinosa etc.

Sic laborare est se fatigare, et viribus, sapientia, voluntate sua omnia gubernare velle, ut nihil usquam peccetur, ut familia ubique officium faciat studiose, ut res familiaris nulla in parte detrimentum accipiat etc. Haec, inquit, sic conari, est frustra laborare, aut desperatione quadam omnia abjicere. Quae igitur instituenda ratio est, ne frustra labores? Nempe haec, ut quantum omnino consilio et viribus potes, facias, deinde omnia commendes Deo, ac ei confidas, qui te fecit maritum, dedit uxorem, liberos, domum etc. Si succedunt omnia bene, age gratias Deo pro donis suis, sin alicubi diversum evenit, vince patientia malum, et cogita, quod Deus tentat te, an sentias eum verum patremfamilias esse, in cujus manu successus est, an vere tibi id tribuas et tuis consiliis. Est igitur haec doctrina Spiritus sancti, quod nec domus aedificari, nec civitas custodiri possit industria, sapientia, potentia, viribus humanis. Sed frustra praedicantur haec, et vere surdo narratur fabula. Mundus enim tanquam captus auribus et oculis suo modo agit, nempe plane contrarium ab hac doctrina. Quare oraculum hoc pro paucis illis erudiendis canitur, qui pii sunt, et credunt in Christum, qui se in domino erudiri patiuntur. Alii sectantur praesentia, et putant res illas suas esse, et sua potentia ac sapientia gubernari posse. Ideo quoque accidit,

*) aut — — omnia in orig. deest.

ut nihil inde habeant, nisi perniciem, curam frustraneam, et sollicitudinem perpetuam. Id quanquam experiantur et audiant, tamen non sapiunt. Sequitur secundus versus.

II. Nisi dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam.

Sicut supra domum appellavit rem familiarem, et quod nos dicimus conjugium seu oeconomiam, ita hic civitatem[1] appellat rempublicam, sive sit regnum, sive ducatus, sive civitas, sive quaecunque respublica, vel magna vel parva. Quanquam autem haec secundum carnem in nostra potestate esse videntur, tamen revera longe supra nos sunt posita, et est erudiendus pius animus, ut sciat se in illa gubernatione, vel privata vel publica, esse tanquam instrumentum divinum. Itaque ad Deum est respiciendum, et statuendum, quod ex ipsius gubernatione eventura sint omnia, supra et ultra quam nos cogitare possumus. Hoc qui non vult credere, is feret praemium hic propositum, nempe, quod omnes conatus, consilia, studia, labores omnes erunt frustra.

Diserte autem dicit: „Nisi dominus custodierit civitatem“, non dicit: aedificaverit, sicut supra de domo dixit, quia cum gubernatio domestica et privata bene est constituta, tunc etiam bene habebit respublica. Oeconomia enim fons est reipublicae. Si enim desint pater et mater, uxor et maritus, qui progenerent sobolem et educent, non poterit consistere respublica. Ex domo igitur propagatur civitas, quae nihil aliud est, quam multae domus et familiae. Ex civitatibus fit du-

1) Civitas quid.

catus, ex ducatibus regnum, quod ille omnia conjungit. Harum omnium oeconomia fons est, a Deo creata in paradiso, ubi dixit: „Non est bonum, hominem esse solum.“ Item: „Crescite et multiplicamini.“ Ergo non docet Salomon in hoc psalmo, quomodo sint constituendae respublicae et ordinandae leges. Haec enim jam ante sunt in natura, neque sunt primum nata aut ostensa a jurisconsultis, sed nata ex fonte humanae rationis et divina sapientia. Neque enim jura fecerunt sapientiam humanam aut ingenium, sed econtra humana sapientia seu ratio peperit leges et jura, sicut omnes aliae artes, quas habemus, ex humano ingenio sunt natae seu ex ratione. Sicut autem creator est prior creatura, sic ratio prior est artibus, geometer prior est et quasi pater geometriae, et jura non pepererunt civilia justa, sed justi homines pepererunt jura. Salomon igitur tanquam theologus non disputat de legibus ferendis, nec de rebus instituendis. Haec enim in paradiso quasi plantata sunt divinitus in naturam. Sic enim textus dicit: „Creavit Deus hominem ad imaginem sui.“ Deinde hanc imaginem exponit: „Dominamini piscibus maris etc.“ Hic textus manifeste ostendit implantatum divinitus homini jus et scientiam rerum, agriculturam, medicinam et alias artes. Deinde ingeniosi homines ea, quae natura habebant, et usu ac diligenti cogitatione acuerant, mandarunt literis, sicut videmus. Hae sunt vires sapientiae humanae concreatae et implantatae in paradiso, id quod planum est. Quare Spiritus sanctus illa non curat, tantum approbat tum leges tum artes illas tanquam pulcherrimum et nobilissimum hujus vitae thesaurum, et dicit: Haec omnia sunt mea creatura.

Deinde vult nostram caecam et lapsam naturam

rigere, et vocare a fiducia carnali, ne quid supra ires tentemus, aut nobis sumamus, quia lapsu Adae ic corrupta est natura, ut dona Dei non videat esse ona, sed jureconsultus aut alius politicus vir putat se mnia ex se ipso habere, nec respicit sursum, nec glorif cat Deum largitorem talium donorum, sed dicit: Hoc go feci. Ex „hoc feci" vere fiunt faeces. Ergo cum onditae sint politiae et oeconomiae, cum leges et rtes divina ordinatione cum homine concreatae sint, atura fere his abutitur, in eo quod dicit: Ego faciam, go gubernabo, et perducam ista dona in hunc finem, uaeram inde meam voluptatem, gloriam, pacem etc. Hac praesumtione Deus summe offenditur, quare non edit succesum, et merito. Sicut enim solem condidit, ut eo fruereris, non ut eum pro tuo arbitrio regeres, sic dedit agrum, ut eum coleres, non ut pro tuo arbitrio ferret, quid et quantum tu velles, sed quid et quantum ipse donaret. Sic dedit rempublicam, nationem, uxorem, familiam et reliqua. Sed hoc perpetuum est vitium humanae naturae, quae peccato Adae sic est corrupta, ut dona Dei non agnoscat. De dono debebat cum gratiarum actione dicere: Hoc accepi, sed superbe et blaspheme dicit: Hoc feci. Debebat dicere: Haec dominus Deus meus dedit et conservat, sed dicit: Haec ego homo peperi, et gubernabo mea sapientia.

Quare particula „dominus" in primo et secundo versu cum epitasi est legenda, ut respiciat antithesin: „Nisi dominus aedificaverit, custodierit etc." Dominus dicit, non homo aut nos. Non enim nos sumus, qui generamus filios, qui gubernamus uxores et familiam, sed dominus, sicut textus in genesi quoque probat: „Adduxit ea ad Adam dominus, ut videret, quid vocaret

ea etc." Adam quidem vocavit creaturas omnes, et accepit dominium, sed accepit a Deo, ipse nec creavit eas, nec ad se adduxit, sed creatas et adductas nominavit, et positus est dominus, sic tamen ut gubernaretur a superiore domino. Ita hic psalmus dicit: Dominus est, qui aedificat domum, qui dat uxorem, liberos, victum, qui civitatem custodit, pacem publicam donat, leges tuetur etc.

Quare voces „nisi dominus" grandioribus literis sunt scribendae. Quia natura humana maxime contra eas pugnat, idque vitio lapsus Adae, quod omnia in nos transferimus, quae a Deo accepimus, quaeque Deo tribuenda sunt, arripimus tanquam nostra. Et Satan quoque naturam sua sponte huc inclinatam magis impellit. Fit igitur, ut et infelices simus, et nunquam simus quieti. Si enim absque hoc vitio praesumtionis esset, plus quietis et fortunae haberemus. Deus enim diceret: Tu habes me pro creatore et donatore, ego igitur tibi benedicam. Quia autem hoc non facimus, ideo variis aerumnis et calamitatibus nos obruit, emittit in nos diabolum, et quasi recludit infernum, ut in oeconomia excitentur turbae, in politia bella et caedes. Quia enim monentem per verbum audire nolumus, poenis et calamitatibus nostris docere nos vult, ut Phrygum more icti sapere incipiamus, et discamus, nos non esse dominos rerum istarum.

Sic Cicero ad extremum cantabat illud: O me nunquam sapientem, et aliquando tamen, id quod non eram, frustra existimatum, quantum te, popule Romane, de me fefellit opinio etc. Sic enim gubernabat consiliis suis rempublicam Romanam, ut plecteretur tandem capite. Hoc est vitium nostrum, et non creatoris, quod habemus ex primo et originali peccato Adae, dum non agnoscimus

nantem et gubernantem dominum, sed omnia agimus
ie timore, fiducia propriarum virium. Sic in oeconomia.
.t superbo cuidam juveni formosam uxorem, quae aut
adultera, aut ad omnes res domesticas est inepta, et
t perpetuum quoddam onus mariti. Idem in politia
incipibus accidit, ut nullis consiliis evolvere se ex pe-
:ulis possint, et recte. Cur enim nolunt dominum ha-
re largientem, sed ipsi volunt esse aedificatores? Sed
andus haec etsi audit, tamen non curat nec credit.

Quare solis piis haec dicuntur: „Nisi dominus cu-
odierit civitatem, frustra laborat, qui custodit eam,"
iasi dicat: Dominus est custos, qui si non adest, infe-
: est, quidquid in rebuspublicis agitur. Ego cum
scerem Erdfordiae, audivi hanc vocem Martini Sanger-
usen, viri periti, celebrari, Erdfordiam mansuram in-
:tam, quod ad opes et munitiones attineret, sed
futuros potenti et opulentae reipublicae homines.
.pientissima vox fuit, qua testatus est, respublicas
ibus et potentia non teneri, si desint moderatores
riti. Aedificent igitur homines, et si fieri possit,
reis muris muniant urbes, colligant auri montes,
istra sunt haec omnia sine gubernatore.

Primum igitur hoc det Deus, ut cives sint boni,
inde ut ii, qui praesunt, quoque sint boni et periti
i, item, ut principes hujusmodi sint, qui colant ac
tuant Deum. Haec vera et solida munimenta im-
riorum et rerumpublicarum sunt, quae cum divinitus
ıtigerunt, tum etiam de muris et vallis cogitari
lerit. Sed hoc quia non fit, ideo regna et imperia
int, unum post aliud. Et ego plane in ea opinione
n, monarchias longe diutius fuisse duraturas, si mo-
rchae hoc unum pronomen, ego, obmisissent, hoc est,
non fiducia potentiae et sapientiae suae superbivis-

sent. Jam cum monarcha Babylonis Nabuchodonosor praesumtione virium suarum inflatus dicit: „Ego hec feci," septem annis tanquam bestia herba vescitur, et in agris errat. Sic Persarum, sic Graecorum, sic Romanorum monarchia ob praesumtionem vastata est; cum canerent: Ego feci, mox secutum est illud: Ego perii. Circumspice hic omnia regna, principes et respublicas omnes, quando rebus gestis addiderunt hanc vocem: Hoc ego feci, corruerunt, quia excludunt per hanc superbiam Deum tanquam stultum, et se in ejus locum collocant. Fit igitur, ut consilia humana, potentia et vires nostrae deficiant. Sic hodie non deessent nobis muri, non alia munimenta, si non deessent homines. Horum maxima penuria jam est, et qui praesunt, hi praesentem fortunam non possunt ferre, sed insolescunt potentia et opibus, munitionibus fidunt, quas habent, quasi vero difficile sit Deo dissipare etiam ferreos muros et montes auri.

Neque autem haec eo dico, quod non sint muniendae urbes, et paranda praesidia contra vim, quod non sint constituendae leges et retinenda disciplina publica. Haec recte fieri et debere fieri dicimus. Non damnamus jureconsultos, non damnamus milites, sed additamentum illud, quod assuunt, damnamus, quod scilicet in frontibus suis pingunt: Ego. Hanc additionem neque vult ferre nec potest ferre Deus, nec debet etiam ferre. Mundus autem quia non potest obmittere, ideo monarchia post monarchiam, princeps post principem, respublica post rempublicam corruit. Sic Sennaherib apud Esaiam gloriatur de manu sua invicta contra omnes deos: sequitur igitur nobilis illa caedes, qua opprimitur. De Cyro autem dicit textus: „Apprehendi manum ejus, ut aperiam januas ferreas." Nulla enim tanta vis, nulla

tanta munitio est, quam non expugnet Deus. Quam difficile putas ei esse[2]), Venetias, potentissimam rempublicam, ad extremam paupertatem redigere, vel bello, vel fame, vel peste, vel etiam exsiccando mari?

Paranda igitur sunt illa praesidia, est aedificanda domus, ducenda uxor, instituenda oeconomia etc. Haec non damnat Spiritus sanctus, sed vult, ne addamus peccatum originale. Quare serva creaturam, ac utere ea, tolle autem tuum vitium originis, quo Deum offendis. Creaturae sunt uxor, liberi, familia, leges, opes etc., sunt res bonae, et vere Dei dona, quorum usum nobis concedit Deus. Verum tu addis his tuum peccatum originale, et vis ea gubernare sapientia tua, contemto et non invocato, non credito Deo, qui ea tibi concessit, vis simpliciter incedere in hac praesumtione: Ego sum, qui ista rego. Merito igitur fit, ut et uxor et liberi et familia sint inobedientes. Proficiat vobis domine rector, qui volebatis ista gubernare, Deo non prius salutato.

Idem accidit in politia. Dicit igitur psalmus: „Nisi dominus custodierit etc.“ Pone igitur nomen „dominus“ in praedicamentum relationis, contra nostrum originale peccatum, et contra naturalem praesumtionem nostram, quasi dicat: Ego quidem sic dico, infeliciter custodiri civitatem, nisi dominus custodiat. Sed est alius quidam dominus, qui vult gubernare ista, nostra scilicet sapientia et praesumtio, quae contemto Deo praesumit gubernationem tantarum rerum, et excludit dominum, et quidem succedit aliquando, sed ea duplex ira est, quando Deus impiis dat successum. Est enim scandalum, quod et pios offendit, et infinitos alios illaqueat, qui spe

2) Nota.

eadem efficiendi succedunt, sed frustrantur. Sic Augustus rempublicam bene constituit, evasit illos tragicos casus regum, quod ad ipsius personam attinet, quanquam quod ad domesticos attinet, infelicissimus fuit. Ejus exemplo alii postea rempublicam capessunt, et existimant se idem praestare posse, sed vide, quam paucis successerit, ut verissimum sit illud Juvenalis:

Ad generum Cereris sine caede et sanguine pauci
Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Commemoro autem haec ideo, ut discamus, nos non esse rectores rerum istarum sublimium, politiae et oeconomiae, multo minus autem ecclesiae, ubi omnia infinito sunt majora et difficiliora.

Custodire, conservare est. Non autem loquitur hic, sicut supra etiam admonui, de condendis legibus, nam has, quia ratio ferre potest, praesupponit in republica esse, sed admonet et erudit magistratum, ut invocent Deum, et cum timore administrent negotia, ut, sicubi non succedunt consilia, sentiant Deum id facere ad frenandam superbiam, ne fidant sua sapientia et potentia. Esset enim occasio infinitorum malorum, si succederent omnia. Nunc autem cum fallitur sapientia, et frustratur potentia, discunt propria experientia, alium esse dominum invocandum, et praeficiendum rebuspublicis, qui adsit et gubernet, ac sapienter cogitatis addat successum, ut ita confugiant ad orationem, et dicant: Adsis o domine, ipse gubernes etc., deinde sciant, se habere promissionem largam, quod dominus invocatus velit exaudire et adesse. Particula igitur: „Nisi dominus custodierit,“ posita est contra illos, qui non invocant, sed ipsi sua sapientia et viribus suis aedificare domum, custodire civitatem volunt. His dicitur, quod frustra laborabunt et custodient.

Custodem vocat regem, principem, magistratum. Parvo enim vocabulo res grandes et summas in mundo complectitur. Est enim Deus magnus dominus, qui amplum os habet, et exilibus verbis ac tenuibus res nobis maximas effert. Reges igitur et principes custodes appellat, qui constituti sunt ad gubernandas respublicas. Sed frustra vigilant, inquit, nisi dominus ipse adsit, nec perveniunt labore et sudore suo quo volunt, sed si dominus absit, nihil aliud inde habent, quam quod se frustra crucifigunt et flagellant. Quod propheta suis verbis dicit frustra laborare. Sic ego, cum essem adolescens, vidi quosdam, qui diu noctuque assiduo labore se fatigabant, neque tamen inde suppeditabat, unde tolerarent vitam. Nullum otio; nullum ludo tribuebant tempus, et tamen misere agebant cum uxore et liberis. Hos cum alii patresfamilias lautiores viderent, et dolerent vicem eorum, admonebant eos, nunquam fore, ut labore isto assiduo ditescerent, adhibendam industriam ad laborem esse, in ea plus positum ad parandas opes, quam in labore. Nam oeconomus, in quo paululum modo industriae est, melius uti uno aureo, quam alius duobus potest. Natura enim sic comparatum est, ut industria sit felicior.

Sed illi ipsi, qui hoc consilium dabant illis egentibus, non videbant, industriam quoque donum Dei esse, et divinitus homini donari, sicut apparet, quod mulier perita oeconomiae et industria iis sumtibus totum annum cum familia sua vivit, qui alii non industriae vix suppeterent ad semestre. Ideo autem tantum momenti in industria est positum, quod observat personas et loca et tempora, neque quidquam temere agit. Haec qui non observant, vel in oeconomia vel

politia, necesse est saepe falli. Nihil igitur mirum est, si etiam magnae opes non sufficiant obmisso homini et negligenti, non observanti tempus et locum opportunum. Illi igitur, sicut dixi, hoc consilium dabant, industriam labori addendam esse, quia labor sine industria sit infelix.

Salomo autem magis proprie loquitur, et non industriam, sed dominum dicit esse causam. Nam hoc ipsum donum Dei est, per industriam administrare rempublicam vel parare aliquid, ne temere irruas, sed exspectes occasiones omnes. Tale ingenium erat laudatissimi principis Friderici, Saxoniae ducis, electoris. Is erat vir vere industrius, qui non dicebat, non faciebat omnia, quae poterat in praesens dicere et facere; sed exspectabat tempus, personam, locum commodum, dissimulabat multa, suo autem tempore et loco, uno verbo plus efficiebat, quam multi alii sine hac industria, potentia et viribus summis. Tales sunt industrii homines, qui possunt dissimulare, et exspectare opportunum tempus, quo unum verbum magis ferit, quam alio tempore multi gladii ferirent. Est autem haec sapientia humana, et non divina, quare etiam non satis est ad tantas res gerendas, sed adhibenda est ad eam oratio, ut dominus adsit, et vigilias obeat, alioqui frustra vigilabit quantumvis magna industria.

Sic ducem Fridericum quanquam sapientissimum virum multa fefellerunt, quae cavere non potuit, quae res etiam vehementer eum saepe commovit. Forte enim non fuit in eo primis temporibus haec sapientia, ut diceret: Domine adsis, et adjuva laborantem. Nam monachi, qui tum principum animos ceperant, nihil tale docere poterant. Postquam autem ex hac nostra doctrina didicit, magistratum divinitus esse institutum,

mirabilem ex ea re voluptatem cepit. Nostri homines hodie audiunt quidem et sciunt haec, et tamen incedunt secundum peccatum originale, et secundum affectus et fines suos, quos sibi constituunt. Fiet igitur, ut aliquando ita se involvant suis consiliis, ut inde se expedire non possint. Eo autem majus peccatum hoc est, quod hanc divinam sapientiam, quam audiunt, ita superbe contemnunt. Data enim est haec lux, ut homines eam cognoscant, et inde meliores fiant, sed fiunt deteriores, et duplo arrogantiores. Fiet igitur aliquando, ut poenam satis gravem luant suae praesumtionis, sicut textus minatur: „Frustra vigilat," id est, se et alios homines frustra affligit. Quia enim volunt omnia gerere suo consilio, neque rogant a Deo auxilium, ideo cum non succedit, furunt. Sciunt se esse magistratus, et constitutos in officio, inde existimant se omnibus terrori esse, et urgent consilia sua: sic fit, ut impingant.

Sic erudit nos hic psalmus de principali causa, qua gubernantur consilia et negotia omnia, et prohibet, ne causas confundamus, ne ex prima causa faciamus secundam, aut plane nullam causam. Alioqui, dicit, futurum, ut ex secunda causa nulla fiat causa. Non enim fecit, et abiit, dixit quidam philosophus de Deo, et recte. Neque enim sic fecit conjugium et politiam Deus, sicut architectus navim, qui postquam absolvit opus, ab eo discedit, et nautae regendam navim committit, sed adest creaturae suae Deus, et gubernat tam politiam quam oeconomiam. Hoc nesciunt homines, et opinantur Deum non curare, quae agimus, sed permittere ea nobis. Contra hanc falsam opinionem erudit nos Salomo, ut timeamus Deum, et discamus tranquillo animo regere et invocare Deum et dicere: Domine,

tu me constituisti maritum, adjuva igitur me, aut si soli mihi regendus erit currus, ita immergetur in lutum, ut inde nequeat retrahi etc. Item monet, ne praesumamus de nostra sapientia, potentia, munitionibus et opibus. Plenae sunt omnes historiae exemplorum, tum nostra experientia quotidiana idem testatur, praesumtionem esse infelicem, et tamen mundus manet mundus nec credit. Quare solis piis haec prosunt. Mundus autem, siquidem audire et parere non vult, sane collidatur, dum experitur, se frustra vigilare, frustra laborare, ac conteri in laboribus. Recte, juste, jure, quia hic est scriptum: „Nisi dominus", id abjiciunt. Deus igitur custodiam et aedificationem ipsorum quoque abjicit, sic tantum remanet „frustra".

III. Vanum est vobis ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.

Opportune accidit, ut, quemadmodum res, quae in hoc psalmo docetur, ita quoque versio psalmi esset obscurissima. Neque enim digni fuerunt papistae, qui sententiam bene redditam haberent, cum tam longe a re abessent. Quare sic verte: Frustra est vobis ante lucem surgere, sero cubitum ire, et magno labore parare victum. Hoc enim significat panis. Hiero. vertit panem idolorum, sed nihil aliud est, quam quod nos nostra lingua dicimus: Er lassts ihm saur werden. Hebraei vocant panem afflictionis seu doloris. Sententia igitur haec est, quod tam in oeconomia quam politia curae, studia, assidui labores frustra sint, nisi benedicantur superne. Voluit enim nimium conatum et laborem, curam et sollicitudinem nimiam his figuris significare, mane surgere, et diu sedere, hoc est, fatis

gari diu noctuque, quasi dicat: Tuae vires et studium tuum non faciet, sed benedictio domini facit divites. Non dabit Deus successum ex laboribus vel propter labores tuos, sicut neque sine labore otiosos vult ditare, sed laborandum est, et tamen sunt omnia relinquenda et commendanda Deo benedicenti.

Videtur autem hic textus sonare, quasi laborem prohibeat, contra illud genes.: „In sudore vultus tui comedes panem tuum," et illud Pauli: „Qui praeest, praesit in sollicitudine," Roma. 12. Hic contrarium videtur dici, siquidem pronuntiat, quod labor, mane surgere, curare frustra sit, cum tamen aliis in locis damnetur otium et ignavia. Hic opus est, ut distinguas fidem et opera, vel spiritum et carnem. Corde debes confidere in Deum, et invocare Deum. Quodsi uxorem duxisti, aut ad rempublicam accessisti, bene; pertinet ea res ad externum hominem, ad carnem, non ad spiritum, ad opera, non ad fidem. Ibi est laborandum, et exercendus vetus homo, ut mane surgas, sero cubitum eas, hoc est, ut sis sollicitus secundum veterem hominem, quomodo pares victum, administres rempublicam, leges condas, praesidia et munitiones compares. Si bellum imminet, cura, quomodo te pares contra hostes, instruas arma et acies, et hoc tantum secundum externum hominem, hoc est, ut animus sit vacuus et liber. Cura enim et sollicitudo non debet ultra externum hominem procedere, hoc est, externus homo non debet esse otiosus aut ignavus, sed sedulo facere officium, laborando, cogitando, inveniendo, curando, tanquam instrumentum, ut manus laborent, cor autem a labore sursum ad dominum spectare, et opem rogare debet, ut dum externus homo labore occupatur, cor seu novus homo loco curarum preces ponat, et dicat: Domine,

sequor vocationem tuam, faciam igitur omnia in tuo nomine, tu guberna etc.

Haec consolatio tanta est, ut verbis non possit dici, quia etsi male cedit res, es tamen quieto animo, et dicis: Deo sic placuit, feci, quod in me fuit. Si aliter cecidit, quam putaram, fit sine mea culpa, qui non sum principalis causa, sed tantum instrumentum. Sicut enim cum forte accidit [3]), ut dum opus facis, manum ferro vel alia quadam re laedas, nihilominus manet manus, quae ante fuit, nec ideo abjicitur, sic etsi familia inobediens est, commenda rem Deo, et fac quantum potes: tunc utrumque facis approbante Deo, ut et mane surgas, et non mane surgas, ut labores, et tamen non frustra labores. Secundum veterem enim hominem vesceris pane doloris, cor autem est tranquillum et quietum, in spe auxilii et benedictionis divinae.

Haec etsi quotidie docemus, tamen tanta jam hominum avaritia est, ut nullus finis cumulandarum opum sit, quo jure, quaque injuria, ac ne jumentis quidem festo die conceduntur suae feriae. Cum autem in templum ad verbum Dei audiendum eundum est, supputant accurate tempus, et jacturam operarum, quam faciunt, aestimant, ac potius cultum Dei, quam laborem obmittunt, nec vident, dum verbum negligunt, se decies majorem jacturam rerum suarum facere. Quodsi id in praesentia non fit, accidet tamen aliquando, ut magno labore cumulatae opes aut furto aut bello aut incendio, Deo olim poenas expetente, pereant, aut non perveniant ad haeredem, quem ipsi destinant. Atqui in papatu haec persuasio in animis hominum fuit, ut crederent, audita missa eo die melius cessura omnia, sed hoc reprehendendum fuit,

3) Insignis similitudo.

quia non confidebant in gubernatorem Deum, sed in opus suum, et tamen respondebat eventus, Satana adjuvante impietatem hanc. Inde hunc versiculum in omnibus parietibus scribebant:

Nec unctura rotam, nec tardat missa diaetam.

Addebant fabulas, quibus superstitionem hanc augebant, multos una fecisse iter, qui cum forte in pagum quendam tempore missae venissent, unum substitisse, et audisse missam, alios studio properandi neglexisse pium (ut tum judicabatur) Dei cultum, et incidisse in latrones, et occisos esse. Illum autem, qui missam audierat, tulisse praemium piae morae, quam fecerat in templo.

Haec publice docuerunt in papatu, quae ego recito eo, ut nostram infidelitatem magis cernamus, qui non possumus Deo tribuere, quae illi operi suo tribuerunt. Fiet igitur in poenam peccati, ut mundus ad majorem redigatur inopiam, et major de die in diem omnium rerum penuria fiat, sicut videmus etiam majorem rerum omnium caritatem jam esse, quam praeteritis temporibus fuit. Quae est causa? Nimirum, quod mane surgimus, et tardamus sessionem, ac panem doloris comedimus. Delectamur sollicitudine, curis, labore, et negligimus interim Deum et verbum ejus. Fiet igitur, ut Deus cumulet abunde curas, labores et molestias, sic enim volumus.

Sed redeo ad textum psalmi, in quo videtis oeconomiam et politiam nobis commissas esse, sed sic, ut sciamus nos instrumenta esse divinae majestatis et organa seu cooperatores, non auctores, principia vel causas primas istarum divinarum rerum. Ideo non satis ei fuit affirmative dicere: Ipse dominus gubernat et facit civitatem, ipse dominus aedificat domum, et

constituit familiam, sed posuit etiam negativam: Vos non facitis. Hoc enim est boni doctoris. Sed, sicut dixi, mundus negativam non potest ferre, vult dicere: Ego hoc volo, ego hoc feci, ego hoc faciam, vult esse gubernator rerumpublicarum et vicem Dei obire. Fert igitur meritum fructum, quod vana tentat, quod frustra sunt labores et studia omnia, sicut dicit psalm. 77. [78.]: „Defecerunt in vanitate dies eorum," id est, prius mortui sunt, quam hoc perficerent, quod conabantur. Quia enim nolunt credere, Deum gubernare omnia, ideo experiuntur vanitatem et frustraneum laborem, et merito. Cur enim nos, qui sumus secundae causae, imo organa constituta, praesumimus esse prima et principalis causa? perinde ac si securis praesumat esse faber, aratrum praesumat esse agricola, calamus scriba etc. Maneat igitur unusquisque nostrum in suo ordine et conditione, et sciamus Deum hoc a nobis exigere, ut dicamus: Credo in unum Deum, hoc est, Deus vult manere Deus, creator et factor omnium, nos autem vult habere cooperatores, seu potius instrumenta, non auctores. Quia autem postulamus esse auctores, fit, ut inde habeamus vanitatem et panem afflictionis.

Porro phrasis haec dilatanda est, et transferenda ad omnes ordines hominum, ac non tantum ad opifices, qui mane surgunt ad faciendum opus, non quod sit malum mane surgere, et sero cubitum ire, non quod sit malum tota die labore occupari, nam haec exiguntur divinitus ab omnibus, contra ignavia et otium est maledictum: sed distinguendus est labor et praesumtio. Laborem non damnat, sed diabolicam praesumtionem damnat, quia nos non contenti labore, insuper arripimus divinam curam et sollicitudinem, quam ipse pro nobis habet, et vult nobis extorquere majestatem divinam,

quam per illam curam invadimus, non vult nos obmittere laborem. Haec enim tentatio nobis naturaliter adhaeret, quod ambimus et invadimus majestatem divinam. Hoc malum in paradiso primum coepit, cum Satan ad Evam diceret: „Eritis sicut dii,“ et perpetuo huic carni adhaeret, nec potest ita vitari, ut conveniebat, etiamsi id doceamur et doceamus, sed volumus et affectamus dii esse. Hic ergo vere est haereditarius creaturae morbus.

Contra hanc praesumtionem et curam, quae proprie ad ipsam majestatem pertinet, pugnat Spiritus sanctus, cum dicit, non esse nostri operis, ista gubernare, sed Dei, nos autem tantum instrumenta esse. Sed nihil proficitur apud impios, quin pii quoque in hoc peccant saepissime. Nos enim non contenti nostra sorte, volumus quoque gubernatores esse, et constituere modum, medium et finem nobis commodum. Maceramus igitur nos vanis curis dies ac noctes, sicut exempla totius mundi ostendunt. Alius constituit se hanc puellam ducturum in uxorem et suas secuturum rationes in conjugio, alius exactissimam formam administrandae reipublicae animo concipit, in qua nihil desideres, priorum inscitiam reprehendit, suam sapientiam admiratur et praedicat aliis. Sed in experiundo longe turpius fallitur, quam priores. Sic paterfamilias, de quo dixi, in experiundo longe aliam rationem invenit, quam ipse cogitarat. Nunc decumbit uxor, nunc liberi moriuntur, nunc alia accidit calamitas. Recte et laudabiliter, ut scilicet videas Deum vindicare majestatem suam, quam tu consiliis tuis ei eripere conabaris. Quodsi nihil incommodi hominibus sic praesumentibus accidit, manifesta ea est occasio maximorum incommodorum, quae securis hominibus impendent.

In summa, nullum vitae genus est, in quo non plurima aliter eveniant quam putaras. Adversariis nostris quam multa praeter spem acciderunt? quid eorum, quae certa putarant, confecerunt? Sic singulis magistratibus, singulis familiis accidit, ut non ubique hoc efficiant, quod destinarunt. Quid igitur habent ex suis multis et variis consiliis, quam vanitatem, quod se ipsos frustra affligunt, et sic transigunt vitam suam, ut paucissimas horas quieto animo hilare traducant. Sic invenies aliquos principes beatissimos, si quiete iis donis frui possent, quae contigerunt. Sic autem quiete iis fruerentur, si Deo omnia commendarent. Sed quid faciunt? Amissa hac felicitate, quam habent in manu, praesumunt ea, quae non sunt suarum virium, nec sibi mandata, iis curis se conficiunt usque ad mortem, et merito. Cur enim arrogant sibi res non commendatas a Deo, et iis, quae habent, non quiete fruuntur? Sicut Salomon dicit eccle. 5.: „Est malum, quod vidi sub sole, ut cui dedit Deus divitias et substantiam et honorem, et nihil deest animae suae ex omnibus, quae desiderat, nec tribuit ei potestatem Deus, ut comedat ex eo etc.“ Si enim essemus contenti iis, quae habemus, et frueremur donis Dei, laetaremurque cum uxore, liberis, familia, cum gratiarum actione, ac faceremus officium nostrum in bona conscientia et pace, quid esset nobis felicius? Sed facimus, quae versus hujus psalmi vetat, mane surgimus, affligimur, et cum dolore comedimus panem.

Haec est vita humana per totum orbem terrarum, sicut Spiritus sanctus hic testatur. Ratio est, quia nemo sua sorte contentus est,

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Donum, quod Deus nobis fruendum dedit, displicet

Circumspicimus igitur aliud, in ejus cogitatione excruciamus nos, quomodo id possimus consequi, ac nostra bona non inspicimus, sed sicut poeta inquit,

Fertilior seges est alienis semper in agris,
Vicinumque pecus grandius uber habet.

Quid autem habemus inde? nempe vanitatem vanitatum, panem doloris, et frustraneos conatus, sessiones et surrectiones frustraneas.

Ergo soli pii hoc possunt, ut praesentibus contenti vivant, quia sciunt Deum esse gubernatorem et largitorem omnis boni, spiritualis et corporalis. Laborant igitur in simplicitate, et labore partis fruuntur tanquam donis Dei, neque se auctores eorum esse praesumunt. Quare pacem habent, et si quid mali incidit, possunt id superare, dicentes cum Job: „Dominus dedit, dominus abstulit, sit nomen domini benedictum.“ Sic et praesentibus bonis frui, et mala omnia vincere possunt. Caro neutrum potest, praesentia non intuetur, sed tantum in futura est intenta, de iis dum speculatur, amittit etiam praesentia, sicut canis Aesopicus, qui dum umbrae inhiat, carnem, quam rictu tenebat, amittit una cum umbra, juste. Quis enim hoc judicium condemnare ausit? Canis igitur ille est pictura totius mundi. Ibi videas unum patremfamilias, cui Deus dedit uxorem, liberos, familiam, rem etc. Haec est caro in rictu canis. Quid igitur facit? Praesentia Dei dona non curat, nec iis fruitur, sed interea macerat se aliis inanibus curis rerum non praesentium, quas nunquam consequitur, nec dissimile patitur ab iis, qui in somnis conantur effugere, et tamen nec pedem loco movere posse sibi videntur.

Sed non possunt haec disci ex libris, experientia

autem est unica glossa, quae hunc psalmum interpretatur. Nam ego quoque et intelligo haec, et docere etiam alios possum, saepe tamen accidit, ut ipse quoque vanis conatibus et studiis me fatigem. Ratio est, quod illa divinitas semel affectata in paradiso, non potest plene abjici, ne in sanctis quidem. Sic autem accidit, ut quanto plus hujus originalis veneni habeas, tanto minus habeas quietis et pacis, secundum illud Augustini: Jussisti domine, et ita fit, ut omnis inordinatus animus sit sui ipsius poena. Sicut enim ebrietas suam poenam secum affert, cruditatem et dolorem capitis, ita quoque inordinatus animus, qui se curis exercet et fatigat, affert panem doloris et conatum frustraneum. Exempla videmus etiam in magnis principibus.

Hoc est quod dixi, non tantum de opificibus, sed de tota massa generis humani in omnibus officiis accipiendam esse hanc sententiam, quod frustra sit mane surgere, hoc est, vehementer esse curiosum et praesumtuosum, in quocunque genere officii. Sic magistratus mane surgit, cum sollicitus est, ut omnia gerantur secundum destinatum animo finem, secundum sua consilia et voluntatem suam. Sic per omnia alia vitae genera mane surgere est, nullum habere vacuum tempus a curis et consiliis, nisi eo pervenias quo constituisti, sed hoc est frustra. Hujus rei exempla infinita vidi, et vos quoque videbitis, si vixeritis. Juventus enim, quia experientia caret, nondum intelligit haec, sed fiet tempore, ut in omnibus generibus vitae, in rusticis, indoctis, doctis, principibus, regibus videatis, quod mane surgunt, hoc est, valde sunt solliciti, et praestituunt sibi fines, ac se causas efficientes constituunt, et omnia pro sua sapientia volunt gubernare, sed frustra.

Viderunt hoc gentes quoque, ideo dixerunt fortunam dominari in omnibus. Si enim sapientia satis esset ad res bene gerendas, Cicero et Demosthenes non essent falsi suis sapientissimis et honestissimis rationibus, si sapientia et robur, Hector apud poetam Trojam, Caesar Julius Romanum imperium servassent. Non enim sapientia, non potentia, non cura, non sollicitudo summis viris defuit, non defuit mane surgere, et tarde cubitum ire, non panis doloris, et tamen misere perierunt omnes, ac falsi sunt. Coacti igitur sunt dicere fortunam dominari in rebus, item casu omnia fieri, quia quo sapientiores fuerunt, eo fere stultius administrarunt omnia, et major felicitas tyrannos saepe secuta est, quam summos in republica viros, sicut ex Aristotele quoque citarunt, ibi majorem esse fortunam, ubi intellectus est minor. Quanquam enim Aristotelis alia sit sententia, verum tamen est, quod summa sapientia evertit summa imperia, sicut proverbio quoque dicitur, sapientes viros non leviter peccare.

Quanquam igitur gentes non illuminatae verbo Dei, sed tantum experientia doctae faterentur res non gubernari sapientia et potentia, sed fortuna, tamen non abstinuerunt a praesumtione suae sapientiae et potentiae, sed gubernare respublicas propriis consiliis voluerunt. Post cum res aliter cederet, agnoscebant errorem, et fortunae tribuebant omnia. Nos non debemus fortunae illa tribuere, nisi fortunam voces, quando sapientibus et potentibus et mane surgentibus aliter cedunt sua consilia, quam praesumebant, sed judicio Dei, qui praesumtionem sic punit. Quare enim homines praesumunt esse sapientes et potentes in iis rebus, quae sunt positae supra sapientiam et potentiam hu-

manam, ac quae reguntur divinitus? Cur non ibi utuntur sapientia et potentia sua, ubi Deus voluit, nempe in rebus intra se positis, de quibus dicit gene. 2. Merito igitur falluntur, et clamant, fortuna omnia fieri. Sed nimis sero, post perditas scilicet respublicas et eversa imperia. Stultorum enim hoc carmen est, dicere: Non putaram, et accusare fortunam.

Neque enim fortuna facit, ut fallant consilia nostra, sed tua stultitia et ignorantia Dei et tui, primum, quod non intelligis, quis tu sis, deinde quod non vides, quod sit mandatum Dei, et quatenus te voluerit praeesse rebus. Altius incipis carmen, asinorum more, ergo male desinis. Hoc postea cum vides, clamas: Nullus est Deus, nulla est providentia divina. Quia sapientissimi principes non perficiunt hoc, quod sapientissime constituerunt, potentissimi reges non efficiunt hoc quod possunt: iniquus igitur est Deus, aut plane nullus, quia alioqui respiceret sapientes viros, et omnia sic gererentur, ut destinavimus. Egregiae vero voces, quasi vero Deum talem Deum esse conveniat, qui cum videt te patremfamilias sapienter instituisse omnia, accedat, et dicat tibi: Domine paterfamilias, recte consuluisti omnia, sapientissimus vir es, qui gubernare possis, etiam sine me. Ubi autem interim manet gloria et majestas divina? Ubi manet ipse Deus, si tu omnia prospicis, gubernas et efficis? Si tua sapientia et potentia facit omnia, nempe divina sapientia et potentia hoc modo in nihilum redigitur.

Quin potius destruantur consilia tua, dissipetur potentia et sapientia tua, ut experientia discas, quod quo quisque est sapientior, eo minus efficit hoc quod vult, eo est stultior et infelicior. Econtra ubi nonnunquam minimum spei est, ibi facillime succedit, ut in-

telligas sapientiam et potentiam, qua tu fidis, nihil esse, nihil posse, sed potius nocere. Non quod damnet sapientiam et potentiam Deus, sunt enim dona Dei, quae dat hominibus, sed hoc damnat, quod homines sapientes et potentes fiducia horum donorum excludunt Deum a gubernatione rerum, et ipsi per se omnia conantur regere. Sic Cicero, Julius, Brutus consilia reipublicae bene constituendae ineunt, cogitant: Sic faciam. Quis? Ego Cicero, Caesar, Brutus. Qua re facies? Mea sapientia, mea potentia. Hanc praesumtionem et arrogantiam non vident peccatum esse. Post cum sapientissimas suas cogitationes falli vident, blasphemi fiunt, et putant nullum esse Deum, aut Deum iniquum esse, qui virtuti non honorem habet, et sapientiae non addit successum. Ideo autem infelices sunt, quia excedunt limites suae sapientiae, neque eo sunt contenti, quod sunt constituti domini super pecora campi, pisces maris, volatilia coeli et super terram, quarum rerum dominium homini concessum est, genesis 2. [1.], sed volunt etiam gubernare per se, hominem sibi similem, domum, uxorem, liberos, regna, imperia, idque auctoritate et sapientia propria, non salutato Deo, non invocata ad id ope divina.

Ergo hic versus est idea et imago totius mundi[4]). Quid enim aliud est totus mundus cum omnibus suis studiis, quam frustra mane surgere? Inspice principes, inspice magistratus, inspice patresfamilias et oeconomos, et videbis mane surgentes, sed frustra. A summo igitur ordine usque ad infimum omnes canunt hoc carmen, monarcha aeque, ut ancilla in domo: Ego mane surgo, et fatigo me, ac manduco panem doloris. Paucissimi

---

4) Mundus.

sunt divinitus illuminati, qui hanc gratiam habent, ut agnoscant se esse instrumenta, Deum autem gubernatorem, et qui donum existiment successum, non opus suae sapientiae et consilii. Reliqui omnes incedunt in praesumtione, et quasi ipsi sint magistri rerum, suo operi tribuunt omnia. Inde fit, ut impingant. Sic Cicero, Demosthenes, alii summi viri in republica non peccaverunt in eo, quod fuerunt sapientes, sicut in regno Israel Achas et Achab, quos apparet fuisse politicos viros, sed in eo peccaverunt, quod cogitabant res illas et imperium illud suae sapientiae subjectum esse. Cicero videbat se esse unicum oratorem in Romana republica, et videbat, quid oporteret fieri, quomodo gubernanda essent omnia. Quia autem erat vacuus timore Dei, et suis consiliis omnia tribuebat excluso Deo, ideo voluit ei Deus ipsa experientia ostendere, non satis esse bene consulere, neque sufficere humana ingenia ad tantarum rerum administrationem, sed requiri benedictionem Dei de coelo. Quare Cicero suis consiliis non solum rempublicam non sublevavit, sed et sibi ipsi et reipublicae exitium accersivit.

Idem fit in divitiis et opibus. Opes non sunt malae, sed sunt donum Dei, sicut sapientia. Favet igitur et concedit nobis Deus earum usum ac possessionem. Sed quod dives vult addere: Haec mea sint, haec paravi industria et labore meo, et intuetur eas tanquam suum partum, hoc est malum, et est affectatio diabolica divinitatis, quam decepti a diabolo parentes nostri in paradiso induerunt, ac postea nos ab eis procreati omnes nobiscum afferimus. Quam igitur impossibile est exuere carnem hanc, quam circumferimus nobiscum, tam etiam impossibile est, illam affectationem divinitatis totam abjicere. Sancti tamen contra eam

pugnant, et de die in diem magis eam mortificant, donec tandem tota per mortem una cum vita aboleatur.

Pii igitur, quibus contigerunt opes, dicunt: Habeo aurum, habeo argentum, non autem est meum opus, sed tuum donum domine, quod tu dedisti per meum laborem. Quantumcunque autem laborassem, nisi tu dedisses, nihil haberem etc. Mundus autem diversum dicit: Habeo uxorem formosam, habeo liberos suaves. Cujus beneficio? Meo nimirum. Dignus enim sum, qui tales habeam. Atqui, inquit Deus, tu cum haec praesumis, mentiris. In signum ejus rei faciam, ut moriantur liberi, aut corrumpantur, ut uxor aut aegra decumbat, aut fiat adultera, aut rem familiarem dissipet etc. Alius habet magnifice exstructas aedes: Eum si quaeras: Unde haec habes? cujus opera? cujus virtute parasti eas? respondet: Mea. Non, et ut id videas verum esse, incendio perire eas sinam, aut tu, priusquam iis pro libito fruaris, morieris. Alius in pace gubernat rempublicam, ducatum, regnum. Cujus virtute? Mea, inquit. Non, et ut videas id verum esse, permittam excitari seditionem, bellum, aut aliam turbam, ut mireris, et dicas: Quis vel suspicari potuit haec futura esse?

Contra hanc praesumtionem docet nos psalmus, ut dicamus: Uxor, liberi, familia, opes, pax, regnum etc. sunt dona Dei, iis fruar cum gratitudine, quam diu domino placuerit, et quam diu dominus dederit. Si moritur uxor aut liberi, si aliquid publice turbatur, domine Deus, eram possessor horum donorum, tu ea dedisti, idem tu abstulisti quoque. Libenter igitur feram hanc jacturam, tamen alioqui non potuit aeterna haec esse possessio etc. Animus ad hunc modum institutus etiam adversa bene ferre potest, quae impii

cum maximo dolore ferre coguntur. Sed mundus non audit, ideo experitur hoc quod psalmus dicit: „Vanum est vobis mane surgere," et sunt sibi ipsis carnifices et diaboli, qui se ipsos affligunt, et frustra. Merito, cur enim non audiunt? Intuere igitur in omnia regna, in respublicas omnes, quarum historiae exstant, Romanam, Atheniensem, Lacedaemoniorum, Thebanorum etc., et invenies imaginem verissimam hujus versus.

IV. Cum dederit dilectis suis somnum, ecce haereditas domini filii, merces fructus ventris.

Postquam supra satis redarguit praesumtionem nostram et illam affectationem divinitatis, accedit jam ad alteram partem hujus psalmi, in qua docet simpliciter omnia esse divinae benedictionis. Nam hoc demum est vere docere, primum destruere falsa, post aedificare solida et firma. Poterat enim quaeri: Quid igitur faciendum est, siquidem potentia ac sapientia nostra nihil proficitur? sicut in Cicerone videmus, in quo tanta sapientia fuit, quanta omnino cadere poterit in animum humanum, et tamen nihil illa sapientia profecit, sed sibi et aliis obfuit. Ignorantia certe non peccavit, quod ad res ipsas attinet. Ratio enim videre potest[5]), quae facta sint utilia, quae non, et sicut naturaliter comparare inter se numeros possumus, quod denarius numerus excedat quinarium, ita potest Cicero certo pronuntiare (quod ad res ipsas attinet), quae in administratione reipublicae sequenda sint, quae non. Sapientia ei certe non deest, quae est creatura Dei bona.

---

5) Sana consilia cur non procedant.

Quid igitur deest? Hoc scilicet, quod addit praesumtionem, quod illam administrationem rei longe difficillimae putat esse opus suae sapientiae. Quanquam igitur sit in Cicerone (sicut ante dixi, et monimenta quoque ejus indicium faciunt) tanta sapientia, quanta in hominem cadere potest, tamen non est par suscepto negotio. Ratio est, quia Cicero accommodat sapientiam suam ad alios homines regendos, qui si idem sentirent et vellent, quod Cicero sentit et vult, bene se haberet res. Sed inter centum millia vix unus aut alter est, qui probet consilia Ciceronis, et idem velit, alii omnes diversum aut aliud sequuntur et probant. Hic etsi multum clamet Cicero, et res quoque idem loquatur, suum consilium honestissimum et maxime e republica esse, tamen major pars vincit meliorem, et pauci ii, qui Ciceronem sequuntur, una cum ipso auctore in discrimen vitae et bonorum veniunt, dum pertinacius sua consilia urgent.

Ego igitur in principio causae meae, cum contra indulgentias et alios abusus scriberem, hoc donum divinitus datum habebam, quod tantam causam in me unum recipiebam, et mihi uni sustinendam auxilio divino judicabam, nec putabam fiducia aliorum quippiam tentandum esse, alioqui idem mihi accidisset, quod Munzero et aliis fanaticis accidit. Bonitate autem causae, hoc est, ipso verbo Dei nitebar. Id sentiebam ne a portis quidem inferorum everti posse, etsi me et qui mecum sentiebant, facile per tyrannidem adversarii possent opprimere. Ac sane bonitas causae effecit, ut sequeretur quoque ingens approbatio omnium, etiam illorum, qui nunc nobis sunt infensissimi hostes. Hic si tam stultus fuissem, et cogitassem me habere infinitos meae sententiae suffragatores ac fidu-

cia multitudinis coepissem aliquid tentare, sicut Muzerus fecit, idem meus, quanquam in causa meliore, qui illius, fuisset exitus. Sed malebam sequi s. Paulum, qui me sic monebat Galata. 6.: „Opus suum probet unusquisque, et sic in semet ipso gloriam habebit, et non in alio.

Ac prodest hoc praeceptum etiam in politicis causis gravioribus observare, ut, si quis aliquid magni tentat, nequaquam id faciat fiducia aliorum, sed sibi soli id sustinendum esse putet, et ideo divinum auxilium imploret. Alii qui amicorum gratia et auxiliis nituntur, nunquam de divino auxilio cogitant, ideo etiam semper habent exitus infelices. Sic quidam in Suevis, cum jam ad ultimum supplicium raperetur, ob quaedam consilia in republica tentata, sapientissime dixit, was einer allein nicht könnte erheben, das sollt er selbander liegen lassen, id est, nihil fiducia aliorum tentandum esse. Propria experientia edoctus vidit infeliciter tentari ea, quae aliorum fiducia suscipiuntur. Ut autem redeam ad institutum, Cicero, Demosthenes, summi viri, non putarunt eum negotiorum exitum, qui fuit. Quod igitur res aliter cecidit, quam ipsi existimabant, non ideo factum est, quod parum prudenter consuluerint reipublicae, sed sua ipsorum culpa, quod volebant gloriari, non solum in semet ipsis, sed etiam in aliis, ut cives dicerent: Ecce hunc sumus secuti, hic gessit illas res etc., sicut testatur versiculus Ciceronis:

O fortunatam natam me consule Romam.

Haec an non arrogantissima vox fuit, et dignissima, quae exagitaretur? Ad extremum itaque canebat aliam cantilenam, sicut apparet in epistola ad Octavium.

Hoc autem est ex divino dono facere opus superbiae humanae, seu potius satanicae.

Si igitur jam Cicero et Demosthenes rogent, cum sapientissima consilia eos fefellerint, quid faciendum sit? Sitne obmittenda sapientia, et abjiciendum imperium etc.? respondet Salomon: Non, sed debetis imperare, gubernare rempublicam consiliis. Sic oeconomum jubet ducere uxorem, quaerere opes, colere agrum etc. Sed sic, ut stet hoc: „Dabit dilecto suo per somnum," ut verbum „dabit" maneat, hoc est, ut quidquid obvenit, donum esse agnoscatur, item, quod dabit ei, qui est dilectus, et dabit quasi per somnum, ut sit donum, donatum amico, et facile donatum. Haec est summa brevissime exposita, quam postea latius explicabit per partes, ut quidquid inspexeris, te ipsum, vitam tuam, corpus tuum, uxorem, liberos, pacem, successum etc., agnoscas esse donum creatoris, nemini datum nisi dilecto suo.

Facies igitur et idea mundi est in praecedenti versu, ubi non sunt dilecti, sed dementati homines, nativa divinitate et carnali, qui omnia suis consiliis volunt regere et efficere. Hi nullum habent donum, quia etsi habent, tamen non agnoscunt tanquam donum, nec dicunt: Haec Deus dedit. Ac licet Cicero et alii philosophi interdum illas res dona Dei esse significent, tamen non credunt, sed ex se deos quosdam faciunt, ac creatores, qui suis consiliis munierint respublicas, imperium propagarint, imminentes turbas caverint etc. Hac praesumtione provocant Deum, ut immittat Annibalem aliquem, aut Pyrrhum, aut intestinum bellum excitet per Syllam, Pompejum, aut conjurationem nefariorum hominum per Catilinam, ut sic agnoscant, se non esse gubernatores tantarum rerum. Sic

habent etiam impii dona Dei, etsi non intelligant esse dona. Nos autem debemus id discere, ut, si duxisti uxorem, praefectus es reipublicae aut alicui alii negotio, bene, esto prudens, audi verbum Dei, et intellige, quid sis, quid non sis, uxorem, liberos, familiam, opes etc. orna hoc titulo, quod dominus ea dedit, hoc est, sentias ex corde esse dona Dei, quae Deus dedit, neque aliud pro iis exigit, quam ut grato animo agnoscas esse sua dona. Verum hoc ipsum agnoscere etiam est donum Dei, sicut dicitur sap. 8: „Scivi, quod aliter non possem esse continens, nisi Deus id daret. Hoc autem ipsum erat summa sapientia, scire, cujus esset hoc donum."

Qui igitur certo statuit uxorem, liberos, magistratum etc. esse dona Dei, is non inflatur successu, quia scit donum Dei esse, non suum opus, non virtutem et gloriam suam. Sic spero Carolum caesarem, cui Deus insignem fortunam donavit, sentire, quod tot ac tantae res praeclare per suos gestae non sua aut suorum industria solum, sed Deo donante ita gestae sint: sicut fertur de eo, quod praeclaram illam victoriam, quando rex Gallorum ad Papiam captus est, soli Deo acceptam retulerit. Sic maritus ita institutus habet puram laetitiam in uxore et liberis, quia sentit ea Dei dona, et fruitur iis cum gratiarum actione, quam diu Deus concesserit. Si iterum aufert ea Deus, aequo animo fert, non laborat, non edit panem afflictionis, sed dormit, quia est ille dilectus, cui favet Deus, et vivit ac si dormiat, ei tanquam dormienti rete trahitur, sic de Timotheo dicebant. Nam viderunt gentes quoque fortunam dominari, sicut poeta dicit: Fata regunt orbem, causam tamen nescierunt, cur sic fieret, quod sapientissimi fallerentur, et aliis, qui nullam

sapientiae laudem singularem haberent, omnia cederent ex sententia.

Cum primum imperium ad Carolum, caesarem nostrum invictissimum, delatum esset, mira erat omnium de eo desperatio, papa, Gallus, Veneti ridebant nos admiratione suae sapientiae, cujus nihil in Carolo simile videbatur. Quid autem fit? Sapientia illa admirabilis, de qua hostes imperii gloriabantur, turpiter confunditur, Carolus ubique triumphat. Clamant igitur et convitii loco objiciunt ei fortunam, quod habeat istas glorias non ex se, sed quasi dormienti cuncta obveniant. Verum tu vide, unde ista fortuna sit, et invenies esse donum Dei. Id quia Carolus intelligit (ut spero,) et testantur id tum facta tum dicta ejus, ideo diligitur a Deo, et, sicut psalmus dicit, dilecto dantur omnia quasi per somnum. Quodsi aliquando (quod Deus prohibeat,) sinistre aliquid acciderit, si est christianus, dicet: Dominus dedit tam diu successum, jam aufert, sit nomen domini benedictum.

Sic pius fruitur rebus et dominio illo concesso a Deo gen. 2. Edit, bibit, dormit, delectatur uxore, liberis, opibus, cum gratiarum actione, dicens: Domine Deus, tuum est donum, tuum fuit donum, si eripis, iterum est tuum etc. Sic est animus vere et pie quietus et tranquillus. Impii autem habent panem afflictionis, et ne noctu quidem dormiunt. Pius autem non solum noctu, sed in toto tempore vitae suae dormit, hoc est, est otioso animo, et in regno quasi in molli lecto quiescit, summam gubernationem concedit Deo, ac fruitur donis ejus, et scit se esse instrumentum Dei, atque ita omnia habet tanquam per somnum in otio, dans Deo gloriam, et nihil faciendo facit omnia, ac faciendo omnia nihil facit.

Sic postquam supra satis damnavit praesumtionem sapientiae et virium humanarum, docet tandem veram causam, et principalem dominum et gubernatorem politiae et oeconomiae, scilicet, ipsum dominum. Est autem mira brevitas: „Dat amico suo per somnum." Somnus [6]) vero, de quo dicit, referendus est ad otium et quietem animi vel conscientiae, non ad otium carnis et corporis. Laborandum est corpore et sudandum, sed in laeta conscientia, ac fiducia benedictionis divinae, sicut in genesi scriptum est, omnia nostra constare benedictione divina, non nostra cura. Jam pergit, et quae breviter exposuit, latius explicat, eo ordine, quem supra servavit, ut primum de oeconomia, post de politia dicat.

„Ecce filii haereditas domini, et fructus ventris est merces." Est mirabilis obscuritas in hoc versu, vitio interpretis, nec possibile est intelligi eum ab homine latino. Non solum enim vocabula, sed et phrasis est divina, qua Spiritus sanctus et scriptura utitur. Sententia igitur haec est: Ecce haec est sapientia, regula et modus recte sentiendi de oeconomia, quod filii sint haereditas divina, id est, Dei donum, et quod fructus ventris, hoc est, quidquid ex ventre nascitur, est merces, id est, donum Dei. Non est autem valde inepta sententia, si primo loco differentiae causa filios accipias, masculinum scilicet genus, secundo fructum ventris, id est, foemellas omnium animantium, potissimum tamen hominum. Redit enim res eodem, nempe, quod patrem et matrem esse non sit humani operis, sed divini, et quanquam maritus generet per uxorem, uxor autem impraegnetur per virum, tamen utrumque

6) Somnus.

sit donum Dei, et benedictio divina, sicut textus dicit: „Creavit Deus masculum et foeminam.“ „Creavit“ dicit, ut significet, quod non sint sui ipsorum rectores et fictores, sed quod tam masculus quam foemina sint Dei creaturae. Deinde addit: „Et benedixit eis: „Crescite et multiplicamini.“ Ex hoc genesis loco manat hic versiculus psalmi. Nam quod Deus dat liberos, hoc non est operis nostri, sed est benedictio divina. Quanquam autem mundus hoc experitur, tamen neque intelligit nec observat. Quia enim illa procreatio sobolis est quotidianum beneficium, ideo vilescit. Sic mundus tanquam porci in coeno studiorum ac voluptatum suarum volutatur, et haec summa Dei beneficia, in quibus vivit et ambulat, neque agnoscit nec miratur.

Observandum autem hoc quoque est, quod non ita promiscue benedixit Deus homini, sicut aliis bestiis benedixit, sed peculiari benedictione hominem ornavit, ut eo facilius credamus donum Dei esse, habere filios et filias, neque sibi arroget maritus, quasi ipse foecundet uxorem, nec uxor sibi arroget, quasi concipiat naturali et propria quadam sua virtute, sed discant esse haec opera vere divina. Ideo etiam accidit nonnunquam, ut sanae et formosae mulieres robustis et sanis maritis conjunctae in magnis opibus et deliciis, tamen sint steriles, ut videlicet ostendat Deus benedictionis suae, non humanae virtutis aut naturae esse parere et gignere. Contra alius, qui vix contra famem se defendere potest, plenas aedes sobole habet. Recte igitur dicunt Germani nostri, cum de liberis loquuntur: Unser Herr Gott hat mir ein Kind bescheeret, Deus largitus est mihi liberos. Hoc verbum quanquam omnibus in ore sit, pauci tamen sunt, qui admirentur istam benedictionem aut intelligant, propterea quod

una dat et creat, quo alantur, alioqui non possunt diu durare filii. Dat igitur illa Deus huic opulenter, illi minus opulenter, ita tamen, ne quisquam fame pereat, nisi cum peculiariter tentat aliquos. Generali autem actione divina et communi afferunt nati liberi secum victum et amictum, ne per inopiam pereant. Quanquam autem aliquoties accidit, ut prae famis impatientia natos vorarint matres, non tamen uno et altero exemplo tollitur regula. Haec enim fuerunt singularia exempla irae Dei et plagae divinae. Aliud autem est loqui de Deo irato et immittente plagas, aliud loqui de Deo gubernante et regente nos. Quare videmus liberos eorum, qui aqua et pane misere victitant, optima esse habitudine corporis et nitidissimos, econtra multorum liberos, qui in maximis opibus ac deliciis vivunt, quasi umbras incedere et foede pallescere. Quare hoc? Quia filii sunt donum Dei, quos ipse Deus creavit. Dat igitur una etiam illa, quibus carere filii non possunt, sicut ostendit nobis prima hominis creatio. Priusquam enim Adam fingitur ex terra, ipse Deus conditor terram ei instruit tanquam domum, in qua habitet, nec eam domum relinquit vacuam et inanem, sed omni genere opum et deliciarum ornat, ut nobis posteris Adae ostenderet se patrem nostrum fore, et gubernaturum nos, ac abunde suppeditaturum omnia, modo credamus.

Sic dum adhuc in utero matris vivit foetus, alitur sine ullo suo opere et cura, a solo Deo. Quid enim faceret foetus, qui sine ullo sensu jacet? Postquam jam partu est editus, paratam habet cellam, ubera matris tanquam fontem ad hoc instructum, paratam habet coquinam, balneas, lintea, et alia quibus habet opus, et adsunt non solum mulierculae, quae sua opera

infantem curent, sed angeli quoque, sicut multa clarissima exempla ostendunt. Unde haec omnia? Nimirum, quod Deus dona sua ipse conservat, et quibus conserventur, abunde donat. Quare filios hoc loco non simpliciter accipies pro liberis, pro carne, cute et ossibus, sed pro omnibus, quae ad liberos pertinent.

Ad eundem modum uxor et maritus non sunt intelligenda nuda corpora, sed habitaculum, focus, cibus, potus et omnia, quae ad oeconomiam requiruntur. Haec autem sunt Dei dona, sive ea habeamus opulenter, sive tenuiter, nam non eodem modo distribuit ea Deus. Sunt tamen eo ipso etiam cum parce contigerunt, satis magna et ampla, quod Dei dona sunt. Sicut enim dona principum, quantumvis tenuia, magis aestimamus animo quam pretio, ita quanquam exiguum donum tibi Deus contulit, ut te et tuos misere alere possis, sufficiat tamen tibi voluntas divina et benedictio divina, quod certo scis Deum tibi favere, et illa dona contulisse. Quae cum iterum eripit, aequo animo id ferre potes, quia scis non tua, sed Dei fuisse. Sic quieto animo es et otioso, sive abundes sive egeas, et cum sic Deum suis beneficiis quasi induis, et ut sic loquar, incorporas, fiunt ampliora et majora illa beneficia, quantumcunque sint parva in speciem.

Atque haec sufficiant de sententia prophetae: restat, ut grammaticam quoque nonnihil attingamus, quae propter Hebraicam phrasin paulo est obscurior. Nam quod Hebraeus dicit: „Haereditas [8]) domini filii," Latinus sic diceret: Filii sunt donum divinum,

8) Haereditas.

et „merces fructus ventris“ latine posset dici: Filii sunt largitio divina. Nam vocabulum haereditatis valde late eis patet. Haereditatem vocant terram divisam in populum per Josua, inde translata vox est ad omnes donationes. Terra enim Canaan simpliciter donabatur populo Israël, hinc omnes alias possessiones, proprietates et dona vocant haereditatem. Sic in psalmo.: „Lex tua est haereditas mea,“ hoc est, donum a te mihi donatum, mein hochstes Erbgüt. Nos paulo aliter utimur nomine haereditatis, pro re a parentibus nobis relicta, sed Hebraeis est donum et portio divinitus donata.

Nomen mercedis [9]) est Hebraeis valde usitatum, Heremiae 31.: „Merces est operi tuo,“ et in Hiob: „Haec est merces eorum, qui seminant in ventum,“ et psalmo 108. [109.]: „Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi apud dominum etc.“ Significat autem donum, operae pretium, largitionem divinam. Sic est apud Esaiam cap. 40. et 62. Sic Paulus in Cor. 1. Cor. 15.: „State, quoniam non est inanis labor vester.“

Haec igitur est doctrina domestica Spiritus sancti, et vera oeconomia christiana, credere liberos et omnia alia esse divinum donum. Haec cognitio quando est certa, quod omnia accipimus tanquam de manu largientis Dei, tunc statim per pulchram consequentiam, quam dialectica Spiritus sancti nos docet, discemus, quomodo omnia pericula, calamitates et miseriae omnes ferendae et superandae sint, ut sive uxor sive liberi moriantur, sive alia mala in nos ingruant, cum Hiob dicamus: „Dominus dedit, dominus abstulit, sit nomen domini benedictum.“ Ratio enim jam illustrata per verbum benedictionem agnoscit, et gratias agit, in adversis autem Dei voluntati non repugnat. Non

9) Merces.

Hoc autem est ex divino dono facere opus superbiae humanae, seu potius satanicae.

Si igitur jam Cicero et Demosthenes rogent, cum sapientissima consilia eos fefellerint, quid faciendum sit? Sitne obmittenda sapientia, et abjiciendum imperium etc.? respondet Salomon: Non, sed debetis imperare, gubernare rempublicam consiliis. Sic oeconomum jubet ducere uxorem, quaerere opes, colere agrum etc. Sed sic, ut stet hoc: „Dabit dilecto suo per somnum," ut verbum „dabit" maneat, hoc est, ut quidquid obvenit, donum esse agnoscatur, item, quod dabit ei, qui est dilectus, et dabit quasi per somnum, ut sit donum, donatum amico, et facile donatum. Haec est summa brevissime exposita, quam postea latius explicabit per partes, ut quidquid inspexeris, te ipsum, vitam tuam, corpus tuum, uxorem, liberos, pacem, successum etc., agnoscas esse donum creatoris, nemini datum nisi dilecto suo.

Facies igitur et idea mundi est in praecedenti versu, ubi non sunt dilecti, sed dementati homines, nativa divinitate et carnali, qui omnia suis consiliis volunt regere et efficere. Hi nullum habent donum, quia etsi habent, tamen non agnoscunt tanquam donum, nec dicunt: Haec Deus dedit. Ac licet Cicero et alii philosophi interdum illas res dona Dei esse significent, tamen non credunt, sed ex se deos quosdam faciunt, ac creatores, qui suis consiliis munierint respublicas, imperium propagarint, imminentes turbas caverint etc. Hac praesumtione provocant Deum, ut immittat Annibalem aliquem, aut Pyrrhum, aut intestinum bellum excitet per Syllam, Pompejum, aut conjurationem nefariorum hominum per Catilinam, ut sic agnoscant, se non esse gubernatores tantarum rerum. Sic

stium quam amicorum, deinde semper major pars est mala, et fere vincit meliorem, nisi Deus adsit. Quare simpliciter divinum donum est, statum reipublicae vel domi vel foris felicem esse.

Latinus fecit: „Filii excussorum“, sed est: Filii juventutis, qui debent armis rempublicam tueri, et bella gerere. Hi sunt tanquam sagittae, quae feriunt, quia divinitus mittuntur et donantur. Senes enim non sunt apti bellis, sicut docet versiculus vetus:

ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαί τε γερόντων,
hoc est, labores in republica obire debent juvenes, qui autem medii aetate sunt, debent consulere, qui in extrema aetate sunt, votis rempublicam juvare debent. Sicut igitur supra in oeconomia filios masculos posuit, ita hic ponit juvenes, ut utrumque complecteretur, alere et defendere, haec enim duo ad hanc vitam civilem et corporalem sunt necessaria.

Sed audi, quomodo defensionem publicam honestissimo titulo ornet, quod donum divinum vocat*) juvenes, quos Deus facit victrices sagittas, quae sic irruant in hostes, ut victoriam reportent. Nam hoc gentes quoque experientia docuit, victoriam non sequi vires et potentiam, sed divinitus donari, et plus momenti in industria ac consiliis, quam in armis esse. Ita saepe accidit, ut parva manu maximi exercitus sint fusi. Non quod ideo non sint comparanda arma et cogendi exercitus, sed quod, cum necessitas bellandi magistratui incumbit, sive multos, sive paucos milites habeat, non ideo aut praesumere aut desperare debet, sed intueri vocationem, quod ex officio cogatur pugnare, et quaerere victoriam, ac rogare de coelo, et dicere: Domine, apud te est virtus et victoria, adsis tu mihi etc. Si-

*) In orig.: vocant.

est econtra, si hostibus numero et viribus sis superior, non ideo promittes tibi certam victoriam, sed rogabis eam a Deo: Domine, tua est victoria, eam si daturus es, agam tibi gratias: sin ulturus es clade peccata nostra, ecce adsum.

Talis fiducia si vel in solo duce sit, qui agnoscit vocationem suam, et auxilium a Deo requirit, haud dubie victoriam consequetur, sicut Jephtha. Is erat in officio, libenter una cum suis vixisset in pace, sed Ammon id non sinebat. Jephtha igitur proponebat Deo necessitatem pugnandi sibi impositam, et rogabat opem contra hostes, et sic vincebat. Agnoscebat enim victoriam non suum opus, sed Dei donum esse. Sic David varias et praeclaras victorias, aliam post aliam ex hostibus reportavit. Unde? Habebat arma, equites, pedites, sed illa, inquit, nihil ad victoriam comparandam valent, ideo a domino eam rogabat et exspectabat, hanc fidem sequebatur certa victoria. Salomo igitur hoc versu docet, victoriam vere esse donum Dei, et, sicut sagittae cum impetu jactatae et contortae penetrant, ita quoque in bello valere juvenes divina benedictione, non propria virtute, nec praesumtione. Hebraismus est „filii juventutis", id est, juvenes, sicut filium mortis vocant destinatum morti etc. Jam concludit.

VI. Beatus vir, qui implevit desiderium suum ex ipsis, non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta.

Verte sic: Beatus vir, qui implevit pharetram suam talibus, non confundetur, si quando cum hostibus in porta res erit, quasi dicat: Is est beatus princeps, ea est felix politia, quae habet hanc benedictionem et intelligit eam esse donum Dei, ibi necesse est esse

victoriam et pacem, domi et foris. Quanquam autem accidit, ut quidam pereant et occidantur (ea est quasi scabies et pustulae in cute), tamen corpus salvatur, et paratur victoria. Vix enim unquam victoria omnino incruenta contingit, sed quo plus periculi fuit, eo plus gloriae militibus accedit, et plus gaudii est in victoria difficili, quam doloris in sanguine. Sic neque oeconomia omnibus incommodis caret, nec ulla omnino totius vitae pars. Sed non est putandum incommodum, quod cutis (utor enim libenter hac similitudine) leviter scabie infestatur, totum autem corpus bene habet. Quare stat hoc, beatos esse, qui hujusmodi juvenes defensores habent, licet quidam pereant, hoc est, beatos esse, qui hoc donum habent, et norunt esse donum Dei.

Loqui in porta, hebraismus est. Non enim tantum significat loqui, sed politice loqui, hoc est, leges condere, per leges gubernare, edicta proponere, coercere nefarios etc., quasi dicat: Ubi tales sunt juvenes, ii sciunt in porta loqui, hoc est, in reipublicae negotiis recte versantur, sunt gubernatores, constitutores, conservatores reipublicae et legum. Sed audi, quid addat, nempe, quod tales non solum habent hostes impugnantes, sed etiam inimicos odientes. Quare oportet, ut magistratus discat ferre illa odia: alioqui si odiis deterriti, gratiam hominum venari volent, ad anarchiam res delabetur, sicut videmus in aulis principum. Ibi quia omnes volunt in gratia esse, ideo nihil reprehendere, nihil damnare audent, ne in odium principum incurrant. At cur magistratum ambiunt? cur in aula vivunt, si non labores, et tantum praemia ac gloriam spectant? Hinc fit, ut nulla usquam justa imperii species sit, et pessime administren-

tur omnia. Atqui si qui offensas et odia hominum subire nolunt, abstineant a magistratu.

Quis unquam sanctius administravit regnum quam David? et tamen, cum seditiosus filius Absalon eum criminaretur apud vulgus, facile invenit, qui ei crederent. Cur hoc? Quia David erat sanctissimus rex, nec connivebat ad subditorum peccata, sed in ea acerbe pro merito animadvertebat, ea res primum ei odium et invidiam conflavit ad vulgus. Deinde cum filius dux seditionis et auctor accederet, facile pertrahi ad defectionem potuerunt. Neque enim potest aliter fieri, quin improborum odia in se concitet, qui officium suum strenue in magistratu facit. Sapiunt igitur nostri, qui honores et magistratus sine labore retinere cupiunt, sed cum magno reipublicae periculo.

Quare hanc particulam: „In porta loqui cum inimicis,"[10]) non sic nude accipies, tanquam de re otiosa. Significat enim leges condere, et eas post exsequi, urgere carcere, vinculis et poenis improbos, irritare in se furorem malitiosorum hominum etc., ut, qui in republica praeest, sic praesit, ut nunquam metu gravissimorum periculorum, quod ad audaciam improborum attinet, careat, quia regere nihil aliud est, quam odiis se gravare, et immiscere se in istam belluam dentatam et saevissimam. Sicut Aeschines quoque dixit, cum a republica Atheniensi discederet, se gaudere, quod liberatus sit a republica tanquam a rabiosa cane. Et Bias dixit: Magistratus ostendit virum. Quot enim hodie sunt respublicae, quae suos cives, quot principes, qui nobilitatem suam in officio retineant? Est enim omnium operum humanorum longe

10) In porta loqui quid.

gravissimum regere. Sicut autem si quis ideo uxorem ducit, ut libidinem et voluptates suas expleat, longe fallitur, et nunquam cogitatis molestiis involvitur, ita quoque qui ad magistratum accedunt, spe praemiorum et gloriae adducti, omnia diversa inveniunt, si modo facere officium volent. Fit igitur, ut fracti magnitudine laborum et impatientia indignentur, et abjiciant omnia.

Quare discendum est, in administratione haec omnia inesse vitia, odia, rebellionem, seditionem, inobedientiam, ingratitudinem, mille pericula, turbatores pacis et otii, qui vitae, fortunis et dignitati tuae insidientur. Hic quid faciet igitur magistratus? Nimirum hoc primum, ut sciat magistratum esse ordinationem, ac statuat se voluntate Dei accessisse ad rempublicam, deinde postquam hoc constituit, ut quoque confirmet animum, et obfirmet contra omnia pericula, ac faciat officium suum, sive indignentur cives, sive non. Tunc fiet, ut Deus addat benedictionem, et assistat tibi, et non inimicis, sicut hic dicit, non confunderis, etiamsi tibi loquendum sit cum inimicis, et inobedientibus ac seditiosis civibus. Item psal. 143. [144.]: „Qui subdit populum meum sub me." Item psal. 7.: „Tu es judex populorum," quasi dicat: Non est mearum virium, prudentiae aut sapientiae meae, hunc populum regere. Dominus igitur est, qui dat obedientes cives, et conservat populum, qui naturaliter odit magistratus. Omnes enim volunt esse liberi, et aegre ferunt legum vinculis licentiam constringi, sicut in nobilitate hodie videmus, quae simpliciter omnia sibi vult impune licere. Si quis princeps cohibere eos vult, deficiunt.

Contra haec pericula consolatur magistratum hoc

loco Spiritus sanctus: cum leges condideris, inquit, non confunderis, quia Deus dabit tibi juvenes, qui possunt juvare. Unus enim et alter bonus in republica vir saepe totam reliquam civium multitudinem in officio retinent gravitate sua et severitate. Alii autem, qui ad omnia connivent, ne sibi conflent invidiam, non magistratus, sed pictae quaedam statuae magistratuum, et picti sunt principes, ad nullam rem idonei.

Habetis psalmum politicum et oeconomicum, quomodo in utroque genere vitae instituendus sit pius animus, ne vel successu nimio in securitatem prolabamur, vel adversa fortuna fracti discedamus ab officio. Quod utrumque impiis accidit, qui sine timore Dei vel in conjugium vel politiam irruunt. Quia enim nesciunt divinitus haec regi, ideo suis consiliis moderari volunt omnia. Hinc fit, ut aut periculose impingant, aut eo usque securitatis progrediantur, ut revocari ad sana consilia non possint. Quare danda est nobis opera, quos aut jam in haec vitae genera conjecit Deus, aut olim conjiciet, ut quam haec doctrina omnibus est necessaria et utilis, tam eam studiose discamus. In ea re et nobis ipsis et reipublicae quoque plurimum profuerimus. Tum Deo quoque probabitur officium nostrum, qui, sicut promisit, addet successum, et re comprobabit beneplacitum sibi esse super metuentes eum, et super omnes, qui sperant in misericordia ejus. Amen.

PSALMUS CXXVIII.

Beati omnes.

In praecedenti psalmo docuit propheta de utroque vitae genere, hoc est, de politia et oeconomia: idem fere hic quoque agit, sed alio modo. Etsi enim hic quoque conjungit cum politia oeconomiam, et utrique benedictionem ac pacem precatur, tamen magis ad oeconomiam seu conjugium respicit in hoc psalmo, quod ea sit ceu fons et origo politiae [1]). Quos enim domi educamus et instituimus pueros, eos posteritas est olim habitura reipublicae gubernatores. Ita enim accidit, ex domibus seu familiis civitates, ex civitatibus provinciae, ex provinciis regna constituuntur. Recte igitur dicitur oeconomia fons politiae, quod turbatis oeconomiis non possunt constitui imperia nec civitates, sicut individuis sublatis neque species nec genus consistere potest. Quare faciemus huic psalmo titulum, quod sit ceu epithalamium et nuptiale carmen [2]), quo propheta et consolatur conjuges, et eis omnia felicia precatur, et promittit a Deo. Possunt autem haec postea ad politiam tanquam a specie ad genus transferri, quia sicut conjugio Deus benedicere vult, propterea quod conjugium est divina ordinatio et vitae genus Deo gratissimum, ita quoque magistratus divinitus institutus est, et certam habet promissionem divinae benedictionis.

Apparebit autem in hoc psalmo, quam bonus tum poeta tum orator sit Spiritus sanctus, qui omnes dicendi et persuadendi regulas optime novit. Diligen-

---

1) Oeconomia fons politiae. 2) Argumentum psalmi.

tissime enim ea dissimulat, quae in hoc vitae genere molesta aut odiosa sunt, et ea tantum multo studio deligit et colligit, quae ad persuasionem aptissima et in conjugio sola et vere bona sunt[3]). Mundus diversum facit[4]), nam vera bona conjugii non solum ignorat, sed etiam si qua videat, obruit ea praesentibus molestiis. Ideo nihil mirum est, cum de hoc vitae genere homines impii loquuntur, quod aliis verbis utuntur, quam Spiritus sanctus solet. Sequuntur enim tantum sensum carnis, et tam in politia quam oeconomia nihil aliud vident, quam quae difficilia, molesta aut laboriosa sunt, nec id solum, sed quae sunt vere divina bona in his vitae generibus, ea propter illa carnis levia incommoda non animadvertunt. Hinc nata sunt illa dicta: Nulla civitas sine mole, hoc est, sine mulieribus, item: Uxor malum necessarium, et si qua similia sunt convitia in istum sexum, quae apud Graecos sunt plurima. Sic citatur contumeliosa sententia cujusdam Graeci poetae: γυναῖκα θάπτειν, κρεῖσσόν ἐστιν ἢ γαμεῖν, et quidam Romanus quoque dixit: Si foeminis carere possemus, magna careremus molestia. Ratio hujus judicii haec est[5]), quod originali peccato caro sic est vitiata, ut illas poenas peccati non possit aequo animo ferre, sed tantum quaerat, quae suavia sunt, molestias autem et labores fugiat. Ideo conjugium et politica officia aut omnino vitat, sicut Epicuraei, aut iis tantum abutitur ad suas voluptates. Adeo excaecata est per peccatum originis, cupiditate voluptatum, gloriae et opum. Necesse igitur fuit addere

---

3) Spiritus sanctus colligit vera bona conjugii et ideo id laudat. 4) Mundus tantum mala colligit et ideo conjugium vituperat. 5) Ratio est peccatum originale.

pharmacum corruptae naturae, et lascivientem carnem his molestiis, quae tum in conjugio tum magistratu sunt, aliquantulum reprimere.

Cum ergo in scriptura sacra legimus ista conjugii encomia, debemus antithesin facere judicii hominum et hanc addere correctionem, quod ista sint vera secundum Spiritum sanctum, sed secundum carnem non sint vera.[6]) Sic cum infra dicit de pio marito: „Beatus es et bene tibi erit," caro diversum sentit et judicat conjugem esse miserrimum, et esse ei pessime, quod duro labore victum cogatur quaerere, quia mundus ea non intelligit, quae sunt Spiritus sancti, et ista bona, quae vel in oeconomia vel politia sunt, non videt, sed tantum haeret in creatura, Deum condentem, regentem, et benedicentem creaturae non videt. Contra Spiritus sanctus in creatorem intuetur, et benedictionem domini, quantumvis variis afflictionibus obrutam, magnifice extollit, alia incommoda aut prorsus dissimulat aut extenuat egregie: hoc mundus non potest facere.

Ideo videmus in historiis, homines quanto fuerunt sapientiores, tanto cavisse diligentius, ne ad publica negotia et administrationem politicam accederent. Idem in conjugio accidit[7]): juventus difficillime sibi patitur id imponi jugum, sicut senex apud comicum ait: Omnes qui amant, graviter sibi uxorem dari ferunt, et si qui amore compulsi colla huic jugo submittunt, cum postea non fluunt ad voluntatem, sed alia atque alia incommoda incidunt, quae amore excaecati non praevidere, tum demum querelae et nimis

6) Antithesis judicii humani et Spiritus sancti.
7) Mundus conjugium fugit.

sera reprehensio facti sequitur, et fit, ut multo facilius omnia vitia in scorto vel adultera tolerent alii, quam maritus in uxore, sicut econtra uxor quoque, nisi insigniter proba sit, facilius ad adulteri peccata, quam leves mariti offensiones connivet, quia natura vincula ista non potest aequo animo tolerare, nisi animi edocti verbo et spiritu illuminati respiciant ad creatorem, qui tum politiam tum oeconomiam instituit et vult utraque ab hac misera carne administrari *). Qui hanc cognitionem non habent, aut leviter admodum meditatam tenent, ii facile commoventur ad impatientiam, cum minus recte succedunt **) omnia. Ergo etiam piorum animi erudiendi, exhortandi et erigendi sunt, ut aliquid spectent ultra illa incommoda, quae prima incurrunt in oculos, et rejectis judiciis sapientum mundi respiciant ad vera et summa bona, quae Deus in haec vitae genera ***) abdidit, atque ea alte animo includant: tunc fiet, ut et facilius tolerent molestias illas, et Deo libenter pareant varie tentanti. Atque in hunc usum hoc epithalamium nunc interpretabimur, ut et videre ista spiritualia bona, quae Deus in conjugio abscondit, possimus, et admirari, ne fiamus mundo similes, videnti opera Dei, et tamen non intelligenti, audienti benedictionem divinam et suavissimas promissiones, et tamen non credenti.

I. **Beatus omnis, qui timet dominum, qui ambulat in viis ejus.**

Hic primum vide, quod propheta non statim irruit in promissiones conjugii, tanquam propter conjugium simpliciter obtingant, sed incipit a prima tabula [8])

8) Hortatur primum ad timorem domini et cultum primae tabulae.

*) In orig.: administrare. **) In orig.: succedent. ***) In orig.: genere.

et beatum praedicat, qui dominum timet. Facit autem id ideo, ut significet mundum non intelligere, quid sit conjugem fieri, seu uxorem ducere. Ideo etiamsi quae molestiae incidunt, non potest eas aequo animo ferre, ideo etiam non beatus sed miser est. Qui autem dominum timet, is sive ad politiam accedit vocatus sive uxorem ducit, beatus est, utcunque cedat vel conjugium vel magistratus. Potest enim fieri [9]), quod etiam istis, qui timent dominum, non bene cedat conjugium, sed conjugantur aut cum malis aut morosis uxoribus, aut alia quaedam incommoda eos premant, qualia sunt bonae uxoris praematura mors, aut liberi degeneres, aut matrimonium sterile et infoecundum. Hic si pius sit animus et timens Dei, facile vincet illa incommoda, et sic cogitabit: Ecce contigit tibi uxor multis modis incommoda, cum qua alius nullum diem quiete posset vivere, sed Deus tibi hoc largitus est, ut et agnoscas Deum esse creatorem et patrem tuum, et discas voluntatem ejus patienter ferre etc. Hoc dono levi*) compensatum est matrimonium tristius, siquidem non ad matrimonii solum molestias superandas, sed ad alia quoque mala vincula donum hoc prodest.

Ergo sic incipit propheta epithalamium hoc: Si vis esse felix et beatus, et adjecisti animum ad conjugium, hoc experieris [10]): Deus tibi dabit uxorem, dabit domum, dabit liberos et alia, sed hoc primum da operam, ut Deum timeas, et in nomine Dei id vitae genus incipias. Haec utilis doctrina est, quam statim initio tradit Spiritus sanctus, ut is, cui non datum est, ut contineat, incipiat matrimonium a primo

---

9) Etiam qui dominum timent, saepe infelices sunt in conjugio. 10) Conjugium incipiendum a timore Dei et ab oratione.

*) In orig.: leve.

praecepto, et divinam imploret opem, ac in conspectum Dei prodeat et dicat: Domine Deus, tu dicis ad me in verbo tuo, quod sis et esse velis dominus et Deus meus, creasti igitur me masculum, et creasti foemellam, haec tua creatio et hoc opus tuum est, ego me sic non feci, nec fortuito ita sum factus: adde igitur creaturae tuae successum, et da, ut sim felix maritus, ut sim uxor felix etc., ut sic incipiamus in timore Dei, non simus securi aut praesumentes, nec sicut rustici et imperiti homines temere in hoc vitae genus irruamus, sed invocemus illum, qui ad id vitae genus nos creavit: tunc fiet, ut feliciter eveniant omnia.

Longe igitur alio modo epithalamion suum Spiritus sanctus orditur, quam alii poetae. Hortatur enim, ut invocemus primum Deum, et fiduciam misericordiae ejus animo concipiamus. Non enim Deus invitus audiet, si appelles eum creatorem tuum, sed vicissim agnoscet te creaturam suam esse, nec negabit, se tibi dedisse, ut esses masculus, aut esses foemina. Praesumtionem prohibuit[11]), nec vult privato consilio hoc vitae genus incipere, sed vult, ut tua consilia tibi sint suspecta, et quod ea Deus non sit fortunaturus, nisi ipsum in consilium adhibueris. Recte igitur dicit: „Beatus vir, qui timet dominum." Nam exempla quotidie sunt ob oculos, quod saepe vehementissimus amor initio inter conjuges est, qui postea facillime exstinguitur, ut aut vivant inter se plane hostiliter, aut alter alterum deserat: nonnunquam ita immerguntur voluptatibus aut opibus, ut plane sine omni Dei metu vivant, ea duplo major est infelicitas et miseria. Sed merito haec eis accidunt, cur enim non addunt timorem Dei?

11) Timore Dei opus, Deus enim praesumtionem odit.

Disce igitur hic, ut vivas in timore Dei, qui te creavit, ut possis esse maritus vel uxor, et vult etiam conjugium tuum gubernare. Quodsi eum gubernatorem non adhibueris, et ipse uxorem et familiam pro tuo arbitrio, sine oratione ad Deum, gubernare voles, fiet, ut aut evertas omnia, aut perpetuo successu dementatus in graviora mala incidas. Vult timeri et coli Deus, hoc est, vult, ut confiteamur nos nihil posse feliciter incipere aut gubernare sine ipsius auxilio et consilio.

Hanc doctrinam utile est inculcare juventuti, ut, si qui futuri sint conjuges, discant ista et sequantur. Ratio est: Quia conjugium in mundo et in carne, hoc est, in medio inter daemones versatur, caro cito fastidit uxorem, sicut quidam nequam senex dixit ad sponsum subinde in nuptiis respicientem ad sponsam: Amice, ne ita respicias saepe, fiet non post multos menses, ut magis cupias cum famula, quam cum conjuge cubare. Hujus rei quae causa est? Haec scilicet, quod conjugium versatur in carne, quae tota peccato est corrupta. Hanc postea accendit Satan vel odio ex levissimis offensionibus, vel zelotypia. Nisi igitur respicias ad voluntatem Dei, non potest esse conjugium aut stabile aut jucundum diu.

Ergo debet juventus recte de conjugio edoceri, ut, si quis ducit uxorem, possit cum ea vivere in favore et benedictione divina, ac dicere[12]: Domine, dedisti ut essem masculus, dedisti etiam hanc uxorem, sumus autem ambo in mundo et carne hac infirmissima, et inter medios daemones turbatores conjugalis amoris:

---

12) Oratione opus est conjugibus propter pericula varia.

da igitur benedictionem tuam, ut etiam si quae offensiones incidunt, eas tua benedictio, et admiratio donorum, quae in hoc conjugio sunt, vincat etc. Haec ratio est, cur a timore Dei carmen hoc incipiat, ut praesumtionem nobis adimat, ne cogitemus omnia eo modo eventura, quem nos animo concepimus. Non enim ita fiet, aut si fit, fit cum majore malo, nempe ad suppressionem verbi et cognitionis Dei. Media autem via est, Deum timere, et ei confidere, et in nomine Dei cum humili oratione in omnem eventum conjugium incipere.

Sub papa egregie deformarunt conjugium [18]). Nam appellabant statum saecularem, et conjuges docebantur, ut inter peccata in confessione etiam consuetudinem istam conjugalem enumerarent. Inde inter sophistas disputatio fuit de peccato veniali inter conjuges et mortali in copula carnali, ut vocabant. Sed fuerunt istae inutiles et stultae, partim etiam impiae disputationes, quibus occasionem praebuisse Augustinus videtur, cum alicubi de peccato veniali dicit, id esse simile peccato conjugum, pro quo oratur: „Dimitte nobis debita nostra." Verum quidem est, debet ista consuetudo conjugum esse moderata, ad extinguendum fervorem carnis, et sicut modus in cibo et potu servari debet, ita etiam pii conjuges carni non debent indulgere nimium. Nam ille fervor carnis et foeda libido, qua caro aestuat, ex peccato est. Ideo in poenam libidinis hujus admixtum est absinthium plurimarum curarum et sollicitudinum, pro victu, pro liberis, pro administratione negotiorum communium, item offensiones familiae, vicinorum etc. Haec tanquam sal adspersa sunt, ut macerent petulan-

18) Conjugium sub papatu deformatum.

tiam carnis, cujus infirmitati Deus consulere voluit per conjugium, non voluit excitare ardorem carnis. Ideo voluit etiam membra apta esse procreandae soboli, sicut ad alios usus alia membra creavit, ad alendum foetum ubera, ad gestandum brachia etc.

Ergo haec prima doctrina, si modo conjugium debet esse felix, jucundum, et quod Deo placeat, ut conjuges timeant Deum, hoc est, ut ponant praesumtionem suorum consiliorum, et incumbant in humilem orationem, qua petant bonam conjugem, pudicam et morigeram, item successum in aliis rebus, et cum postea aliquid accidit praeter voluntatem, ut aequo animo ferant, falli spem et cogitationes suas.

Non solum autem hoc requirit, quod in primo praecepto requiritur, ut suum cultum Deo exhibeant, hoc est, Deum timeant, et ejus bonitati fidant, haec enim reverentia est, quam Deo debemus, sed addit: „Beatus qui ambulat in viis ejus," hoc est[14]), qui etiam secundae tabulae opera praestat, qui obedit parentibus et magistratui, qui non facit caedem, non laedit alios, qui se non polluit scortis et adulterio, sed uxorem ideo ducit, ut possit caste vivere, et cavere talia peccata.

Cecinerunt et adhuc hodie canunt hunc psalmum papistaè, sed non intelligunt. Sequuntur enim Hieronymum, qui satis irreligiose et inerudite contra conjugium infert: Si conjuges beati sunt, sequitur Isaacum ante annum quadragesimum, et alios sanctos, qui uxores non habuerunt, non fuisse beatos hac beatitudine. Sed nos scimus psalmum non loqui de privilegiatis, sicut Hieremias mandatum habuit non ducendae uxoris et

---

14) In viis domini ambulare.

Johannes baptista etiam certo consilio a conjugio abstinuit, sicut Christus quoque. Hi navigent suo vento, et teneant cursum suum divinitus datum, ceteri autem, qui dono hoc carent, et sunt sine privilegio isto summorum hominum, discant hoc carmen, hoc est, in timore domini fiant conjuges, et ambulent in viis domini, ac sciant se in hoc vitae genere ita posse vivere, ut et Deum timeant et ambulent in viis ejus, contra vanam et impiam persuasionem monachorum et totius papatus, qui fingunt conjugium tanquam vitae genus, quod cum religione aut pugnet aut non valde conveniat.

II. Laborem manuum tuarum comedes, beatus tu et bene tibi erit.

Hoc etiam docendi sunt conjuges, ut laborent[15]), quia juris naturalis est, ut maritus alat uxorem et liberos. Postquam enim hoc sciunt conjuges, quod debeant timere Deum creatorem suum, qui fecit ipsos, et addidit benedictionem tanquam creaturae suae, debet hoc secundum esse, ut tale aliquid instituant, ne otientur, sicut etiam admonuit Hesiodus: *Οἶκον μὲν πρώτιστα, γύναικά τε, βοῦν τ᾽ ἀροτῆρα.* Vult enim primum certam deligi sedem, ubi cum uxore et liberis habitare possis, deinde uxorem quaeri, sed ita, si habeas bovem aratorem, hoc est, si habeas, quo te et tuos alere possis. Etsi enim neque studium nostrum nec opera satis sit ad alendam familiam, tamen Deus nostro studio et opera nostra tanquam medio utitur, per quod nobis vult benedicere. Sic corium non sutori, satio non agricolae, doctori non praedicatio dat unde vivat, et tamen Deus per haec seu potius

15) Conjugibus mandatus est labor.

cum his dat victum. Vult igitur omnem maritum vivere in sudore vultus sui, et exerceri labore[16]), ad premendam carnem et mortificandas cupiditates carnis. Nam qui in otio vivunt, ambulant non in domini, sed in diaboli viis. Non enim sunt nec vivunt in ordinatione divina, siquidem laborem ordinavit Deus.

Atque hic vide Spiritus sancti consilium. Labor est etiam unum de incommodis vitae conjugalis, sed quam belle abscondit hoc incommodum, cum primum et mandatum Dei esse ostendit, et postea promittit Deum per laborem, quantumvis dura et incommoda res esse videatur, velle benedicere. Hoc vere est absinthium saccharo miscere, sicut etiam Jesus Sirach laborem hoc nomine ornat, quod dicit esse conditum a Deo et beneplacitum in oculis Dei. Est autem hac quoque admonitione opus propter nostram corruptam naturam. Verum enim est, quod comicus dicit, omnium hominum ingenium a labore proclive esse ad libidinem. Ideo etiam quarundam barbararum gentium mos fuit, prostituere uxores et liberos, tantum ut possint in otio vivere.

Monet igitur hoc epithalamion sponsum et sponsam in nuptiis, primum ut timeant dominum, et credant ei, nec praesumant de sua opulentia aut sapientia, deinde ut sciant hoc habituros incommodi, ut laborent, et labores manuum comedant. Quod igitur libido in carnem sparsa est, quae conjuges conjungit, id non est principale vinculum, sicut etiam cito dissolvitur aliis incommodis. Haec autem vera vincula conjugii sunt, scire, quod etiam iste labor manuum et

16) Laborem commendat Spiritus sanctus, quia per eum vult benedicere.

sollicitudo pro familia: sint sacrificium Deo gratum; quod uxor, cum praebet mammam infanti, maritus, cum ad sudorem usque corpus defatigat laboribus domesticis, Deo talem cultum exhibeant, qui omnium monachorum cultibus et quantumvis asperis studiis longe praestet. Quid enim dicat propheta quaeso vide: „Beatus es tu, et bene tibi erit."

Haec an non est satis magna et suavissima commendatio laborum et totius conjugii? Es maritus, inquit, et laboras, ut te et familiam possis honeste alere, audi, quid iste tuus labor sit [17]): est res sanctissima, qua Deus delectatur, et per quam vult benedictionem suam tibi donare. Hoc encomium laboris debebat scribi in omnium opificum instrumentis, in fronte et in naso sudante ex labore. Mundus enim laborem non judicat benedictionem esse, ideo eum fugit et odit. Hinc illae querelae et dirae imprecationes, quas per impatientiam impii conjuges effundunt, cum jam ad hoc, jam ad aliud negotium rapiuntur. Sed pii et qui dominum timent, animo alacri et laeto laborant, quia agnoscunt mandatum et voluntatem Dei. Sic pius agricola in curru et aratro suo, sutor in corio et acu, faber in ligno et ferro scriptum videt hunc versum: „Beatus es, et bene tibi erit." Mundus invertit, et dicit: Miser es, et male tibi erit, siquidem ista semper toleranda et ferenda sunt, felices autem sunt, qui in otio vitam tolerant, et sine labore habent, unde vivant, sicut Martialis commendat rem non partam labore, sed relictam. Talia convitia spargit diabolus in conjugium, magis quam in magistratum politicum, quia, etsi ibi quoque sunt

---

17) Labor.

incommoda aliqua tamen illa facile devorant homines ambitiosi ob gloriae et dignitatis accessionem.

Opus igitur est hac consolatione contra scandalum hoc mundi ut conjuges sciant Deum hoc vitae genus ordinasse, in quo sudent ac laborent, et ferant peccati originalis maledictionem, in paradiso inflictam, deinde ut praeter id, hoc etiam sciant, Spiritum sanctum hic pronuntiare, beatos eos esse, qui officium faciunt et strenue laborant. Haec tanta sunt, ut facile pii molestias laboris sint toleraturi. Quid enim amplius vis? Primum audis Deum velle per laborem victum et alia ad tuendam vitam necessaria per benedictionem suam largiri, deinde etiam tuo labore delectari, eumque approbare ac sacrificii et gratissimi cultus loco habiturum esse, siquidem non simpliciter labor est, sed opus obedientiae seu vocationis. Haec impii nesciunt, ideo aut sectantur otium, aut impatientissime ferunt laborandi necessitatem, quia non vident oculis Spiritus sancti, sed simpliciter secundum oculos carnis judicant, qui oculi nihil praeter incommoda et molestias vident, et merito. Sed Spiritus pios erigit et consolatur, quod et Deus per laborem velit benedicere (otiosis enim etiamsi quid dat, dat eis in perniciem), et quod sudor iste ac labor Deo placeat. Hoc duplex commodum est pro uno incommodo, quod caro tantum videt.

Sed est hic etiam admonendum, laborem dici non tantum cum fatigantur membra, sed etiam sollicitudinem et curam[18]). Nam propheta ejusmodi vocabulo utitur, quod non solum sic significat laborare, ut ali-

18) Labor non solum opus sed sollicitudinem quoque significat.

quid agas manu, sed incommoda etiam complectitur, quae inter laborandum patimur, cujusmodi in oeconomia plurima occurrunt. Saepe cum maritus magno conatu facit officium, molesta est uxor et lites movet, liberi implicantur morbis, familia non solum negligentia peccat, sed saepe perfida est, et clam pecunias aut supellectilem furatur. Magistratus quoque difficilibus temporibus enecat exactionibus et servitute. Haec nos non labores, sed molestias vocamus, et tamen propheta utrumque complectitur vocabulo laboris, ut, sive agendo sive patiendo nobis afflicti esse videamur, aequo animo id feramus, et cogitemus Deum hanc vitam non condidisse ad voluptates. Ideo enim ad mulierem dixit: „Multiplicabo aerumnas tuas dum gravida es, in dolore paries filios tuos.“ Nam et tempus ante partum plenissimum est maximarum molestiarum, ipse partus autem quantillum a morte differt? Sic viro dixit: „Maledictus sit ager propter te, in labore comedes fructus ejus, omnibus diebus vitae tuae.“ Hic audis non diem, non annum unum dolori et labori, sed omne vitae tempus destinatum esse.

Ergo, inquis, cum haec sic siat, praestat vivere coelibem vitam et scortari. Fac periculum et vide, an sic te evolvere ex his incommodis possis, imo magis te involves et gravioribus periculis onerabis. Nam hoc modo iratum Deum et malam conscientiam tibi comparabis, ac ipse damnabis te et vitam tuam. Dum enim sectaris gaudium carnis et voluptates, incidis in amaritudinem spiritus, quae quid sit, suo tempore experieris. Nam una guttula malae conscientiae, ut sic dicam, totum mare mundani gaudii absorbet. Quid fiet, ubi per impiam tuam vitam non unius diei, sed

multorum annorum malam conscientiam sustinere cogeris? Econtra ubi est laeta conscientia, et certa de favore ac benedictione Dei, ibi etiam est aeterna laetitia, quae illas guttulas humanorum incommodorum et molestiarum ita haurit et absorbet, sicut sol meridianus rorem.

An non igitur turpe est, illas guttulas ac scintillas laboris sic metuere et fugere, cum videas Deum eas melle et saccharo suavissimo condiisse, nempe, quod hic in psalmo omnibus sic laborantibus et ferentibus communes conjugii molestias dicit: „Beatus es, et bene tibi erit"? hoc est, quod in isto vitae genere és, quod laboras, quod varie tentaris, et jam hanc jam aliam molestiam devoras, hoc non solum mihi placet, sed tibi quoque utile est, ut hoc modo caro mortificetur, et peccatum originale vexetur, et tu in conjugio tanquam schola hanc perfectissimam philosophiam discas, ut Dei voluntatem patienter feras, et mille occasiones declarandae patientiae et dilectionis habeas, quas extra conjugium in vita coelibe non haberes. Qui hoc modo in conjugio vivunt, etiam cum calamitosissimi sunt, tamen vere beati sunt, et contra qui hoc modo non vivunt, vere infelices sunt. Nam labores et molestias, quibus simpliciter haec vita carere non potest, eo modo ferunt, ut dolorem dolori addant. Hinc inter ipsos conjuges oriuntur lites. Hinc oritur fastidium, ut una ire, colloqui, edere, bibere pigeat: haec plane diabolica vita est. Ergo haec exhortatio diligenter discenda et exercenda est, ut laborem et omnes molestias aequo animo feramus et per patientiam vincamus, contenti hoc dono, quod scimus Deo nostrum vitae genus gratum esse, et ideo ipsum benedicturum esse nobis. Hoc modo cum bona ac

laeta conscientia familia regi et omnia incommoda devorari possunt.

IIII. Uxor tua erit ut vitis frugifera in lateribus domus tuae, et filii tui sicut plantulae olivarum in circuitu mensae tuae.

Audivimus duo praeconia sancti conjugii, ubi conjuges Deum timent et in viis ejus ambulant, quod scilicet Deo grata sit haec vita, et ipse sit ei benedicturus. Quare tolerandas esse aequo animo molestias et labores, quos Deus ideo huic generi vitae addidit, ut vitium et morbus naturae paulatim sanetur, dum per hujusmodi molestias premitur, humiliatur et coercetur. Nam quod monachi philosophati sunt fugiendos labores, et tranquillitatem ac vitam solitariam expetendam esse, hic psalmus satis arguit, id Deo non placere: hoc autem placere, ut in laboribus et molestiis jactemur, et cogitemus nos divinitus esse positos ad ferendos illos tum activos tum passivos labores, quos sane tum conjugium secum affert, sicut dicit: „Labores manuum tuarum manducabis.“ Non dicit, in otio vivendum et alienarum manuum labores manducandos esse, sicut papae sancti faciunt, hoc est, Epicuraei et delicati illi martyres.

Porro supra attigi[19]) Hieronymum et post eum alios quoque disputare de hoc psalmo, cur David tantopere commendet beati viri vitam, si uxorem habuerit, cum tot in sacris literis sint sancti, qui coelibes vixerunt, qualis forte fuit Helias, Helisaeus et similes: quanquam de his affirmari id certo non possit, de Hiere-

19) Sententia Hieronymi graviter refutatur, contumeliose tractantis conjugium.

mia potest. In novo autem testamento longe speciosius exemplum est omnium fere episcoporum, praesertim si posteriora tempora spectes, imo, etiam quorundam conjugum, sicut de rege Henrico et Kunegunde commemorant, qui abstinuerunt a copula carnis, ut loquuntur, et vixerunt casti. Tales igitur omnes an non sunt beati, dicunt, cum Spiritus sanctus hic tantum conjuges beatos praedicet? Hieronymus hic se ad allegoriam vertit, et sequitur suum magistrum Origenem, et ex uxore facit ecclesiam, sicut postea celebris haec sententia fuit, cum Paulus dicit: „Episcopus sit maritus unius uxoris," ut exponerent: id est, unius ecclesiae, item „habeat filios honestos et obedientes," hoc est, discipulos seu auditores honestos. Ad hunc modum respondent isti. Quidam cum vident, quam hoc ridiculum sit, eo decurrunt, ut dicant prophetam locutum esse pro ratione suorum temporum, quibus frequentior conjugii fuit usus. Sed ne hoc quidem satisfacere potest ingenioso homini.

Sic itaque respondemus [20]), psalmum hoc solum agere, ut erudiat homines pios de hoc genere vitae divinitus instituto, non hoc agere, ut cogat aut praecipiat pariter omnibus, quod oporteat uxorem ducere, sed ut qui duxerunt aut sunt ducturi, intelligant, quid habeant, cum uxores habent, ita ut libertas sua maneat tum coelibatui tum conjugio. Quis enim ad conjugium cogat non indigentem conjugio? Qui tales sunt, ut hoc verbum possint capere, maneant coelibes, et glorientur in domino, sicut qui non vocantur ad rempublicam, privati manent, qui non vocantur ad ministerium ecclesiarum, manent inter auditores. Par omnino hic ratio est. Cum per infirmitatem naturae suae non

20) Quomodo psalmus commendet conjugium.

cogantur ad conjugium, sed ex eorum numero sint, qui conjugio carere possunt, recte faciunt, quod conjugio abstinent, et iis molestiis se non onerant, quibus carere possunt. Econtra, qui non sic robusti sunt dono Dei, sed sunt propriae infirmitatis sibi conscii; quod non simul caste et extra conjugium possint vivere, hi pluris facere necessitatem suam debent, quam incommoda et molestias conjugii.

Nunc facilis responsio est ad disputationem illam, si prius statuas psalmum tantum ornare et commendare donum hoc, non urgere et cogere ad conjugium, ne insaniamus sicut primus fanaticus spiritus, qui in schola nostra exstitit. Is ex loco Pauli ad Timotheum hoc volebat evincere, non posse pastorem esse, nisi etiam maritus esset, quasi dicas, non posse esse principem aut magistratum, nisi uxorem habeat. Haec neque Pauli sententia est, nec psalmi hujus, in quo Spiritus sanctus laudat conjugium, et docet, qui in eo sunt, quomodo recte eo possint uti. Ceterum unus Spiritus aliis sic, aliis aliter distribuit dona sua. Sumus quidem in uno corpore, et ornamur ab uno et eodem Spiritu, sed non eodem modo. Itaque, qui sine conjugio non possunt caste vivere, uxorem ducant et sciant se habere insigne et excellens donum a Deo conditum, ad infirmitatem suam medicandam, sicut scriptura foeminam vocat adjutorium viri. Qui autem castitatis donum habent, vivant coelibes, ut ita, quanquam donis sumus dispares, tamen singuli in nostris donis serviamus Deo, et vivamus sine scandalo, ad utilitatem proximi.

Haec itaque vera est solutio, quod psalmus hoc vitae genus commendat. Non itaque negat eos*) esse

*) In orig.: nos.

beatos, qui extra conjugium sancte et caste vixerunt, sed hoc manifeste prohibet, ne conjugium vituperetur. Oculus sane praestantius est membrum quam auris, et tamen non potest nec debet officium aurium aspernari. Sic ineptum esset ita laudare theologum professionem suam, ut professionem legum damnaret. Sic et jureconsultus non debet cum contumelia medicinae, poeta cum contumelia rhetorices professionem suam ornare: diversa sunt dona[21]). Hoc igitur faciendum est, ut unusquisque in suo dono laudet et honoret Deum, atque eo utatur ad reipublicae utilitatem, et sinat alios quoque in suo genere pro viribus adjuvare rempublicam. Theologus sane major est grammatico et astronomo, sed non ideo grammaticum et astronomum contemnere, multo minus in eum contumeliosus esse debet. Ament inter se tanquam fratres, et sint pia familia summi patrisfamilias, ac singuli in suo vocationis genere serviant domino. Hoc non norunt, qui putant, cum David conjuges laudet, ac beatos praedicet, alios, qui extra conjugium sancte vivunt, negare beatos esse. Nam Spiritus sanctus pure laudat dona Dei, sine contumelia aliorum donorum, nec sic praedicat conjuges beatos esse, ut eos damnet, qui in conjugio non vivunt. Sed cum conjugium in mundo varie vituperetur, obscurentur ejus verae laudes, primum sensu carnis, deinde etiam suggestionibus diaboli et sugillationibus mundi; vult Spiritus sanctus hoc donum sic contemtum ab iis, qui id habent, extollere et amplificare, ita tamen, ne aliis donis aliquid detrahat. Maneant viduae, maneant virgines in suo loco. Spiritus sanctus enim nunc insti-

21) Diversa dona sunt: his utendum est non ad alierum contumeliam, sed ad aedificationem proximi.

tuit dicere non de viduis, non de virginibus, sed de conjugio, ut qui in conjugio sunt, norint donum suum.

Quod igitur Hieronymus satis indocte objicit: Abraham, Isaac et alii patriarchae aetate plus satis maturá duxerunt uxores, et multos annos vixerunt in conjugio sine liberis, ergo non fuere beati secundum hunc psalmum, neganda est consequentia. Nam Abraham, Isaac et alii fuere beati, etiam ante ductas uxores et susceptos liberos, sicut omnes credentes et baptisatae tum viduae tum virgines beatae sunt. Quod autem ad psalmum attinet, simpliciter de dono loquitur et docet, non urget ad donum, sed donum in mundo sic conspurcatum ornat. Ergo id ex psalmo non sequitur, quod isti conantur efficere odio quodam conjugii. Fingunt quidem monachi se conjugium ideo fugere, ut castitatem amare videantur, sed non est verum. Divo Paulo potius credendum est, dicenti, quod spiritu erroris, non studio castitatis, conjugium damnabunt, praesertim nunc posita lege, qua conjugium prohibent. Ambrosium multa arguunt sponte abstinuisse a conjugio, hujus exemplum fortasse alii quoque certo consilio secuti sunt. Sed Hieronymus ita contumeliose de conjugio loquitur, ut prorsus non possit excusari, sicut nec hodie nostri papistae. Sic neque Gregorius excusari potest, qui legem de coelibatu et conjugiis solvendis propagavit etiam in alias ecclesias. Loquuntur uterque mendacium in hypocrisi [22]), quando dicunt, quod amore castitatis conjugium detestentur, non enim sunt nec possunt esse casti, sicut quotidiana scelera ipsorum ostendunt, sed hoc sectantur, ut sint liberi et securi ab illis molestiis,

---

22) Castitas papistarum impura et hypocritica.

et simul specie et hypocrisi opinionem sanctitatis apud vulgus colligant, ut videantur tanquam spectacula et angeli in mundo esse, non homines, et ideo digni habeantur, qui labores alienarum manuum manducent. Haec est praesertim nostrorum papistarum, monachorum, sacrificulorum et monialium sacra, hoc est, exsecrabilis castitas.

Qui hoc modo a conjugio abstinent, vere sunt antichristi, secundum sententiam Danielis, qui hanc insignem antichristi notam esse dicit, quod concupiscentiam mulierum non curabit. Id glossa quoque de antichristo exponit his verbis, quod simulaturus sit castitatem, ut facilius decipere possit. Nos autem hanc quoque causam addimus, ut delicatum hominum genus molestiam, curas et sollicitudinem istam effugeret, quam conjugium secum affert, dignam quidem pio viro, si ita ei dominus dederit. Sed qui sine peccato conjugio carere possunt, fruantur ii suo dono, sine aliorum contumelia, quibus id donum non est. Alii omnes potius, quam impure vivant sine conjugio, deligant castitatem conjugalem, puriorem et meliorem, et Deo magis gratam, quam omnium papistarum castitas esse potest, etiamsi in totum a mulierum congressu abstinerent, quod tamen quomodo faciant, notum est. Si igitur sunt quidam, qui donum castitatis habent, ut sine conjugio ardoribus carnis careant, hi maneant in suo dono. Contra qui uruntur, hi imbecillitati suae consulant, secundum Pauli verbum et ordinationem Dei, qui homini voluit foeminam esse adjutorium: ut etsi dona sint differentia, tamen ejusdem domini servi maneamus, retinentes bonam conscientiam et nemini scandalum praebentes.

Sic conjugium sanctum, laudabile, bonum et utile

...num vitae est, quare meretur, sicut psalmus hic ...icit, laudari, etsi caro et mundus propter incommoda, ...ae habet, non possit id laudare, sed potius admirari ...r ac praedicet coelibatum. Sed hoc non est verbum ...ei sequi. Caro enim praedicat et distinguit dona ...cundum suum judicium, et statuit melius et purius ...rvire Deo in coelibatu, quam conjugio, sicut Hiero...ymus facit in pestilentibus libris contra Jovinianum[23], ...rem tamen apparet plus eruditionis et judicii habuisse ...uno digito, quam Hieronymum in toto corpore. ...eque enim virginitatem cum contumelia conjugii lau...are debuit, sed sic potius dicere, ut qui virgines ...nt, serviant Deo in suo dono, non ideo conjugium ...mnandum esse, sed praedicandum tanquam genus ...tae a Deo conditum, etiam tum, cum natura adhuc esset ...tegra, et peccato nondum vitiata. Sed Hieronymus ...eque pietatis nec judicii tantum habet, sed simplici...r, sicut indocti monachi adhuc solent, prorumpit: ...onum est homini sic esse: ergo conjugem esse, malum ...t. Item: Bonum monile ecclesiae Eustochium virgo. ...ualis quaeso haec vox est? Monile ecclesiae est ...edere in Christum, esse baptisatum et communicatum; ...d virginem aut conjugem esse, sunt diversa dona, ...e aeque grata. Nam quod de conjugio objiciunt: ...ribulationem carnis habebunt ejusmodi, hoc nos libenter ...ncedimus. Sed ea non conjugii culpa est, sed pec...ti, quod habent etiam isti, qui non sunt conjuges, ...m. 3.

Haec respondere volui ad Hieronymi sententiam ...gantem cum Origene suo, et fingentem per allegorias ...eptas patres et filios spirituales. Quibus sermonibus

---

23) Hieronymi libri contra Jovinianum.

occasionem dederunt papae, ut se faceret sponsum seu maritum ecclesiae [24]). Ita error errorem peperit. Ego autem optarim sponsum hunc cum Juda ex arbore pendere, et in inferno sepultum esse, potius quam ut hoc modo Christo nomen suum eriperet. Unus enim sponsus et maritus ecclesiae tantum est, Christus Jesus, reliqui omnes sancti sunt amici sponsi, sicut se baptista vocat. Ecclesia est sponsa seu uxor, filii sunt fideles, qui quotidie accedunt. Hi per fidem etiam fiunt sponsa, communicant enim cum bonis sponsi, et consequuntur fide justitiam Christi et merita. Si papa bonus est, est in horum numero, non sponsus, non maritus, sed sponsa, accipiens de bonis sponsi: sin malus est, est sponsus Satanae et amicus Judae.

Summa igitur responsi nostri est [25]), quod hic psalmus non cogat ad conjugium, tanquam necesse sit omnes in conjugio vivere, neque enim praejudicat Christi verbo, dicentis: „Qui potest capere, capiat," sed simpliciter laudat conjugium adversus carnem, et pestilentia exempla mundi, quae omnia hoc genus vitae impugnant propter molestias, quae conjugibus objiciuntur: eas qui decreverunt fugere, polluuntur scortatione et adulteriis, et sic etiam exemplo nocent. Adversus has viperinas linguas et exempla plena scandali munit hic psalmus animos. Mundus vocat uxorem necessarium malum, ac Petrus ob certam causam, et tamen sine contumelia, vocat vas infirmum: sed vide, quid hic Spiritus dicat, quomodo ornet ac praedicet uxorem, dum eam comparat viti foecundae, et liberos, quos marito parit, plantulis

24) Papa sponsus ecclesiae. 25) Conclusio, quomodo psalmus de conjugio loquatur, nempe quod id laudet contra mundi judicium, non quod ad id cogat.

ivarum. Dic vero, an in ullis literis extent tam elegantes significantes ac jucundae similitudines duae, sicut hae nt? imo an etiam in aliis locis sacrae scripturae inveantur? Apprehendit enim duas nobilissimas arbores, tem et oleam, unde duo praestantissimi liquores colguntur[26]), atque his comparat illos, scilicet coram undo contemtas res, uxorem et fructus ejus, liberos. conditionem consideres, uxor est infirmum vas, et xus longe infra masculam virtutem positus, praesertu si compares ad eas res, quae per mastulos gentur, per mulieres autem geri non possunt. Sed iritus sanctus donum considerat, et amplitudine ni abscondit, quidquid in sexu incommodi est, idque lendidissimis similitudinibus obruit.

Ut autem aliquo modo possimus videre causas[27]), r tantopere praedicet hunc sexum Spiritus sanctus, gamus nos omnes non esse conjuges, siquidem congium mundus detestatur, sed coelibes, imo fingamus que masculum nec foemellam esse, sed quiddam um, quod neutrum sit, ut ideo coelibatus possit gi perfectior: quid quaeso cum tali mundo et felici puro coelibatu futurum est? Quam diu subsistet ecies? An non intra annos viginti totus mundus serti et vastae solitudinis imaginem habebit? Quis m erit usus auri? quis argenti? Imo quis erit us solis, lunae et omnium terra nascentium? deficiente bito genere humano, si hoc modo conjugium abolitum, beatus, si diis placet, coelibatus statuatur? Quin c vide, ubi tum erit ministerium verbi? Quis fruc- s erit beneficii Christi? Cur igitur coelibatum sic

---

26) Duo nobilissimi liquores. 27) Causae cur sic aedicetur uxor.

laudas, ut extenues dignitatem et maximos fructus conjugii? Quin utrumque lauda pro sua dignitate et merito, ac praesertim considera hoc in loco, quomodo Spiritus sanctus te doceat tuam inspicere uxorem nempe, non sicut infirmam carnem, quae (salvo pudore, sic cogor loqui propter blasphemos contemtores creaturae Dei) mingat, sudet, et reliqua naturae faciat. Cur enim hoc non etiam in vite facis? Cur eam non contemnis propter stercus, quod ad radices ponitur? An non potiorem rationem habes succi, qui hoc modo ex vite producitur? [28]) Sic in olea neminem offendit asperitas corticis et quod fimo curanda ac quasi saginanda radix est. Nam fructum potissimum spectamus omnes. Quis igitur non serio indignetur, eam hominum esse prudentiam, ut deligere in aliis vilioribus rebus optima, et mala aut tegere aut negligere soleant propter majus bonum seu commodum, et tamen hoc non faciant in nobilissima Dei creatura, foemina? quasi vero non etiam uxores ejusmodi foeditates (sic enim delicati isti vocant) in maritis reprehendere possint.

In prole possumus discernere inter prolem et stercus, ulcera, morbos, et si quid aliud dici potest [29]). Quis enim abjicit filium, quod stercore se defoedarit? Imo quis abjicit, quod aut scabie deformatus est, aut peste aut alio contagioso morbo infectus? An non stercus abluitur? An non in morbo sollicite curatur, ut nobis maneat incolumis? Sic naturalia vitia obruimus magnitudine ejus boni, quod putamus nobis in incolumitate liberorum esse positum. Hic

---

28) Sicut in vite propter suavitatem fructus, quae foeda sunt, negliguntur, ita in uxore quoque. 29) In liberis facimus idem, non abjicimus eos propter scabiem.

quis non riderit, imo quis non execraretur eum, qui diceret propter stercus aut morbum, etiam gravissimum, puerum abjiciendum? sicut tamen belli et delicati homines odiose exagitant ista officia, quae non gravatim mariti praestant uxoribus, cum ita postulat earum valetudo. An non enim cogitabimus Dei esse creaturam, et participem beneficii Christi, praeterquam quod nobis addita est a Deo, ut sit adjutorium nostrum? [30])

Diabolicae igitur illae voces sunt, quibus impii exagitant consuetudinem conjugum inter se, ut scilicet videantur viri esse, et merito ista contemnere. Si digni essent tales, ut fierent patres, intelligerent, quam etiam dignitate praestanti patri nihil noceret, osculari aegrotum filium, et curare ejus ulcera. Si enim aut aegroti aut stercore defoedati infantes abjiciendi essent, te quaeso, ubi ego, ubi tu essemus? Dignissimus igitur est mundus reprehensione, quod etiam in optimis rebus tantum solet considerare vitia, non etiam virtutes, et cum usu virtutum istarum non possit carere, atque eas quasi in manu quotidie habeat, tamen ita caecus est, ut eas videre non possit. Sed hoc est peccatum originis, etiam in praestantissimis creaturis caecutire, et non intelligere, quid in eis boni sit, sed magis offendi longe inferioribus incommodis, adeo ut opus sit contra istam caecitatem docere, et tamen homines id aegre credant.

Est igitur hic faciendum, quod Cicero dicit se solere in causis agendis, ut si quid mali sit, id dissimulet, ubi autem in causa insit boni aliquid, id urgeat, ibi totus sit, et quasi ibi habitet [31]). Quis enim ideo sui corporis minorem rationem habet, quod aut

30) Bona, quae in uxore admirari debemus. 31) In uxore considerari debet, quid boni insit.

ulcus in pectore, aut aliud vitium in alia corporis parte habet? An non ideo majore diligentia corpus curamus? Quin vides aulicos nostros: hi cum bene pasti stercore refertum ventrem circumferant, tamen neglectis sordibus et contemtis incedunt aurati ac sericati, ac si totum corpus esset merum balsamum. Sic celamus vitia studiose, honesta autem ostendimus. Sed quare idem non etiam facimus in conjugio, ut obruamus et tegamus vitia, et inspiciamus in virtutes et commoda? Hic omnes faciunt diversum, non rerum culpa, sed propter peccatum originis: id sic excaecat hominum animos, ut in rebus optimis et sanctissimis tantum ea deligamus, quae calumniari possumus. Idem facimus in verbo Dei et omnibus, quae ad regnum Dei pertinent. Nam cum solem dat, cum dat annonam, corpus sanum, sanos oculos etc., nemo considerat, nemo gratias agit pro his donis. Cum primum autem aut pestis ingruit, aut annonae difficultas, aut saltem unus dens dolet, tunc fit, ut hoc quasi centrum seu punctus doloris totam sphaeram beneficiorum Dei nobis obscuret, aut prorsus adimat. Sic est mundus et ratio nostra, uno malo plus movetur, quam mille bonis, sicut papistae nostri etiam solent: hi ex optimis donis et virtutibus, quas nostrae ecclesiae habent, tantum ea deligunt, quae calumniari possunt, ea sic amplificant, ut obruant universas virtutes verbi.

Sed Spiritus sanctus contrarium facit, vitia tegit, et hoc quod boni in re est, ornat meritis laudibus. Ideo uxorem sic pingit, ut jubeat eam considerari tanquam vitem plantatam et donatam tibi a domino in domo tua [32]), cujus fructus vere divinae plantae sunt, longe

32) Uxor tanquam vitis a domino plantata in domo tua.

jucundiores adspectu et usu praestantiores, quam oleae. Etsi enim degenerant et mali sunt, tamen non potest negari esse Dei donum: id agnoscendum est. Hoc est vere erudire conjugem. Qui autem donum castitatis habent, illi hac vite careant, et delectentur sua alia arbore et aliis fructibus. Nos autem nunc sumus in hoc vitae genere laudando, in eo uxor est sicut vitis, et proles sicut olea, ita enim nos docet Spiritus sanctus, et res idem testatur, etsi scriptura sancta hoc non traderet. Nam etiam gentes recte praedicaverunt στοργὰς φυσικὰς, et testantur idem etiam nostrorum hominum Germanica cantica, quibus summis laudibus praedicatur fides conjugum, quod haec vita nihil habeat suavius et praestantius, quam est uxor mariti amans[33]). Idem uno ore omnes sani homines fatentur, non quidem propter voluptatem carnis, quae in scortatione, adulterio, pollutionibus major est, ibi enim incenditur libido, in matrimonio autem exstinguitur, sed quia summa voluptas est, uxorem esse paterno, materno, filiali, hoc est, summo affectu erga maritum. Hoc illud excellens donum est, et dignum, quod in mulieribus admiremur ac praedicemus, de quo porci illi nihil norunt, qui sentiunt uxorem tantum porcile volutabrum esse voluptatum. Est longe melius et dignius instrumentum, divinitus plantatum, ut in domo tua sit tanquam frugifera vitis. Quare etiam magis, quam vitam suam, uxorem et liberos mariti amare debent.

Pertinent igitur haec encomia magnifica contra virulentas linguas Satanae et hominum, quibus hoc genus vitae incessant, item contra carnis nostrae de-

33) Uxorum egregius amor erga maritos.

pravatum judicium, quo fit, ut aut ad fastidium aut ad impatientiam sollicitemur, cum scilicet oculi caecutiunt ad aestimanda commoda, et tantum haerent aut in vitiis aut molestiis. Atqui hoc ne quidem saniores inter gentes fecerunt. Viderunt enim istam naturalem affectionem erga prolem, et mutuum amorem ac fidem conjugum inter se; et utrumque laudaverunt egregiis testimoniis. Ita Deus per paucitatem sanorum hominum etiam inter gentes superavit illam multitudinem linguae viperinae contra hoc genus vitae. Quanto autem magis nos decet conjugio patrocinari, invitante Spiritu sancto his tam claris et illustribus similitudinibus, quibus ostendit Deum sic delectari vita conjugali, ut det non solum benedictionem suam ad sustentandam vitam, sed etiam benedictionem ventris et uberum, sicut Mose appellat [34]). Hoc profecto Deus non faceret; si conjuges odisset. Atqui ad Adam dixit: „Omne quod provenit e terra, sit vobis in cibum." Post diluvium etiam concessit usum animalium mundorum, imo conjugio donat quidquid est thesaurorum et opum in mundo, et quidquid omnino haec natura habet. Haec omnia viva testimonia sunt, quod Deus hoc genus vitae approbat, etiamsi non hoc ostenderent sacrae literae. Postremo ipsa propagatio speciei, quis non videt, quod creata et condita sit a Deo? Meminerimus igitur harum similitudinum adversus calumnias nostrarum cogitationum, diaboli et viperinarum linguarum, quae extollunt vanitates et impurissimas impuritates suas, haec autem Dei summa dona immerito vituperant.

---

34) Certa testimonia, quod Deus conjugum vitam amet.

4V. Ecce sic benedicetur homo, qui timet dominum.

Hactenus audivimus illas magnificas commendationes conjugii, quas Spiritus proponit, ad eos confirmandos et consolandos, qui in hoc vitae genere sunt constituti, ut patienter ferant incommoda, tentationes et vexationes conjugii, et non sequantur judicium mundi, qui non secus quam mulus et asinus sequitur sensum carnis, et patitur se impediri illis incommodis, bona autem divinitus data non intelligit, sed nonnunquam exsecratur etiam et horret[35]). Sicut multos invenias, quibus ingrata est sobolis multitudo, ac si conjugium esset institutum tantum ad voluptates pecuinas, non etiam ad gratissima officia, quibus Deo et hominibus servimus, cum sobolem divinitus datam curamus et educamus. Hi quod conjugium suavissimum habet, non intelligunt. Quid enim superat amorem sobolis? praesertim cum hic audias, eam esse praecipuam partem benedictionis divinae?

Sed hic iterum opus est fide. Nam mundus non habet pro benedictione, laboribus victum quaerere, ferre incommoda uxoris, liberorum etc., quae varia objiciuntur. Haec omnia mundus et ratio habet loco maledictionis, et abhorret. Spiritus sanctus autem, ut confirmet piorum animos, hoc totum, quod hactenus dixit, commendat hoc suavissimo nomine, et vocat benedictiones, ut scilicet exsuscitet nos ad Deum et dona ejus recte cognoscenda, ne, quod mundus solet, qui semper praesentia fastidit, et absentia appetit, in mediis donis Dei fastidium concipiamus. Emphasis igitur

---

35) Caro conjugium fugit, Spiritus sanctus autem benedictionem vocat.

haec diligenter notanda est, quod hanc vitam, secundum rationem miseram, calamitosam, appellat benedictam, cum dicit: „Ecce sic benedicetur homo," quasi dicat: Quid amplius vis? Hoc quod uxorem habes, quod habes liberos, quod manuum labore vivis, vere est benedictio Dei. Itaque non solum non offendaris, sed etiam Deo agas gratias pro benedictione sua.

Sed quam pauci sunt, qui hoc credunt? et si qui credunt, tamen per infirmitatem saepe abducuntur ab hac fide, et obliti benedictionis tanquam in maledictione fiunt impatientes. Optabile igitur erat hanc vocem Spiritus sancti tanquam summam consolationem semper obversari piorum oculis atque auribus. Quomodo enim certius argumentum potest ostendi, conjugum vitam Deo placere, quam hoc est, quod eorum omnis vita sit benedictio?[36]) Hoc quidem accidit, ut saepe impatientiae peccatis vexentur, propter peccata familiae et sobolis, item invidia contra vicinos, sed quid tum? Non possunt omnia in hac infirmitate ita munda et perfecta esse, ut non saepe sentiantur vel excessus vel defectus in domo et extra domum. Sed haec impatientiae peccata quotidiana oratio piorum exstinguit, et debent pii conjuges semper hanc consolationem retinere, ut statuant se esse positos in benedictionibus, et habere vitam a Deo benedictam. Haec fides quanto est firmior et uberior, tanto plus gaudii adest. Etsi enim accidunt quaedam molestiae, nonnunquam etiam peccata nos occupant, tamen verbum Dei est omnipotentis: ideo in omnibus tentationibus victoria eos sequitur, qui id fideliter retinent.

Hae igitur voces tanquam divina oracula appre-

---

36) Si conjugum vita est benedictio, ergo Deo placet.

hendendae sunt, et assuescendum est, ut hoc vitae genus merito honore afficiamus, siquidem ipse Deus suam benedictionem in id tam copiose profudit. Hoc non intelligendum est tantum, ut ornemus id verbis, et commendemus aliis, sed singuli, qui in conjugio sumus, nobis ipsis id debemus commendare, ut sive paupertas, sive morbi, sive calamitates rei familiaris, sive alia incommoda nos excipiant, ea feramus aequo animo, contenti illa opulentissima consolatione, quod Spiritus sanctus appellat vitam benedictam. Atque hoc experiuntur, norunt et faciunt, qui timent dominum et vere colunt, sicut dicit: „Sic benedicetur vir, qui timet dominum." Nam verus cultus Dei est, timere Deum, fidere Deo, et omnem spem habere in Deo fixam. Hos motus animorum postea sequitur obedientia in vocatione et aliis, quae divinitus nobis mandata sunt, haec enim omnia complectitur timor domini. Qui Deum non timent, horum nihil intelligunt, nec de eis Spiritus sanctus hic canit.

V. Benedicat tibi dominus ex Sion, ut videas bona Hierusalem omnibus diebus vitae tuae.

Post insignes commendationes conjugii addit Spiritus sanctus precationem valde magnificam, qua precatur, ut benedictum hoc vitae genus Deus magis benedicat, et etiam propter tales conjuges rempublicam tranquillam faciat ac fortunet. Porro omnes hujusmodi orationes habent inclusam promissionem[37]), futurum, ut sicut oramus, ita eveniant ista. Neque enim sentiendum est, Spiritum sanctum aut ea orare, aut

37) Precationes habent inclusam promissionem.

oranda praescribere, quae Deo non probentur, et exaudire nolit. Quod autem diserte addit: „Dominus ex Sion“ [38]), facit id ideo, quia cultus Dei eo tempore in Sion erat. Ideo non solum corde ad eum locum respiciebant, sicut supra aliquoties ostendimus, sed etiam faciem oraturi eo convertebant, quod Deus promiserat se ibi habitare velle, et accipere preces ac sacrificia. Hinc sunt appellationes illae: Orare coram domino, offerre coram domino, apparere coram domino, hoc est, in tabernaculo, in quo erat arca et propitiatorium, ad quod Deus se alligarat, quod ibi vellet inveniri. Ideo vocarunt hunc locum fortitudinem, regnum, majestatem, gloriam, pulchritudinem seu decorem, item requiem domini, sicut in psalmis et reliquis prophetis est videre.

Post Christum exhibitum et evangelion invulgatum locus ille cessavit [39]). Itaque nunc non canimus: „Dominus benedicat tibi ex Zion,“ aut templo sancto suo, sed: per Christum dominum nostrum. Hic enim est nostrum verum propitiatorium, cujus illud veteris testamenti umbra seu typus fuit. In Christo enim habitat divinitas corporaliter. Itaque ad Deum orantes rogamus exaudiri in nomine Christi, sicut etiam veteris ecclesiae exemplo orationes publicae omnes clauduntur hac particula: Per Christum dominum nostrum. Sed de hoc supra aliquoties diximus, quanquam non possunt satis haec inculcari. Est enim haec christiana cognitio et sapientia, ne habeamus cogitationes (ut sic appellem) volatiles et dispersas, sed collectas in unum objectum, nempe in Christum.

---

38) Dominus ex Sion. 39) Zion novi testamenti Christus.

Sicut enim in veteri testamento populus colligebatur ad arcam seu tabernaculum, non permittebatur in Dan, Bethel, Gilgal et aliis locis (quae contra verbum impii idololatrae deligebant) sacrificare, ita hodie non est ad Deum quaerenda via per invocationem sanctorum aut ullos alios cultus ac opera nisi per Christum et in Christo[40]), secundum sententiam: „Quidquid rogaveritis patrem in nomine meo, hoc dabit vobis." Hoc enim corda purissime debent statuere, Deum non esse in monasteriis, non esse in peregrinationibus, non hic, non illic, ac ne in coelo quidem, sed tantum inveniri et coli in illa unica persona, quae ex Maria nata est, hoc est, in Christo Jesu. Hic est propitiatorium verum, et certus thronus divinitatis, ubi divinitas corporaliter habitat et invenitur, sicut docent sententiae evangelii: „Nemo venit ad patrem, nisi per me." „Ego sum vita, veritas et via."

Hoc objectum qui non habent, horum animi errant, et vagantur in infinitas opiniones, sicut in monachorum exemplo patet: alius Franciscum, alius Dominicum, alius Benedictum, alii alios delegerunt patronos, per quorum regulam tanquam certam viam ad vitam veniant. Hi omnes quid fecerunt? Cor eorum excute, et uno ore dicent omnes, se Deum voluisse quaerere, Deum autem cogitaverunt esse in coelo talem, qui si cucullo induti sint, si a carnibus abstineant, si vivant coelibes, si pecuniam non contrectent etc., eos auditurus, ac eis propitius futurus sit. Sic relicta vera et unica via, quae est Christus, divagati sunt unusquisque in suam propriam viam, plane eodem exemplo quo Judaei. Quibus cum esset

40) Omnis cultus Dei collectus in unum Christum.

proposita una via inveniendi Dei, si ad tabernaculum irent, ibi adorarent, sacrificarent, relicta hac unica et vera via discurrebant ad lucos, valles, flumina etc. Hic duplex incommodum passi sunt. Nam cum crederent se Deum invenire, fallebantur, et cum crederent se Deum placare, magis offendebant, sicut manifestae sententiae exstant in prophetis, in quibus Deus dicit se damnare vias, quas ipsi sibi eligunt, nec velle se ab eis inveniri. Cur enim rectam viam et infallibilem, per verbum Dei ostensam, non insistunt?

Haec dico, ut sine offendiculo legamus, quod dicit: „Dominus ex Zion". Necessario enim facit mentionem hujus loci ad cavendam idololatriam[41]). In hoc enim uno loco Deus revelarat se velle coli. Itaque per involucrum promissionis etiam Christum ibi colebant, quem promissio includebat. Nunc autem sepulta et destructa Zion thesaurus apertus est, nempe Christus, qui tum in promissione, tanquam in involucro, erat absconditus. Quare memineritis hujusmodi locos omnes ad Christum esse accommodandos, sicut etiam experientia docemur, in tentationibus non esse consolationem, qua erigi possunt animi, ne in Deo quidem, nisi illam unam de Christo. Non solum enim periculosum, sed etiam horribile est de Deo extra Christum cogitare[42]). Nam praeterquam quod Satan tum facillime opprimere nos potest, splendore majestatis divinae, etiam ideo periculum adest, quia Deus istis viis non vult comprehendi. Haerendum igitur est in illo unico objecto, in quo Deus se et animum suum nobis ostendit, in Christo. Qui autem

41) Vocabulum Zion admonet, de cavenda idololatria.
42) Deum quaerere extra Christum.

extra Christum aliud quaerunt, hi in tentatione suo periculo discent, quam id non sit tutum.

Sed inquis, quomodo dominus ex Zion benedicit amplius? Sic scilicet, „ut videas bona Hierusalem." hoc est, dominus propter bonos conjuges et timentes Dei dabit pacem politicam, quae non solum prodest ad victum facilius parandum, sed magis ad recte educandam sobolem[43]). Atque haec causa initio fuit condendarum civitatum, ut conjunctis viribus depellerent injurias hominum ac ferarum, ac in pace se suosque possent alere. Postea cum in una civitate non esset satis praesidii, conjunxerunt se plures inter se. Ita principatus et regna nata sunt tantum propter pacem, qua conjugibus opus est, ac ratio fingit haec naturam sic conciliasse et docuisse, sed Spiritus sanctus veram causam ostendit hic, nempe, quod ista contingunt ex benedictione, quam dominus largitur conjugibus, maxime autem piis. Hi debent agnoscere primam benedictionem esse, timere dominum, alteram, habere uxorem et liberos, tertiam frui pace politica. Hoc quid vis amplius? Ergo propter vitem et oleas tuas, quas domi tuae habes, senties dominum dare reges, principes, judicia, leges, et quidquid ad conservationem rerumpublicarum et pacis necessarium est.

Hinc etiam illud recte admonemur, cum certum sit servire principes et magistratus patribusfamilias, debere eis vicissim pro officio hoc beneficii, ut dentur tributa, vectigalia, et si quid aliud est, quo magistratus opus habet, dum vigilat pro conservatione pacis[44]).

---

43) Pax conceditur propter educationem juventutis.
44) Magistratui propter conservationem pacis debetur tributum.

Sunt enim ministri Dei, sicut Paulus quoque appellat, in hoc a Deo donati, ut tu possis pace frui. Quam magnum autem beneficium pax sit, commune Germanorum proverbium testatur, quo dicunt, patremfamilias, qui duas vaccas habet, alteram debere dare, ut alteram in pace frui, et eam retinere possit. Quid enim profuerit, si domum habeas refertam opibus, et eam contra praedones aut fures tueri non possis? Hoc igitur cum magistratus praestet, imo, cum judicia et leges iterum vendicent domino, quod injuste ereptum est, merito ei honor debetur, et juste penditur tributum, tanquam administro benedictionum Dei, quas conjugibus destinavit. Nam haec tertia conjugii benedictio hic a Davide numeratur, ut conjugio videant bona Hierusalem[45]), hoc est, ut videant Hierusalem florere, primo per veram religionem et sanam doctrinam, secundo per bonos magistratus. Haec enim sunt bona non unius tantum domus, sed totius Hierusalem. Sic pulcherrimo ordine Spiritus sanctus nobis commendat dona Dei. Primum est timor Dei, hic complectitur ea, quae primae tabulae sunt. Propter timorem Dei, postea donat et conservat Deus domum et oeconomiam. Tandem propter oeconomias recte institutas et in timore Dei administratas sequitur etiam tertia benedictio, felix scilicet politia.

Porro caro de his politicis benedictionibus plane eodem modo judicat, sicut de oeconomicis. Est enim impatientissima legum. Hinc sequuntur vulgi odium, maledicta, convitia in magistratus, etiam cum officium diligentissime faciunt. Quando enim vulgus non est impatientissimum, etiam cum justissimis de causis

45) Bona Hierusalem.

rigantur pecuniae? quasi vero hoc solum sit, quod gat, ut pecunias colligat, et iis pro voluptate, sine mni molestia et onere utatur. Quis quaeso est, qui ratis servit sine mercede? Quae igitur illa tandem it ingratitudo, magistratui servienti reipublicae cum aximo periculo et in laboriosissimo vitae genere non lle reddere, quod ipsorum labor meretur? An putas bi gratis hoc officii praestandum esse, ut in hoc vel lo oppido habites, fruaris pace, foro, ecclesia, sine lo sumtu tuo? Pii sane hoc non postulant, sed agnoсunt magistratum propter pacem a Deo constitutum se, ideo promti sunt ad honorem, tributum, vectigal s pendendum, tanquam angelis pacis, nos custodienbus et pro nobis vigilantibus.

Hinc scriptura etiam de graviore officio admonet, id nobis imponit, ut etiam pro magistratu oremus. oc qui non faciunt, et publica onera etiam impaenter sustinent, merentur, ut loco bonorum principum rannos habeant, qui ad graviora eos cogant et non dinaria onera exigant, ubi ordinaria aut cum moleia susceperunt, aut maligne executi sunt[46]). Hae nt justae poenae inobedientium civium et vulgi, uod in periculis unicum refugium habet ad magistram, in eos quasi evomit quidquid animo dolet, et aegre t. Ibi magistratus suis rebus relictis singulorum commoda audire, iis remedia quaerere cogitur, ac axime tum curae oriuntur, cum publica incommoda anda sunt. An non igitur digni tyrannis sunt, sumtuosis ac negligentibus dominis, qui pie et illicito magistratui non student reddere gratiam?

---

46) Ingratitudo erga magistratum quas meretur enas.

Nam tyranni postea faciunt, ut tales discant, quid sit bonus magistratus, ut ipsi se reprehendant, quod peccarint per inobedientiam, quod peccarint, dum maligne solverunt ordinaria tributa, dum reprehenderunt magistratum etc. Haec si per tyrannos Deus hoc modo non punit, at facit id per seditiones et bella, ne istis porcis impune sit, non obedisse, et non honorasse magistratum. Sicut enim porci tantum hoc agunt, ut ingluviem suam expleant, ita rustici putant se tantum in hoc natos, ut pace fruantur ad colligendas opes et explendam avaritiam suam: ut autem de collectis opibus aliquid in commune conferant, hoc aut cum molestia, aut maligne faciunt.

Quare assuefaciamus nos, ut recte intelligere discamus illa magistratus beneficia, et pro iis grati simus, ne sicut vulgus offendamur oneribus, quae reipublicae causa libenter sunt subeunda: deinde ut discamus hoc beneficium boni magistratus donari propter pios conjuges, quo etiam impii postea fruuntur, tanquam porci esca, sine gratiarum actione. Sicut enim Sodomorum exitium propter Loth differebatur, ita saepe propter unam et alteram piam domum toti reipublicae benedicit dominus, propter unum et alterum pium principem totum imperium fortunat dominus.

VI. Et videas filiorum tuorum filios, pacem super Israel.

Donum liberorum multis contingit in conjugio, multis non contingit. Recte igitur supra diximus esse commendationem, non promissionem, quae ad singulos pertineat, sed ad ipsum genus vitae. Ita quibusdam contingit, ut videant filios filiorum seu nepotes, quidam sterile conjugium habent, sicut haec dominus dis-

buit singulis pro ipsorum commodo, et tamen piis njugibus ista sunt precanda, et ut plurimum obveunt. Ac digna admiratione est, praesertim in senibus à στοργὴ seu amor singularis, quo nepotes comctuntur. Nam impensius eos amant quam suos eros. Itaque cum psalmus versetur in ornando njugio et conjugibus etiam bene precetur, addit nc ceu summam voluptatem de longa posteritate, quid eorum obmittat, quae conjugibus divinitus dontur, si non omnibus, tamen pluribus. Etsi autem pra diximus hujusmodi precationes includere prossiones, tamen nota est ratio promissionum corpolium, quod eas dominus ita dat, ut singulis prodest. iare hanc promissionem huic precationi inclusam ad sum vitae genus, non ad singulos conjuges applicamus, quod pii conjuges et timentes Dei crescent in ignam posteritatem et quod propter eos benedictio manatura sit in totum populum, sicut addit: „Pax per Israel," hoc est, Israeli propter te omnia felicia veniant.

Sic commendat psalmus nobis conjugium contra s carnis calumnias, quae tantum secundum sensum dicat. Itaque sicut offenditur molestiis et oneribus, ae conjugium habet, ita etiam offenditur iis, quae in litia usu veniunt, cum parendum legibus, tributum ndendum, et alia onera subeunda sunt [47]). Sic enim llet vivere, ut quod optimum in conjugio est et poli-, eo solide et sine ulla molestia possit frui, sicut demus delicatos homines ideo conjugium inire, quod periti rerum in eo putant nihil quam meros amores suavia esse. Sic invenias, quos ita dignitas et

---

47) Impatientia carnis mirabilis in conjugio et politia.

gloriae studium dementat, ut tantum per ambitionem magistratus aut captent aut invadant. Sed cum postea in conjugio infinitae molestiae, in magistratu invidia, odium, maledicta, calumniae ferendae sunt, clamitant, quod sua spe decepti sint. Haec necesse est ita fieri, quia hoc, quod in utroque genere praestantissimum et optimum est, nempe benedictionem domini, eam pro nihilo aestimant. Benedictio igitur est inspicienda, et domini voluntas ac verbum habendum est in oculis, ut cum alia omnia plena periculis, tribulationibus et vexationibus sint, in voluntate Dei acquiescamus. Sic in ecclesia, an non quaeso omnia plena sunt molestissimis molestiis in tanto impiorum et profanorum hominum numero? Sed haec omnia consideratione voluntatis Dei facile feruntur et superantur.

Sic igitur in conjugio quoque consideremus primum verbum Dei, deinde donum, quod dominus dat, cum dat uxorem et liberos, tertio etiam benedictionem politicam et pacem: pro his donis agnitis postea agamus gratias[48]. Ita futurum est, ut provocetur Deus ad ampliorem benedictionem: ubi cum haec non fiunt, provocatur ad eripienda etiam illa dona, quae habemus. Sic magna imperia, urbes et respublicae possent quidem in flore longius durare, sed quia non agunt gratias Deo, et verbum ejus contemnunt, fit, ut propter ingratitudinem pereant. Nos itaque discamus grati esse, et benedictio domini abundabit in nobis. Amen.

48) Dona Dei agnoscenda, et pro iis gratiae agendae.

PSALMUS CXXIX.

Saepe expugnaverunt.

Habet hic psalmus duas partes. In priore agit gratias pro defensione et redemtione perpetua populi Dei, in posteriore orat contra adversarios, et orando simul prophetat 1). Porro utrumque pertinet ad nos erudiendos, et exhortandos ad patientiam, quae non unius aetatis aut temporis est, sed sicut ecclesiae perpetua historia ostendit, est omnium temporum et totius vitae. Porro complectimur hic utramque ecclesiam, gentium et Judaeorum 2), sicut Paulus etiam fere eas conjungit, cum dicit: „Primum Judaeo, deinde Graecis". Nam quod ad ecclesiam seu populum Judaeorum attinet, notum est ex historiis, quod in medio inimicorum suorum fuerint positi, ceu elegans rosa in medio spinarum. A meridie Ismaelitae, Arabes et aliae efferae gentes eos *) urserunt, ab occidente Aegyptii, Aethiopes, Troglodytae etc., a septentrione Philistaei, Assyrii etc. Sic ecclesia post synagogae exitium 3) undique cincta est hostibus, et regnat Christus secundum psalmum in medio inimicorum suorum. Utrimque igitur verum est, quod saepe expugnati sunt. Sed hic etiam miraculum hoc ostendit Deus, quod semper sic expugnatos iterum liberavit. Sic regnum Israel vere miraculosum, ut sic loquar, regnum fuit, quod cum dominus castigare vellet, permittebat victoriam Philistinis, Edomaeis, Moabitis, Assyriis, Babyloniis. Rursum cum viderentur plane oppressi Judaei, erant liberi victores hostium suorum. Sic mansit hoc regnum invitis vicinis, et etiam ipso

---

1) Argumentum psalmi. 2) Judaeorum ecclesia. 3) Ecclesia gentium.

*) In orig.: eas.

Satana, sicut hoc pulchre cernitur in libris regum et paralipomenon. Quia autem tum de afflictionibus tum etiam de liberatione exstabant et minae et promissiones, magna hujus populi consolatio fuit[4]), etiam cum affligerentur et vastarentur, quod scirent accidere ista, non simpliciter voluntate hostium, aut viribus, multo minus propter justitiam et meritum hostium, sed simpliciter voluntate Dei, sic punientis peccata populi sui, imo id in prophetis comminantis et praedicentis, quod inobedientes affligere velit. Haec consolatio non est exigua, ut in calamitate dicas: Flagellum Dei hoc est, sic visitantis peccatum meum: non est ira, aut meritum adversariorum meorum.

Porro haec ad nos quoque debemus transferre[5]), ut sentiamus, quando succumbimus, nos non succumbere virtute mortis, peccati, inferni, vel cujusquam creaturae, sed voluntate Dei creatoris nostri, tradentis nos in afflictionem, et punientis peccata et ingratitudinem nostram, sic tamen ut paternam promissionem relinquat, quod nos non sit deserturus. At hujusmodi totius regni Christi pictura in apocalypsi ostenditur[6]). Quam enim multa de malis angelis, de bestiis, et similibus ecclesiae pestibus loquitur, quae in ecclesiam et regnum Christi grassaturae sint, permittente sic domino? Semper tamen fit, ut calamitatem sequatur consolatio, et quantumvis afflicta ac oppressa ecclesia perduret, ac tandem triumphet.

At sane nostris temporibus inprimis convenit hic psalmus, quibus ecclesia tum a Turcis tum a pontificibus gravissime afflicta et quasi exstincta est, ut si

4) Consolatio Judaeorum in calamitatibus. 5) Consolatio haec ad nos transferri debet. 6) Ecclesiae pictura in apocalypsi.

quis diligenter rem aestimet, melior conditio Judaeorum in Babylone, quam ecclesiae sub antichristo fuisse videatur [7]). Verus usus sacramentorum ablatus, beneficium Christi obscuratum, fides ipsa plane exstincta erat, nulli veri cultus, nulla vera bona opera ostensa aut usurpata sunt, simpliciter omnia, quae ad veram religionem pertinebant, aut ademta aut obscurata erant. Sicut igitur Judaei in Babylone privati fuere conspectu et usu templi, sacrificiorum, ceremoniarum et omnis politiae, ita ecclesia sub antichristo non habuit verum ministerium, non cultus, non regnum suum, sed coacta fuit servare ritus papistarum vere Babylonicos et gentiles. Ita utrimque eadem ira, eaedem fere poenae fuere.

Necessarium ergo est tenere consolationem hanc, quod, sicut psalmus dicit, impugnamur, dejicimur, concalcamur, sed non vincemur. Stabit enim ecclesia invicta, quanquam victoria ejus incredibili infirmitate abscondita est. Sicut sub papa fuit: omnes cathedrae, templa omnia nihil aliud resonabant, quam impiam et blasphemam doctrinam pontificum, et monachorum somnia. Hoc vere erat, quod psalmus 73. [74.] conqueritur: „Signa nostra non vidimus," et tamen habuit etiam tum dominus ecclesiam suam, quanquam et valde raram et varie deformatam. Ante pontificum impium regnum, quantus fuit haereticorum proventus? Ab his quoque ecclesia graviter impugnata est, sicut Judaeos impugnabant vicinae gentes, cum adhuc essent in sua terra. Sicut autem eam impugnationem captivitas excepit, ita regnum pontificum vere captivitas illa fuit, quae secuta est haereticorum impetum, et in

7) Ecclesiae conditio miserrima sub papa.

quam ceu sentinam confluxit, quidquid usquam mali unquam in ecclesia fuit. Nunc Dei beneficio captivitas converti incipit, et restauratur templum domini et cultus.

Loquitur igitur psalmus secundum meam sententiam in genere de omnibus ejusmodi periculis ecclesiae, quae omnibus temporibus fuerunt [8]), quod regnum Judaeorum adhuc sub bonis regibus quotidie oppugnatum sit, et tamen non expugnatum, quod postea ab Assyriis et Babyloniis penitus vastatum, et abductus populus sit, non tamen penitus desertus. Nam et ex captivitate Judaei liberati sunt, et in sua terra consecuti sunt promissionem de Christo exhibitam. Ita canit psalmus primum de Judaeorum ecclesia, deinde complectitur etiam tanquam prophetia ecclesiae gentium fortunam et conditionem, quod Deus eam servaturus sit contra omnes haereticos, contra omnem furorem mundi, contra pontificum seu antichristi regnum, denique etiam privatim contra tentationes peccatorum omnium. Ad hunc modum psalmus hic dilatandus est per ecclesiam omnium temporum, et omnes casus, et pericula omnia, mundi, carnis, peccati, legis, mortis, etiam portarum inferni [9]). Mundus enim eam impetit potentia et sapientia, diabolus desperatione ac dubitatione, haeretici erroribus in fide, conscientia autem peccatis. In his periculis omnibus dicimus: „Benedictus dominus Deus, qui non sinit nos tentari supra hoc quod possumus.“ Tentari quidem oportet, sed cum tentatione etiam evasio contingit, praeterquam

8) Sicut psalmus complectitur historiam ecclesiae Judaeorum, ita est prophetia ad ecclesiam gentium.
9) Ecclesiae pericula.

quod Deus sufficit vires, ut tentatio ad tempus evasionis sustineri possit. Hoc beneficium David hic celebrat, et nobis sui populi fortunam ostendit, ut consolationem hanc discamus, sicut dominus illum populum servavit, ita etiam futurum esse, ut nos servemur. Habemus enim eundem Deum, eundem Spiritum, idem verbum, easdem promissiones, in summa, habemus omnia eadem. Itaque possumus dicere et canere cum Davide:

I. Saepe expugnaverunt me a juventute mea: dicat nunc Israel,

II. Saepe expugnaverunt me a juventute mea, et non praevaluerunt mihi.

Hostem certum non nominat, ut scilicet omnes et singulos comprehendat. Quod autem dicit „a juventute", etiam universum tempus comprehendit a primitiva ipsorum ecclesia, sicut nos appellamus, hoc est, a Mose usque, cum primum coepit Israel esse populus Dei [10]). Etsi enim nos semper laudamus priora, sicut primitiva ecclesia recte laudatur, tamen manifestum est, Deum istam differentiam non curare, qui etiam in novissimis temporibus insignes prophetas dedit populo Israel, ante captivitatem Esaiam, fere principem reliquorum, post captivitatem Aggaeum, Zachariam et alios. Medio tempore inter Mosen et hos fuere praestantes Helias, Helisaeus etc. Ita cernimus primitivam ecclesiam puriorem quidem fuisse ab haereticis et impiis opinionibus, sed nihilominus tamen etiam in fine exstitisse praestantes aliquot prophetas et viros, ac cum jam radix Jesse exaruisse videretur,

10) Ecclesiae omnibus temporibus eadem fortuna.

tamen exstiterunt Anna, Simeon, Zacharias, Elisabet. Deus enim suam ecclesiam, quantumvis oppugnetur et expugnetur, servat secundum promissionem suam, tantum oculos aperiamus et videamus, unde sit.

Non autem respiciemus ad illa, quae mundus admiratur, ad expugnatam, afflictam, calamitosam respicere oportet. Is enim ejus ornatus et titulus proprius est[11]), quod infirma, obsessa et omnibus machinis, item furoribus omnibus diaboli, mundi, carnis, peccati, mortis etc. cincta est. Haec qui non inspicere, sed fugere vult, ecclesiam nunquam inveniet[12]). Neque enim est ejus ea facies, quam pictores pingunt, qui aut elegantem virginem, aut bene munitam et ornatam civitatem pingunt. Vera quidem est ea pictura, sed non secundum oculos carnis: spirituales oculi vident hanc formosam speciem et summam elegantiam, quod Christus est ejus sponsus, et eam sibi generavit per Spiritum sanctum, ac ornavit sanguine, meritis et justitia sua. Horum nihil caro videre aut judicare potest, quae diversum videt, quomodo odiis acerbissimis, invidiae, maximis suppliciis et cruciatibus sit subjecta. Itaque si, ut videt eam, ita pingere eam velit, pinget deformem et pauperculam puellam, sedentem in infesto nemore, in medio famelicorum leonum, ursorum, luporum, porcorum, denique serpentum venenatorum, item in medio furiosorum hominum, admoventium ferrum, ignem, aquam, ad occidendam eam et tollendam de terra, sicut in apocalypsi elegantissima pictura est (qua fere ille liber nihil elegantius aut melius habet), quod ecclesia ceu virgo solitaria fugiat antiquum ser-

---

11) Facies ecclesiae. 12) Nota, qua ecclesia agnosci potest, est afflictio.

pentem seu draconem insidiantem ei et ejus filio. Ideo etiam conveniunt ei voces istae, quas hic David usurpat: „Saepe oppugnaverunt me inimici mei, saepe oppugnaverunt me."

Habet autem haec oppugnatio speciem expugnationis [13]), si carnem sequaris, ac si hostes ecclesiae vincant et superiores discedant, victa et oppressa ecclesia, sicut singuli experimur in nostris certaminibus, quae privatim in corde nostro sustinemus, cum Satan terret et confundit conscientias. Hic tanti excitantur pavores, ut nemo possit aliter judicare, quam quod victoria sit penes Satanam obruentem nos cogitationibus tristitiae, blasphemiis, molestiis, et sic adimentem consolationes omnes, quas Christi meritum et verbum nobis exhibent. Secundum hunc sensum recte legitur: „Saepe expugnaverunt me." Non enim simpliciter oppugnatio, sed expugnatio esse videtur. Sicut utrique singuli haec experimur, ita quoque totum corpus ecclesiae confitetur omnibus temporibus se cinctum et oppugnatum exercitibus bellicis omnium gentium, et machinis omnium tribulationum seu tentationum a juventute usque, hoc est, ab eo tempore, cum ex Aegypto liberati coeperunt discerni a reliquis gentibus et esse populus Dei.

Sed hic erigit se ecclesia, tanquam saepe idem experta [14]), quod in hisce malis Deus virtutem suam ostenderit, et tum peccatum tum poenas ita averterit, ut ecclesia maneret, et hostium conatus frustra essent. Itaque et periculum repetit, et postea ex abundanti gaudio hortatur, ut hujus corporis singula membra prae-

13) Oppugnatio est similis expugnationi. 14) Consolatio, quod hostes non praevalebunt.

dicent beneficium Dei et dicant: „Non potuerunt me vincere.“ Haec consolatio tenenda est, non solum pro ecclesia, sed etiam singuli in nostris periculis, contra magnificas spes, quas jactant et conceperunt adversarii nostri. Haeretici et sectae gloriantur, quod sint perrupturi, papa subnixus sua et principum potentia clamat: Vincemus, his etiam Satan acclamat, ita miscens negotia, ut non dubia ipsorum videatur futura victoria. Hoc non solum privatim perturbat singulos, sed totum corpus tristitia et dolore implet, sicut in comitiis Augustanis[15]) proximis sumus experti, in quibus adversarii videbantur nos oppressuri*) esse. Sed an non ibi quoque experti sumus hanc plenissimam consolationis vocem: „Non potuerunt“? Haec consolatio etiam tum retinenda est cum occidimur, sicut primitivae ecclesiae exempla testantur. Nam sanguine piorum rigata est quasi ecclesia, ut major seges christianorum proveniret.

Sicut autem haec ad persecutionem, quae gladio fit, recte accommodantur, ita etiam accommodanda sunt ad impugnationem haereticorum et sectarum. Horum enim proprium est gloriari de victoria, et ante eventum canere epinicion. Sed ubi sunt, qui nobis primi de baptismo, de coena domini dedere turbas? Hoc igitur faciendum est: Glorientur adversarii quocunque volent modo, nos tantum hoc faciamus, ut verbum pure retineamus, et quidquid agimus, hoc totum referamus ad regni Christi propagationem et verbi. Si tum (quod certo eveniet) expugnationes et certamina sequuntur, canamus cum Davide: „Non potuerunt.“ Nam etsi occidant nos, non tamen verbum

---

15) Augustana comitia.

*) In orig.: oppressuros.

exstinguent neque haeretici, nec papa, nec Turca, nec Satan ipse: deinde neque contra nos praevalebunt, si pure maneamus in verbo. Concedendum quidem est Satanae, quod viribus sit major, et varie vexet nos, multae enim sunt tribulationes justorum, sed tamen ex his omnibus liberat eos dominus. Cur? Quia verbum Dei est, quod sequuntur et docent, et causa Dei est, quam tuentur. Etsi igitur papa multum conetur, ac totum orbem studeat contra nos concitare, etsi non cessent falsi fratres, non incedentes in sana doctrina, etsi Satan ipse portas inferorum commovere non desinat, tamen cum Davide canemus usque in finem: „Non potuerunt,“ tantum propter verbum.

III. Supra dorsum meum araverunt aratores, et prolongaverunt sulcos suos.

Vide, quam dissimilia conjungat, et paene contraria dicat. Magnifice consolatus est futurum, ut hostes nihil contra ecclesiam possint efficere, quod vere invicta sit, et hic queritur arari in tergo ecclesiae, et ejusmodi duci sulcos, qui videntur in infinitum protrahi[16]. Hoc igitur illud scandalum est, quod gravissime exercet pios, quod Deus sinit tam diu furere Satanam et mundum, quod fortunat eorum consilia, dat successum malis etiam tum, cum dignissimi essent, quod poenis et omnibus calamitatibus exercerentur. Contra pii quanto plus orant, quanto sperant pertinacius, tanto minus respondet eventus spei et consiliis, quotidie magis ac magis affliguntur, ac minus minusque spei relinquitur. Recte convenit

16) Deus certo liberat, sed longa patientia interim opus est.

igitur similitudo, quod comparantur terrae, quae assiduo aratur, et in qua longissimi ducuntur sulci, quasi non sit Deus, quod aut ipsorum calamitatem, aut hostium verbi impietatem et injustam crudelitatem videat. Significat igitur opus esse aeterna patientia, quae non unius diei, non anni unius, sed totius vitae perpetua sit, ut isti, qui habent verbum, secum ita statuant, se ab eo non discessuros, etsi mille annis eadem ferenda et patienda essent. Vidimus nostra aetate, quam multi defecerint, cum persecutione, tanquam sole exsiccante segetem in petris, fructus verbi impediretur: saepe tandem etiam ii cadunt, qui tamen aliquamdiu steterunt.

Ergo discendum est, patientiam christianorum, sicut hoc versu describitur, eam esse, quae parata sit praebere dorsum aratoribus et pati non ad unum aut alterum diem, sed per omnem vitam. Comparat enim afflictiones prolixae arationi in dorso piorum, sicut Christus idem significat, cum dicit: „Qui perseveraverit in finem, salvus erit.“ Neque enim sufficit incipere, nam eam patientiam, quae certis finibus descripta est, etiam inter gentes invenias, sed christianorum patientia aeterna est [17]), hoc est, ejusmodi est, ut infinita esse videatur, siquidem finis ejus non apparet, sicut econtra finis divinae consolationis etiam nullus apparet, ut sic conjungantur, quae videntur maxime esse contraria, nempe, prolongatio sulcorum in tergo piorum, et victoria piorum canentium de his, qui aratrum ducunt: „Non potuerunt.“

Porro haec prolongatio sulcorum includit illud scandalum, quod nulla sapientia carnalis potest vincere,

---

17) Patientia christianorum.

nempe, quod impii diu felices sunt, et videntur quasi praemium ferre persecutionis et odii in christianos [18]). Si enim unum aut alterum diem Deus tyrannidem eorum toleraret et statim pro merito puniret, diceremus omnes, Deum suos respicere, et impiis irasci. Nunc autem cum ad multos annos impietas felix sit et impunita, fit quod Diogenes de Harpalo dicebat, ut videantur dicere vivum testimonium contra deos. Ita tentantur pii quoque illa mora, ut nonnunquam eo prolabantur, et statuant Deum non respicere ipsos. Assuescendum itaque est, ut, etiamsi prolongatio sulcorum sentiatur, tamen non ideo offendamur, sed paremus nos, una tentatione finita, ad aliam, siquidem tergum nostrum ad hoc paratum esse debet, ut feramus prolongationem sulcorum.

Haec est prima pars psalmi, in qua confitetur miracula divina et potentiam Dei, qua suos servat non solum contra mundum sed etiam contra peccatum, mortem et diabolum, et agit gratias, quod dat victoriam victis, victores autem facit cadere. Hunc eventum jubet nos exspectare, et hortatur ad patientiam. Nunc ad preces venit, et non solum orat, sed etiam promittit, hostes ecclesiae, etsi pertinaciter pergant nocere, tamen id facere sine benedictione sibi ipsis ad talem ruinam, ut non possint unquam resurgere, sicut etiam experientia ostendit. Te enim quaeso, quod regnum ab initio mundi mansit incolume? Spatia terrarum adhuc reliqua sunt, sed regna, ut ille in fabula dicit, οἴχεται. Contra non ita magnus furor, non ita magna potentia regnorum mundi fuit, ut eccle-

18) Prolongatio sulcorum significat, quod impii diu sint felices.

siam opprimerent, haec enim adhuc durát, et durabit usque in consummationem mundi, sicut sequitur.

IV. Dominus justus, concidit funes peccatorum.

Haec formam orationis habent, qua in periculis sanctis nihil est prius aut melius. Experiuntur enim eam omni armorum apparatu et omnibus muris esse firmiorem. Primum igitur considera, cur dominum appellet justum[19]), et videbis ideo id eum facere, quia, cum res ipsas et administrationem divinam consideras, qualis est secundum carnem, omnino videtur Deus injustus esse, dum fovet impiorum tyrannidem, magnis opibus, potentia, dignitate etc., haereticos autem cumulat gloria et applausu apud vulgus. Hoc cum videt ratio, non potest aliter judicare, quam, si Deus est, esse injustum. Nam hoc primum ratio colligit: Si Deus est, potest impiis resistere, et eos perdere. Deum enim esse, est omnipotentem esse. Jam etiam hoc verum est: Si Deus est, debet ista scire, quae in mundo geruntur. Neque enim in Deum cadit, nescire aliquid, aut stultum esse. Ex his autem quid aliud sequitur, quam si Deus scit ista geri indignis modis, et potest prohibere, certe etiam velle debet. Alioqui si statuamus eum non velle, quod scit et potest, sequetur eum non bonum, sed malum, non justum, sed injustum esse.

Jam collige ista. Si Deus habet potentiam, sapientiam et bonitatem, si potest, scit et vult juvare, quare res hoc modo geruntur in mundo, ut impii

19) Tribuere Deo nomen justitiae, solius fidei est superantis praesentia scandala.

etiam praemium impietatis ferant, potentiam, opes, dignitates? contra pii ob pietatem ab impiis varie affligantur? Sic sunt haec quasi vivum testimonium, sicut supra de Diogene diximus, contra Deum [20]). Hoc argumentum Epicuri et similium plane insolubile est. Itaque caeca et his quasi nexibus irretita ratio in eam sententiam inclinat, ut statuat, aut nullos esse deos, aut humana non curare, sicut Vellejus ex Epicuri sententia apud Ciceronem disputat. Porro apud ingeniosos etiam ista per se difficillima Satan acuit. Quia enim cogimur Deo tribuere omnipotentiam, sapientiam et bonitatem, arguit diabolus ex concessis principiis contra nos, et hoc ipsum, quod cogimur Deo tribuere, iterum quasi de manibus excutit, ut victi rerum praesentium administratione statuamus Deum aut nullum esse, aut infirmum ac impotentem esse, sicut Aristoteles in eam fere delabitur sententiam, ut, etsi Deum non appellet stultum, tamen ignarum omnium rerum statuat, qui nihil nostrorum negotiorum intelligat et videat, nihil consideret praeter se ipsum, et tantum delectetur in speculatione sui ipsius. Hoc autem etsi non est stultitiam tribuere, tamen certe est adimere scientiam, et constituere ignarum rerum humanarum. Sed quid ad nos talis Deus, aut quis ejus est usus?

Contra hoc scandalum monet nos Spiritus sanctus, cum Deo tribuit nomen, quod justus sit, cui non placeat injustitia et impietas. Ideo etsi sinit aliquamdiu florere impios, tamen ad extremum concidit funes eorum, hoc est, perdit potentiam eorum cum ipsis, pios autem liberat et eripit secundum sententiam:

---

20) Scandalum, quod impiis bene est, facit, ut ratio judicet, Deum non esse justum.

„Non Deus volens iniquitatem es tu." Ergo discamus respondere ad hoc argumentum illo vulgari dicto, a musicis usurpato: In fine videtur cujus toni [21]). Judicandum enim est christiano, non ex eo, quod sentit in praesentia, sed ex eo, quod verbum promittit de futuro, quod scilicet impii, cum prolixe araverunt, et varie afflixerunt bonos, tandem sint perituri, quia Deus justus est: non igitur patietur justitia ejus, justos opprimi in finem.

V. Confundantur et convertantur retrorsum, qui oderunt Sion.

Dixi orationem esse: sed scitis in omni oratione esse promissionem, quam promissionem etiam in praecedenti versu cum singulari emphasi ostendit vocabulum „justus" [22]), ne scilicet murmuremus, neve blasphememus Deum, quasi nostri oblitus sit, et nos non respiciat. Porro quod hic dicit: „Confundantur et convertantur retrorsum," est quaedam explicatio ejus, quod supra dixit, futurum, ut concidantur funes eorum, hoc est, ut auferantur regna, potestas, opes, leges, ipsum denique totum corpus politicum, sicut accidit Babyloni, Ninivae, Hierosolymis, Athenis, Corintho, Thebis, Romae, in summa, omnibus regnis et politiis non submittentibus se evangelio. Cum enim attollerent cervices, et Christo regi se opponerent, tanquam potentia sua oppressuri eum, perierunt. Ad hunc modum debemus nos quoque orare, et exspectare certam vindictam eorum, qui se hodie evangelio opponunt, quod confundentur tandem papa, episcopi et

---

21) In fine videtur cujus toni. 22) Promissio inclusa in hanc precationem.

omnis eorum factio, cum omnibus regibus et principibus, qui impietatem eorum fovere et defendere conantur. Evangelion autem seu verbum domini manebit in aeternum, cum omnibus, quae per verbum instituta sunt, nempe baptismus, coena domini integra, absolutio, et similia. Nomen enim Christi non opprimetur, sed invocatum a fidelibus aderit, et jam hujus jam illius impii funes concidet etc.

Ad hunc modum varie consolatur nos Spiritus sanctus, et erudit. Postquam enim didicimus Satanam esse talem spiritum, qui non cesset nos tentare, sed cum magnitudine ac multitudine vexationum non possit, saltem assiduitate et prolongatione conetur vincere, vult ut nos eo consolemur, quod etsi diuturna ista sint, tamen non fore perpetua. Nam cum utrumque praedictum sit, prolongatio et finis, facilius est scientibus ista sustinere. Huc pertinet etiam, quod diserte addit, quibus male precetur, nempe, odientibus Sion. Hoc non est accipiendum, quasi ex humana philautia maledicat talibus, sicut homines solent male precari iis, qui non eadem probare et amare volunt, quae ipsi amant et probant, sed significat David hoc odium, quo oderunt Sion, esse odium contra Deum. Nam quod Satan ecclesiam odit, facit non tantum hominum causa, sed magis odio Dei, quem ecclesia praedicat[28]). Porro Zion erat locus Dei. Sicut igitur eum locum Deus sibi elegerat ad diligendum, ita Satan elegerat eum ad odiendum, ut sic dicam, et infestandum. Ad hunc modum non Satan solum; sed papae ecclesia quoque odit nos, non quod aut politice aut oeconomice mali simus, hoc enim ferre possent, imo

---

28) Homines et Satan cur oderint Sion seu ecclesiam.

etiam gauderent, si audirent nos esse scortatores, adulteros, homicidas, sicut ipsi sunt, sed causa odii vere haec est, quod doleat nos esse innocentes in secunda tabula, et obedientes primae tabulae, qua jubemur Deum praedicare, sperare in ejus misericordiam, eum timere etc.

VI. Fiant sicut foenum tectorum, quod, priusquam evellatur, exaruit.

Est profecto elegans psalmus propter crebras et aptissimas similitudines, quibus contumeliose fere traducit tantas majestates, et principatus illos in mundo, evangelio resistentes. Comparavit eos supra aratoribus prolixe trahentibus sulcos, non quidem ea ratione, quasi tam longe concedatur eis abuti potentia et opibus suis, sed propter affectum patientium aratra, vulnera et conculcationem. His enim videtur longa et quasi infinita aratio. Ideo optant liberari, et quantumvis brevis mora propter affectum eis videtur esse intolerabilis. Contra hunc affectum igitur consolatur hac similitudine foeni in tecto [24]), per fictionem poeticam, quasi dicat: Cur tam longa tibi est mora? Cur non discis tandem recte intelligere, quid adversarii tui, aratores illi sint? Nunquamne vidisti foenum in tectis [25])? Quis unquam est, qui conquestus sit, id nimis diu florere? Quis unquam studuit id evellere, quasi non sua sponte exarescere soleat? Disce igitur plane eandem esse conditionem adversariorum tuorum etc. Ad hunc modum pugnat similitudine contra similitudinem. Sed si quis posset credere, hanc similitudinem a Spiritu sancto esse factam, et plene

24) Similitudine foeni utitur, ut ostendat brevi duraturam tyrannidem. 25) Foenum.

includere in animum, is nón Turcam metueret, non papam, non episcopos, non furiosos principes, sed contemneret omnes, et negligeret tanquam foenum in tectis.

Sed vide speciem, quam foenum habet [26]). Si quis puer id videat, putabit praestare omni hordeo, cum non sicut reliqua in terra, sed in superiore et nobiliore loco crescat, et tecta premat. Sed virum adhibe intelligentem ista: is judicat nihil quam speciem esse, sine omni fructu. Sic Spiritus sanctus elegit istam similitudinem ad nos docendos, ut non optemus foeno similes esse tyrannos, sed certo statuamus eos esse simillimos foeno in tectis, quod quidem speciem habet hordei, sed priusquam messis tempus adest, periit sine ulla humana vi. Statuamus itaque, cum videmus vicinum episcopum magnifice nos contemnere, et ornare puerorum more templa sua, item cum videmus vicinos principes summa vi oppugnantes et opprimere conantes doctrinam nostram, virere et florere eos tanquam foenum non in terra, ideoque tanquam elegantes rosas gestari in corollis et adorari a summis, hoc enim est foenum, quod non humi, sed in tectis nascitur. Sed cum maxime saeviunt et videntur jam Christum et verbum ejus oppressuri, dicamus cum psalmo: Erunt et sunt hi magni principes (nam oratio et promissio idem sunt) sicut foenum.

Sed optabile esset, posse nos hanc ideam hoc modo in animum includere, et statuere, sicut Spiritus sanctus definit principes, reges, cives, rusticos, in summa omnes, qui adversantur verbo, esse similes foeno. Senaherib, qui obsidebat Hierosolymam, vola-

---

26) Species foeni qualis.

verat quasi super omnia regna, conculcaverat et oppresserat omnia: non itaque potuit censeri ab Ezechia et aliis foenum esse, et tamen antequam hoc efficeret, quod conabatur, peribat, et cum summa trepidatione ac maxima clade suorum solvebat obsidionem. Sic Pharao non crescere videbatur humi, sed in aere et tectis, miseri autem Judaei opprimebantur. Haec non arescentis, sed florentis foeni species est. Sed quam cito exaruit? Cum de eis opprimendis cogitaret, peribat in aquis.

Talem imaginem tyrannorum Spiritus sanctus in hoc loco nobis ostendit: cur igitur paveres? cur trepidares? cur abjiceres animum? quasi vero nunquam videris florentissimum foenum paucorum dierum spatio sua sponte exarescere, imo ea natura esse, ut non possit esse diuturnum. Sic Athanasius [27], cum Julianus varie tum ipsum tum omnem ecclesiam vexaret, ac non solum crudelitate, sed astu etiam contra pios pugnaret, et alii tanquam in magna tempestate desponderent animum, dixit, non tempestatem, sed nubeculam esse illam Juliani persecutionem. Hoc sane cor fuit fide plenum, quod statuere potuit Julianum similem esse non tempestati magna vi grassanti, non crassae nubi involventi omnia tenebris, sed nubeculae, quam sol nullo negotio haurire soleat. Ad hunc modum nos quoque debemus extenuare adversariorum potentiam, furorem eorum pro nihilo ducere, non quidem propter nostram potentiam, sed quod sua natura vere sint bulla, foenum in tectis, et umbra potius quam homines, praeterquam quod etiam Deum contra se provocant, ad cujus potentiam collatus eorum

---

27) Athanasius tyrannum comparat nubeculae.

furor etiam inanius quiddam est, quam foenum in tectis et bulla in aquis. Vere enim nihil est quam nudissima species, quae quidem aliquid videtur esse, sed nihil est. Sic sunt adversariorum studia minantia quidem, sed revera sine effectu.

Haec christianorum est sapientia[28]), ut extenuent vim et potentiam adversariorum, contra verbum et auxilium domini amplificent ac magni faciant. Sic diabolus, peccatum, mors, tentationes aliae spirituales sane magnae sunt et potentes, sed christianus distinguit de magnitudine. Nam ut scholastice loquamur, magnitudo uno modo dicitur quoad oculum, alio modo quoad veritatem rei[29]), hoc est, est duplex magnitudo, alia oculorum, quam oculi judicant secundum apparentiam, alia veritatis, quam fides judicat secundum verbum. Magnitudo igitur peccati, mortis, impiorum regum, principum, pontificum est tantum magnitudo secundum oculum, quia Deus, qui dicit: „Confidite, ego vici mundum," item: „Nolite timere eos, qui possunt occidere corpus, animam non possunt," ille Deus, inquam, solus est vera magnitudo, ad quem si conferas Satanam et omnem furorem totius mundi, quid est quam bulla? quid est quam levissima stipula? Sed cum ista extra Deum considerantur, sane terrent specie et videntur magna esse.

Debent igitur christiani res judicare, non secundum opinionem, sed secundum veritatem. Opinio autem est, quam ratio affert praeter verbum, sed veritas ex verbo petitur, quod judicat illum furorem et potentiam mundi contra verbum saevientis similem esse

---

28) Christianorum sapientia, magni facere verbum et alia omnia parvi pendere. 29) Duplex magnitudo.

foeno in tectis. Haec promissio recte inclusa et infixa animo confirmat animum contra opinatam potentiam mundi et Satanae, ubi econtra, cum verbum non adest, animi territi magnifica specie, et opinionibus rationis, metu opprimuntur.

Porro non sunt haec ita accipienda, quasi damnemus simpliciter vires principum et mundi, quas judicamus esse creaturam Dei, non itaque simpliciter damnamus vires, sed praesumtionem virium et abusum, quod iis contra Deum et ecclesiam ejus pugnare nituntur. Sint principes in terra, utantur viribus suis in terra: sed quod in coelo pugnare, et viribus suis verbum conantur invadere ac opprimere, hoc recte damnatur, et vere dicit ac judicat, quisquis eos bullis, foeno, stipulae, imo, nihilo comparat. Cur enim sunt θεόμαχοι? An nos nescire putant, quid Deus sit, et quid homo? quid creatura et creator?

Recte igitur comparantur foeno tectorum, etsi vix potuit contemtius loqui Spiritus sanctus. Nam id foenum ejusmodi est, ut brevi tempore, priusquam falx adhibeatur, exarescat [30]), imo, nemo dignum falce judicat, nemo curat, permittunt omnes, ut fruatur momentanea ista superbia, et se de tecto ostentet hominibus, tanquam sit aliquid, cum revera nihil sit. Sic impii persecutores verbi in mundo, qui secundum speciem judicantur esse tam horribiles, contemtissimi sunt. Christiani enim non cogitant de iis evellendis, non persequuntur eos, non vindicant injurias, sed sinunt eos crescere et superbire pro libidine. Sciunt enim eos impulsum vehementioris venti non posse susti-

---

30) Foenum exarescit sua sponte, priusquam falx admoveatur.

nere, imo etiamsi omnia tranquilla sint, tamen sicut foenum in tectis a sole paulatim exuritur, ita ad levissimas occasiones intereunt tyranni. Patiendo itaque nos christiani ferunt et vincunt, ipsi autem agendo pereunt et succumbunt, sicut omnes historiae omnium temporum ostendunt[31]).

VII. De quo non implevit manum suam, qui metet, et sinum suum, qui manipulos colliget.

Hic Spiritus sanctus collationem facit foeni ad veras fruges et foecundas segetes[32]), ut hoc modo magis commendet nobis similitudinem hanc, et abducat animos a metu et trepidatione, quam species illa objicit. Foecundae segetes, inquit, ejusmodi sunt, ut, qui metit eas, impleat manum suam, et qui colligit manipulos, habeat, quod deferat in horreum. Hic veritas est, non vana species. Sed foenum in tectis simpliciter mentitur specie sua, est enim sine omni fructu. Sic tyranni, pontifices, episcopi habent similitudinem seu speciem, quod sint ecclesia, retinent dignitates, stipendia, beneficia, sicut foenum habet culmum et spicam suam: sed revera non sunt ecclesia, sicut neque foenum est frumentum. Arescit enim, priusquam possit ad frugem pervenire.

Hoc enim est praecipuum argumentum, quo contra nos pugnant, quod propter hanc speciem, quam dixi, sibi usurpant titulum ecclesiae[33]), ac sane si quis specie vult contentus esse, iste decipietur. Nos

---

31) Ecclesia patiendo vincit, tyranni agendo pereunt.
32) Antithesis foeni et frumenti. 33) Species non est sequenda.

autem mandatum habemus, ne specie contenti simus, imo monemur etiam speciem occasionem fore maximorum periculorum. Nam Christus praecipit et monet: „Cavete a pseudoprophetis, qui veniunt in pellibus ovium.“ Item: „Ex fructibus eorum cognoscetis eos.“ Quod igitur sibi usurpant nomen ecclesiae, et volunt ob speciem, quam virens foenum in tectis habet, esse verum frumentum, hoc nos eis non concedimus. Si enim sunt frumentum, impleant manum messori. Sed hoc non faciunt: vere sunt inutile foenum, et foeno deteriores, quod ne speciem quidem retinent in istis impuritatibus libidinum et barbarica crudelitate, quam exercent contra veram ecclesiam. Itaque cum nihil quam species, eaque varie deformata, nihil quam hypocrisis sit apud adversarios, judicamus eos non ecclesiam Christi, sed Satanae esse, ideoque sicut paleae et stipulae ad incendium parantur, quantumvis nos sub specie et apparentia illa ecclesiae affligant.

VIII. Et non dixerunt, qui praeteribant: Benedictio domini super vos, benedicimus vobis in nomine domini.

Pertinent haec quoque ad similitudinem de foeno commendandam nobis et illustrandam. Nam verae fruges habent hanc laudem, quod sint benedictio divina. Itaque cum germinant, qui eas adspiciunt, precationibus prosequuntur eas. Hoc, inquit David, non dicetur de foeno illo, de tyrannis et hostibus ecclesiae, sed potius maledicetur eis ab universo genere humano, et conjungetur sic ac cumulabitur super eos maledictio Dei et hominum [34]). Sic floruit ecclesia papae ante doc-

34) Tyranni carent benedictione.

trinam nostram. Sed cum evangelion jam speciem ei detrahat, et ostendat sine fructu esse, fit, ut nemo papae, episceporum, monachorum et totius illius damnatae hypocriseos meminisse amplius velit, nemo optat, ut redeat pristinus status religionis, sed simpliciter periit eorum memoria cum ipsis apud pios. Sic precatur propheta, et simul promittit, quod impii, qualisqualis eorum species est, tamen vere nihil sint, et sint perituri, deinde etiam carituri benedictione Dei et hominum, sicut periit pharisaeorum, Judae, Cerinthi, Arii, Pelagii memoria. Sunt enim mortui simul re et nomine. Idem accidet iis, qui hodie turbarunt ecclesias depravatis dogmatibus, de baptismo, coena domini et aliis rebus. Florere quidem videntur, sed cum benedictio ibi nulla sit, nihil haereditabunt quam maledictionem, et peribunt cum re et gloria omni, quam nunc videntur habere, ita ut nemo piorum optet in eorum numero esse.

Quare nos, qui Dei gratia doctrinam per omnes partes sanam et consentientem cum tota scriptura habemus, meminerimus hujus similitudinis, ut cum propter verbum sustinenda est invidia, et omnis generis injuriae, non terreamur, sed judicemus papam, episcopos et administros crudelitatis eorum, impios principes, nihil esse quam foenum tectorum, quod quidem apparet esse aliquid, sed revera nihil est, itaque caret benedictione omni, et dicetur talibus cum divite illo in inferno: „Fili, memento, quia bona accepisti in vita tua." Nam cum omnem historiam totius ecclesiae ab initio mundi consideramus, videmus hanc divinorum consiliorum constantem fuisse practicam et rationem, ut tyranni, sicut foenum, non pervenirent ad maturitatem. Itaque duremus nos quoque in talibus peri-

culis, cum foenum adhuc viret, et exspectemus in patientia, dum declaret exitus nihil fuisse quam foenum, et praeter spem subito exaruisse. Fruuntur quidem impii propter ecclesiam omnibus beneficiis, sicut foenum in tectis aeque fruitur pluvia et sole, sicut segetes in agris[35]), sed praeterquam quod non dimidiabunt dies suos et consilia sua, experientur frustra esse, etiam fient perpetuum opprobrium hominum, quibus nemo quidquam boni precabitur, sicut hodie Judae, Pilati, impiorum Judaeorum, Diocletiani, Maximini et aliorum tyrannorum memoria omni honore caret.

Haec consolatio a Spiritu sancto ideo talibus ideis et crassis similitudinibus proponitur, ut saltem speciem aliquam divinorum operum animo complectamur, cum res nondum possimus recte judicare secundum veritatem, sed sentiamus ob illam magnificam speciem, quod tam diu felices sunt, eos esse optimum triticum. Haerendum itaque est in verbo, quod talibus similitudinibus negotia ista non pingit, et est sensus abducendus ab adspectu et specie, ne aliter de adversariis verbi judicemus, quam de vilissimo et vanissimo foeno, quod in tectis crescit, et ab omnibus negligitur. Sic enim dicit spiritus et fides, sed sensus nostri dicunt aliter.

Idem faciendum est in aliis tentationibus[36]). Quando venit conscientia, accusans nos, et urgens testimonio suo, quando opprimimur periculis mortis, hic cum speciem sequimur, judicamus hosce hostes esse fac totum, et simpliciter nos oppressuros esse. Haec est oculorum seu sensuum magnitudo, quae ex epi-

35) Foenum fruitur pluvia et sole, sicut segetes.
36) Idem sentiendum de spiritualibus tentationibus, quod de tyrannis.

nione, non ex veritate nascitur. Sed cum respicimus ad veram magnitudinem, quam nobis verbum proponit, cogimur dicere, quod mors, peccatum, Satan, cum portis inferorum, vere nihil sint, quam foenum in tectis, quam stipula et bulla innatans aquae, quae levissima occasione rumpitur et evanescit. Sic sunt haec dilatanda adversus omnia genera tentationum, sive sint persecutores verbi, mundus et principes, sive peccatum, mors et Satan. Omnia haec discamus extenuare, quantum omnino possumus, ideo scilicet, quia Christus vivit, et nos verbum ejus retinemus. Is enim est, qui devorare ista omnia potest, et dicere, quod sint unum nihil [87]).

Cum vero ista consideramus extra verbum et Christum, respectu nostri et nostrarum virium, tunc profecto non sunt foenum, sed magni et insuperabiles montes. Sed debemus esse dialectici, et quando adversus hostes pugnandum est, nos debemus nos ex simplici et absoluto substantiae praedicamento transferre in praedicamentum relationis, ut scilicet pugnemus non simpliciter, ut homo constans ex corpore et anima, sed ut christianus, baptisatus in nomine Christi, habens donum Spiritus et verbum. Diabolus itaque, mors, infernus ipse, mundus cum omnibus iratis principibus, comparatus ad christianum, vere sunt foenum tectorum, et si quid aliud potest dici vilius ac contemtius! Habet enim verbum, quod est omnipotens, siquidem est potentia Dei, item habet ipsum Christum. Itaque christiani sunt invicti, etiam tum, cum vincuntur, et succumbunt, nam Christi virtus in infirmitate perfici-

87) Omnia pericula respectu capitis nostri Christi fiunt exigua.

tur. Ad hunc modum confirmarunt se sancti prophetae et martyres contra mundum et Satanae regnum: ideo tanto animo omnis generis pericula sustinuerunt, ac statuerunt victoriam fore, non foeni, sua sponte sine hominum conatu exarescentis, sed verbi Dei. Verum enim est, quod Basilius scribit, cum Alexandrinos consolatur contra furorem Arianorum, ὅτι ἐν τοῖς παρὰ τῶν ἐχθρῶν διωγμοῖς πληθύνεται ἡ ἐκκλησίᾳ καὶ μᾶλλον θάλλει, id quod nos quoque experti sumus, et faxit dominus, ut experiamur adhuc amplius. Amen.

PSALMUS CXXX.

De profundis.

Hunc psalmum etiam numeramus inter eos, qui maxime excellunt[1]). Tractat enim principalem locum nostrae salutis, justificationem scilicet, cujus pura cognitio sola ecclesiam servat, est enim cognitio veritatis et vitae. Econtra cum haec cognitio justificationis amissa est, simul amittitur Christus et vita et ecclesia, neque ullum doctrinae aut spirituum judicium relinquitur, sed occupant omnia tenebrae et caecitas. Ut igitur pro virili nostra posteris hoc lumen conservemus, etiam hujus psalmi explicationem aggrediemur.

Initio autem hoc monendi estis, quod saepe alias ex me audistis, prophetas, cum loquuntur de Deo, aut nominant Deum, loqui de suo Deo, cujus promissiones

---

1) Hic psalmus est inter principales.

et cultum habebant[2]), ne putetis nobis patere aditum ad Deum per nostras cogitationes, quas de Deo concipimus sine verbo ejus, sicut Turcae, Judaei et papistae de Deo speculantur, aut omnino sine verbo, aut transformato verbo a germana sententia ad eam phantasiam seu speculationem, quam ipsi sibi finxerunt. Prophetae enim norant verum Deum, quanquam sua natura infinitus est, tamen inclusum esse in propitiatorium, cui se alligarat verbo. Igitur etsi appellarent Deum coeli et creatorem omnium, tamen hanc ceu propiorem et ideo certiorem notam Dei veri habebant, quod norant eum habitare in Zion. Oraturi igitur ad Deum, aut de Deo concionaturi, faciebant id secundum eum modum, quo ipse Deus se eis in verbo et promissionibus revelarat.

Quare etsi hoc in loco nulla additur mentio tabernaculi nec promissionum, sed videtur simpliciter loqui ad Deum, tamen tenenda sententia haec est, eum tantum loqui ad Deum, qualis est in verbo et cultu suo, sicut nos hodie de Deo non aliter cogitare nec loqui debemus, quam qualis est in nostro vero propitiatorio Christo. Ita enim Christus dicit ad Philippum: „Qui me videt, videt patrem meum.“[3]) Item: „Nemo ad patrem venit, nisi per me.“ Haec cognitio cum tenetur, tunc sine periculo potest Deus conditor coeli et terrae adorari, et certo apprehenditur. Quanquam enim sua natura et extra hanc revelationem sit incomprehensibilis et infinitus, tamen in verbo suo et promissionibus, quibus se involvit, est finitus et comprehensibilis. Igitur Judaei ad arcam adorantes verum Deum

2) Quomodo prophetae de Deo loqui soleant, et eum describere. 3) Extra Christum Deus nec coli nec adorari potest.

coeli et terrae adorabant. Nam Deus verbo suo significarat se affuturum et auditurum ibi preces sui populi.

Sic nos respicientes in Christum et adorantes, verum Deum adoramus, nam Deus in Christo se revelavit. Ideo Christus quoque dicit: „Quidquid rogaveritis patrem in meo nomine, dabit vobis." Qui igitur ad Deum orant, et non in Christum oculos atque animum defigunt, hi errant, et ad Deum non perveniunt, sed cogitationes cordis sui, loco veri Dei, adorant et idololatrae sunt. Neque enim Deus quaeri, inveniri nec audire vult, nisi in nostro propitiatorio Christo. Igitur cum Deum vere invenire, Deum recte cognoscere, et ad eum certo pervenire volumus, Christum intueamur, secundum sententiam: „Qui videt me, videt patrem." Item: „Si novistis me, novistis et patrem." Ad hunc modum colligit verbum vagas cogitationes nostri cordis in hanc unam personam, quae est Christus, Deus et homo, ita ut extra Christum sentiamus nullum Deum esse et inveniri posse. „Non credis, inquit, quod pater in me est, et ego in patre?"

Ad hunc modum statuendum est, sanctos Judaeos quoque orasse ad Deum habitantem in Zion [4]). Eum locum qui negligebant, etsi iisdem sacris, iisdem inter orandum verbis uterentur, tamen idololatriam committebant, non aliam ob causam, quam quod faciebant contra hoc praescriptum, quod Deus praeceperat, se in Hierusalem adorari velle. Haec igitur generalis regula est, omnibus in psalmis et tota scriptura observanda, quod in veteri testamento non erat Deus nisi in Sion, seu loco tabernaculi, et quod omnes orationes ad Deum sedentem et habitantem inter cheru-

---

4) Zion.

bin fiebant. Destructo autem templo hoc, posuit Deus aliud templum, quod est Christus, in quo vult quaeri, adorari, coli: extra hoc templum non est Deus, sed diabolus quaeritur ac invenitur, et animi aut in desperationem incidunt, si accedat conscientia mala, aut in praesumtionem per hypocrisin, sicut idololatrae, Judaei, et nostri papistae praesumunt multum de sua justitia et Dei favore.

Huc pertinent haec et similes psalmorum et prophetarum sententiae: „Levavi, inquit David, oculos meos ad montes.“ Item: „Benedicat te Deus ex Zion.“ Ad hunc modum reliquae sententiae sunt accipiendae, in quibus non additur manifesta loci seu templi significatio, sicut hoc in loco: „De profundis clamo ad te domine.“ Dominum vocat non simpliciter creatorem coeli et terrae, sicut etiam Turcae appellant, sed eum, qui habitat in Zion, cujus promissiones et verbum habebant, quod ibi accipere vota, et audire vellet. Incedit igitur in purissima fiducia misericordiae et gratiae Dei, etiam cum adhuc floreret lex Mosi, sed istius Dei, qui in Zion est, quique dixit ad Satanam: „Inimicitias ponam inter te et semen mulieris.“ Neque enim Deus nostris cogitationibus vult quaeri. Si enim id possemus facere, quid opus esset verbo? Cur in lege locus, in novo testamento persona Christus revelata et designata esset? Vide, quid accidat adversariis nostris, papistis. Hi multum orant, recitant psalmos, dicunt: „Pater noster, qui es in coelis etc.,“ sed quia verbum Christi contemnunt, imo quia vi persequuntur etiam, ideo sub istis pulcherrimis vocabulis, quae ex psalmis recitant, mera idololatria latet. Idem Judaeis, idem Turcis accidit, etiam tum, cum dicunt se adorare Deum vivum, creatorem coeli et terrae.

Ergo saepe et libenter hoc inculco, ut extra Christum oculos et aures claudatis, et dicatis, nullum vos scire Deum, nisi qui fuit in gremio Mariae, et suxit ubera ejus. Ubi ille Deus Christus Jesus est, ibi est totus Deus seu tota divinitas, ibi invenitur pater et Spiritus sanctus: extra hunc Christum Deus nusquam est nec invenitur. Multos novi monachos, qui, cum crederent Deum apprehendi posse humanis speculationibus, in gravissima pericula inciderunt, et nisi me Deus singulari beneficio ab eadem tentatione liberasset, praeceps ruissem in exitium. Utile autem est ad vitam, aliorum periculis cautiores fieri.

Etsi autem propheta, ut dixi, hic nullam manifestam mentionem facit templi, tamen videbitis, quo modo involvat promissionem de Christo [5]). Hoc enim hujus psalmi argumentum est, quod nulla salus, gratia et justificatio nulla sit, nisi in Deo remittente peccata, et ignoscente. Is autem Deus, an est alius, quam qui dixit: „Semen mulieris conteret caput tuum"? Ergo Deum promissorem intelligit, et sic Christum ostendit promissum a patre, ut esset victima pro peccatis mundi, et tractat principalem locum, qui est de justitia christiana, item de sapientia christiana, seu de gloria Christi. Haec David tractat vigente et florente lege ac cultibus legalibus, et prosilit extra septa legis in paradisum, vel potius in ipsum coelum gratiae et misericordiae. Cur enim gratiam non appellaremus coelum, per quam ad coelum transimus, et quae non legibus, non factis, non studiis ullis potest comprehendi, sed tanquam amplissimum coelum apprehendit

5) Propheta, quia orat pro remissione peccatorum, includit Christum.

nos, credentes, quod imputatione simus justi coram Deo per Christum? Ad hunc modum David locum justificationis tractat, et quanquam id non faciat solus (nam omnes magni prophetae, Moses, Esaias, et alii, hunc locum attigerunt), tamen cum singulari diligentia et magna copia facit.

Ex his patet argumentum psalmi, nempe, quod David vult nos docere suo exemplo de vera via ad justitiam, vitam et salutem, item quod vult ostendere veram evasionem a morte, peccato, et ira Dei, ut ex hac vita transeamus ad aeternam vitam. Docet autem haec, non sicut in scholis sophistae, qui sine omni usu de sacris docent, sed affert propriam experientiam, et proponit nobis cor suum, quod Spiritus sanctus variis tentationibus exercuit et erudivit, ut ad hanc doctrinam perveniret, quam hic nos quoque docere instituit. Doctrinae autem summa est, quod acquiescit in spe misericordiae Dei et fiducia remissionis peccatorum. Sed haec inter tractandum elucescent clarius, quare exordiemur tandem psalmum.

I. De profundis clamavi ad te domine.

Videtur initio battologia esse, sed inspicienti causam, quae prophetam urget, facile patebit, nulla copia neque affectum hujus exprimi nec periculum satis dici posse[6]). Non enim premitur aliqua tentatione usitata et vulgari, non queritur de periculis, quae imminebant a Saule, Absolone, falsis prophetis, et aliis, non de aliis tentationibus dicit, quae ex invidia et odio, quo mundus pios persequitur, enascuntur, sed significat illum conscientiae morbum et veras mortis an-

6) Magnitudo tentationis, qua David fuit implicitus.

gustias, cum desperatione quasi occupati animi sentiunt se a Deo deseri, cum conspiciunt indignitatem et demerita sua coram Deo judice accusari, cum videtur Deus nos deseruisse solum, sed etiam abjecisse eos propter peccata et odisse. Hae tentationes non paulo sunt intolerabiliores, quam aliae, quae plerumque incidunt, hic enim agitur periculum animae et aeternae salutis. Ideo etiam utitur hac forma dicendi, ut dicat: „De profundis clamo ad te," quasi dicat: Extremis urgeor malis, sentio enim peccata mea, et justam Dei iram: huic prorsus nescio, quomodo mederi possim. Odio, item aliis calamitatibus, quibus premimur, inter homines*) inveniri remedia possunt: sed hoc vere immedicabile malum est, nisi mittatur salus ex alto.

Ac sane reliqua incommoda, quibus exercentur pii, possunt patientia vinci, ut cum periclitantur opes, dignitas etc., quin etiam in peccatis inferioribus, qualia juventutis sunt, potest facilius iterum erigi animus. Sed hi nodi sentiuntur et sunt inexplicabiles, cum cogitationes hae infernales animum occupant, ut homo nihil sentiat aliud, quam quod sit projectus a Deo in aeternum. Qui igitur tales tentationes sentiunt, habent hic exemplum[7]), quod similia David passus et expertus sit. Nam hoc quoque tentationem hanc auget, quod tales sibi videntur soli haec pati. Discendum igitur est, sanctissimos quosque eadem passos, et terroribus legis ac peccati ad mortem usque fatigatos esse, sicut videmus Davidem hic ceu in inferno constitutum clamare: „De profundis clamo ad te domine."

Sed non in eo consistendum est, quod non soli

---

7) Consolatio est, quod videmus sanctum Davidem tentationibus irae Dei esse exercitum.

*) In orig.: Odio, quibus premimur inter homines, item aliis calamitatibus.

tales tentationes et pericula sustineamus, etiam via discenda est, qua ii, qui eadem sunt passi, emersere. Vides autem Davidem, quid faciat. Vides, quo eat in illis difficultatibus. Non desperat, sed clamat, tanquam certa spe auxilii et consolationis relicta. Igitur tu quoque idem sentias et facias. Non enim ideo tentatur David, ut desperet. Quare tu quoque ne eo animo accipias tentationem, ut in tristitia et desperatione quasi absorbearis. Si deductus es ad inferos[8]), credas dominum esse, qui ab inferis velit reducere. Si comminutus et contritus es, scias dominum esse, qui iterum sanare et mederi velit. Si tristitia plena est anima tua, exspectes iterum consolationem ab eo, qui promisit, sacrificium sibi esse spiritum contribulatum. Utile autem est in talibus paroxysmis adesse fratrem, qui consoletur nos verbo, voluit enim Deus ecclesiam sic esse, ut alter alterum consoletur, et promisit se tertium fore, cum duo congregati sunt in nomine ipsius, et sane animum sic saucium nihil aeque erigit, quam audire ex fratre, quod hujusmodi terrores immittantur, non ut pereamus, sed ut humiliemur ad agnoscendam gratiam, et cum gratiarum actione suscipiendam. Quodsi hoc praesidio fratrum destituti sumus, hoc faciendum est, quod David hoc in loco facit, ut clamemus, et hunc psalmum cum Davide oremus, in quo vides gemitus, qui pingunt summas animi angustias, ex quibus haec non otiosa copia profluit, ut non solum dicat se ex abysso clamare, sed etiam admoneat Deum promissionum, ut audiat clamantem, neque id satis est, sed addit eandem sententiam commutatis verbis.

---

8) In tentationibus peccati et irae Dei quid sit faciendum.

II. Domine exaudi vocem meam, fiant aures tuae intendentes in vocem deprecationis meae.

Loquitur, ut ante dixi, cum Deo, cujus sedes erat in Hierusalem, sicut nos cum Deo loquimur, et eum patrem appellamus, qui est et colitur tantum in Christo. Hunc Deum orat, ut diligenter velit audire orationem suam. Quodsi nobis videmur non posse eodem animo et eadem vehementia orare, quam verba haec ostendunt, meminerimus neque Davidem in paroxysmo tentationis ad hunc modum orasse[9]). Desperatus enim et tristis animus non orat, dum desperatio et tristitia durat, sed blasphemiae et murmur contra Deum tum sentiuntur, neque potest animus recte de Deo sentire. Sed cum remittit paroxysmus, tum primum incipit clamor hic et vehemens desiderium, quod in paroxysmo ita obrutum fuit, ut vix sentiretur. Plurimum autem adjuvatur animus[10]), sicut ante dixi, cum audit fratrem commode tractantem verbum Dei: Quid tristaris frater? An non audis Deum mortem peccatoris non velle? An oblitus es praecipi spem et fidem in Deum? Inspice primum praeceptum, id quid est, aut quid exigit, quam ut Deum colamus fide et spe? Cur igitur tu nihil ejus benignitate confideres? cur desperares? Hoc scilicet est, peccato addere peccatum, et cum ante in inferiore mandatorum Dei ordine peccator sis, nunc etiam te constituis in supremum gradum, addendo ad reliqua peccata desperationem et incredulitatem etc. Cum ad hunc modum fiducia in Deum, et misericordia Dei

---

9) David in tentatione non sic oravit. 10) Insignes consolationes contra desperationem.

animo anxio inculcatur, tum surgit scintilla fidei et gemitus cordis: O si possem! Hos gemitus inenarrabiles Spiritus adjuvat, et sequitur tandem sensus gaudii. Neque enim Deus hos gemitus potest contemnere aut negligere. Horum gemituum umbram quasi videmus in his primis versibus. Sed cur gemis? quid est, quod doles? Audi:

III. Si iniquitates observaveris domine, domine quis sustinebit?

Hic versiculus, sicut novistis, in nostra theologia est celeberrimus, neque video, quomodo eum aut adversarii aut Satan ipse possit eludere. Quid enim est, de quo possit dubitari? [11]) Habet David testimonium, quod sit vir secundum cor Dei, et sane insigne exemplum est in omni genere christianarum virtutum. Nam etsi caede Uriae et adulterio Bethsebes infamis est, an non etiam insignis humiliatio et ardens ejus fides est, propheta arguente peccatum ejus, et iterum erigente? Vide deinde, quanta in adversis rebus tolerantia, quanta in constituendo et propagando cultu Dei diligentia et assiduitas fuerit. Quid multis? David [12]) non est unus e multis, sive ejus fidem et vitam, sive Dei de ipso testimonium consideres, et tamen vir tantus et tam sanctus diserte et manifeste dicit: „Si observaveris domine iniquitates, domine quis sustinebit?" An non ergo hoc est negare simpliciter omnem justitiam, sanctitatem et mundiciem omnem? sicut etiam in psalmo 32. manifeste sanctos vocat, et tamen

11) David petit remitti peccata, et non observari iniquitates: ergo simpliciter negat ullam esse justitiam operum coram Deo. 12) David.

dicit: „Pro hac orabit ad de omnis sanctus," scilicet, ut condones peccata.

Ubi igitur sunt, qui justitiam operum tantopere praedicant? cum David simpliciter opera et justitiam omnem abjiciat in conspectu Dei, et simpliciter hoc petat, ne observet dominus iniquitates? Ac sane adversarii nostri nunc aliquanto moderatius loquuntur, quam initio. Non enim simpliciter negant amplius, quod fides justificet, sed addunt tamen, eam fidem, quae justificat, debere caritate formatam esse, sic scilicet picarum instar non intellecta verba sonant. Sed formes fidem quocunque modo velis, haec generalis sententia est: „Si iniquitates observaveris domine, domine quis, quis sustinebit? Nullus scilicet. Nam si quis sustinere posset, profecto David quoque sustinuisset, vir tam sanctus, in verbo Dei tam eruditus, tot malis et periculis toties exercitus ad fidem et timorem Dei. Neque enim credo tam esse impudenti animo quenquam inter omnes papistas, qui non longe se, si justitiam operum spectes, infra Davidem abjiciat, et tamen dicit David: Justitia non est per opera, quia si iniquitates observaveris, nemo sustinebit.

Quare discamus, ne ad judicium Dei veniamus fiducia nostrorum operum aut justitiae nostrae, etiamsi fecissemus omnia, quae potuissemus facere. Narrant de Arsenico [13]), credo, cum decubuisset, toto triduo mire animo fuisse consternatum. Id cum viderent discipuli, accedunt, magistrum consolantur, nihil esse, cur trepidet animo, vixisse eum secundum voluntatem Dei. Hic Arsenicus: In veritate, inquit, timeo, nam etsi ex vobis audio, me servasse mandata Dei, tamen

---

13) Arsenicus.

certum est alia Dei, alia hominum judicia esse. Vides hominem positum in cogitationibus de judicio Dei noluisse confidere in justitia et operibus suis. Sic de quodam alio heremita[14]) fertur, cum esset adhibitus ad quendam consolandum, qui jam agebat animam, jussisse, ut mortem patienter ferret, ita enim futurum, ut consequatur aeternam vitam, sicut monachi nostri soliti sunt consolari homines capitali supplicio afficiendos. Ibi de merito Christi aut parum aut nihil dicebatur, tantum dicebant de morte, quam subituri erant condemnati, quod per eam essent ingressuri ad vitam. Sed quid accidit huic consolatori? Cum is, quem hoc modo consolatus erat, decessisset, gravissima tentatione excipitur, in mentem venit, quam parum firmam consolationem fratri suggesserit, cum jussit eum niti patientia sua, et non potius merito et morte Christi. Haec cura intra triduum hominem confecit, ut ipse quoque moreretur.

Hujus generis innumerabilia exempla haec quotidiana vita ostendit, quae probant, non satis esse nostram justitiam et voluntariam mortem, sed requiri fidem in Christum Jesum. Hujus morte tuto possumus niti[15]), quia est sacrificium pro peccatis mundi. Nostra mors, etiamsi eam patienter toleramus, et omnis alia nostra obedientia pro peccatis reputantur, cum Christi meritum negligimus, et sentimus nos iis sublevari in judicio Dei.

Ergo nemo pius subeat mortem et judicium Dei fiducia meriti aut justitiae suae. Nec sane puto quenquam inter adversarios esse, qui ausit judicium Dei

---

14) Heremita. 15) Morte Christi sola tuto possumus niti.

subire fiducia suae justitiae, et tamen docent, jubent ac hortantur, ut alii faciant[16]), nos autem contrarium docentes, et deducentes ecclesiam ad fiduciam meriti et mortis Christi, damnant tanquam haereticos. Haec an non extrema est malitia? Ipsi non faciunt, quod docent, ut fiducia suorum meritorum moriantur, et volunt ad hoc alios cogere, aut tanquam haereticos damnant. Sic omnium sanorum hominum experientia hoc docet, neminem vincere in conspectu Dei suis operibus aut justitia sua, et tamen tota natura, cum extra tentationem est, circumspicit ad opera, et quaerit, quomodo per ea Deum possit placare. Sed hic proponitur simplex et clara doctrina: „Si peccata observaveris, nemo sustinebit.“ Quis igitur cupiat sic in judicium descendere, ut vincatur et condemnetur?

Quare haec summa est, quod nos omnes (David, Petrus, Paulus etc.) peccatores nascimur, vivimus, sumus et morimur. Haec autem est gloria nostra et salus[17]), quod edocti per evangelion de misericordia Dei et merito Christi, prosilimus extra legem et nostra opera, quasi in alium orbem doctrinae et aliam lucem, et cum fiducia ad Deum accedentes dicimus: O domine, non possumus tecum judicio contendere, non possumus de nostra justitia et peccato tecum disputare. Quodsi vis iniquitates observare, si vis tanquam in judicio interrogare, an justi simus, periimus. Appellamus igitur ab hoc judicio ad thronum misericordiae. Si quid sancte egimus, fecimus hoc ex tuo dono. Igitur nos respice oculis misericordiae tuae,

---

16) Papistae docent, quod ipsi non faciunt. 17) Fiducia misericordiae Dei sola niti debemus.

non oculis justitiae judicii tui. Nisi enim indulseris iniquitates nobis, et ad eas clauseris oculos, ne videas, non salvabimur etc.

Hanc doctrinae lucem videmus Davidem in tenebris legis secutum esse. Nostra hodie melior est conditio, quod haec clare videmus in novo testamento proponi. Nam quid docemus hodie aliud, quam sola fide in Christum nos salvari? solo Christi merito tegi et tolli peccata nostra? secundum sententiam: „Beati, quorum remissae sunt iniquitates.“ Remissio peccatorum igitur est coelum illud, sub quo habitamus fiducia meriti Christi[18]). Qui enim credit, non judicatur, sed transiit a judicio in vitam aeternam. David non addit manifestam de Christo mentionem, et tamen quia propitiationem sperat, recte respicit ad hoc propitiatorium, in novo testamento revelandum clarius. Non enim vides, quod significet sibi desperandum esse, si velit Deus peccata observare? Nam extra remissionem peccatorum seu cognitionem gratiae, quid est, quo possumus fidere aut tuti esse?

Qui igitur non in hoc uno fidunt, quod per mortem Christi peccata sublata, et Deo quasi clausi oculi sint, ne peccata nostra videre possit, hi sine dubio periere. Hoc enim unum proponunt sacrae literae, vitam nostram esse tantum sub remissione peccatorum, sub conniventia, tolerantia, indulgentia Dei, ut nihil sciamus nisi justitiam Christi, non quod non sit bene operandum, non quod peccatum non adsit, aut id Deus non oderit, sed quod dicit Deus et promittit,

18) Per solum Christum est remissio peccatorum, ergo etiam sola fides, qua Christus apprehenditur, justificat.

se non velle observare transgressiones nostras, quia credimus in Christum, et Christo fidimus. Hunc clypeum qui objiciunt, et sub eo latent, illi habentur pro filiis, quia habent propitiatorem: qui non habent, coguntur desperare. Quid enim promovent cursitando ad loca apostolorum? quid promovent induendo cucullum, et misere affligendo corpus? cum simpliciter dicat David: „Si observaveris iniquitates, quis sustinebit te domine?" Ergo in eo posita sunt omnia, quod sequitur:

IV. Quia apud te propitiatio est, et propter legem tuam sustinui te domine.

Hic versus pessime est redditus, ac videtur interpres eo respexisse, quod simus justi, si sustineamus dominum, aut servemus legem, cum tamen non solatium, non spes aliqua sit salutis, quam in eo, quod Deus per Christum remissionem peccatorum promisit, rejectis simpliciter omnibus aliis legibus et justitiis [19]). Nam hoc etiam prior versiculi hujus pars affirmat, cum dicit: „Quia apud te est propitiatio." Ergo propitiationem non invenies in Mose, non in lege et factis legis, non in professione vitae monasticae, non in dura et laboriosa vita, non in eleemosynis, non apud divum Jacobum, aut Romae in aede divi Petri, in summa, nusquam invenies propitiationem, quia nusquam est, quam apud „te". Est autem propitiatio [20]) non nostrum meritum aut justitia nostra, sed gratuita remissio peccatorum, ignoscentia et indulgentia per Christum. Hanc, etiamsi mille annis te affligas in monasterio, in mo-

---

19) Propitiatio apud Deum solum est exclusive.
20) Propitiatio quid.

nasterio tamen et tuis aliis operibus non invenies, sicut satis probat conscientia, quae sentit desperationem etiam in sanctissima et durissima vita. In hoc autem uno acquiescit conscientia, quod simpliciter, sine ullo additamento propriae dignitatis, nudissima, ut sic dicam, nudissimae misericordiae Dei per Christum se committit, et dicit: O domine, habeo tuam promissionem, quod ex sola misericordia sit justitia, quae justitia nihil aliud est, quam tua ignoscentia, id est, quod non vis observare iniquitates etc.

Commendo igitur vobis hanc Davidicam definitionem justitiae christianae, quod observare peccatum[21]) est condemnare, econtra non observare peccatum est justificare seu justum pronuntiare, et quod justitia[22]) est, quando non observantur peccata, sed ignoscuntur, condonantur et non reputantur, sicut alio in loco beatum definit, et Paulus eam definitionem valde proprie allegat: „Beatus vir, cui non imputavit dominus peccatum." Non enim dicit: Beatus vir, qui non habet peccatum, sed cui peccatum, quod habet, dominus non imputavit, sicut hic quoque dicit: Cum non observantur peccata. Haec testimonia diligenter colligenda sunt, ut videamus, quomodo haec doctrina sit fundata in scriptura sancta, et quomodo omnis fiducia justitiae operum et legis in judicio Dei praecisa sit.

Nam sine discrimine adaequat haec doctrina omnes homines[23]). Si enim tantum sumus justi imputatione, sequitur, nos non solum omnes peccatores esse, sed plane nihil interesse quoad Deum inter conjugem et

---

21) Observare iniquitatem. 22) Justitia. 23) Doctrina justificationis adaequat omnes homines.

monachum, inter heremitam et civem, inter principem et agricolam. Haec enim differentia conditionum nihil sublevat homines in judicio Dei, hoc autem sublevat, quod peccata condonantur. Quodsi in ecclesia haec doctrina diligenter tradita esset, non monachatus, non alia vitae genera invecta essent, quae homines stulti crediderunt coram Deo plus commendationis habere. Qualisqualis enim vita sit, in hoc omnium eadem est conditio, quod opus habemus remissione peccatorum, sicut Paulus in actis dicit, Deum tulisse mores patrum in deserto quadraginta annis, ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς, inquit, act. 13., sicut bonus maritus fert mores uxoris, praeceptor discipulorum, princeps suorum aulicorum. Quodsi haec civilis vita opus habeat ista epiikia, ut non summo jure homines omnia inter se agant, quanto magis haec necesse est, ut Deus sit τροποφόρος in hac nostra tum imbecillitate tum pravitate? Esset quotidie, quod observaret et puniret, sed non vult observare nos, hoc vult, ut nos credamus in Christum: tunc vult ipse τροποφορεῖν, vult ad nostram imbecillitatem connivere, et ignoscere, ac propter fidem in Christum nos pro justis habere.

Ad hunc modum David a desperatione ad fiduciam et certam spem misericordiae se convertit. Nam cum ad peccata nostra respicimus, necessario pertubamur et prolabimur ad desperationem. Sed[24]) non sunt oculi ad peccata solum defigendi: huc respiciendum est, ad propitiatorium, ut quanquam non possimus negare nos esse peccatores, tamen etiam non negemus remissionem peccatorum. Cur autem remissio peccatorum promissa est, si non peccatores eam

---

24) In peccatis quid cogitandum.

debent consequi? Quia quod propitiationem David nominat, hoc ipso testatur se esse peccatorem, et propitiationem ad se proprie pertinere. Sed, inquies, peccata indignum faciunt, cujus Deus misereatur, sperent igitur David, Paulus, Petrus tanquam sancti et digni, at ego peccator sum, sperare non possum etc. Hujusmodi cogitationes ceu ipsissimam pestem animae tuae fugias, et sic potius cogites: Quia peccator sum, ideo remissio peccatorum ad me pertinet. Non igitur desperabo, non absorbebor tristitia, sed convertam me ad dominum, qui promisit propitiationem, qui jubet sperare et credere etc.

Sic proponit David in his duobus versiculis summam totius doctrinae christianae et solem illum, qui illuminat ecclesiam. Stante enim hac doctrina stat ecclesia, ruente autem ruit ipsa quoque. Ego autem ideo saepius eam inculco, quia scio Satanam nihil aeque velle et agere, quam ut hanc cognitionem ex conspectu et animis tollat[25]). Huc principaliter spectant omnes turbae, quas tum publice tum privatim excitat. Per sacramentarios et anabaptistas videmus quantum malum dederit ecclesiae, quod non solum homines intenti in novas disputationes, articuli hujus fere obliti sunt, sed multi deterriti dissensionibus, etiam odisse hanc doctrinam coeperunt. Boni igitur pastoris est, ne sinat se ulla disputatione ab assidua hujus loci tractatione abduci. Privatim autem quoties accidit, ut per cogitationes legis et peccati haec cogitatio remissionis peccatorum aut amittatur aut periclitetur? Ideo David in hoc psalmo non so-

25) Diabolus hanc de justitia doctrinam extreme odit et persequitur.

lum propriam experientiam, sed adhortationes et promissiones, sicut audiemus, proponit, ut appareat eum anxie laborasse pro conservatione hujus doctrinae, et sane periculi magnitudo diligentiam hanc excitare et augere debet, amisso enim hoc loco omnis generis tentationibus obruuntur animi.

Sic cum in papatu hic articulus amissus esset, quid tam monstrosum fuit, quod non aequis animis et auribus acciperetur ab omnibus? Pudet dicere, tantum non crepitus ventris sui nobis impudens monachorum temeritas adorandos proposuit. Econtra cum haec cognitio retinetur, facile omnis generis haereses everti possunt, et insigne exemplum papatus est, qui unico hoc loco victus et ex animis hominum exturbatus est [26]). Nam etiamsi papistarum vitam insecteris, et sceleratam libidinem, avaritiam, crudelitatem etc. exagites, atque ex malis legis operibus eorum impietatem arguas, nihil profeceris, concedit enim id totum papa, sicut non potest negare manifesta suorum scelera. Sed, inquit, nihilominus vocatio nostra, doctrina et regnum nostrum sanctum est, etiamsi vita sit deformata peccatis. Ad hunc modum diabolus quoque in lege et operibus non potest vinci. Sic enim tum leges tum opera tractat, ut ceu per aranei telam *) perrumpat, salva sua potentia. Sed tum vincitur, cum doctrina fidei et hic locus urgetur, quod Christum et rationem justificationis papistae non amiserint solum, sed etiam foedis dogmatibus deformaverint et obruerint. Hoc caput cum petitur, vertere terga coguntur, tum papa tum Satan. Nihil enim habent, quo se tueri possint, si doctrina convincatur, quod falsa sit.

---

26) Doctrina justificationis sola papatum evertit.

*) In orig.: telum.

Hunc igitur principalem locum, date operam ut diligenter agnitum et firmiter fundatum habeatis, nec quisquam vestrum ita sit arrogans, ut existimet se hanc divinam sapientiam plene hausisse. Nam dum Satan et mundus, item nostra ratio valent, nunquam rimus in hac cognitione perfecti, et quia sicut milites n acie collocati sumus, quotidie pericula objicientur, n quibus omnibus stare non est humanae aut virtutis ut sapientiae. Summa igitur est hujus versiculi: Quoniam apud te propitiatio est," quod concludit Deum non velle nobiscum agere secundum legem, ut ios vicissim cum Deo non agamus secundum legem[27], ed dicamus cum publicano: „Domine propitius esto nihi peccatori." Qui extra haec gratiae septa progrediuntur, et relicta hac amplitudine gratiae de lege lisputare volunt, quod haec fecerint, illa non fecerint, i quanto progrediuntur longius, tanto altius demeruntur in infernum.

Non frustra hoc moneo. Video, quid acciderit ptimo viro Bernhardo: eum si diligenter excutias, inenies esse duplicem. Quando enim est apud se in fide, anc pulcherrime docet Christum, praedicat ejus beeficia, accendit animos ad amplectendum Christum, ic nihil spirat nisi rosas et mella. Rursus cum isputat ex lege aut de lege, tunc non aliter disutat, quam Turca aut Judaeus aliquis, qui Christum ut nescit aut negat. Legat ejus disputationes quisuis volet de vita monastica, de obedientia erga abbaes etc., et videbit me verum dicere. Idem aliis docoribus omnibus usu venit. Quando sunt secum extra

---

27) Deus non vult nobiscum agere secundum legem, rgo nos quoque non debemus cum Deo secundum legem gere.

disputationes, pure docent Christum: cum autem in campum legis progrediuntur, sic disputant, quasi nullus usquam esset Christus, qui instituisset, imo qui suo sanguine remissionem peccatorum emisset. Idem nos quoque experimur, cum in legalia et traditiones incidimus. Ergo in illo paradiso seu coelo gratiae consistendum est, et nusquam progrediendum alio, ut maneamus in hac simplici confessione cum Davide: „Apud te propitiatio est."

Sed cur addit: „ut timearis?" nam sic reddenda est altera pars hujus versiculi. Nimirum, ut ostendat nobis, contra quos pugnet, et ut magis illustret sententiam, addita antithesi, quasi dicat: Experientia didici, cur apud te sit propitiatio, et cur tu hunc titulum tibi vendices, quod sis misericors et ignoscens. Quia enim omnia colligis in gratuitam miserationem, et nihil relinquis meritis et operibus humanis, ideo timeris. Quodsi non essent omnia posita in misericordia tua, et nos nostris viribus possemus peccata tollere, nemo timeret te, sed totus mundus superbe te contemneret [28]). Hoc enim quotidiana experientia testatur, quod ubicunque haec cognitio misericordiae Dei non est, ibi homines ambulant in praesumtione suorum meritorum. Intuere monachum, praesertim autem minoritam, quod genus ob istam superbiam semper maxime odi: is quia habet regulam et legem, ad quam vivat, sine omni vero Dei timore est, et in summa securitate ambulat. Paucissimi sunt, qui veniunt in cognitionem peccati, et qui desperationem sentiunt. Nam qui sentiunt desperationem, libentissime admittunt, quod apud Deum sit propitiatio. Isti

28) Hypocritae non timent sed praesumunt, gratis autem justificamur, ne praesumamus sed timeamus.

autem, etiam ferro et igni doctrinam de propitiatione persequuntur. Sic enim solet lex, facit praesumtuosos, superbos ac contemtores gratiae, sicut Paulus egregie ostendit in Judaeis, Rom. 2.: „Judaeus appellaris, et niteris lege, et gloriaris de Deo etc."

Qui tales sunt, non auctoritate apostolorum, non Christi miraculis excitantis mortuos moventur, sed tanquam saxa stant immobiles. Neque enim intelligunt propitiationem in ista securitate, sed etiam persequuntur. Dupliciter igitur peccant tales prae publicanis, et recte dicit Christus: „Meretrices et publicani vos praecedent in regno coelorum." His enim facile persuadetur, quod sint peccatores, et quod opus habeant gratuita condonatione: contra Annas, Caiphas et alii pharisaei, cum haec audiunt, rident, nec possunt ferre, ut a quoquam doceantur.

Quod autem ad utrosque attinet, justissime decrevit Deus justitiam aestimandam esse, non secundum opera nostra, sed simpliciter secundum misericordiam et remissionem peccatorum [29]). Quia si justitia esset ex operibus aut lege, necesse esset aut desperationem sequi ex lege non sancte servata aut praesumtionem, si servata esset. In desperatione autem timor major est, quam debeat esse, in praesumtione plane nullus timor est. Media igitur via est, quod Deus omnia concludit in misericordiam. Non quidem tollit legem, nam haec vita sine lege non potest consistere [30]). Quae enim reipublicae forma futura esset, si caedes. adulteria, furta impune admitterentur? Deinde oportet etiam piorum exercitia et opera verbo Dei regi

29) Justitia tantum est ex gratia. 30) Legem non tolit Deus, et tamen lex ad justitiam nihil facit.

Ad hunc usum reliquit Deus legem, et accipit eam pro obedientia in iis, qui credunt. Sed quod ad ipsum peccatum attinet, jubet, ut posita omni fiducia legis tantum speremus in misericordiam, quam in Christo Jesu pro peccatis passo ostendit Deus. Ita tollitur praesumtio, et relinquitur timor, non qualis in desperatis est, sed qualem invenias apud recte institutos liberos erga patrem. Ergo nullus monachus salvabitur propter regulam et duram vitam; ego etiam non salvabor ideo, quod cum summa fide et studio Christum praedico; non salvatur princeps, quia dilligenter praeest suis, et defendit suos; ac de monacho facile probaveris hoc verum esse, nam totum vitae genus est sine verbo Dei. Sed docere ecclesias, gubernare respublicas, sunt quidem sanctissima et summa opera, sed tamen sunt opera legis, quae per se aut desperationem aut praesumtionem pariunt. Igitur etiam stantibus his operibus non contingit salus, nisi per id, quod apud Deum propitiatio est, ut timeatur[31]).

Recte igitur conclusit Deus omnia sub peccatum, ut omnium misereatur. Nam si aliquid relinquas humanae naturae, quo Deum possit demereri, nemo timebit nec colet Deum[32]), sed venient ad Deum omnes, sicut monachi, afferentes jejunia, orationes, obedientiam, et similia. Sed hoc modo amittitur Deus, et loco Dei colitur idolum cordis[33]). Nam dum cogitat monachus Deo placere funem, quo rectius ex arbore penderet, quam cinctus est, dum cogitat placere Deo alias traditionum observationes, nonne a

---

31) Etiam sanctissima opera non justificant. 32) Fiducia operum amittit Deum et excludit timorem. 33) Deus non timetur, ubi non creditur gratuita justitia.

ero Deo discedit, et cogitationes cordis sui in Dei
ocum collocat, dum sentit Deum idem cogitare, quod
se cogitat? Sequitur igitur ex justitia legis vera
lololatria, quae fingit alium Deum, et verum amittit.
am verus Deus est propitiatio per Christum, operarii
atem volunt opera sua esse propitiatoria. Deus igi-
ir abjicit opera omnia, et nudam misericordiam
iam proponit, ut scilicet timeatur, ut non contemna-
ir a praesumtuosis, omni causa praesumtionis sublata.

Discamus igitur ex hoc versiculo hanc maximam,
iod, cum doctrina remissionis peccatorum, gratiae
a propitiationis amissa est, necessario sequitur, ut
ololatria regnet. Nam sublata gratia etiam timorem
ei tolli propheta dicit. Quid autem est timere Deum
iud, quam colere et venerari Deum; item agnoscere,
iod sit beneficus, et ideo ei obedire? Hunc Deum
nisi ego, cum essem monachus, et ambularem in
lucia justitiae meae. Nam facto et verbo probare
ssum, ex perfectissima justitia legis nihil aliud posse
qui, quam aut desperationem, quae est rarior, aut
aesumtionem, quae est communior. Natura enim
diabolus non possunt cavere, quin praesumant.

Quid igitur, inquies, an non facienda lex est? an
n sunt facienda bona opera? Profecto facienda
nt[34]). Nam ideo ecclesiam habet Deus in mundo,
eo respublicas et oeconomiam instituit, ut nusquam
esset occasio recte operandi. Sed quis est, etiam
m haec facit studiosissime, qui non videat, quantum
lhuc relinquatur immunditiei, praesertim si facta
a deducat in conspectum Dei? Ergo caput negotii
tius relinquitur soli misericordiae, quam sola fide in

34) Quis sit legis usus, siquidem non justificat.

Christum apprehendimus, et qui per opera sumus servi inutiles, per gratiam, quae in Christo exhibita est, constituimur filii, Joann. 1. Sic verus timor Dei, verus cultus, reverentia vera, imo agnitio Dei vera, sola misericordia nititur, quod per Christum confidimus Deum esse propitium. Cum hoc cultu Dei plus pugnant desperatio et praesumtio, quam aqua et ignis inter se pugnant. Quia autem lex aut ad desperationem aut praesumtionem inclinat, ideo recte concluditur, per legem neque justitiam nec verum Dei cultum exsistere, et tamen servandus est decalogus. Qui enim praeest, praesit in sollicitudine, qui est subditus, pareat. Hic sunt dissimillimae inter se conditiones et personae, principis, doctoris, ministri, senatoris, civis, servi, ancillae, patris, matris, filii etc. Debent autem singuli in suo genere obedientiam Deo, ut summo studio faciant, quantum possunt. Sed quia legis opera haec sunt, per ea tantum servi sumus, et accipimus promissam mercedem ex pacto, per propitiationem autem seu gratiam constituimur filii et haeredes regni Dei[35]. Opera igitur, quae sequuntur, non faciunt haeredes aut filios, sed fiunt ab haeredibus et filiis ad gratiarum actionem et testandam obedientiam.

Quare commendo vobis has consequentias[36], quod, ubi propitiatio non est, ibi nullus est Deus: item ubi Deus non est, ibi non est propitiatio; item ubi propitiatio non est, ibi non est timor aut cultus Dei, sed manet idololatria et justitia operum. Haec stante lege et natura non possunt aliter se habere. Ergo papatus,

---

35) Gratia filios facit, opera faciunt servos. 36) Consequentiae psalmi.

mahometismus, judaismus, monachismus, et quidquid simile est, quod propitiationem non intelligit aut credit, simpliciter est coram Deo idololatria, etiamsi specie videatur eximium esse, quia extra propitiatorium non est timor Dei, sed praesumtio. Christiana igitur doctrina non negat aut damnat opera bona, sicut impudenter adversarii nostri nos calumniantur apud imperitos, sed docet Deum non velle observare iniquitates, hoc autem velle, ut credamus, seu fidamus misericordiae, quia apud eum est propitiatio, ut timeatur, et maneat Deus noster. Quicunque igitur credunt Deum esse ignoscentem, et propter Christum remittere peccata, hi verum et rationalem cultum Deo praestant, non litigant cum Deo de lege, operibus et justitia, sed posita omni propria fiducia reverentur eum ob propitiationem, et sic constituuntur filii, qui accipiunt Spiritum sanctum, et legem vere incipiunt facere. Hujus doctrinae jam experientiae et exhortationes sequentur.

V. Sustinui te domine, sustinuit anima mea, in verbo ejus speravit anima mea.

Non possum non valde accusare interpretem, quisquis fuit, quod tam negligenter reddidit, quanquam hi errores istis debentur, qui in graecam linguam hunc librum transtulerunt. In superiore versu plane contrariam sententiam reddidit, et etiam confudit versum. Nam quod fecit: „Propter legem tuam sustinui te domine," neque sensum aliquem habet, et ad hunc versum proprie pertinet, sic enim debent collocari versus: Apud te propitiatio est, ut timearis (id est, ut maneas Deus, et colaris. Qui enim Deum non agnoscunt, quod sit apud eum propitiatio, plane ignorant Deum, nec possunt eum recte colere). Exspecto do-

minum, exspectat anima mea, eis pecto in verbo ejus. Satis verbosus versiculus, sed minime otiosus est. Pertinet enim ad augendam et quasi inspirandam orationem et exhortationem. Primum enim proposuit se tanquam exemplum ejus doctrinae, quam cupit in ecclesia conservari, et oravit pro exauditione. Deinde apprehensa propitiatione sensit se esse exauditum. Jam igitur adhortationem addit, qua se excitat, ut in hac gratiae cognitione perseveret, neque unquam se in aliud doctrinae genus sinat abduci, quasi dicat: Scio apud Deum esse propitiationem, hunc principalem articulum aliquatenus didici: nunc hoc faciendum est, ut exspectem (significat autem exspectare[37]) idem quod sperare), ut perdurem in hac cognitione, ut summum sólatium habeam in propitiatione, quam sensi apud Deum esse, et perpetuo hanc spem propitiationis retineam.

Ostendit autem prophèta hoc in loco, quam facile animi ab hac cognitione abducantur in disputationes, sive publice sive privatim[38]). Nos cum essemus in pulcherrimo cursu propagandae doctrinae sanae, primo impediebamur a seditiosis hominibus, postea ab iis, qui sacramentum corporis et sanguinis Christi profanabant, tandem ab anabaptistis quoque. Cum his dum digladiamur, paene effugit nos hujus loci diligentior tractatio. Idem periculum posteros quoque manebit, neque enim docendo, sed disputando amittitur veritas. Hoc enim malum disputationes secum afferunt, quod animi quasi profanantur, et rixis occupati, quae praecipua sunt, negligunt. Sic Eva in

---

37) Exspectare. 38) Animi facile ab hac gratiae cognitione abducuntur disputationibus.

paradiso, cum retineret praeceptum domini, pulchre stabat. Vocatur igitur a serpente in alienam disputationem, de consilio prohibitorum fructuum, et sic a verbo abducitur. Porro Satan novit hunc articulum justificationis ne quidem ab inferorum portis everti posse. Quod igitur recta via non audet tentare, per indirectum (ut loquuntur) conficit. Incipit disputationes, et objicit spectacula, in quae cum intuemur, et pio animo ad sedandas turbas quasi arbitri accurrimus, involvimur ipsi quoque negotiis, et paulatim ab hoc scopo abducimur. Pugnandum quidem est contra haereses, sed ita, ne id solum agamus, et hujus loci obliviscamur. Hoc periculum ostendit David, cum sic urget exemplum, quasi dicat: Magni laboris est, in hac doctrina manere. Ego igitur hoc unum agam, ut exspectem dominum, et caveam, ne haec cognitio mihi eripiatur.

Quod addit: „Exspectat anima mea," hebraismus est, sicut nos germanice dicimus: Ex toto corde exspectabo. Est enim amplificatio, quod non solum exspectaturum se dominum esse dicit, sed addit: Ex toto corde exspectabo, ut significet ardens studium retinendae hujus doctrinae. Sed praecipue observandum est, quod addit: „Exspecto vel spero in verbo ejus." Papa, haeretici, Judaei etiam se sperare dicunt, sed relinquunt verbum et sequuntur cogitationes suas. Haec est quidem spes nomine, sed re est nihil. Neque enim a vocali verbo discedendum est [39]). Id enim cum fit, quid potest certi de Deo retineri? maxime cum Deus ideo dederit verbum, ideo instituerit ministros verbi, magistratus, parentes etc., quorum vocem sequi, et eorum aucto-

---

39) Exspectatio seu spes debet verbo gratiae niti.

pertinaciam utile est scire, ne prolabamur in securitatem. Neque enim semel vicisse satis est, sed pugna pugnam, victoria victoriam sequitur.

Sicut autem hanc hostis improbam assiduitatem in ecclesiae historia cernimus, ita experimur eam privatim quoque. Quare si hodie oratione vicisti, ne sis securus, cras enim redibit fortior et instructior, igitur ad aliam pugnam te compara. Ita saepe accidit, ut cogitatio, quam hodie facile potuimus vincere, cras vincat, et nos evertat. Quare christianus debet paratus esse non solum viribus, sed etiam perseverantia. Neque enim in stadio currit, cujus terminus aliquis sit, sed circulum habet propositum, ubi semper recurritur ad initium. Ideo Christus dicit: „Qui perseveraverit in finem usque, hic salvus erit.“ Non igitur debemus frangi improbitate, aut vinci taedio, sed pugnandum est non solum contra vim et dolum, sed etiam contra taedium, ut excitemus nos hac fide, quod sicut Satan non dormit nec quiescit, sic non dormit nec quiescit dominus et Deus noster.

Ad hunc modum proponit nobis exemplum suum David; ut muniti contra tentationes, quae remissionem peccatorum sequuntur, non cedamus Satanae. Etsi enim certissimum est propitiationem esse apud dominum, peccata esse remissa, nos baptizatos esse in mortem Christi, et vocatos verbo ad communionem sanctorum, et cum reliquis Christi membris corpore et sanguine Christi refectos, haec omnia, inquam, etsi sunt certissima, tamen satis periculi est, ne ab astuto hoste decipiamur, qui ex omni parte insidiatur nobis. A dextris imminet per hypocrisin et securitatem, a sinistris per tyrannos et desperationem. Ad haec accedit improbum studium, ut nusquam absit

potest vincere recta via, ut aut discedamus a verbo vocali ad nostras cogitationes, sicut haeretici, aut retinentes verbum vertamur ad idololatriam, sicut papistae, tunc hoc agit, ut fatigando nos vincat. Quare non solum magno animo opus est ad vincendum, sed etiam assiduitate, ne sinamus nos ejus improbitate vinci[43]). Nam hoc videmus saepe, quod assiduitate vincuntur, quos nulla periculorum magnitudo potuit vincere, et in re bellica nihil aeque laudatur, quam urgere hostem. Sic Turca, etsi saepius magnas clades acceperit, tamen quia pertinaciter urget, vincit. Hanc assiduitatem David significat praestandam esse iis, qui volunt doctrinam justificationis et ipsam justitiam retinere, et proponit hic suum exemplum, quod sicut hostis non desinat impetere, ita ipse quoque non desinat exspectare, et ad dominum respicere, ut non solum valida et forti, sed etiam assidua fide vincat, et indefatigabili spe.

Discenda igitur ratio pugnandi est ex nostri hostis consiliis. Is nunquam fatigatur studio impetendae ecclesiae[44]). Sic initio statim haeresis haeresin, persecutio persecutionem excipiebat. Nobis quoque primum cum monstris papae pugna fuit, iis repressis surrexerunt profanatores sacramenti, postea anabaptistae secuti sunt. Hi errores nunc non primum nati sunt, sed indefatigatus hostis et consiliis nocendi instructissimus jam olim sopita mala denuo excitat, ne quod respirandi tempus afflicta ecclesia habeat. Videmus enim, quam incipiant omnia plena esse Epicuraeis, nec pauci sunt, qui semina Arianae haeresis revocant. Hanc hostis

---

43) Non debere fatigari nos assiduitate hostis.
44) Satan est assiduus hostis.

niant fidem esse qualitatem haerentem in corde, cum qua transeat cor tanquam dormiens, postquam numerare novit syllabas istas: „Credo in Deum." Qui enim nunquam experiuntur certamina illa, quae fidei subeunda sunt, etiam rident nos, cum dicimus fidem esse principalem virtutem, qua sola justificemur, liberemur a peccatis etc. Verum enim est, quod sapiens dixit: „Stultus non intelligit, nisi dicas, quae sunt in corde ipsius." Quae igitur nos fidei tribuimus, isti caritati tribuunt, et eam fidei praeferunt. Sed si vere et suis coloribus fidem pingas, longe caritatem superat[47]). Vide enim fidei objecta. Coram Deo pugnat sola contra Satanam nunquam cessantem, sed semper impugnantem, idque de morte et vita aeterna, de peccato et lege accusante, de gratia remittente. Ad haec si caritatem conferas, occupatam in levandis calamitatibus hominum, sive consolatione sive auxilio opus sit, quis non videt, quod longe antecellat fides? Quantum enim discrimen est inter Deum et hominem, inter humanas necessitates et mortem aeternam? Haec igitur fidei sunt exercitia, ut in summis periculis cum Satana in conspectu Dei assiduo depugnet, neque enim, ut supra diximus, improbus hostis concedit ferias aliquas. Etsi igitur caritas non pulchra solum, sed etiam latissime patens virtus sit, respectu aliarum virtutum moralium, tamen fides infinite major et augustior est, sive objecta sive alias causas consideres.

Hic enim fructus fidei est[48]), ut sentiat cor, victam esse mortem morte Christi, peccatum autem expiatum et legem abolitam per gratiam et propitia-

---

47) Fidei collatio cum caritate. 48) Finis fidei.

tionem. Haec per se sunt certissima, sed ea nostra est infirmitas, ut non possimus certo apprehendere, igitur adhuc terremur cogitationibus mortis et peccati. Quodsi haec fiducia gratiae Dei esset perfecta, nulla unquam tristitia posset cor credens occupare. Ideo David hac exhortatione utitur, ut postquam Israel habet propitiationem, perseveret in exspectatione, nec sinat sibi excuti fiduciam misericordiae. Verbum, quo utitur, proprie significat exspectare. Respicit autem certamen illud[49]), cum animus incipit dubitare de misericordia Dei ob certas calamitates, quibus obruitur. In eo certamine quia non ita statim sentiuntur, quae verbum promittit, et fides credit, procumbunt animi in desperationem. Contra hanc tentationem hic monet, ut meminerint exspectandum esse, non esse discedendum a verbo, aut statuendum aliquid contra verbum, et addit causam: „Quia apud dominum misericordia est."[50]) Caro in tentatione et periculis sentit apud Deum nihil esse nisi iram. Consolatur igitur nos Spiritus, et hanc impiam de Deo opinionem conatur exstinguere, et pronuntiat apud Deum esse misericordiam seu beneficentiam, si tantum hoc faciamus, ut exspectemus. Ideo autem opus habemus hoc testimonio, quod, cum sensum sequimur, contrarium experimur. Sed non ex sensu, nec ex re praesenti judicium faciendum est: verbum est sequendum, et statuendum, quod haec credenda, non experienda sint. Credere enim non est experiri, non quod nunquam experienda sint quae credimus, sed quod experientiam debet praecedere fides, et est credendum verbo, etiam tum, cum diversa a

---

49) Exspectare cur necesse sit. 50) Apud Deum est propitiatio, ergo non ira.

verbo sentimus et experimur, ut, cum animi statuant in calamitatibus, Deum nobis irasci, nos non curare, sed odisse, fides contra statuat, apud Deum nec iram, nec odium, nec poenam, nec culpam esse, sed etiamsi sinat affligi, non hoc fieri, ut malefaciat nobis, esse enim apud eum חֶסֶד et cogitare eum de beneficiis, ut liberet a malis, ut mortificet peccata, ut alia dona in nobis augeat etc. Haec si impiis non contingunt, quid mirum est? Aut enim plane non credunt, aut cum credunt, non perseverant. Quare nos credentes addamus ad fidem etiam spem, ut etiamsi contraria sentimus et experimur, et videatur Deus nobis tanquam hostis infligere poenas, tamen non credamus ulli experientiae magis, quam verbo [51]) et Spiritui sancto, qui pronuntiat apud Deum esse misericordiam seu beneficentiam, qui amet nos, et cupiat nobis benefacere.

Haec Spiritus sancti veritas et, ut cogitemus, imo certissimo statuamus [52]), apud Deum non esse iram, sed etiam si qua externa incommoda accidant, fames, morbus, dolor animi, et similia incommoda, ut eas tentationes devoremus per fidem et spem, probantes patientiam nostram Deo, et sperantes liberationem in tempore opportuno, sicut Paulus in Rom. jubet in tribulationibus etiam gloriandum esse. Nam nisi Deus nos amaret, non odisset nos Satan: nisi haberemus vitam, non persequeretur nos hostis noster morte. Sic qui maxime justi et sancti sunt, quia retinent fiduciam remissionis peccatorum, hos Satan

---

51) Verbo plus quam experientiae propriae credendum. 52) In tentationibus retinenda spes et respiciendum ad verbum, non ad sensum praesentem.

maxime tentat conscientia peccatorum, adeo ut nonnunquam ex uno poculo vini exhausto, ex uno dicto, quod per imprudentiam exiit, ejusmodi peccatum faciat, quod baptismum et omnia dona, quae possidemus, obruat. Quin saepe bona et sancta opera calumniatur, ut animus in moerorem conjiciatur. Haec omnia, inquam, sancti experiuntur. Quam autem longe erraremus, si semper posthabito verbo vellemus sequi sensum et experientiam nostram! Haec papistis Satan non facit, diversum facit, horrenda flagitia eorum et nefanda crimina ornat tanquam summas pietates. Contra, nos, qui cupimus et conamur vivere secundum voluntatem Dei, qui deinde sanctissime docemus, sustinemus saepe conscientiam, ac si pessime vixerimus.

Discendum igitur hoc est in theologia[53]), quod haec accidant piis et vincenda sint iis cogitationibus, quas hic proponit Spiritus sanctus, ut sic apud nos statuamus: Sum vocatus ad communionem meriti Christi, et sum baptisatus. Si qua haec quotidiana vita peccata habet, transeant ista fiducia propitiationis. Doctrina autem, etsi eam mundus calumniatur, et contumeliose accipit, non potest non esse vera. Haec ostendit, postquam in Christum credidimus, nihil esse apud Deum aliud quam חֶסֶד seu beneficentiam, quod Deus non possit aliud facere, quam ut amet et benefaciat. Quodsi contrarium apparet in sensu, non curo, nec, si moriendum sit, hanc cognitionem mihi excuti patiar, sed firmiter credo, infra in terra et supra in coelo nihil esse nisi beneficentiam. Statuo autem hoc non ex sensu aut praesenti re, sed ex verbo, quod dicit, apud dominum misericordiam esse, super me et

53) Experientia theologica.

omnes, qui credunt, qui autem non credunt, super hos esse iram. Vincam igitur cogitationes meas verbo, et scribam hanc promissionem in cor meum, quod postquam credo in Christum Jesum, et non dubito, mihi esse remissa peccata per sanguinem ejus, non confundar, etiamsi omnis sensus et experientia diversum suadeant et probent. Apud me sentio iram, apud diabolum sentio odium, apud mundum extremum furorem: sed Spiritus sanctus non mentitur, qui jubet sperare, „quia apud dominum misericordia est, et multa apud eum redemtio."

Redemtio[54]) significat liberationem, atque eam universalem, tam a culpa, quam a poena, quanquam magis a culpa. Hanc dicit copiosam et multam esse, propter angustiam cordis nostri. Nam cum nos oramus pro liberatione, ita oramus, ut modico videamur contenti fore. Sic qui tristitia animi turbantur, optant quietem unius diei, qui premuntur inopia, pane quotidiano videntur sibi contenti fore. Sed Deo hoc non satis est, dat enim supra quam possumus intelligere aut petere[55]), et prorsus verum est, nescire nos, quomodo aut quid petamus. Libenter utor propriis experientiis. Quid enim et quantum mihi uni dedit! Non plus optabam, quam ut iste unus abusus indulgentiarum tolleretur. Sed quod diluvium mirabilium ac maximorum beneficiorum secutum est? Ita in universum verum est, neminem audere optare tantum, quantum Deus paratus est donare. Causa est angustia cordis nostri, parvitas spei et infirmitas fidei. Superat igitur copiosa redemtio infinitis modis petitionem

---

54) Redemtio copiosa. 55) Oraturi non possumus animo concipere, quantum Deus velit dare.

nostram. Ideo etiam dominus tradidit formam orandi. Haec enim nisi ita a Christo praescripta esset, quis nostrum esset ausus tot et tanta petere? Igitur non solum constituimur per meritum Christi victores peccati, inferni et mortis, sed etiam in hac vita multipliciter sentimus beneficentiam Dei, et licet nunquam tantum ausi essemus petere, tamen donavit ea dominus, et donabit alia quoque.

Ideo dicit propheta copiosam redemtionem esse, quae scilicet sit supra nostrum captum. Nos enim, sicut exiliter credimus, ita etiam petimus exiliter. Ipse autem pater in coelis pluit uberrime super scintillas orationis nostrae et guttulas fidei nostrae[56]), et compensat moram liberali copia. Nam etiamsi exspectandum est, tamen tanto postea est liberatio uberior. Jacob, qui est Israel, exspectavit dominum, quid igitur secutum est? Totum fere orbem mutavit ille populus, ex tam parvis initiis succrescens. An non putas autem, si Abraham hanc posteritatem suam omnem, et insignes res gestas vidisset, eum dicturum fuisse, nunquam se hoc potuisse sperare animo? Credebat quidem promittenti Deo, sed tam mirabilem et magnificam posteritatis suae formam non potuit credere, propter angustiam cordis humani. Sic ecclesia post Christum, oravit pro regno Dei: ad hanc orationem secuta est ruina regni Romani, invicti, ut videbatur. Nos quoque oramus hodie pro liberatione: veniet igitur dies domini, et dissipabit universum mundum, cum omni potentia Satanae et inferorum. Ergo hoc tantum curemus, ut perseveremus in spe et fide, tunc faciet dominus gloriosum eventum omnium periculorum. Non

56) Deus liberaliter exaudit.

enim deseret nos Deus, nisi nos priores cessaverimus sperare et orare.

Ergo christiani hanc consolationem teneant, nunquam esse tantam oppressionem, quanta futura est liberatio. Quodsi aliter sentiunt et cogitant, male cogitant. Haec enim est primi praecepti summa[57]), quod hic dicit: Copiosa est apud Deum redemtio. Hoc enim vere est, esse Deum, redimere et liberare, idque majore dignitate et splendore, quam ab animo humano cogitari potest.

VIII. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus.

Haec promissio est conclusio psalmi, in qua iterum ostendit, quam habuerit causam, cur oraret, et quid nos in simili periculo sperare debeamus. Est autem suavissimum, videre bonitatem Dei, non in eo solum, quod hanc vitam donat, regit et conservat, sed multo magis, quod ostendit se hostem esse peccati et mortis, atque hoc agit, ut nos ab his liberet ac salvet. Hoc enim est, quo alia Dei dona jucunda efficiuntur. Etsi enim scimus nos esse Dei creaturam, tamen quia tristitia, timor mortis, mala conscientia et similia incommoda adsunt, non possumus Dei donis libero animo frui. Hoc igitur est Deum suis coloribus pingere, ut haec vita et omnes creaturae nobis dulcescant, cum secundum versiculum hunc pingitur, quod velit redimere populum suum a peccatis, quod mortem occidere, infernum vastare, et Satanam velit conterere. Talis Deus est credentium Deus, credentium dico, propter negantes et contemnentes eum. Nam qui credunt, etsi

---

57) Primum praeceptum.

pusillanimes sunt, et vexantur a diabolo et morte, tamen norunt Deum suum esse redemtorem ab omnibus iniquitatibus. Eriguntur igitur et sperant, exspectantes liberationem in verbo promissam.

Accommodabitis igitur hunc versiculum eo, ut sit ceu definitio [58]), quodnam Dei officium sit, aut quid velit proprie facere, nempe, quod velit cum peccatoribus rem habere, ut et peccata aboleat et creet vitam, justitiam, laetitiam, et omnia bona. Medium autem, quo haec Deus facit, scitis esse Christum, quem ideo in hunc mundum misit, et suppliciis mortis subjecit, ut credentes in eum consequerentur remissionem peccatorum, et constituerentur filii Dei.

Sic docet totus psalmus, non de externa vita aut bonis operibus, sed tantum de fide et spe erga Deum per Christum, et de finali victoria contra Satanam, peccatum et mortem. Haec enim non sunt humanorum operum aut nostrarum virium, sed divini operis et virtutis, communicantur autem nobis, quia apud dominum est misericordia et copiosa apud eum redemtio. Haec una ratio et via est, qua ad victoriam hanc pervenitur. Doctrina operum habet alium finem, et sic urgenda est, ut tamen gloriae et merito Christi nihil detrahatur, sicut nos Dei gratia hunc locum ubique sincere tractavimus. Faxit autem Christus, ut eadem lux etiam luceat posteris nostris. Amen. Amen.

---

58) Definitio quid sit Deus proprie.

PSALMUS CXXXI.

Domine non est exaltatum.

Hic psalmus fere de eadem materia loquitur[1]), de qua praecedens psalmus locutus est, nisi quod antithesin paulo clarius exprimit, qua animum oppressum sensu peccati ostendit. Unde apud theologos generali sententia in proverbium abiit: Ambulare in mirabilibus super se, hoc est, quod vulgo dicunt, nimis alte volare, tentare rem supra vires, et sic periculum incurrere. Sic in genere non inepta catachresi, seu potius secundum generalem sententiam psalmo hoc usi sunt contra omnem superbiam, commune totius generis humani vitium[2]), in quo omnes sumus, nec potest alio remedio curari, quam aut gratia divina, aut furore seu ira Dei, hoc est, cum vel pii afflictionibus, vel impii poenis exercentur. His rationibus praesumtio, naturale vitium omnium, sanatur. Alioqui impossibile est non praesumere hominem vel de potentia vel sapientia vel justitia.

Haec superbia postea parit contentiones et rixas sicut videmus, quae ad ingenii laudem attinent, quam varie homines exerceant[3]). Ibi non solum praesentes praesentibus volunt videri sapientiores et eruditiores, sed etiam priora saecula incessant, et cornicum oculos, quod dicitur, configunt. Quid futurum putas, cum talia ingenia postea ad sacra accedunt? Sic potentia[4]) infatuantur animi, ut nullum faciant modum superborum consiliorum et cogitationum. Idem accidit,

---

1) Generalis sententia psalmi contra superbiam. 2) Superbia communis omnibus hominibus. 3) Sapientia facit superbos. 4) Potentia.

cum pharisaei et hypocritae (nam horum id proprium est) conceperant opinionem sanctitatis et justitiae[5]). In summa homines superbi et praesumtuosi, ut vocant, sunt perturbatores non solum sui ipsius, sed rerumpublicarum, ecclesiae, oeconomiae et omnium rerum. Qui historias norunt, vident, quantum mali semper ambitiosa ingenia excitarint. Sic in ecclesia haeretici, exstimulati persuasione sapientiae, concordiae et pacis perturbatores sunt. Idem in oeconomicis usu venit; unde natum Germanis elegans et bonum proverbium est, quo dicunt, malo dignum esse, qui conatur, quod non potest praestare[6]).

Sed tales quaeso qui sunt? Omnis mundus. Quis enim est, qui contentus sit dono suo, et non aliquando conetur aliquid melius et accuratius praestare, quam potest? Sequitur itaque tertium, ut sicut praesumtio tollit pacem et concordiam, lites autem et contentiones ceu foecunda mater pariat, ita tandem necessario sequatur vanitas vanitatum et frustra sint impii conatus. Noster vicinus dux an non satis negotii haberet in gubernanda sua ditione, et administrando opere suae vocationis? Sed praesumtio non patitur eum quiescere, quin etiam suscipiat curam ecclesiae gubernandae, quae tamen ei non est demandata. Sic qui primi dederunt nobis turbas de sacramentis, non contenti fuere ministerio suarum ecclesiarum, etiam totius sacrae scripturae quasi dominium usurparunt, ut existimarent sibi licere eam pro arbitrio interpretari, et ut Basilius loquitur, τὴν ἀλήθειαν παρασύρειν.

Adeo late patet hoc vitium, et sicut dixi, plane

---

5) Justitia. 6) Es gehe diesem alles Unglück an, der es besser will machen denn er kann.

est immedicabile, nisi sanetur vel gratia vel furore[7]. Gratia est, cum afflictionibus revocamur ad moderationem seu humilitatem: furor est, cum superbos obruit dominus poenis et eos tollit, sicut sustulit Pharaonem. Hujus praefractio et contumacia non potuit sanari, nisi exitio in mari rubro. Sic Benjamitae non cessarunt prius a furore, quam paene deleti essent. Sic Absolon non cessavit, priusquam ex arbore penderet. Sic Arius, Cerinthus et multi nostro saeculo novatores dogmatum non cessaverunt, priusquam dignum suis factis exitium invenirent. Ita fit, cum impii ceu equus furens per superbiam cursum arripuerunt, non prius sistunt cursum, quam perierint. Idem accidit justitiariis. Pharisaei non prius cessabant evangelion persequi, et niti suis justitiis, quam Hierusalem, regnum et sacerdotium funditus periisset. Hic est exitus praesumtionis, quando verbo non corrigitur. Verum itaque est, non posse sanari hanc pestem, quam vel gratia vel furore.

Ad hunc modum generaliter fere interpretantur psalmum contra superbiam seu praesumtionem, sed ego existimo rectius exponi posse de superbia spirituali seu de superbia justitiae[8]. Nam, ut supra ostendi, haec tria fere superbos faciunt: potentia, sapientia et justitia. Si quis igitur vult, faciat sane triplicem superbiam secundum haec tria objecta. Sunt enim dona distributa in homines, et habent suam mensuram et modum suum. Itaque potentes suo modo potentes sunt nec possunt esse potentiores, sapientes suo modo sapientes sunt nec possunt esse sapientiores, justi suo modo sunt justi nec possunt esse justiores. Superbia autem facit, ut velint esse et videri potentiores, sa-

7) Duplex modus sanandae superbiae. 8) Psalmus loquitur de superbia spirituali.

pientiores et justiores, quam revera sunt. Hinc cum res ad certamen deducitur, et peccatum cum justitia, non manente in suo dono, modo et mensura sua, pugnat, vincitur, et ex justitia fit desperatio [9]), quae saepe ad laqueum hypocritas adigit. Sic fit, ut impotentia committatur cum potentia et vincat, potentia autem confundatur, sicut accidit Israelitis pugnantibus contra unam *) tribum Benjamin. Sic stultitia saepe vincit et confundit sapientiam.

Hujus insperati eventus quae causa est? Haec scilicet, quia homines non confidunt in dominum, sed praesumunt de propria justitia, potentia, sapientia, contra verbum et voluntatem Dei. Vult enim Deus, nos tantum confidere in ipsius virtute et misericordia, sed homines id nolunt **), et putant se ideo potentes, justos, sapientes esse, ut in his dictis confidant, et de iis praesumant. Merito itaque sunt infelices. Cur enim quod possunt, non faciunt, et faciunt, quod non possunt? Digni itaque malo ***) sunt, secundum proverbium Germanicum, quia conantur, quod praestare non possunt. Ergo maneamus in humilitate, et moderate sentiamus de dono nostro, non judicemus, non premamus alios, non simus ingeniosi in aliorum laboribus, sed singuli faciamus, quod nostrae vocationis est, ac huic vitio obsistamus tanto diligentius, quanto id natura nobis omnibus adhaeret altius, quanquam in uno plus, in alio minus se exserit, sicut etiam gentilium historiae ostendunt. Cicero est ambitiosior Demosthene, fortasse quod in ampliore imperio et potentissima monarchia vixit. Julius Caesar est ambitiosior Augusto. Sic in sacris

9) Superbia tandem confunditur.

*) In orig.: unum. **) In orig.: volunt. ***) In orig.: mola.

pertinaciam cum superbia conjunctam habet Pharao. Porro omnia exempla tum sacrarum literarum tum gentilium eundem eventum et exitum ostendunt, quod praeter spem suam immersi malis confunduntur et pereunt. Sed, ut dixi, nos relicta hac generali sententia, interpretabimur psalmum de spirituali superbia, quae consistit in opinione sapientiae et justitiae.

I. Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, nec ambulavi in magnis et mirabilibus super me.

Quod David hic gloriatur, facit doctus experientia, quasi dicat: Sensi, quantum mali sit efferri animo, et securum esse in justitia, itaque non ero amplius superbus, non gloriabor amplius de justitia propria. Nam superbus pharisaeus, qui gloriatur se non esse sicut ceteri sunt, is ad primam vocem accusantis conscientiae concidit, et pavore exanimatur, nec potest contra levissimum peccatum consistere, taceo montes et maria peccatorum, quae uno momento exstinguunt praesumtuosos et securos. Bonum itaque est, inquit, quod tu me humiliasti, et docuisti per afflictiones, ne superbirem, ne mihi viderer sanctus, ne me constituerem tanquam exsecutorem justitiae, judicantem et condemnantem omnes. Nam hoc omnium justitiariorum proprium est, judicare alios [10], et se constituere tanquam carnificem reliquorum, sicut exemplum pharisaei in evangelio ostendit, qui non potest simpliciter commemorare virtutes suas, nisi etiam miserum publicanum simul damnet. Hoc proprium peccatum est naturalis, legalis et civilis justitiae, ut damnet alios, ut

10) Justitiarii judicant temere.

invadat tribunal Dei, et pronuntiet contra eos, quos vides tanquam in inferiori gradu positos esse. Qui est bonus civis, qui est eruditus jureconsultus, admiratur se, et tantum non constituit se sibi idolum quoddam, alios autem judicat, et prae se contemnit. Rusticus, qui non omnino est stupidus, cum videt aliquod sui magistratus erratum, cogitat sicut servulus in comoedia reprehendens avaritiam heri sui: O me regem esse oportuit!

Haec politica sunt plena vanitatibus et stultissimis stultitiis, quibus tamen nemo potest abstinere, nisi Spiritus sanctus moderetur corda ac gubernet, et doceat nos, quod justitia illa, sive naturalis sive moralis, sit tanquam opificium quoddam, per quod coram Deo nihilo simus meliores [11]). Ac nemo sane tam stultus est, qui se meliorem christianum, et Deo gratiorem esse constituat, quod sartor, sutor, figulus, faber etc. sit. Sed cum plane eadem ratio sit justitiae, sive moralis sive naturalis, nemo tamen est, qui non de ea praesumat, nisi Spiritus sanctus in viam revocet. Habet enim speciem sanctitatis, itaque animi inflantur, donec humiliati discant, nihil in ea justitia esse praesidii coram judicio Dei. Quoties vidimus magnos theologos, cum magno supercilio inter homines versatos, tandem desperatione quadam, cum jam morti vicini essent, ad stultissimas nugas confugisse, et induisse cucullum monasticum? [12]) Sic memini magnum virum, et qui primam laudem inter jureconsultos habuerat, in articulo mortis dicere: O si subulcus potius quam

---

11) De justitia non magis erat praesumendum quam de artificio, quod exercemus. 12) Magni viri in periculo animo franguntur.

jureconsultus fuissem! Sentiebat enim in eo periculo etiam diligentem justitiae administrationem nihil opis afferre. Sic Cicero, cum ob Augusti et Antonii potentiam periculum sibi judicaret imminere, nullum praesidium esse sentiebat in omnibus literis, sed evanescebat omnis eruditio, et studium illud ingens philosophiae. Idem Demostheni accidit fugienti Antipatrum. In summa, omnia hujusmodi exempla docent verum esse, quod Salomon dicit: „Qui exaltat domum suam. quaerit ruinam."

Sed hoc aulici nostri non credunt[13]). Queruntur adhiberi ad principum negotia scriptores (sic enim appellant eruditos), nobilitatem autem negligi. Sed cum ipsi ad negotia adhibentur, sic ea gubernant, ut tanquam currus in altum coenum demersus neque retrahi nec promoveri possit. Recte et juste. Cur enim conantur, quod non possunt praestare? Haec causa est, cur fere imperia nihil sint quam ruinae et caedes. Quis est, qui si diligenter administrationem, quae sub primis caesaribus fuit, consideret, vel unum diem consistere posse imperium Romanum putet? Sicut enim Livius dicit, neque vitia nec remedia sua videtur ferre posse, sed simpliciter mole sua ruere, sicut aedificium nimis altum.

Sed longe plus periculi est, cum in religione homines elatos oculos habent, et ambulant in mirabilibus super se, hoc est, cum sibi placent ob sanctitatem, ac videntur sibi sedere in sinu Dei, et tamen nihil norunt de propitiatione et remissione peccatorum, sed simpliciter incedunt in suis operibus, quod jejunant bis in sabbato, quod dant decimas, quod non sunt

13) Aulici nobiles imperiti.

adulteri, raptores etc., etsi cor plenum sit omnis generis foedis cupiditatibus. Haec praesumtio manet usque dum occupentur periculis mortis, tum omnia illa praesidia elabuntur de manibus et sequuntur voces illae desperationis: Perdite vixi, vota, regulam nostram non servavi etc. Cur itaque es factus monachus? Nonne ut adscenderes ad justitiam? Sed sic descendisti ad infernum, quia voluisti exaltari. Qui non exercentur hujusmodi tentationibus, moriuntur sicut vaccae.

II. Quando animam meam non posui et compescui, tunc erat anima mea sicut ablactatus a matre sua.

Hic palam dicit de experientia sua, quod viderit, quantum periculi sit in praesumtione justitiae. Quare discamus, quid sit, quod epistola ad Hebraeos dicit ἁμαρτίαν εὐπερίστατον, ubique circumstans peccatum, et praesens, nec sequamur temeritatem vulgi, quod non ita multis concionibus auditis putat se totum evangelion satis cognovisse. Audisti fortasse totum, sed totum nondum credidisti, nondum experientias illas fidei, orationis, crucis, quae in christiano praecipuae sunt, didicisti, de quibus hic David concionatur gravissime, sicut etiam magnitudo rerum et affectus postulat. Compescui, inquit, animam meam, et me posui ad inferiora, dixi animae meae: Tace, noli gloriari, sed obmutesce. Nam quod dicit „compescui" seu, ut hebraismus sonat, silere feci, proprie significat in nihilum redigere, sicut in Osea: „Nocte conticescere feci," hoc est, vastavi, et in solitudinem redegi, ne quis ibi tumultus, nec sonus audiatur. Sic in alio psalmo: „Silete," hoc est, non provocate dominum pertinacia et superbia vestra, sed obedite, parete etc.

Ita hic: Cum non facerem silere animam meam, hoc est, cum non humiliabar, cum non abstinerem a praesumtione et fiducia propriae justitiae, legis, imo etiam Dei per legem culti, cum non humiliarem me, ac profiterer me quidem servasse aliquo modo legem, sed tamen optare, ne intret dominus in judicium cum servo suo, haec, inquam, cum non facerem, tum eram vere sicut ablactatus.

Loquitur propheta de re maxima, et tamen videtur similitudo parvum aliquid et leviculum significare. Cur enim potius ab infante[14]), quam a viro jam confirmato viribus similitudinem petit? Sed non propria solum, verum etiam mire suavis figura est. Quod enim periculum, quod incommodum puero potest accidere majus, quam si privetur mamma? Haec quasi damnatio et mors infantuli esse videtur. Sic, inquit, cum spiritu superbiae et securitatis arriperer, et amitterem illam mamillam divinae gratiae, remissionis peccatorum et propitiationis, vere similis eram puero, qui matrem amisit, et sine beneficio matris non potest vivere, hoc est, eram in certissimo et extremo periculo mortis positus.

Deducit itaque propheta hic nos ad illud necessarium discrimen legis et evangelii. Lex[15]) enim est doctrina necessaria ad contundendam illam superbiam, et obstipatam malitiam peccati nostri, quam praesumtio justitiae nostrae parit. Est quidem, ut supra dixi, praesumtio opum, potentiae, sapientiae, sed huic consuli potest varie. Haec autem, quae de propria justitia praesumit, plane incurabilis est, nec potest sanari, nisi veniat illa ablactatio, de qua David hic loquitur,

---

14) Similitudo de infanti. 15) Doctrina legis.

ut conscientia exstimulata per legem, examinet vitam et opera nostra. Quia autem cogimur fateri nos varie in legem deliquisse, manifesta desperatio sequitur, nisi Christus tanquam benigna mater praebeat mammam gratiae et erigat afflictam animam. Sic Judas ad laqueum adigitur conspectu peccati sui. Neque enim ullum remedium est, quo conscientia exagitata peccatis sanari potest, quam hoc unum, ut statuamus, sicut proximus psalmus canit, apud Deum esse misericordiam et copiosam redemtionem. Haec est evangelii vox[16]), quae subsequi debet legem, et cui per legem quasi via sternitur. Sicut enim peccata nostra habent opus objurgatione et accusatione, ita terror, quem accusatio parit, habet opus consolatione. Vera igitur consolatio et vera propitiatio, quae est in evangelio proposita, pertinet ad vera peccata, quae in infernum demergunt, nisi sanentur fiducia misericordiae Dei in Christo propositae. Neque enim misericordia pertinet ad ficta peccata, sed ad vera peccata, quae occidunt et damnant.

Hae vices observandae sunt, ut cum gloriamur in fiducia propriae justitiae et securi sumus, lex veniat, et Moses cum cornuta seu radiante sua facie, quam imbecillitas nostra sustinere nequit, et tamen effugere seu vitare non potest. Postquam autem hoc modo lex et Moses officium suum fecerunt, accusando conscientiam, et comminando judicium Dei et poenas; tum locus est et summa opportunitas, ut Christus cum mamma gratiae veniat, et ablactatum puerum quaerentem lac et vociferantem recreet. Est igitur elegans similitudo, quae nobis proponit primum imbecillitatem nostram, quod

16) Doctrina evangelii.

plane nihil in nobis sit virium, quibus Satanae possimus resistere et conscientiae mederi, deinde misericordiam Dei et potentiam verbi ejus, quo tanquam mater filium lacte nutrit, et lacrymas pellit. Sic evangelion simul est uterus Dei, in quo gestamur et formamur per spiritum Christi, est etiam mamma, qua alimur. Hac itaque amissa sumus sicut ablactati.

Quidam videntur sibi haec pulchre intelligere, sed vos ab ea praesumtione vobis cavete, ponite vos in numero discipulorum. Satan enim ejusmodi artifex est, ut facile discrimen hoc tollere, et loco evangelii legem, rursum loco legis evangelion possit obtrudere. Quoties enim [17]) accidit laborantibus in agone mortis, ut miserae conscientiae apprehendant quasdam evangelii sententias, quae vere ad legem pertinent, et per eas evangelii consolationem amittant? Qualis haec est: „Si vis vitam ingredi, serva mandata Dei," item haec: „Non omnis, qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum coelorum." Hujusmodi sententiis sic nonnunquam contunduntur mentes, ut nihil videant, quam quid sit a se factum, quid fuerit faciendum, item quid Deus exigat, quid prohibeat. Haec dum corda intuentur, obliviscuntur omnium, quae Christus fecit, et Deus per Christum facienda promisit. Quare nemo praesumat se haec plene esse assecutum: verbo quidem distinctio haec facilis est, sed in morte et periculis experimur, quam non simus boni dialectici, quando scilicet incidit disputatio de factis et faciendis, cum lex objicit: Hoc praecepit tibi dominus faciendum, tu autem non fecisti, sed fecisti contrarium, damnaberis itaque secundum sententiam legislatoris. Hic qui

17) Discrimen legis et evangelii usu difficillimum est.

bonus dialecticus est, distinguit inter legem et evangelion, et concedit quidem legem se non fecisse, sed ad hoc antecedens, inquit, non sequitur illud consequens, ut ideo desperem et damner. Evangelion enim jubet in Christum credere, et Christi operibus ac justitia niti. Qui ad hunc modum discrimen hoc tenet, et hanc mammam evangelii apprehendit, salvatur et vincit: qui non apprehendit, perit et desperat.

In hoc igitur loco de justitia coram Deo plurimum est periculi, itaque non praesumendum, sed cum timore humiliter agendum est. Si enim praesumtio in politicis, cum aut opum aut potentiae aut sapientiae fiducia inflantur animi, nunquam sine periculo abit, in theologia longe periculosissima est, et tamen ibi maxime est. Satan enim ad filios Dei venit, et conatur omni studio in praesumtionem et securitatem eos inducere. Quare quotidie contra hanc latentem pestem pugnandum est, et cavendum praecipue, ne quis sibi placeat, quasi teneat distinctionem legis et evangelii. Tenere quidem potes, sed hoc vide, num etiam firmiter teneas, ita ut non possit excuti a conscientia et Satana. Paulus certe libere fatetur, se nondum apprehendisse, sed sequi hanc cognitionem tanquam in stadio metam. Sic nos omnes sumus, faciem quidem ad metam tendimus, et in eo sumus, ut eam attingamus, sed id non fit ante carnem exutam et humatam. Quare in timore interim ambulemus, orantes, ut lucem, quam dominus ostendit, non sinat extingui, sed quotidie magis illuminet mentes nostras, et perficiat opus, quod in nobis coepit. Hoc qui non faciunt, obruentur desperatione et erunt similes ablactatis.

III. Speret Israel in domino, ex hoc nunc et usque in saeculum.

Hic versus clare ostendit psalmum loqui de ea praesumtione, quae proprie contra fidem est, et vocatur praesumtio justitiae propriae. Ideo hortatur, ut confidant in domino, et discant firmi esse in humilitate et mortificanda fiducia, quae est in adjutorio legis et propriae dignitatis. Hoc, inquit, tum fiet, si confidatis et speretis in domino, non hodie aut cras tantum, sed nunc et in aeternum usque, ut quaedam aeterna sit praesumtio (sic loquendo) misericordiae Dei, remissionis peccatorum et justitiae per Christum donatae: econtra, ut nunquam ne uno quidem momento praesumatis de vestris operibus, quanquam ea sancta et legi Dei conformia esse debent. Nam haec unica et nudissime nuda fiducia manere debet, quae vocatur fiducia et spes misericordiae Dei in Christo exhibitae. Haec fiducia firma est. Deus enim non mentitur, sed fideliter servat, quod promisit, tu modo perpetuo et fideliter in eum confidas. Sed hic a Satana periculum est, omnibus viribus conante, ut nos ab hac firma fiducia abducat. Pugnandum itaque est, et haec doctrina est quotidianis certaminibus contra diabolum et nequitias spirituales exercenda, quae nihil aliud agunt et moliuntur, quam ut primum nos erigant in praesumtionem, et deinde iterum dejiciant in desperationem.

Contra Deus primum per legem suam terret et dejicit, ut postea elevet, deducit ad inferos, ut reducat, mammam gratiae etiam justificatis nonnunquam subtrahit, ut discamus, quid nostra ipsorum justitia soleat facere, nempe, quod solet opprimere desperatione, ut postquam hoc experti sumus, non sequamur nostrum

sensum, sed erigamus nos fiducia Christi, qua mortui vivificantur et salvantur. Haec misericordia est ceu coelum, quod semper manet firmatum super nos, quo tecti, ubicunque sumus, securi sumus. Sic Esaias vocat umbraculum contra aestum, quod misericordia domini tegimur contra iram, desperationem, diabolum et mortem. Hoc umbraculum qui deserunt, patientur intolerabilem aestum. Ad hunc modum docet hic versus, loqui Davidem de damnabili illa praesumtione justitiae propriae, et hortatur contra eam luctari per spem misericordiae aeternae et per aeternam fidem. Haec unica via est, qua servamur.

PSALMUS CXXXII.

Memento domine David.

Hic psalmus[1]), sive Salomonis est, ut quibusdam videtur, sive Davidis, est oratio pro regno et sacerdotio. Haec enim duo sunt praecipua dona in hac vita et hoc mundo. Ideo opus habent oratione et auxilio Dei, ut contra diabolum defendantur, cujus duplicem titulum nostis, quem ei Christus tribuit in evangelio Joannis, cum vocat mendacem et homicidam. Non enim quiescit, sed omnia quaerit et conatur, ut mendaciis et caedibus involvat mundum. Adversus has diaboli artes et regna erexit Deus alia duo regna, sic enim vocare libet, politiam et ecclesiam, seu regnum et sacerdotium, ut politia pugnet contra homicidium[2]), et sacerdotium contra mendaces doc-

1) Argumentum psalmi. 2) Finis politiae.

trinas. Sic David, reges et principes omnes administratione politiae debent hoc studere, ut tranquillam vitam agant subditi, ut conjugia, liberorum educatio, et alia officia oeconomica in pace possint consistere, et defendi contra seditiosos, et cupiditatem hominum. Sacerdotium autem eo pertinet[3]), ut subnascens proles deducatur ad regnum coelorum, et ministri ecclesiae sunt ceu angeli positi ad defendendam veritatem, ut destruatur regnum Satanae, patris mendaciorum. Haec sunt propria sacerdotum officia, qui semper in mundo inter fideles exstitere, et continuum bellum gessere contra haereticos.

Sic patriarchis certamen fuit ante diluvium contra Cainitas, post diluvium contra Esavitas et alios, prophetae belligerati sunt contra falsos prophetas, sicut testantur ipsorum conciones, apostoli contra pseudoapostolos. Neque enim Satan cessat. Porro semper majus fuit regnum Satanae, nam si ecclesiam spectes, semper plures fuerunt infideles quam fideles. Sic in politia semper major pars est eorum, qui non obediunt, qui turbas et bella movent, quam qui officium faciunt et obediunt. Cum igitur regnum Satanae (si numerum spectes,) longe sit amplius, deinde tum politia tum sacerdotium ejusmodi res sint, quae longe supra vires humanas positae sunt, itaque nostris viribus defendi et retineri non possunt, palam est, quam necessaria haec oratio sit, qua David utrumque fortunari et conservari postulat.

Atque hic primum vide differentiam inter regem Davidem et alios reges mundi. Sentiunt et vident hoc alii quoque, respublicas humana vi retineri non

---

3) Finis sacerdotii.

posse[4]). Itaque dixerunt, singulari afflatu numinis opus esse ei, qui bene et feliciter velit regere, ac quanquam nescirent divinitus ista gubernari, tamen fortunam (ita enim appellant benedictionem, cujus causam non norunt) praetulerunt sapientiae, potentiae, justitiae, et omnibus imperatoriis virtutibus. Quia enim justi viri fere opprimuntur, injusti autem dominantur, judicarunt justitiam non esse principalem causam retinendorum imperiorum. Alioqui non occubuisset Cicero, Antonius autem non esset evectus ad tantam potentiam. Si potentia vero retinerentur imperia, non vicisset Themistocles Xerxen. Sic multis claris imperatoribus non defuit sapientia et industria, et tamen fuerunt infelices. Hae experientiae coegerunt etiam gentes, ut divinitatem aliquam adderent magnis imperatoribus, quae regeret sapientiam, potentiam et justitiam, atque hanc fortunam dixerunt.

Sed mihi hic Davidem vide[5]). Hoc etiam videt, non esse suarum virium, retinere regnum, sed non fortunam esse sentit, quae imperia conservat, Deum enim judicat esse causam. Deinde statuit, sicut audiemus, Deum propter misericordiam non defuturum orantibus. Gentes neutrum horum norunt. Porro eadem necessitas, quae incumbit magistratui, ut pro republica orent, etiam incumbit, ut oretur pro ecclesia. Joannes apostolus prohibere non potuit, quin nasceretur Cerinthus: posterioribus temporibus prohibere ecclesia non potuit, quin Arius, Sabellius, Novatus et alii haeretici exorirentur: nos hodie non potuimus prohibere, quin exorirentur profanatores coenae domini, baptismi

---

4) Quid gentes senserint de gubernatione imperiorum.
5) David sentit imperia divinitus gubernari.

etc. Studiose quidem docuimus ecclesias, neque quidquam desiderari sumus passi, quod pertinebat ad nostrum officium, sed hoc non satis fuit. Quid igitur faciendum est? Nempe hoc, quod psalmus ait, ut dicamus: Memento domine David, ut sanctificetur nomen tuum, ut foedi isti profanatores luant poenas turbatae pacis et ecclesiae etc.

Ad hunc modum est psalmus oratio pro veteri populo, ut Deus regnum et sacerdotium propter promissiones Davidi factas servare velit. Est autem nobis quoque usui, quod etiam nos habemus nostrum Davida, et Ephratam, in qua invenimus tabernaculum Dei nostri, res enim manent eaedem, tantum significatio vocabulorum immutanda est. Sicut autem ipsi periclitati sunt in utroque, ita nos quoque periclitamur. Quare una recte canemus hoc „memento". Porro sequar sententiam literae simpliciter, quomodo a populo veteris testamenti oratus sit. Facile enim est postea eum applicare ad nostra tempora. Sicut autem regnum duplex erat, hoc est, regnum corporale et spirituale, ita quoque dividitur psalmus in duas partes. Primum enim orat pro ecclesia, deinde pro politia.

I. Memento domine David, et omnis afflictionis ejus.

Vocabulum עֻנּוֹת afflictionem, humiliationem, oppressionem significat. Hieronymus fere ubique vertit pro mansuetudine[6]), sed circumstantiae arguunt eum loqui de Davide multa passo propter promissionem divinam. Sicut enim historia regum ostendit, persequitur eum Saul immani odio. Sed cur? Nimirum ideo,

6) Mansuetudo.

quia a Samuele, vivente adhuc Saule, in regem unctus erat. Hinc persecutiones illae, odium, invidia, obtrectatio, et omnis generis pericula in eum derivata sunt. Quod autem horum sive Salomo filius sive totus populus in oratione et conspectu Dei meminerunt, non fit eo modo, quo papistae putant, ut David pro ipsis intercedat, sed loquuntur de Davide habente promissiones, ac Deum per Davidem illarum promissionum commonefaciunt 7), sicut Paulus quoque loquitur de Abrahamo. Quare nomen Davidis non est accipiendum absolute, tanquam loquatur solum de persona ejus. Loquitur enim de Davide non simpliciter, sed secundum aliquid, hoc est, de Davide promissario, ut sic dicam, seu habente promissiones, et vestito divinis promissionibus, ut magis intelligas formam quam materiam. Formam enim docendi causa voco promissionem, materiam autem ipsum Davidem, cui promissiones factae sunt.

Est itaque haec sententia: Domine Deus, oramus pro regno non tanquam digni et meriti ut exaudiamur, sed sicut Daniel loquitur, prosternimus nostras preces coram te in multis tuis miserationibus, nitentes eo, quod Davidi promisisti te facturum, ut regnum nostrum sit perpetuum 8). Ita pulcherrime orditur orationem, statim in ipso vestibulo ostentans promissionem. Hoc exemplum utilissimum est, ut oraturi appareamus coram Deo tanquam miseri peccatores, non confidentes nostro merito, neque nitentes dignitate nostra, sed quasi induti misericordia et promissionibus ipsius, non

---

7) Meminit Davidis propter promissiones ipsi factas.
8) Nomen Davidis includit promissiones, atque ideo etiam misericordiam.

sicut ille, qui dicit: „Bis jejuno in sabbatho," sed: Memento domine promissionum tuarum. Nam promissiones aliud nihil sunt, quam miserationes et misericordiae gratis oblatae.

Ad hunc modum quod afflictionum meminit[9]), etiam non facit id absolute seu simpliciter, sed secundum aliquid. Intelligit enim proprie afflictiones toleratas propter promissiones, in quibus afflictionibus David promissiones tenuit, nec passus est sibi eas excuti. Deus quoque eas Davidi servavit. Sicut igitur, inquit, Davidem omnia propter verbum tuum tolerantem et nitentem verbo tuo servasti, ita nos quoque nitentes promissionibus tuis serva, ut perficias, quod operatus es in nobis. Ad promissiones enim omnia referenda sunt, sicut Mose quoque facit, cum dicit: „Memento Abraham, Isaac etc." Non enim, sicut indocti papistae somniant[10]), invocavit Abrahamum et Isaac, sed promissiones allegat, ipsis de semine seu posteritate factas. Harum quomodo potest Deus rectius commoneri, quam cum isti nominantur, quibus promissiones dominus fecit? Has sancti opponunt indignitati suae, peccatis et demeritis suis.

Haec diligenter sunt inculcanda, ne degeneremus in absurditates papistarum[11]), quorum theologia scholastica plane nihil novit de promissionibus Dei, sed cum eae sint potior pars sacrarum literarum, tamen eas non intelligunt. Alteram autem partem, nempe legem, tenuiter tradunt et semiplenam. Ideo hujusmodi sententias sic exponunt, quasi dicat psalmus:

---

9) Quomodo mentionem faciat afflictionum. 10) Loci veteris testamenti, quos papistae citant de invocatione sanctorum. 11) Papistarum idololatria.

Memento Davidis, quam sanctus et bonus fuerit, ac sine, ut per merita ejus, quae in nos supererogavit, habeamus regnum etc. Haec sententia autem palam est idololatria, apprehendit enim nudam materiam sine forma, seu personam activam tantum, sicut Judaei putant propter sua merita se velle impetrare Messiam. Ad hunc modum plane eadem religio Turcarum, Judaeorum et papistarum est, pariter enim nituntur sua dignitate. Nos autem personam activam, cum ad Dei conspectum ventum est, abjicimus, et volumus passivam personam indutam promissionibus, hoc est, talem Davidem, qui spargat in nos non sua merita, sed promissiones datas et conservatas in omnibus afflictionibus. Hujusmodi Davidem papistae non norunt. Cum itaque tantum norint activum Davidem, ex eo postea idolum faciunt. Non norunt eum ita sanctum esse, sicut tota ecclesia est sancta, non quia habet bona opera, sed quia habet promissionem gratiae, quae vere sinus et uterus est, in quo ecclesia geritur et nos omnes.

II. Quia juravit domino, votum fecit Deo Jacob.

Haec videntur ad Salomonem non inepte referri posse, tanquam auctorem hujus psalmi. Vult enim dicere: Tu promisisti Davidi regnum, David rursus promisit tibi templum: hoc nunc perfectum, et impletum votum est, serva jam tu quoque promissum tuum, ut huic loco et populo adsis. Ad hunc modum offert templum et arcam in fide promissionis Davidi factae de lucerna non exstinguenda, ac rogat eam promissionem servari. Porro de hoc voto nihil loquitur scriptura[12]), tantum enim habetur illa consultatio cum

12) Votum David.

propheta Nathan 2. Reg. 6. [2. Sam. 7.] Sed auctor voluntatem Davidis vocabulo juramenti et voti voluit commendare, quod fixum habuerit in animo, hoc modo gratitudinem declarare, et testari fidem suam in promissionem Dei.

Ubi latinus fecit „Deo Jacob", in hebraeo est אֲבִיר[13]), quod magnum et potentem significat. Hoc nonnunquam tribuitur angelis, saepe etiam tribuitur adjective aliis rebus, quibus fortitudo et robur quoddam inest, sicut bovi etc. Hic autem insigne fidei vocabulum est, quod Deus sit potentia seu vis sui populi. Sola enim fides Deo hoc tribuit, ratio et caro plus tribuit opibus et aliis praesidiis carnalibus, quae ipsa intelligit. Sed quidquid ejusmodi carnalium praesidiorum est, vere sunt idola, quae fallunt. Ista autem est virtus, vis et robur populi, quod Deum habet. Haec virtus in medio hostium hunc quasi pugillum populi judaici conservavit. Porro ideo hoc vocabulum Deo tribuitur, ut intelligas eum solum esse, qui dat virtutem et victoriam. Sic alio in loco textus dicit: „Alii in curribus et equis, nos autem in nomine domini." Sic Paulus dicit: „Confortamini in potentia ipsius." Nam hoc robur aeternum est et non fallit, reliqua praeterquam quod fallunt, etiam sunt momentanea. Nunc sequitur forma juramenti:

III. Si introiero in tabernaculum domus meae, si adscendero in lectum strati mei,

IV. Si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis quietem,

---

13) Potens Jacob.

V. Donec inveniam locum domino, tabernaculum potenti Jacob.

Est haec περυσσολογία usitata Hebraeis, cum magnum studium significant, nos una figura diceremus hoc totum: Non acquiescam, priusquam domino invenero habitaculum. Neque autem hic necesse respondere ad puerilem illam quaestionem, quomodo potuerit hoc juramentum consistere, cum neque David templum aedificaverit, nec si ipse aedificasset, potuerit opus absolvi, nisi saepius conscenderet lectum suum et dormiret. Nam de voluntate seu animo loquitur, quo David ad hoc opus perficiendum affectus fuit. Porro voluntas seu animus artificis complectitur omnes causas, materialem, formalem, finalem et efficientem etiam. Quoniam itaque, sicut in Regum libro ostenditur, David indignum esse ratus est, si ipse habitaret in cedrina domo, arca autem sub pellibus esset, explicat haec figura summam voluntatem, qua optavit hanc indignitatem tollere.

Porro hic iterum notabitis, cum de tabernaculo potentis in Jacob[14]) loquitur, quod sancti patres et prophetae non simpliciter Deum in coelis habitantem speculati sunt, sed Deum apprehensibilem in certo loco, et quasi persona quadam indutum. Deus enim per se est natura infinita, ideo cogitationibus simpliciter apprehendi et circumscribi nequit. Respicit igitur David ad verbum, quo Deus se alligarat ad arcam, quam cum in templum collocaturus erat, vocat templum, tabernaculum seu habitaculum Dei Jacob. Hic sapientes Judaei disputarunt: Deus infinitus est, stultum igitur est putare eum rectius coli in isto loco

14) Tabernaculum Dei.

quam alibi." Sed laudandi sunt oculi Davidis, Salomonis et aliorum piorum, qui non vagabantur opinionibus suis in infinitum, sed verbum secuti Deum tantum eo in loco quaerebant, ubi se inveniri velle verbo revelaverat. Qui ibi offerebant, dicebantur coram domino offerre: qui adorabant, dicebantur coram domino adorare. Sic Adam, Abraham, Jacob habuerunt altaria, ubi Deus se revelarat, et signo coelesti confirmarat se ibi esse. Quia enim idololatriae peccatum nemo potest effugere; si non ipse Deus locum et modum cultus ostendat, ideo semper in mundo piis certus locus ostensus est, de quo promissio fuit, Deum ibi esse, audire, loqui velle etc. Nos hodie nullum habemus locum corporalem, sed omnia sunt in Christo. In hunc unum debent intenti esse oculi et corda nostra, solus enim est nostrum σέβασμα, ita ut recte dicatur, extra hunc hominem Jesum, nullum esse Deum. Itaque qui eum apprehendit fide, habet Deum: qui non apprehendit, Deum nullum habet, nec potest habere.

In hebraeo nomen tabernaculi plurale est, videlicet propter partes templi. Nam propitiatorium erat, in quo non licebat nisi semel in anno comparere summo sacerdoti. Deinde erat sanctum, in quod licebat solis sacerdotibus ingredi. Tertia pars erat atrium, in quo reliquis tribubus adorare licebat, hoc est vulgo pariter et principibus. Etsi autem solis sacerdotibus in sancta et ad propitiatorium ire concessum erat, tamen omnibus communis erat promissio, futurum ut ibi orantes exaudirentur. Inde accidit, ut etiamsi Hierosolymis non essent, tamen orantes faciem et oculos versus templum flecterent fiducia promissionis, quam dominus tabernaculo affixerat.

VI. Ecce audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis silvae.

Hoc est, votum Davidis nunc est impletum. Praedicatur enim dominus habitare in isto templo a Salomone aedificato, quod est ejusmodi, ut posthac non sit transferendum in alia loca, sicut hactenus accidit; jam in Gilgal, jam in Silo, tandem in Gabaa erat. Porro ubicunque erat arca, ibi simul Deus erat. Nam promissio arcam sequebatur, ubicunque tandem locorum esset. Nunc, inquit, fixus et stabilis locus est, in quo arca et templum manebit, quod si in hoc loco non erit, nusquam in toto orbe terrarum erit.

Sed quid est, quod dicit in Ephrata esse? [15]) Nusquam enim legitur domum domini fuisse in Ephrata, hoc est, Bethlehem. Etsi igitur figura paulo videtur esse durior, tamen certum est per Ephratam intelligi regnum Judae, cui praefuit David Ephrateus, ut idem sit „in Ephrata“, hoc est, in Hierusalem, ad quam David Ephrateus transtulit sedem regiam. A rege itaque Ephrateo per metonymiam Hierusalem vocatur Ephrata, sicut etiam in Germanico saepe solemus, ut si dicam: Saxonia libere confessa est Christum Augustae coram caesare et toto imperio. Hic Saxonia significat ducem illustrissimum et perpetua memoria ecclesiarum dignum Joannem, electorem Saxoniae, qui genere Saxo fuit. Sic dicimus: Pomerania regit ecclesiam Vuittenbergensem, hoc est, Joannes Bugenhagen Pomeranus. Eo autem hac figura hoc in loco voluit uti propheta, ut intelligas templum praedicari non propter Salomonem, qui templum aedificavit, nec propter populum praesentem confluentem ad templum, sed propter David habentem promissionem istam. Sicut enim

15) Ephrata significat regnum Judae.

supra admonui, promissio est summum, quod considerari debet in omnibus: ad eam hic respicit et significat ex promissione, non ex meritis datum esse templum.

Repetitio seu ταυτολογία est, quod addit „in campis silvae,"[16]) nam campos silvae vocat Hierusalem, sicut prophetae saepius eam vocant Libanon, quod ex cedris Libani sit aedificata; et ligna Libani quasi migrasse Hierosolymam videantur. Superior itaque appellatio ex persona, haec autem ex materia ei est indita. Pertinent autem hae figurae eo, ut discamus, quam magnum donum sit habere locum, in quo verbum Dei docetur. Ibi enim est et conservatur ecclesia, hoc est, regnum coelorum. Hunc locum, inquit, hic habemus, ubi templum est aedificatum promissione divina. Hic enim verbum audimus, hic Deus nobiscum loquitur, hic oramus et facimus omnia, quae ad Dei cultum pertinent, hic vincitur diabolus, et omnes ejus insidiae, furores, mendacia, quibus ecclesiam perturbare et gloriae Dei ac ecclesiae nocere conatur.

VII. Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus.

Haec satis arguunt, de Hierusalem eum loqui, siquidem loquitur de iis, quae post Davidem acciderunt impleto voto, quod vovit. Est itaque vox gratulatoria et simul adhortatoria, quasi dicat: Cum habeamus locum verbo Dei designatum et firmatum, quid cessamus? Quin imus auditurі ibi verbum Dei, oraturi, Deo acturi gratias, praedicaturi ejus misericordiam et bonitatem? Haec enim fere sunt, quae in domo Dei

---

16) Campi silvae.

seu templo convenit facere. Verbum adorandi[17]) gestum significat, nempe, sicut fere solemus orantes, incurvari et vultum advertere ad dominum seu templum. Quod latinus fecit „in loco, ubi steterunt pedes ejus," in hebraeo est: Adorabimus ante scabellum pedum ejus, hoc est, ante propitiatorium, seu arcam, ubi Deus promiserat se habitare velle. Ubicunque autem verbum est, ibi vere est scabellum, habitaculum, cubile et altare Dei, sicut prophetae fere significant per verbum, quod Deus sit praesens, sicut econtra cum verbum abest, vere Deus abest, et sumus tanquam oves in deserto sine pastore.

VIII. Surge domine in requiem tuam, tu et arca fortitudinis tuae.

Hic denuo appellat locum verbi requiem divinam, hoc est, tabernaculum, habitationem seu mansionem Dei, sicut Christus loquitur: „Mansionem apud eum faciemus." Est autem oratio haec, quam subjicit superioribus, quasi dicat: Templum aedificatum est, ac nunc arcam in id collocamus: surge igitur ad locum tuum et collocare, ut habites nobiscum. Haec enim est requies tua, vis enim certo loco et modo coli, nec tibi placent variae opiniones, et cultus varii secundum inventiones hominum. Es quidem Deus coeli et coelum est solium tuum, sed a nobis non sic vis coli. Hoc vis, ut agnoscamus te hic habitare, et ut in hoc uno loco te quaeramus etc.

Porro[18]) stultum et ridiculum est in cordibus sapientum hominum, Deum affigere huic loco et ceu

---

17) Adorare. 18) Cur Deus delegerit sibi certum locum.

murem collocare in istas sanctuarii tenebras, quod tantum ibi et nullibi alibi velit coli. Sic vicinae gentes, quibus Judaeorum religio nota fuit; mirum in modum offendit, concludi hoc modo in angulum infinitam naturam. Sed Deus hominum cogitationes non solum non curat, sed damnat quoque, et statuit, ex suo verbo esse cogitationes nobis formandas. „Ubicunque ego, inquit, memoriam nominis mei fecero, ibi ero," quasi dicat: Scio locum istum in Hierusalem angustiorem esse, quam ut me possit capere. Nam quem coelum coelorum non capit, quomodo antrum id caperet, et tam brevis arca? Imo pro mea majestate et persona mea non indigeo alicujus loci, sed pro tua salute tu indiges, ut sit certus locus, in quo adores, me invenias, verbum audias, benedictionem accipias etc. Hoc tua necessitas postulat, ne, si ego talem locum tibi non destinem, diabolus te decipiat, et tu, cum credas me adorari et coli, ipsum Satanam adores et colas. Hoc periculum tuum cogit, ut ego constituam certum locum, in quo sit memoria mea. Quanta quaeso fuit nostra sive insania sive stultitia, quod alius Romam, alius Hispanias petiit, quasi non ubique esset nobis praesens Deus invocantibus eum in nomine Christi? Quanta porro opinionum exstitit varietas, cum singuli sibi deligerent peculiarem modum colendi Dei? Haec ne a populo Dei fierent, (sicut tamen prophetae ostendunt esse facta,) constituit Deus unum certum locum, ad quem convenirent, non quod non etiam alibi esse posset, sed ut populus haberet, quo cum veniret, certo inveniret Deum.

Arca [19]) quidem fuit res corporalis, sicut templa apud nos habent materiam, ex qua aedificantur. Sed

19) Arca fuit habitatio Dei.

quia Deus verbo suo ei corporali loco alligaverat suam praesentiam, erat vere habitatio Dei. Sic scimus verbum esse incarnatum. Corpus itaque Christi seu caro est corpus et caro vera, humanitas ejus est vera humanitas. Sed in carne, corpore, seu humanitate ista, tanquam in speculo quodam, exhibitus est nobis et propositus Deus. Deus in carne illa sic apparet, ut extra hanc carnem nolit coli, et cognosci non possit. Adoramus itaque nos quoque coram illa arca, quae nunc est, coram propitiatorio nostro, homine Christo, et statuimus, quod qui extra hoc propitiatorium adorant Deum, peccant et sunt idololatrae, sicut peccabant et idololatrae erant, qui illo tempore alibi quam in templo Deum quaerebant et colere volebant. Itaque pii, etiam cum Hierosolymis non essent, tamen orantes vertebant faciem ad templum et Hierusalem, sicut ecclesia hodie dispersa per orbem terrarum, tamen in eo convenit, quod orat in nomine Jesu, cujus passione et meritis nititur, atque ita per fidem in Christum, est tantum una ecclesia. Hujusmodi sententiae igitur, quae Deum sic alligant ad unum certum locum, diligenter sunt observandae. Valent enim ad resistendum omnibus idololatriis et ad omnes doctrinas judicandas, sicut Judaei universalem hanc potuere statuere, quod omnis cultus extra illum locum tabernaculi esset idololatria. Sic patriarchae potuerunt judicare de aris, quas in iis locis condiderunt, ubi eis apparuit dominus. Neque enim templum contra templum, non ara contra aram fuit collocanda, sed unum templum, una arca, una ara erat, sicut nobis unus Christus est, in quo Deus habitat et invenitur.

Ideo magnifico titulo appellat „arcam fortitudinis"[20])

20) Arca fortitudinis.

hoc est, regni, sicut psalm. 110. „sceptrum virtutis", item 8.: „Ex ore infantium perfecisti virtutem." Sic „arca fortitudinis" seu virtutis, ubi Deus potenter regit, auxiliatur, defendit, et exercet divinam virtutem suam pro salute hominum, exaudiendo eos, remittendo peccata, consolando, juvando contra hostes, Satanam, mortem etc. Haec divina virtus, inquit, est alligata huic arcae, ideo recte appellatur „arca fortitudinis". Fuit alligata aris patrum, nunc alligata est homini nato ex Maria virgine. Ad hunc quicunque accesserit, sentiet virtutem divinam: si moritur, inveniet vitam: si premitur conscientia a peccatis, inveniet remissionem peccatorum: si divexatur a Satana, inveniet pacem: si a mundo infestatur, inveniet securitatem et victoriam. Nam Christus[21]), cujus regnum est, non ideo regnat, ut nos cumulet opibus, ut locupletet nos bobus, equis, agris, haec enim habemus ex primo Genesis, sed ut divinam virtutem faciat, et liberet ex illis malis, ex quibus nos nostris viribus non possumus nos vindicare, sicut fideles illius temporis liberavit ab omnibus periculis. Fuit enim arca eis tanquam coelum, ubi invenerunt salutem ab omnibus malis. Ideo populus fuit regnum coelorum, et sancti in populo fuerunt stellae coeli, sicut scriptura et prophetae hujus populi religionem magnifice ornant, et hic arca appellatur „arca fortitudinis", hoc est, divinae virtutis. Ubi enim Deus residet, ibi est regnum Dei. Residet autem in arca hac et populo isto, ergo arca est coelum, et quicunque sunt in isto populo residentiae divinae, sunt regnum coelorum. Hinc Daniel *) de Antiocho, quod dejiciet stellas. Recte enim ubicunque verbum Dei est, ibi

21) Propitiatorium nostrum Christus.

*) In orig: David.

statuitur esse regnum Dei, coelorum, vitae, victoriae mortis, peccati et omnium malorum. Ad hunc modum verbum in mundo contemtibile est magnifaciendum.

IX. Sacerdotes tui induantur justitia, et sancti tui exsultent.

Haec petitio idem est cum illa, qua nos in concionibus nostris utimur, cum rogamus, ut dominus det sanctos et bonos ministros verbi, et prohibeat, ne malis doctoribus inter nos locus sit. Nam Deus in regno suo est quasi caesar quidam. Sicut igitur principes sunt caesaris ministri, et quasi pars praecipua regni ejus, ita in Christi regno sunt angeli pacis seu ministri evangelii. Qui igitur pro regno Dei orant, hos necesse est orare, ut dominus donet fideles ministros, sicut alibi dicit: „Messis magna est, rogate dominum messis, ut mittat operarios in messem suam." Horum operariorum labor est, administrare sacramenta et communicare doctrinam, consolationes, minas etc.

Hoc igitur ut juste fiat, necesse est operarios justitia indui, non solum privata illa justitia, quae singulorum est, sed maxime publica justitia, quae est ministerii seu verbi[22]), quae nunquam *) potest esse corrupta, quia etsi persona potest esse vitiosa, tamen ipsa administratio verbi et sacramentorum non est vitiosa. Neque enim verbum aliquid accipit a persona, sicut nec sacramenta. Si igitur essem ego sceleratissimus homo, et tamen secundum ministerium et vocationem meam baptisarem, baptismus propter vitiosam personam non vitiaretur, sed retineret puritatem suam, et esset purior sole. Sic verbum, quia est verbum Dei, est etiam purius sole,

22) Justitia ministerii, non personae, proprie est.
*) In orig: quaecunque.

utcunque vitiosus et peccator sit, qui id docet. Sic sacramenta sanctissima et purissima sunt, etiamsi per indignum hominem administrentur. Ad hunc modum loquitur de justitia regente ac gubernante in hoc regno, non de personali justitia, qua sumus singuli justi nostris operibus. Haec enim justitia quia nunquam est sine vitio [23]), secundum sententiam: „Pro hac orabit ad te omnis sanctus," ideo alia justitia opus est, quae nunquam sit cum vitio [24]). Ea est justitia, qua administratur regnum Christi, nempe, ipsum verbum et sacramenta.

Hinc facile intelligitur, quam pueriliter de hac justitia disputant Judaei, qui intelligunt justas vestes et pompam Aaronicam. Etsi enim non licuit sacerdotem aliter vestire, quam verbo Dei erat constitutum, tamen ea non est ejusmodi justitia, qua regnum hoc promovetur. Tum autem vere induti sunt sacerdotes justitia, cum justum officium administrant, hoc est, cum verbum pure docent, sicut Petrus dicit: „Si quis loquitur, tanquam sermones Dei," cum sacramenta pure administrant, ut quidquid tum loquuntur tum faciunt, sit aut verbum Dei aut opus Dei. Sic qui baptisat, non facit aliquod suum opus, quod aut ipse finxerit aut excogitarit, sed baptisat in virtute divina. Sic qui consolatur afflictam mentem, facit id non ex sua voluntate aut electione, sed ex certo praescripto divinae voluntatis. Quare etiam qui verbum id audit, non debet accipere tanquam verbum hominis, sed tanquam vocem de coelo sonantem. Sic justum est ministerium, quod vere fit in virtute divina, et haec est vera justitia.

---

23) Justitia personalis nunquam sine vitio est.
24) Justitia ministerii non est vitiosa.

Contra qui sic docent, ut jubeant fidere propriis meritis et operibus, ut certam vestiendi, comedendi, jejunandi etc. formam praescribant, sicut papistarum et Turcarum justitia tota in his externis consistit, tales sacerdotes sunt induti iniquitate, injustitia, blasphemiis et sacrilegiis [25]). Amiserunt enim praecipuum ornamentum sui ministerii et verum vestitum, quod non vere docent, nec gubernant vere, sed seducunt potius homines specie gubernationis et ministerii sui, idque impulsu Satanae odientis hanc justam administrationem, et subvertentis sacerdotes. Haec calamitas in regno Christi accidit, sicut videmus quoque in regno mundi. Nam etsi Carolus caesar est, tamen alicubi Satanae impulsu seditiones et bella excitantur ab iis, quibus tyrannis gratior est, quam justa administratio. Sed hoc modo etiam fit, ut boni cives impensius ament justam administrationem, et pro ea diligentius orent. Idem in regno Dei accidit.

Summa igitur hujus orationis est, ut qui apud arcam fortitudinis sunt, juste gubernent [26]), ne illa pulcherrime constituta religio collabatur, ut sic exstet fructus verbi, et pavidi animi erigantur, pertinaces et profani cohibeantur minis, infirmi confirmentur, simplices et imperiti doceantur, sicut haec, Dei gratia, apud nos diligenter fiunt. Apud anabaptistas, sacramentarios et alios non fiunt, quia enim doctrinam corruperunt, carent hoc sancto ornatu justitiae. Nec potest aliter fieri, ubi pastores errant, quin etiam populus doctorum errorem sequatur. Est autem haec maxima ira, ubi sacerdotes, quos justitia oportebat

---

25) Sacerdotes papatus sunt induti injustitia. 26) Ministerium.

indutos esse, impietate ac blasphema doctrina induti sunt, sicut econtra summum donum est, habere sacerdotes justitia indutos.

Quod sequitur: „Et sancti tui exsultent," satis pulchre ostendit, quae Dei de nobis sit sententia vel consilium, nempe quod Deus non delectatur inquietudine seu tristitia cordis [27]), hoc est, mala conscientia, quam peccatum gignit et metus, qui naturaliter peccatum sequitur, sicut econtra bona conscientia laeta et hilaris est et pie securum animum facit. Cum igitur sint duo regna, regnum mortis et vitae, seu inferni et coeli, optat, ut sancti in regno vitae conserventur, et fruantur bona conscientia, quam justa sacerdotum administratio praecipue efficit. Cum hac precatione convenit precatio apostolica, a qua apostoli suas epistolas fere ordiuntur: „Gratia vobis et pax a Deo patre etc." Gratia [28]) est remissio peccatorum, hanc sequitur necessario pax [29]) seu bona conscientia, quam hic David vocat exsultationem. Sententia igitur est: Sancti tui, hoc est, populus simul cum sacerdotibus audito vero verbo justi ministerii exsultent in illo verbo, sint securi, triumphent etc. Vocat autem sanctos [30]) propter usum verbi et ministerii, quod sanctum est. Sic Judaei vocabantur sancti, quia, ut supra dixi, erant in illo populo, qui habebat arcam et verbum Dei, res vere sanctas et sanctificantes. Sic ecclesia nostra quoque vocatur sancta [31]), non praecipue propter personalem sanctitatem, quam adesse necesse est, sed potius propter sanctitatem, quam verbum et sacramenta afferunt ad rite utentes. His precatur laetitiam, ut sint in domino laeti et jucundi.

27) Deus non vult tristem spiritum. 28) Gratia. 29) Pax. 30) Sancti. 31) Ecclesia sancta.

Est igitur sententia hujus particulae haec, quod rex noster Jesus Christus ideo nobis dedit verbum, ideo jussit nos baptisari et uti sacramento corporis et sanguinis sui, non quod nos occidere, tanquam veneno, aut contristare velit, sed ut simus laeti, jucundi, securi, habentes pacem et bonam conscientiam per ipsius meritum. Ergo Christi regnum est regnum exsultationis et salutis[32]), sicut alius psalmus quoque ostendit: „In tabernaculis justorum," hoc est, in ecclesia, „est vox exsultationis," quia norunt regem suum Christum hoc velle, ut per ipsum habeant consolationem, vitam, securitatem, et victoriam contra mortem et Satanam. Haec igitur est christianorum seu, ut hic vocat, sanctorum exsultatio et triumphus. Cur enim christianus contristaretur aut doleret, cum per evangelion in regnum Christi et gratiae vocatus, baptisatus, et corpore ac sanguine domini refectus sit, et quotidie verbo erigatur contra desperationem et pavores? Si igitur reliqua est tristitia*), non accidit id culpa hujus regni, non verbi et sacramentorum, sed mea et diaboli culpa, quod verbum non vera fide amplector, nec penitus ei credo. Cur enim paverem, si vere crederem, me esse baptisatum, vocatum, communicatum, et sic insertum in regnum vitae, comprehensum in gratiam et conclusum in misericordia Dei? Satanae igitur hae technae sunt, qui non sinit nos videre nostras opes et glorias, sed fingit tentationem et cruces, ubi crux nulla est, sed salus et victoria.

Recte igitur praedicatur puella illa, quae cum tentaretur a Satana, respondebat se christianam esse, et sic in eo viro acquiescebat. Neque enim multis cum

32) Regnum Christi est regnum pacis et gaudii.

*) In orig: justitia.

Satana agendum est[23]). Si objicit peccata, recte satis, si tu ei objicias baptismum, quem ne ipse quidem negare potest, quin habeas. Item si verbum, quo vocatus es in regnum gratiae, ei objicias, quod cum verbum Dei sit, quomodo te falleret? Ad hunc modum non potest in credente locus esse tristitiae, siquidem agnoscit in se baptismum, verbum, communionem corporis et sanguinis Christi, gratiam, favorem et misericordiam Dei. Quomodo igitur posset non laetari et gaudere? Sed quia verbum et illa Dei dona saepe patimur nobis excuti, et oculos alio convertimus, hinc necesse est oriri metum, tristitiam et desperationem. Accidit autem hoc partim nostra culpa, partim diaboli, qui nos ne sentientes quidem abducit a verbo, ut cogitemus de nostris sive meritis sive demeritis, item de morte saeviente, de inferno ardente. De his malis cum cogitamus, sine Christo perimus, absorpti tristitia et doloribus. Hoc enim est arcam foederis amittere. Qui igitur in hisce periculis verbum iterum apprehendunt, salvantur et admiratione quadam rerum ipsi secum Davidis exemplo dicunt: Quare contristas me anima mea, et quare conturbas me? siquidem sum in regno Christi, hoc est, in regno pacis, laetitiae et exsultationis aeternae quidem, nisi quatenus impeditur per diabolum et carnem nostram, quae diligentius intuetur et pluris facit peccata et indignitatem propriam, quam baptismum et suavissimas promissiones Dei. Haec autem est sapientia, imo pestis abscondita in carne nostra, quod magis afficimur immunditie nostra quam puritate verbi et sacramentorum. Quare qui in

23) Quomodo contra tristitiam et Satanam erigendi sint animi.

verbo consistunt, vere in portu navigant, securi ab his procellis et tempestatibus terrorum.

Orandum igitur est, ut habeamus bonos pastores et fideles dispensatores verbi Dei. Hi enim hujus boni occasio sunt. Nam regni Christi hic est ordo[34]): Christus tanquam imperator sedet in ecclesia tanquam templo seu solio suo, doctores quasi principes ejus regni pure administrant verbum ac vere docent. Horum officium seu gubernatio non est irrita. Itaque ecclesia triumphat, insultat morti, peccato et diabolo, quia scit se esse sub imperatore Christo, in gratia. Haec est vera pax, nempe pax cordis. In mundo enim pressuram habet. Ad hunc modum tanquam summum donum flagitat propheta, ut sacerdotes induantur justitia, et postea populus exsultet. Haec prima pars est hujus psalmi: nunc sequitur secunda pars.

X. Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui.

Haec est nova precatio, quam totam instituit fiducia promissionum. Hic enim, sicut supra quoque, vocabulum David non significat proprie substantiam illam, sed qualitatem potius, hoc est, Davidem indutum et ornatum promissionibus de regno[35]), quasi dicat: Oro te, ut etiam regnum nostrum serves, et benedicas, et nobis adsis: hoc autem oro non simpliciter mea causa, quasi dignus sim, cui ista largiaris, sed fiducia promissionum, quas fecisti patri meo David, cum dixisti non defuturam lucernam domui David etc. Pertinet autem hoc ad exemplum et ad doctrinam, ut

34) Regni Christi ordo. 35) Davidis meminit propter promissiones ei factas.

nos quoque oraturi potissimum ad promissiones respiciamus, sicut supra aliquoties admonuimus.

Porro hic nos locus admonet discriminis, quod est inter promissiones spirituales et corporales [36]), nam corporales promissiones [37]) habent additam conditionem nostrorum operum. Sic Davidi est promissum regnum corporale, si posteri ejus maneant in verbo et voluntate Dei. Tales sunt reliquae legis promissiones. Nam eo nituntur, si populus custodiat pactum Dei, sicut in Mose cernitur. Spirituales autem promissiones [38]) non nituntur conditione humanorum operum, sed simpliciter misericordia et veritate Dei. Itaque esti populus Israel regno exutus et e terra sua pulsus est, tamen promissio de semine Abrahae non est sublata. Ita enim textus dicit: „Etsi ejiciam et disperdam eos, tamen misericordiam meam ab eis non amovebo." Sic Esaias: „Faciet dominus consummationem et abbreviationem," hoc est, dominus consummabit et perdet populum propter peccata sua, et tamen propter misericordiam servabit reliquias, ex quibus nova ecclesia enascetur. Sic promissio hoc in loco de domo David est conditionalis, et eventus ostendit regnum totum eversum esse, et tamen verum hoc quoque est, quod angelus dicit: „Sedebit super solium Davidis usque in saeculum." Haec contradictio nunquam potest conciliari, nisi tale discrimen promissionum Dei faciamus. Omnis autem Judaeorum error [39]) in hoc discrimine positus est: vident magnificas promissiones de terra et regno, deinde etiam, quae de regno spirituali promissa sunt,

36) Promissiones duplices. 37) Legales seu conditionales. 38) Spirituales. 39) Judaeorum error, quod non vident promissiones de terra conditionales esse.

ea accommodant ad corporale regnum. Hinc surgunt eis illae laetae et pertinaces spes de regno restaurando; sed facile judicium est, quam stulte errent. Sed redeamus jam ad psalmum.

Cur Davidis mentionem faciat, diximus. Propter promissiones igitur Davidi factas petit, ne avertatur seu tollatur facies Christi, hoc est, regis. Est enim appellativum nomen, quod simpliciter significat regem seu unctum, sicut David dicit: „Non mittam manum meam in Christum domini," hoc est, in Saulem verbo seu mandato domini unctum. Porro faciem Christi [40]) vocat praesentiam regis, seu ipsum regnum divinitus donatum et constitutum, quasi dicat: Serva domine populum tuum, jus, judicia, aequitatem, et totam administrationem politicam, ut omnia justo ordine fiant, ne pax turbetur per seditiones et intestina odia, ne disciplina per adulteria et reliqua scandala confundatur aut deformetur. Haec enim et his similia ad regnum pertinent, neque enim regnum petere est simpliciter coronam petere, sed pulchram et bene constitutam politiam, in qua tuta sit innocentia, contra pravitas et scelera graviter puniantur. Haec omnia flagitat psalmus, cum rogat, ne tollatur facies Christi.

Causa autem est, cur hoc potissimum petat, quod in isto populo sit ecclesia et verbum Dei, cui non potest esse laus, ubi caedibus, bellis et legum contemtu omnia ardent [41]). Sic Paulus quoque jubet orari pro regibus, ut vitam agamus in tranquillitate. Hodie sub caesare Carolo habemus aliquas ecclesias bene constitutas, in quibus sana doctrina et justa

---

40) Facies Christi quid. 41) Pace opus est propter ecclesias.

sacramentorum administratio floret. Orandum itaque est, ne Deus tollat faciem Christi, ac bellis ecclesias collabi sinat. Nam sub pace caesaris est etiam ecclesiarum pax. Ad hanc orationem diligenter hortamur nostros. Quomodo igitur impii homines nos accusare audent, quasi simus perturbatores pacis? Mihi quidem dubium non est, si ulla re pax et tranquillitas conservatur, fieri id potissimum nostrarum ecclesiarum precibus. Quid enim orarent adversarii, aut quid Christus largiretur suis hostibus et persecutoribus? qui ne quidem quomodo orandum sit, norunt.

XI. Juravit dominus David veritatem, et non frustrabitur eum: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.

Diximus institutam esse secundam partem hujus psalmi, in qua oratur pro regno politico. Haec enim duo regna, politicum et spirituale, etsi sunt inter se diversissima, ita tamen conjuncta sunt, ut alterum sine altero vel vix vel omnino non possit consistere[42]). Ubi enim pax deest, ibi pietas sine summis periculis non potest coli: contra ubi verbum deest, ibi sine fine errandum est. Necessaria igitur oratio est pro pace politica et regno. Ad haec cum verbum accedit, eo major causa est, cur Deo agamus gratias. Diximus autem hanc quoque orationem niti promissione Dei, in oratione enim praecipue spectandum est, ut nihil oretur, nisi quod certum est ac impetrari potest. Propter hanc certitudinem non solum praeceptum de oratione traditum est, sed etiam certa orandi forma et concepta

42) Politia servit ecclesiae, ecclesia autem conservat politiam.

verba, ut vocant, praescripta sunt, causae quoque certae ostensae, pro quibus dum oramus, certi simus Deo gratam esse orationem, sicut cum oratur pro sanctificatione nominis Dei etc. Huc pertinet, quod hoc in loco promissio augetur juramento, ut eo certior esset.

Haec promissio de regno temporali sicut est valde magnifica, ita quoque occasio mortis fuit multis sanctis prophetis. Sicut enim promissiones erigunt afflictas et pias mentes in suo vero et proprio usu, ita quoque in abusu inflant securos et praesumtuosos, qui fiducia harum promissionum postea persequuntur pios[43]), sicut manifesta exempla in prophetis sunt, qui cum castigarent idololatriam regum, et damnarent impios cultus, ac ideo minarentur interitum regno et populo, nisi eos abjicerent, tanquam haeretici rapiebantur ad supplicia, quod contra hanc et alias promissiones loquerentur, et in speciem sane magnum argumentum fuit, quod prophetis objiciebant: Si promisit dominus, quod filii David in saeculum sedebunt super sedem Davidis, impossibile est a rege tale aliquid fieri, propter quod destruatur regnum.

Profecto tam magnificam speciem papae regnum non habuit, quanquam is quoque eodem modo promissionibus Christi abusus est ab stabiliendam tyrannidem suam et idololatricas abominationes. Quanto supercilio jactarunt[44]), quod Christus ecclesiae suae dixit: „Vobiscum ero usque in finem saeculi? quasi vero hoc ad papae nunquam interituram tyrannidem pertineat. Sic pulcherrima illa consolatio: „Portae in-

---

43) Promissionibus inflantur impii, et saeviunt in veram ecclesiam. 44) Papa quomodo abusus sit promissionibus ecclesiae.

ferorum non praevalebunt," cruenta et sanguinaria facta est ac multis sanctis exitio fuit, quod eam papa sibi et tyrannidi suae usurpavit. Haec enim sola ratio fuit, qua probaverunt papam non posse errare, tanquam ecclesiae caput. Ad hunc modum promissionibus, quibus Deus voluit suos erigere, impii et securi homines abutuntur contra veram ecclesiam. Haec erat causa, cur Amos prophetam [45]) non posset ferre Amazia sacerdos, Amos 7. „In medio domus tuae, inquit, seditionem contra te movet Amos, non potest terra sustinere sermones ejus. Sic enim dicit: Gladio peribit Jeroboam et Israel captivus abigetur de terra sua," quasi vero impossibile hoc esset, et rex eo, quod rex erat, impune peccare posset. Atqui postea res docuit, vanam istam fuisse fiduciam, prophetam autem vera dixisse.

Ad hunc modum abutuntur impii promissionibus Dei, arrogant eas sibi, cum tamen ad veram ecclesiam pertineant, ac fiunt praesumtuosi et securi. Non cogitant de peccatis suis, non de judicio Dei, sed securissime saeviunt in sanctos, sicut hodie in papatu videmus. Ita opprimitur quidem vera ecclesia, obruitur a tyrannis, oppugnatur a falsis fratribus, laborat contemtu et odio mundi, ac similis est jamjam periturae. Hic opus erat, ut pii se erigerent fiducia misericordiae et promissionum Dei, nam ideo promissiones propositae sunt. Sed hic videmus mirabilem perversionem. Qui credere debebant, et consolari ac erigere, non faciunt [46]), neque enim sinit id infirmitas carnis, quam etiam Satan auget am-

---

45) Amos propheta. 46) Pii non possunt sic se erigere promissionibus sicut impii.

plificando pericula et terrores. Contra impiorum ecclesia, quae propter peccata timere sibi debebat, praesumit, optime sperat, vivit sine omni metu in summa securitate. Sic papa pertinaciter retinet illas promissiones, quibus Christus consolatus suos est, se cum eis futurum usque in finem saeculi, naviculam Petri, etsi periclitetur, tamen non submersum iri. At ecclesia vera, cui soli haec dicta sunt, haec non sic credit, nec se ita fiducia harum promissionum erigit. Ita omnibus temporibus eadem est fortuna et conditio verae ecclesiae.

Sicut autem impii pertinacissime sperant, dum res secundae sunt, ita quoque cum adversae sunt, foedissime desperant. Contra pii etiam in malis spem retinent, utcunque nullus videatur spei locus esse[47]). Sic promissio haec de regno Christi varie impedita fuit per rebelles populos, per hostes et reges impios, donec tandem propter peccatum civitas ac templum vastatum et populus captivus abductus est, relictis tantum aratoribus, et infima faece populi. Jacebat tum verbum, cultus, judicia usitata, in summa, jacebat ecclesia et politia omnis. Ibi quis potuit sperare, non defuturam posteritatem Davidi? sicut hic psalmus promittit. Opus igitur hac promissione fuit, qua sancti se consolarentur, quod scilicet impossibile esset hoc regnum ruere, antequam Christus, verum Davidis semen, exhiberetur. Itaque cum desperatissima tum omnia viderentur, excitavit Deus summos prophetas, Danielem etiam constituit inter summos principes, a Hieremia definiebantur anni LXX., reliquiae regalis stirpis,

---

47) Pii in periculis spem retinent, ubi impii plane desperant.

hoc est semen David, etiam in captivitate servabantur. Ad hunc modum regnum, vere desertum secundum externam speciem, tamen non fuit desertum, et pii retinuerunt spem liberationis, ubi impii desperabant ac peribant.

Ad hunc modum credimus et consolamur nos hodie Christum affuturum regno suo et ecclesiae usque in finem mundi, etiamsi papa antichristus triumphet, et sedeat in templo Dei, ac ecclesiam videatur plane oppressurus. Nam propter pericula et necessitatem hanc promissiones suas ecclesiae Deus reliquit, quas etsi ecclesia plene non potest credere, tamen eas non plane negat[48]). Probat autem Christus fidem, etiamsi sit sicut granum sinapis. Hoc utile est admonere, propterea quod futurum est, si modo non occupamur novissimo die, ut Satan per suos omnia tentet et conetur, quae ad oppressionem doctrinae pertinent. Hic si nos etiam captivum, et ut sic vocem, transmigratum regnum et arcam videbimus, sicut populus Judaeorum, tamen debemus retinere spem, futurum ut dominus det prophetas, et desertam ecclesiam tamen non deserat. Magis enim movere nos debet verbum promittentis Dei, quam praesens aut imminens ruina. Si enim Deus per patientiam multam conservavit ecclesiam sub papa[49]), si tulit usum alterius speciei tantum, et multos abusus, quos in ecclesiam invexerunt impii doctores, si tandem cum omnia essent*) desperatissima, clarissimam verbi sui lucem exoriri fecit inter densissimas tenebras, cur desperaremus? Major est

48) Promissiones proponuntur propter pios, ut in periculis non plane desperent. 49) Ecclesia sub papatu qualis fuerit.

*) In orig: esset.

misericordia Dei coelo et terra et potest absorbere errores, in quos electi nonnunquam inducuntur.

Nemo quidem est, qui non optet politiam esse tranquillam, populum obedientem et sanctum. Sic optabile erat, ecclesiam esse concordem, nulla nec doctrinae nec morum conspici scandala, principes amplecti verbum, id non odisse aut persequi. Sed talis tum politia tum ecclesia forte a perito artifice pulchre pingi potest, in hoc mundo vero non poterit*) usquam inveniri[50]). Quare sic comparemus nos, quod ecclesiae tam purae et politiae sic tranquillae faciem nunquam simus visuri, eo autem contenti simus, quod ecclesia et politia (etsi turbae et incommoda quaedam sunt,) non prorsus abolentur, quod aliqua majestas in imperio, in ecclesia autem sana doctrina conspicitur, et quod pauci quidam magnifaciunt verbum, utuntur sacramentis, orant, etsi major pars diversum facit. Ad hunc finem pertinent consolationes hae, ne, dum omnia videntur collapsura, omnem spem abjiciamus. Nunc sane misera ecclesiae facies est[51]), cum pastores et ministri verbi vix se videntur contra famem tueri posse in tanto rusticorum et civium odio. Saepe itaque cogito, totum ministerium sua sponte, etiamsi absque tyrannis esset, corruiturum: sed promissio pluris a nobis debet fieri quam omnes species, quae se oculis ingerunt. Nam vide omnes historias, an non ecclesia semper fuit abscondita tyrannide principum et mendaciis haereticorum? Ad haec accesserunt propriae tentationes peccatorum et vexationes diaboli, quibus perpetuo exer-

50) Ecclesia nunquam est sine incommodis, itaque opus habet promissionibus. 51) Ecclesia qualis hodie apud nos.

*) In orig.: poterat.

centur pii. Haec si quis intuetur et in his malis fixos habet oculos, is judicabit, neque ecclesiam nec Deum usquam esse.

Sed non est ex hac specie faciendum judicium. Nunquam enim talem ecclesiae faciem videbis, in qua nihil offensionum, non scandala, non dissensiones, non infirmitates variae et quasi morbi inveniantur. Optabile erat quidem abesse haec, et talem speciem exstare ecclesiae, qualis fere hic et in aliis locis describitur, ubi comparatur sponsae formosae, in qua non macula, non ruga aliqua conspicitur, sed nunquam videbis foris talem esse, semper enim opprimitur a tyrannis, vexatur ab haereticis, exercetur afflictionibus tum internis tum externis, inobedientia, contemtu rusticorum, perfidia falsorum fratrum etc. In his periculis omnibus retinenda est consolatio, quod nec portae inferorum adversus eam praevalebunt, et pergendum magno animo docendo, exhortando, corrigendo, et reliquis, quae ad ministerium pertinent. Si qui inobedientes sunt, eant sane, et ruant: satis sit aliquos esse, quibus Christus et ministerium evangelii est in resurrectionem.

Ad hunc modum fecerunt sancti prophetae, qui viderunt captivitatem Babylonicam impendere, templum et urbem incensum iri[52]). Haec erat facies regni interituri prorsus. Nihil itaque fuit, quo se consolarentur, praeter hanc et alias similes promissiones, futurum, ut de fructu ventris David ponatur rex atque hoc confirmasse Deum juramento. Ac sane insignis haec est promissio, quod certam personam definit, nec sinit successionem vagari in incerta persona. Abraham,

52) Consolatio ecclesiae Israel sub tempus captivitatis.

Isaac, Jacob etiam habuerunt promissionem de Christo, sed sub incerta persona, si respicias ad multiplicatam posteritatem. In hac autem promissione est certa descriptio, quod certa persona denominata est, ut quamvis totus populus captivus esset abducendus, tamen quamdiu posteritas Davidis superesset, spem regni retinerent. Hujusmodi promissionem non habet regnum pontificium, quasi necesse sit esse pontificem talem in ecclesia, sicut in illo populo omnium corda et oculi jubebantur respicere ad unicam familiam Davidis. Haec causa fuit, cur existimem accurate annotatas esse genealogias a piis, ut scilicet successio familiae Davidis propter hanc spem exhibendae promissionis esset quam certissima. Fuit enim haec familia tanquam stella quaedam in hoc populo, cujus posteritas quamdiu conspiciebatur, certam spem relinquebat futurae liberationis per Christum, etiam in captivitate Babylonica et omnibus aliis periculis.

Etsi enim captivitas Babylonica satis horribilis et acerba fuit, longe tamen mitior fuit, quam ista calamitas, in qua Judaei post vastationem a Romanis factam vivunt[53]). Nam etsi populus captivus esset, tamen habebat etiam in captivitate regem, in quem piorum oculi intuebantur tanquam in pignus promissionis de Christo exhibendae. Testabatur enim Deus superstite adhuc rege, relictum esse fructum ventris David. Deinde in captivitate habebant Judaei verbum et prophetas, Danielem, Hieremiam, Ezechielem, et sine dubio plerosque alios. Quis autem non videt regnum nondum plane fuisse desertum nec vastatum superstitibus adhuc personis, destinatis ad regnum et sacerdo-

53) Collatio captivitatis Babylonicae cum hodierna Judaeorum.

tium? Tertio*), etiam annorum numerus definitus erat, quibus duratura esset captivitas. Horum quid simile Judaei hodie possunt ostendere? Non solum regnum nusquam habent, sed ne quidem personas destinatas regno, praeter id quod neque annorum certum numerum nec verbum seu prophetas habent. Quam praeclaras reliquias in captivitate habebat populus. Certum igitur est, Judaeos plane periisse, et praesentem calamitatem non debere appellari captivitatem, sed simpliciter destructionem, sicut Daniel quoque dicit: „Et posthac erit finis." Quomodo enim stante promissione hac populus Dei potest penitus sine rege de ventre Davidis esse? Nam in captivitate Babylonica, etsi sine regno erant, tamen regias personas tanquam scintillas quasdam regni habebant, sicut dicunt, tanquam scintillam de lucerna Davidis tunc fuisse relictam. Hujusmodi nihil Judaei hodie habent, itaque res arguit, eos damnatos esse cum omni religione sua, aut praesens promissio psalmi vana est et mendax, quae confirmat non defuturam posteritatem Davidi usque ad Christum, cujus regnum aeternum est.

Porro de praesumtione impiorum supra diximus, quae fecit, ut omnes hujusmodi promissiones essent cruentae. Nam cum ad pios proprie pertineant, impii semper eas sibi arrogant. Quibus cum contradicunt pii, et minantur eis iram Dei atque exitium, vim parant impii. Discendum itaque est, quod sub nomine ecclesiae omnis generis incommoda machinetur et struat Satan. Sic videmus, quid papa in ecclesia effecerit uno hoc praetextu, quod persuasit orbi, ecclesiam non posse errare, ecclesiam non posse perire. Vera quidem vox est, sed hoc etiam addendum erat,

*) In orig.: Tertia.

ut proprie definiatur, quaenam sit vera ecclesia, et ubi sit [54]). Haec definitio non ex decretis pontificum, sed ex evangelio petenda est, in quo Christus confessionem tanquam certam notam suorum exigit. „Qui me, inquit, confessus fuerit coram hominibus, eum ego quoque confitebor coram patre meo." Ergo ad verbum potissimum respiciendum est. Neque enim confessio est nec esse potest, ubi non est verbum. Sequitur igitur, quod ubicunque confessio et verbum non est, etsi ibi sit multitudo, potentia, magnifici tituli, species sanctitatis etc., tamen ibi non est ecclesia. Ad hunc modum accommodandus est psalmus ad nostras res et praesentem usum, ac transferenda promissio regni corporalis ad ecclesiam, quae etsi ab haereticis et tyrannis affligitur, tamen non peribit, sed manebit inconcussa etiam contra portas inferi.

XII. Si custodierint filii tui testamentum meum et testimonia mea, quae docebo eos, tunc filii eorum usque in saeculum saeculi sedebunt super sedem tuam.

Haec promissio non est absoluta, habet enim additam conditionem [55]). Differentia igitur est inter hanc et illas, quae sine conditione sunt, qualis est in psalmis: „Dixit dominus etc." „Deus judicium tuum regi da." Ibi absolute promittitur regnum Christo, sed hic non absolute promittitur regnum posteritati Davidis, sed cum hac conditione: Si servarint testamentum domini. Itaque Salomoni obvenit regnum, qui ex Bathseba natus est, sed defecit fere postea stirps ejus

54) Definitio ecclesiae seu quaenam sit vera ecclesia.
55) Quia conditionalis erat promissio, ideo corporale regnum tandem desiit.

in Ahasia, quem sustulit Athalia, cum solus Joas reliquis ab Athalia occisis superesset. Hoc molitus est Satan, si quo modo promissionem de Christo posset impedire. Postea ad Joas devenit regnum, qui etiam erat de semine Davidis, et cura sororis asservatus erat, ne occideretur ab Athalia. Sic regnum quidem perpetuum promissum est posteritati Davidis, sed sic, ut minetur Deus exitium, si non servent testimonia sua. Itaque tandem regnum etiam posteritati Nathan ereptum est, et usurpatum per alienigenam Herodem, donec regnantibus impiis Christus ex Maria Bethlehemitide natus est. Una igitur posteritas post aliam a Satana propter peccatum destructa est, et tamen servata est integra successio seu linea usque ad Mariam.

Haec utile est considerare, quomodo regnum promissum Davidi, Salomoni filio, obvenit, sed propter peccatum iterum ei adimitur. Idem cum Nathan accidit, et tamen servavit Deus scintillam, ex qua hoc regnum tanquam fax quaedam emicaret. Facta autem sunt haec ad retundendam praesumtionem nostram[56]). Sic promissio de ecclesia est: „Vobiscum ero usque ad finem mundi," sed additur conditio: „Si ambulaveritis in viis meis." Nam qui verbum negligunt, eos Deus vicissim negligit, et excitat alios, qui sint ecclesia. Sic Joannes: „Potest Deus ex lapidibus facere filios Abrahae." Quia enim promissio erat Abrahae facta, pharisaei sentiebant se, cum filii Abrahae essent, certo haeredes promissionis futuros esse. Haec fiducia inflabat eos, ut securi et sine timore Dei viverent. Dicit igitur Joannes: Certum est, filii Abrahae erunt

56) Conditio additur propter praesumtionem.

haeredes promissionum, quae Abrahae factae sunt. Sed si vos vultis securi esse et non obedire mandato Dei, dico vobis, facile est Deo, vobis rejectis Abrahae ex lapidibus producere posteritatem. Sic papa non ideo est papa, quia sedet in regno et dignitate ista. Nam si non vult verbo Dei obedire, facile inveniet et excitabit Deus alibi ecclesiam. Sic promissio haec tota pendet ex addita conditione, contra praesumtionem.

Testamentum est promissio misericordiae per Christum, testimonia sunt voluntas Dei revelata omnibus temporibus per Mosen et prophetas. Itaque requirit fidem, deinde etiam obedientiam erga legem. Diserte autem dicit „testimonia, quae docebo", per sacerdotes scilicet. Hi enim etsi ministerium habebant, tamen ipse dominus vult esse doctor, et se audiri, non vult audiri concilia, non doctores docentes, quae ipse non docuerit. Hunc igitur ad modum de ecclesia quoque dicimus, quod ubicunque creditur promissioni Dei, et obeditur ejus verbo, ibi est ecclesia [57]). Qui autem non credunt, nec obediunt verbo, hi, etsi titulos, vocationem et alia habent, tamen vere a Deo abjecti sunt, nec habendi pro ecclesia. Quis enim pontifici crederet, ideo quia est pontifex? Atqui hoc uno nomine postulat sibi credi, nec vult disputari, utrum vera sint et sana, quae praecipit, simpliciter vult credi, quod sacra sedes non possit errare. Qui contradicunt, et exigunt ejus decreta ad verbum et voluntatem Dei, subjiciuntur omnis generis suppliciis. Plane idem usurpant fanatici spiritus hodie, quidquid somniant, volunt esse Spiritum sanctum. Sed

---

57) Ecclesia sub conditione est ecclesia, si scilicet verbum sequatur.

egregie Basilius dixit: *Οὐ πᾶν ἐνύπνιον εὐθὺς προφητεία.*

Sicut igitur isti in populo Israel propagaverunt et defenderunt errores et impietates suas auctoritate regum, in quibus videbatur haec promissio niti, ita omnibus saeculis solet falsa ecclesia. Sed nos respondemus, promissionem quidem veram esse, sed esse conditionalem, et dici: „Si custodierint testamentum et testimonia mea.“ Neque enim Deus sic unxit reges[58]), ut facerent quidquid ipsis videretur, aut quidquid instituerent et docerent, Deus probaret ideo, quia essent reges, sed conditionem addidit: „Si servaveritis testamentum meum.“ Sic in novo testamento, non negamus hanc Dei vocem esse veram: „Qui vos audit, me audit,“ sed hoc negamus, quod simpliciter de omnibus in ecclesia docentibus intelligenda sit. Quidam enim docent non Christi, sed suum verbum: hos certe Christus non vult audiri, sicut se ipsum, sed prohibuit audiri, cum dicit: „Cavete a falsis prophetis.“

Sic in Deuteronomio praecipit Moses, ut librum legis nunquam deponat de manibus, ut perpetuo se in eo legendo, discendo, faciendo exerceat[59]). Hoc si regibus in lege fuit mandatum, quid sentiemus de verbo novi testamenti? Ibi certe frustra jactabunt pontifices sua concilia, patres, ecclesiam, dignitatem tot saeculis usurpatam. Haec omnia sic valeant, si juxta regulam verbi doceant. Ecclesia enim, quae auctoritatem divinam usurpat, ea tantum est, quae sequitur vocem et verbum domini. Ad hanc regulam

58) Reges populi Israel. 59) Mandatum regum in veteri testamento.

examina pontificem[60]), tuentem se nomine ecclesiae, et vide, num secundum legem sibi divinitus praescriptam pontifex doceat. Si contra docet, nec incedit recta via, et tamen sedet in regno, non ideo deturbes eum de loco suo, sicut Achas[61]), non ideo quia idololatra est, occidi debet a subditis: hoc autem facias, ne sequaris ejus imperium, ne doctrinam impiam approbes, ne facias, quae episcopus Romanus jubet contra scripturam fieri. In hoc enim casu absolvit nos omnes Deus ab obedientia, sic enim dicit: „Ordino tibi pastorem, cui obedias tanquam mihi." Sed fieri potest, ut velit abuti ordinatione Dei contra verbum: ibi tibi relinquo hoc praesidium, hoc remedium tibi subministro, ut dicas: „Oportet Deo magis obedire quam hominibus." Igitur etsi reges sunt, etsi sunt pontifices, eatenus audiendi, et eis obtemperandum est, quatenus incedunt juxta regulam verbi.

Porro usu discimus[62]), nihil esse crebrius nec vulgatius, quam abuti potestate, tum in politia tum ecclesia. Itaque rarissimi sunt, qui legitime utuntur auctoritate, quam sive in ecclesia sive politia habent. Ratio est, quia major pars hominum servit cupiditatibus et patitur se regi et gubernari a Satana. Hinc fit, quod videmus pontificem et episcopos de doctrina nihil esse sollicitos, omnem autem curam eo convertere, ut augeant gloriam suam, dignitates, opes, voluptates. Hic quid faciendum est subditis? Num per seditionem eos ejicient aut occident? Non, sed sinant eos regere, et tantum observent ac caveant os

---

60) Pontifex Romanus quomodo examinandus. 61) Nota exemplum. 62) Pauci legitime utuntur auctoritate.

eorum; sicut apud Matthaeum Christus quoque dicit: „Super cathedram Mosi sedent“ (quanquam longe dispar ratio est nostrorum pontificum). Hic relinquit eis sessionem et auctoritatem docendi, nec vult eam violari, concedit quoque clavem scientiae. Hoc autem damnat, quod dum clavem scientiae habent, et sedent in officio, tamen praeterquam quod ipsi se ipsos non docent, etiam alios seducunt, quanquam hic etiam ecclesia reliqua sui juris[63]) meminisse debet. Quia enim nostri episcopi neque docent ipsi, nec sanis doctoribus relinquunt locum docendi, et tamen fruuntur beneficiis ecclesiarum, atque iis abutuntur ad foedissimas voluptates suas, eleganter et vere multi disputant, non esse beneficium separandum ab officio. Ideo reliqua ecclesia pro suo jure tantum potest papistarum facultatibus detrahere, ut pii doctores habeant, unde vivant. Hoc enim omnibus modis cavendum est, ne ministerium prorsus aboleatur.

Explodendus itaque est error ille, quem impii canonistae impudentissime statuunt, cum dicere audent, non esse praesumendum, quod apex tantae celsitudinis erret. Hoc est quasi primum principium stolidorum canonistarum, ex quo hoc monstrum enatum est, quod nunc in papatu videmus et exsecramur, quod sine fronte, quidquid in mentem venit, et ad nummos parandos idoneum fuit, tanquam articulos fidei statuerunt. Nos autem sic dicimus: Vocetur sane apex celsitudinis ista tyrannis, quam contra scripturam et omnem aequitatem sibi usurpat, et ut plus tribuam, fingamus eum etiam divina ordinatione esse pontificem, et obtinere primatum in ecclesia. Adhuc plus tri-

63) Jus ecclesiae.

buam: si ita postulat pontifex[64]), faciamus eum sane angelum de coelo, quid possum de eo sentire praeclarum magis? Sed etiam si angelus sit, tamen anathema eum esse pronuntiat Paulus, cum aliud evangelion evangelisat.

Sic pastor est divinitus pastor, rex est divinitus rex. Haec sic largiamur pontifici quoque, quasi vera auctoritate praesit. Sed conditio, de qua diximus, necessitatem affert, ut distinguamus inter rem et usum. Rem voco auctoritatem divinam: eam etsi concedam pontificibus, tamen usum non concedo[65]), quia rem divinam manifeste trahunt in abusum. Non utuntur auctoritate sua secundum voluntatem Dei, pro gloria verbi, sed pro sua gloria. Non igitur obligat nos eorum auctoritas, etiamsi sit, ut dixi, auctoritas angeli de coelis, sed cum bona conscientia discedimus ab eis, ne inobedientes fiamus summae auctoritati et majestati, quae est Deus. Quodsi pontifices non pugnarent contra doctrinam Christi, si nobiscum statuerent, justificari nos solo pretio sanguinis Christi, et non docerent negotiari homines propriis meritis et operibus, tunc libenter agnoscerem auctoritatem eorum, et confiterer eos re sancta sancte etiam uti. Sed cum abusus manifestus sit, nihil eos juvat, quod sanctam rem habeant, sicut gloriantur.

Haec enim est summa summarum, quod papa non minus quam omnes alii homines, etiamsi angelicam dignitatem haberet, alligatus est ad verbum Dei. Hoc cum manifeste impugnet, cum extrema crudelitate

---

65) Pontifex etiamsi angelus esset, tamen si a verbo discedit, anathema est. Hoc nota diligenter. 65) Pontifex rem habet, usum non.

impietates suas defendat, non sublevat eum sedes, non dignitas, non auctoritas, sed est anathema, sicut Paulus dicit. Vulgatissimum est inter doctores papatus, quod papa sit supra verbum seu scripturam, et possit pro arbitrio in lege divina dispensare. Hinc de ecclesia et conscientiis constituit, quidquid voluit. Hoc cum nos, freti verbo domini, damnemus, et coacti mandato domini graviter refutemus, excommunicamur. Ab hac sententia non debemus discedere, sed cum psalmo hoc dicere: Quodsi pontifices custodierint testamentum, et testimonia, quae dominus docet, audiemus eos: si non custodierint, non audiemus, nec venerabimur in eis quantumvis sanctam rem, qua sic foede et impie abutuntur. Nam etsi pontifices non sunt, tamen aliqui erunt, qui custodient testamentum, ne ecclesia plane aboleatur. Sic ante annos centum, cum pontifices testamentum domini projicerent, Joannes Huss inventus est, qui id summa cum reverentia custodiret. Sic hodie cum episcopus Moguntinus, tanquam summus quoad dignitatem, testamentum non vult custodire, sunt alii qui custodiant, et in oculis Dei pastor contemtissimi pagi longe gratior et major est, quam omnes totius Germaniae episcopi cum omnibus cardinalibus et pontificibus. Neque enim Deus concedit hominibus auctoritatem supra verbum. Hoc qui venerantur, sequuntur et custodiunt, sunt ecclesia, quantumvis in mundo contemti sint. Qui non custodiunt, sunt ecclesia Satanae, nec sublevant eos magnifici tituli.

Atque haec causa quoque est, cur diserte in textu ponitur: „Testimonia, quae ego docebo eos.“ Sic enim vult Deus in ecclesia uti ministerio docto-

rum[66]), ut tamen ipse sit summus doctor, et ministri omnes, etiam papa, etiam ipsa ecclesia, regantur et gubernentur verbo, sic enim haec transferri debent ad praesentem usum. Neque enim haec particularis et certi temporis disputatio est, sed durat omnibus saeculis. In populo Israel reges et sacerdotes inflati vocatione putabant sibi omnia licere. Sic hodie pontifices non putant se subjectos esse legibus verbi, sed audent sibi arrogare potestatem supra verbum et scripturam. Plane similis causa est. Oportet igitur nos hic munitos esse, ut possimus dicere: Credo concilium, credo papam, credo principes et reges, credo ecclesiam sanctam et catholicam, sed sic, ut illa sancta ecclesia, nedum episcopi et pontifices, sit per omnia subjecta suo Deo et sponso Christo, et ejus verbo, sine ulla exceptione. Atque hoc ita credo, ut non sit necesse Deum mihi de coelo loqui, et sensibiliter mihi revelare. Hoc verbum, quod prophetae et apostoli locuti sunt, est id verbum, quod debet credi, cui debet subjectus esse papa cum omni ecclesia sanctorum, nec quidquam debet sine hoc verbo, multo minus contra hoc verbum suscipere etc.

Ad hunc modum in ordinem redigi debet papa: sed experimur, nullum veneni genus eum sic formidare et odisse, sicut scripturam. Itaque totis viribus, etiamsi aliud simulet, obnititur, ne fiat synodus seu concilium, tantum ideo[67]), quia hanc quaestionem metuit, ne quaeratur in synodo, utrum papa sit judicandus per scripturam, an scriptura per concilium? Nam mala conscientia, quam papa habet, hoc semper

---

66) Omnes ordines verbo sunt subjecti. 67) Papa cur reformidet concilium.

ei acclamat, quod scriptura sancta sit verbum Dei, futurum itaque ut verbum Dei vincat, et concilium concludat, quod necesse sit papam esse sub scriptura sancta. Hoc si fiat, de papa actum erit. Nam quid in omnibus suis decretis, caeremoniis, doctrina tueri poterit papa, si judicium fiat ex sacris literis? Praevidet itaque animo reformationem intolerabilem, atque ideo omnia conatur, ne concilium cogatur, quanquam interim si quis verba spectet, simulat se nihil optare aliud, quam synodum. Sed dum haec jactat, regum animos sic implicat et involvit, ut ad omnia suscipienda plus otii et animi habeant, quam ad concilium instituendum. O astutiam dignam aeternis flammis, et odio omnium bonorum, quod cum tanto ecclesiae incommodo pontifices suam tyrannidem volunt stabilitam!

Haec omnia diximus propter similitudinem negotiorum in hoc psalmo propositam, quod Deus suos reges, qui pollebant auctoritate divina, circumscripsit, et vinxit legibus suis, ut etsi potentia praepollerent omnibus, tamen Deo et verbo ejus essent subjecti. Huic verbo necesse fuit eos parere, etsi ab inferiore annuntiaretur, sicut Nathan Davidem arguit, et David paret, non quia Nathan se ipsum offerebat, sed verbum Dei. Hujus discipuli debemus omnes esse. Quare cum ad pontificem dico, ut se submittat misericordiae Dei, qua sola necesse sit nos justificari in oculis Dei, debet pontifex se submittere verbo, non quidem propter me, qui id annuntio, sed propter ipsum verbum. Hoc si non facit, abutitur potestate sua, nec debetur ei ulla obedientia in iis, quae contra verbum mandat aut docet.

Haec conditionalis sententia ponitur propter im-

pios[68]); ne sibi sumant absolutam potestatem contra verbum. Nam absoluta promissio ea est, quae Christum complectitur. Hunc enim non promittit sub certa conditione, sed simpliciter promittit, venturum eum ex semine Abrahae. Quia autem, dum haec de Christo promissio impleretur, regnum corporale duravit, est id sic firmatum verbo Dei, ut tamen haberet certam conditionem additam. Itaque multi impii reges cum tota familia funditus deleti sunt, et alii suffecti, ut tamen regnum temporale aliquo modo perduraret, donec veniret sanctus sanctorum et rex regum, qui regnum hoc continuavit usque huc et in aeternum. Pertinet conditio itaque addita contra praesumtionem, quasi dicat: Veniet promissio mea de Christo, et certo stabiliam thronum Davidi meo, sed vos qui interim in hoc throno sedetis, et administratis regnum hoc, nolite putare, quod non possitis errare, aut errata vestra probaturus, et non potius damnaturus sit Deus. Itaque aut secundum verbum administrate regnum vestrum, aut praecipitabo vos et evertam. Hanc promissionem amplificat jam egregie.

XIII. Quoniam elegit dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi.

Haec est amplificatio promissionis, quasi dicat: Habetis promissionem, sed in hoc nunc incumbite, ut justi sitis, et custodiatis testamentum meum. Tum enim fiet, ut regnum hoc maneat, et ego habitabo vobiscum, sicut apud Esaiam quoque dicit: „Habebo focum in Sion,“ hoc est, ero oeconomus in utroque regno, spirituali et corporali, et dabo omnem benedictionem, sed ita, si obedieritis voci meae etc.

68) Conditio addita propter impios.

Utitur autem singulari consilio eo verbo, quo Moses quoque usus est Deut. 16. 26.: „In loco quem elegerit dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi.“ Neque enim initio certus tabernaculi locus erat, sed vagabatur non solum per loca diversa, sed etiam per tribus diversas, Ephraim, Manasse, Dan etc. Porro destruit hoc verbo omnes proprias electiones hominum [69]), seu ut Paulus vocat ἐθελοθρησκείας, quae apud Judaeos infinitae erant. Sic enim cogitabant: Si licet sacerdotibus transferre tabernaculum ex uno loco in alium, cur nobis quoque non liceret plus uno in loco sacrificare? Haec erat certa idololatria, quia enim Deus per verbum suum se propitiatorio alligaverat, quod ibi esse et inveniri vellet, idololatria erat eum alibi aut credere esse aut quaerere. Pugnant igitur prophetae summo conatu contra hoc, ne sibi homines aliud eligant, quam Deus. Nihil enim Deus aeque exsecratur quam suscipi aut institui aliquid pro cultu Dei, quod ipse non jussit. Nostra igitur debet esse non electio, sed obedientia: alioqui continget nobis, quod Hieremias minatur: „Projiciam electa eorum.“ Haec pertinent ad refutandas electiones, quas in papatu vidimus. Nam quod alius huic ordini, alius alii se addicit, quod certos dies jejunii habet, quod certos sanctos, quos invocat etc., hoc totum si quaeras, quis jusserit, cogit eum conscientia, ut respondeat, se sic elegisse ista. At hoc est non Deo, sed Satanae servire. Neque enim Deo aliter servitur, quam cum fit, quod ipse jussit. Pertinet igitur electio non ad nos, sed ad Deum: obedientia

69) Deus deligit locum cultui, ergo nos non debemus eligere.

autem ad nos pertinet, ut quod Deus elegit, nos exsequamur.

Deinde verbum eligendi pertinet etiam contra praesumtionem meriti [70]). Si enim diceret: Ego reddo vobis Sion, aut remuneror vos, significaret id fieri nostro merito. Sed cum dicit: Eligo secundum meam voluntatem, significat se id facere sine respectu ullorum meritorum, ut simul et religionem, quae simulatur, et fiduciam meriti damnet. Ἐθελοθρησκείαι igitur, seu ut Anselmus vocat, factitiae religiones, pertinent ad theologiam diaboli. Neque enim sublevat nos, quod bona intentione susceptae sunt. Neque enim est bona intentio, quae non verbo, sed suo judicio nititur. Itaque quod Ambrosius dicit, intentionem judicare opus, recte quidem dictum est, si recte intelligatur. Nam intentio finalis debet habere verbum Dei ceu fundamentum, cui innitatur [71]). Is enim solus recte intendit, qui statuere potest, se verbo Dei cogi ad hoc aut illud suscipiendum. Hoc verbum qui non habet, etiamsi angelica omnia sunt, cave probes aut sequaris. Haec igitur tutissima regula est, quam cum sequimur, nunquam aberrabimus, ut semper quaeramus, num Deus hoc elegerit. Si respondetur, quod Benedictus, Augustinus, Franciscus elegerit, qui etiam Deo cari fuerunt, fuge tanquam pestem et venenum extreme noxium, certum enim est Deum nihil probare, nisi quod ipse elegit. Haec de verbo eligendi paucis admonere volui.

XIV. Haec requies mea in saeculum saeculi, hic habitabo, quoniam elegi eam.

Haec est sane magnifica promissio, qualem de nullo unquam alio loco dedit. Hinc Esaias et ceteri

70) Si Deus eligit, ergo non est ex merito nostro.
71) Bona intentio quae.

prophetae videntur concludere, quod Hierusalem duratura sit in aeternum, hoc est, donec veniat Messias, qui faciat ex temporali Hierusalem aeternam, sicut angelus quoque ad Mariam dicit, quod sedebit Christus super thronum patris sui David in saecula. Porro nota consequentiam, quam promissio haec evidenter ostendit[72]. Hierusalem hodie jacet, et tamen promissio haec manifeste dicit, quod sit haec futura domino sedes in saeculum saeculi: sequitur igitur certissime, quod ille venerit, qui Hierusalem hanc seu regnum hoc perpetuavit in aeternum. Nam quod etiam in captivitate Babylonica vastata fuit, tamen servatae sunt reliquiae: definitum fuit tempus, quo duratura esset captivitas, manebant reges et prophetae. Hujusmodi nunc nihil est, sicut etiam supra ostendimus.

Magnifica igitur haec est promissio, Hierusalem hanc fore in aeternum sedem domino, nec unquam deletum iri. Fiducia hujus promissionis crucifixerunt Christum, et omnia scelera patrarunt, quod nunquam putabant futurum, ut Hierusalem periret, propter promissionem aeternitatis, quam habebat. Sed audivimus conditionaliter haec promitti, si servent testamentum domini et testimonia ejus. Mansit itaque Hierusalem usque ad Christum, postea dedit peccatorum poenas, sicut aliae impiae civitates et impia regna. Sic prophetae certo promittunt venturum evangelion ex Sion, et novum Christi regnum ex Hierusalem, sed postea addunt Hierusalem hanc fore majorem tota terra, muros ejus fore fines terrae etc. Haec non possunt intelligi de corporali Hierusalem, quae tamen initium

---

72) Consequentia arguit Messiam exhibitum esse.

regno Christi praebuit. Sed postea est vastata, sicut etiam Davidis impii posteri excisi sunt, pii manserunt usque dum Christus nasceretur[73]).

Porro notum est, electionem hanc coepisse sub Davide. Nam Hierosolymorum urbs ante id tempus Jebusitarum fuerat, sub Davide autem per promissionem domini electa est, ut esset regalis et sacerdotalis civitas, idque ita, ut sicut antea sacerdotum non vagae, sed certae personae, ita etiam porro regum personae et successiones essent certae, nec sic vagarentur, sicut antea judices et duces non in certa tribu consistebant. Utitur autem hic quoque verbo eligendi ad redarguendam fiduciam meriti, quod fere semper adhaerescit animis, ut intelligant divina gratia et beneplacito domini hanc urbem definitam esse, ut esset sedes religionis et politiae. Peculiariter enim laborabant Judaei hoc vitio satanico[74]), ut gloriarentur de operibus, merito et cultibus suis, sicut Moses quoque ideo eos objurgat ac praemonet, ne statuant propter justitias suas sibi beneficia tam magnifica contigisse, sed quod et gentes istae meritae erant tales poenas, et dominus bene volebat suo populo. „Non propter tuas justitias, inquit, introduxit te dominus in terram hanc." Sic quoque in papatu diabolicam hanc fiduciam videmus[75]), quanquam longe deteriore conditione, quam in populo Dei, qui divinitus mandato cultu utebatur. In papatu nihil sunt nisi electiones humanae, quae sunt idolorum servitus.

Videtur autem nihil magni dici in eo, quod pro-

---

73) Hierusalem vastata est, et tamen est a Christo aedificata, ut sit perpetua. 74) Judaei praesumtuosi. 75) Papistae praesumtuosi.

mittit Deus se habitaturum in Hierusalem, sed oportet spectare magnitudinem habitantis[76]), tum locus quantumvis humilis et contemtus reddetur augustissimus. Quem enim coeli coelorum non comprehendunt, eum promittebat verbum in Hierusalem certo inventum iri. Ergo magnifica promissio est, scire et habere certum locum, in quo Deus inveniri possit, ne corda dubia vagentur, et unusquisque pro sua voluntate sibi Deum aut locum cultus Dei deligat. Illa enim erratio vagabunda, cum animi sibi locum et cultum constituunt, sicut Hieroboam, nihil est quam idololatria. Quare infinita misericordia est, quod definivit Deus certum locum verbi et totius cultus divini. Hinc magnificus ille*) titulus loco tributus est, ut appellaretur civitas sancta[77]), non quidem propter populum sanctum inhabitantem, sed propter dominum sanctum inhabitantem et sanctificantem per verbum omnia.

Hanc gloriam habet quoque ecclesia novi testamenti[78]), quod scilicet caput ejus est, non papa, sicut impii papistae impie dicunt, sed Christus sedens ad dexteram Dei, qui adest verbo et sacramentis suis. Haec ingens est magnificentia et superbia, quae pendet non ex nostra justitia, sed ex misericordia Dei, accipientis, probantis et laudantis omnia propter filium suum, caput nostrum. Sed civitas Hierusalem propter hanc causam quoque infensissimum habuit Satanam[79]), quod esset tanquam officina Dei, in qua omnis generis beneficia et sancta opera Deus quotidie exerce-

---

76) Magnum beneficium Dei, quod locum certum cultui suo destinavit. 77) Hierusalem civitas sancta. 78) Gloria ecclesiae novi testamenti. 79) Satan Hierusalem odit.

*) In orig.: illo.

ret. Sed tamen a Deo mirabiliter quoque servata est et defensa, ne incertum redderetur, ubi esset, ubi coli et audiri vellet Deus. Iterum autem hic monemur, quod haec omnia doni, non meriti sint, misericordiae, non operum, siquidem ipse elegit hanc requiem, et ipsi placuit habitare in hoc loco. Sic meriti nostri non est, quod habemus evangelion, baptismum, absolutionem privatam et publicam: omnia haec sunt dona miserentis et benevolentis Dei propter Christum. Jam transit ad politica seu temporalia.

XV. Victui ejus benedicens benedicam, et pauperes ejus saturabo panibus.

Nostra translatio habet: Viduam ejus, sed fortasse imperiti scriptoris hoc erratum est. Vocabulum proprie praedam seu venationem significat. Sed cur sic appellat scriptura cibum nostrum[80]? Nimirum eam ob causam, propter quam Christus vocat panem quotidianum, ut sicut bestiae praedam suam quotidie sectantur et inveniunt, non seminant, non laborant, sed per praedam quasi obveniunt eis omnia, ita nos quoque non in multos annos per avaritiam et incredulitatem cumulemus victum, sed quotidie exspectemus et accipiamus de manu domini, mediante tamen labore nostro, et eo contenti simus, quod quotidie obvenit tanquam bestia oblata praeda. Avaritia enim et incredulitas non est contenta praesentibus, quantumvis promittat Deus fideliter, se nos pasturum, et daturum unde vivamus. Ad hunc modum scriptura victum proprie et significanter praedam vocat, quae nobis non sollicitis obvenit, sed laborantibus et

---

80) Victum cur scriptura praedam vocet.

relinquentibus curam Deo nostro, sicut Christus fere hortatur Matth. 6. Jubet laborare, facere, conari omnia, quae sunt vocationis nostrae. Hebraeis enim est labor, quem singuli dies habent, et secum afferunt. Sollicitudinem autem et curam jubet Deo relinqui, ac promittit victum nobis tam non defuturum, quam avibus et ceteris animantibus. Neque enim hoc agitur, ut in hac vita simus inexplebiles, etsi enim habeamus omnes totius mundi opes, tamen cum hac vita relinquendae sunt. Sicut autem vita non certa est, sed ceu raptus quidam, aut praeda, qua fruimur, donec domino visum est, ita etiam est victus ceu raptus quidam, quo debemus contenti vivere, non de futuro solliciti esse. Sic damnat appellatio haec impiam sollicitudinem et anxiam incredulitatem, qua tamen nihil promovetur.

Quod sequitur: „Et pauperes ejus saturabo panibus," nota phrasis est, quod panem vocant, sicut nos victum, hoc est, quidquid ad alimoniam pertinet, cibum et potum[81]). Haec promittit, sed pauperibus, sic autem appellat populum suum. Vidit enim suam ecclesiam talem, qualis semper est, quod in media opulentia mundi sola esurit et sitit[82]). Sic Levitarum initio singularis fuit inopia, donec tandem ad regnum spectarunt, sicut nostri pontifices quoque. Ita enim gubernat ista Satan, ministerium conatur fame opprimere et contemtu. Id quia multi recusant ferre, eo prolabuntur, ut potius quam esuriant, doceant hominibus beneplacentia, et sic evehantur ad magnas opes et dignitates. Retinenda itaque piis est haec promissio, quod psalmus dicit, dominum daturum panes pau-

81) Panis quid. 82) Ecclesia in mundo esurit.

peribus suis. Utrumque enim fiet, habebunt panes, et tamen erunt pauperes, ideo scilicet; quia regnum Christi non est de hoc mundo. Itaque ii, qui in ministerio sunt, et praecipua pars hujus regni, ferant ignominiam, odium et contemtum, aut a ministerio desistant. Non enim hujus mundi, sed futurae vitae certa et aeterna haereditas piis promissa est. Itaque Christus beatos pronuntiat pauperes spiritu, quos necesse est simul sustinere calamitates plurimas. Contra eos, qui abundant et saturi sunt, dicit infelices, quia futurum est, ut plorent. Instituamus igitur rationes nostras ad hunc modum, si volumus esse populus Dei, ut contenti in hac vita victu et amictu, reliqua omnia aequo animo feramus, et superemus spe ejus gloriae, quae revelabitur in filios Dei.

XVI. Sacerdotes ejus induam salutari, et sancti ejus exsultatione exsultabunt.

Haec promissio longe praestantior est ea, de qua jam diximus, quod promittit Deus, sic gubernaturum sacerdotes, ut sint puri et sancti per verbum, et habeant bonam conscientiam. Haec si possemus conferre cum illo parvo defectu corporalium rerum, patientius eum toleraremus[83]). Ego fui monachus, et vixi in meris labyrinthis et laqueis conscientiarum, ubi per traditionum copiam peccatum pariebat peccatum. Eram alligatus contra naturam ad impurum coelibatum. Ibi si quis mihi dixisset, quanti redimere vellem pacem cum Christo, et illas magnificas glorias, quas hodie per verbum et Spiritum Dei habemus, humilis

83) Temporalia incommoda ecclesiae pensantur bonis spiritualibus.

me prostravissem in terram, ac vitam libenter profudissem, ac petivissem tantum conscientiam liberari. At nunc, cum vere induti sumus salutari, propter amplissimas et manifestas promissiones remissionis peccatorum et vitae aeternae, obliviscimur harum opulentiarum spiritualium et querimur, quod non etiam simus reges in hac corporali vita, non anteferimus nostras glorias aeternas et spirituales. Magna autem haec est ingratitudo, sic offendi illa externa paupertate, et non potius laetari et gaudere in tantis opibus spiritus. Quis enim non mallet, cum istis donis spiritus etiam mendicare panem ostiatim, quam esse episcopus Monguntinus, vel etiam pontifex, quos constat, cum hostes verbi sint, in illis opibus mundi extreme infelices esse? siquidem carent remissione peccatorum, spe vitae aeternae, cognitione Christi, et omnibus aliis, quae nos per verbum abunde habemus.

Si igitur sumus coram mundo contemti, afflicti, tristes, vexati, abominabiles, pauperes, consolemur nos eo, quod habemus dotes regni coelorum, quod per fidem in verbum evademus victores peccati, mortis et Satanae; quod toti sumus induti salute. Quam multos apprehendit ante hoc felix saeculum desperatio? Quodsi hanc cognitionem gratiae Dei et consolationes has verbi habuissent, an non putas eos potius omnium opum mundi jacturam passuros fuisse? Quando enim sentitur ira Dei et desperatio, tum etiam infinitae opes vilescunt. Quid enim tum sunt artes, quid oppida, quid regna et principatus? Omnia haec quis non libenter projiceret, tantum ut cor pacatum esset?

Merito igitur Paulus ὁλοκληρίαν vocat, quod omnia in hac cognitione sint posita. Nam etsi emendicato pane hic vivamus, an non hoc pulchre sarcitur

in eo; quod pascimur pane cum angelis, et vita aeterna, Christo et sacramentis[84])? Haec cui non sapiunt, is sane sectetur papam, et quaerat cum fabris Satanae cardinalicium galerum. Ego alias opes sector, quas fortasse contemnunt sapientes, qui aut Epicuraei aut academici sunt, ego autem omnibus mundi gemmis et auro omni antepono. Ante annos triginta, si unius tantum psalmi veram cognitionem habuissem, visus mihi fuissem Deus quispiam, omnia enim tum plena erant foedissima ignorantia, abominationibus et idololatria infinita. At nunc, cum quasi diluvium quoddam coelestis sapientiae et cognitionis nobis dominus aperuerit, etiam mundanas opes quaerimus ingrati, et sic delicati sumus, ut nolimus eorum, quae mundus habet, aliquid nobis deesse. Sed apud Esaiam est, lectum angustum esse, non itaque utrisque potest esse locus: quanquam res non damnamus, sunt enim dona Dei, quare quibus obveniunt, fruantur iis cum gratiarum actione, et sine querela proximi. Quibus autem non obveniunt, ii aequo animo ferant penuriam, sicut Paulus dicit, se omnia posse, abundare, egere, edere, esurire, laudari, vituperari etc., ideo scilicet, quia habemus aliud regnum in coelo, et exspectamus salvatorem, qui nobis illa coepit largiri per verbum et sacramenta. Is tantum verbum et sacerdotium nobis relinquat purum et integrum: de reliquis non multum laborabimus.

Est igitur haec insignis promissio et consolatio, quod scilicet ecclesia et verbum manebunt usque ad finem mundi, idque non humano consilio aut sapien-

---

84) Insignes consolationes contra inopiam et contemtum.

tia, sed Deo induente sacerdotes suo salutari. Itaque etsi sub Achas et aliis impiis regibus omnia plena erant idololatria, tamen erant certi prophetae, per quos verbum retinebatur. Ac Christi tempore incredibilis fuit caecitas, cujus similem non existimo fuisse in illo populo, et tamen erant tum Anna et Simeon agnoscentes et praedicantes recens natum salvatorem. Hoc vere Dei donum et opus est, induentis hoc modo salute, hoc est, victorioso verbo, vero et sancto cultu sacerdotes suos, ut audiatur ex ore hominum salus et gloria nostra. Hae sunt magnificentiores vestes, quam illae Aaronicae Mosis, quod doctores sunt instructi et ornati verbis salutis et doctrina veritatis, qua non solum suos in pace docere, sed etiam contradicentes refutare possint. Huc enim pertinet vestis salutis, hoc est, victoriae, quae paratur per purum verbum et salutare ministerium.

Secundum est, quod promittit etiam fructum verbo, nempe, quod omnes, qui audiunt illos sacerdotes et credunt verbo, sanctificantur, et implentur corda eorum pace et gaudio, bene sperant de Deo, cui sciunt se placere, quem statuunt sibi favere. Haec pax cordis est nostrum regnum coelorum, quod habemus in hac vita[85]). Est enim thesaurus inenarrabilis, ad quem comparata regna et opes mundi sunt faex et stercora. Sic conjungit psalmus haec duo, quod victoriosum verbum sit daturus per sacerdotes, et fidem audientibus nos, ut sic omnes salventur, ac in laetitia cordis praedicent ac laudent Deum tam beneficum. Si quis speciem externam sequatur, judicabit haec falsa esse, sunt enim verba spiritualia, quae se-

85) Pax cordis summum bonum.

eundum carnem non debent intelligi[86]). Nam si quis speciem sequatur, de papa potius et impiis ministris judicabit, quod sint induti salute. Hi enim securissime triumphant, etiam tum, cum sentiunt contra Christum et veram ecclesiam: contra christiani seu vera ecclesia vexantur intus et foris, a Satana, haereticis et persecutoribus. Haec sane nemo vel salutem vel laetitiam appellabit, sed potius calamitates et aerumnas perpetuas. Sed tu oculos tuos ab externa specie remove, et intuere illam majestatem, quam tibi in verbo loquitur, et promittit, quod velit tibi esse propitia. Si igitur apud Deum es in gratia, si ille te non odit, sed amat, si fovet ac tuetur te, quid quaeso sunt omnes calamitates et odia omnia mundi? An non calamitates omnes quantumvis magnae absorbentur in illo profundo misericordiae Dei? sicut Paulus quoque ratiocinatur: „Si Deus pro nobis, quis contra nos?" Sic sane Satan cum omnibus furiis mundi, quid nocebunt mihi, cum Deus foveat, cum me ut filium complectatur, et cumulet omni benedictione spirituali per verbum victoriae suae.

XVII. **Illic producam cornu David, paravi lucernam Christo meo.**

Perseverat in promissione regni et sacerdotii, quod non solum servabitur salus et laetitia sacerdotum et sanctorum in populo adversus fanaticos spiritus, quibus ille populus nunquam caruit, sed etiam, quod servabitur hoc regnum foris adversus externos hostes et gentes, et domi adversus seditiosos[87]). Sicut enim inter Levitas multi fuerunt fanatici et haeretici, ita

86) Benedictio spiritualis ecclesiae non est aestimanda ex externa specie. 87) Promissio de defendendo regno.

in reliquis ordinibus multi fuere seditiosi, sicut ostendunt historiae. Quam multos Saul habuit, qui eum pro rege non agnoscerent, sed criminarentur et contemnerent eum? Eo occiso, cum a tribu Juda David rex salutatus esset, per seditionem discesserunt ab eo omnes reliquae tribus, et secutae sunt superstitem Saulis filium. Ea dissensio vere fuit seditio, et duravit ad annos septem et menses sex, sicut clare ostenditur 2. Samuelis 2. Quis autem nescit, quae incommoda seditionum et bellorum David postea in regno sustinuerit? Post Salomonis autem obitum res iterum ad infinitam seditionem per Hieroboam deducta est. Contra haec mala confirmat populum psalmus, et promittit, cornu David istic mansurum, tanquam a domino productum. Haec fortuna hujus regni fuit: Sacerdotium sanctum et purum contaminabat Satan per sectas, quae puram doctrinam impugnarent: in politia excitabat rebelles et inobedientes cives. Ad hunc modum Satan mendacio contra regnum spirituale, et caedibus contra politiam furit, ne scilicet usquam desint scandala mendacii et caedium.

Ergo sicut inspiciendum hoc regnum et judicandum est non secundum speciem externam (ita enim apparet esse regnum infirmum, seditiosum, debile), ita ecclesia quoque habet quidem promissiones pacis, sed sic, ut pro majori parte turbetur scandalis, persecutione et afflictionibus aliis [88]). Haerendum itaque est in magnitudine promissionis, in majestate verbi et auctoritate promissoris, qui salutem sic promittit, ut tamen maneant in politia rebelles, et in ecclesia scandalosi haeretici. Hic forti animo opus est, ut

88) Ecclesiae species.

statuamus nos, si de mundo essemus, a mundo diligi, si enim papae adulari, et quae ipse probat, docere vellemus, amaret nos, non persequeretur, non feriret sententia anathematis. Sic haeretici et sectae, si, quae ipsis placent, probaremus, non sic acerbe odissent nos. Hic igitur perpetuus est cursus mundi, ut qui in ecclesia volunt esse, se comparent ad ista scandala magno animo, fiducia promissionum Dei, sustinenda et superanda. Promissio autem in hoc tota est, ut consolemur nos eo, quod habemus Deum faventem, et quod hostes verbi ecclesiam non evertent, utcunque contra eam furiant, ideo scilicet, quia dominus producet, seu, ut in hebraeo est, germinare ibi faciet cornu David.

Notus est locus in Zacharia de Zemach seu germine. Itaque quidam judicant hic obscure per vocabulum germinandi significari Christum, in quo regnum David vere confirmatum est, neque ego valde repugno, et tamen malo in simplicitate literae consistere, quod simpliciter promittat Davidi et locum et posteritatem certam. Ideo autem utitur germinandi vocabulo, ut significet incrementum, sicut nostris moribus imperatorem augustum vocamus ab augendo. Nisi enim regna conservarentur, perirent, et crescere est conservari. Sic ecclesia germinat, etsi propter persecutiones videtur diminui, quia conservat eam dominus, et quotidie auget per verbum et Spiritum suum. Sententia itaque est, quod dominus cornu David, hoc est, regnum, potentiam et fortitudinem benedicet, quod gubernabit et servabit. Personam enim praecipue notare voluit, ut certi essent posteri de domo, persona et loco regni.

Quod sequitur: „Paravi lucernam Christo meo,“ hebraismus est, qui convenit fere cum eo, quod nos

dicimus: Joannes Huss est lumen ecclesiae Bohemicae, Leonhardus Keser propter insignem confessionem fidei et constantiam est lumen Bavariae etc. Idem fere lucernam[89]) vocat Hebraeus. Usurpatur autem haec figura 2. Reg. 21. [8.]: Ne exstinguatur lucerna Israel, et 2. Paral. 21. de Joram: „Noluit dominus disperdere domum David propter pactum, quod inierat cum eo, et quia promiserat, ut daret ei lucernam, et filiis ejus in omni tempore.“ Joram enim ultimus fuit ex posteritate Salomonis. Qui post eum regnarunt, fuerunt ex posteritate Nathan. Ea sub captivitatem Babylonicam videbatur proxima esse exitio, cum urbs deleta esset, et rex teneretur in vinculis. Sed dominus tum locum tum personam castigavit, non mutavit neque abjecit. Sub nativitatem Christi imperium a Davidis stirpe ad Machabaeos et Romanos devenerat. Quod igitur ad rem attinebat, paene interciderat lucerna haec, sed tamen in fide erat adhuc incolumis. Relicti enim erant certi quidam ex tribu Juda, ex quibus postea natus est Christus.

Lucernam itaque vocat conservationem regni, saltem quoad speciem, etiamsi quod ad rem attinebat, tum locus tum persona periclitata sint. Coactus enim erat Deus propter idololatriam et praesumtionem destruere et delere eos. Itaque sub Christum regnum a tribu Juda ablatum est. Successit autem Christus, qui aedificavit novam Hierusalem, quae nunquam cessabit. Similis phrasis est 2. Reg. 14.: Volunt exstinguere scintillam meam, hoc est, haeredem meum, ut tota posteritas mea intereat. Hinc Salomo Proverbiorum 31.: „Non exstinguetur in nocte lucerna ejus.“

---

89) Lucerna.

Est autem emphasis quoque in verbo „paravi"[90]). Significat enim hoc regnum munitum esse, non solum contra domesticos hostes, sed quoque contra omnes daemones et portas inferorum usque in Christum, et tamen historia docet, quomodo variis calamitatibus fuerit humiliatum. Sic nos habemus promissionem de ecclesia, mansuram eam usque ad finem mundi, et non praevalituras portas inferorum[91]), et tamen quis nescit, quomodo ecclesia sub papa humiliata et paene exstincta fuerit? Praedicabatur et adorabatur non Christus, sed Maria, apostoli. Itaque secundum Christi verbum „nisi abbreviati essent dies hi, non salvata esset omnis caro." Hoc igitur semper faciendum est, ut praeferamus magnitudinem et potentiam promissoris scandalis mundi et diaboli, nec sinamus dejici animos, cum papa anathemate, mundus gladio saevit contra ecclesiam. Nam etsi ecclesia neque numero nec potentia par sit adversariis, tamen manebit, adversarii autem peribunt. Major enim est, qui in nobis est, quam qui in mundo est, et verbum, quia aeterna Dei potentia est, omnes inferorum furias facile vincet.

XVIII. Inimicos ejus induam confusione, super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea.

Non rex Babylonis, non Syriae, non Edom, non Moab, non Aegyptus, in summa, nullus inimicus praevalebit huic regno, sed regnum hoc stabit paratum usque ad Christum, inimici autem hujus regni omnes

90) Parare lucernam. 91) Lucerna ecclesiae etiam parata est.

induentur confusione. Lucerna haec non exstinguetur, donec ille venerit, qui implebit omnia. Hic thronus, quantumvis despectus et odiosus toti mundo, manebit in gloria, non solum coram me, sed etiam coram mundo. Neque enim Satan, etsi unice id ageret, efficere potuit, ut posteritas Davidis deleretur, antequam Christus natus esset. His promissionibus ceu baculo firmo, imo ceu petrae sancti innixi sunt in summis calamitatibus, quibus Satan hunc populum exercuit studio impediendae promissionis de Christo. Ac sane Antiochus Epiphanes prae ceteris magno conatu hoc egit, ut populum hunc eradicaret, sed sicut psalmus hic promittit, quia inimicus fuit sancti populi, confusione indutus est.

Quod latinus vertit „sanctificatio mea", verti debet: corona ejus. Sic enim vocat regnum [92]). Ab hoc vocabulo Nazaraei dieti sunt, de quibus est Num. 6. Horum erat singularis cultus, non dissimilis monastico. Abstinebant a vino et omni forti potu, non radebantur, idque aut ad certum tempus aut per omnem aetatem. Etsi autem in arbitrio hominum positus erat hic cultus, tamen non erat electitius, sicut monachorum, sed a Deo praescriptus. Hinc sumit similitudinem psalmus, et sicut tales erant Nazaraei, ita dicit Davidem quoque seu regnum ejus fore, ut sic dicam, Nazaraeolum seu coronulam, quam conservaturus sit, et ita stabiliturus, ut floreat, tanquam Deo gratissimum et mundo utilissimum regnum. Respicit enim eo, quod in mundo contemnitur, tanquam exiguum et infirmum regnum. Sic inquit, ne nos hoc offendat. Mihi enim est coronula florentissima, et

92) Coronam vocat regnum.

fructificans, tam in spirituali quam corporali administratione....Ad hunc modum intelligo simpliciter de regno Davidis usque ad Christum.

Qui malunt allegoriam[93]) sequi, et ista omnia transferre ad Christum, sine negotio id possunt. Nam alioqui in prophetis usitatum est, ut in fine attexant prophetias de Christo, qui est verus surculus seu germen, et verus Nazaraeus, a Deo in hoc paratus, ut sit lucerna perpetua, quam non possit exstinguere Satan. Nam absque hoc constat totum illud regnum fuisse figuram Christi et regni ejus. Hic enim est, cujus perpetuus thronus firmatus est in domo David, cujus imperium durat, dum sol et luna cursum suum retinent etc.

Complectitur itaque psalmus precationem pro verbo et pace conservanda. Hoc enim, nisi ingrati esse volumus, praecipue in oratione nostra a Deo rogandum est. Ita autem animi sunt instituendi, ne offendantur seu scandalisentur, cum vexentur aut politia inobedientia vulgi ac magistratuum iniquitate, aut ecclesia falsis fratribus et haeresibus. Non enim aliter fiet, ubicunque est verbum et pax, ibi Satan, mendax et homicida spiritus, utrumque perturbare conabitur. Haec est causa seditionum, bellorum et sectarum seu haeresium. Munitos itaque oportet nos esse, ut cum adversarius noster non dormitet, magno animo nos talibus scandalis opponamus, et putemus, ea esse admonitiones quasdam, saepe etiam virgas seu poenas, quas dominus immittit, ut emendemur, non ut pereamus. Melius enim est affligi a maligno vulgo, quam damnari. Itaque verbum quidem et leges manent, sed major pars hominum sequitur cupiditates

---

93) Allegoria psalmi.

suas, et tum verbum in ecclesia, tum leges in politia negligit. Hoc cum experimur, feramus, nam peccata nostra etiam graviores poenas meruerunt. Deus misereatur nostri, et benedicat nobis. Amen.

PSALMUS CXXXIII.

Ecce quam bonum.

Hic psalmus etsi brevis est, tamen quod ad rem et sententiam attinet [1]), satis etiam apertus et clarus est, exceptis duabus barbaris, imo potius sanctis et hebraicis figuris, de rebus apud gentes simpliciter incognitis. Neque enim decet barbara vocare, quibus Spiritus sanctus uti voluit, quin potius barbariem vocemus elegantiam Graecorum, siquidem cum impietate et ignorantia Dei conjuncta est. Quod igitur ad argumentum attinet, commendat concordiam seu caritatem in utroque regno, spirituali et corporali, principaliter tamen in spirituali, proque hac agit Deo gratias. Non solum enim pulcherrimum hoc donum est, esse concordem ecclesiam et tranquillam rempublicam, sed etiam maximorum bonorum fons et origo.

Haec forte quaeras ubi David didicerit, tam esse magna et utilia? Sed intuentibus historiam ejus facile apparet, magistros hujus cognitionis fuisse Saulem, Doeg, et alios Centauros in aula Saulis, praecedentis regis, item Absolona, Ahitophel, hoc est, David multis tentationibus et longa experientia didicit, concordia et tranquillitate nihil ésse melius [2]). Verum enim est,

---

1) Argumentum psalmi. 2) David experientia didicit, pace nihil esse melius.

quod proverbio dicitur: Dulce bellum inexpertis. Juvenes enim, qui adhuc juvenili sanguine fervent, nihil ducunt pulchrius gloria belli et victoria, qua inclarescant. Hi carnales motus facile postea exstinguuntur, cum experiuntur tales suam et suorum calamitatem. Sed ante calamitates commoda pacis ignorantur a mundo [3]), et vere bellum inexpertis dulce est, sicut historiae ostendunt, in quibus saepe seditiosa ingenia accusant pacem, quod in otio fere homines stertant et ignavi fiant, optant bellum ceu segetem gloriae et occasionem ostentandae virtutis.

Hic affectus nobis per peccatum insitus est, ut divina, necessaria et optima dona Dei simpliciter fastidiamus ac fugiamus, et persequamur ultro diaboli damna et calamitates, sicut Germanico proverbio dicitur, luctari saepe homines, ut sibi concilient malum, et in Proverbiis: „Malum malum dicit omnis emtor.“ Nam optimas res fastidiunt animi propter copiam praesentem. Itaque etsi pax vere sit praestantissimum omnium bonorum, tamen natura sic corrupta est, ut saepe bellum malit. Sicut autem mundus pacem non potest ferre, ita vicissim multo minus potest ferre bellum. In pace queritur de ignavia, in bello iterum pacem expetit. Quod igitur vocant gentes pacem auream, quod dicunt, concordia parvas res crescere, discordia etiam maximas dilabi, hoc ipsum, etsi experientia didicerunt, tamen non credunt verum esse, nec sequuntur, alioqui non quaererent occasiones bellorum et turbandae pacis [4]). Quid facerent in spiritualibus, quae plane non intelligunt, cum vi-

3) Mundus pacem non potest ferre. 4) Natura peccato corrupta contra quam judicat, facit.

sibilia sua, tum bona quae pax affert, tum mala quae bellum affert, quaeque sentiunt, non tamen intelligunt siquidem pacis pertaesi sunt, et occasionibus motuum et bellorum gaudent, idque contra judicium suum?

Habere itaque pacem tum in politia tum ecclesia, summum donum est, sed hoc postea etiam donum est, agnoscere, quod sit donum [5]). Multos enim videas, qui pacem habent et obedientes subditos, sed tamen hoc dono non fruuntur. Sic dux nobis vicinus, persecutor et hostis evangelii insignis, habet pacem et bene constitutam politiam, sed in media hac tranquillitate irrequieto est animo, cum odio verbi semper novas occasiones quaerit reprehendendae et dissipandae religionis nostrae. Quanto eum decebat magis agnoscere donum pacis, et ea uti cum gratiarum actione. Exhortamur itaque ad gratitudinem non solum hujus doni, sed Dei etiam, qui tum pacem tum alia donat, ut discamus, quam magna res sit pax et concordia, et eam referamus acceptam Deo auctori, ne mundo fiamus similes, qui donum hoc non intelligit, sed in ipso usu doni Dei obliviscitur, et est inquietus, donec perturbet aliquid. Donet igitur dominus nobis meliorem vitam. Nam Deum juro, haec vita prorsus nihil valet, in qua non solum res optimas non servamus, nec studemus retinere, sed ne intelligimus quoque, quod sint dona. Hoc non magistratus politicus, non ecclesiasticus efficere potest, ut retineatur hoc ipsum donum, quod habetur, sed tanquam oculis et auribus capti homines faciunt non quod probant, sed quod tum peccatum in natura tum Satan suadet.

Ergo non hominis, imo nec angeli, qui melior

---

5) Donum est, dona Dei intelligere.

creatura est, sed solius Dei est, servare imperia, ne prorsus collabantur bellis et tumultibus. Is pacem non solum constituit et restituit, sed solus servat, etiam tum, cum nos in politia seditiosis, in ecclesia autem Dei fanaticis nos opponimus. Hoc donum jubet psalmus agnoscere, et hortatur ad gratiarum actionem pro hoc dono, siquidem manus divina est, quod saltem aliqua pax exsistit. Ac Deo gratia sit, quod cognitionem hanc habemus, et scimus pacem esse donum Dei, etiamsi gubernare et retinere eam viribus nostris non possumus. Hoc enim eo valere debet, non ut desperemus in ista cupiditate et malitia hominum, sed ut tanto diligentius incumbamus in orationem, ut quod dominus dedit, id etiam servet, defendat contra Satanam et improbos homines. Sed veniamus ad psalmum.

1. Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum.

Fuit in periculis, et usu didicit in seditione et aliis turbis, non solum quantum malum in discordia et doctrina erroris sit, sed etiam quantum boni sit in concordia et sana doctrina. Itaque statuit, quod Deus ista conservet, gubernet ac benedicat. Intelligo enim psalmum de utroque genere, hoc est, de pace politiae et ecclesiae, sicut etiam natura conjunctae sunt. Nam pax politiae est etiam ecclesiae pax, propterea quod in pace verbum propagari potest. Fratres[6]) autem vocat tum cives inter se, tum sacerdotes. Hi tum sunt concordes, cum una et eadem doctrina pascunt populum, cum non pugnant inter se, et uno

6) *Fratres.*

ore sanam doctrinam propagant, et populus credit verbo. Haec pax in ecclesia est singulare donum, et bonum non delectabile solum, sed etiam utile et honestum. Sic in politia, cum legum auctoritas consistit, et magistratus subditorum diligentem curam gerit, contra subditi magistratus suos, tanquam liberi parentes, colunt, venerantur, et eorum auctoritati parent. Haec dona hortatur psalmus, ut intelligere discamus, et pro iis agamus gratias.

II. Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus.

Haec est barbaries Spiritus sancti, qui si nobis est barbarus, nos vicissim sumus illi barbari. Porro notus est locus Exodi 30., in quo praecipitur Mosi de singulari unguento conficiendo, adjecta hac prohibitione, ne a quoquam alio fiat, neve in alios usus fiat, quam ad ungendum sacerdotem summum. Cum hoc unguento comparat psalmus pacem[7]), quod sit singularis quaedam sacra et divina res, quae nullis viribus humanis nec parari nec conservari potest. Nam etsi impiis quoque donatur, sicut ostendunt regna, quae extra ecclesiam sunt, tamen revera est donum Dei, et sacerrimum, quod praecipue servire debet sacris usibus ad propagationem religionis, ad matrimoniorum fidem, ad educationem liberorum, et curam omnis honestatis retinendae. Hoc si persuaderi posset fanaticis hominibus, qui novis et absurdis dogmatibus de sacramentis et aliis articulis perturbant ecclesiae pacem[8]),

7) Pax comparatur sancto unguento. 8) Fanatici turbant pacem, tam pretiosam rem.

quod scilicet pax ecclesiarum sit sacrum et Deo gratissimum balsamum, segregatum omnino a profanis usibus, an non existimas cautius eos acturos esse? Sed quia hoc non credunt, nec sibi persuaderi sinunt, nihil pensi habent temere cogitata, temere effundunt, et sacro hoc balsamo utuntur ad profanos usus, ut sibi gloriam et nomen magnum comparent, imo concordiam, sanctissimam rem, pro ignominia habent, et tanquam stercus conculcant pedibus, non utuntur ea pro capitis unguento. Sed quam longe alia Spiritus sancti sententia est, qui vellet pacem exosculari a nobis, et haberi pro sacerrimis reliquiis, sicut similitudine optimis verbis exposita ostendit.

Diserte autem dicit „a capite"[9]), ut ostendat veram et arctissimam concordiam. Nam si similitudinem respicias, Aaron primo ungitur in capite, inde unguentum promanat in barbam, tandem fertur ad oram vestimenti ejus. Cur itaque capitis mentionem facit? Nempe, ut ostendat, quod ubi concordia non est, ibi perinde ac cum regnum sine capite est, alius huc, alius istuc fertur. Ecclesia autem habet caput Christum. Debet itaque balsamum hoc, id est, concors doctrina ceu unguentum pretiosum fluere per unitatem spiritus in barbam, hoc est, in viriles personas, quae administrant officium docendi. Hoc enim barba[10]) significat, quae os vestit, organum doctrinae. Inde fluere debet in ora vestimenti, hoc est, in reliquam ecclesiam, quae est indumentum Christi. Ad hunc modum optat Spiritus sanctus concordiam pro sacra et nobilissima re haberi. Sed quam pauci sint, qui hoc sibi persuaderi sinunt, notum est. Quis enim

9) Caput. 10) Barba.

non videt fanaticos spiritus, quos Basilius eleganter τῇ γλώσσῃ βομβαίνειν dicit, hanc unicam gloriam ducere, ut concordiam discindant? Hi psalmum invertunt, et canunt in cordibus suis: Ecce quam bonum et jucundum est, disturbare fratres, ut non habitent in unum, sed alius huc alius illuc proruat. Neque enim habent pacem et concordiam pro balsamo, ideo semper nova quaerunt, nec putant se aut doctores aut pastores ecclesiarum esse posse, nisi a nobis dissentiant, et quiddam novum sibi excogitent. Hos fugere debemus, et cavere, ne eorum simus similes, sed discere, quod ecclesiarum concordia sit donum Dei, quam fovere, augere, custodire debemus omnibus viribus. Nihil enim est pulchrius in oculis Dei et angelorum, quam videre, quod doctores et magistri ecclesiarum sint concordes et unanimes, qui idem docendo sequantur et sentiant.

Papa quidem cum suis pulchre concordat[11]; est enim etiam furum et latronum inter se concordia, sicut Judae cum pharisaeis. Sed haec non est concordia, quam psalmus hic praedicat. Psalmus enim eam concordiam praedicat, quae inter eos est, qui habent verbum purum. Ideo utitur non simpliciter quavis similitudine, sed ea, quae pertinet ad Aaron, divina voce nominatum sacerdotem, ac diserte de barba dicit, quae cum ore conjuncta est, ut significet concordiam a doctoribus per totum corpus ecclesiae diffundi, ut non solum ipsum corpus recreetur, sed odor diffundatur passim, et fama ecclesiae celebretur coram Deo, et hominibus, qui hoc donum intelligunt.

---

11) Concordia papistarum.

III. Sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion, quoniam illic mandavit dominus benedictionem, et vitam usque in saeculum.

Hermon[12]) est mons contiguus Libano: hinc alio in loco terram Hermonim vocat Judaeam, quae montibus istis cingitur. Quod ad similitudinem hanc attinet, existimo prophetam vulgari modo loqui. Quia enim montes procul intuentibus videntur coelum contingere, ros qui de coelo seu ex nubibus defertur, videtur ex montibus altioribus ferri in subjectos colles. Itaque dicit rorem descendere ex Hermonim in montem Sion, quia sic videtur procul adspicientibus. Pertinet autem meo judicio haec particula ad concordiam politicam, sicut superior similitudo ad ecclesiam, quod per pacem Deus imperia et regna recreat, sicut sata et herbae recreantur matutino rore. Initium autem pacis est ab ipsis principibus, tanquam a monte Hermon, inde in privatos cives et totam rempublicam manat, quae ceu rore refrigeratur, ut omnia floreant. Sicut enim rore omnia terra nascentia revirescunt et incrementa trahunt, ita concordia quantumvis parvae res crescunt. Contra in magnis aestibus et *καύμασι*, sicut exarescunt et pereunt omnia, sic bella, seditiones et turbae evertunt respublicas. Hoc experientia etiam gentes docuit, et adhuc docet, et tamen experimur etiam in nostris hominibus, quod diuturnam pacem fastidiunt, et ea gravantur, nec videntur eam ferre posse, perinde ac si quoddam intolerabile onus esset. Itaque opus est, non solum diligentibus exhortationibus pro concione, sed etiam oratione assidua,

---

12) Hermon.

sicut propheta jam addit: „Illic mandavit dominus benedictionem et vitas etc.“ Sic enim in hebraeo est, hoc est, illic Deus habitabit, ubi concordia est. Hoc profecto magnificum encomium est[18]), quo ornat pacem, ac debebant animi excitari hac praedicatione ad studium pacis, siquidem audiunt Deum habitare velle cum talibus principibus et doctoribus, qui pacem amant et adjuvant. Sequitur igitur, quod ubi sunt inimici pacis, et qui bellis non necessariis delectantur, sicut sunt Centauri aulici et seditiosi rustici, ibi habitet diabolus cum angelis suis, et quod Deus ibi mandavit maledictionem, mortes et perniciem.

Emphasis est in nomine „vitae“, est enim plurale, sicut psalm. 62. Significat enim in genere omne quod vivit, seu omnes ordines vitae, sacerdotes, Levitas, fideles, magistratum, artifices, cives, rusticos etc., quasi dicat: Omnia genera vitae, omnes status et ordines omnes locupletabuntur in pace. Haec sane magnifica promissio est. Sed an non nos sumus, qui magnifice quoque eam contemnimus? Multi de industria quaerunt occasiones turbandarum ecclesiarum, in republica experimur, quantus sit legem contemtus. His omnibus quasi cogimus Deum, ne benedictionem et vitas mandet. Itaque variis calamitatibus subjicimur, quia benedictionem tam liberaliter oblatam contemnimus: quanquam ne quidem calamitatibus et flagellis mundus sanatur. Quid enim profuit toties exerceri Judaeos omnis generis malis? Itaque ad extremum funditus eos delere necesse fuit. Sic Sodomis frustra concionabatur Loth, primo mundo frustra concionabatur Noah. Idem periculum nos Germanos quo-

18) Encomium pacis, quod Deus ibi habitare velit.

que manet: pestibus, bello, fame non emendamur nec meliores reddimur, itaque sequetur interitus.

Est igitur psalmus commendatio pacis, ut habeamus eam loco summi et sanctissimi doni, et potius omnia reliqua in discrimen patiamur adduci, quam ut adjuvemus homines seditiosos et profanos. Nam etiamsi ferendum aliquid est, aequo animo ferri debet, siquidem pace omnia restaurantur, sicut quidam eleganter dixit, nihil minoris emi quam pacem, siquidem emtori amplissimos fructus parit[14]). Saepe in privatis negotiis experimur, si quis jacturam decem aut viginti aureorum aequo animo fert, ut pacem retineat, eum rectissime consulere suae rei familiari, ubi alius, prodita pace, dum per contentiones et lites decem aureos sectatur, saepe centum aut amplius amittit. Haec si in privatis sic fiunt, quid putas in administratione rerumpublicarum et magnorum imperiorum fieri? Discamus itaque pacem magno aestimare, et Deo pro tanto dono tum in republica tum ecclesia grati esse. Tunc fiet, ut nos quoque sentiamus mandatum de benedictione et vitis, sicut Spiritus sanctus promittit. Amen.

PSALMUS CXXXIV.

Ecce nunc benedicite.

Hic est ultimus psalmus inter eos, qui habent titulum a gradibus[1]): In quibus cum hactenus audi-

14) Nihil minoris emitur quam pax. 1) Psalmi graduum.

veritis multas graves et utiles doctrinas, ferme de omnibus articulis totius religionis christianae, de justificatione seu remissione peccatorum, de cruce, de caritäte, de conjugio, magistratu etc. (perinde ac si hoc studuerit propheta, ut in hisce breviusculis psalmis summam eorum comprehenderet, quae in populo docenda sunt), videtur jam concludere hoc psalmo institutum argumentum: sicut nos quoque solemus, cum in fine concionum rogamus, ut Deus nobis conservet verbum suum, et donet nobis, ut in eo perseveremus, quia cum verbum est purum, tum omnia sunt salva, sancta et pura, uteunque furiant portae inferorum, et nos non solum rerum, sed quoque vitae et corporis jacturam faciamus. Quid enim in eo incommodi est, modo animae salventur? Verbum itaque est, ut sic dicam, genus generalissimum omnium bonorum, siquidem omnia bona conservat [2]). Hoc autem amisso aut depravato, omnia bona simul sunt amissa. Sicut enim sublato sole et luce mundi, qui ambulat, in tenebris ambulat, ita obscurato verbo sequitur etiam politiae periculum. Ibi non magistratus, non subditus, non ancilla, non servus scit, quid faciat, sed sunt omnia in errore et densissimis tenebris.

Ergo hic psalmus hortatur, ut oremus pro verbo conservando: studeamus singuli hoc officio adjuvare ecclesiam. Nam etsi nunquam ecclesia est sine haereticis, sicut quoque politia nunquam est sine hominibus seditiosis, tamen verbo adhuc incolumi non potest fieri, quin multa bona et multi boni quoque simul relicti sint. Accipio igitur psalmum, quod sit tanquam epiphonema superiorum [3]), in quo precatur

2) Donum verbi. 3) Psalmus hic est tanquam epiphonema praecedentium.

et hortatur, ut domino agantur gratiae pro dono verbi sui, ut id porro quoque conservetur, propterea quod conservato verbo semper est invenire aliquot bonos, qui sancte et pure vivant. Ideo dicit:

I. Ecce nunc benedicite domino, omnes servi domini, qui statis in domo domini per noctes.

Benedicere[4]) significat non solum privatim agere gratias Deo, sed publice quoque laudare Deum, et praedicare verbum Dei. Hoc enim non potest fieri, quin simul celebretur misericordia Dei, qui creator, conservator, et simul redemtor noster est, qui omnia fert et tentavit, quae pertinent ad vitam nostram, non solum hanc corporalem, sed futuram etiam et aeternam. Etsi autem vocabulum servorum Dei proprie pertinet ad ministros ecclesiae, tamen complectitur in genere omnes, qui veram doctrinam profitentur et sequuntur. Nam etiam istorum, qui in ministerio non sunt, officium est, confiteri verbum, et beneficia Dei agnoscere ac celebrare. Omnes igitur vos, inquit, simul conferte operas, perseverate in verbo, confitemini, praedicate, docete, magnifacite illud, ut cum reliquus totus mundus Deum blasphemet et contumelia afficiat, vos saltem sitis, qui eum benedicatis, quod sit misericors. Tunc fiet, ut, etsi numero et viribus sitis inferiores, tamen vincatis omnes hostes vestros.

Sed quid est, quod diserte addit: „Qui statis noctu in domo domini?" Num papistarum more in templo certas horas observarunt? Hebraismus est. Significat enim idem, quod nos Germanice dicimus:

4) Benedicere.

Mane et vesperi, hoc est, assiduo, sicut etiam supra: „A custodia matutina usque ad noctem." Paulus hanc sententiam aliis verbis effert: „Abundet verbum in vobis omni tempore," et Christus: „Oportet semper orare." Nam cum noctis tempus somno destinatum sit, qui noctu benedicit, etiam interdiu idem faciet, et sic semper benedicet. Hebraismus quoque est in verbo „statis"[5]). Neque enim significat positum corporis, sicut Carthusiani orantes stabant, sed vocationem. Ergo idem est cum dicit: „Qui statis," ac si dicat: Qui ordinati et vocati estis ad domum domini, ut ibi laudetis et praedicetis dominum, non cantando solum, sed enarrando verbum Dei, exhortando fideles ad fidem, patientiam, caritatem etc.

II. Extollite manus vestras in sancto, et benedicite domino.

Non invitus verterem: Levate manus pure et sancte, sed grammatica repugnat, quanquam sententia eodem redit. Nam qui in sanctuario orat, debet pure orare, hoc est, puras et sanctas manus tollere[6]), sicut Paulus loquitur, alioqui frustra orabit. Significant autem purae manus innocentiam a sanguine et rapina praecipue. Ostendit autem propheta duo genera esse hominum venientium ad templum et orantium: quidam veniunt et orant in innocentia et sanctitate, quidam orant in hypocrisi, et habent manus pollutas sanguine, siquidem incensi sunt odio verae doctrinae et totius ministerii. Horum oratio peccatum est, sicut psalmus dicit. Ad hunc modum praecipit de oratione Paulus quoque: „Orate sine murmure et sine haesitatione." Haesitatio est dubitatio, ubi non est vera

---

5) Stare. 6) Puras manus levare.

fiducia misericordiae Dei. Murmur est impatientia, quam mora seu dilatio exauditionis affert. Haec fere cum studio vindictae conjuncta est. Item Christus: „Si vis offerre munus tuum ad altare, et tibi in mentem venit, fratrem tuum habere aliquid contra te, abi et reconciliare fratri tuo, et tum offer munus tuum.“ Hoc enim usitatum est, quod hypocritae, postquam omni genere injuriarum onerarunt fratres, non solum sibi non sunt male conscii, et excusant factum suum, sed etiam simulant singulare studium religionis et sanctitatis, ac jactant evangelion plusquam veri christiani, securi de eo, quod odio et invidia contra proximum accensi sunt.

Contra hos monet psalmus, ut in sancto loco oraturi, puri et sancti sint. Nam qui orat, et est aut avaritia aut libidine aut ira aut alio diabolo obsessus et captus, huic dicit dominus: „Quare enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum. Cum videres furem, currebas cum eo, cum adulteris erat portio tua etc.“ psal. 50. Talis erat oratio pharisaei, qui descendit injustus ex templo. Nam haec usitatissima pestis est, quod qui impurissimi sunt, de Deo et verbo ejus magis et pertinacius gloriantur quam vere pii. Itaque scriptura diserte nominat, quod quidam nomen Dei in vanum assumunt, qui corde et vita tamen polluti et impii sunt, et propheta hoc in loco hypocritis insultat, qui cum orant, putant Deum non videre impuritatem cordis ipsorum. Necessarium igitur votum est, ut primum Deus verbum daret, et id servet contra fanaticos spiritus et haereses, deinde etiam ut nos servet in innocentia, et custodiat ab hypocrisi.

III. Benedicat tibi dominus ex Zion, qui fecit coelum et terram.

De Zion aliquoties in his lectionibus admonuimus. Voluit enim Deus, non solum ritum et personas, sed locum quoque cultus certum esse, ne animi incerti vagarentur, et sibi ipsis certa loca cultuum deligerent. Quia autem non carebat res scandalo, quid enim absurdius potest fingi, quam Deum coeli et terrae concludi in illas tenebras? ideo ad confirmandos animos dicit, quod dominus, qui in Zion habitat, sit creator coeli et terrae. Haec saepe diximus, et utile est saepe inculcari, ne deligamus nobis peculiares cultus. Sicut enim in veteri testamento erat certus locus, personae, tempora certa, quibus Deus cultum suum quasi affixerat, ita apud nos in solo Christo invenimus patrem. In Christo adoratur pater et invenitur: extra Christum nec adorari nec inveniri potest, sed damnatum est, quidquid extra Christum pro cultu Dei instituitur.

Summa igitur est: Vobis sacerdotibus dico, vos moneo, ut verbum sequamini et pure administretis officium vestrum. Nam verbo et ministerio salvo nihil est, quod possit nocere. Etsi enim Satan et mundus oppugnat nos, quid tum? Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Prima itaque cura sit, ut vos doctores curetis de puro verbo conservando: in eo adjuvet vos Deus. Haec enim vera et praecipua est Dei benedictio, id quod posset dici pluribus, sed satis sit ostendisse. Nostrum hodie est, in hac luce verbi eadem studere et conari, ac omnibus modis cavere, ne per ingratitudinem nostram verbum iterum amittamus. Id fiet, si nos quoque ecclesiis precabimur, ut benedicat eos Deus per filium suum, redemtorem, dominum ac Deum nostrum Jesum Christum, cui sit laus et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Finiit Lutherus Psalmos Graduum Vuittenbergae, anno domini 1533. die Octobris 27. Descripti autem sunt Noribergae, et finiti anno 1540. die Januarii 26.
